UNIVERSITATEA “VALAHIA” DIN TÂRGOVIŞTE
FACULTATEA DE ŞTIINŢE UMANISTE
CENTRUL DE DOCUMENTARE A ISTORIEI RELAŢIILOR
INTERNAŢIONALE “GRIGORE GAFENCU”

SILVIU MILOIU

O ISTORIE A EUROPEI NORDICE ŞI BALTICE

volumul I

DE LA EPOCA NAŢIONALISMULUI LA RĂZBOIUL RECE.

Cercetarea pentru scrierea acestei lucrări, care constituie prima apariție editorială a Centrului de Documentare a Istoriei Relațiilor Internaționale "Grigore Gafencu", a fost efectuată între anii 2000 - 2003 cu sprijinul următoarelor instituții şi persoane, cărora le exprim întreaga mea gratitudine:

UNIVERSITATEA DIN TURKU, Departamentul de Istorie Generală, FINLANDA (director adjunct Prof. dr. Kalervo Hovi)

CENTRUL INTERNAȚIONAL DE MOBILITATE DIN FINLANDA (C.I.M.O.)

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII ŞI TINERETULUI DIN ROMÂNIA - Oficiul Național al Burselor de Studii în Străinătate (O.N.B.S.S.)

UNIVERSITATEA DIN TARTU, ESTONIA

UNIVERSITATEA "VALAHIA" DIN TÂRGOVIŞTE, ROMÂNIA (rectori Prof. univ. dr. doc.ing. Florea Oprea şi Prof.univ. dr. Ion Cucui, prorectori Prof. univ. dr. Ion Calafeteanu şi Prof. univ. dr. Marin Cârciumaru, decan al Facultății de Ştiințe Umaniste Prof. univ. dr. Ion Stanciu)

FIRMA GEONET DIN TÂRGOVIŞTE (MULȚUMIRI domnilor Inginer Ionuț Săvoiu şi Arhitect Dumitru Barbu, vicepreşedintele Consiliului Județean Dâmbovița) şi facilitată de următoarele instituții:

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII DIN TURKU
BIBLIOTECA ÅBO AKADEMI DIN TURKU
BIBLIOTECA ORĂŞENEASCĂ DIN TURKU
BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII DIN HELSINKI
BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII DIN TARTU
BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE
BIBLIOTECA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI
AMBASADA REPUBLICII FINLANDA ÎN ROMÂNIA
ARHIVA MINISTERULUI AFACERILOR EXTERNE AL FINLANDEI
ARHIVA NAȚIONALĂ A FINLANDEI
ARHIVA MILITARĂ A FINLANDEI
ARHIVA NAȚIONALĂ A ESTONIEI
ARHIVA DIPLOMATICĂ A MINISTERULUI AFACERILOR EXTERNE AL ROMÂNIEI
ARHIVELE NAȚIONALE ISTORICE CENTRALE ALE ROMÂNIEI

Mulțumiri speciale pentru a fi fost alături de mine în timpul cercetării datorez:
FAMILIEI
LECTORATULUI DE LIMBA ROMÂNĂ DE LA UNIVERSITATEA DIN TURKU (lector dr. Marilena Aldea) şi AMBASADEI REPUBLICII ROMÂNIA LA HELSINKI (E.S. ambasador Neagu Udroiu şi dl. Bogdan Nia secretar de legație II)

Prof. univ. dr.
Valeriu Florin Dobrinescu

Mamei mele

Cuvânt Înainte

Pe la începutul anilor '80 ai secolului trecut, un proiect de cercetare inițiat de Institutul de Studii Istorice şi Social - Politice la care lucram, îşi propunea să analizeze, în câteva volume (dintre acestea au fost publicate doar trei), procesul de erodare a regimurilor democratice şi evoluțiile spre sisteme politice autoritare şi totalitare într-o serie de țări europene. Împreună cu prietenul şi colegul meu, regretatul istoric Constantin Botoran, ne-a revenit ca temă de cercetare analiza acestui proces în țările baltice. Personal am fost sceptic de la început în ceea ce priveşte publicarea acestui volum având în vedere un singur element: apartenența în acea perioadă a celor trei țări baltice la Uniunea Sovietică. La finalizarea lucrării încă un element a venit să-mi întărească pesimismul: regimurile autoritare existente în cele trei țări aveau atât de multe elemente comune cu regimul din țara noastră, încât apariția volumului ar fi însemnat un „şah" clar la Nicolae Ceauşescu.

De acest lucru şi-au dat seama şi cei ce decideau în acel moment în domeniul aparițiilor editoriale, iar volumul nu a apărut. Mai mult, a fost oprită şi apariția în revista „Anale de Istorie" a sus-numitului Institut a unor sinteze asupra regimurilor politice din Estonia, Letonia şi Lituania.

În timpul documentării asupra istoriei țărilor baltice am fost surprins să constat interesul redus pe care istoria acestor popoare (şi, pe un plan mai larg, a popoarelor nordice, în general) l-a trezit în rândul istoricilor români. Nici literatura străină de specialitate aflată în bibliotecile din țara noastră nu ne-a fost de un mare ajutor, lucrările existente fiind reduse ca număr, iar aparițiile de dată recentă erau o adevărată raritate. „Salvarea" a venit atunci de la bogatul şi valorosul fond de documente din perioada dintre cele două războaie mondiale aflat în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României.

De la acest episod am rămas cu convingerea că istoriografia românească are obligația de a elimina această pată albă din cunoaşterea noastră. Cu atât mai mult cu cât este vorba despre o zonă cu vechi tradiții, cu un trecut glorios, cu o cultură bogată, locuită de oameni cu caractere tari, muncitori, statornici, dârzi, capabili să înfrunte vicisitudinile vremurilor şi ale unui mediu geografic nu totdeauna prietenos şi, deseori, chiar ostil. Şi aş mai adăuga la cele de mai sus că este vorba de popoare cu care de-a lungul veacurilor noi, românii, am venit nu de puține ori în contact, cu care deseori ne-am aflat în fața aceloraşi nevoi, cărora le-am dat răspunsuri în funcție de modul nostru de a fi, de a înțelege lumea şi epoca, de prioritățile momentului.

De aceea am fost foarte bucuros când, cu ani în urmă, mai tânărul nostru coleg, lectorul universitar Silviu Miloiu, doctor în istorie, s-a angajat - cu o dăruire, cu o capacitate de muncă şi, în primul rând, cu mult profesionalism, calități care îi fac cinste şi îl impun printre cei mai valoroşi cercetători ai tinerei generații de istorici de astăzi - să se ocupe de istoria țărilor din Europa nordică. L-am încurajat în această direcție, dar toate meritele în această frumoasă reuşită - pentru că deja la această dată putem vorbi de o reuşită, fără teama de a greşi! - îi revin numai şi numai lui.

Un bun cercetător în domeniul istoriei are nevoie de un sumum de calități. Nu doresc să le enumăr acum şi aici, dar afirm că domnul Silviu Miloiu posedă multe dintre acestea, care îi dau valoare ca istoric. Țin totuși să amintesc una dintre acestea, absolut obligatorie, fără de care un cercetător, un istoric nu poate fi numit astfel: pasiunea. Iar domnul Silviu Miloiu demonstrează în tot ceea ce face pe plan ştiințific că are această calitate în cel mai grad.

Ceea ce reprezintă şi o garanție pentru viitor.

24 februarie 2004
Târgovişte

Prof. univ. dr. Ion Calafeteanu

"Dar, în pestriţul Occident, eu am întâlnit şi sfinţi şi bogaţi care, după ce şi-au dăruit toată averea săracilor, au trăit toată viaţa la mănăstire, am întâlnit nobili care au renunţat la titlurile lor şi au devenit cerşetori, eruditi care şi-au distrus ochii ordonând şi glosând manuscrise vechi, principi care au cheltuit averi pentru un anume manuscris mucegăit şi ros de şoareci, astrologi care şi-au plătit toată viaţa calculând orbitele planetelor şi influenţele lor asupra destinului oamenilor, negustori care au inventat contabilitatea dublă pentru a cunoaşte în fiecare moment starea averii lor. Fiecare ţară are nebuni încântători şi jucăuşi",

Mika Waltari, *Amanţii din Bizanţ*, Ed. Polirom, Iaşi, 2003.

Introducere

Dacă am dori fie şi numai să trecem în revistă clişeele despre Nord existente în România cred că am descoperi că cel mai adesea românii asociază Nordul cu zăpada şi frigul, cu răceala oamenilor ce locuiesc în această regiune, dar şi cu rigoarea acestor popoare. De curând, imaginarului românesc al Nordului i s-au adăugat sauna (poate singurul cuvânt finlandez pătruns în limba română) finlandeză şi, alături de cunoscutele nopţi polare şi de superba lumină a aurorei boreale, ciudatele zile lungi de vară care, pe la jumătatea lui iunie, aproape înlocuiesc total noaptea. Imaginii Nordului, ca un pol al frigului, nopţii şi răcelii sufleteşti, Gabriela Melinescu, care de puţin timp şi-a publicat însemnările sale zilnice, îi adaugă noi valenţe: "...e un lucru ştiut că suedezii au doza cea mai mare de plictiseală când sunt între ei. E o cultură în care copiii sunt învăţaţi să-şi ascundă sentimentele, să simuleze o nepăsare...Ipocrizia este primul atribut al celor care-şi oprimă impulsurile cele mai potrivite de a aduce căldura în comunicare..."[1].

Există şi o imagine idealizată a Nordului: o regiune lipsită de corupţie, în care clasa politică este legată de societate şi de nevoile acesteia, în care regii circulă cu bicicletele şi merg la cumpărături la piaţă alături de oamenii obişnuiţi. Şi nu aş vrea să contrazic prea mult această imagine, care nu este totuşi construită în afara realităţii societăţii scandinave. Nu de mult, am avut posibilitatea să vizitez Riksdagul suedez şi să rămân uimit de absenţa privilegiilor clasei politice suedeze, pe care o întâlneam în România, de modestia şi seriozitatea parlamentarului sudez şi a sistemului politic din această ţară. Persoana care a condus turul ghidat în acest templu al parlamentarismului nordic, ne-a prezentat cifre din care decurgea că un membru al Riksdagului nu numai că nu câştigă material intrând în această instituţie, dar chiar

[1] Gabriela Melinescu, *Jurnal Suedez (1976-1983)*, Ed. Polirom, Iaşi, 2003, p. 101.

pierde circa un sfert din veniturile realizate înainte de a ocupa această onorantă poziție, iar timpul său de lucru este mai mare decât al unui suedez de rând. De asemenea, tradiția unei societăți egalitare își spune cuvântul asupra obligației parlamentarului de a răspunde solicitărilor oamenilor din circumscripția pe care o reprezintă, chiar și când acestea sunt venite prin e-mail. Locurile de cazare oferite de Riksdag sunt puține și modeste. Nu există decât puține gărzi de corp pentru demnitari, pe care aceştia rareori le acceptă. În acest climat a fost posibilă teribila crimă care a pus capăt vieții ministrului de externe suedez, Anna Lindh.

Diferența între această societate egalitară şi societatea românească, polarizată, este imensă și are rădăcini puternice în trecut și prezent. Tocmai de aceea, preluarea modelului scandinav, propusă de un savant ca Nicolae Iorga în 1929, sau de omul politic Ion Iliescu la începutul anilor 1990, este dificil de realizat. Desigur, anumite trăsături ale sale pot fi însușite în timp de societatea românească. Deşi a făcut-o probabil din dorința de a găsi cea de-a treia cale, între democrația capitalistă și comunism, preşedintele Ion Iliescu cred că nu a fost departe de idealurile tinerilor care au realizat Revoluția de la 1989. Ceea ce oamenii doreau atunci era construirea unei națiuni demne, prospere, democratice care să acorde şanse egale tuturor cetățenilor și să nu creeze o nouă categorie de privilegiați, așa cum o făcuse monarhia comunistă, ca să împrumutăm denominația folosită de Vladimir Tismăneanu. Şi pentru că, de curând, s-au aniversat (din păcate, pentru multe familii de români, maghiari, germani, rromi etc., comemorat) nu mai puțin de 14 ani de când au avut loc evenimentele revoluționare de la 1989, care au redat libertatea românilor (o parte dintre revendicările celor care s-au jertfit la 1989 au fost realizate, însă **Idealul** ca atare, încă nu), aș dori ca prin această lucrare să închin un gând de mulțumire și recunoştință celor care, prin sacrificiul lor, ne-au dat posibilitatea să reluăm contactul liber cu civilizația europeană, inclusiv cu Europa Nordică. Un sacrificiu la fel de generos ca acela realizat de națiunile baltice care au reuşit, după decenii de dictatură comunistă și deznaționalizare, să-și recapete locul în Europa, din care fac parte cultural, și acum și politic.

Dacă un studiu asupra Europei Nordice nu surprinde probabil publicul românesc, în schimb Europa Baltică este încă un loc exotic pentru foarte mulți români. Românii nu au nici măcar clișee despre Europa Baltică. Românul poate lega cunoștințele sale de istorie medievală pentru a așeza politic și mental Lituania într-o coordonată spațială și identitară, dar nu poate face acelaşi lucru cu Estonia și Letonia. Tocmai de aceea sperăm ca această lucrare să fie acceptată de publicul românesc ca o provocare pentru a înțelege mai bine istoria și cultura baltică. Am folosit în titlul acestei cărți denumirea Europa Baltică inspirați de numeroasele lucrări apărute, mai ales în anii 1990, abordând istoria lumii baltice. Lucrările lui Matti Klinge și David Kirby, folosite în bibliografia acestei lucrări, sunt doar două repere. De curând, o lucrare colectivă, editată de istoricii Marko Lehti și David J. Smith[2], reanalizează multe dintre dilemele identitare și viziunile spațiale ale Europei Nordice și Baltice. Autorii

[2] Marko Lehti, David J. Smith (editori), *Post-Cold War Identity Politics. Northern and Baltic Experiences*, Frank Cass, London, Portland, 2003.

remarcă, de altfel, că până şi conţinutul noţiunii de Europa rămâne "aluziv" după sfârşitul Războiului Rece. O situaţie similară traversează şi regiunea din nordul bătrânului continent. Pe de o parte, s-a născut conceptul de "noua Europă Nordică"[3], care tinde să încorporeze Europei Nordice tradiţionale Ţările baltice şi arii din nordul Rusiei, Poloniei şi Germaniei precum şi Kaliningradul. Pe de altă parte, conceptul de lume baltică tinde să fie tot mai inclusiv, multe din ţările Europei Nordice, inclusiv state scandinave, acceptând un loc în acest club.

Pe undeva, titlul ales pentru această lucrare este ca o portiţă de scăpare pentru autor. Este extrem de dificil să separi cele două noţiuni - baltic şi nordic - în perioada postcomunistă. Înainte de 1989 accepţiunea termenului de om baltic, popor baltic te ducea automat cu gândul la cele trei state ocupate de sovietici la 1940 şi 1944: Estonia, Letonia şi Lituania. După 1989 au reapărut (din fericire) întrebări identitare care păruseră a fi de apanajul perioadei interbelice. Cazul Finlandei, de pildă, nu ajută la lămurirea problemelor, ci mai degrabă le complică. Considerat un stat baltic până la 1922, după înlocuirea ministrului său de externe, Rudolf Holsti, începe să-şi revendice un loc în Europa Nordică. Estonia a avut şi are dileme identitare similare. A împărtăşit aceeaşi soartă cu Letonia de la începutul Evului Mediu şi cu Lituania după ocupaţia sovietică. În perioada interbelică a încheiat chiar o alianţă cu celelalte state baltice. Dar, încă din 1917, unul dintre cei mai importanţi oameni politici estonieni, Jaan Tõnisson, a propus un viitor ţării sale alături de Scandinavia. Clubul scandinav nu a acceptat Estonia ca partener în perioada interbelică. Abia treptat a acceptat Finlanda. Practic, s-ar putea spune că denominaţia de Scandinavia este mult mai limpede şi mai statică, cuprinzând naţiunile islandeză, norvegiană, faroeză, suedeză, daneză. În momentul în care Finlanda[4] s-a alăturat Scandinaviei, s-a creat Europa Nordică. Apariţia unei reţele de centre de studii baltice[5] şi nordice, care adesea funcţionează în cadrul aceleiaşi universităţi, este în măsură astăzi să creeze confuzie celui care doreşte neapărat să facă o separaţie strictă între Europa Nordică şi cea Baltică. Şi foarte probabil că cei doi termeni nu sunt complementari, ci înţelesurile şi influenţa lor în istoria şi cultura naţiunilor dimprejurul Mării Baltice se întrepătrund.

Această confuzie terminologică este sporită de folosirea denominaţiilor de lumea baltică şi Ţările baltice (cu majuscule, primul termen cu majusculă, al doilea cu literă mică sau ambele cu litere mici). Pentru scopul acestei lucrări vom considera că denominaţiile Ţările baltice şi naţiunile baltice se referă strict la Estonia, Letonia şi Lituania. Termenul de Europa Baltică este însă mult mai complex şi accepţiunea sa

[3] *Ibidem*, p. 1.
[4] Finlanda a fost adusă "acasă" publicului român de George Radu, *Finlanda la noi acasă*, Ed. Ara, Bucureşti, 1993.
[5] În cadrul a două dintre acestea, la Universitatea din Tartu şi la Universitatea din Turku, am avut privilegiul să studiez şi cercetez între anii 2001 şi 2003.

variază în timp. De pildă, oraşul St. Petersburg are legături strânse cu lumea baltică, şi la fel este cazul oraşului Kaliningrad sau nordului Poloniei şi Germaniei actuale. Lübeckul, ca punct central al Hansei, a fost odinioară sufletul lumii baltice. Prin urmare, semantica acestui termen va fi mult mai laxă. Când ne vom referi la Europa Nordică vom putea aborda şi istoria Finlandei sau a Groenlandei, de pildă. Cititorul va putea să înţeleagă dezvoltarea conţinutului acestor termeni în timp pe parcursul lecturării cărţii.

Am ales în cadrul acestei lucrări o abordare mixtă a istoriei Europei Nordice şi Baltice: regională, respectiv naţională. Credem că în felul acesta vom putea analiza atât trăsăturile particulare cât şi cele regionale ale istoriei popoarelor din Europa Nordică şi Baltică. Am ţinut astfel cont de recomandările primului autor român al unei istorii a Scandinaviei, Nicolae Iorga[6]. Cred că introducerea noastră va fi mult mai bogată dacă vom aduce în atenţie câteva dintre concluziile la care a ajuns marele istoric în urma vizitei întreprinse în 1929 în Scandinavia. Nicolae Iorga[7] admitea că la trecerea din Norvegia în Suedia călătorul nu avea impresia că trecea dintr-o ţară în alta[8]. Iorga arăta că "s-a descoperit astfel un nou sens al graniţei, care e cel mai puţin impozant dar poate nu şi cel mai rău". Iorga considera că, după amestecul iniţial de rase, ceea ce el numeşte rasa nordică a putut crea "o societate completă, fără introducerea de elemente străine"[9]. Marele istoric român avertizează cercetătorul care se lasă furat de mirajul de a studia strict regional istoria Europei Nordice: "între Suedia şi Norvegia n-au existat totdeauna legături reale". Chiar Uniunea de la Kalmar a fost rezultatul unei simple întâmplări, în viziunea lui Nicolae Iorga[10]. Prin urmare, îndeamnă Iorga, este cazul să se studieze "viaţa"[11] acestor două ţări deosebit, fiindcă "reprezintă realităţi istorice cu desăvârşire distincte, organisme care au alte principii politice şi urmează altă linie de dezvoltare"[12]. Extrapolând pe baza exemplului lui Nicolae Iorga, putem considera că studiul pe baza dezvoltărilor naţionale ale popoarelor din regiune este cu atât mai util. Însă, nu am putea înţelege întreaga istorie a Europei Nordice şi Baltice, dacă nu am studia şi caracteristicile regionale, intraregionale şi extraregionale ale Europei Nordice. De aceea, volumul apărut acum

[6] Nicolae Iorga, *Ţeri Scandinave: Suedia şi Norvegia. Note de drum şi conferinţe*, Ed. Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1929.

[7] Nicolae Iorga a publicat câteva articole despre istoria Scandinaviei: *O tipăritură românească la Uppsala*, Bucureşti, 1926; *Karl XII och Rumänien, "Svenska Dagbladet"*, 12 mai 1929 (Carol al XII-lea şi România) (tradus de consulul general al României la Stockholm, Constantin I. Karadja). În această lucrare ne vom referi doar la lucrarea *Ţeri Scandinave...*

[8] Nicolae Iorga, *Ţeri Scandinave...*, p. 21.

[9] *Ibidem*, p. 84.

[10] Şi ar fi, de altfel, destul de greu de contrazis, deoarece aceasta a fost o uniune dinastică, fără un impact foarte profund asupra orizontului mental al popoarelor nordice.

[11] Interesantă folosirea termenului de viaţă în locul celui de istorie. Nu ştiu sigur dacă Iorga privea cele două noţiuni folosite cu conotaţii istorice ca fiind sinonime, dar oricum, judecând opera istorică a lui Iorga, şi concepţiile sale despre istorie, adesea întâlnim această paralelă istorie - viaţă, istoria ca însăşi viaţa în devenirea ei.

[12] Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 92. Pentru începutul Evului Mediu Nicolae Iorga vorbeşte de "unitatea domeniului maritim, creată de însăşi Marea Nordului pentru toate coastele ei", şi care a făcut posibilă unitatea politică realizată de Knut, *Ibidem*, p. 95.

o jumătate de deceniu sub coordonarea profesorului de la Universitatea din Turku, Kalervo Hovi, care abordează istoria legăturilor dintre popoarele din Europa Nordică şi cele din Țările baltice, este extrem de util demersului nostru[13].

Lucrarea noastră nu se referă strict la epocile modernă şi contemporană. Alți termeni aluzivi, de altfel, şi cu un conținut atât de diferit în diversele culturi europene. Tocmai de aceea am optat pentru un titlu care să surprindă mai bine marile teme ale istoriei nordice şi baltice din ultimele trei secole. În dezvoltarea istorică a Europei Nordice şi Baltice, apariția şi dezvoltarea ideilor naționale a avut un impact profund asupra popoarelor care locuiesc această regiune, la fel cum, de altfel, s-au petrecut lucrurile în întreaga Europă. Dezvoltarea ideii naționale a produs fragmentări ale statelor mai mari din regiune - Norvegia s-a despărțit de Suedia, Islanda de Danemarca, Finlanda şi Țările baltice s-au separat de Rusia. De asemenea, începutul Războiului Rece, a găsit o nouă realitate politică în Europa Nordică şi Baltică, rezultantă a celui de-al doilea război mondial. După 1945, perioadă pe care ne propunem să o analizăm într-un alt volum, impactul Războiului Rece, al sfârşitului acestuia, al înfloririi depline a modelului social scandinav precum şi al construcției europene sunt dezvoltările cele mai importante din regiune.

Am încercat în cadrul acestui studiu să dăm cititorului o imagine de ansamblu a istoriei baltice şi nordice până la 1945. Cititorul va putea astfel să observe durata lungă a istoriei, transformările intervenite în mentalitatea, politica, viața socială şi economică a acestor națiuni. Faptul că istoria medievală a țărilor scandinave este mult mai bine cunoscută publicului cititor ne-a îndreptat spre ideea că ar fi bine să ne concentrăm studiul asupra regiunii extrascandinave din perioada premodernă. Începând din epoca modernă am abordat mult mai echilibrat istoria întregii regiuni. Faptul că autorului îi sunt mai îndeaproape cunoscute istoriile Țărilor baltice şi Finlandei, unde a şi studiat, are un impact firesc asupra spațiului acordat fiecărei țări în parte în cadrul lucrării.

Dar de ce am întreprins demersul de a scrie o istorie a Europei Nordice şi Baltice adresată publicului român? Pentru a da un răspuns la această întrebare, vom apela din nou la scrierile lui Nicolae Iorga. Marele savant îşi motiva astfel propriul demers de a scrie o istorie a Scandinaviei: "*Cred necesară această expunere, fiindcă, după socotința mea, în aceste țări noi avem un model pentru viața noastră însăşi...avem învățături de luat din aceste țări...*". Cum explică această necesitate Nicolae Iorga: "*de când am trecut în epoca contemporană, când Statul este tot şi societatea ar trebui să fie nimic, Statul impunându-şi principiile, şi mai ales hârtilăritul, din acel moment noi trebuie să căutăm în dreapta şi în stânga îndrumări care nu sunt în trecutul nostru. Unde găsim un Stat modern condiționat de societate, unde, Statul ia învățături de la societatea pe care o oglindeşte, datoria noastră este să ne îndreptăm acolo şi să căutăm ce se potriveşte cu nevoile noastre. Şi nu există în Europa, potrivit cu noi şi mai ales cu proporțiile noastre (de la țări prea mari nu poți împrumuta, după cum nu poți împrumuta de la țări prea mici) decât trei popoare de la care putem*

[13] Kalervo Hovi (editor), *Relations between the Nordic countries and the Baltic nations in the XXth Century*, Turku, 1998.

învăța...Cehoslovacia, pe de o parte,...de la Suedia, de la Norvegia, de cealaltă parte. Pentru țara noastră exemplul Suediei şi Norvegiei foloseşte chiar mai mult decât acela al Cehoslovaciei, fiindcă aceasta din urmă este, oricum, o bucată din Austria...Pe când, dincoace, avem de-a face cu nişte societăți care s-au dezvoltat în afară de imitația Revoluției franceze, ale cărei principii abstracte n-au avut aici decât un rol foarte secundar. Avem a face deci cu țări care sunt în legătură nedespărțită cu întregul lor trecut, sunt aşa legate de trecutul lor, încât trebuie să cunoşti toată viața poporului şi toată dezvoltarea sa istorică ca să le înțelegi". În aceste societăți, țăranii sunt un element nu numai constitutiv, dar şi important, considera Iorga: "*Avem a face cu țerani care au aspirații politice, desigur, dar aspirațiile acestea sunt sprijinite pe un simț de solidaritate națională, indispensabil oricărei societăți, pe un simț religios, care nu se face din gazete de agitație şi, încă, pe iubirea pentru cultură, în afară de care nici o politică nu are nici un viitor.*" Marele istoric român conchidea: "*Politic pentru politică, nereligioasă şi antisolidară, este o nenorocire pentru orice țară*"[14].

Desigur, Scandinavia, regiunea celei de-a treia căi, aşa cum a devenit cunoscută în secolul al XX-lea, este tentantă nu numai pentru societatea românească, prin bunăstarea generală la care a ajuns, prin "**îndulcirea**" capitalismului prin politici sociale universaliste, aşa cum vom arăta. Însă argumentația lui Nicolae Iorga nu ne poate convinge că o societate fragmentată, aşa cum a fost tradițional societatea românească, împărțită între boieri şi iobagi, paternalistă, cu clase sociale adesea antagoniste, lipsită adesea de solidaritate națională, poate să emuleze trăsăturile puternic colectiviste, tradițiile compromisului politic şi social existente în Scandinavia. Colectivismul comunist din România a fost unul impus, ca o cămaşă de forță, iar societatea românească s-a eliberat parțial de el imediat ce şi-a recăpătat libertatea.

Desigur, după Revoluția din decembrie 1989, era posibil ca România să adopte Scandinavia ca model, aşa cum au procedat balticii după 1991. Nu ştim însă dacă succesul ar fi fost garantat. Din păcate, societatea românească s-a îndreptat în anii 1990 spre alte modele care pot fi identificate cu uşurință analizând structurile ei de putere, funcționalitatea acestora, arhitectura, muzica murdară sufletește pe care o bună parte a românilor o ascultă în mod cotidian, comportamentul uman. Nu dorim ca paralela dintre societatea românească şi cea scandinavă să sune ca o dihotomie între bine şi rău. Societatea românească are valorile sale, moştenite şi create istoric, care sunt diferite de cele scandinave: spirit comunicativ, adaptabilitate, mai multă deschidere sufletească etc., după cum există trăsături ale culturii populare şi țărăneşti apropiate de cele scandinave. După cum însuşi Iorga recunoştea, societatea scandinavă este rodul unei întregi istorii, cu care este într-o legătură strânsă. Societatea românească, mai deschisă influențelor din afară, dinspre Vest, Est, Sud-Est, mult mai eterogenă, rezultatul a numeroase contacte şi confluențe culturale, este pur şi

[14] Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 65-67.

simplu diferită de cea peninsulară scandinavă, mult mai izolată şi periferică până în secolul al XX-lea.

Lucrarea noastră abordează, de asemenea, istoria baltică, un domeniu nou în istoriografia românească. Considerăm că regiunea baltică, parte a Europei aflată în vecinătatea Rusiei, se cuvine mult mai atent analizată pentru a discerne mai bine, prin comparaţie, reacţiile societăţii româneşti la contactul cu Rusia, pentru a percepe difuziunea ideilor politice ruseşti spre periferia occidentală a marelui imperiu. Ca şi ţările nordice, Ţările baltice au un trecut naţional, unul regional, unul intraregional şi unul extraregional, cel mai adesea european. Astăzi aceste state, ca şi România, dar mai repede decât ţara noastră, devin parte ale Uniunii Europene. Cunoaşterea mai bună a istoriei şi culturii Ţărilor baltice este, din perspectiva integrării noastre în Uniunea Europeană, o introspecţie în bogăţia şi diversitatea Europei[15].

Lucrarea pe care o propunem publicului cititor spre lectură este rezultatul cercetărilor întreprinse în bibliotecile şi arhivele din Estonia, Finlanda şi România începând cu anul 1997. Fiind vorba de o lucrare de sinteză, nu ne propunem o abordare mai amplă a istoriei Europei Nordice şi Baltice. Atât cercetările noastre, axate îndeosebi pe istoria Finlandei şi Ţărilor baltice, cât şi cunoştinţele noastre de limbi vorbite în zona analizată - limitate la limbile finlandeză, estoniană, suedeză şi rusă - ne obligă la limitări tematice şi temporale. În nici un caz nu este însă vorba de o lucrare beuraniană, materialul şi interpretările folosite în lucrare sunt citate în mod corespunzător, pentru ca cititorul să le poată uşor delimita de propriile noastre interpretări. În cadrul lucrării am adus adesea, pentru a ne sprijini argumentaţia, documente publicate sau documente de arhivă descoperite în timpul cercetărilor mele în ţară şi străinătate.

În ciuda tuturor acestor limitări, îndrăznim să credem că încercarea noastră de a distinge şi analiza momente semnificative ale istoriei Europei Nordice şi Baltice reprezintă un răspuns adecvat aşteptărilor publicului românesc.

[15] Nu insistăm în a motiva demersul nostru de a scrie o istorie a lumii baltice, deoarece într-o lucrare pe care am publicat-o de curând am încercat deja să clarificăm alegerea noastră, vezi Silviu Marian Miloiu, *România şi Ţările Baltice în perioada interbelică*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2003.

Capitolul I

NORDUL - TRECUT ŞI DEVENIRE

Originea populațiilor balto-finice

Limba estoniană aparține grupului lingvistic uralic sau fino-ugric. Grupul lingvistic uralic, care are o accepțiune mai largă, include atât limbile fino-ugrice, cât şi limbile samoiezilor din Siberia de vest. Ramura ugrică a grupului fino-ugric include limba maghiară şi subgrupul ob-ugric (de unde fac parte limbile vogul sau mansi, ostiac sau hanti). Grupul finic consistă din limbile perm-finice (votiak sau udmurt şi zirian sau komi), volga-finice (mordvin şi ceremis sau mari), limbile laponice (sami) şi balto-finice. Limba estoniană aparține subgrupului balto-finic. La rândul său, acesta poate fi divizat în câteva subgrupe, după cum urmează:

- limbi balto-finice nord-estice: finlandeza estică, ingriana (izoriana), karelianaoloneţiana, ludica şi vepsiana;
- limbi balto-finice sud-vestice: estoniana, livoniana, votica, finlandeza vestică.

Dintre balto-finici, numai finlandezii şi estonienii au dezvoltat culturi moderne. Din rândurile celorlalți, livonienii au reuşit să-şi creeze o limbă scrisă, ai cărei purtători sunt reduşi astăzi la o populație vârstnică de mai puțin de 100 de oameni.

Desigur, populației româneşti, în special celei din Transilvania, îi este extrem de familiară limba maghiară, pe care o pot auzi adesea vorbită de minoritatea ungară ce locuieşte în regiune. De aici, probabil, derivă o oarecare tentație a românilor de a-şi imagina limbile balto-finice ca fiind apropiate de limba maghiară, în măsura în care, de pildă, limba română este apropiată de italiană sau spaniolă. În realitate, nimic nu este mai puțin adevărat: fără a lipsi cu totul, asemănările dintre lexicul limbilor maghiară şi rudele ei balto-finice sunt mai degrabă modeste. Mai apropiate par a fi structurile gramaticale ale conaționalilor noştri maghiari şi secui şi cele ale estonienilor sau finlandezilor.

Ca şi în cazul altor populații, originea popoarelor uralice şi fino-ugrice este învăluită în istorie. După ce s-a vehiculat un timp, la mijlocul secolului al XIX-lea, teoria altaică ce postula ideea unei patrii originare comune pentru populațiile altaice (turco-tătarii, mongolii, tunguşii) şi uralice (teorie susținută de savantul finlandez M.A. Castrén), treptat, a câştigat teren teoria uralică, acceptată astăzi de majoritatea cercetătorilor. Părinții teoriei uralice sunt doi lingvişti finlandezi E.N. Setälä şi Heikki Paasonen. Adepții teoriei uralice consideră că a existat o patrie de origine a fino-ugricilor şi samoiezilor în regiune Volgăi mijlocii, între râurile Kama şi Oka. Treptat, diferite subgrupe etnice au părăsit această regiune: mai întâi samoiezii, mai apoi ugricii, perm-finicii şi, în cele din urmă, balto-finicii. Demnă de menționat, fie şi pentru a face un inventar mai complet al diverselor teorii privind originea acestor

populații, este şi teoria – puțin acceptată de specialişti - arheologului Richard Indreko care a plasat patria originară a fino-ugricilor în Europa Occidentală.

În prezent, patria de origine a uralicilor este localizată în Europa Estică, în zona împădurită situată la vest de munții Urali. De acolo, în decursul istoriei, populațiile fino-ugrice s-au deplasat spre vest sau nord-vest, punând bazele unei noi realități lingvistice şi demografice în regiunea răsăriteană a Balticii sau în Europa Centrală. Cel mai bine documentată, deşi nu lipsită de o umbră de mister, este sosirea triburilor maghiare la 896 d.Hr. în câmpia panonică.

Consider ca fiind de mare interes teoria etnologului finlandez Kustaa Vilkuna care a privit chiar concepția unei patrii originare a populației uralice ca pe o viziune învechită, iar încercările de a o localiza ca fiind o pură speculație. Foarte probabil, populații vorbitoare de limbi uralice ocupau, în grupuri sociale restrânse numeric, arii geografice mai largi, începând de la Urali şi mergând până în zona baltică. În această viziune, migrația fino-ugricilor către vest s-a produs treptat, în grupuri mici, mai degrabă decât în câteva valuri mari. Speculațiile pot continua şi chiar amplifica în legătură cu cauzele care au determinat aceste migrații.

Din punct de vedere al caracteristicilor antropologice, majoritatea balto-finicilor sunt de rasă caucaziană. O excepție notabilă o constituie ob-ugricii care prezintă puternice trăsături mongoloide.

Aşa cum s-a afirmat adesea în secolul al XX-lea, nu există istorie, ci istorici care au propria viziune asupra evenimentelor trecute. Şi mai cu seamă în acele zone temporale pentru care ne lipsesc documentele scrise, iar arheologia şi politicul sunt două fețe ale aceleiaşi monede (ne referim la regiunea ex-sovietică), gradul de speculație este sporit, iar diferența dintre istoric şi diletant redusă. De aceea, deşi ne manifestăm propensiunea pentru teoria mai puțin dramatică a lui Vilkuna, nu putem să nu ne uităm şi la argumente care ar putea-o contrazice, ca, de exemplu, cel al migrației, într-un grup mai numeros, al maghiarilor în Europa Centrală. Împărtăşind scrupulele istoricului preocupat de istoria contemporană pentru perioadele în care lipseşte documentul scris, considerăm totuşi de mare interes rezultatele cercetărilor viitoare asupra originii şi deplasării spațiale a populațiilor fino-ugrice.

Este demnă de remarcat şi prezența pe teritoriul Estoniei de astăzi, alături de populația majoritară estoniană, a grupului etnic denumit setu, locuitor al sud-estului statului estonian şi a districtului Pskov al Rusiei. Existența unor importante caracteristici distinctive, lingvistice şi culturale, ale grupului setu îi determină pe unii cercetători să acrediteze ideea că acesta este un grup etnic diferit de cel estonian. Din nou, argumentele pro şi contra acestei teze au de-a face, uneori, cu politicul, deoarece regiunea locuită de populația setu a fost şi mai poate fi un obiect de litigiu teritorial între Estonia şi Rusia. Dacă s-ar dovedi că populația setu reprezintă un popor distinct, cum susțin savanții ruşi, aceasta ar acorda circumstanțe favorabilă revendicărilor teritoriale ruseşti la adresa Estoniei; ruşii au folosit şi pot invoca în sprijinul tezei lor şi apartenența la confesiunea ortodoxă a populației setu. Faptul că limba setu este totuşi apropiată de limba estoniană îi determină pe estonieni să o considere doar un dialect al limbii lor şi să susțină că, deşi există elemente distinctive regionale, totuşi

populaţia setu este parte indivizibilă a poporului estonian. În scopul de a se minimalizeze pe cât posibil diferenţele dintre populaţia setu şi trunchiul principal estonian a fost sugerată ideea că anexarea de către Rusia a unei porţiuni importante a teritoriului locuit de setu a reprezentat un rapt teritorial, ale cărui consecinţe defavorabile pentru această populaţie sunt vizibile şi astăzi. Dacă însuşi setu ar fi întrebaţi asupra opţiunilor lor, probabil că cei mai mulţi ar prefera o apartenenţă la statul estonian, în condiţiile în care li s-ar recunoaşte o largă autonomie şi nu li s-ar întrerupe legăturile culturale cu lumea ortodoxă rusească.

Populaţiile fino-ugrice din Federaţia Rusă (aproximativ 3,2 milioane de oameni) sunt localizate astăzi în apropierea Oceanului Arctic şi Mării Baltice. Limbile lor aparţin familiei fino-ugrice sau celei înrudite samoiede. Ţările lor cuprind republicile ruse Karelia, Komimu (Komi), Mariel (Mari), Moksherzia (Mordovia) şi Udmurtia, ca şi patru regiuni autonome: Permian Komi, Hanti-Manşi, Neneţ, Iamal-Neneţ), toate situate în apropiere de republica Komi. Regiunile fino-ugrice sunt mult mai strâns conectate cu Rusia, în comparaţie cu cele caucaziene sau siberiene. Apropierea geografică faţă de Moscova are un cuvânt de spus în acest sens. Aceste regiuni au fost şi cucerite de Rusia mai devreme. Naţionalităţile fino-ugrice privesc spre vest şi primesc o susţinere culturală din partea Finlandei, Estoniei şi Ungariei, cu care sunt înrudite[16]. Populaţiile fino-ugrice au fost active în perioada destrămării Uniunii Sovietice. Patru dintre acestea şi-au proclamat suveranitatea cerând ca legile lor interne să aibă preeminenţă asupra celor federale. Aceasta în dauna faptului că în afară de Mariel, toate celelalte republici fino-ugice au o majoritate rusă în ceea ce priveşte populaţia şi conducerea lor. În ciuda faptului că sunt de naţionalitate rusă, conducătorii acestor republici au fost şi sunt nevoiţi, măcar din motive electorale, să ţină seama în mai mare măsură decât înainte de 1991 de dorinţele populaţiei indigene. Astfel, începând de la sfârşitul anilor 1980, s-a înregistrat o renaştere a limbilor fino-ugrice. Populaţiile din regiune au început să fie mai conştiente de trecutul şi identitatea lor etnică, de înrudirea lor culturală cu populaţiile fino-ugrice formatoare de state. S-au fondat organizaţii naţionale precum Liga Populară Kareliană. Au luat naştere şi organizaţii de tineret, culturale, ecologice şi religioase. Aceste organizaţii au militat pentru dreptul naţiunilor respective pentru renaşterea educaţiei şi presei în limbile naţionale. Este adevărat că reprezentarea lor în parlamentele acestor republici este încă modestă. Numai marii au reuşit să obţină o proporţie echitabilă de reprezentanţi în legislativ[17].

Populaţiile localnice şi-au axat activitatea lor politică pe construcţia unor legi lingvistice care vor da limbilor indigene un statut egal cu limba rusă şi facilita folosirea acestora în şcoală şi locurile publice. Activismul lor cultural este susţinut de un articol din Constituţia Federaţiei Ruse (68.2) care afirmă clar că republicile au dreptul de a introduce în uz limbile lor republicane în deplină egalitate cu limba rusă. Deşi toate republicile fino-ugrice cu excepţia Kareliei au votat asemenea legi, acestea

[16] Rein Taagepera, *The Finno-Ugric Republics and the Russian State*, Hurst&Company, London, 1999, p. 8-9.
[17] *Ibidem*, p. 18-19.

sunt aplicate efectiv doar în Komimu şi Mariel[18]. În ciuda unor progrese în privința respectării drepturilor acestor populații, cei câțiva cetățeni ruşi din Mariel pe care i-am întâlnit în timpul studiilor efectuate la Universitatea din Turku, Finlanda, erau nemulțumiți de faptul că conducerea republicii lor era asigurată de națiunea dominantă, cea rusă. Ca o reminiscență a naționalismului şi omogenizării din perioada sovietică, cei mai mulți dintre aceşti marii dialogau între ei în limba rusă, deşi uneori foloseau şi limba mari. Ca şi în cazul karelienilor, şi populația mari vorbeşte o limbă destul de apropiată de finlandeză. Impresiile mele din analiza comparativă sumară pe care am efectuat-o asupra limbii finlandeze şi celei mari arată că între cele două limbi există o asemănare cam între limba română şi portugheză, dacă nu chiar mai îndepărtată. Kareliana este mult mai apropiată de finlandeză decât mari, aşa încât finlandezii o privesc ca pe un dialect al limbii finlandeze. Există câteva asemănări între limbile samoiede şi cele fino-ugrice, sau între limbile finice şi cele ugrice (hanti, mansi şi maghiara). Următorul tabel va arăta câteva dintre cuvintele cele mai apropiate din aceste limbi:

Limba	ochi	inimă	nume	sânge
SAMOYEDĂ				
selkup	saiy	sychy	nim	kym
neneț	sev	Sei	numq	kemq
UGRICĂ				
hanti	sem	sam	nem	vur
mansi	sam	sym	nam	vyghyr
maghiară	szem	sziv	név	vér
PERMICĂ				
komi de nord	sin	sölöm	nim	vir
komi permiană	sin	sölöm	nim	vir
udmurt	sin	sulem	nim	vir
VOLGAICĂ				
mari de câmpie	sincha	shüm	lüm	vür
mari de deal	sÿntsä	shüm	lÿm	Bür
erziană	selme	sedei	lem	ver
mokşană	selme	sedi	lem	ver
SAMICĂ				
sami din Kola	châllm	kûttik	nêmm	vêrr
FINICĂ				
vepsiană	süüm, silm	südäm	nimi	veri
kareliană Aunus	silmü	süväin	nimi	veri
finlandeză	silmä	sydän	nimi	veri
estoniană	silm	süda	nimi	veri[19]

[18] *Ibidem*, p. 20.
[19] Tabel care se inspiră din lucrarea lui Rein Taagepera, *op.cit.*, Tabel 2.1, p. 40.

Aşa după cum se poate constata asemănări există, dar acestea nu sunt spectaculoase. Trebuie ţinut cont că, spre deosebire de limbile neolatine, formate undeva după începutul erei creştine, şi în relaţie discontinuă, dar persistentă cu celelalte, fino-ugricii (probabil purtătorii culturii ceramicii cu impresiuni de pieptene) şi samoiezii şi-au început separarea acum circa 4.000 de ani. În jurul anului 2.000 s-ar putea să se fi petrecut o altă fragmentare care i-a rupt pe ugrici de fino-permici. Însă în lipsa unor dovezi mai clare, aşa cum am afirmat, orice teorie este speculativă.

La începutul anilor 1990 a început să se dezvolte cooperarea dintre naţiunile fino-ugrice estice, susţinută şi de naţiunile fino-ugrice occidentale. În mai 1989 s-a desfăşurat Primul Congres al Scriitorilor Fino-Ugrici la Ioşkar-Ola sub organizarea Uniunii Scriitorilor din Mari. La acest congres a fost iniţiată Uniunea Scriitorilor Fino-Ugrici. Finlandezii au părăsit însă acest for şi au iniţiat în 1990 Societatea Castrén pentru a stabili contacte cu fino-ugricii răsăriteni. Congresele scriitorilor au continuat însă: în august 1991 la Espoo, Finlanda, în august 1993 la Eger, Ungaria (cu tema "Rolul Limbilor Materne şi al Culturilor Naţionale în Renaşterea Naţiunilor Fino-Ugrice")[20]. În 1992 Uniunea a fost dizolvată şi înlocuită de Comitetul Scriitorilor Fino-Ugrici, căruia i s-au alăturat şi finlandezii. Tot la Ioşkar-Ola s-au întâlnit în iulie 1990 reprezentanţi ai tinerilor[21] fino-ugrici care au format "Asociaţia Tinerilor Naţiunilor Fino-Ugrice". Au urmat alte întâlniri ale acestei asociaţii. În conjuncţie cu întâlnirea tinerilor din iulie 1990, s-a desfăşurat şi Primul Festival Internaţional de Folclor Fino-Ugric. Tot la Ioşkar-Ola s-a creat în octombrie 1990 Fondul de Dezvoltare Culturală a Populaţiilor Fino-Ugrice. De asemenea, adunând reprezentanţi ai tuturor naţionalităţilor fino-ugrice, s-au desfăşurat conferinţe ale ziariştilor, cercetătorilor din domenii precum lingvistică şi arheologie. La 15 mai 1992 a fost creată Asociaţia Naţiunilor Fino-Ugrice care nu include naţiunile fino-ugrice occidentale independente, dar este susţinută de acestea. Primul Congres Mondial al Naţiunilor Fino-Ugrice, desfăşurat în decembrie 1992, la Sâktâvkar, a adunat 800 de delegaţi veniţi din toate regiunile şi statele fino-ugrice, inclusiv cele occidentale. A fost stabilit şi un Comitet Consultativ Internaţional cu sediul la Helsinki şi coordonatori în Estonia, Ungaria şi în regiunile şi statele fino-ugrice estice. Pe scena internaţională, naţiunile fino-ugrice orientale sunt susţinute de Organizaţia Popoarelor şi Naţiunilor Nereprezentate, fondată la Haga în 1990 pentru a

[20] Este notabil interesul arătat de statul vecin României, Ungaria, cu care Bucureştii împărtăşesc o istorie comună bogată în conflicte şi convieţuiri, pentru aceste populaţii fino-ugrice îndepărtate, a căror limbă care nu aminteşte decât vag limba maghiară. Este încă un exemplu care confirmă apartenenţa Ungariei la spaţiul herderian de autodefinire culturală, după cum afirma cercetătoarea ungară Katalin Miklóssy într-o recentă teză de doctorat: "În Ungaria, naţiunea a fost descrisă în termeni etno-culturali, aşa încât ea este congruentă cu termenul de etnie", vezi Katalin Miklóssy, *Manoeuvres of National Interest. Internationalism and Nationalism in the Emerging Kádarist Criticism of Romania 1968 - 1972*, Kikimora Publications, Helsinki, 2003, p. 21 şi 23.

[21] Mărturisesc că termenul generic şi colectiv de tineret îmi displace, poate pentru asocierea sa prea strânsă cu Uniunea Tineretului Comunist, sau cu expresiile atât de folosite de comunismul românesc precum cea de "tineret revoluţionar", "tineret angajat în muncă, producţie etc.".

sprijini populațiile băştinaşe din lume care doresc să-şi obțină independența sau autonomia[22].

Iată, aşadar, că lumea populațiilor balto-finice, în ciuda numărului lor redus, este una complexă, care poate dezvolta interesul ştiințific al cercetătorilor din întreaga lume, inclusiv al celor români, cunoscători prin practică ai valorilor lumii ortodoxe şi interesați de resorturile politicii occidentale a Rusiei şi a rezistențelor întâmpinate de aceasta în impunerea obiectivelor sale.

Originea populațiilor baltice

Locul de origine al populațiilor indo-europene vorbitoare astăzi de limbi baltice (letonii şi lituanienii) poate fi decelat tot prin folosirea unor izvoare arheologice sau lingvistice. Interpretarea izvoarelor determină, ca şi în cazul apariției balto-finicilor, controverse între specialişti. Se pare însă, aşa cum vom sublinia mai târziu, că cele mai multe opțiuni au în vedere aşezarea lor între Vistula şi Nipru în perioada prebaltică. Cert este însă faptul că aceste populații vorbeau o limbă indo-europeană de tip satem şi că, din punct de vedere antropologic, reprezentau tipul rasial european. Termenul de baltic a fost introdus de lingvistul german Ferdinand Nesselmann la mijlocul secolului al XIX-lea. În secolul al XX-lea lingviştii au folosit acest termen doar pentru a denumi acele limbi indo-europene înrudite: vii - lituaniana şi letona, şi dispărute - prusiana, curoniana, zemgaliana, seliana, jotvingiana[23].

Similitudinile semnificative dintre limba lituaniană şi limba sanscrită au fost de mult demonstrate, chiar uneori exagerate, de către lingviştii germani ai secolului al XVIII-lea. Ele au stat, de altfel, la baza mişcării de renaştere națională lituaniană din secolul al XIX-lea[24], după cum vom avea prilejul să arătăm mai târziu.

Evident că, în timp, s-au manifestat influențe lingvistice reciproce între limbile baltice şi cele fino-ugrice, germanice sau slavice, dar acestea nu au atenuat prea mult caracterul particular al acestor grupuri lingvistice.

Literatura de specialitate distinge între balticii occidentali, aşezați probabil pe malurile Vistulei, în Polonia de astăzi, balticii orientali, aşezați în Letonia, Lituania şi Belarusul de acum şi balticii de Nipru, care ocupau regiunea situată în jurul izvorului Niprului şi în est.

În jurul anilor 100-300 d.Hr. populațiile de pe litoralul răsăritean al Balticii pot fi diferențiate între ele destul de clar studiind practicile de înhumare a morților şi coroborându-le cu informațiile scrise de mai târziu. Este, în general, acceptat faptul că părțile occidentale ale teritoriului de astăzi al Letoniei şi nord-vestul Lituaniei erau ocupate de curonieni, a căror limbă s-a individualizat din categoria limbilor baltice occidentale. Reflectând această realitate apusă, partea occidentală a teritoriului

[22] Rein Taagepera, *op.cit.*, p. 22-25; recomand cu toată căldura lucrarea lui Rein Taagepera pentru cercetătorii care doresc să cunoască în detaliu istoria, cultura şi limbile fino-ugrice.

[23] Saulius Žucas (editor), *Lithuania: Past. Culture, Present*, Baltos Lankos, 1999, p. 22.

[24] În fapt, abia în anii 1920, beneficiind şi de sprijinul statului lituanian, lingvistul Jonas Jablonskis a reuşit standardizarea limbii lituaniene, vezi Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalis, Alfred Erich Senn, *Lithuania in European Politics. The Years of First Republic, 1918-1940*, St. Martin´s Press, New York, 1999 (prima ediție: 1997), p. 2.

Letoniei se numeşte Kurzeme (țara curonienilor, Kurland, în limba germană). Populația care locuia partea central-sudică a Letoniei actuale şi central-nordică a Lituaniei purta numele de zemgalieni. Prin urmare, termenul de Zemgalia apare atât în numele complet al Ducatului Curlandei, cât şi în cel al regiunii administrative sudice a statului independent leton după 1918. Zemgalienii vorbeau o limbă care împletea elemente ale limbilor baltice occidentale şi orientale.

În partea răsăriteană a Letoniei a locuit atât populația seliană sau selonianã, cât şi populația letgaliană. Ambele vorbeau limbi baltice orientale. În vreme ce selienii nu au rămas în istoria toponimică a Letoniei, letgalienii au lăsat numele lor unei regiuni administrative importante a Letoniei şi, posibil, chiar poporului şi limbii letone. Mai mult, după reforma protestantă, letgalienii, rămaşi catolici, au creat o istorie culturală distinctă, unde influențele catolicismului polonez au fost semnificative.

Probabil ca pe o dovadă a prezenței anterioare a comunităților balto-finice în această regiune, dar şi ca pe o probă logică a migrației treptate a populațiilor baltice înspre coasta baltică, trebuie văzută persistența în zona coastei baltice, pe malurile Daugavei, în regiunea actuală a Rigăi, înconjurată de triburi baltice, a populației fino-ugrice a livonienilor. Populații fino-ugrice locuiau, de asemenea, în grupuri izolate, în Vidzeme, în nordul Letoniei actuale.

Teritoriul ocupat de aceste populații a fost, într-o bună măsură, instabil. Începând cu secolul al IV-lea d.Hr. întregul litoral baltic a fost afectat de valul de migrație care s-a revărsat asupra Imperiului Roman şi a schimbat caracterul etnic al Europei Centrale. Migrația populațiilor slavice spre vest a absorbit numeroase comunități de baltici orientali. Mai mult, aceasta i-a forțat pe letgalieni să se deplaseze spre vest, pe teritoriul actual al Letoniei, iar pe selieni spre vest-nord-vest, ceea ce i-a afectat pe livonienii de pe țărmurile Golfului Riga. La rândul lor, curonienii au început să-i preseze pe livonienii occidentali, situați în sudul aceluiaşi golf.

Lituanienii locuiau la începutul erei creştine în vestul Lituaniei din zilele noastre şi în câteva regiuni din Belarus. Este sugerată, de asemenea, prezența aukşataiților în Lituania centrală, populație care, treptat, a fost asimilată de lituanieni. Triburile de iatviagi locuiau sudul Lituaniei, vestul Belarusului şi nord-estul Poloniei. Bancurile Nemunasului erau locuite de populația skalvilor, în timp ce vecinii lor sudici erau prusienii. Este de notat aici că păstrarea denominației de Prusia, pentru a desemna o regiune importantă a coastei baltice, aflată la vest-sud-vest de Lituania medievală, ca şi conservarea în literatură a unor expresii precum spiritul prusac, militarismul prusac, nu trebuie să determine o confuzie cu privire la etnicitatea sau caracterul vechilor locuitori ai Prusiei. Prusienii erau vorbitorii unei limbi baltice din aceeaşi familie cu limbile moderne letonă şi lituaniană. Ei au fost cuceriți treptat de Ordinul teutonic, invitat de prințul polonez Konrad de Mazovia în 1228 să se aşeze la gurile Vistulei, la frontiera cu prusienii, care devastaseră Mazovia. Ordinul a încercat să-i creştineze pe prusieni şi să-şi constituie propriul stat. Începută în 1231, politica de cucerire a ținuturilor prusiene a cunoscut la început un singur moment de cumpănă, anul 1241, când aceştia din urmă s-au revoltat şi au rezistat până în 1249. O altă revoltă a prusienilor a făcut ca pe la 1264 situația Ordinului să fie critică. Întăririle sosite din

lumea germană au întors însă talerul balanței succesului. Prusienii au mai rezistat sub conducerea lui Henrich Mantas până în 1274. Înfrânți şi creştinați, prusienii nu au mai fost capabili să facă față presiunii germane şi, treptat, au fost asimilați de populația germanică. Celebritatea pe care o va căpăta mai târziu Prusia va fi singura care va reaminti de vechii prusieni şi, printr-o ironie a sorții, îi va scoate din negura uitării prin faptele de arme şi politice ale cuceritorilor lor.

Evocarea diversității etnice, lingvistice, culturale a regiunii baltice la începutul erei creştine slujeşte, cred, unei mai bune înțelegeri a varietății şi bogății culturii umane din această regiune. Aceasta reprezintă şi o cale de respingere a abordărilor simpliste şi simplificatoare în studiul regiunii baltice. Vom înțelege astfel, cu atât mai bine, eforturile naționaliştilor secolului al XIX-lea de a simplifica şi unifica elemente şi fluxuri culturale disparate şi de a crea, după modelul german, mitul unor națiuni unitare din punct de vedere cultural şi lingvistic, bază a creării cadrului teritorial al națiunii-stat. La fel de bine vom înțelege multiplele laturi ale realității în situațiile de conflict diplomatic sau militar aflate la elementele de contact dintre diversele configurații teritoriale imaginate de artizanii statelor naționale baltice. Această diversitate a Europei mediane, situate între lumea germană şi cea slavă, nu este aşadar o caracteristică doar a lumii sud-est europene sau balcanice; ea se regăseşte, aproape în egală măsură, în lumea nord-est europeană, ceea ce face ca şi interesul pentru studiul acestei zone să fie tot mai mare.

Apariția comunităților umane în regiunea baltică

Primele semne de locuiri umane au apărut în regiunea est-baltică ca rezultat al retragerii calotei de gheață care acoperea nordul Europei acum 14.000 de ani. Mai întâi, a fost eliberată de gheață regiunea de nord-est şi sud a Lituaniei actuale, pentru ca apoi retragerea gheții să se facă în direcția nord-estului Estoniei. Acum 9.000 de ani întreg teritoriul ocupat astăzi de Țările baltice a fost, pentru prima oară în istorie, „eliberat": de această dată numai de gheață. Alături de transformările climatice, cele ecologice au îmbiat omul să se aşeze, pentru prima dată, în această regiune. Dacă mai întâi a fost renul şi apoi a venit omul-vânător, fugărindu-şi animalul favorit, aşa cum este creionată imaginea clasică a istoriografiei preistorice, este mai puțin important. Cel mai degrabă însă, dată fiind retragerea lentă, imperceptibilă a calotei glaciare, nici omul, nici renul nu au ştiut vreodată când au pătruns în regiunea care va sta mai multe secole, în epoca modernă şi contemporană, în centrul atenției marilor puteri europene. Oricum, arheologii au datat în mileniile al 11-10 î.Hr. primele aşezări umane descoperite pe teritoriul Lituaniei (Eiguliai, Puvotsiai).

Spre sfârşitul mileniului al 9-lea şi începutul mileniului al 8-lea au apărut primele aşezări umane pe teritoriul Letoniei. Notabile sunt aşezările descoperite lângă râul Daugava (Laukskola, Sēlpils) sau pe țărmurile vechiului lac glaciar baltic. Locuitorii acestor aşezări aveau ca principală resursă de hrană renul, animal aflat în centrul ocupațiilor lor cotidiene. Aşezările au fost temporare, urmele materiale descoperite fiind sărace, ceea ce dovedeşte faptul că populația era predominant nomadică.

Aşezări similare nu au fost încă descoperite pe teritoriul de astăzi al Estoniei, situație datorată probabil menținerii un timp mai îndelungat a calotei glaciare în regiune. Cele mai vechi aşezări descoperite în Estonia sunt cele de la Pulli, situate pe malul râului Pärnu. Ele aparțin deja culturilor mezolitice, paleoliticul nefiind până acum atestat pe teritoriul de astăzi al statului estonian.

Culturile celor mai vechi locuitori ai regiunii Balticii orientale au fost, după toate probabilitățile, legate de spațiul paleolitic central-european, purtătorii lor fiind aceia care au dat naştere Ahrensburgianului şi Swidrianului. Aşadar, primele influențe asupra habitatului uman al regiunii baltice sunt cele sudice.

Cultura Kunda, denumită în acest fel după numele unei localități de pe coasta estoniană unde s-au făcut descoperiri semnificative, a fost răspândită pe o arie întinsă din regiunea est-baltică. În faza maximei sale dezvoltări, această cultură mezolitică a cuprins regiuni întinse din Estonia, Letonia, nordul Lituaniei şi Belarus. Una dintre caracteristicile acestei culturi este reprezentată de folosirea extensivă a cornului şi osului în realizarea uneltelor şi armelor. Prezența numeroaselor depozite de silex în regiunea sudului Lituaniei şi a Prusiei au făcut ca purtătorii culturii mezolitice Nemunas, prezentă în această regiune, să producă un număr mare de obiecte, descoperite astăzi în siturile arheologice.

Aceste culturi mezolitice au stat la baza culturilor neolitice. De remarcat este faptul că purtătorii culturii Narva au locuit aproximativ acelaşi spațiu cu cei ai culturii Kunda. Culturile neolitice erau creatoare a unor vase ceramice, decorate cu un obiect asemănător unui pieptene, ceea ce reprezintă o caracteristică a culturii Narva, apărută pe la începutul mileniului al 4-lea.

Unul dintre elementele distinctive ale culturilor baltice a fost folosirea ambrei, atât ca obiect de ornament, cât şi ca o amuletă. S-au făcut descoperiri de discuri, figurine şi piese de ambră. În câteva descoperiri, ambra a fost aşezată deasupra ochilor persoanelor decedate. Se crede chiar că ambra era folosită în scopuri medicale. Ambra, o bogăție naturală a coastelor baltice, era, de asemenea, schimbată cu alte populații europene aflate uneori la distanțe considerabile.

Primele obiecte de bronz au apărut în Lituania în jurul secolelor al XVI-lea al XVIII-lea î.Hr., pe când în Estonia şi în Letonia actuale pe la mijlocul mileniului al 2-lea. Acesta a fost începutul epocii bronzului, care a durat până în jurul anului 500 î.Hr. Folosirea bronzului a fost însă destul de rară în regiune, datorită absenței surselor locale de materii prime. Notabilă este însă dezvoltarea agriculturii ca principală ramură de activitate umană. Construcțiile defensive apărute la mijlocul epocii bronzului sunt, de asemenea, dovada cea mai elocventă a sofisticării societății umane baltice. Mult întârziate în comparație cu dezvoltările contemporane europene, culturile bronzului baltice au dovedit o oarecare originalitate şi detaşare față de ariile de civilizație europene. Contactele cu culturile europene nu au lipsit, însă adeseori factorii climatici, ecologici, resursele naturale au determinat o particularizare a desfăşurărilor istorice regionale.

Semnificativă în acest sens consider a fi şi periodizarea epocii fierului, propusă pentru Estonia:

- epoca preromană a fierului: 500 î.Hr. – până spre anul naşterii lui Iisus;
- epoca romană a fierului 0 – 400 d.Hr.;
- epoca mijlocie a fierului: 400 – 800 d.Hr.;
- epoca târzie a fierului: 800 – 1.200 d.Hr.[25]

În timpul epocii romane a fierului schimbări esențiale s-au petrecut în cadrul comunităților locale. Producția locală de fier s-a constituit în factorul care a reprezentat un adevărat motor ce a accelerat dezvoltarea societăților din regiune. Dacă am lua în considerare numai folosirea plugului cu brăzdar de fier, tot mai răspândit acum, am putea deja înțelege dezvoltarea fără precedent pe care a căpătat-o agricultura baltică. De asemenea, liderii locali puteau de acum să-şi întărească respectul de sine şi autoritatea prin folosirea tot mai numeroaselor săbii realizate din acelaşi metal important.

Deja la sfârşitul epocii fierului izvoarele referitoare la istoria, economia, cultura populațiilor fino-ugrice şi baltice care populau acest colț al Europei au devenit mult mai numeroase. De altfel, estonienii fuseseră menționați pentru prima dată în documente sub denominația de *Aestii* de către istoricul roman Tacitus[26]. Putem considera astfel, destul de târziu, că era preistorică era, de acum, depăşită.

Migrația populațiilor balto-finice şi baltice spre coasta orientală a Mării Baltice

Recentele studii întreprinse asupra caracteristicilor antropologice ale celor mai vechi locuitori ai regiunii baltice sugerează că aceştia erau de rasă caucaziană. Acesta este un argument în plus adus teoriei originii sudice a acestora. Nici în timpul culturii Kunda nu s-au produs schimbări rasiale semnificative. Cultura Narva a cunoscut însă o dezvoltare – greu de surprins cu exactitate - a legăturilor cu populațiile fino-ugrice.

Din punct de vedere lingvistic, folosindu-se aceeaşi metodă prin care s-a sugerat de către lingvistica românească existența unor cuvinte dacice în limba română vorbită, s-au putut descoperi în limba estoniană unele cuvinte care au fost atribuite unei populații protoeuropene, necaracteristice atât limbilor fino-ugrice, cât şi celor indo-europene.

Una dintre ipotezele vehiculate în legătură cu sosirea estonienilor pe teritoriul pe care-l locuiesc astăzi acordă credit unei migrații a acestora pe la anul 2500 î.Hr. Deşi se bazează pe unele evidențe arheologice, ca şi pe paralele realizate cu descoperiri din Urali, momentul exact al sosirii triburilor fino-ugrice este încă controversat. Există, de asemenea, specialişti care consideră că venirea fino-ugricilor în regiunea balticii, realizată treptat, ar putea fi încadrată într-un evantai temporal mai larg, mergând de la 3200 î.Hr. până în a doua jumătate a mileniului al 3-lea, migrațiile continuând, probabil, şi mai târziu. Populațiile fino-ugrice aşezate în regiunea Balticii orientale cuprind comunități de estonieni, finlandezi, livonieni, karelieni, wotsieni, wepsieni şi ingrieni.

[25] Toivo U. Raun, *Estonia and the Estonians*, Hoover Institution Press, Stanford, 1991, p. 7.
[26] Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, *History of Estonia*, Avita, Tallinn, 2000, p. 21.

În jurul anului 2000 î.Hr. un nou val de populaţie s-a deplasat în zona baltică din regiunea cuprinsă între Vistula şi Nipru. Aceştia ar putea fi strămoşii popoarelor de limbă baltică de mai târziu, dintre care cele mai cunoscute au fost triburile letone, lituaniene şi prusiene. Specialiştii folosesc însă cu mai multă încredere termenul de populaţii baltice timpurii de la anul 1.000 î.Hr.[27] Oricum, aceste populaţii, migrând din regiunea cuprinsă între Vistula şi Nipru, i-au împins spre nord pe locuitorii fino-ugrici care, probabil, ocupau şi teritoriul de astăzi al Letoniei şi Lituaniei. Noii veniţi, purtători ai culturii ceramicii cordate, au ocupat un teritoriu mult mai mare decât cel periferic pe care-l ocupă astăzi. Din aceste comunităţi, mitologia naţională a secolului al XIX-lea va crea naţiunile letonă şi lituaniană.

Marea Baltică: legătură a Europei Nordice şi Baltice[28]

Marea Baltică (419.000 km²) este o mare continentală şi prezintă analogii evidente cu Marea Neagră. Ambele sunt de aproximativ aceeaşi dimensiune, sunt legate de exterior prin strâmtori mici, uşor de închis (Marea Baltică este conectată la Marea Nordului prin strâmtorile Skagerrak şi Kattegat), au fost situate în epoca modernă la interferenţa intereselor britanice şi ruseşti, fiind importante pentru mai multe puteri din punct de vedere strategic şi economic. Există însă şi diferenţe între cele două mări: Marea Baltică comunică cu Marea Nordului prin trei căi de comunicaţie separate, la care se adaugă canalul Kiel de importanţă militară care străbate Peninsula Jutlanda şi permite accesul la Marea Baltică. Marea Baltică a fost cunoscută în limbile scandinave ca Marea Estică[29] (Östersjön în limba suedeză). Este curios faptul că şi în limba finlandeză Marea Baltică este cunoscută sub numele de Itämeri, ceea ce are aceeaşi accepţiune. În estoniană denumirea folosită este de Läänemeri (Marea Vestică).

Nicolae Iorga descrie astfel această întindere de apă: "Marea Baltică n-are nimic dramatic, tragic. Coasta se ridică, astfel, uşor deasupra mării, fără tăieturile fiordurilor. Un Ţinut de lentă pierdere dulce, lângă celălalt ţinut de rupere prăpăstioasă" (coasta norvegiană[30], nota noastră).

Marea Baltică a fost un mijloc de comunicare pentru populaţiile din Europa Nordică şi Baltică. Marea Baltică a pus la dispoziţia acestor populaţii o sursă de aprovizionare cu peşte pentru hrană. Dar nu numai. Industria piscicolă, cea constructoare de nave şi comerţul au beneficiat de condiţiile oferite de Marea Baltică. Marea Baltică a constituit şi un loc de desfăşurare a unor expediţii războinice[31]. Mai

[27] Andrejs Plakans, *The Latvians: A Short History*, Hoover Institution Press, Stanford, 1995, p. 2.

[28] Am preluat sintagma de la Briand Schnasse, *The Baltic Sea: The Link of Northern Europe*, SCAND 344, Spring 2001.

[29] Edward L. Killham, *The Nordic Way. A Path to Baltic equilibrium*, The Compass Press, Wshington, 1993, p. XV.

[30] Coasta norvegiană, dantelată de pitoreştile fiorduri, este descrisă de marele istoric român: "Sufletul, iubitor de pitoresc aprig, căruia îi plac emoţiile puternice, sufletul zbuciumat, de care este plină epoca noastră, se simte foarte bine în ţara fiordurilor", Nicolae Iorga, *Ţeri Scandinave: Suedia şi Norvegia. Note de drum şi conferinţe*, Ed. Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1929, p. 71.

[31] Vezi Artur Attman, *The Struggle for Baltic Markets: Powers in Conflict 1558-1618*, Goteborg, 1979; David Kirby şi Merja-Liisa Hinkkanen cu o recentă lucrare excelentă intitulată *The Baltic and the North Seas*,

multe naţiuni au aspirat să transforme arealul Mării Baltice în *mare nostrum*. Danezii, suedezii, ruşii şi germanii chiar au reuşit acest lucru pentru intervale mai lungi sau mai scurte[32].

Vikingii au parcurs Marea Baltică, parcurgând apoi râurile interne europene, pe care au ajuns până în regiunile arabe, în Rusia, pe care au şi fondat-o, şi apoi, via Marea Neagră, la Constantinopol. În această perioadă insula Gotland, situată pe drumul dintre Suedia şi ţărmurile estice ale Balticii, a devenit un port comercial bogat. Ambra sau chihlimbarul au constituit una dintre bogăţiile cele mai mari ale regiunii Mării Baltice. În special coasta actuală a Lituaniei şi Kaliningradului au fost bogate în ambră. Schimburile comerciale vizând ambra au legat regiunea Mării Baltice cu regiuni îndepărtate geografic din Europa, inclusiv cu Marea Neagră şi spaţiul românesc.

Însă ceea ce a făcut din Marea Baltică o zonă definitorie a Europei Nordice a fost posibilitatea oferită populaţiilor care locuiau împrejurul ei de a transporta bunuri şi de a se deplasa într-o zonă puţin propice transportului terestru pe distanţe lungi. Controlul coastelor şi a porturilor acesteia au devenit motivaţii ale luptei dintre puterile din regiune. Danezii au avut ca atu principal controlul navigaţiei desfăşurate prin strâmtorile dintre Danemarca[33] şi Suedia. Danemarca şi-a creat de şi menţinut astfel un regat insular din secolul al XIII-lea până în secolul al XVII-lea. Regatul pornea de la Peninsula Jutlanda până la Golful Riga[34]. La rândul lor, germanii au reuşit să obţină controlul asupra unei părţi din Estonia de astăzi (apoi asupra întregii Estonii) şi a Letoniei. Aceste ţinuturi deţineau controlul strategic asupra drumurilor comerciale care duceau la est, spre Rusia, Constantinopol, Orientul Mijlociu şi Drumul Mătăsii. De aceea, deţinerea acestor zone reprezenta o sursă de putere şi bogăţie.

Routhledge, London and New York, 2000; Henryk Zins, *England and the Baltic in the Elizabethan Era*, Manchester University Press, Manchester, 1972; Régis Boyer, *Islanda medievală*, Ed. All, Bucureşti, 2002; vezi şi comunicarea Dr. Merja-Liisa Hinkkanen, *The Maritime Baltic World in the 19th Century: A Case of Mono- or Multiculturality?*, susţinută la *"The Baltic World as a Multicultural Space. 5th Conference on Baltic Studies in Europe, 5-7 June 2003"*.

[32] Vezi R.C. Andersen, *Naval Wars in the Baltic*, Robert Stockwell Ltd., London, 1910; Mikko Viitsalo şi Bo Osterlund, *The Baltic - Sea of Changes*, National Defence Colledge, Helsinki, 1996.

[33] Controlul Danemarcei asupra strâmtorilor de pătrundere dinspre Marea Nordului în Marea Baltică era considerat un factor semnificativ de către dipomaţia britanică în timpul Conferinţei de Pace de la Paris din 1919. De altfel, aceste strâmtori fuseseră minate în timpul Marelui Război, făcând aproape imposibilă trecerea flotei aliate în Marea Baltică. Într-un memorandum datat 20 ianuarie 1919 britanicii propuneau recunoaşterea caracterului acestor strâmtori ca ape navigabile internaţionale după modelul strâmtorilor Bosfor şi Dardanele, vezi *British Documents on Foreign Affaires* (B.D.F.A.)*: reports and papers from the Foreign Office confidential print, Part II: From the First to the Second World War, Series F, Europe, 1919-1939, vol. 59, Scandinavia and Baltic States, January 1919 - December 1922*, John Hiden and Patrick Salmon (editori), University Publications of America, 1996, p. 2-3 (Political Section, British Delegation, Paris, January 20, 1919).

[34] David Kirby şi Merja-Liisa Hinkkanen, *op.cit.*, p. 111.

Tocmai această bogăție a atras numeroşi piraţi. Hansa[35] a avut printre motivațiile formării sale şi apărarea comună a oraşelor membre împotriva raidurilor piratereşti. Desigur, un alt motiv important, de altfel adiacent, pentru apariția Hansei, a fost constituit de organizarea şi controlul Balticii. Hansa a fost fondată la Lübeck în secolul al XII-lea. Liga s-a extins treptat pentru a include oraşe precum Danzig, Riga, Visby, Tallinn, Copenhaga, Stockholm, Turku, Wismar, Stralsund, Stettin. Lübeckul a devenit oraşul central al Hansei. Liga reprezenta o confederație de negustori şi ghilde (mai ales germane) care controlau comerțul din regiunea Mării Baltice. Sporirea importanței Hansei s-a făcut în dauna opoziției Danemarcei şi Suediei. Au fost formate chiar alianțe pentru a lupta împotriva puterii crescânde a oraşelor hanseatice. Lübeckul căpătase statutul unui oraş imperial în 1226 şi încetase să mai facă parte din Danemarca. În 1227 alianța dintre Lübeck şi prinții din Germania de Nord a reuşit să obțină o victorie surprinzătoare la Bornhoven asupra regelui danez Valdemar al II-lea Sejr. Dominația Balticii de către danezi a luat atunci sfârşit[36]. Hansa şi-a creat legături puternice cu nobilii germani şi a reuşit să-şi constituie o flotă mai puternică decât flotele statelor din jurul Balticii. Hansa a ajuns astfel să încheie tratate cu o mare putere, aşa cum era Anglia. Regiunea Balticii Orientale dispunea de resurse bogate de lemn, grâu şi blănuri, devenind astfel obiectul interesului Hansei.

Treptat, însă, Polonia, Livonia, Lituania şi Moscova au devenit mai puternice şi au început să ameninţe controlul exercitat de Hansă asupra Mării Baltice. *Compania Moscovei* a interzis la jumătatea secolului al XVI-lea rușilor să mai efectueze comerț în Riga şi Tallinn pentru a muta centrul comerțului din regiunea Balticii Orientale spre Vâborg şi Narva. Aceste modificări au obligat oraşele hanseatice să înceapă să facă comerț cu acele porturi. Riga şi Tallinnul au cunoscut un declin.

Dominația unor Mari Puteri, precum Rusia şi Germania, asupra Mării Baltice au făcut această regiune mai puțin diversă decât fusese în trecut. La 1914 din totalul de 8.000 de km. ai țărmului Mării Baltice 44% (3.250 km.) reveneau Rusiei, 31% (2.480 km.) Germaniei, 21% (1.680 km.) Suediei şi 4% (320 km.) Danemarcei. Rusia folosea Marea Baltică pentru 37,5% din comerțul ei european[37]. Este foarte adevărat că progresul tehnologic a făcut ca volumul mărfurilor transportate să sporească foarte mult. Mai mult, unele națiuni au devenit atrase de navigație mai târziu, precum finlandezii.

Comunitățile Balticii orientale la cumpăna mileniilor I-II

De la începutul „istoriei”, comunitățile baltice au avut legături comerciale şi umane cu populațiile scandinave. Relațiile nu au purtat numai pecetea pacifică, încercările scandinavilor de a-şi constitui colonii pe țărmurile orientale ale Balticii

[35] În literatura română (dar şi în limba engleză, de pildă) se comite o tautologie prin folosirea termenului Ligă Hanseatică. Cuvântul hansa înseamnă tocmai ligă, având aceeaşi origine ca şi cuvântul finlandez kansa (popor), vezi Matti Klinge, *The Baltic World*, 2nd Edition, Otava, Helsinki, 1997, p. 34.
[36] *Ibidem*, p. 35.
[37] Olavi Hovi, *The Baltic Area in British policy 1918-1921, vol. I: From the Compiègne Armistice to the implementation of the Versailles Treaty, 11.11.1918-10.01.1920*, Helsinki, 1980, p. 24.

fiind întâmpinate cu rezistență de localnici. Estonienii, livonienii, zemgalienii au fost printre comunitățile baltice cele mai încercate de expedițiile vikingilor. Războinicii vikingi au întreprins raiduri militare de-a lungul a două principale direcții: Daugava şi Golful Finlandei, în drumul lor spre Marea Neagră şi Marea Caspică. Informații despre aceste acțiuni politico-militare găsim în *Vita sancti Anscarii* (Viața Sfântului Ansgarius) a arhiepiscopului Rimbert de Bremen, care descrie expedițiile daneze de la jumătatea secolului al IX-lea, ca şi în saga Sf. Olav, în care este amintită reuşita contemporană a regelui Eirik de Uppsala de a ocupa Finlanda, Estonia şi Curlanda. La rândul său, istoricul danez Saxo Grammaticus in lucrarea sa *Gesta Danorum* (Faptele danezilor) scrie despre campaniile devastatoare ale lui Hading, lider al vikingilor, la cumpăna secolelor IX-X. Campaniile lui Hading erau îndreptate împotriva oraşului Daugava.

De-a lungul secolului al X-lea şi în prima jumătate a secolului al XI-lea țărmurile orientale ale Mării Baltice au stat în atenția expedițiilor vikinge. Populațiile locale au încercat să opună rezistență. La sfârşitul secolului al X-lea, estonienii au avut chiar un mare succes: au reuşit să ia prizonieri pe regina Astrid a Norvegiei şi pe fiul acesteia, viitorul rege Olaf Trygvesson. Ambii au fost vânduți ulterior ca sclavi.

O dovadă elocventă a luptelor purtate de vikingi în regiunea orientală a Balticii este constituită de numărul mare de pietre runice ridicate în Suedia pentru a comemora marii războinici vikingi care au căzut aici pe câmpurile de bătălie. Expedițiile vikinge nu trebuie însă privite doar prin prisma atacurilor militare întreprinse de aceştia. Populațiile locale au avut şi beneficii de pe urma participării la comerțul desfăşurat de vikingi: s-a descoperit, astfel, argint arab care dovedeşte aria geografică întinsă încadrată în sfera de interes comercial baltic.

Pe la mijlocul secolului al XI-lea putem considera că s-a sfârşit epoca vikingă. Războinicii vikingi nu mai constituiau, de acum înainte, o amenințare pentru populațiile localnice. Ba chiar am putea considera că a ieşit la lumină reversul medaliei: triburile aşezate în zona Balticii orientale au început să desfăşoare campanii tot mai frecvente pe țărmurile Suediei şi nu numai. Populațiile de kurşi, estonienii din Saaremaa şi zembii (un grup de prusieni) au desfăşurat campanii atât de devastatoare încât danezii au fost nevoiți să construiască, la începutul secolului, un sistem defensiv fortificat pe coasta proprie. Saxo Grammaticus scria admirativ despre caracterul curajos al „vikingilor orientali", care dezvoltaseră strategii efective de atac şi retragere. Aceasta sugerează efectuarea unor expediții în care era implicat un personal redus şi în care surpriza juca un rol esențial.

Uneori se angajau însă în luptă şi forțe mai numeroase. În 1170, de exemplu, flota regelui danez a fost implicată într-o bătălie împotriva estonienilor şi kurşilor, care au devastat coasta insulei Gotland. În 1187 „păgânii din Marea Orientală" au cucerit şi ars Sigtuna, cel mai important oraş din Suedia[38].

Raidurile vikingilor au determinat o schimbare radicală a situației politice din teritoriul situat la est de coasta baltică. Vikingii au accelerat procesul de formare

[38] Zigmantas Kiaupa, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Guntis Vilumsons (coordonatori), *The History of the Baltic Countries*, 2nd, revised edition, Avita, Tallinn, 2000, p. 31.

statală din Rusia, atraşi fiind de posibilitățile de comerț deschise de centre importante precum Novgorod, Pskov, Polotsk, Kiev. Ei au jucat chiar un rol esențial, deşi greu de desprins cu exactitate din lumea mitului, în formarea primului stat rusesc la 862. Discuțiile privitoare la existența reală a lui Rurik continuă. Aceloraşi expediții vikinge le este subsumată apariția pe la 850 a cetății Novgorodului, devenit un oraş medieval în adevăratul sens al cuvântului pe la 925. Treptat, însă, elita politică a statului rus, inițial vikingă, s-a rusificat. Mi mult, în anul 988 rușii au adoptat creştinismul sub formă bizantină, ceea ce i-a îndepărtat şi mai mult de primul izvor de viață politică rusească, lumea scandinavă. Aşa cum, după un timp îndelungat de expediții în lumea baltică, vikingii au început să întâmpine rezistență şi chiar să treacă la defensivă, centralizarea Rusiei kievene cu sprijinul unor căpetenii varege, le va crea populațiilor scandinave unul dintre cei mai formidabili adversari. Dacă pe termen lung astfel se prezintă lucrurile, pe termen scurt, însă, cristalizarea statului rus a amenințat numai situația populațiilor Balticii Orientale. Acestea nu erau încă privite ca o poartă spre Scandinavia.

În anul 983 Prințul Vladimir al Kievului a întreprins o acțiune militară în regiune. În anul 1030 fiul acestuia, prințul Iaroslav cel Înțelept, a avut mai mult succes. Iaroslav a ajuns până pe teritoriul locuit de estonieni şi a construit o fortăreață la Tartu. În acest fel, sud-estul Estoniei a căzut sub dominație rusească pentru aproximativ 30 de ani. În anul 1061 rușii au fost alungați din regiune.

Din fericire pentru populațiile balto-finice şi baltice de pe litoralul estic al Mării Baltice, statul rus s-a fragmentat în secolul al XII-lea. Aceasta a permis încă un interval de mobilizare a resurselor necesare pentru a face față unui eventual pericol rusesc renăscut.

Factorul esențial în istoria politică estoniană şi letonă de dinainte de cucerirea germană a fost absența unui organism politic centralizat. La nivel local, însă, subdiviziuni politice şi administrative au început să se formeze în primele secole de după naşterea lui Hristos. În Estonia, de exemplu, mai multe sate formau o comună (kihelkond), condusă de un senior (*seniores* sau *meliores*). Această comună va sta la baza formării eparhiilor bisericeşti de mai târziu. O asemenea comună conținea un număr de sate, care, în nordul Estoniei, includea fiecare 10-20 de gospodării. La rândul lor, din juxtapunerea mai multor comune a luat naştere districtul (maakond). Termenul kihelkond, un împrumut lingvistic scandinav, a fost probabil însuşit pentru a face referință la o zonă care plătea tribut vikingilor. Se pare că aproape toate comunele conțineau cel puțin o fortăreață. Răspunderea apărării unei asemenea comunități locale revenea celui mai înalt oficial, seniorul. La rândul său, districtul era condus tot de un senior. Prin secolul al XIII-lea, contemporane cu ducatele şi voievodatele româneşti, în Estonia se dezvoltaseră următoarele districte mai importante: Saaremaa (Osilia); Läänemaa (Rotalia sau Maritima); Harjumaa (Harria); Rävälä (Revalia); Virumaa (Vironia); Järvamaa (Jervia); Sakala (Saccala); Ugandi (Ugaunia). Deciziile militare erau probabil adoptate de un consiliu al bătrânilor, dar organizarea administrativă nu era foarte sofisticată. Comunitățile estoniene şi-au păstrat independența până la cucerirea germană, deşi, în anumite momente, ele au fost

obligate să plătească tribut vikingilor sau Rusiei kievene. Părți ale teritoriului estonian au fost ocupate uneori, așa cum s-a întâmplat, de pildă, cu districtul Ugandi, după campania din 1030 a lui Iaroslav cel Înțelept. La 1061 însă stăpânirea rusă a fost îndepărtată, iar triburile estoniene au întreprins expediții militare până în regiunea Pskovului.

Frecvența schimbărilor de frontiere dintre populațiile de limbă baltică s-a diminuat pe la sfârșitul secolului al X-lea. Aceasta este și o perioadă de prosperitate pentru zona baltică, în care artele și meșteșugurile au înflorit. În jurul anului 1000 exista deja o organizare politică și socială a comunităților din regiune. Documente latine mai târzii se referă la liderii celor cinci unități politice din regiune (Curonia, Livonia, Selonia, Zemgalia și Letgalia) pe care-i desemnează cu numele de rex (rege), iar teritoriile peste care guvernau sunt denumite civitates (state). Considerăm însă că termenii folosiți sunt inadecvați, deoarece paralele ce s-ar putea face cu instituțiile similare occidentale ar fi exagerate.

De asemenea, folosirea termenului de feudalism pentru a descrie legăturile politice existente între liderii celor cinci unități politice și suporterii lor ar fi forțată dacă prin aceasta s-ar sugera paralele cu feudalismul occidental. Numeroasele castele existente pe teritoriul fiecărei asemenea unități politice reprezintă, totuși, un indiciu al existenței unor conducători regionali, capabili să recruteze pentru o perioadă scurtă un mic personal militar în vederea organizării unor expediții militare.

Totodată, începând cu secolul al XI-lea, se înregistrează o nouă creștere demografică în regiunea Balticii Orientale, apar noi așezări și noi cimitire, unde începe să fie prezent și ritul înhumării. S-a ajuns astfel ca, pe la începutul secolului al XIII-lea, pe teritoriul actual al Estoniei să viețuiască circa 150.000 de locuitori, un număr impresionant pentru acea perioadă, dat fiind faptul că astăzi, pe același teritoriu, nu viețuiesc mai mult de 1,5 milioane de locuitori.

Gradul de organizare la care se ajunsese în regiunea Balticii Orientale s-a dovedit suficient de eficient pentru a rezista cu succes unor expediții militare realizate cu trupe puțin numeroase și cu scopuri politice limitate. El s-a dovedit însă a nu fi îndeajuns de sofisticat în condițiile în care o forță politică organizată a dorit să stăpânească efectiv regiunea.

Religia populațiilor balto-finice

Nu ne propunem să descifrăm toate tainele religiilor populațiilor balto-finice, descrise, în mod parțial, de istoricul român al religiilor Mircea Eliade[39]. După cum sublinia Eliade, religiilor balto-finice seamănă cu cele ale popoarelor altaice. Elemente caracteristice ale acestor sisteme religioase sunt prezența unor zeități celeste, mitul scufundării cosmogonice și șamanismul. Foarte bine cunoscută apare a fi fost o zeitate samoiedă, cunoscută sub numele de Num. Aceasta își are lăcașul în lumea celestă, are control asupra vânturilor și ploilor, este atoateștiutoare și justițiară. Interesant este că acțiunea sa se face prin delegare a puterilor unor intermediari divini.

[39] Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase, vol. III, De la Mahomed la epoca Reformelor*, Ed. Științifică, București, 1991, p. 27-30.

Samoiezii au fost evanghelizați abia pe la 1825-1835, prilej cu care misionarii au avut sarcina, ce amintea de acțiuni întreprinse cu un mileniu în urmă, de a distruge miile de idoli antropomorfi[40].

„Mitul cosmologic cel mai popular este…‹‹scufundarea›› unei făpturi antropomorfe, auxiliar sau adversar al lui Dumnezeu”[41]. Acest mit are în vedere sublinierea caracterului dualist al Creației, prezent cu precădere în legendelor finlandezilor sau estonienilor. Spiritul cel bun a creat viața, dar datorită neatenției sale permite crearea unui spirit rău subpământean care instaurează moartea. Diavolul însuşi se scufundă. El ascunde puțin nămol în gură şi făureşte (un diavol creator, totuşi) munții şi mlaştinile.

Șamanismul este o altă caracteristică a religiilor balto-finice. Șamanul avea rolul în societățile balto-finice de a lupta cu boala şi cu moartea aduse în societățile umane de spiritele rele. Creația literară de inspirație şamanică a atins apogeul în epopeea finlandeză Kalevala, decupată din creația karelian de către poetul finlandez Elias Lönrot în 1832.

Estonienilor şi livonienilor le sunt caracteristice multe zeități locale, spirite. În concepția lor religioasă existau arbori, pietre şi izvoare sacre. Acestora le erau adresate sacrificii umane şi animale.

Cucerirea germano-daneză

Cadrul geopolitic în care s-a desfăşurat lupta pentru controlul Balticii Orientale în secolul al XIII-lea are în vedere existența ca factori de putere regională a statelor medievale Suedia şi Danemarca, dar şi expansiunea către est a germanilor, care a atins în acest interval Marea Baltică. Folosirea termenului de *Drang nach Osten* pentru a descrie avansul spre țărmurile Balticii a populațiilor germanice ar fi însă inadecvat pentru acest moment istoric. Şi aceasta deoarece migrația către răsărit a germanilor nu a fost motivată doar politic, religios sau militar (suficient de multe cauze care să neutralizeze accepțiunea termenului amintit), ci a avut şi o componentă socială sau economică la fel de importantă. Direcționarea politică a fost mai degrabă minoră.

Opoziția pe care aceşti noi factori de putere o puteau întâmpina în regiunea baltică era una redusă. Situația era datorată inexistenței statelor în zonă. Organizarea societăților locale nu depăşise stadiul unor uniuni comunitare, al districtelor. De asemenea, „păgânismul” se menținea, cu toate influențele ortodoxe şi catolice care se făcuseră resimțite în perioadele anterioare. Existența a numeroase etnii şi a două grupe lingvistice, balto-finice şi baltice, au constituit factori adiționali care au contribuit la slăbirea capacității de rezistență a populațiilor localnice şi la conturarea unei realități complexe în zonă, descrisă adesea ca un *bellum omnium contra omnes* (războiul tuturor, împotriva tuturor).

Dintre factorii care au generat avansul german spre est, trei se desprind cu claritate ca fiind esențiali:

[40] *Ibidem*, p. 27-28.
[41] *Ibidem*, p. 28.

- economic: comercianții germani au reuşit să ajungă la Marea Baltică şi erau interesați să pătrundă şi pe piața rusească sub acoperirea unei puteri politico-militare în stare să le protejeze interesele;
- politic: nobilimea germană era interesată în a-şi extinde, chiar şi geografic, autoritatea politică;
- ideologic: religiozitatea medievală care s-a transpus în ideologia cruciadelor – *Civitas Dei versus Civitas Diaboli*;

Pe măsură ce avansul spre răsărit al germanilor a atins regiunea baltică la sfârşitul secolului al XII-lea, schimbări esențiale s-au înregistrat în viața populațiilor ce locuiau în această zonă. Având în frunte comercianți (care i-au precedat pe clerici cu aproximativ două decade) şi cruciați, germanii au devenit, de-a lungul secolului al XIII-lea stăpânii litoralului baltic. Primul pas în direcția ocupării regiunii baltice a fost constituit de depăşirea cursului Elbei spre est şi fondarea multor oraşe, precum cea a Lübeckului în 1143. De aici, germanii au continuat deschiderea drumului spre est, la sfârşitul secolului al XII-lea atingând regiunea Livoniei.

Având asigurat sprijinul bisericii catolice, un număr de călugări germani au urmat expansiunea populației cosângene spre est. În 1184 călugărul augustinian Meinhard a început să predice creştinismul în Livonia. Meinhard era un avocat al promovării creştinismului pe cale paşnică, non-violentă. Dar, după moartea sa, episcopul cistercian Berthold a început o misiune violentă. În 1198 a inițiat o cruciadă împotriva livonienilor în care el însuşi şi-a găsit moartea.

Figura proeminentă a cuceririi germane s-a dovedit a fi Albert von Buxhövden de Bremen, episcop al Livoniei între 1199[42] şi 1229. Albert de Bremen a fost nu numai un conducător religios, ci şi unul politic care a contribuit în mod major la subjugarea livonienilor, letgalienilor şi estonienilor. În atingerea scopurilor sale, Albert s-a slujit de *Ordinul Cavalerilor lui Hristos* (fratres militiae Christi). Cunoscut şi sub numele de *Ordinul Cavalerilor Spadei*, acest ordin religios cruciat catolic a fost format în anul 1202 de cruciații westfalieni, iar doi ani mai târziu a fost confirmat de către papa Inocențiu al III-lea. Acest ordin a jucat un rol cheie în convertirea Livoniei şi anexarea acesteia la Imperiul German. În anul 1201 episcopul Albert a fondat oraşul Riga ca o fortăreață comercială şi religioasă capabilă să slujească ca bază a expansiunii creştine germane.

După ce i-au supus pe livonieni (1205) şi i-au convins folosind persuasiunea pe letgalieni să accepte catolicismul în 1207 (promițându-le sprijin împotriva estonienilor), episcopul Albert şi cavalerii spadei au început să-şi îndrepte atenția spre Estonia. Aşadar, prima direcție importantă de expansiune a fost cea de-a lungul fluviului Daugava. Expansiunea germanilor s-a realizat atât pe uscat, de-a lungul coastei sudice a Mării Baltice, dar şi pe mare, de către comercianții germani, de-a lungul rutei vikinge spre Rusia. Nu trebuie însă să ne imaginăm o coordonare a eforturilor comercianților şi ale călugărilor-militari sau chiar o relație armonioasă între aceştia în ocuparea Livoniei şi Estoniei. Dacă perioadele de colaborare nu au

[42] 1198, conform calendarului medieval, vezi *The chronicle of Henry of Livonia*, The University of Wisconsin Press, Madison, 1961 (A translation with introduction and notes by James A. Brundage), p. 35.

lipsit, datorate unor interese comune, nici disputele pentru influență şi putere nu s-au lăsat aşteptate. Pe termen lung, aceşti comercianți, strămoşii burgheziei de mai târziu, vor ajunge să domine regiunea urbană, în timp ce clericii vor influența, aproape în mod egal, lumea rurală şi cea urbană.

Lupta împotriva estonienilor a durat aproape două decade (1208-1227) şi a fost deosebit de sângeroasă. Rezistența a fost extrem de dură şi datorită faptului că ordinul călugăresc german dorea să-i oblige pe localnici să respecte obligațiile cunoscute sub numele de „iura Christianorum". Acestea includeau datoriile de serviciu militar, ajutor în construcția de castele şi biserici, plata unor taxe bisericeşti. De această dată, livonienii şi letonii, proaspăt convertiți la creştinismul catolic, au acționat cu tot zelul neofiților ca aliați ai germanilor împotriva păgânilor estonieni. Rezistența estonienilor i-a determinat pe germani să aducă anual noi vase cu cruciați din spațiul german. Balanța militară s-a menținut până în anul 1212, în condițiile în care şi ruşii au devenit implicați în acțiune prin raidurile lor de pradă. Luptele pentru spațiul estonian a implicat mari distrugeri materiale (sate arse) şi umane (oameni uciși sau luați prizonieri). În anul 1215 s-au înregistrat nouă atacuri într-o singură vară. În 1217 s-a desfăşurat marea bătălie din ziua Sfântului Matei. Armata estonienilor ce număra 6000 de oameni a fost înfrântă lângă Viljandi de trupele unite ale germanilor, letonilor şi livonienilor. Conducătorul estonian Lembitu a fost în sfârşit ucis.

Mai mult, în jocul factorilor de putere regionali, la chemarea germanilor, a intervenit acum şi Regatul Danemarcei. În anul 1219 flota regelui danez Valdemar al II-lea Sejr (Victoriosul) a ajuns la Tallinn. În bătălia care a urmat danezii au obținut victoria şi, cu aceasta, controlul asupra regiunii nord-vestice a Estoniei. Bătălia a rămas învăluită în legendă: o cruce a apărut - conform izvoarelor contemporane - pe cer în timpul luptei dând danezilor suflul final pentru obținerea victoriei. Crucea a fost ulterior încorporată în steagul Danemarcei, Dannebrog. Frumusețea oraşului Tallinn (în traducere, fortul danez) de astăzi, extins în jurul fortărețelor ridicate de danezi, este unul dintre efectele pozitive ale acestei victorii. Denumirea germană a capitalei Estoniei de astăzi, extins apoi şi în denominațiile suedeză şi chiar daneză, a fost Reval.

După 1220 se punea întrebarea dacă, în cele din urmă, care dominație se va impune asupra estonienilor: cea a germanilor sau cea a danezilor? S-a desfăşurat astfel o adevărată competiție între germani, suedezi şi danezi pentru creştinarea localnicilor, miza fiind dominația asupra regiunii orientale a Balticii. Suedezii, care au încercat în acel an să creştineze vestul teritoriului estonian, au fost înfrânți de războinicii din Saaremaa. În 1222 un nou val de rezistență estoniană a eliberat aproape întreg teritoriul locuit de comunitățile localnice, cu excepția Tallinnului danez. Estonienii au abjurat creştinismul, au ars bisericile, i-au ucis şi făcut prizonieri pe germani, au exhumat corpurile celor înhumați conform tradițiilor creştine şi le-au incinerat. Mai mult, în sprijinul estonienilor au sosit şi războinici ruşi care au încercat fără succes să cucerească Tartu. Germanii au reuşit însă în 1223-1224 să recucerească sudul Estoniei. Căderea Tartului în august a marcat şi sfârşitul rezistenței estoniene. În 1227 şi locuitorii din Saaremaa au fost înfrânți şi determinați să accepte

creştinarea. La rândul lor, curonienii au rezistat până în 1230, pentru ca în final să renunțe la rezistență. Diferiții factori de putere din regiune şi-au spus cuvântul, anticipând ceea ce, la o altă scară, va marca istoria zonei de-a lungul epocii feudale târzii, moderne şi contemporane.

În final, luptele pentru hegemonie asupra răsăritului Mării Baltice au avut ca rezultantă stabilirea dominației Cavalerilor spadei şi a Regatului Danemarcei asupra Livoniei şi Estoniei. Lituania a rămas sub autoritatea liderilor săi păgâni. Victoria lituaniană asupra *Ordinului Cavalerilor Spadei* a fost hotărâtoare în păstrarea independenței de acțiune a poporului lituanian. O altă urmare a acestei mari victorii i-a privit pe adversari: rămăşițele *Ordinului Cavalerilor Spadei* s-au unit cu Ordinul Teutonic, care abia se întorsese de pe Pământurile Sfinte şi-şi aşezase cartierul general la Marienburg, lângă Gdanskul actual (vechiul oraş german Danzig).

Cavalerii teutoni aveau ambiții mult mai mari decât Cavalerii spadei. La Conciliul de la Lateran din 1215, papa Inocențiu al III-lea a declarat Livonia şi regiunea Balticii Orientale, împreună cu Palestina, țara Mariei. În această calitate, aceste ținuturi erau privite ca obiect al activității misionare. Numele amintit s-a păstrat multe secole ca denominație folosită de populația locală: numele de Letonia şi Estonia sunt apariții topografice mai târzii[43].

Una dintre cauzele recurgerii la forță în vederea cuceririi Livoniei a fost legată de încercările întreprinse de Novgorod şi Pskov de a-şi extinde autoritatea în zona baltică. Cele două centre de putere impuseseră chiar taxe localnicilor din regiunea răsăriteană a Balticii şi chiar din Finlanda. În secolul al XII-lea existaseră chiar încercări mai susținute de cucerire a regiunii de către ruşi, atât prin incursiuni militare, cât şi prin influență religioasă, esențială în acea perioadă.

Succesul german s-a datorat unei mai bune organizări, fervorii religioase a călugărilor germani care căutau nemurirea spirituală prin botezarea ultimilor păgâni ai Europei, armelor şi tehnicii militare mai performante, ca şi resurselor militare imense ale Europei. Ocupația germană nu a adus cu sine o migrație în masă a coloniştilor germani de origine țărănească, ci doar stabilirea unui strat social nobiliar germanic suprapus localnicilor, precum şi a unei populații citadine provenite din lumea germanică.

Impactul religios, cultural, politic, social, economic, ideologic, lingvistic, arhitectonic etc. al avansului civilizației Europei centrale spre coastele baltice a fost imens. Noile instituții rezultate ca urmare al acestui fenomen au contribuit la crearea unui nou focar de civilizație europeană, a unui avanpost al Europei catolice în Europa de Răsărit. Regiunea Balticii Orientale a ajuns să fie amplasată, din punct de vedere cultural, pe falia ce separa Europa catolică (mai târziu protestantă şi catolică) de cea ortodoxă. Spiritualitatea germană şi scandinavă şi-a pus o puternică amprentă asupra fondului de valori împărtăşit de societățile baltice. Numai aşa se explică rezistența populațiilor baltice opusă cu succes rusificării la care au fost supuse la sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, ca şi mai târziu, începând din deceniul al 5-lea al secolului trecut. Aceasta exprimă, în egală măsură, adevărata

[43] Matti Klinge, *The Baltic* ..., p. 28.

dimensiune a dramei încercate de popoarele baltice supuse unei civilizații ale cărei valori erau în disonanță cu cele proprii estonienilor, letonilor sau lituanienilor. Chiar şi membri ai comunităților ortodoxe de origine balto-finică sau baltică, existente în aceste țări, unele datând de secole, resimt o înstrăinare față de valorile ortodoxiei ruseşti şi preferă o colaborare mai strânsă cu Patriarhia de la Constantinopol sau cu instituțiile religioase româneşti.

Comunitățile Balticii Orientale în Evul Mediu

Datorită integrării comunităților baltice în zona de dominație a germanilor, danezilor şi a suedezilor, tendințele general europene care au marcat civilizația Evului Mediu şi-au spus cuvântul şi asupra teritoriilor locuite de estonieni şi letoni. În egală măsură, Lituania se va integra tot mai strâns şi-şi va însuşi valorile specifice Europei Centrale, prin intermediul influențelor poloneze. Prin urmare, regiunea care mai târziu va fi cunoscută sub termenul generic de Țările baltice a cunoscut o istorie oarecum separată. Această arie geografică a fost împărțită din punct de vedere administrativ între Livonia şi Lituania. Zona ce acoperea cea mai mare parte a Estoniei şi cea a Letoniei de astăzi a fost cunoscută sub denumirea de Livonia, de la numele comunităților livoniene, pe care, în avansul lor, germanii le întâlniseră primele. Numele de Estonia, folosit în Evul Mediu, se referea numai la regiunea din nordul Estoniei actuale.

Pentru a analiza istoria Evului Mediu baltic la dispoziția cercetătorilor stau documente şi cronici redactate cu precădere în latină şi germană. Multe dintre acestea au fost publicate mai târziu de către germanii baltici.

În anii Evului Mediu aria baltică avea o configurație politică dominată de existența unor state feudale cu o teritorialitate redusă. Ordinul Livonian (1237), ramură a Ordinului Teutonic, era unul dintre cei mai importanți jucători politici zonali. Un rol important în arhitectura politică a regiunii era jucat de Arhiepiscopatul de Riga, episcopia Tartului, episcopia de Saare-Lääne (Ösel-Wiek, după denominația germană), episcopatul Curlandei (Curoniei), precum şi oraşele Riga, Tallinn, Tartu. Oraşul Tallinn, ne reamintim, aflat sub dominație daneză, era înconjurat de ziduri şi fortărețe de apărare. Zidurile aveau o medie de înălțime de 11 metri şi o lungime de 2,35 kilometri. Zidul era fortificat cu 46 de turnuri. Unele zone importante erau protejate chiar de un zid dublu. Zidurile oraşului Tartu, puțin mai reduse c a dimensiune, aveau numai 18 turnuri. De asemenea, oraşele Narva şi Viljandi au fost fortificate masiv de cavalerii livonieni. În Haapsalu, un oraş relativ mic, zidul oraşului măsura nu mai puțin de 1,2 km.[44]

Din punct de vedere administrativ este de remarcat faptul că în partea de vest şi în cea de nord a zonei etnografice estoniene s-a păstrat un oarecare grad de autonomie. De altfel, rezistența populației localnice estoniene la adresa regimului feudal introdus de germani nu a încetat cu desăvârşire. Astfel, între 1343-1345 s-a desfăşurat o importantă revoltă a estonienilor. Începută în noaptea din ajunul

[44] Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, *op.cit.*, p. 83.

sărbătorii Sfântului Gheorghe (23 aprilie) în regiunea aflată sub dominație daneză, revolta s-a extins, treptat, pentru a cuprinde şi zonele controlate de ordinul călugăresc german. Rezidenții germani din zonele rurale au fost uciși. În mănăstirea de la Padise au fost uciși 28 de călugări. Armata răsculaților a asediat Tallinnul. O delegație estoniană a ajuns până la episcopul de Turku pentru a-i solicita sprijin. În aceste condiții, marele maestru al Ordinului şi-a concentrat toate eforturile şi toată capacitatea militară, inclusiv trupele aflate la granița cu Rusia şi acelea din Prusia, pentru a înfrânge revolta. În toamna anului 1343 armatele ordinului au reuşit să obțină victorii importante şi au ucis orice răsculat pe care l-au putut prinde. Revolta a continuat în Saaremaa până în 1345, când şi acolo răsculații au trebuit să se recunoască înfrânți.

Rezultatele acestei răscoale au fost încetarea oricărei acțiuni de opoziție colectivă îndreptate împotriva dominației străine. Rezistența estonienilor a fost definitiv înfrântă. Mai mult, danezii, care şi-au văzut limitele capacității lor de a apăra posesiunile lor estoniene, au adoptat decizia de a vinde în 1346 nordul Estoniei cu Tallinnul Ordinului.

Dacă înainte de cucerirea străină lumea baltică nu era integrată decât mediocru în sistemul feudal european, din acel moment instituțiile lumii feudale îşi regăsesc un corespondent aproape perfect în cele existente în lumea germană. Ordonarea ierarhică, specifică sistemului feudal european, avea aceleaşi caracteristici în lumea baltică. Astfel, întâlnim în lumea baltică perechea suzeran-vasal(i), jurământul de credință prestat, urmat de dreptul şi obligațiile asumate de ambele părți.

Între timp, poziția deținută în arealul baltic de Ordinul Livonian s-a consolidat. În urma războiului împotriva Rigăi, desfăşurat între 1297-1330, Ordinul a reuşit sa-şi impună autoritatea asupra oraşului aflat la gurile Daugavei. Războaiele cu Rusia s-au încheiat cu fixarea graniței dintre cele două state pe lacul Peipsi, urmând victoriei obținută de ruşi pe acel lac în 1242 şi a „remizei" înregistrate în bătălia de la Rakvere din 1268. Va urma apoi o perioadă de calm în relațiile cu Rusia care a durat până în 1480.

Întărirea pozițiilor deținute de comunitățile lituaniene în zona de sud a arealului baltic şi chiar constituirea unei formațiuni politice lituaniene în timpul prinților Gediminas (1316-1341) şi Algirdas (1345-1377) a făcut ca presiunea exercitată de germani în această direcție să întâmpine o rezistență fermă. Statul ducal lituanian s-a născut în momentul în care unul dintre prinții lituanieni, Mindaugas, a reuşit să-şi impună dominația asupra celorlalți potentați. Dacă a folosit mijloace de putere sau crearea unor legături familiale cu o parte din seniorii locali, reiese mai puțin clar din documente. Foarte probabil că ambele mijloace au fost utilizate pentru a-şi întări baza de putere în anii '30-'40 ai secolului al XIV-lea. Aşa cum a fost format de către Mindaugas, statul lituanian cuprindea teritoriile lituaniene situate, în special, în bazinul râului Nemunas. Chiar şi teritoriile amalgamate etnic, cuprinzând populație balto-slavică, au devenit parte a statului lituanian. Mindaugas a acceptat în anul 1251 să fie, împreună cu curtea sa, botezat. În 1253, liderul lituanian a fost încoronat cu coroana regală, trimisă de papa de la Roma. Acesta constituia un gest de adâncă

semnificație simbolică: statul lituanian devenea astfel parte a lumii creştine, a peisajului politic şi ideologic european. Supuşii lui Mindaugas intrau în rândul „lumii civilizate". Prețul plătit a fost însă prea mare. Răspândirea creştinismului şi participarea extensivă germană la viața socială lituaniană au determinat o reacție puternică a societății lituaniene. Creştinismul a fost abjurat. Statul a intrat într-o criză de autoritate, de unde a ieşit abia odată cu urcarea pe tron a marelui prinț Traidjanis (1269-1282).

Statul lituanian a revenit la sfârşitul secolului al XIII-lea la întinderea sa clasică, de aproximativ 80.000 Km², având o populație de circa 300.000-400.000 de locuitori.

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea germanii au construit în Livonia o rețea de castele, în scopul creării bazei logistice necesare obținerii victoriei asupra lituanienilor. De asemenea, au fost adoptate măsuri pentru a bloca desfăşurarea comerțului lituanian. Evident, chiar şi în condițiile secolului al XIV-lea, lipsa schimburilor comerciale putea afecta în mod serios posibilitățile de apărare ale unei formațiuni statale. Cu toate acestea, disputele interne dintre diferiții factori de putere locali, din interiorul Livoniei, au permis, pe de o parte, lansarea unor contraatacuri de către lituanieni iar, pe de altă parte, continuarea contactelor comerciale, chiar şi cu statele livoniene. În aceste condiții, lituanienii au reuşit, la rândul lor, să-şi construiască, în aceeaşi perioadă de timp, un sistem defensiv în partea centrală a țării. Fortărețele cele mai importante, construite din piatră, au fost cele de la Vilnius şi Trakai. Gediminas a îmbinat, de altfel, opoziția fermă, în situațiile în care existența formațiunii sale statale era amenințată în mod direct, cu o politică abilă de negocieri, inclusiv în privința adoptării religiei creştine. În situația în care creştinismul era ideologia oficială a celei mai mari părți a Europei, ar fi fost absurd din partea lui să nu înțeleagă că găsirea unui compromis cu instituțiile religioase creştine era un element vital în menținerea independenței de acțiune a statului. Pentru a diminua tensiunile cu germanii creştini din Livonia, în 1322-1324 Gediminas a invitat colonişti creştini care să se instaleze în limitele statului său. La rândul său, Algirdas a negociat adoptarea creştinismului cu împăratul Carol al IV-lea în 1358, fără a se ajunge însă la nici o concluzie, în condițiile în care lituanienii au cerut ca Ordinul Teutonic să fie mutat în stepele Mării Negre.

Elita politică lituaniană nu s-a mulțumit însă cu defensiva în fața atacurilor germane. Lituanienii au început să se extindă înspre teritoriile ucrainene, în direcția Niprului şi Mării Negre. Teritoriul statului a crescut de nu mai puțin de 10 ori, până la 800.000 km², iar numărul de locuitori a ajuns la 1 milion. Dinastia Rurik a fost înlocuită de cea formată de Gediminas. Boierii localnici şi-au păstrat domeniile, dar nu au avut acces la funcțiile centrale din stat. Este de notat faptul că moştenirea politico-spirituală a tendințelor de expansiune înspre est şi sud-est ale lituanienilor, va fi preluată mai târziu de polonezi, care vor fi competitorii cei mai importanți ai Rusiei pentru dominația teritoriilor ucrainene şi bieloruse. Chiar şi astăzi, un vizitator atent al Varşoviei şi al librăriilor acesteia poate observa atenția specială acordată Ucrainei şi Bielorusiei în scrierea istorică şi politică poloneză: numeroase volume de documente au fost editate, de pildă, asupra relațiilor polono-ucrainene.

Odată cu expansiunea politică, elita militară lituaniană a început să joace un rol mai proeminent în afacerile de stat. Cele mai importante poziții rămâneau însă în mâna membrilor dinastiei domnitoare. La mijlocul secolului al XIV-lea, 40 de membri ai acesteia dețineau principalele pârghii ale puterii de stat. Cel mai talentat dintre aceştia, fratele marelui duce Algirdas, prințul Kjastutis de Trakai, a fost principalul organizator al luptei împotriva cruciaților[45].

Către sfârşitul domniei lui Algirdas, relațiile cu Ordinul Teutonic au atins din nou pragul critic. Regiunile din jurul cetăților Vilnius şi Trakai au fost devastate de teutoni. Pe de altă parte, cele trei campanii întreprinse de Algirdas împotriva Moscovei s-au oprit la porțile orașului rus. Expansiunea statului lituanian, benefică sub raportul noii sale dimensiuni politice, a început însă să solicite tot mai multe resurse, ceea ce a făcut să devină tot mai clară „o nevoie de asigurare a unui nou set de relații cu vecinii”[46].

La fel de evidentă a devenit şi necesitatea renunțării la păgânism. Aspiranții în vederea botezării lituanienilor în religia creştină erau Ordinul Teutonic, Polonia (ambele adepte ale ritului catolic) şi Rusia ortodoxă. Fiecare dintre aceste state spera să câştige ceva pentru el însăşi în urma creştinării lituanienilor. În cele din urmă, polonezii au avut câştig de cauză. În 1385 marele duce Jogaila a ajuns la un compromis cu polonezii: el a primit coroana Poloniei (1386), în schimbul adoptării creştinismului de către Lituania (1387), al cărei mare duce rămânea. O reacție autohtonistă la încercarea lui Jogaila de a conduce Lituania cu ajutorul nobilimii poloneze l-a adus în 1392 pe tronul Lituaniei pe Vytautas.

Adoptarea religiei catolice de către lituanieni a marcat un element esențial în încadrarea acestui stat în lumea valorilor europene. Catolicismul a permis modernizarea societății şi a statului lituanian. S-au construit numeroase biserici şi mănăstiri, au fost fondate şcoli şi crescut nivelul de alfabetizare, lituanienii au început să studieze la universitățile europene.

Clerul catolic a devenit din ce în ce mai influent în Lituania, după cum cultura şi limba aristocrației şi a clerului superior s-a polonizat, pas cu pas. În anul adoptării religiei catolice, au fost elaborate trei legi importante, care vor marca destinul societății lituaniene pentru perioada următoare. În primul rând, biserica catolică a obținut proprietăți funciare importante. Imunitatea juridică şi asupra proprietății au constituit alte achiziții ale instituției religioase. Sporind astfel prestigiul bisericii, Jogaila nu a neglijat nici nobilii catolici, care au obținut un statut superior boierilor ortodocşi. Pe de altă parte, acum s-au pus bazele unei populații cu caracteristici urbane, odată cu acordarea dreptului de autoguvernare orașului Vilnius, potrivit legii germane (ce urma modelul orașului Magdeburg). Urmaşul său, marele duce Vytautas a continuat reformele, ai căror principali beneficiari au devenit nobilii, care au luat locul prinților în guvernarea locală şi cărora li s-a acordat drept de posesiune asupra țăranilor.

[45] Zigmantas Kiaupa, Ain Maesalu, Ago Pajur, Guntis Vilumsons, *The history of...*, p. 45.
[46] *Ibidem*.

Convergența de interese dintre Polonia şi Marele Ducat al Lituaniei a ieşit la iveală şi în atitudinea celor două state față de Ordinul Teutonic. La 15 iulie 1410, într-una dintre cele mai importante bătălii din istoria regiunii, la Grunwald, forțele poloneze şi cele lituaniene, comandate de Jogaila şi Vytautas, ajutate şi de cele ale Moldovei lui Alexandru cel Bun, au reuşit să obțină o victorie importantă împotriva cavalerilor teutoni. Mai târziu, Ordinul Teutonic va accepta să încheie pacea din poziția de înfrânt la lacul Mölln. De acum înainte, călugării soldați nu vor mai constitui o problemă pentru statul lituanian. Vytautas a murit în anul 1430, lăsând țara într-o poziție solidă din punct de vedere politic, cultural, social şi economic.

Domnia lui Cazimir (1440-1492), fiul lui Jogaila, rege care prefera să stea mai mult în Polonia, a creat cadrul favorabil pentru ca puterea reală în Lituania să fie concentrată în mâinile celor mai influenți aristocrați, care formau Consiliul (Rada) Panilor. De asemenea, boierii ortodocşi au început să-şi sporească influența în cadrul factorilor decizionali lituanieni.

Statul moscovit a început, la rându-i, să-şi arate pretențiile față de teritoriile ruse deținute de Marele Ducat. Armele şi-au spus cuvântul însă în favoarea lituanienilor în 1513, când aceştia din urmă au cucerit Smolenskul[47]. Simptomatic pentru epoca de care vorbim, este şi faptul că populația slavă din statul lituanian şi-a menținut fidelitatea față Marele Ducat.

Între timp, statele lituanian şi polonez s-au sudat din ce în ce mai mult. Influența culturală poloneză, după cum am mai arătat, a sporit şi ea. Factorii ce au contribuit la acest fenomen au fost: crearea de către dinastia Jagiello a unei curți dominate de nobilimea poloneză, biserica catolică şi clerul ei majoritar polonez sau vorbitor de limbă poloneză, mercenarii polonezi ce luptau în rândurile armatei lituaniene, ca şi legăturile familiale create între panii polonezi şi cei lituanieni. Din punct de vedere spiritual, se poate spune că liniile de comunicație ale Lituaniei cu vestul treceau prin Polonia.

Dinastia Jagiello a asistat la solidificarea legăturilor dintre Lituania şi Polonia. Destinul european al acestei familii a fost dat şi de faptul că, pentru un timp, familia Jagiello a domnit asupra Lituaniei, Poloniei, Cehiei (1471-1526) şi Ungariei (1490-1526) în acelaşi timp. Victoria de la Mohacs a turcilor din 1526 a pus însă capăt planurilor de dominație europeană nutrite de jagielloni. De altfel, este de notat faptul că, în vreme ce familia Jagiello constituise o dinastie ereditară în Lituania, în Polonia jagiellonii trebuiau să treacă, de fiecare dată, prin furcile caudine ale elecției de către marea nobilime.

Consolidarea statului lituanian s-a realizat şi prin codificarea unui set de legi, cunoscut sub numele de primul Statut al Lituaniei (1529), în timpul regelui Sigismund al II-lea August (din 1544 copărtaş la domnie, 1548-1572 suveran absolut). Cu aceasta, se poate spune că structurile fondatoare ale statului lituanian au fost aşezate.

[47] *Ibidem*, p. 48.

Livonia, aşa cum am mai subliniat, nu era un stat unificat. Ea consta din mai multe state mici, din care cel mai important a fost Ordinul Livonian (67.000 km²), care din 1237 a devenit o ramură a Ordinului Teutonic care alegea şeful şi magistratul statului. Ordinul era alcătuit din cavaleri-călugări, care depuneau jurământ de obedienţă, celibat şi luptă împotriva păgânismului. Cavalerii proveneau din nobilimea mică germană, nu aveau proprietate privată şi formau armata ordinului.

Cel de-al doilea stat ca mărime a fost Episcopatul Rigăi (18.400 km²), care a devenit, de la jumătatea secolului al XIII-lea, arhiepiscopat. În domeniul ecleziastic, arhiepiscopatul era superior tuturor episcopilor din Livonia, cu excepţia episcopului de Tallinn, care era subordonat episcopatului de Lund al Regatului Danemarcei. Arhiepiscopatul a început din secolul al XIII-lea să formeze o armată de vasali, constând din cavaleri seculari. Mai existau, de asemenea, mici state precum episcopatul Tartului, Saare-Lääne şi Curlanda[48].

Luptele pentru dominaţie în Livonia au durat timp îndelungat. Astfel, atât Ordinul Livonian cât şi arhiepiscopatul Rigăi luptau pentru întâietate, în timp ce oraşul Riga trebuia să lupte împotriva ambelor state pentru a-şi menţine instituţiile sale de autoconducere. În cele din urmă, conflictul armat izbucnit în 1297 între Riga şi Ordinul Livonian, în care arhiepiscopatul Rigăi şi Lituania au susţinut oraşul baltic, s-a încheiat cu victoria cavalerilor livonieni în 1330. Riga a recunoscut Ordinul Livonian ca putere suzerană. De altfel, în secolul al XIV-lea, Ordinul Livonian a început să-şi micşoreze dependenţa, anterior atât de strânsă, faţă de Ordinul Teutonic. Aceasta le-a permis, de pildă, livonienilor să nu ia parte la bătălia de la Grunwald.

O nouă instituţie a fost creată în 1420 pe teritoriul cavalerilor creştini: landtagul (parlamentul) livonian. Acesta lua în dezbatere probleme militare, mai cu seamă, dar şi civile, privind Livonia. Noua instituţie cuprindea episcopi şi canonici, magistraţi şi alţi reprezentanţi ai ordinului, vasali şi reprezentanţi ai oraşelor. O atare instituţie, lărgind baza socială implicată în conducerea efectivă a ordinului, nu putea avea altă urmare decât întărirea statului livonian. Acesta a făcut, astfel, cu succes faţă în 1501-1503 unui război cu Rusia. Sub conducerea magistratului ordinului, Wolter von Plettenberg (1494-1535), Ordinul Livonian a înfrânt armata Moscovei lângă lacul Smolensk (1502). Un armistiţiu încheiat în 1503 a durat până la jumătatea secolului al XVI-lea. El a demonstrat reuşita livonienilor de a bloca drumul ruşilor spre Marea Baltică. Cel puţin pentru moment. De altfel, deşi ideologic se putea considera un adevărat avanpost al catolicismului la Marea Baltică, statul livonian era mult mai pragmatic, un aspect esenţial constituindu-l schimburile comerciale cu ruşii.

Pe de altă parte, Ordinul Teutonic a continuat, după înfrângerile de la Grunwald şi din războiul de 13 ani (1454-1466), suferite în confruntarea împotriva Poloniei, să decadă. Ordinul a trecut, ulterior, printr-o criză de identitate, a pierdut Pomerania şi Danzigul şi a devenit aproape un vasal al Poloniei. Curând, marii maeştrii au început să fie aleşi din rândurile familiilor aristocratice germane – prinţul Friedrich de Saxonia în 1498 şi Albrecht Hohenzollern din dinastia de Brandenburg, în 1511. Date fiind noile condiţii internaţionale, declinul catolicismului în Europa Nordică şi

[48] *Ibidem*, p. 51.

avansul luat de luteranism, în anul 1525 Albrecht a declarat Ordinul Teutonic un stat secular. Noul stat, denumit Prusia, a adoptat luteranismul şi s-a recunoscut vasal al Poloniei. În 1544, ducele Albrecht a fondat Universitatea din Königsberg[49].

De altfel, influenţa renascentistă ce a făcut posibilă retraducerea Noului Testament în limba latină de către Erasmus de Rotterdam în 1526, de unde au plecat practic traducerile succesive făcute în limbile diverselor popoare care au adoptat una dintre doctrinele protestante. Protestantismul în sine, mai cu seamă luteranismul, va constitui unul dintre elementele definitorii ale istoriei acestei regiuni nord-estice a Europei în secolele ce vor urma. Pe de altă parte, traducerile cărţilor sfinte în limbile autohtone au avut ca efect o decădere a influenţei cu caracter paneuropean a limbii latine şi adâncirea diferenţelor dintre limbile înrudite. Astfel, traducerea daneză a Noului Testament a fost realizată în Olanda încă din 1524 de către Hans Mikkelsen, consilierul economic al regelui exilat al Danemarcei Christian al II-lea, influenţat fiind de puternica şcoală umanistă dezvoltată acolo. În 1550, sub redacţia lui Christian Pedersen, în limba daneză a văzut lumina tiparului întregul conţinut al Bibliei. Această versiune a fost cea oficială în Danemarca şi Norvegia până în secolul al XIX-lea[50]. Pe de altă parte, traducerea Noului Testament în suedeză a fost publicată doi ani mai târziu decât în cazul Danemarcei. O traducere a întregii Biblii a fost publicată însă în 1541 de către Laurentius Andreae şi fraţii Laurentius şi Olaus Petri. O influenţă marcantă asupra acestei traduceri a fost jucată de publicarea în 1534 a versiunii germane a Bibliei lui Martin Luther. Aceste traduceri, ca port-drapel al limbilor literare daneze şi suedeze, au jucat rolul de a îndepărta cele două dialecte unul de celălalt şi de a le încadra în tiparele unor limbi diferite.

Istoria s-a repetat în lumea finică. Limba finlandeză, de exemplu, nu avusese o tradiţie literară până la Reformă. Începând din 1543, însă, timp de 10 ani, fostul student al lui Luther şi Melanchton de la Wittenberg, episcopul de Turku, Mikael Agricola[51], a publicat 9 lucrări în limba finlandeză. Lucrările, publicate la Stockholm, au rezultat din munca asiduă a acestui pionier al limbii finlandeze desfăşurată în timpul regelui suedez Gustavus Vasa (1523-1560)[52]. În cadrul proiectului religios al lui Agricola, sunt de remarcat publicarea ediţiei finlandeze a Noului Testament (1548)[53], a Psalmilor (1551), precum şi a unei ediţii incomplete, în două serii, a Vechiului Testament (toate aceste opere au avut ca bază variantele latină, germană şi

[49] *Ibidem*, p. 57.
[50] Matti Klinge, *op.cit.*, p. 63.
[51] Mikael Oloffson (Agricola, cum va fi cunoscut din anii studiilor sale) (1510-1557) a fost un lingvist, teolog şi umanist remarcabil. S-a născut la PernÍ (Pernaja) şi limba sa maternă pare a fi fost suedeza. Primii ani de studiu şi i-a petrecut la Viipuri unde a venit în contact cu umanismul şi ideile Reformei. Mai târziu, Agricola va deveni un susţinător al promovării limbii finlandeze. A fost rector al Şcolii Catedralei din Turku şi apoi episcop de Turku, http://www.kansallisbiografia.fi/english.html.
[52] Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *A History of Finland*, 4th edition, Espoo, 1984, p. 63.
[53] Ediţia completă a Bibliei, într-o ediţie frumos ilustrată, purtând pe frontispiciu portretul tinerei regine Christina (aceasta era încă minoră), a fost publicată în limba finlandeză în 1642. Doi ani mai devreme fusese înfiinţată la Turku Universitatea Finlandei, vezi Matti Klinge, *A Brief History of Finland*, Otava Publishing Company, Helsinki, 1997 (ediţia a II-a; precedenta ediţie, 1982; lucrarea a fost publicată în Finlanda şi în limba română), p. 38.

suedeză ale cărții sfinte). Una dintre lucrările foarte interesante ale lui Agricola, un unicat, a fost constituită de Cartea de Rugăciuni (Rucouskiria[54] Bibliasta) publicată în 1544, o lucrare liturgică combinată, conținând și un calendar și o enciclopedie, destinată educației religioase[55]. Publicarea unui abecedar în limba finlandeză dovedește faptul că ambiția lui Agricola era aceea de a răspândi alfabetizarea în rândul populației finlandeze, și mai ales printre canonici, în așa fel încât fiecare cleric să aibă acces direct la textul Sfintei Scripturi. Agricola a folosit în traducerile și operele sale dialectul din sud-vestul Finlandei (regiunea Turku), zonă unde, de altfel, și-a desfășurat activitatea[56].

Catolicismul în Estonia nu a putut niciodată să dezrădăcineze din mințile oamenilor ideea că a reprezentat, în mare măsură, o religie impusă prin cucerire, care a întrerupt evoluția independentă a comunităților etno-lingvistice estoniene. Biserica catolică a încercat însă să-și schimbe imaginea, îmbrăcând, într-un efort pozitiv, în ansamblul său, haina instituției de legătură între comunitățile autohtonă, estoniană, și cea germană. Fără succes însă. Numărul preoților de origine etnică estoniană era extrem de scăzut, în timp ce întregul ritual religios se desfășura într-o limbă necunoscută țăranilor din această etnie. Doar ordinele monastice ale dominicanilor, cisternicienilor, franciscanilor și cel al Sf. Brigita mențineau un contact mai apropiat cu populația localnică. Prin urmare, religia creștină rămânea încă împănată cu vechi credințe păgâne, toate unite într-un sincretism religios extrem de curios. De exemplu, Sfântul Anton de Padova era venerat ca un sfânt, mai degrabă zeu, al casei și un spirit tutelar al gospodăriei. Practicile religioase estoniene rămâneau puternic influențate de vechile credințe și obiceiuri. Nu este așadar de mirare faptul că confesiunea catolică nu avea susținători convinși și cunoscători ai dogmei printre estonieni, spre deosebire de ceea ce se întâmpla în cazul germanilor baltici[57].

Ideile Reformei nu au pătruns la fel de vehement și revoluționar în regiunea baltică, precum a fost cazul, să zicem, în lumea germană propriu-zisă. În anii 1520 primele care s-au asociat curentului Reformei au fost orașele, care au folosit ideile Reformei în lupta lor împotriva episcopilor. Nobilimea a arătat puțin entuziasm în îmbrățișarea Reformei, iar biserica catolică a fost capabilă să se ferească de secularizare până la sfârșitul Livoniei medievale. O transformare spectaculoasă a reprezentat-o celebrarea serviciilor religioase în limba estoniană începută în anii 1530.

[54] Cuvântul rukous (forma sa modernă) derivă de la verbul rukoilla, a se ruga, a spune o rugăciune. Cuvântul kirja (sub această formă în finlandeza modernă) înseamnă carte.
[55] Matti Klinge, *op.cit.*, p. 65.
[56] Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *op.cit.*, p. 64.
[57] Toivo U. Raun, *op.cit.*, p. 23-24.

Războaiele livoniene (1558-1583) şi sporirea influenței Suediei în regiunea baltică

La jumătatea secolului al XVI-lea în regiunea Mării Baltice s-au petrecut câteva schimbări geopolitice: ridicarea Rusiei moscovite; creşterea puterii şi prestigiului Suediei.

După cucerirea Novgorodului în 1478 de către Ivan al III-lea, doi ani mai târziu istoria consemnează primul raid al Rusiei împotriva Estoniei după câteva secole. Rușii au fost înfrânți în anul 1507. În anii 1550 Rusia şi-a continuat politica expansionistă în zona baltică. Mai întâi, Moscova a cerut episcopatului de Tartu plata unui tribut. În 1558 țarul rus Ivan al IV-lea cel Groaznic a atacat Livonia. La rândul său, episcopatul de Tartu a fost cucerit de ruşi. Episcopatul de Ösel-Wiek a fost vândut regelui Danemarcei. Acesta i l-a încredințat fratelui său mai tânăr, ducele Magnus. Magnus, devenit vasal al țarului, a obținut de la Ivan al IV-lea titlul de rege al Livoniei.

Ordinul şi arhiepiscopatul de Riga au căutat protecția Poloniei. În anul 1560, Ordinul călugăresc a fost înfrânt de ruşi în bătălia de la Härgmäe. În 1561 ultimul maestru al Ordinului, Gotthard Kettler, a recunoscut puterea supremă a Lituaniei în regiune şi a devenit duce al Ducatului Curoniei (Curlandei), această formațiune incluzând şi regiunea Zemgale. Riga a devenit, până în anul 1581, oraş independent. În schimb, Tallinnul şi nordul Estoniei au recunoscut autoritatea Suediei.

În anii 1570 Rusia a desfăşurat o serie de ofensive care au dus la cucerirea a aproape întregii Livonii, cu excepția Rigăi şi Tallinnului. În deceniul următor Suedia şi Polonia au intervenit militar şi au ripostat expansiunii Rusiei. Prin intermediul a două tratate încheiate cu Rusia, Moscova a fost înlăturată din Livonia şi Estonia. Mai întâi, în 1582, Livonia a fost încadrată în Polonia. Apoi, în 1583, în urma tratatului de la Pljussa, Estonia (în fapt, regiunea din nordul Estoniei contemporane) a devenit parte a Suediei. Şi alte puteri jucau un rol demn de menționat în regiune; în Curlanda şi Zemgalia se afla Ducatul Curlandei. Fosta dioceză a Curlandei, care-i aparținuse lui Magnus în timpul războaielor livoniene, din 1583 a devenit parte a Prusiei. Livonia, parte a Poloniei între 1582 şi 1625, a avut de făcut față Contrareformei catolice. Iezuiții şi-au stabilit reşedința la Tartu, unde au fondat un Colegiu iezuit. Danemarca a preluat controlul asupra insulei Saaremaa (Ösel) în 1559. În 1645 în urma tratatului de la Brömsebro danezii au fost nevoiți să cedeze insula Suediei.

Pentru a realiza o întărire a controlului său la Marea Baltică, Suedia avea nevoie de un aliat puternic împotriva Rusiei. Regele suedez Ioan al III-lea a profitat de existența unui aceluiaşi moştenitor al coroanelor Suediei şi Poloniei, Sigismund, pentru a realiza o alianță cu Polonia. Sigismund a devenit suveran al Poloniei în 1587 şi rege al Suediei în 1592. Suedezii erau nemulțumiți de alianța cu Polonia, un stat mai puternic şi mai bogat decât Suedia. Clerul luteran se opunea puternic alianței şi uniunii dinastice. Universitatea din Uppsala a fost restabilită pentru a întări credința luterană. În 1592 în Suedia a izbucnit un război civil. Clerul asigura susținerea revoltei, iar marea nobilime, mai ales cea din Finlanda, acționa de partea regelui. Liderul regaliştilor era mareşalul statului, Klaus Fleming. Fiul cel mai mic al lui

Gustav Vasa şi unchiul lui Sigismund, Carol, conducea tabăra răsculaților. Carol a reuşit să obțină susținerea unei mişcări țărăneşti din nordul Finlandei. Carol - devenit curând Carol al IX-lea - şi-a înfrânt oponentul în 1600 şi a ucis mulți dintre adversarii săi. Războiul a continuat sub forma unui conflict între Suedia şi Polonia. Fiul lui Carol al IX-lea - Gustav al II-lea - a reuşit să pună capăt victoriilor cavaleriei poloneze şi în 1621 a cucerit Riga. Pacea de la Altmark din 1629 (ratificată în 1635) marca trecerea Livoniei şi Estoniei în suveranitatea Suediei[58].

În timp ce îşi disputau întâietatea în zona baltică, Polonia şi Suedia au încercat să profite de haosul din Rusia care a urmat morții lui Boris Godunov în 1605. Mareşalul suedez Jacob De la Gardie a cucerit Novegorodul. Polonezii au reuşit chiar să pătrundă în Moscova. Rusia şi-a revenit din perioada de dezordine ("smuta") odată cu urcarea dinastiei de Romanov pe tronul imperiului. Rusia a trebuit inițial să plătească un preț ridicat. Tratatul de la Stolbova din 1617 aducea Ingria şi provincia Käkisalmi în mâinile Suediei. Întreaga coastă a Golfului Finic până la frontierele Curlandei şi Lituania era teritoriu suedez. Teritoriul suedez s-a extins până la Dvina şi a cuprins şi Riga. Curlanda a rămas un stat vasal Poloniei până când a fost anexată de Rusia în 1795.

Suedia s-a extins de-a lungul coastei baltice în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Tratatul din Westfalia din 1648 adăuga la câştigurile teritoriale suedeze Pomerania Occidentală, tratatul de la Roskilde din 1658 încheiat cu Danemarca Scania, Blekinge şi Halland iar prin tratatul de la Oliva din 1660 Polonia renunța la pretențiile sale la tronul suedez şi la Țările baltice. Încercările Danemarcei de a recâştiga provinciile pierdute în favoarea Suediei au rezultat în înfrângerea suferită la Lund în 1675 dar şi în victoria navală daneză de la Köge Bugt. Universitatea din Lund a primit misiunea de a suediza noile teritorii cucerite de Suedia de la danezi: teritorii de fermieri bogați care asigurau controlul parțial al Suediei asupra Sundului. Centrul economic al Regatului Suedez a devenit acum situat în jurul rutei maritime Gothenburg-Stockholm-Turku-Tallinn-Viipuri[59].

Războiul de 30 de ani a dat naştere alianței politice dintre Franța şi Suedia care a durat circa 150 de ani. Alianța a anticipat aliațele de mai târziu ale Franței cu vecinii estici ai Germaniei, mai ales cu Polonia şi Rusia.

Rzeczpospolita în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi în prima jumătate a secolului al XVII-lea

În Lituania în secolul al XVI-lea s-a accentuat sporirea influenței micii nobilimi - şleahta (a se vedea accepțiunea peiorativă căpătată de această denumire în limba română datorată rolului său nefast în politicile Rzeczpospolitei în partea finală a funcționării acesteia) - care era reprezentată şi în Seim. Prin aşa-*numitul Al Doilea Statut* şleahta a primit privilegiul de a avea comanda asupra pământului şi țăranilor fără restricții. Războiul din Livonia şi amenințarea invaziei ruseşti au dus însă la

[58] Matti Klinge, *The Baltic*..., p. 69-70.
[59] Matti Klinge, *A Brief*..., p. 45.

sporirea taxelor şi a îndatoririlor militare ale şleahtăi. Prin urmare, şleahta a devenit interesată într-o uniune mai strânsă cu Polonia.

În 1569 a fost încheiată Uniunea de la Lublin. Acesta reprezenta un compromis. În urma uniunii lua naştere un stat federal denumit *Rzeczpospolita* (Republica Ambelor Națiuni) cu un lider ales în comun la Cracovia. Senatul şi politica externă erau de asemenea unificate. Şleahta poloneză obținea dreptul de stăpâni pământ în Lituania iar cea lituaniană în Polonia. Cele două state îşi păstrau oficialii de stat, armele, monedele şi legislația proprii.

Uniunea a slujit mai înainte de toate nobilimii poloneze care avea un nivel mai ridicat de cultură şi prosperitate. Limba şi cultura poloneză s-au impus în Lituania. Cu timpul, poziția de inferioritate a Lituaniei în cadrul uniunii s-a accentuat. Aristocrația poloneză s-a infiltrat în Lituania şi a asimilat părți însemnate din nobilimea lituaniană.

Războiul pentru Ucraina din 1654-1667

În 1654 a început un război pentru Ucraina. Trupele ruseşti au ocupat Smolenskul, Vitebskul, Moghilevul, Minskul, Vilniusul[60]. În anul următor două armate suedeze au invadat Polonia. Una dintre ele a ocupat Livonia poloneză. Cea mai mare parte a Lituaniei a ajuns sub ocupație rusească. În acel moment hatmanul Janusz Radziwill le-a cerut ajutor suedezilor împotriva Rusiei. Ca urmare a fost semnat un tratat de alianță între cele două state. Regele Carol al X-lea Gustav a fost aclamat ca mare duce al Lituaniei. Motivația acestui fapt era dată de dorința nobilimii lituaniene de a păstra individualitatea Marelui Ducat al Lituaniei şi să evite polonizarea Lituaniei. Datorită comportamentului impropriu al armatei suedeze în Lituania, în 1656 s-a ajuns la mişcări sociale lituaniene îndreptate împotriva Suediei. Concomitent, între Rusia şi Suedia s-a conturat un conflict de interese în teritoriile lituaniene ocupate. Trupele ruseşti au invadat Livonia, au încercat să ia sub ocupație Riga şi au jefuit teritoriile suedeze.

Tratatul de pace de la Oliva din 1660 a încheiat conflictul dintre Rzeczpospolita şi Suedia. Polonia a renunțat la toate pretențiile la tronul suedez. În anul următor, prin tratatul de pace de la Kärde, şi Suedia şi Rusia renunțau la război pe baza principiului *statu-quo ante*. Doar războiul dintre Rusia şi Rzeczpospolita a continuat şi părea mandatat să continue pentru secole. Pe moment însă, în 1667, s-a ajuns la încheierea păcii de la Andrussovo. Pacea stabilea ca regiunile Letgalia şi Belarus să facă parte din componența Rzeczpospolitei, în timp ce Smolenskul, Kievul şi Ucraina din cea Rusiei.

Între timp, pe plan intern, Rzeczpospolita era slăbită de disputa dintre dorința regelui Sigismund al III-lea Vasa de a instaura absolutismul şi opoziția şleahtăi care

[60] Vilniusul devenise şi sediul unei universități fondate de Ştefan Bathory (1571-1576), voievod al Transilvaniei şi rege al Poloniei (1575-1586), instituție care îi poartă numele, vezi Florin Anghel, *Construirea sistemului "Cordon Sanitaire". Relații româno-polone 1919-1926*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2003, p. 15.

s-a răsculat în anii 1606-1609. Seimul şi regele erau astfel în conflict, la fel ca şi nobilimea poloneză şi cea lituaniană.

Ducatul Curlandei

Ducatul Curlandei era vasal al Lituaniei iar din momentul încheierii Uniunii de la Lublin a devenit vasal al Poloniei. Ducatul se bucura de libertate religioasă. Numai germanii localnici aveau acces la poziţiile de conducere. Însă oraşele au pierdut dreptul de a participa la activitatea Landtagurilor. Accesul la această instituţie a rămas restrâns la nobilime şi duce. Ca şi în statul suzeran, şi în Curlanda se desfăşura o luptă pentru întâietate între ducele din dinastia Kettler şi nobilime.

Ducele Iacob (1642-1682) a practicat o politică economică inteligentă: a promovat exportul, a regularizat taxele şi vămile, a dezvoltat manufacturile şi comerţul. În acest fel Ducatul Curlandei a ajuns să aibă colonii în Gambia şi Tobago. Din punct de vedere al politicii externe, ducele a încercat să asigure stabilitate ducatului său şi a încheiat pacte de neutralitate cu Suedia, Olanda, Anglia şi Rusia. Politica de neutralitate a eşuat şi semnul acestui eşec a fost dat de faptul că în 1658 Suedia a ocupat Mitavul (Jelgava). După moartea lui Iacob, Ducatul Curlandei şi-a pierdut importanţa sa politică şi economică şi s-a instaurat o perioadă de haos politic.

Soarta Ducatului Curlandei a fost decisă în 1709 când regele Prusiei i-a solicitat lui Petru cel Mare ducatul ca pe o recompensă pentru susţinerea acordată Rusiei în războiul împotriva Suediei. În perioada următoare însă influenţa Rusiei a sporit necontenit. În 1737 s-a stins dinastia Kettler. Nobilimea din Curlanda l-a ales ca nou duce pe Ernst Juhann Bühren care nici măcar nu a călătorit la Mitav şi şi-a condus ducatul de la St. Petersburg. În 1740 ducele a fost trimis în Siberia pentru participarea la o revoltă de palat. Curlanda a rămas din nou fără duce. Fiul lui August al III-lea, Carol de Saxonia, a fost alesul împărătesei Elisabeta. Împărăteasa Ecaterina a II-a a fost însă de altă părere. În 1763 aceasta l-a restabilit pe Bühren pe tronul Curlandei. De această dată, după ce l-a alungat pe Carol, Bühren chiar a locuit la Mitav. Din cauza stării sale precare de sănătate, Ernst Johann Bühren i-a cedat tronul fratelui său, Peter. Din nefericire pentru soarta Ducatului, Peter Bühren era mai interesat în artă decât în politică. În timpul rebeliunii poloneze din 1794 Rusia a reuşit folosind persuasiunea şi presiunile să-l determine pe rege, contra unei sume de bani de 2 milioane ruble şi a unei pensii pe viaţă, să vacanteze tronul astfel încât Rusia să poată ocupa liniştită regiunea. În acest fel întreg teritoriul Letoniei a căzut sub administraţie rusească.

Livonia şi Estonia sub dominaţie suedeză

Termenul medieval şi modern Estonia nu definea spaţiul etnic ocupat de această naţiune. Denominaţia era de ordin geografic şi cuprindea numai nordul Estoniei de astăzi. Sudul Estoniei (districtele Tartu şi Pärnu) şi nordul Letoniei (Vidzeme, Riga şi Cesis) formau Livonia. Din Livonia făcea parte şi Saaremaa.

Administrarea acestei regiuni s-a făcut cu ajutorul unor guvernatori generali suedezi care îşi aveau sediul în Tallinn şi Riga. O achiziţie datând din perioada

administrației suedeze a fost adoptarea sistemului juridic suedez. Puterea locală aparținea cavalerilor germani baltici. Aceştia doreau păstrarea autonomiei lor tradiționale şi prin urmare se opuneau puterii de stat suedeze. Regele Gustav al II-lea Adolf (1611-1632) a limitat drepturile nobilimii germane din Livonia. Multe domenii au fost preluate de stat. Succesoarea sa, regina Cristina (1632-1654), fiind un monarh lipsit de energie, a permis întărirea influenței aristocrației. Domeniile deținute de stat au intrat în patrimoniul nobilimii suedeze. Ca o reacție la domnia lipsită de autoritate a Cristinei, regele Carol al XI-lea (1661-1697) a întărit puterea regală. În anii 1680 a avut loc așa-numita "mare reducere": statul a reluat o parte din proprietatea privată înstrăinată, iar nobilii care deținea acele pământuri au fost transformați în posesori care trebuiau să plătească rentă.

Dacă în Suedia nu existau șerbi[61], în Livonia însă șerbia era o instituție răspândită. Prin urmare, statul suedez a încercat să fixeze anumite limite şi norme cu privire la îndatoririle de muncă şi taxe ale țăranilor. Suedia a înființat şi judecătorii de stat unde țăranii nemulțumiți aveau dreptul de a-i acuza pe nobili. Ca o noutate este şi crearea unui sistem de educație populară: a apărut astfel o rețea de şcoli parohiale în 1680.

Tot epocii dominației suedeze îi este datorată fondarea Universității din Tartu de către regele Gustav al II-lea Adolf în 1632. În 1686 Noul Testament a fost tradus în estoniană (aproape simultan a avut loc şi traducerea sa în limba română). Riga, Tallinnul şi Narva au fost încurajate pentru a deveni centre comerciale puternice. În timpul domniei Cristinei au fost chiar planuri pentru a face din Narva o a doua capitală a statului. Orașele estoniene şi livoniene au fost fortificate. Au fost construite bastioane în Tallinn, Narva, Tartu şi Pärnu.

În 1695-1697 însă, în pragul epocii moderne, s-a desfăşurat acel cataclism medieval care lovea cu periodicitate populația: Marea Foamete. Nu mai puțin de 70.000 din cei 350-400.000 de locuitori ai Estoniei au murit. Iar foametei i-a succedat, nu într-o ordine nefirească, războiul.

Marele Război al Nordului (1700-1721)

Nu este în intenția noastră să analizăm toate implicațiile acestui război cu ample consecințe asupra Europei Nordice şi Baltice şi cu atât mai puțin să urmărim în detaliu firul acțiunii militare. Este suficient credem, pentru scopul acestei lucrări, să expunem evenimentele cele mai importante şi consecințele lor cu cel mai înalt grad de importanță pentru regiunea nordică şi baltică a Europei.

În anul 1699 s-a format o mare coaliție antisuedeză care cuprindea Rusia, Danemarca, Rzeczpospolita şi Saxonia. Regele Rzeczpospolitei şi al Saxoniei, August al II-lea, spera ca în acest fel să recucerească Livonia. Datorită "marii reduceri" nobilimea livoniană şi estoniană era în opoziție față de Suedia. În fapt, un nobil livonian, Johann Reinhold Patkul, a fost inițiatorul coaliției prin medierea dialogului

[61] Societatea scandinavă, inclusiv cea suedeză, arăta Nicolae Iorga, exagerând un pic, au fost societăți sprijinite pe țărani, țărani care "trăiesc în sufletul lor", Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 66.

între August al II-lea şi ţarul Petru I. Deoarece Seimul Rzeczpospolitei se opunea războiului, regele August a trebuit să facă apel mai ales la armata saxonă.

În anul următor Saxonia, Danemarca şi Rusia au atacat Suedia. Carol al XII-lea a înfrânt Danemarca. În noiembrie 1700 o armată rusească de 30.000 de oameni a fost înfrântă de 10.000 de suedezi. Un an mai târziu în cadrul bătăliei de la Spilve (lângă Riga) şi armata saxonă a fost înfrântă de trupele acestui mare conducător de oşti care a fost regele Suediei, Carol al XII-lea. Oştile suedeze au ocupat Curlanda şi au invadat Lituania. În anul 1704 a fost cucerită Varşovia. Sub presiunea lui Carol, Seimul polonez, nu foarte supărat, l-a deposedat pe August al II-lea şi l-a aclamat pe Stanislaw Leszcsynski ca rege.

Între timp, soarta bătăliei începea să dea semne de schimbare. Armata rusească a reuşit să ocupe Mitavul şi să cucerească în 1704 oraşul Tartu. În Tartu fiecare cădire mai importantă a fost distrusă în 1708 iar populaţia germană obligată să se refugieze în Rusia[62]. Mai mult, Carol al XII-lea, care şi-a condus oştile principale în Ucraina, a fost înfrânt în 1709 în cadrul bătăliei de la Poltava şi obligat să se refugieze în Turcia. Armata suedeză a fost decimată. Marea coaliţie nordică a fost restabilită. În 1710 oraşele Riga, Tallinn şi Pärnu s-au predat.

Marea ciumă a urmat foametei şi războiului afectând grav echilibrul demografic al regiunii Balticii răsăritene. Circa o treime din populaţie a murit ca urmare a acestei epidemii şi, desigur, dincolo de evenimentele politice contemporane, epidemia a avut urmările cele mai tragice asupra regiunii. Numai în Tallinn au decedat în 1710 circa 8/9 din populaţie. În acelaşi timp, războiul a fost acompaniat de răscoale ale ţăranilor.

Tratativele de predare a oraşelor baltice s-au desfăşurat în condiţii foarte favorabile pentru înfrânţi. Comandantul-şef al armatei ruse, generalul Boris Şeremetiev, primise în vara anului 1710 ordine clare de a le promite livonienilor tot ceea ce aceştia doreau. Tratamentul binevoitor avea ca mobil dorinţa ţarului de fi proclamat de locuitorii Rigăi şi de nobilimea livoniană ca suveran al acestor ţinuturi. În acest fel, ţarul Petru ar fi putut să găsească o scuză pentru anexarea unor teritorii promise anterior partenerului său de coaliţie, August al II-lea. Însuşi ţarul Petru a semnat scrisorile care promiteau condiţii excepţional de favorabile unui înfrânt. Oraşul Riga îşi păstra toate privilegiile, teritoriul şi organizarea politică şi socială. Privilegiile nobilimii au fost chiar extinse. Autoguvernarea aristocraţiei a fost restaurată. Aristocraţia a primit înapoi domeniile pierdute în timpul "marii reduceri".

Tratatul de pace de la Uusikaupunki (Nystadt), semnat la 30 august 1721, a pus capăt războiului şi a consemnat trecerea Estoniei, Livoniei, Ingriei şi sud-estului Kareliei în mâinile Rusiei.

Începutul dominaţiei ruseşti asupra Livoniei şi Estoniei

Livonia, Estonia şi Curlanda au devenit gubernii autonome ale Rusiei. Guvernatorii generali ai acestor gubernii erau subordonaţi direct monarhului. În secolul al XVIII-lea afacerile publice au continuat să fie desfăşurate cu folosirea

[62] Toivo U. Raun, *op.cit*., p. 33.

limbii germane. Sistemul juridic şi de taxe moştenit din perioada anterioară a fost păstrat. Biserica luterană şi-a păstrat dominaţia asupra societăţii. Aristocraţia germanilor baltici şi-a păstrat autonomia. Abia în vremea împărătesei Ecaterina a II-a (1762-1796) aristocraţia baltică a început să simtă presiunea autorităţilor imperiale. În 1783 a fost introdus un sistem administrativ, legal şi de taxe similar cu al celorlalte gubernii ruseşti. În 1796 când împăratul Pavel (1796-1801) a venit la tron organizarea autonomă a regiunii a fost restaurată. Alexandru I (1801-1825) nu a făcut schimbări semnificative în cadrul autonomiilor locale şi a continuat politica lui Pavel.

Marele Ducat Lituanian în secolul al XVIII-lea

În timpul Marelui Război Nordic Rzeczpospolita a început să cadă tot mai mult sub influenţa Rusiei. După moartea lui August al II-lea în 1733 a izbucnit războiul de succesiune la tronul Rzeczpospolitei. Austria, Rusia şi Saxonia au reuşit să-l impună pe tron pe August al III-lea. Luptele dintre rege şi nobilime, ca şi cele dintre diversele grupări nobiliare, toate acestea adăugate la dreptul de veto al membrilor Seimului, au slăbit din punct de vedere intern statul. După moartea lui August al III-lea, prin intervenţia Rusiei, la tron a fost impus Stanislaw August Poniatowski. Dorinţa acestuia şi a grupării care-l sprijinea de a întări statul printr-o reformă a instituţiilor şi eliminarea dreptului de veto au evocat o reacţie negativă din partea Rusiei şi Austriei. Rusia şi Prusia au intervenit şi s-au folosit de luptele interne din confederaţie pentru a acţiona împotriva regelui şi a reformelor începute de acesta. Toate restricţiile faţă de folosirea liberului veto au fost înlăturate de Seimul întrunit în 1768 la Varşovia, care acţiona la îndemnul prinţului Repin, reprezentant al Rusiei pe lângă această instituţie.

Succesul Rusiei în războiul împotriva Imperiului Otoman din 1768-1774 a tensionat relaţiile St. Petersburgului cu celelalte mari puteri. Rzeczpospolita a căzut victimă încercării acestor mari puteri de a-şi reconcilia interesele. Sub pretextul restaurării ordinii şi terminării războiul civil, armatele a trei mari puteri, Rusia, Austria şi Prusia, au intrat pe teritoriul Republicii. Rzeczpospolita a pierdut 30% din teritoriul său: regiunile slave care aparţinuseră Lituaniei şi provincia Letgalia locuită de letoni au devenit părţi integrale ale Rusiei. Letgalia a fost iniţial alipită guberniei Polotsk. La începutul secolului al XIX-lea ea a fost transferată guberniei Vitebsk. Autonomia administrativă de care Letgalia se bucurase în timpul cât făcuse parte din Rzeczpospolita a fost desfiinţată.

Între timp, câţiva aristocraţi din Rzeczpospolita refuzau să cedeze conducerea statului marilor puteri. În 1788 a început sesiunea “Seimului de patru ani”. La 3 mai 1791 Seimul a adoptat o Constituţie care schimba fundamental sistemul de guvernare. Majoritatea şleahtei nu a susţinut însă această modificare. Cei nemulţumiţi au apelat la Rusia. Acţiunea iresponsabilă a acestor membri ai şleahtei a slujit formidabil de bine scopurilor politice ale Rusiei şi Prusiei. În 1793 a fost semnat un al treilea tratat vizând împărţirea Rzeczpospolitei. Prusia a obţinut teritoriile poloneze - Gdansk, Torun şi Poznan. Rusia şi-a extins controlul asupra Ucrainei, Belarusului, incluzând voievodatele Kievului, Bratslav şi Minsk, partea orientală a Podoliei şi Vilniusului şi, parţial, Volânia. Seimul de la Grodno a ratificat anexările.

Susținătorii Constituției, conduşi de Tadeusz Kościuszko, au început la 24 martie 1794 la Cracovia o rebeliune împotriva Seimului de la Grodno şi a forțelor de ocupație străine. La 16 aprilie revolta s-a răspândit şi în Lituania. Armata rebelilor lituanieni era condusă de Jakub Jaśinski. La Vilnius a fost stabilit un Comitet Național Suprem. Liderii rebeliunii au încercat să ia alături de ei şi populația țărănească. Manifestele scrise în lituaniană promiteau țăranilor liberate personală şi diminuarea corvezii. Rebelii au afirmat că luptau pentru independență, libertate, egalitate şi stabilirea unui guvern autonom. Blestemul neînțelegerilor interne, care lovise aşa de grav Rzeczpospolita (şi care se va mai manifesta de multe ori în Polonia), i-a lovit şi pe liderii revoltei. Kościuszko l-a suspectat pe Jaśinski că, în fapt, lupta pentru independența Lituaniei şi l-a rechemat în Polonia. Rebelii au suferit pierderi grele în lupta cu trupele regulate ale inamicului. La 12 august Vilniusul a fost ocupat de trupele ruseşti. În octombrie deja întreg teritoriul Lituaniei se afla sub ocupație. Rebelii s-au refugiat mai întâi peste Nemunas iar ulterior spre Polonia unde au luat parte la luptele de apărare a Varşoviei. În bătălia de la Varşovia Jaśinski a fost ucis infirmând prin sângele lui acuzele care i s-au adus. Prin noiembrie rebeliunea fusese înăbuşită. Deşi revolta nu a salvat statul polono-lituanian, cel puțin a salvat onoarea şi amintirea sa[63].

Rebeliunea a avut ca prim efect împărțirea pentru a treia oară a Poloniei de către Rusia, Austria şi Prusia. În urma tratatului de la St. Petersburg din 1795 Prusia a primit o parte din teritoriul lituanian mărginită de Nemunas şi o parte din Polonia care includea Varşovia. Austria a preluat o parte a Poloniei care includea Lublinul. Rusia a preluat teritoriile lituanian şi bielorus până la Nemunas. La 26 ianuarie 1797 Rzeczpospolita a încetat să mai existe ca stat independent. Pentru aproape un secol şi jumătate Lituania a făcut parte din Rusia.

[63] Zigmantas Kiaupa, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Guntis Vilumsons (coordonatori), *op.cit.*, p. 91.

Capitolul II

ISTORIA EUROPEI NORDICE ŞI BALTICE ÎN EPOCA MODERNĂ

Regiunea Balticii Orientale sub dominaţia Rusiei în secolul al XIX-lea şi prima jumătate a secolului al XX-lea

La începutul secolului al XIX-lea Rusia ţaristă a început să schimbe trăsăturile unice ale sistemului administrativ lituanian. Autoguvenarea în statul polono-lituanian se baza pe adunările marilor proprietari - seimiks. Drepturile acestor adunări au fost limitate. Din 1808 drepturile proprietarilor lituanieni au fost echivalate cu cele ale ruşilor. Deşi şi-au păstrat proprietăţile şi şerbii, rolul marilor proprietari în viaţa socială şi politică a decăzut. Seimiksurile puteau fi convocate numai o dată la trei ani. Responsabilitatea lor a fost restrânsă la chestiunile economice. În 1840 Statutul Lituaniei a fost desfiinţat. În gubernia Vilnius au fost introduse administraţia şi sistemul juridic ruseşti. Limba rusă a înlocuit poloneza ca limbă a administraţiei.

Viaţa politică a guberniilor Livonia şi Estonia se baza pe consiliile marilor proprietari care aveau dreptul de a legifera - Landtaguri. Aceste atribuţii ale Landtagurilor au fost menţinute până la sfârşitul secolului al XIX-lea. Drepturile marilor proprietari din aceste gubernii au fost transferate şi omologilor lor din gubernia Curlanda. Marii proprietari din aceste trei gubernii şi-au menţinut vechile titluri de cavaleri. Oraşele şi ţăranii nu au fost reprezentaţi în Landtaguri.

Estonienii şi letonii au trăit în secolul al XIX-lea în guberniile Estonia (cu centrul la Tallinn), care cuprindea şi insula Hiiumaa, Livonia (cu centrul la Riga), care cuprindea şi oraşele Tartu, Pärnu şi insula Saaremaa, şi Curlanda (cu reşedinţa la Jelgava). O parte din populaţia letonă şi estoniană locuia în guberniile Vitebsk, care cuprindea oraşele Daugavpils şi Rēzekne, şi Pskov.

Teritoriul lituanian a fost însă supus unor numeroase reorganizări. După cea de-a treia împărţire a Rzeczpospolitei, în 1795, teritoriul lituanian a fost împărţit între guberniile Vilnius şi Kaunas. Teritoriile lituaniene de pe malul stâng al Nemunasului au ajuns sub controlul Prusiei. Aceste teritorii au fost încadrate în Ducatul de Nassau şi subordonate lui Napoleon în timpul războaielor napoleoniene. În urma Congresului de la Viena Ducatul de Nassau a fost redenumit Regatul Poloniei şi a fost preluat sub control de Rusia. Partea Lituaniei situată la sud de Kaunas a devenit gubernia Suwalki. Letgalia a fost inclusă în gubernia Vitebsk ceea ce a condus la o dezvoltare izolată a acestei provincii şi a avut ca urmare dorinţa de a-şi păstra autonomia pe care a manifestat-o în toată perioada interbelică.

Cel mai înalt reprezentant al puterii ţariste în teritoriile baltice era guvernatorul general. Sediul guvernatorului general pentru regiunea baltică - care includea Estonia, Livonia şi Curlanda - era Riga. Guvernatorul general al Lituaniei rezida în Vilnius.

Gubernia Suwalki era arondată guvernatorului general care îşi avea reşedinţa la Varşovia. Guvernatorul general avea un rol decisiv în caz de război sau revolte. Guberniile aveau în frunte câte un guvernator. Atribuţiile acestuia includeau chestiuni economice şi social-politice. Oraşele baltice şi-au păstrat privilegiile la începutul secolului al XIX-lea. Tallinnul şi Riga difereau semnificativ în materie de autoguvernare faţă de oraşele ruseşti. Magistraţii din Vilnius şi Kaunas[64] şi-au păstrat de asemenea privilegiile spre deosebire de celelalte oraşe lituaniene.

Războaiele napoleoniene au afectat şi situaţia din regiunea orientală a Balticii. Dorind să-şi întărească influenţa în Europa, Napoleon a început războiul împotriva Rusiei. La 24 iunie 1812 armata lui Napoleon a trecut frontiera iar la 28 iunie o unitate de ulani poloneză condusă de ducele Radvila, urmată de trupe franceze, a intrat în Vilnius. Napoleon a fost aşteptat ceremonios de lituanienii care sperau în recâştigarea independenţei cu ajutorul său. Napoleon nu a făcut însă nici un gest în acest sens şi a stabilit în iulie instituţii de ocupaţie la Vilnius. Curlanda a fost şi ea ocupată de armatele napoleoniene care au ajuns până la Daugava[65]. Ca şi în cazul ţărilor române, şi în ţinuturile baltice apropierea trupelor franceze ale lui Napoleon a evocat idealul dezrobirii care a dat naştere unor speranţe deşarte de eliberare naţională şi socială. Ţăranii baltici au sperat şi ei că Napoleon le va aduce dezrobirea.

Şi pe plan naval, războaiele napoleoniene au afectat şi regiunea baltică. După semnarea tratatului de la Tilsit din 1807, Rusia s-a alăturat blocadei continentale împotriva Angliei. În 1809 flotele engleză şi suedeză au blocat flota rusească la Paldiski.

Urmând războaielor napoleoniene, ţarul Alexandru I a renunţat la politica sa reformistă. O excepţie a constituit-o emanciparea şerbilor din guberniile Estonia (1816), Curlanda (1817) şi Livonia (1819). Ţăranii şi-au câştigat libertatea personală iar statutul lor juridic era întărit. Marii proprietari şi-au menţinut însă privilegiile şi proprietăţile iar ţăranii erau nevoiţi să semneze cu proprietarii o înţelegere liberă cu privire la drepturile şi obligaţiile ce le reveneau din închirierea unei suprafeţe de pământ. Ţăranii aveau dreptul să cumpere pământ la preţul pieţei. Treptat, a fost introdusă o autoguvernare ţărănească, dar aceasta era controlată de marii proprietari.

Urmând revoluţiei din 1830 din Franţa care a dus la înlăturarea dinastiei de Bourbon, la 25 martie 1831 a început revolta polono-lituaniană care viza secesiunea din cadrul Rusiei şi formarea unui Regat al Poloniei. Au fost voci răzlețe care au proclamat necesitatea formării unei Lituanii independente. Iniţial revolta nu a avut o conducere unitară. Profitând de absenţa armatei ruseşti, masată în Polonia, insurgenţii au preluat controlul asupra aproape întregii Lituanii. Vilniusul şi Kaunasul au rămas sub controlul autorităţilor ruseşti. Din mai 1831 conducerea revoltei a fost preluată de A. Ilgaudas. Insurgenţii polonezi au început să ofere susţinere camarazilor lituanieni. Câştigând bătălia pentru Kaunas, dar pierzând-o pe cea pentru Vilnius, guvernul şi armata lui Ilgaudas s-au împrăştiat. Controlul rusesc a fost reimpus şi întărit, cenzura

[64] Provincia Kaunas avea cel mai mare procent de nobili din întregul Imperiu Rus - 9,4%, vezi Saulius Žucas (editor), *Lithuania...*, p. 167.
[65] Zigmantas Kiaupa, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Guntis Vilumsons (coordonatori), *op.cit.*, p. 108-109.

sporită iar Regatul Poloniei şi-a pierdut autonomia şi a devenit o gubernie rusească. Universitatea din Vilnius a fost închisă în 1832.

Războiul Crimeii (1853-1856) a dovedit Rusiei că imperiul era în criză şi dezvoltarea sa întârziată în comparaţie cu celelalte state europene. Prin urmare, noul ţar Alexandru al II-lea (1855-1881) s-a gândit că era util să reformeze statul. Manifestul semnat de ţar în februarie 1861 de abolire a servituţii (care afecta Lituania şi Letgalia) a fost urmarea concluziilor trase de ţar. Ţăranilor din aceste două regiuni li s-a acordat şi posibilitatea de a se autoguverna prin intermediul consiliilor şi curţilor districtuale.

Mişcarea de eliberare naţională care a câştigat tot mai mult teren în cadrul naţiunilor occidentale din Imperiul Rus explică şi declanşarea revoltei din 1863-1864 din Polonia şi Lituania. Baza socială a mişcării, care a transgresat diferenţele de clasă socială, a fost foarte largă şi a cuprins orăşeni, ţărani, mari proprietari şi membri ai clerului[66]. În Lituania cei mai activi au fost marii proprietari. Principala revendicare a rebelilor a fost restabilirea statului polonezo-lituanian. Chestiunile sociale, mai ales accelerarea reformei agrare, şi-au găsit şi ele loc în cadrul revendicărilor rebelilor radicali. Unul dintre liderii radicali, A. Mackjavicius, a promovat ideea dreptului lituanienilor de a-şi reface propriul stat independent.

În ianuarie 1863 Comitetul Naţional Central format în Varşovia s-a declarat guvern naţional interimar şi a elaborat o declaraţie care conţinea o chemare la arme. La jumătatea anului 1862 se formase un comitet radical la Vilnius care menţinea contacte cu Varşovia. Comitetul era condus de K. Kalinovsky. Liderii revoltei au încercat să-i implice şi pe ţăranii cărora le era promisă eliberarea completă şi alocarea de pământ. Datorită programelor sociale diferite ale multiplelor grupări lituaniene, la 11 martie 1863 comitetul lituanian a fost abolit. În locul său a fost creat un departament pentru administrarea provinciei Lituania controlat de un comisar al guvernului naţional de la Varşovia. Restaurarea statului polono-lituanian a devenit revendicarea cea mai importantă a revoltei în vreme ce revendicările sociale au fost trecute în plan secund. Din aprilie până în iulie 1863 s-au desfăşurat nu mai puţin de 86 de conflicte cu forţele ţariste în guberniile Vilnius şi Kaunas.

În luna mai M. Muraviev a devenit guvernator al Vilniusului. Muraviev a înfrânt forţele revoluţionare şi a luat măsuri severe împotriva participanţilor. Foştii oficiali catolici au fost înlocuiţi de judecători, profesori şi oficiali ortodocşi. Liderii mişcării, Kalinovsky şi Mackjavicius, au fost condamnaţi la moarte şi executaţi. Marii proprietari au fost eliminaţi din arena politică. Politica de rusificare a luat o formă deschisă iar folosirea alfabetului latin a fost cu desăvârşire interzisă. Şcolile au fost rusificate. S-a încercat ortodoxizarea populaţiei localnice. Colonişti ruşi au fost implantaţi în Lituania în scopul de a rusifica fostul mare ducat. Lituanienii au rezistat rusificării şi au protestat împotriva acestei politici culturale. Prin urmare, la data de 7

[66] Servirea autorităţilor ţariste era nepopulară în rândurile aristocraţiei lituaniene. Mulţi lituanieni au fost nevoiţi să se întoarcă la proprietăţile lor. Domeniile, mai cu seamă în vestul Lituaniei, au devenit centre importante de viaţă culturală. Domeniile găzduiau arhive, biblioteci, colecţii de artă, lansau ultima modă sau noi metode de îngrijire a fermelor, vezi Saulius Žucas (editor), *Lithuania*..., p. 48.

mai 1904 atitudinea țaristă față de Lituania s-a schimbat şi țarul a permis publicarea de literatură în limba lituaniană.

Era însă prea târziu pentru a mai stopa un fenomen care începuse inițial la granița cu Prusia Orientală: emigrarea lituanienilor în Lumea Nouă. Când, în 1874, a fost introdus serviciul militar obligatoriu, mulți tineri au plecat în Statele Unite. Emigrarea a fost încurajată de politica de rusificare, de interzicerea presei lituaniene şi de arestarea şi deportarea în Siberia a membrilor mişcărilor liberale. La sfârşitul secolului al XIX-lea aproximativ 90% dintre emigranții lituanieni erau muncitori agricoli şi țărani fără pământ. Autoritățile ruse au încercat să stopeze acest flux. Pentru circa 100-150 de ruble germanii organizau însă plecarea lituanienilor prin porturile Bremen şi Hamburg spre New York. Semianalfabeți, necunoscând limba engleză, emigranții, odată ajunşi în America, lucrau pentru salarii foarte mici în întreprinderi, ferme, păduri. Mulți au ajuns să lucreze la minele de cărbuni din Pennsylvania întâmpinând opoziția irlandezilor care predominau în regiunile carbonifere. Unii lituanieni s-au aşezat în oraşe atraşi de salariile mai mari şi au ajuns să lucreze la Detroit în industria automobilistică, la oțelăriile din Pittsburgh şi Cleveland, în industria metalurgică şi în abatoarele din Chicago.

O parte dintre emigranți au ajuns să obțină poziții privilegiate. Un bogătaş din Chicago de origine lituaniană, Olšauskas, dispunea de un ziar, de o editură, librărie, agenție de expediere a banilor în Lituania şi o bancă. Averea sa era estimată la 2 milioane de dolari. La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea circa 400.000 de lituanieni şi-au părăsit țara. 90% dintre emigranți erau bărbați de peste 14 ani. Doar 25% dintre cei plecați s-au întors acasă după ce au câştigat bani. Cei care au rămas şi-au invitat familiile şi logodnicele să li se alăture. S-a ajuns la situația că erau mult mai mulți muncitori lituanieni în S.U.A. decât rămăseseră în Lituania. Emigrația va continua şi după Primul Război Mondial din motive economice[67].

În celelalte gubernii baltice din 1867 s-a decretat redactarea în limba rusă a documentelor oficiale. Odată cu urcarea pe tron a țarului Alexandru al III-lea (1881-1994) politica conservatoare a revenit la ordinea zilei. Noul țar dorea ca Rusia să fie ceea ce nu era de fapt: un stat unitar. Prin urmare țarul a desființat privilegiile speciale ale regiunii baltice. Ministerul Educației a preluat controlul asupra şcolilor baltice iar limba rusă a fost introdusă ca limbă de predare. Universitatea din Tartu, de asemenea, a fost obligată să introducă predarea în limba rusă. Birocrația din regiune a fost înlocuită aproape complet. Noii funcționari au fost numiți pe baza loialității față de țar şi a cunoaşterii limbii ruse.

Procesul de constituire a națiunilor şi a națiunilor-state baltice

Renaşterea națională lituaniană a început în secolul al XIX-lea. Savanți germani şi polonezi au început colectarea de cântece populare lituaniene atraşi fiind de extraordinara bogăție a folclorului acestui popor. Xavier Bohusz a scris o lucrare

[67] *Ibidem*, p. 66-70.

intitulată "Privitor la originile poporului şi ale limbii lituaniene". În anii 1840 Kurschat, un lituanian din Prusia, a scris prima gramatică ştiinţifică a limbii lituaniene. În 1832 în Prusia Orientală a fost publicat primul ziar lituanian. În 1847 la Vilnius a apărut un almanah popular publicat de Z. Ivinskis care a circulat prin sate până la 1862. Acest almanah i-a obişnuit pe ţărani să citească.

La jumătatea secolului al XIX-lea au apărut numeroase publicaţii. Acestea aveau la origine un caracter religios. Treptat, acestea au devenit tot mai laice. Aceste publicaţii au fost tipărite de intelectuali lituanieni, mulţi dintre aceştia foşti studenţi la Universitatea din Vilnius. După 1864 însă tipărirea de cărţi sau ziare în limba lituaniană a fost interzisă pentru patru decenii. Primul magazin care a avut darul de a purta mesajul naţional la poporul lituanian a fost "Auszra" (Zorile). Acesta a fost fondat la 1883 de dr. Jonas Basanavičius un medic, absolvent al Universităţii din Moscova. Magazinul a fost publicat la Tilsit. Ziarul purta mesajul unui romantism naţional, dorind recâştigarea gloriei pierdute a Lituaniei. Programul magazinului avea în vedere libertatea cuvântului şi a presei, formarea de şcoli lituaniene precum şi utilizarea limbii lituaniene în şcoli şi administraţia publică. "Auszra" a încercat să menţină o linie nepolitică în speranţa că în acest fel redeşteptarea naţională putea avea loc fără conflicte cu autorităţile.

Timp de trei ani "Auszra" a fost o adevărată Biblie a inteligheţiei lituaniene. Însă polonezii au privit acest jurnal ca pe un instrument al Rusiei menit să atenteze la dominaţia lor culturală, în vreme ce autorităţile ruseşti au considerat ca pe un truc german. Ca urmare a presiunilor Petersburgului, editorii au fost obligaţi să părăsească teritoriul german şi ziarul şi-a încetat activitatea în 1886. Alte două ziare i-au luat curând locul: "Varpas" (Clopotul) şi "Aržvalga" (Revista). De factură politică, aceste două jurnale au slujit ca organe de presă ale facţiunilor naţionale de stânga, respectiv de dreapta, menite să pregătească fondarea partidelor politice.

Între timp, naţiunea lituaniană reuşea să aibă acces la publicaţii în limba naţională prin intermediul publicaţiilor din zona Lituaniei Minor ocupată de Germania introduse ilegal în număr mare în ţară.[68].

Anii 1860 au însemnat începutul unei noi ere în istoria Rusiei. Aceasta a corespuns în zona baltică cu trei tendinţe importante: apariţia unei burghezii rurale, mişcarea ţăranilor spre oraşe unde au format burghezia şi proletariatul urban şi deşteptarea culturală şi naţională bazată pe o alfabetizare aproape universală. Începând din 1862, timp de câţiva ani, a fost publicată, în limba letonă, "Pēterburgas Avīzes" (Gazeta de Petersburg).

Mişcarea naţională letonă din anii 1860-1870 este cunoscută sub numele de "Letonia Tânără". Această mişcare a început în Tartu unde prima generaţie de intelectuali letoni şi-au făcut studiile. Dintre membrii mişcării numele cele mai sonore sunt: K. Barons a cărui activitate a avut în vedere investigarea folclorului leton, K. Valdemārs care a promovat dezvoltarea activităţii educaţionale, J. Alunans şi A.

[68] Stanley W. Page, *The Formation of the Baltic States. A Study of the Effects of Great Powers Politics Upon the Emergence of Lithuania, Latvia and Estonia*, Howard Fertig, New York, 1970, p. 4-6.

Pumpurs care au inovat limba scrisă letonă. Ca şi în cazul naţiunii estoniene, un rol important în renaşterea culturală naţională a fost jucat de festivalurile de folclor.

În anii 1890 se constituise deja o burghezie letonă formată din fermieri, comercianţi şi proprietari de manufacturi. De asemenea, mai mult decât în celelalte regiuni, în zona letonă s-a constituit un proletariat puternic şi conştient de sine. Mai mult, chiar intelectualitatea a menţinut legături foarte apropiate cu proletariatul. Un aspect important al deşteptării naţionale din Rusia a fost legat de coincidenţa dintre dezvoltarea industrială şi începutul pătrunderii ideilor marxiste în partea occidentală a Rusiei. În jurul anului 1900 majoritatea muncitorilor letoni erau marxişti. Acestor muncitori li se adresau ziare precum "Deenas Lapa" (Cotidianul), “Mājas Viesis” (Oaspetele Familiei) editate de liderii ideologici socialişti letoni Pēteris Stučka, Jānis Rainis-Pliekšans sau Jānis Asars.

Deja la 1914 naţiunea letonă cunoscuse un foarte însemnat progres cultural. Letonii publicau circa 60 de ziare, inclusiv 12 cotidiane. Cotidianul “Jaunākais Ziņas” (Ultimele Ştiri) avea un tiraj de 100.000 de exemplare, mai mare decât, de pildă, importantul ziar rus “Russkie Vedomosti”. De asemenea, în Letonia existau deja numeroase asociaţii economice şi sociale ceea ce făcea din această regiune una complexă din punct de vedere politic şi social[69].

Şi în Estonia deşteptarea naţională a început pe la 1860. În anul 1857 Johan Woldemar Jannsen a fondat ziarul “Pärnu Postimees” (Poştaşul din Pärnu) care avea un caracter cultural, religios şi moral. Anii 1857 - 1880 au reprezentat o perioadă de efervescenţă culturală marcată de fondarea unor societăţi muzicale, şcolare şi literare. Investigând folclorul estonian, Friedrich Reinhold Kreutzwald a scris epopeea naţională estoniană “Kalevipoeg” în care regăsim şi împrumuturi din Kalevala. Epopeea a contribuit în mod evident la canalizarea atenţiei estonienilor asupra trecutului naţional[70].

În aceeaşi perioadă, ca şi în Letonia, a avut loc naşterea burgheziei estoniene, creşterea capacităţilor industriale şi migraţia de la sat la oraş. Din punct de vedere economic, social şi politic însă germanii baltici continuau să deţină o poziţie dominantă în societate. În Livonia şi Estonia 0,33% din populaţie controla 60% din suprafaţa funciară. 75% din populaţia Livoniei şi 55% din cea a Estoniei era lipsită de pământ.

Aceste inechităţi, ca şi dorinţa de a înlătura dominaţia culturală germană, au deşteptat naţionalismul în Estonia al cărui herald a fost Carl Robert Jakobson (supranumit de inamicii săi Robespierre al Balticii). Născut la 17 iulie 1841, la vârsta de 15 ani a devenit elev al Seminarului Cimze din Valga. În 1859 a devenit profesor la o şcoală din Torma. În 1872, din experienţa vieţii sale ca profesor, va ieşi comedia “Arthur şi Anna” (scrisă iniţial în limba germană) în care autorul dezvăluie două caractere germane diferite: un mare proprietar mândru şi stupid şi un aristocrat virtuos care în final se căsătoreşte cu frumoasa estoniană Anna. Această lucrare a câştigat o mare popularitate şi la deschiderea primei stagiuni a Teatrului “Estonia” din Tallinn a

[69] Stanley W. Page, *op.cit.*, p. 17-21.
[70] Evald Uustalu (editor), *History of Estonian Culture*, Hämeen Kirjapaino, 1960, p. 43.

fost aleasă să fie prima piesă pusă în scenă. În 1864 Jakobson s-a mutat în Petersburg unde a lucrat ca tutore la familia Dr. Hartmann. Imaginea sa asupra Rusiei este una romantică: omul rus, considera Jakobson, era foarte inteligent şi tolerant. La începutul anilor 1870 Jakobson s-a întors definitiv în Estonia şi s-a implicat în ziaristică publicând pentru "Pärnu Postimees" şi "Eesti Postimees".

La 6 octombrie 1868 Carl Robert Jakobson a susţinut la Societatea "Vanemuine" primul dintre cele "Trei discursuri despre patrie", intitulat "Vremea luminii, întunericului şi zorilor poporului estonian". În acest discurs, Jakobson a plecat de la ideea că spiritul naţional este definit de credinţă, legi şi obiceiuri, artă şi ştiinţă. Folosind în mod abil materiale din cronicile germane, Jakobson încearcă să dovedească că estonienii, în momentul cuceririi, se aflau la un nivel cultural mai ridicat decât acela al cuceritorilor germani. Decăderea vieţii spirituale a estonienilor a fost generată de violenţa cu care cruciaţii au distrus civilizaţia estoniană, fără a construi nimic în loc, conform interpretării lui Jakobson. Prin urmare, estonienii nu aveau de ce să simtă ruşine, respect sau complexe de inferioritate faţă de germani. Jakobson a accentuat şi rolul limbii în renaşterea naţională. Cel de-al doilea discurs al lui Jakobson, susţinut la 24 iunie 1870 la Societatea "Vanemuine", este de fapt o replică la adresa unui discurs al episcopului german dr. Walter în 1864. Dr. Walter afirmase că "toată Livonia este germană". Jakobson care realizează în acest discurs şi o abordare a istoriei literaturii estoniene, considera că ţarul îi va proteja pe estonieni şi nu pe germani în acea patrie.

În fapt, de numele Societăţii "Vanemuine" de muzică şi compoziţie, fondată de Jannsen, se leagă şi un alt eveniment important: desfăşurarea în 1869 a primului Festival Estonian de Cântece. Acest festival va deveni o tradiţie şi va da substanţă unei părţi importante a culturii estoniene, folclorul, folclorul folosit în slujba redeşteptării naţionale.

În 1867 Jakobson a scris şi "Noul Abecedar" care a fost principalul mijloc de educaţie în ciclul primar până în 1906 şi a fost publicat în 15 ediţii. Jakobson a editat ziarul "Sakala" (aşa cum se numea Estonia Centrală înaintea cuceririi germane). A insistat asupra importanţei reformelor economice şi sociale fără de care progresul cultural era imposibil. A fost, de asemenea, primul estonian care a îndrăznit să afirme că, într-o bună zi, ţara sa ar putea fi liberă. Ilustrativ pentru scriitor, Jakobson considera că acest lucru se va realiza cu ajutorul Rusiei. La 19 martie 1882 Jakobson s-a stins din viaţă[71]. Aproape imediat orientarea sa propusă a fost abandonată dat fiind începutul politicii de rusificare, politică care, deşi lovea şi în germani, a fost respinsă de societatea estoniană.

Un caracter feminin interesant, pe care am dori să-l relevăm în această lucrare, este cel al poetesei Lydia Koidula care este, desigur, important din perspectiva apetitului poetic feminin estonian care se menţinea până în ziua de astăzi în Estonia.

[71] Loone Ots, Curs de "Literatura estoniană" predat la Universitatea din Tartu în semestrul de primăvară al anului universitar 2000/2001.

Fiică a scriitorului şi poetului Johann Woldemar Jannsen[72], Lydia Emilie Florentine Jannsen s-a născut la 24 decembrie 1843. Educată la Şcoala Înaltă Germană din Pärnu (instituția de învățământ cea mai înaltă pe care o putea parcurge o femeie în Rusia, echivalentă cu gimnaziul) începând cu anul 1854, la absolvire, în 1861, a părăsit această instituție de învățământ cu rezultatele cele mai bune. Lydia avea cunoştințe excelente de germană, rusă, franceză şi italiană. În curând ea a devenit translator, apoi redactor la ziarul "Postimees". Începând din 1863 talentul ei literar a irumpt. Cartea de poezii intitulată "Privighetoarea de pe râul Emajõki" (râu care străbate oraşul Tartu) din 1867, publicată anonim (era considerat nepotrivit ca o femeie să scrie), este expresia unor sentimente pure şi a unui limbaj poetic excelent, plin de figuri de stil şi expresii şi decorat cu personificări. Poemele sunt dedicate în întregime Estoniei. Aceste cărți de poezii i-au adus poetei atributul de "cântăreață a zorilor" (Koidulaulik), de unde şi numele sub care a rămas cunoscută în literatură: Lydia Koidula.

La data de 25 februarie 1872 a fost fondată de către Jakob Hurt "Societatea Literară Estoniană". Din această asociație nu au făcut parte numai literați ci şi alte persoane animate de idealuri naționale estoniene[73]. Societatea a jucat un rol important în publicarea literaturii şi dezvoltarea scrierii estoniene.

În anii 1897 - 1902 în Estonia s-a înregistrat un avans economic rapid. În Tallinn s-a deschis o serie de mari întreprinderi industriale. Numărul muncitorilor din acest oraş a crescut de la 2.500 la 30.000. La Tallinn şi Tartu au fost formate cercuri marxiste. Printre ruşii care lucrau în Tallinn şi frecventau cercurile marxiste se afla şi Mihail Ivanovici Kalinin, viitorul preşedinte al Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice. În Estonia predominante au fost organizațiile menşevice. Bolşevicii dominau însă în cadrul celor 70.000 de muncitori estonieni care lucrau în capitala Imperiului Rus.

Organizații politice în provinciile baltice la începutul secolului al XX-lea

Lupta pentru pământ a marcat istoria regiunii baltice. Deținerea proprietății asupra pământului de către germanii baltici i-a determinat pe țărani să se revolte. Din 1861 țăranii au fost încurajați să cumpere pământ. Lipsa capitalului precum şi creşterea prețurilor au impietat asupra reuşitei acestui proiect. În sudul Estoniei circa 60% dintre țărani erau muncitori rurali şi țărani lipsiți de o proprietate funciară. Procentul celor lipsiți de proprietate funciară ar putea fi chiar mai mare în Letonia

[72] Tatăl ei, mare figură a deşteptării naționale estoniene, a fost autorului poemului care a devenit imnul național al Estoniei (melodia acestuia a fost compusă de F. Pacius): "Țara mea, tu dragoste, noroc al meu,/E minunată frumusețea ta!/Cutreierând întreaga lume de-aş căuta/Cu siguranță n-aş putea afla/Mai drag minții şi inimii ceva/Ca tu Estonia, şi frumusețea ta./Tu m-ai născut şi m-ai crescut/Îți mulțumesc!/Te prețuiesc la fiecare respirație a sufletului meu/Şi-ți voi fi credincios până la moarte;/Frumusețea ta este cea mai iubită/ şi mai bună, patria mea./Dumnezeu ar trebui să-ți fie scut,/ Țara mea iubită!/Permite-i să-ți apere faptele tale bune,/Să te ferească şi să-i țină departe pe inamicii tăi/Deoarece în orice vei încerca şi vei începe/O, țara mea, tu vei învinge!" (traducerea noastră, apropiată de versiunea originală, dar lipsită de virtuți de versificație).

[73] Loone Ots, Curs de "Literatura estoniană" predat la Universitatea din Tartu în semestrul de primăvară al anului universitar 2000/2001.

(60-75%). Diferenţele dintre grupurile sociale au crescut. În ciuda acestor premise, cultura a progresat mult şi la începutul secolului aproape toţi estonienii puteau să citească.

În Lituania clasa superioară era alcătuită din polonezi. Mai puţin de 10% dintre copii lituanieni mergeau la şcolile oficiale. O reţea neoficială de şcoli a făcut ca rata alfabetizării să depăşească 50% în ajunul primului război mondial. Biserica catolică lupta împotriva rusificării şi pentru deşteptarea naţională.

Cea mai industrializată regiune din întreaga Rusie era Letonia, în special Riga. Deja în 1899 nu mai puţin de 12.000 de muncitori au luat parte la o grevă în Riga. Şi în Estonia au început să se dezvolte centre industriale la Narva, Tallinn şi Pärnu. Condiţiile de muncă erau proaste (până în 1905 de circa 11,5 - 12 ore pe zi). Salariile erau mici, nu exista securitate socială iar sindicatele nu au fost recunoscute până în 1905: nu este deci de mirare agitaţia socialiştilor.

De altfel, după debutul în 1888 al politicii de rusificare, modificarea sistemului juridic după cel ţarist şi expedierea unor judecători şi funcţionari ruşi pentru a se ocupa de administrarea justiţiei şi de birocraţie în Estonia şi Livonia a urmat o reacţie a micilor naţiuni baltice. Deşi nemulţumite de privilegiile tradiţionale ale germanilor baltici, estonienii şi letonii nu doreau să schimbe această dominaţie culturală cu cea rusească. Religia ortodoxă a fost impusă unui număr tot mai mare de luterani sau catolici din regiunea Balticii Orientale. De apartenenţa la această confesiune era uneori legată acordarea unor avantaje materiale sau includerea în cadrul programului de reforme decretate pentru întreaga Rusie. Numeroase biserici catolice din Lituania au fost transformate forţat în lăcaşuri de cult ortodoxe. În plină epocă panslavistă, organizaţiile asociate de autorităţile ţariste cu mişcările de renaştere naţională erau reprimate. Cenzura trona atotputernică şi atoateştiutoare pentru a apăra edificiul ţarilor.

În ciuda acestor premise nefavorabile, aşa cum adesea se întâmplă în istorie, sentimentele naţionale ale popoarelor au ieşit întărite din lupta pentru limba şi cultura naţională. De altfel, estonienii şi letonii au trebuit să-şi promoveze culturile naţionale nu numai împotriva rusificării, dar şi să reziste în faţa germanizării desfăşurată de germanii baltici, cu asistenţa binevoitoare a Petersburgului. Consecvente principiului *divide et impera*, autorităţile ruse au facilitat fenomenul colateral al polonizării Lituaniei, în special a sudului catolic al acestei provincii. Sudul Lituaniei reprezenta, de altfel, o sursă de tensiune între cele două naţiuni supuse opresiunii ţariste. Mai târziu, după cum vom vedea, conflictul a fost "transferat" naţiunilor-state polonez şi lituanian.

Către 1897 procesul de rusificare şi-a încetinit ritmul. În regiune a început procesul de formare a societăţii civile. Dezvoltarea industrială şi urbanizarea au atins unul dintre cele mai ridicate nivele din Imperiul Rus, într-o perioadă în care întreg edificiul ţarilor se moderniza foarte rapid pentru a recupera marea sa întârziere faţă de statele civilizate ale Europei. O nouă generaţie de oameni educaţi, inclusiv politicieni, începuseră să devină tot mai activi în încercarea de contracarare a politicii de rusificare a panslaviştilor ruşi. Demnă de remarcat este apetenţa pentru cultură a na-

ţiunilor baltice[74]. Interesul pentru dezvoltarea culturală a naţiunii a fost facilitat de apartenenţa la confesiunea luterană, dar şi catolică, mai active în plan cultural decât confesiunea ortodoxă care este mai bogată în planul trăirilor spirituale. La începutul secolului al XX-lea, Estonia era practic totalmente alfabetizată.

Până în 1905 nu au existat partide politice legale în regiunea Balticii Orientale. Existau însă societăţi, precum zecile de societăţi ale fermierilor din Estonia, pe baza cărora, în 1917, s-a fondat un partid politic agrarian.

La începutul secolului al XX-lea nu aveau dreptul legal să existe decât societăţile culturale. Toate întrunirile şi activităţile acestora erau atent supravegheate de autorităţi. Toate discursurile trebuiau traduse anterior în ruseşte şi înmânate cenzorului care decidea care puteau sau nu să fie pronunţate. În 1905 edificiul ţarist s-a zguduit profund şi au apărut zeci de partide politice şi societăţi.

Mişcarea antialcoolică din Estonia

Începând de la debutul secolului al XX-lea, mişcarea temperanţei a cunoscut o dezvoltare în progresie geometrică. Tot mai mulţi bărbaţi şi femei, intelectuali şi muncitori, s-au alăturat ideilor promovate de această mişcare. Popularitatea acestei mişcări era generată şi de faptul că distileriile şi fabricile se aflau în mâinile marilor proprietari. Scopul mişcării a fost acela de a închide localurile de consum şi a interzice comerţul cu băuturi alcoolice.

Din 1900 statul rus a început să monopolizeze comerţul. Politicul juca un rol tot mai important pe măsură ce societăţile antialcoolice au început să aibă un dinte îndreptat chiar împotriva statului. Mişcarea urmărea şi îmbunătăţirea vieţii în lumea rurală, socializarea, inclusiv organizarea de petreceri cu ceai. În anul 1899 societatea era alcătuită preponderent din fermieri şi profesori, urmaţi de administratori şi comercianţi. Societatea avea o bibliotecă, cu club de teatru de amatori, un club de discursuri şi un cor. Serile literare unde erau prezentate şi analizate operele scriitorilor estonieni erau foarte populare. Organizaţia Centrală a Societăţilor Antialcoolice a fost fondată în 1904. În cadrul mişcării se pot distinge două subgrupuri. Unul dintre acestea urmărea prohibirea totală a consumului de băuturi alcoolice. Celălalt, moderat, urmărea doar controlul consumului. Ziaristul şi politicianul Jaan Tõnisson (care a fost printre fondatorii în 1905 la Tartu ai Partidului Popular Progresiv Estonian) a fost una dintre figurile proeminente în Comitetul Central al Societăţilor Antialcoolice. Din 1910-1911 mişcarea a ajuns în mâinile social-democraţilor. Autorităţile au închis temporar sediile acestei mişcări în 1913.

Mişcarea temperanţei a avut ecou şi a atras printre membrii săi multe femei. Unele femei care erau profesoare au reuşit ca în conexiune cu mişcarea antialcoolică să călătorească în Suedia şi Finlanda şi să întâlnească alte femei. Acestea s-au întors în Estonia ca purtătoare ale unui mesaj radical promovând, între altele, ideea practicării gimnasticii feminine în stil suedez, dar şi a implicării femeilor în politica naţională. Când în 1914 Rusia - care intrase deja în război - a restricţionat fabricarea

[74] Nu degeaba un număr din 2003 al revistei "Newsweek" remarca că estonienii sunt cei mai activi utilizatori ai internetului din lume şi denumea ţara e-Estonia.

şi consumul alcoolului, societăţile antialcoolice au început să se dizolve iar membrii lor să se grupeze în cadrul altor mişcări[75].

Mişcările politice feminine

La începutul secolului al XX-lea nu existau organizaţii ale femeilor. Femeile luau parte în societăţile antialcoolice, societăţi teatrale, coruri. Acestea se aflau însă sub conducerea bărbaţilor. Femeile au început să abordeze în articole de presă chestiunea rolului femeilor educate în cadrul societăţii. Faptul că femeile puteau lucra doar ca profesoare în şcoli private iar consiliile locale şcolare preferau să angajeze bărbaţi necalificaţi în loc de profesoare calificate era criticat deja în 1903 în ziarul Olevik de către Marie Koppel, primul jurnalist politic estonian de sex feminin.

Când în 1907 a fost formulat programul unui partid liberal, Jaan Tõnisson avea o viziune conservatoare asupra rolului femeii în societate: femeia trebuia să stea acasă şi să îngrijească copiii. Doi dintre colaboratorii săi au reuşit să-l determine pe Tõnisson să-şi schimbe atât de radical opiniile încât acesta a schimbat programul pentru a-l face mai liberal în privinţa drepturilor femeilor. Jaan Tõnisson a înţeles apoi importanţa noii mişcări feminine şi cu arta sa de orator a susţinut mai multe discursuri în favoarea dreptului de vot şi al altor drepturi pentru femei.

Primul liceu pentru femei a fost fondat în Tartu în 1906 şi a devenit foarte popular. Educaţia se făcea în limba estoniană. În 1907 un liceu similar a fost creat la Tallinn. Femeile erau nevoite să susţină examenele de absolvire la şcolile ruseşti. Educaţia universitară putea fi urmată apoi în Finlanda, Marea Britanie, Elveţia. La Tartu, doi profesori liberali au dat şansa femeilor de a lua parte la cursuri separate din 1911. Colegii lor bărbaţi le-au ignorat sau blamat.

Prima organizaţie a femeilor estoniene a fost stabilită tot la Tartu în 1907. Din 1906 femeile dispuneau şi de un organ de presă propriu, "Jurnalul Meşteşugăresc", care urmărea "promovarea capacităţile economice, intelectuale şi practice ale femeilor". Societatea Femeilor a fost singura mişcare feminină până în 1917 când au mai fost fondate alte 16 societăţi. În 1917 a fost fondată şi Uniunea Organizaţiilor Femeilor.

Partidele politice

Grupurile nelegale şi societăţile cu acţiune ascunsă au stat la baza formării partidelor politice. Ideile socialiste au pătruns în regiunea baltică pe filiera germană în secolul al XIX-lea. Crearea partidelor s-a desfăşurat abia la sfârşitul acelui veac când şi influenţa rusească era manifestă. Tartu a fost locul de origine al radicalilor, care împărtăşeau idei socialiste sau liberale. După 1905 era esenţial pentru un partid să ajungă să fie reprezentat în Dumă. Când ineficacitatea Dumei a început să fie vizibilă, ideile mai radicale au devenit populare. Partidele au început să acţioneze la nivel local şi regional. Problema agrară era cea mai discutată[76].

[75] Pirjo Uimonen, *Political Organizations in the Baltic Provinces at the Beginning of the 20th Century*, Tartu Ülikool.Baltic Studies Program.Baltic History, 2001.
[76] Pirjo Uimonen, *op.cit.*

Partidele politice în Lituania

În Lituania s-au format partide politice mai devreme, după cum am menționat. Datorită relațiilor apropiate cu Polonia, Partidul Social-Democrat Lituanian a fost fondat alături de tovarăși polonezi în Vilnius în 1895. Federaliștii polonezi doreau să coordoneze lupta națională a lituanienilor, ucrainenilor și bieloruşilor sub conducere poloneză[77]. În 1896 lituanienii s-au separat de polonezi și au pus la punct un program special. În 1902 burghezia liberală lituaniană a fondat Partidul Democrat. În timp, acest partid s-a radicalizat și și-a schimbat în 1914 numele în Partidul Național Socialist Democratic din Lituania. În 1905 s-a creat și un partid al fermierilor. Acesta a fost însă concurat cu succes de Partidul Creştin-Democrat. Din 1905 fermierii au început să-i susțină pe social-democrați. Organizațiile rurale erau însă democratice. Partidul Catolic-Democrat dorea să-i unească pe lituanieni, polonezi și bieloruși într-un singur stat.

O problemă politică importantă era aceea a educației. În 1906 țarul a permis ca educația primară să se desfășoare în limba lituaniană. Elevii au primit de asemenea dreptul de a folosi limba maternă în convorbirile avute între ei. Partidul Creștin-Democrat, monarhist, a acționat susținut în direcția fondării de școli private. În 1905 a fost fondată Uniunea Profesorilor Lituanieni care dorea redeschiderea Universității din Vilnius. Societăți ilegale acționau pentru răspândirea literaturii și ziarelor lituaniene. Începând de la sfârșitul secolului al XIX-lea scriitori, clerici, publiciști, studenți doreau să restabilească statul independent lituanian în baza tradiției glorioase a Marelui Ducat[78]. Interesant este că eforturile naționalismului lituanian au fost susținute de personalități de alte etnii, precum scriitorul, lingvistul și poliglotul german Georg Julius Justus Sauerwein (1831-1904)[79]. Acesta a scris un cântec care a ajuns imnul lituanienilor din Prusia Orientală: "Lituanieni suntem născuți, lituanieni vom fi de-a pururi"[80].

Partidele politice în Letonia

Mișcarea social-democrată letonă era dispersată din punct de vedere geografic. Situația se datora emigrației masive datorată unor motive politice. Grupuri de emigranți locuiau la Londra sau Zürich. În 1902 existau mai multe comitete la Riga, Libau, Windau. Acestea au joncționat într-un partid ilegal: Organizația Muncitorilor Social-Democrați Letoni Baltici. În 1901 a fost fondat și grupul Curlanda. În 1904 din unirea acestor formațiuni s-a creat în ilegalitate Partidul Muncitorilor Social-Democrați Letoni. Partidul avea o susținere puternică în mediul rural: 60% în 1905 și o treime în 1906. Lumea rurală susținuse anterior grupurile liberale și democratice.

[77] Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalis, Alfred Erich Senn, *Lithuania*..., p. 6.
[78] *Ibidem*, p. 14.
[79] Vezi noțiunea de etnicitate electivă la istoricul american Vejas Liulevicius de la University of Tennessee, dezvoltată în conferința *Elective Ethnicity: The Phenomenon of Chosen National Identity in the Modern Baltic World*, susținută la sesiunea *"The Baltic World as a Multicultural Space. 5th Conference on Baltic Studies in Europe, 5-7 June 2003"*.
[80] Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalis, Alfred Erich Senn, *Lithuania*..., p. 7.

Existau şi partide care îmbinau ideile socialiste cu cele liberal-democratice precum Uniunea Revoluționară Social-Democratică Letonă.

Creşterea activismului politic se manifesta în toate straturile societății. Burghezia letonă era interesată să preia privilegiile germanilor. Existau grupări conservatoare sau mai liberale, care publicau propriile jurnale. Grupurile democratice erau formate în jurul câte unui ziar şi promovau meşteşugurile letone. Fondarea partidelor politice a avut loc odată cu alegerile pentru Duma rusească. Cel mai mare partid liberal a fost Partidul Democrat Liberal care avea în programul său dezideratul obținerii zilei de muncă de 8 ore pentru muncitori. Partidele cele mai conservatoare erau Partidul Constituțional Baltic şi Partidul Constituțional-Democrat Leton. Exista şi un Partid Constituțional-Democrat Rus care s-a alăturat Partidului Cadet Rus.

Partidele politice în Estonia

În toamna anului 1905 au apărut două partide constituționale care doreau păstrarea statu-quo-ului şi salvarea clasei superioare de la decădere. Programul lor era foarte asemănător celui al octombriştilor ruşi de dreapta. Partidul Constituțional Baltic a fost fondat la Riga dar grupul din Tartu era mare şi activ. Majoritatea membrilor săi erau germani, dar şi ruşii din clasa superioară şi cei mai conservatori membri ai burgheziei estoniene şi letone.

Estonia a fost cel mai mult influențată de partidele politice ruse, atât cele socialiste cât şi cele burgheze. Partidul Muncitorilor Social-Democrați din Rusia a fondat secții ilegale la Tallinn în 1902, la Tartu şi Narva în 1903. Cei mai mulți dintre membrii săi erau estonieni urmați de ruşi. În 1905 partidul avea 1.000 de membri. Un număr similar de membrii avea şi Partidul Popular Progresist Estonian fondat la Tartu de grupările liberale în frunte cu Jaan Tõnisson în jurul ziarului "Postimees". Acesta a fost într-un fel primul partid politic estonian întrucât nu a fost fondat sub umbrela nici unui partid rusesc. Partidul agrea multe dintre punctele de vedere ale cadeților în plan politic.

Presa în Estonia

Numărul de ziare în această perioadă a crescut iar edițiile acestora s-au mărit. În plus față de ziarul "Postimees" al lui Jaan Tõnisson, din 1901 a părut un alt cotidian, de astă dată la Tallinn - "Teataja". Acesta din urmă era condus de un avocat tânăr şi radical, Konstantin Päts. Deşi acesta era animat de idei burgheze, alți membrii ai grupării sale erau socialişti. Aceştia şi-au fondat pentru scurt răstimp propriul ziar în 1905. În acelaşi an la Tallinn a fost fondat ziarul "Päevaleht" (Cotidianul) care a devenit curând cel mai important ziar. În 1905 a existat o adevărată avalanşă de ziare.

Disputele politice au marcat această perioadă. Intelectualii erau împărțiți între diversele zone ideologice. Jaan Tõnisson era criticat de scriitorul Gustav Suits pentru folosirea unor "lozinci goale" precum națiune sau evoluție paşnică. Umorul şi satira erau folosite adeseori. Articolele considerate indezirabile de către autorități rezultau adesea în arestarea editorilor, interzicerea unor ediții şi închiderea pe termen mai lung sau mai scurt a publicațiilor care le găzduiau.

Începutul secolului al XX-lea a adus reorganizarea forțelor sociale şi apariția partidelor politice. Multe dintre acestea doreau o schimbare a societății. Partidele politice publicau sau încercau să publice propriile ziare dar aveau probleme cu cenzura. Constituționaliştii şi conservatorii erau defensivi. Forțele schimbării liberale şi revoluționare, mult mai puternice, erau active şi ofensive. Social-democrații au luat conducerea sindicatelor[81].

Revoluția de la 1905 în regiunea baltică

La începutul secolului al XX-lea problemele naționale şi cele sociale din Rusia deveniseră tot mai acute. Începând din anii 1880 ideile social-democrate radicale s-au răspândit în sânul națiunilor baltice. Au fost formate grupările social-democrate. Universitatea din Tartu (redeschisă în 1802) a devenit un forum de discuție a acestor idei. Numărul de muncitori a crescut foarte rapid în Estonia şi Livonia. Situația lor socială era însă foarte dificilă.

Demonstrațiile pașnice din St. Petersburg din data de 9 ianuarie 1905 au fost întâmpinate cu focuri de armă de autorități. La Tallinn şi Riga la 12 ianuarie a început greva generală. Țărani şi studenți, alături de muncitori, au devenit implicați în acțiunile sociale. În octombrie o forță militară impresionantă a fost concentrată la Riga. Marii proprietari germani baltici au sprijinit acțiunile antirevoluționare. Starea de război sau starea de urgență a fost declarată în diferite zone ale Balticii. La 12 octombrie feroviarii letoni s-au alăturat grevei. La 15 octombrie, din inițiativa Partidului Social-Democrat al Muncitorilor Letoni, a fost declarată greva generală la Riga. Concomitent, în Tallinn, muncitorii au luat sub control reşedința Estoniei.

La 17 octombrie țarul a publicat un manifest în care promitea libertăți democratice şi reprezentare populară în sistemul de guvernare. O amplă mişcare țărănească a început să acționeze în direcția creării unor noi organisme de autoguvernare. În noiembrie 1905 s-a desfăşurat chiar un Congres al delegaților din toate districtele letone. În aceeaşi lună în capitala Livoniei s-a desfăşurat şi un Congres al profesorilor de şcoală care solicita stabilirea unui sistem şcolar elementar național şi democratic. Manifestul din 17 octombrie a contribuit la stabilirea şi consolidarea partidelor social-democrate şi burgheze. Interesele germanilor baltice erau apărate de Partidul Constituțional Baltic. În aceeaşi perioadă au fost formate sindicate.

Procesul de democratizare a fost întrerupt în noiembrie şi decembrie de sosirea expedițiilor punitive. Reacția țăranilor a determinat arderea a numeroase domenii. Țăranii şi intelectualii care au luat parte la mişcare au fost aspru pedepsiți. Mulți profesori au fost uciși sau expulzați. În primăvara anului 1906, pe fondul încetării acțiunilor revoluționare, s-au desfăşurat alegeri pentru Duma de Stat. După revoluția din 1905 politica de rusificare a fost intensificată. Planuri de colonizare cu elemente ruseşti a acestei zone au fost gândite de P. Holistin, preşedintele Consiliului de Miniştri.

[81] Pirjo Uimonen, *op.cit.*

Fondat în 1896 de către evreii bundişti, proprietarii polonezi sărăciţi şi ţărănimea săracă lituaniană, Partidul Social-Democrat Lituanian a devenit cel mai influent în timpul revoluţiei de la 1905. În 1902 a apărut Partidul Democratic Lituanian de orientare socialistă, al doilea ca număr de membri după P.S.D. Partidul susţinea ideea autonomiei Lituaniei. Al treilea partid, de orientare conservatoare, a fost Liga Creştin-Democrată Lituaniană, apărută la 1905.

În Lituania abia după Manifestul din octombrie au început mişcările sociale. La 4-5 decembrie 1905 a fost convocată Marea Seimas din Vilnius care-i cuprindea pe reprezentanţii societăţii lituaniene, inclusiv reprezentanţi ai emigranţilor. Această mare adunare a fost convocată la iniţiativa lui Jonas Basanavičius şi a cuprins 2.000 de delegaţi. Delegaţii şi-au exprimat în această adunare nemulţumirea lor faţă de conducerea ţaristă, dorinţa de autonomie a Lituaniei etnografice într-o federaţie cu alte naţiuni din Imperiul Rus şi voinţa lituanienilor de a fi înlăturate presiunile culturale şi religioase rusă şi poloneză[82].

Concomitent, a început procesul de democratizare: presa şi-a recăpătat libertatea, autoguvernarea districtuală a fost reorganizată, limba lituaniană a fost introdusă ca limbă de predare în şcoli. Mai mult, biserica catolică şi-a recăpătat statutul privilegiat. În scurt timp însă autorităţile de stat au pus punct procesului de democratizare. Din 1906 lituanienii şi-au putut exprima interesele în cadrul Dumei[83]. În cadrul primei Dume din 1906, boicotată de social-democraţi, democraţii lituanieni au avut patru fotolii, liberalii două iar clericalii numai unul. În a doua Dumă din martie-iunie 1907 social-democraţii au deţinut cinci fotolii iar democraţii două. În cea de-a treia Dumă din 1907-1912 lituanienii au dispus de patru locuri, din care trei au revenit social-democraţilor iar unul democraţilor[84]. În preajma primului război mondial deputaţii lituanieni din Dumă, mai vechi sau mai noi, au fondat un consiliu naţional ad-hoc format din 14 deputaţi nonsocialişti[85].

Lumea baltică şi Primul Război Mondial

Primul Război Mondial a afectat curând după debutul său regiunea Mării Baltice. Bătăliile de la Tannenberg şi Lacurile Mazuriene din august-septembrie 1914 au fost purtate în regiunea proximă Mării Baltice[86].

Început sub auspicii nefavorabile micilor puteri, după cum afirma I.G. Duca, Primul Război Mondial s-a dovedit a fi până la sfârşit o oportunitate pentru acestea. Iniţial războiul fusese primit în Imperiul Rus, după expresia lui Leon Donici, "ca un

[82] Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalis, Alfred Erich Senn, *Lithuania*..., p. 18.
[83] Zigmantas Kiaupa, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Guntis Vilumsons (coordonatori), *op.cit.*, p. 116-118.
[84] Deşi a marcat un pas înainte pe calea liberalizării regimului politic din Rusia, Duma de Stat era totuşi lipsită de instrumentele necesare unei liberalizări reale a imperiului. I.G. Duca se întreba într-un articol publicat la 16 august 1905 în "Universul": "Ce încredere poate să aibă poporul rus într-o constituţie care pe lângă că instituie numai un parlament consultativ şi dă ultimul cuvânt tot birocraţiei şi arbitrariului, mai e şi menit să fie ales mai cu seamă din clasele de unde birocraţia recrutează cele mai numeroase şi cele mai puternice din elementele ei?", vezi I.G. Duca, *Lumea la început de veac*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1994 (ediţie, postfaţă, note de Damian Hurezeanu şi Nicolae C. Nicolescu), p. 91.
[85] Stanley W. Page, *The Formation* ..., p. 9.
[86] Matti Klinge, *The Baltic* ..., p. 136.

lucru necesar şi grozav". La începutul războiului naţiunile baltice nu au dat nici o dovadă de infidelitate faţă de ţar. La 8 august 1914 deputatul leton din Dumă, Goldmanis, a dezvoltat într-un discurs tema loialităţii letonilor şi estonienilor. Goldmanis a accentuat ideea că opresorii în regiunea balticii nu fuseseră ruşii, care, considera el, ca şi Jakobson mai înainte, îi ridicaseră pe baltici, ci germanii. Goldmanis şi-a continuat alocuţiunea cu afirmaţia că "nici o diferenţă de naţionalitate, limbă sau religie nu-i va opri pe letoni şi estonieni de a fi patrioţi ardenţi ai Rusiei..."[87].

În august 1915 germanii au început o ofensivă pe râul Niemen şi au cucerit Polonia, Lituania şi Curlanda. Frontul de pe Daugava s-a menţinut însă încă doi ani, până în septembrie 1917. Teritoriul cucerit de germani a fost inclus în Oberkommando Ost. Însuşi generalul Erich von Ludendorff a vizitat Kaunasul în octombrie 1915. Ludendorff a promis cu acel prilej că administraţia germană va avea sarcina de a dezvolta cultural Curlanda şi Lituania, "...aşa cum Germania proceda de multe secole"[88]. Într-un discurs care amintea de cele ale viitorului său camarad din Partidul Nazist, Hitler, Ludendorff nu credita "popoarele amestecate" ale acestei zone cu capacitatea de a-şi făuri propria "civilizaţie". În Kaunas cântecul german "Mein Deutches Vaterland" a trebuit să fie cântat la biserică în fiecare duminică.

În teritoriile ocupate era o stare de haos. Structura birocratică rusă fusese retrasă în Rusia. Numai preoţii se mai bucurau de o oarecare autoritate. Populaţia, mai ales în oraşe, suferea de foame şi de lipsa combustibilului pentru încălzire. Iar cultura germană, fiind impusă, nu numai că nu a dislocuit aceste necesităţi fiziologice, dar, cu toate grandoarea sa, nu şi-a câştigat prea mulţi prieteni în teritoriile ocupate. Este un fapt dovedit de istorie că o cultură nu are nici o şansă să-şi răspândească valorile în mod impus. Valorile unei culturi sunt asimilate în liniştea bibliotecii, în zgomotul străzii, al magazinului sau restaurantului, în sălile de teatru şi concert, însă numai cu condiţia existenţei libertăţii receptorului acelei culturi de asimila valorile pe care le consideră importante.

Administraţia aşezată de autorităţile de ocupaţie germane avea un caracter pur militar. În Curlanda în fruntea administraţiei s-a aflat maiorul von Gossler care nu a întâmpinat probleme în a face să funcţioneze noua birocraţie. În schimb, în Lituania, guvernatorul militar von Isenberg s-a dovedit a fi prea impulsiv. Forţa de poliţie, parte a armatei germane, s-a dovedit a fi incapabilă să deservească nevoile locuitorilor. Nici jandarmeria civilă nu a reuşit să îndeplinească această misiune datorită războiului de guerilă, redus ca dimensiune, dar continuu, care a costat viaţa multor militari germani. Conform datelor Biroului Lituanian de la Lausanne la începutul anului 1917 în Lituania trăiau 15.000 de oameni fără adăpost, 400.000 de gospodării devastate şi o rată a mortalităţii aflată în continuă creştere. Controlul administrativ german a fost unul sever: el se făcea simţit în domeniile presei,

[87] Stanley W. Page, *op.cit.*, p. 27.
[88] Dezvoltarea culturală era sinonimă cu germanizarea, vezi Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalis, Alfred Erich Senn, *op.cit.*, p. 22.

comunicațiilor, transportului, educației, activității politice. În Lituania singurul ziar în limba lituaniană intitulat "Dabartis" (Prezentul) era publicat de autoritățile germane.

Atitudinea balticilor, inițial confuză datorită faptului că, dacă rușii nu erau iubiți, germanii se bucurau de o antipatie cel puțin la fel de mare, a început, treptat, să se precizeze. Ocuparea alternativă de către armatele germană şi rusă a regiunii Balticii Orientale i-a făcut pe liderii estonieni, letoni şi lituanieni să întrevadă posibilitatea de a-şi câştiga o autonomie sporită, constituind o zonă-tampon la contactul dintre cele două mari puteri. Unui asemenea ideal îi slujise, de altfel, propunerea unui deputat leton, făcută în Duma de Stat în 1915, de a se constitui un corp de oaste leton. Pe moment, inițiativa a fost respinsă de colegii săi ruşi care au realizat ce ar fi însemnat o armată de 180.000 de letoni în economia războiului şi care, mai ales, bănuiau ce rol ar fi putut juca o asemenea forță militară în cazul înfrângerii armatei țarului. Astfel, după expresia fericită a istoricului estonian Peeter Vares, Primul Război Mondial începuse în regiunea Balticii ca un conflict ruso-german, şi s-a terminat ca un război pentru independența Estoniei, Letoniei şi Lituaniei.

Revoluția democrată rusă de la sfârşitul lunii februarie 1917 a creat un prilej extraordinar pentru înfăptuirea aspirațiilor minorităților din Rusia. Abdicarea țarului la 2/15 martie 1917 părea a fi pus capăt pentru totdeauna unui regim arbitrar în Rusia şi de a fi deschis calea democratizării şi liberalizării şi în acest vast imperiu. Însă degringolada de pe front, situația economică tot mai anarhică, propaganda populistă desfăşurată de bolşevici şi susținută cu fonduri germane, ezitările guvernului provizoriu în privința acordării unor drepturi politice şi naționale largi şi în rezolvarea gravelor probleme sociale, toate acestea acutizate de un trecut de opresiune care nu putea fi uitat, nu au lăsat prea multe şanse unui imperiu multinațional şi înapoiat să-şi mențină integritatea.

O scurtă istorie a Finlandei până la 1808

Triburile finlandeze au migrat acum aproximativ 3.500 de ani în regiunea Finlandei de astăzi[89]. Regiunea era in acele timpuri locuită de nomazi laponi, iar zona de coastă occidentală de imigranți de origine suedeză.

De la jumătatea secolului al XII-lea, regele Suediei a început convertirea finlandezilor la catolicism. Treptat, Suedia şi-a extins supremația asupra țărmului nordic al Golfului Finlandei. Pentru a-şi asigura dominația împotriva posibilelor pericole din răsărit, Suedia a construit o fortăreață în oraşul Viipuri în anul 1293. Treizeci de ani mai târziu, prin tratatul de pace de la Pähkinäsaari (mai târziu, Schlüsselburg, acum Petrokrepost), a fost fixată frontiera dintre Suedia şi Novgorod. Aceasta pleca de la râul Siestar, în sud, şi continua prin Istmul Kareliei de-a lungul

[89] Nicolae Iorga atrăgea atenția că şi în Nord a existat un amestec de rase. Iată cum interpretează istoric Iorga acest amestec, precum şi, în acest context, trăsăturile etnice ale finlandezilor: "Peninsula Scandinavă a avut cândva o foarte numeroasă populație de finezi, care sunt o rasă foarte veche...Finlandezii sunt o rasă capabilă de cele mai mari progrese de civilizație, dar ei nu s-au manifestat ca o rasă creatoare în domeniul culturii, ca o rasă din acelea pe care se sprijină, mai mult sau mai puțin, dezvoltarea şi progresul omenirii..." Finlandezii, continua Iorga, sunt "...o rasă harnică şi onestă, de o rară statornicie în lucrul început", Nicolae Iorga, *Țeri...*, p. 82.

Finlandei până la Golful Botnic, la sud de actualul oraş Oulu. Practic, în acest fel era confirmată împărţirea Kareliei între Suedia şi Novgorod[90]. Nu era vorba doar de o simplă frontieră între state: această graniţă despărţea două religii şi două culturi[91]. Suedia şi-a extins în câteva rânduri frontierele până la frontiera stabilită în tratatul de pace de la Stolbova în 1617. Graniţa stabilită cu această ocazie - şi care corespundea în linii mari cu actuala frontieră de răsărit a Finlandei -, pornea din Golful Finic, se îndrepta spre lacul Ladoga şi de acolo spre Oceanul Arctic.

Ca urmare a Reformei adoptate de regele Gustav Vasa I (1523-1560) în 1527, toţi catolicii din Regatul Suedez trebuiau să urmeze învăţăturile propovăduite de Martin Luther. Biserica a fost transformată într-o instituţie statală iar domeniile sale confiscate. Karelienii ortodocşi au fost nevoiţi să se refugieze în Rusia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea pentru a-şi putea păstra credinţa.

Fiul lui Gustav Vasa, Ioan al III-lea (1568-1592), primul, în 1556, şi apoi alţi monarhi suedezi care i-au succedat acestuia, şi-au asumat titlul de Duce al Finlandei. Acest titlu nu conferea Finlandei vreun statut politic aparte. Finlanda, cu reşedinţa la Åbo (denumirea finlandeză a oraşului este Turku), a rămas o parte integrantă a Suediei. De altfel, din acest ducat nu făceau parte decât părţile cele mai importante şi populate din sud-vest, adică ducatul Finlandei de Sud (astăzi regiunea Varsinais-Suomi) şi cel al Finlandei de Nord (astăzi Satakunta)[92]. Finlandezii erau reprezentaţi în Dieta Stărilor regatului şi ocupau poziţii influente în administraţie şi armată. Limba finlandeză a continuat să fie vorbită de către aristocraţia finlandeză până în secolul al XVII-lea. Ulterior, Suedia a devenit o mare putere, şi o bună parte a aristocraţiei finlandeze a devenit vorbitoare de limbă suedeză.

Situaţia Finlandei era relativ bună din punct de vedere economic. Sau cel puţin aşa ne este aceasta descrisă la 1561 de către George North, care a călătorit în Suedia, insula Gotland şi în Finlanda pe la jumătatea secolului al XVI-lea. În lucrarea sa "The Description of Swedland, Gotland and Finland" publicată la Londra în 1561, George North considera că Finlanda era o ţară mai frumoasă decât Suedia. Era o ţară prosperă, care importa vin din Spania şi depăşea Suedia în privinţa producţiei de grâne. North remarca şi două dintre permanenţele finlandezilor: războaiele cu Rusia şi existenţa bilingvismului[93]. În secolele al XIV-lea şi al XV-lea au fost introduse în Finlanda sistemul de proprietate şi cel social suedez: Legea Comună a Pământului în anii 1350 şi 1440, Legea Urbană în anii 1350. Finlanda a devenit astfel parte a sistemului social scandinav. Cei mai înalţi reprezentanţi finlandezi (lagman – magistraţi) au primit din 1362 dreptul de a participa la alegerea regelui. La începutul secolului al XV-lea Finlanda a fost integrată în sistemul reprezentativ al celor patru stări (nobilimea, clerul, burghezia, fermierii) specific organizării dietale suedeze[94].

[90] Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *A History of* ..., p. 33.
[91] Matti Klinge, *A Brief*..., p. 20.
[92] Marco Pribilla, *Despre stema Finlandei, în "Columna 15. Publicaţie a Lectoratului de Limba Română "*, Universitatea din Turku, decembrie 2001, p. 55-56.
[93] http://www.histdoc.net/history/history.html
[94] Matti Klinge, *A Brief*..., p. 20.

Războiul de 30 de ani, la care Suedia a luat parte din 1560, a afectat şi viețile multor finlandezi care au fost obligați să ia parte la expediții militare departe de teritoriul natal. Momentul în care regii suedezi şi-au întors atenția către sud a fost unul esențial în istoria Finlandei. De atunci, regatul a neglijat apărarea Finlandei şi a teritoriilor baltice, şi nu a luat în mod serios în seamă aspirațiile Rusiei de a domina regiunea Mării Baltice. Aceasta va avea consecințe serioase asupra Suediei, Finlandei şi regiunii baltice pe termen lung. În timpul Marelui Război Nordic pe care țarul Petru I l-a inițiat prin ocuparea Finlandei în 1700, sprijinit de Polonia şi Danemarca, primele consecințe au început deja să fie resimțite, în ciuda victoriei de la Narva din decembrie 1700 a regelui Carol al XII-lea. Ruşii au cucerit Viipuri, Savonlinna şi au ajuns până la Oulu şi Ii în nord. Suedia a fost înfrântă la Poltava. Iar aceasta a fost cea mai importantă înfrângere din istoria acestui stat. Dezastrul militar suferit a semnificat eşecul ambițiilor suedeze de dominație a Mării Baltice şi, pe termen mai lung, a constituit sursa de inspirație şi cauza neutralității Suediei din secolul XX.

După construirea St. Petersburgului, ambițiile ruseşti în Finlanda au fost militare şi strategice. Noua capitala trebuia să beneficieze de o zonă de securitate. Viipuri a ajuns astfel să devină "lacătul" care garanta securitatea St. Petersburgului. Oricum, punctul central al ambițiilor ruseşti se afla nu pe țărmurile nordice ale Golfului Finic, ci în sud, în Estonia şi Ingria. Doar provinciile Käkisalmi şi Karelia au început să fie privite ca ținuturi ruseşti. De aceea, pacea încheiată la Uusikaupunki a reprezentat un compromis: Rusia a făcut din lacul Ladoga un lac interior, iar Suedia a reuşit să-i țină pe ruşi în afara lacului Saimaa.

Încercarea Suediei de a-şi lua revanşa împotriva Rusiei - cu obiectivul de stabili o frontieră care să meargă de la Marea Albă la lacul Ladoga - a eşuat. Rusia a ocupat din nou teritoriul Finlandei până în Ostrobotnia. Împărăteasa Elisabeta a oferit Finlandei poziția unui protectorat independent.

Ca şi în cazul ocupației ruseşti a Țărilor Române din timpul războaielor napoleoniene, atunci când ocupația Finlandei a fost completă, chestiunea independenței a ieşit de pe agenda politică. În timpul tratativelor de pace care au urmat, Finlanda a fost oferită înapoi, provincie cu provincie, Regatului Suediei. Frontiera fixată prin tratatul de pace de la Turku urma cursul râului Kemijoki, şi apoi se întorcea spre est, trecând prin Savonlinna pe la vest şi nord. În timpul acestui război a început să fie discutată ideea transformării Finlandei într-un stat-tampon. Regele Gustav al III-lea a încercat să-şi ia din nou revanşa dar războiul s-a încheiat prin pacea de la Värälä din 1790.

Ca urmare a acestor tratate de pace, au luat naştere două Finlande: una rusească şi alta suedeză. Însă abia după 1808 a fost introdus termenul de "vechea Finlandă" şi "noua Finlandă", care desemnau provinciile ocupate de Rusia mai demult, respectiv de curând. Finlanda rusească a cuprins inițial provincia Viipuri. Achizițiile teritoriale realizate în urma tratatului de la Turku au adăugat acesteia provincia Kymenkartano. Din punct de vedere administrativ, aceste provincii făceau parte din aceeaşi regiune cu Estonia şi Livland. Instanța administrativă superioară era Oficiul Administrativ pentru Afaceri Livoniene, Estoniene şi Finlandeze. La rândul său, acesta se afla sub controlul Senatului rus.

Finlanda - Mare Ducat în cadrul Imperiului Rus
Crearea unei noi naţiuni-naţiunea finlandeză

Naţiunea se creează, nu se naşte. Naţionalitatea este un produs al minţii şi voinţei. Conştiinţa împărtăşirii unui trecut şi a unui destin comun este parte componentă a acestui proiect mental. Conştiinţa naţională poate fi creată de istorici şi poeţi, artişti şi compozitori. O naţiune trebuie să aibă o identitate culturală, o coeziune şi o unitate pe care mediul exterior s-o poată recunoaşte ca pe ceva distinct şi chiar singular. Situaţia Finlandei sintetizează ideal aceste consideraţii. În termeni culturali, naţiunea finlandeză a secolului al XIX-lea a avut o frontieră estică naturală. Finlanda luterană cu valorile sale occidentale, cu sistemul juridic şi structura administrativă moştenite de la suedezi nu a avut nici o dificultate în a-şi marca deosebirea faţă de Rusia ortodoxă şi autocrată. Paradoxal, a fost numai cucerirea rusească care a creat condiţiile apariţiei naţiunii finlandeze şi, apoi, creşterii şi independenţei acesteia[95].

Definirea sa faţă de vest a fost mai dificilă. Datorită dominaţiei continue a limbii suedeze, Finlanda, deşi politic parte a Rusiei, a rămas legată încă de vechiul spaţiu cultural. De aceea, problema limbii a devenit una esenţială pentru finlandezi, în consonanţă cu concepţia herderiană despre primatul factorului lingvistic în afirmarea valorilor unei naţiuni. Publicarea în 1835 a Kalevalei, una dintre marile epopei europene, a crescut interesul pentru dezvoltarea unei limbi finlandeze moderne. Chestiunea limbii a devenit prioritară pentru naţionaliştii din Marele Ducat. În deceniul al 7-lea, finlandeza a devenit, alături de suedeză, limbă oficială în ducat. Mulţi locuitori şi-au schimbat numele de familie din suedeză în finlandeză: un act colectiv de conversie lingvistică comparabil cu adoptarea ebraicii de către locuitorii sionişti ai Palestinei. Noul *credo* al părinţilor fondatori ai naţiunii finlandeze a fost: "Noi nu mai suntem suedezi, nu vrem să devenim ruşi, aşa că lăsaţi-ne să fim finlandezi". Finlanda a rămas o ţară bilingvă şi limba suedeză până în ziua de astăzi slujeşte ca o legătură nepreţuită cu ţările nordice.

Oamenii care s-au aflat în fruntea Finlandei în secolul al XIX-lea au găsit că fidelitatea faţă de ţar este moneda ce trebuie plătită în schimbul libertăţii de acţiune în treburile interne. Ei au evitat orice acţiune care ar fi ameninţat securitatea sau prestigiul Rusiei. Au învăţat astfel arta subtilă de a menţine autonomia ţării lor fără a o contrapune intereselor vitale ale imperiului. Ei au cultivat un cadru social conservator, ţinând poporul finlandez departe de influenţa curentelor liberale care ar fi putut deranja autocraţia rusă. "Lăsaţi-i pe finlandezi în pace", s-a adresat ţarul Nicolae I unuia dintre miniştrii săi în timpul insurecţiei poloneze din 1830, "...este singura parte a stăpânirii mele care nu ne-a creat niciodată probleme". În timpul celei de-a doua revoluţii naţionale din 1863, filosoful şi omul de stat finlandez J.W. Snellman şi-a avertizat compatrioţii împotriva ridicării la luptă alături de polonezi împotriva Rusiei[96]. El considera că o asemenea greşeală va lovi în interesele finlandeze, fără a aduce nici un beneficiu polonezilor. Snellman îşi expunea teza

[95] Max Jakobson, *Finland. Myth and Reality*, Otava Publishing Company, Helsinki, 1987, p. 19.
[96] D.G. Kirby (editor), *Finland and Russia 1808-1920. From Autonomy to independence. A selection of documents*, University of London, p. 49-50, document 26.

bazat pe argumente istorice: până la 1809 oamenii nu auziseră despre Finlanda. Ţarul Alexandru a recunoscut etnia finlandeză şi a ridicat-o la rang de naţiune[97]. Împăratul Alexandru I a făcut din Finlanda o zonă de testare a ideilor sale liberale. În timpul domniei sale autoguvernarea finlandeză a făcut paşi suplimentari.

Anexarea Finlandei de către Rusia. Dieta de la Porvoo şi semantica ei juridică

Iniţial, ţarul Alexandru I nu a avut nici o intenţie să încorporeze Finlanda. Prin tratatul de la Tilsit, Napoleon şi Alexandru I au căzut de acord ca Rusia să încerce să convingă Suedia şi Danemarca să participe la "sistemul continental" al împăratului francez. Deoarece regele Suediei, Gustav al IV-lea, nu a răspuns la presiunile diplomatice, ţarul a început să se recurgă la mijloace militare pentru a-l face să-şi schimbe opiniile. La sfârşitul lunii martie 1808, după ce ruşii au ajuns la Turku, cancelaria imperială a elaborat o declaraţie cu privire la anexarea permanentă a Finlandei suedeze la Rusia. Pretextul a fost constituit de arestarea trimisului rus la Stockholm, însă motivaţiile reale sunt determinate de necesitatea resimţită de Rusia de a obţine o compensaţie pentru pierderile provocate de Imperiul Otoman şi pentru succesele lui Napoleon din Spania. Administratorii civili şi populaţia, în general, au fost nevoiţi să jure credinţă ţarului. În luna iunie a fost elaborată o nouă declaraţie care anunţa anexarea cu caracter permanent a Finlandei la Rusia, în acelaşi timp oferindu-se asigurări că fostele legi şi privilegii vor fi menţinute. Rusia a urmat astfel acelaşi curs de acţiune ca în cazul Estoniei şi Livlandului.

Ocupaţia şi stabilizarea ţării s-au dovedit uşor de realizat în condiţiile în care şeful administraţiei civile finlandeze, episcopul de Turku, şi toţi guvernatorii provinciali s-au dovedit a fi cooperanţi şi loiali. Pentru a înlocui Dieta din Turku, a fost aleasă o delegaţie care să se deplaseze la St. Petersburg. La Erfurt, în 1808, ţarul Alexandru a obţinut aprobarea lui Napoleon pentru anexarea tuturor teritoriilor aflate sub ocupaţia Rusiei. La începutul lunii decembrie ţarul a semnat o directivă prin care a creat un comitet temporar de guvernare şi l-a numit pe G. M. Sprengporten ca prim guvernator general al Finlandei. Acesta avea atribuţia de a trimite spre rezolvare chestiunile privind Finlanda direct ţarului, trecând peste autoritatea miniştrilor imperiali. Delegaţia finlandeză a reuşit să realizeze o înţelegere cu ţarul, după modelul celei încheiate de nobilimea şi oraşele livoniene şi estoniene în 1710. Delegaţia finlandeză a înaintat o serie de solicitări, aprobate de ţar. Mai mult, s-a convenit ca înţelegerile încheiate de delegaţie cu ţarul să fie aprobate de Dieta finlandeză. Ţarul a promis să respecte legile şi privilegiile finlandezilor şi sa creeze un comitet de guvernământ în care să intre cei mai capabili oameni din noul ducat. Ţarul şi-a adăugat titlurilor sale pe acela de mare duce al Finlandei. Aceasta nu a însemnat încă şi crearea unui nou sistem politic în Finlanda[98].

[97] *Ibidem*, p. 47, document 25.
[98] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *From Grand Duchy to a Modern State. A Political history of Finland since 1809*, Hurst & Company, London, 1999, p. 3-9.

Dieta Stărilor a fost convocată la Porvoo în martie 1809. Ţarul se grăbise să convoace această instituţie înaintea terminării războiului cu Suedia. Delegaţii au fost aleşi pe baza constituţiei suedeze. Un delegat al clerului a fost ales din Insulele Åland, ocupate după convocarea adunării. Dieta de la Porvoo era diferită de cele anterioare în compoziţia şi natura sa. Era pentru prima dată când reprezentanţi ai Stărilor Marelui Ducat al Finlandei, ca o nouă entitate politică, se adunau în mod clar pentru a negocia o înţelegere cu noul mare duce. În acelaşi timp însă 50 de nobili finlandezi au luat parte la Dieta de la Stockholm, iar 22 de familii au fost reprezentate simultan la Stockholm şi Porvoo.

Jurământul de credinţă faţă de ţar a fost principala sarcină a Dietei. La rândul său, ţarul a semnat o gramotă care confirma corpul de legi existent în Finlanda, la modul general, fără a specifica anumite legi în particular. În manifestul său din 15/27 martie 1809, ţarul Alexandru se angaja să "confirme şi ratifice religia şi legile fundamentale ale ţării, precum şi privilegiile şi drepturile de care fiecare clasă din Marele Ducat în particular, şi toţi locuitorii în general, indiferent de poziţia lor socială ridicată sau joasă, s-au bucurat până acum potrivit Constituţiei". Era practic un act de recunoaştere reciprocă a marelui duce şi a elitei finlandeze. Al doilea obiectiv al Dietei a fost acela de a face posibil ca reprezentanţii Stărilor să-şi prezinte cererile ţarului. După cum afirma secretarul de stat Mihail Speransky, în cursul activităţii sale *Dieta* nu era chemată să adopte decizii, ci doar să-l sfătuiască pe ţar. De asemenea, cu această ocazie a fost ales un *consiliu de guvernământ*. Formularea principiilor generale ale acţiunii acestuia urma să fie realizată de un comitet special. Consultarea reprezentanţilor marelui ducat era solicitată, de asemenea, în domeniul forţelor armate, taxelor statului şi finanţelor locale. Începând cu Petru cel Mare, ţarii Rusiei, inclusiv autocratul Alexandru I, erau obişnuiţi să acţioneze ca monarhi europeni în regiunile ocupate, precum în ţinuturile baltice sau Polonia, unde existau diete sau seimuri. Aşa s-a ajuns în situaţia în care noul mare duce a acordat Finlandei mai multă libertate decât regii Suediei.

Înfrântă în războiul din 1808-1809, Suedia a fost nevoită să încheie pace cu Rusia la Hamina. Prin această pace, confirmată de tratatul de la Turku din 1812 şi Congresul de la Viena din 1815, Suedia a acceptat pierderea Finlandei, de care o despărţea acum o graniţă fixată pe râurile Tornionjoki şi Muonionjoki, cu oraşul Tornio de partea rusească. Arhipelagul Åland (Ahvenanmaa, denumirea finlandeză) aparţinea acum marelui ducat. În acest fel, "Finlanda rusească" era reunită cu cea "suedeză". A trecut însă mult timp până în momentul în care reunirea celor două Finlande în 1811 să ducă la o integrare psihologică[99].

Discuţii aprinse dacă ceea ce s-a petrecut la Porvoo a avut semnificaţia unui tratat încheiat între finlandezi şi ruşi sau a fost doar o simplă dietă provincială în tradiţia

[99] Ţarul a fost sfătuit să alipească noului său Mare Ducat "Vechea Finlandă" şi provincia Viipuri de către consilierii săi apropiaţi Sprengtporten, Armfeld, contele Alopaeus şi prinţul Czartoryski. Transferul a provocat reacţii în unele cercuri ruseşti, datorită apropierii prea mari a frontierei Finlandei de St. Petersburg. Problema cea mai mare în privinţa reintegrării noilor provincii a fost caracterul diferit al societăţii, inclusiv existenţa unor domenii feudale mari şi a şerbiei, vezi Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *op.cit.*, p. 172.

medievală. Chestiunea Dietei de la Porvoo a fost transformată într-o chestiune importantă a relațiilor finlandezo-ruse la sfârşitul anilor 1830 şi începutul anilor 1840. Medicul suedez Israel Hwaser, care practica medicina la Turku, a publicat o teză asupra modului în care finlandezii s-au emancipat din fosta uniune cu statul suedez, au încheiat un tratat de pace separat cu Rusia, şi astfel au devenit un stat separat cu propriul său sistem de reprezentare şi formă de guvernământ. Pe moment, teza sa a fost percepută ca fiind fantezistă. La sfârşitul anilor 1850, când avocatul J.J. Nordström a exprimat aceeaşi teză în cursurile sale, iar istoricii Yrjö-Koskinen şi Robert Castrén au susținut-o în scrierile lor istorice, teza lui Hwasser a câştigat o acceptabilitate generală în Finlanda.

Teza a fost susținută în domeniul artistic de reprezentările lui R.W. Ekman iar în cel juridic în anii 1880 de către Leo Mechelin. Disputa dintre ultimul, care a scris un pamflet despre statutul legal al Finlandei, şi traducătorul în limba rusă al acestuia, K.F. Ordin, asupra semnificației Dietei de la Porvoo a constituit una dintre dezbaterile cele mai pasionante în Finlanda sfârşitului secolului al XIX-lea. Ordin nu era de acord cu interpretarea finlandeză, susținând lipsa de veridicitatea interpretării lui Mechelin față de semnificația Dietei de la Porvoo. "Legile" la care se făcea referință în cadrul Dietei de la Porvoo nu reprezentau aşezămintele constituționale în opinia lui Ordin. Dimpotrivă, Mechelin şi istoricul J.R. Danielson interpreta legile constituționale precum cele din 1772 şi Actul de Uniune şi Securitate din 1789. Versiunea finlandeză a rămas însă cea oficială şi a fost acceptată, în general, în Finlanda şi în afara acesteia.

Războiul ruso-suedez din 1808 a avut un impact direct asupra formei administrației Finlandei. Cei mai mulți funcționari civili au rămas în posturile lor, inclusiv episcopii şi guvernatorii provinciali. Astfel, nu a fost nevoie de importul unei noi elite administrative din Rusia[100].

Dacă istoricii Osmo Jussila, Seppo Hentilä şi Jukka Nevakivi, într-o interpretare revizionistă, par a acorda mai mult credit interpretărilor panslaviştilor ruşi cu privire la natura noii relații dintre Finlanda şi Suedia, Eino Jutikkala şi Kauko Pirinen încearcă să explice de unde s-a născut conflictul între interpretările rusească şi finlandeză. Atunci când afirmau că semnificația Dietei de la Porvoo a fost aceea a unui contract încheiat între Rusia şi Finlanda, cu obligații şi privilegii asumate de ambele părți, naționaliştii finlandezi se bazau pe concepția juridică occidentală. Ruşii gândeau mai degrabă în spiritul medieval şi micşorau valoarea angajamentelor asumate de țar[101].

Iată, aşadar, că pasul esențial pentru constituirea mai târziu a statului rus a fost, nu aşa cum s-a crezut, eliberarea de sub dominația rusă, ci separarea de Suedia. Acest lucru a fost o urmare minoră a înțelegerii de la Tilsit dintre Napoleon şi Alexandru I din 1807. Cucerirea teritoriului finlandez de către Rusia în 1808 a creat condițiile în care națiunea finlandeză s-a putut naşte şi şi-a putut câştiga independența. Încadrată în statul suedez, Finlanda era o provincie săracă şi neglijată, fără identitate politică şi culturală. Limba educației şi administrației era suedeza; pentru un finlandez singura

[100] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 10-17.
[101] Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *op.cit.*, p. 168.

cale de promovare fusese asimilarea în cultura suedeză. Acum Finlanda era ridicată la rangul de "națiune" în marea casă a Imperiului țarului. După cum concluzionează istoricii finlandezi Osmo Jussila, Seppo Hentilä şi Jukka Nevakivi "...a fost creat un nou stat şi o nouă națiune"[102].

Transformări administrative în Finlanda până la jumătatea secolului al XIX-lea

Finlanda era în acel moment condusă de elită subțire de nobili şi de câțiva burghezi educați. Spre deosebire de Polonia, de pildă, aici avem de-a face cu o societate egalitară, fără mari nobili, fără domenii vaste, fără şerbi. Nobilul finlandez tipic al începutului secolului al XIX-lea este un fost ofițer în armata suedeză care posedă un domeniu modest. Nobilimea finlandeză avea o lungă tradiție de serviciu public. Mulți dintre finlandezii educați din acel timp au fost atraşi de St. Petersburg, un mare centru european, deschis oricărei părți a imperiului. Cu deosebire armata rusă i-a captat pe finlandezii tineri, mulți dintre ei ajungând la ranguri înalte, aşa cum s-a întâmplat cu Carl Gustav Mannerheim.

Al doilea guvernator general al Finlandei a fost Barclay de Tolly (din vara anului 1809). În Finlanda, sub autoritatea guvernatorului general, s-a creat o formă unică de administrație. Administrația era coordonată de un *Consiliu de guvernământ* cuprinzând două secțiuni, condus de *guvernatorul general*, care trebuia să se asigure că decretele imperiale erau îndeplinite, şi avea responsabilitate asupra legalității afacerilor (un aranjament similar a fost creat, puțin după aceea, în Basarabia). Însuşi guvernatorul general era controlat în pricini civile de acest consiliu. Acest tip de administrație constituia un caz excepțional în cadrul Imperiului Rus. Puterea executivă era încredințată guvernatorului general în chestiunile administrative şi politice. Rezultatul a fost un dualism: puterea era împărțită între Consiliul de guvernământ, cu comitetele şi oficiile sale, şi guvernatorul general cu propriile sale oficii. Singurul liant al celor două instituții era faptul că guvernatorul general prezida consiliul, şi, chiar şi acest fapt, a devenit o formalitate în timp, deoarece guvernatorii generali nu vorbeau suedeza. Dualismul a fost accentuat de faptul că în oficiile guvernatorului general, unde se cerea o stăpânire bună a limbii ruse, au fost angajate mai ales persoane din Finlanda rusească, iar în cele ale consiliului (din 1816, denumit *Senat*) persoane din Finlanda suedeză.

O problemă a noului consiliu a fost sistemul colegial de conducere care făcea ca funcționarea sa să fie extrem de greoaie. Atât secțiunea legală cât şi cea economică funcționau ca o curte judiciară. În vederea realizării unei curele de transmisie între marele duce şi subiecții săi finlandezi a fost creată poziția de *secretar de stat* al Finlandei. Acesta avea atribuția de a prezenta afacerile finlandeze importante atenției țarului. Secretarul de stat era asistat în vederea îndeplinirii atribuțiilor sale de o *Comisie* sau *Comitet pentru afaceri finlandeze*.

[102] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 23.

Această organizare administrativă a fost decisivă în faptul că marele ducat al Finlandei a rămas diferit, detaşat de imperiu, devenind un "stat". Aşadar, nu Dieta de la Porvoo şi hotărârile acesteia au fost esențiale în dezvoltarea separată a Finlandei, ci mai degrabă organizarea practică a noii provincii. Decretele Senatului rus nu intrau în vigoare în Finlanda până când secretarul de stat nu le trimitea spre aprobare țarului, modificate pentru a se adapta condițiilor specifice ale Finlandei. Maşinăria administrației centrale ruseşti era ocolită, iar finlandezii erau subiecți direcți ai marelui duce. Consiliul de guvernământ (Senatul) era denumit Senat imperial, Universitatea, de asemenea, "imperială alexandrină" (de la numele țarului Alexandru I). Prin decretul din 1812 țarul a creat o nouă capitală a Finlandei în locul oraşului Turku, oraşul Helsinki. Helsinki arsese în 1808. Reconstrucția oraşului a început sub conducerea lui Johann Albrecht Ehrenström care a creat un nou oraş cu drumuri rectangulare şi piețe. Lui îi revine şi meritul de a-l fi invitat pe Carl Ludvig Engel la Helsinki. În 1824 Engel a devenit cenzor al muncilor publice. În anii 1840 deja Helsinki devenise cel mai mare oraş din nord (avea doar 4.000 de locuitori) creat după un plan unic. Piața Senatului şi strada lui Alexandru (Aleksanterinkatu) din noul oraş au fost edificate în stilul imperial. Helsinki a ajuns să fie denumit "micul St. Petersburg". Urmând incendiului catastrofal din Turku din 1827, şi universitatea a fost mutată la Helsinki[103]. Autoritatea țarului exercitată în mod direct asupra subiecților săi din Basarabia era de o factură asemănătoare cu cea exercitată asupra celor finlandezi.

Comitetul pentru afaceri finlandeze susținea ideea că sistemul de guvernământ era modelat după acela al regelui suedez Gustav al III-lea, cu părți adaptate la noua situație. De altfel, "conceptul Finlandei", ca o noțiune a unei noi entități politice, a început să capete contur şi fond în cadrul Comitetului pentru afaceri finlandeze. Potrivit acestei interpretări, Finlanda încetase să mai fie parte a Suediei, dar nu fusese nici încorporată în Rusia. Chiar țarul a exprimat Dietei de la Porvoo credința că Finlanda "a fost ridicată la statut național". În edictul țarului către guvernatorul general Fabian Steinheil, se exprima ideea că populația Finlandei obținuse prin apartenența la Rusia mult mai multe drepturi decât avusese anterior. Finlandei i se asigurase "o existență politică" şi era necesar ca aceasta să nu se simtă înrobită de Rusia, ci asociată acesteia prin propriile sale privilegii.

Liderii finlandezi ai timpului au considerat că Finlanda a profitat atât economic cât şi în materie de securitate de pe urma noii uniuni. Legăturile economice şi spirituale ale Finlandei cu Suedia au rămas strânse pentru un timp.

Divorțul economic față de Suedia a fost însă grăbit de adoptarea Statutului asupra comerțului ruso-finlandez şi a dezvoltării industriilor (1835), Statutului asupra comerțului suedezo-finlandez (1837) şi reformei financiare din 1840. Distanțarea față de Suedia, nesuplinită suficient de apropierea față de Rusia, a obligat Senatul finlandez să promoveze o oarecare autarhie economică. Politica autarhică a fost încurajată de creşterea veniturilor statului în urma adoptării tarifului vamal din 1841

[103] Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *op.cit.*, p. 173.

şi a reformei taxelor. În 1840 s-a trecut de la utilizarea coroanei suedeze la rubla rusească. În acelaşi an, a fost adoptată o reformă a Băncii Finlandei, care a căpătat mai multe atribuţii comerciale, inclusiv acordarea de împrumuturi pentru agricultură şi industrie. Numărul de funcţionari a sporit semnificativ în acelaşi interval. Erik şi Lars von Haartman au introdus o nouă doctrină economică: cameralismul. Asemănător cu mercantilismul, dar legat strâns de bunăstarea cetăţenilor, nu a statului, cameralismul dorea să abolească toate monopolurile şi privilegiile. Noua doctrină economică a influenţat dezvoltarea Finlandei în tot cursul secolului al XIX-lea.

Marele specialist în economie politică finlandez, L.G. von Haartman, remarca în 1855 că Finlanda era separată de Rusia de o sălbăticiune impenetrabilă şi legată de aceasta doar prin Istmul Kareliei. Pentru elitele sociale ale St. Petersburgului, Finlanda a rămas un fel de colonie sălbatică, iar obţinerea unei funcţii civile sau militare în Marele Ducat echivala cu o pedeapsă. Finlanda avea un caracter de frontieră: armata staţionată în Finlanda era condusă de guvernatorul general ca nişte corpuri separate, precum în Siberia răsăriteană. Finlanda nu era considerată ca fiind importantă din punct de vedere militar, numărul trupelor staţionate pe teritoriul finlandez fiind de 12.000. În timpul invaziei din 1808 şi în timpul războiului Crimeei numărul trupelor a sporit la 50.000. La 7 septembrie 1856 a fost inaugurat solemn canalul Saimaa care lega regiunea estului Finlandei cu zona economică a St. Petersburgului. Canalul pornea de la lacul Ladoga şi era conectat la râul Neva. Se putea face astfel conexiunea maritimă între Golful Finic la Viipuri şi St. Petersburg[104]. Construcţia a început în mai 1845 şi a costat mai mult decât un buget anual finlandez din anii 2000. În 1870 a fost construită calea ferată care spre St. Petersburg.

Politica rusească de a balansa mijloacele de pacificare cu exercitarea patronajului a fost eficientă. La începutul anilor 1820 cercurile guvernamentale din St. Petersburg au căpătat impresia că Finlanda dorea să se distanţeze de Rusia şi că populaţia era ostilă imperiului. Prin urmare, A.A. Zakrevsky, numit guvernator general în 1823, a luat o serie de măsuri pentru a apropia Finlanda de Rusia: a abolit Comitetul pentru afaceri finlandeze şi a creat un *oficiu administrativ* asociat postului secretarului de stat; dreptul de a prezenta chestiunile finlandeze oral ţarului a fost atribuit guvernatorului general; controlul asupra Senatului a fost întărit. Poziţia secretarului de stat rămânea încă solidă, el fiind acela care avea autoritatea să aplice în Finlanda legile aprobate în Rusia.

Senatul continua să fie organismul politic care pregătea cele mai importante acte finlandeze precum bugetul, legile şi privilegiile, pe care tot secretarul de stat le prezenta ţarului. Din 1822 au fost înfiinţate două poziţii de *vicepreşedinte al Senatului* pentru secţiunile *legală* şi *economică* care acţionau, în practică, ca preşedinţi ai acestei instituţii. Zakrevsky a organizat administraţia Finlandei aşa cum

[104] Matti Klinge, *A Brief...*, p. 67.

aceasta avea să funcționeze până la sfârşitul secolului, contribuind decisiv la întărirea autonomiei Helsinkiului[105].

Epoca revoluțiilor asociată, cu domnia lui Nicolae I, a avut ca răspuns imperial crearea unor comitete speciale, precum cel pentru codificarea legilor (aceasta a început din 1835) şi cel pentru poliție de stat şi jandarmerie. Controlul politic asupra jandarmeriei s-a extins în Finlanda, care era parte a districtului de jandarmerie St. Petersburg: un ofițer cu gradul de colonel conducea activitatea acestei forțe de ordine începând din 1829. Supravegherea frontierelor şi a străinilor a fost întărită. Finlanda a devenit o centură de securitate a St. Petersburgului împotriva pericolului revoluției.

Statutul din 1829 a întărit cenzura. În 1850 toate publicațiile în limba finlandeză, cu excepția celor religioase, au fost interzise. Conducătorii provinciilor finlandeze erau denumiți *guvernatori*, ca în Rusia, şi din 1839 erau obligați, ca şi cei ruşi, să raporteze țarului anual. În 1826 Comitetul pentru afaceri finlandeze a fost redenumit *Departamentul finlandez* al Majestății Sale Imperiale, iar limba de documentare s-a schimbat din franceză în rusă. Secretarului de stat finlandez i s-a atribuit un statut ministerial în 1834. În practică, însă, secretarul de stat nu avea acelaşi statut cu miniştrii ruşi.

În 1831 şefului statului major al marinei, Alexander Menşikov, a devenit guvernator al Finlandei. Menşikov nu s-a deplasat la Helsinki. El a creat un departament în St. Petersburg pentru a-l ajuta în administrarea Finlandei şi a numit un asistent la Helsinki care să-l suplinească. Menşikov a contribuit la menținerea autonomiei Finlandei ghidându-se după principiul că toate chestiunile cu privire la Finlanda trebuie să fie pregătite în marele ducat. În acest fel, autoritatea Senatului a crescut în timpul său. Von Haartman, vicepreşedinte al secțiunii economice şi director financiar în 1840-1841, care se bucura de încrederea lui Menşikov, a ajuns la o poziție foarte influentă în Finlanda. Von Haartman pregătea planuri şi propuneri pe care Menşikov le aproba sau respingea. Mai mult, secretarul de stat de la St. Petersburg, aflat în dispută cu colegii săi cu rang de miniştrii imperiali, căuta susținerea Senatului şi a procurorului general finlandez.

Naşterea conceptului de autonomie a Finlandei şi formarea culturii naționale finlandeze

Partidele politice încă nu existau şi atitudinile politice erau împărțite în funcție de poziția unei anumite persoane față de fosta țară dominantă, Suedia, şi cea nouă, Rusia. Țarul Alexandru I a efectuat o vizită îndelungată în Finlanda în 1819, iar Nicolae I în 1830, 1833 şi 1854. Termenul de "autonomia" Finlandei folosit frecvent - cel dintâi care l-a utilizat a fost profesorul Nordström - pentru a desemna autoguvernarea Finlandei în cadrul Imperiului Rus. Autonomia se făcea simțită prin existența unui Senat, parlament (Dieta Stărilor), administrație alcătuită din funcționari finlandezi.

[105] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 24-28.

Guvernatorii generali, protejându-şi propria arie de competenţă (gubernia) împotriva administraţiei civile imperiale, au căutat să promoveze autonomia Finlandei.

Ideea existenţei unui stat finlandez a căpătat mai multă consistenţă prin scrierile romantice ale lui A.I. Arwidsson şi ale filosofului J.J. Terngström. Arhitectul doctrinei statului finlandez a fost, după cum am arătat, Israel Hwasser. În pamfletele sale de la sfârşitul anilor 1830 şi începutul anilor 1840, Hwasser a elaborat o teorie bazată pe ideea contractuală a justiţiei naturale. El considera că Finlanda a fost separată de Suedia, a încheiat un tratat de pace separat cu ţarul Rusiei în timpul Dietei de la Porvoo şi s-a transformat dintr-o provincie suedeză într-un stat guvernat de o constituţie. Legile constituţionale finlandeze, pe care le aprobase ţarul, erau constituţiile suedeze de la 1772 şi 1789 şi protocolul anexat acestora[106]. J.J. Nordström a îmbrăcat teoria lui Hwasser într-o formă legală. El susţinea că Finlanda era un stat autonom aflat într-o uniune reală cu Rusia. Interesant este faptul că un naţionalist de talia lui Snellman, în textul cărţii sale "Asupra naturii guvernării", nu se referă la Finlanda ca la un stat. Când însă doctrina "etatistă" a câştigat acceptabilitate generală, în anii 1860, Snellman a început să argumenteze în favoarea tezei că Finlanda a devenit un stat încă din 1809[107].

Noua doctrină şi-a consumat primele energii în ianuarie 1861 când s-a născut o dispută cu privire la statutul constituţional al comitetului care pregătea convocarea Dietei. Disputa a motivat prima demonstraţie politică din Helsinki, desfăşurată sub lozinca apărării "Constituţiei". Atunci când comitetul s-a întrunit în 1862 referirea la o lege fundamentală sau constituţie finlandeză nu a mai fost un tabu. Opinia că exista un stat finlandez, separat şi distinct de statul rus, a jucat un rol fatal în dezvoltarea ulterioară a relaţiilor dintre cele două ţări. Şi aceasta în special deoarece ea a fost contemporană cu procesul de schimbare a Rusiei dintr-un stat dinastic multinaţional într-un stat integrat indivizibil. Proaspăt descoperita Finlandă a fost cântată în poemele lui Runeberg şi în scrierile lui Topelius[108]. Conceptul finlandez a fost

[106] În fapt, aceste documente, *Forma de Guvernământ* şi *Actul de Uniune şi Securitate*, ultimul aprobat de Dietă sub presiunea regelui Gustav al III-lea, consideră Eino Jutikkala şi Kauko Pirinen, nu defineau decât vag ideea că puterea aparţinea naţiunii. Astfel, puterea executivă era investită totalmente în persoana suveranului, care avea dreptul de a decide asupra tuturor departamentelor din regat. Însă acest drept nu însemna că suveranul avea şi dreptul de a demite toţi oficialii fără un temei legal. *Actul de Uniune şi Securitate* le garanta acestora inamovibilitatea. Şi convocarea Dietei depindea de monarh, iar acesta avea dreptul de a emite decrete în privinţa tuturor chestiunilor care nu fuseseră decise printr-o lege votată de Dietă, vezi Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *op.cit.*, p. 169.

[107] Snellman vedea statul ca o zonă unde indivizii se comportau în conformitate cu un cod moral şi lucrau pentru binele tuturor. Concepţiile intelectuale ale lui Snellman sunt astfel centrate asupra statului, Risto Alapuro, *The Intelligentsia, the state and the nation*, în Max Engman, David Kirby, *Finland. People. Nation. State*, Hurst and Company, London, Indiana University Press, 1989, p. 84.

[108] J.W. Snellman, J.L. Runeberg şi Z. Topelius sunt consideraţi ca parte a celei de-a doua generaţii a fondatorilor naţiunii finlandeze, într-o Europă modelată de Congresul de la Viena. Runeberg şi Topelius au creat imaginea unei Finlande dominată de lacuri şi au creat o imagine mitică a a războiului ruso-suedez şi a înţelegerii ruso-finlandeze ce i-a urmat după 1809, Anssi Paasi, *Territories, Boundaries and Counciousness. The Changing Geographies of the Finnish-Russian border*, John Wiley&Sons, Chinchester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore, 1996 (foreword by W.R. Mead), p. 94.

propagat cu putere de către studenţii Universităţii alexandrine de la Helsinki. În 1835 scriitorul Elias Lönrot a reuşit să publice Kalevala, o colecţie de poezie populară finlandeză, care a servit cauza naţionalismului finlandez[109]. Versiunea definitivă a Kalevalei a fost publicată în 1849. Kalevala a stârnit admiraţie în Europa şi publicarea ei în limba franceză a constituit o senzaţie în cercurile literare din Paris[110]. J.H. Runeberg se opunea includerii Finlandei în Rusia. El a început să compună un ciclu de versuri care celebrau legendele rezistenţei finlandeze faţă de cucerirea rusească. În 1848 poemul "Ţara noastră" (*Maamme*) al lui Runeberg a fost însoţit de muzică şi a devenit imnul naţional finlandez. În această poezie, Runeberg descria frumuseţea peisajului văratec finlandez, care devenea un prilej pentru a fi afirmată dragostea pentru patrie. Din poemele lui Runeberg, se desprinde un peisaj social calm şi idilic al unui popor sărac dar muncitor[111].

Un loc aparte în peisajul cultural finlandez din acest timp l-a jucat şi scriitorul Aleksis Kivi (1834-1872), ale cărui drame au dat naştere teatrului în limba finlandeză. Aleksis Kivi a fost şi un mare poet şi ne bucurăm să semnalăm traducerea câtorva dintre poemelor sale de către Lectoratul de Limba Română de la Universitatea din Turku condus de dr. Marilena Aldea. Ne permitem să reproducem două dintre strofele poemului "Suomenmaa" (Ţara Finlandei), tradus excelent de Maria Magdalena Peltola: "Ce-ntruchipări de idealuri/e-acest tărâm, cu văi cu dealuri/cu zori de vară ireală,/cu strălucire boreală,/cu ierni albastre, veri arzând.../Ce nume porţi, pământ?.../Căci fost-au în acest ţinut/vremuri prea grele de trecut,/ când gerul nopţii Nordului/furat-a mana câmpului,/dar trude şi credinţa-n cer/ucid al nopţii ger"[112]. La fel ca şi Kalevala, Aleksis Kivi, chiar şi în acest fragment de poem, dezvăluie câteva dintre valorile generaţiei sale şi, desigur, dintre valorile perene ale civilizaţiei finlandeze: dragostea de patrie, chiar de această patrie plină de gerul "nopţii Nordului", munca şi credinţa. Aceste valori au ajutat naţiunea finlandeză în depăşirea situaţiilor celor mai dificile cu care s-a confruntat de-a lungul timpului.

Războiul Crimeii. Viaţa politică finlandeză până la sfârşitul secolului al XIX-lea

Un asemenea moment dificil l-a constituit şi Războiul Crimeii din 1853-1856. La 6 august 1855 flota anglo-franceză condusă de amiralii Richard Dundas de pe nava "Duke of Wellington" şi Charles Penaud de pe "Tourville" a ajuns în apropierea Sveaborgului (actualmente Suomenlinna, Cetatea Finlandeză). În dimineaţa zilei de 9 august a început bombardamentul împotriva Sveaborgului. Armamentul cu care era dotată fortăreaţa era aşa de învechit încât bătaia tunurilor sale nu ajungea la navele inamice. Bombardamentul nu a avut efecte dramatice, producând numai daune minore, dar 63 de militari au fost ucişi. Urmarea războiului a fost slăbirea Rusiei.

[109] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 28-41.
[110] Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *op.cit.*, p. 183.
[111] Matti Klinge, *A Brief...*, p. 70-71.
[112] Vezi *"Columna 15. Publicaţie a Lectoratului de Limba Română "*, Universitatea din Turku, decembrie 2001, p. 15-16.

Aceasta a condus treptat la o îndepărtare a Finlandei de St. Petersburg şi la o apropiere a acesteia de Europa Occidentală din punct de vedere economic, politic, cultural, atitudinal. De altfel, chiar Europa Occidentală a devenit mai interesată de Finlanda, ca şi de naţiunile baltice. În planurile de pace ale Londrei, nepromovate însă de Paris, era prevăzută separarea de către Rusia a Poloniei, naţiunilor baltice, Finlandei, Caucazului şi Crimeii. Articolul 33 din tratatul de pace de la Paris (30 martie 1856) prevedea ca Insulele Åland să fie demilitarizate[113]. Tratatul a transformat în mod semnificativ raportul de forţe european şi, în regiunea baltică, a contribuit marcant la procesul de construcţie naţională. Impactul scandinavismului s-a manifestat prin aceea că, după Războiul Crimeii, în Finlanda s-a născut ideea de neutralitate. În 1863 ziarul liberal "Helsingfors Dagblad" a afirmat în mod public că Finlanda trebuia să devină o ţară neutră. Pe de altă parte, însă, au existat şi oponenţi ai panscandinavismului, cel mai celebru dintre aceştia fiind însuşi patriarhul naţiunii finlandeze, Snellman[114].

Ţarul Alexandru al II-lea a fost caracterizat ca fiind liberal datorită emancipării iobagilor şi constituţionalist deoarece a convocat Dieta finlandeză şi a ratificat actul guvernând funcţionarea acesteia în 1869. În Finlanda, în Piaţa Senatului din Helsinki a fost ridicată o statuie a sa, care este încă unul dintre punctele de atracţie ale oraşului. Intenţia lui Alexandru al II-lea a fost însă de a integra şi armoniza provinciile de la graniţa de vest a imperiului. În 1857 a fost reorganizată jandarmeria care a primit şi sarcina de a monitoriza starea opiniei publice. În timpul vizitei ţarului la Senat, în martie 1856, a fost lansat un program de reformă economică. Responsabilitatea pentru implementarea acestuia a fost investită în von Haartman şi în guvernatorul general von Berg, figurile dominante ale începutului domniei lui Alexandru în Finlanda. Principalele elemente constitutive ale programului economic se bazau pe intensificarea comerţului pe uscat şi pe mare. Reformele au avut ca efect relansarea industriei şi comerţului exterior ale Finlandei. Exportul de lemn, cherestea şi hârtie au dat un obol deosebit acestei renaşteri economice a Finlandei. În acest fel, perioada care a urmat anilor 1860, până la Primul Război Mondial, s-a caracterizat prin creştere economică şi industrializare. Între 1861 şi 1910 comerţul exterior al marelui ducat a crescut cu 660%. Cel mai mare progres s-a înregistrat în domeniile industrial, comercial şi comunicaţii.

La deschiderea Dietei, în vara anului 1863, a fost organizată în Helsinki o mare paradă militară. Din 1864 guvernatorul general al Finlandei a devenit comandantul şef al districtului militar finlandez. În ciuda imaginii sale liberale, Alexandru al II-lea a rămas un autocrat şi a accentuat în discursurile sale ideea că Finlanda aparţine familiei de naţiuni guvernate de ţarul Rusiei. În 1857 a fost recreat Comitetul pentru Afaceri Finlandeze. Comitetul a devenit un forum de conciliere a intereselor Rusiei şi Finlandei şi de rezolvare a diferendele de opinie dintre ministrul secretar de stat şi guvernatorul general. Din anii 1880 importanţa acestui for a scăzut din nou.

[113] Nicolae Ciachir, Gheorghe Bercan, *Diplomaţia europeană în epoca modernă*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 333-335.
[114] Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *op.cit.*, p. 186.

Actele Dietei de la 1863 au fost ratificate de țar în 1869. Aceasta a semnificat aprobarea primei Constituții create special pentru Finlanda[115]. Restabilirea dreptului de inițiativă al Dietei, promis de Alexandru al II-lea în 1863, a fost implementată însă abia în 1886. Situația a fost datorată tensiunilor politice. Sistemul politic a rămas același: o Dietă cu patru camere şi un sistem colegial de administrare. Finlanda a făcut însă paşi importanți pe drumul de a deveni o societate civilă liberală. Mai mult, în mod ironic, Finlanda nu s-a apropiat de Rusia, în urma reformelor alexandrine, ci mai mult s-a distanțat de aceasta. Programul finlandez de reforme nu-l urma pe cel rus cu excepția legii conscripției. În acest fel, Dieta Finlandei a acționat în timpul lui Alexandru ca şi cum țara ar fi fost doar într-o uniune dinastică cu Rusia. Rusia a făcut concesii statutului special al Finlandei în tot timpul domniei acestui țar. Au fost elaborate şi o reformă a guvernării locale, o lege a cultelor, un cod penal, iar comerțul a fost decretat liber.

Singura dintre legile ruseşti care s-a aplicat ca atare în Finlanda a fost reforma armatei, deşi implementarea ei în 1878 a făcut din Finlanda o excepție, în sensul că armata finlandeză era condusă de guvernatorul general. În schimb, uniformele, regulamentele, limba de comandă şi calibrul armelor erau identice. Ofițerii trebuiau să fie finlandezi, iar trupele nu puteau fi trimise în afara Finlandei. Legea a fost violată de țarul Alexandru al III-lea. Măsurile cele mai semnificative care au diferențiat Finlanda de Rusia au fost cele economice: în special reformele monetare din 1865 şi 1877. Prin reforma din 1865 sistemul monetar finlandez era separat de cel rusesc căruia îi fusese ataşat în 1840. Banca Finlandei a fost stabilită în 1811. Banca a emis ruble până în 1860 când a fost emisă marca finlandeză. Scoțianul James Finlayson a stabilit o fabrică în Tampere care producea la 1828 bumbac şi haine din lână. Tampere va deveni astfel centrul industrial al Finlandei, ca şi un cartier general al social-democrației. În 1833 Finlanda şi-a lansat primul vapor cu aburi, *Ilmarinen*[116].

Deoarece Finlanda avea propriile sale tarife şi politici vamale, economia sa a devenit tot mai integrată în economia Europei Occidentale, menținându-şi în același timp, în anumite sectoare, piețe de export ruseşti. Toate aceste măsuri au accentuat separarea Finlandei. S-a dezvoltat astfel conceptul de subiect finlandez, din care s-a născut ulterior acela de cetățean finlandez. La începutul Primului Război Mondial doar 0,2% din populația finlandeză era alcătuită din ruşi[117].

Chestiunea lingvistică a devenit treptat una relevantă în Finlanda. *"Susținerea pentru limba finlandeză fusese o parte a susținerii ruseşti pentru instituțiile şi indivizii fenofili, dar sub conducerea spirituală a lui Snellman s-a transformat într-o fenomanie politică"*[118]. În timpul vizitei sale în Finlanda din vara anului 1863, țarul a elaborat un edict imperial care prevedea că finlandeza va fi ridicată la un statut egal

[115] *Ibidem*, p. 191.
[116] Tony Griffiths, *Scandinavia*, Wakefield Press, Kent Town, 1993 (ediția a II-a revizuită, prima ediție 1991), p. 27.
[117] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 42-56.
[118] *Ibidem*, p. 57.

cu suedeza în termen de 20 de ani. Snellman, liderul fenomanilor, a fost numit senator şi director de finanțe. Johan Vilhelm Snellman (1806-1881), influențat de filosofia lui Hegel, considera că dezvoltarea cea mai importantă care avea loc în Finlanda, cu efecte pe termen lung, era lupta dintre limbile finlandeză şi suedeză. Snellman[119] era convins, de altfel, că limba suedeză nu mai avea şanse să reziste acestei competiții. Oricum, Snellman era de părere că un impediment în calea naşterii naționale finlandeze era dat de faptul că finlandezii trebuiau să se elibereze din punct de vedere cultural din dominația limbii suedeze iar politic de sub cea Rusiei. Sarcina finlandezilor era de feniciza Finlanda: "suedezi nu mai suntem, ruşi nu putem deveni; noi trebuie să fim finlandezi"[120].

Partidele cele mai influente din Finlanda au fost fenomanii şi liberalii. Fenomanii beneficiau de susținerea unor organe de presă precum "Suometar" (din 1869, "Uusi Suometar"), "Litteraturblad" al lui Snellman şi "Helsingfors Morgonblad" (ultimele două editate în limba suedeză!). Liberalii erau susținuți de ziare precum "Helsingfors Dagblad" (1862-1889, primul ziar modern finlandez[121]) şi "Nya Pressen". În timp, liberalii s-au împărțit în două subgrupuri care difereau în funcție de concepția lor despre statutul Finlandei: moderații şi radicalii. Radicalii susțineau teoria uniunii bazată pe teza expusă de senatorul Leo Mechelin în pamfletul său *Précis du droit public du Grand-duché de Finlande* (1886), în timp ce moderații se apropiau de teoria lui Snellman care privea Finlanda ca fiind o țară subscrisă statului rusesc. Radicalii erau susținuți pe plan politic de ziarul "Päivälehti" (Cotidianul) din 1889, apoi Helsingin Sanomat (Ştirile Helsinkiului) din 1904. Acum a fost creat din sânul liberalilor un partid suedez, care dorea să promoveze limba suedeză. Partidul Poporului Suedez a fost fondat în 1906.

În 1890 s-a produs o schimbare în sistemul de partide finlandez: alături de chestiunea lingvistică, problema atitudinii față de conexiunea cu Rusia şi politica socială au ajuns să joace un rol important. În acest fel a luat mai întâi naştere, din Partidul Finlandez, un partid radical liberal denumit Partidul Finlandezilor Tineri. De asemenea, după ce ideile socialiste au pătruns în Turku, apoi în restul Finlandei, din Germania, via Suedia, în 1899 a fost creat la Turku Partidul Muncitoresc Finlandez. După Conferința de la Forssa din 1903, acesta şi-a schimbat denumirea în Partidul Social-Democrat. P.S.D. Finlandez şi-a creat o subcultură proprie de acțiune datorată mediului în care s-a născut şi evoluat: suporterii săi erau mai ales țărani fără pământ, iar chestiunea cea mai discută în epocă era cea rusească şi lupta pentru legalitate a poporului finlandez. Organizațiile sale locale aveau cluburi speciale de întrunire în

[119] Snellman a inițiat dezbaterea națională şi criticismul național modern în Finlanda anilor 1840. Experiența sa de viață suedeză şi germană şi lecturile sale europene bogate, l-au făcut pe Snellman să fie conectat la spiritul politic al decadei revoluțiilor. Mai târziu, Snellman a gândit viitorul societății finlandeze în conexiune cu dezvoltarea unei societăți civice, care depindea de reuşita programelor educative. Cea mai importantă operă a sa a fost *"Läran om Staten"* (Teoria Statului) publicată la Stockholm în 1842. A fost influențat de scrierile lui Hegel, Montesquieu, Machiavelli, Voltaire. A fost preşedinte al *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura* (Societatea Literară Finlandeză) între 1870 şi 1874, vezi http://www.kansallisbiografia.fi/english.html.

[120] Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *op.cit.*, p. 181-182.

[121] Matti Klinge, *A Brief...*, p. 92.

fiecare district unde erau promovate valori culturale specifice filosofiei marxiste. Însuşi Lenin a remarcat nivelul cultural ridicat al mişcării social-democrate finlandeze, pe care a dat-o ca exemplu rușilor.

În Finlanda s-a dezvoltat şi o puternică viață asociativă. *Societatea pentru Progresul Educației Publice*, fondată în 1875, cu filiale în întreaga țară, a fost doar una dintre asociațiile viguroase pe care le avea Finlanda la întâlnirea dintre cele două secole. Multe asociații aveau legătură cu politicul, o parte a lor fiind înființate ca filiale locale ale Partidului Finlandez. Ca şi în cazul mişcării social-democrate, aceste asociații aveau propriile lor cluburi de întrunire. Importante au fost *Societatea Aurora*, *Societatea Biblică* şi *Societatea Economică Finlandeză*. În anii 1830 au fost înființate asociații timpurii precum *Societatea Literaturii Finlandeze*, *Asociația Artei Finlandeze*. Rostul lor era de a contribui la întărirea legăturilor dintre Finlanda şi Rusia. În anii 1860, după model garibaldian, au fost înființate asociații semimilitarizate, precum brigăzile de pompieri voluntari.

Mişcarea cooperatistă a câştigat proeminență în special sub îndrumarea cercetătorului agronom şi politicianului Hannes Gebhard (1864-1933) care a inaugurat mişcarea în 1899. Scopul acesteia a fost acela de a ridica nivelul spiritual şi cultural al celei mai sărace secțiuni a populației. Legea din 1901 promova cooperativismul. Mişcarea cooperatistă a fost importantă în domenii precum consumul şi producția, comerțul, sectorul bancar şi agricultură. În 1906 magazinele cooperatiste aveau 50.000 de membri, băncile cooperatiste 5.000 şi fermele cooperatiste 30.000.

Politica de integrare politică şi administrativă a Finlandei în Rusia de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea

Ideile panslavismului şi neîncrederea unei noi generații conducătoare ruseşti în instituțiile autonome finlandeze au transformat radical relația dintre Rusia şi finlandezi, precum şi percepția Rusiei de către națiunea şi elita finlandeză. A fost o schimbare de substanță care are repercusiuni până în zilele noastre. După cum afirma istoricul finlandez Matti Klinge, modificarea politicii ruseşti a fost un efect al adoptării de către Germania în 1898 a "Legii cu privire la construirea unei flote" şi al declarației kaizerului Wilhelm al II-lea că "viitorul nostru (al germanilor, n.n.) este pe mare". Rusia a început prin urmare să lege mult mai strâns Finlanda de St. Petersburg, pentru a cărui securitate controlul teritoriul finlandez era esențială[122]. Considerăm însă că aceste considerații de *real politik* este necesar să fie puse în conjuncție cu noul cadru ideologic, acela al panslavismului, care guverna funcționarea sistemului guvernamental rus.

Deja în timpul țarului Alexandru al II-lea s-a adoptat obiceiul de a fi consultați miniştrii de resort când se adoptau anumite decizii cu privire la Finlanda. Cele mai importante chestiuni cu privire la marele ducat erau decise în negocierile speciale

[122] Matti Klinge, *The Baltic...*, p. 135; Max Jakobson, *Finland...*, p. 24.

conduse de țar unde, de obicei, luau parte ministrul secretar de stat şi guvernatorul general, de partea finlandeză, respectiv miniştrii cei mai importanți de partea rusească. Autoritatea miniştrilor ruşi era din ce în ce mai mare în comparație cu aceea a Dietei sau Senatului. Acestei autorități sporite i s-a dat o formă legală în 1891 când țarul a fixat regula ca, înainte de a-i fi deferite lui, toate legile sau alte măsuri cu privire la Imperiul Rus să fie acompaniate de o rezoluție a ministrului de resort. În acelaşi timp a fost abolit Comitetul pentru Afaceri Finlandeze. Aceste două decizii au făcut din miniştrii ruşi, alături de ministrul secretar de stat, sfătuitori ai țarului în probleme finlandeze. Au existat însă şi momente sugestive de colaborare între finlandezi şi ruşi. La 1877 Divizia de Gardă Finlandeză a luat parte la războiul de la 1877-1878. Plecării la război şi faptelor de arme ale finlandezilor li s-a acordat o deosebită atenție în Finlanda şi Rusia[123].

Țarul Alexandru al III-lea a continuat politica predecesorilor săi față de Finlanda, deşi a accentuat ideea paternalistă mai mult decât cea a monarhiei constituționale. Autocratorul rus a aprobat restaurarea dreptului de inițiativă al Dietei în 1886. El nu putea totuşi accepta faptul că Finlanda era un stat aproape total separat de Rusia, cu armată, serviciu poştal, sistem monetar şi tarife vamale diferite. În acest fel, atunci când a observat că Senatul privea Finlanda ca pe o țară separată, împăratul a inițiat un program de rusificare. În 1885 țarul a interzis impunerea de taxe vamale pe bunurile ruseşti care intrau în Finlanda. În 1890 suveranul a subordonat Oficiul Poştal Finlandez Ministerului de Interne al Rusiei. De asemenea, s-au făcut pregătiri pentru integrarea forțelor armate finlandeze în armata rusă. Un nou guvernator general, F.L. Heiden, a adus în Finlanda bagajul ideilor slavofile şi un program de rusificare sistematică, în special în domeniile limbii şi educației. Paradoxal, limba finlandeză - considerată primitivă - a fost favorizată în scopul de a slăbi limba suedeză, până când rusa va ajunge limbă dominantă. Astfel, finlandeza a putut fi folosită în administrație şi justiție[124]. Politica noului guvernator general de promovare a limbii finlandeze a fost favorabil primită de Partidul Finlandez şi de liderul acestuia, Yrjö-Koskinen. Acesta din urmă a fost numit senator. În Senat au fost promovați acum şi ofițeri ruşi[125].

În 1894 țarul Nicolae al II-lea i-a succedat lui Alexandru al III-lea. Nicolae se considera ca un stăpânitor ales de Dumnezeu, iar păstrarea autocrației ca sistem de guvernare ca fiind datoria sa sacră. În 1898, un nou guvernator general, care va căpăta o notorietate tristă, a fost numit în fruntea Finlandei: N.I. Bobrikov. Bobrikov a urmat programul lui Heiden, căruia i-a adăugat câteva elemente suplimentare, şi pe care l-a promovat cu multă energie şi într-o manieră quasi-dictatorială[126]. Principalele sale

[123] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Period of Autonomy and International Crises 1808-1914*, C. Hurst and Company, London, 1981 (edited by David Kirby), p. 151.
[124] Matti Klinge, *A Brief...*, p. 89.
[125] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 52-65.
[126] Bobrikov era convins că dificultățile Rusiei din relația cu Finlanda proveneau din faptul că în Helsinki se răspândise o interpretare falsă a bazelor relațiilor sale cu Sankt Petersburg, vezi D.G. Kirby (editor), *Finland...*, p. 76-77, document 44 (discursul lui Bobrikov către Senat, 12 octombrie 1898). Guvernatorul general Bobrikov se grăbea să pună lucrurile la punct în sensul tezei naționaliştilor ruşi: "Finlanda, fiind

scopuri au fost armonizarea armatei finlandeze cu cea imperială, o sporire a rolului guvernatorului general şi introducerea limbii ruse în eşaloanele superioare ale administraţiei. În 1900 a fost adoptată o ordonanţă cu privire la limba din Marele Ducat, care stipula că rusa va deveni treptat limba oficială a Senatului, precum şi a oficiilor guvernamentale centrale şi locale, până în 1905. Ordonanţa din 1902 făcea o concesie finlandezilor, dând substanţă promisiunii ţarului Alexandru al II-lea din 1863 de a plasa limba finlandeză pe picior de egalitate cu suedeza. Ordonanţa lingvistică din 1900 a schimbat radical compoziţia Senatului. Constituţionaliştii au demisionat. În posturi au rămas Finlandezii Bătrâni. Mai mult, din 1899, V.K. von Plehwe, un apropiat al ideilor lui Bobrikov, a devenit ministru secretar de stat al Finlandei.

În acelaşi an a fost creat un comitet al sistematizării care avea ca sarcină integrarea legislaţiilor finlandeză şi rusă. În 1900 a fost creat şi un comitet pentru reformă administrativă în Finlanda, subordonat Consiliului de Stat. Von Plehwe nu dorea abolirea instituţiilor de autoguvernare din Finlanda, ci subordonarea lor mult mai riguroasă instituţiilor imperiale. Scopul său principal era combinarea unităţii imperiale cu autonomia locală. Aceasta ar fi redus însă autoritatea Dietei la un rol pur consultativ. Modificarea legii conscripţiei din 1878 a ajuns să fie mărul discordiei între ruşi şi finlandezi.

Manifestul din 15 februarie 1899 poate fi considerat dreptul primul semn că compromisul dintre Rusia şi Finlanda începea să se îndrepte spre sfârşit. Decretul stipula că, în cadrul zonei afacerilor panimperiale, care vor fi considerate potrivit procedurilor legislative imperiale, Dieta finlandeză va avea doar un rol consultativ şi nu va putea să aplice vetoul său aplicării legilor în Marele Ducat. Manifestul declara că legislaţia finlandeză va fi subordonată celei panimperiale. Totuşi, manifestul menţinea şi accepta existenţa atât a legilor finlandeze pentru chestiunile privitoare "exclusiv la nevoile finlandeze", cât şi a Dietei ca un corp legislativ, ceea ce făcea din Finlanda o excepţie în imperiu. Însă legile imperiale care afectau Finlanda urmau să fie elaborate şi aplicate conform cu procedurile constituţionale ruseşti[127].

Rolul instituţiilor finlandeze, precum Dieta, Senatul, guvernatorul general, ministrul secretar de stat a fost mult mai bine precizat decât înainte. Senatul finlandez avea dreptul de a trimite doi reprezentanţi în Consiliul de Stat atunci când erau discutate pricini cu privire la Finlanda. Oricum, graniţa dintre legislaţia imperială şi cea finlandeză nu a fost clar trasată, lăsându-i ţarului sarcina de a o defini. Finlandezii au deplâns această neclaritate, în ciuda faptului că doar o singură lege a fost aprobată ca parte a legislaţiei imperiale: legea conscripţiei din 1901. Pentru a remedia acest neajuns, în 1904 a fost numit un comitet special condus de senatorul Tagantsev.

Manifestul din februarie a rămas ca un moment semnificativ în conştiinţa finlandezilor. Pictorul Edvard Isto a exprimat în tabloul său *Atacul* această realitate:

---

cucerită de armatele ruseşti, a ajuns în posesiunea Rusiei în conformitate cu dreptul cuceritorului...şi din 1809 ţara a aparţinut Imperiului Rus şi...este unită pentru vecie cu acesta", *Ibidem*, document 45 (programul guvernatorului general Bobrikov pentru Finlanda).

[127] Vezi texul Manifestului la adresa http://www.histdoc.net/history/history.html

el înfăţişează uriaşul vultur bicefal rus smulgând un cod de legi din mâinile fecioarei finlandeze. Această dramă a fost datorată şi faptului că publicarea Manifestului a luat pe nepregătite opinia publică finlandeză. Odată publicat, a fost condamnat în Finlanda ca o adevărată lovitură de stat.

"Manifestul a rămas un episod izolat în ciuda naturii sale dramatice şi a protestelor puternice pe care le-a generat"; "...privit într-un context istoric mai larg el nu apare ca un fulger din senin ci ca o urmare destul de logică a procesului îndelungat de dezvoltare atât din Finlanda, cât şi din Rusia"[128].

Înainte de manifestul din februarie, corpul de statute imperiale aplicate în Finlanda cuprindea doar două decrete guvernând activitatea secretarului de stat pentru Finlanda. Finlandezii nu recunoşteau autoritatea juridică a legislației panimperiale şi susțineau că legile a căror aplicare era de dorit să aibă loc atât în Finlanda cât şi în Rusia trebuiau elaborate prin înțelegere reciprocă, ca între state suverane.

Diferențele de opinii s-au accentuat între ruşi şi finlandezi după 1863: în St. Petersburg s-a dezvoltat noțiunea statului rus "unul şi indivizibil", din care Finlanda făcea parte, iar în Finlanda aceea că Marele Ducat era un stat separat. Ca protest la adresa legislației imperiale, finlandezii au inițiat "Marea Petiție". Între 10 şi 15 martie 1899, 529.931 de semnături au fost strânse în semn de protest la adresa rusificării. Petiția a fost trimisă împreună cu o delegație însemnată la St. Petersburg, pentru a fi prezentată țarului. Dar, aşa cum s-a întâmplat lucrurile aproximativ în aceeaşi perioadă cu memorandumul românilor din Transilvania, împăratul a refuzat să primească documentul. Aceeaşi a fost soarta "Petiției Culturale" din 1899 semnată de mulți oameni de ştiință şi cultură europeni proeminenți (Henrik Ibsen, Fridtjof Nansen şi Georges Brandes, Emile Zola, Theodore Mommsen, Anatole France, Herbert Spencer).

Însă importanța acestor petiții a fost mai mare pe plan intern: mulți finlandezi au devenit abia acum conştienți de legile constituționale care guvernau Marele Ducat şi de forma sa particulară de guvernare; începând din acest moment s-a accentuat preocuparea pentru educația civică; caracterul legal şi constituțional al naționalismului finlandez s-a accentuat. Chestiunea lingvistică nu putuse integra societatea finlandeză, bilingvă, dar cea constituțională a reuşit să facă acest lucru. Pentru a protesta la adresa măsurilor de rusificare mulți finlandezi se întruneau la statuia țarului Alexandru al II-lea. Unul dintre centrele rezistenței împotriva rusificării a devenit cafeneaua Fazer din Helsinki. Familia Fazer părăsise Elveția pentru a se stabili la Helsinki în 1844, şi făcuse afaceri foarte bune în Finlanda[129]. Spiritul Kalevalei şi renaşterea interesului în privința Kareliei au fost două trăsături dominante ale scenei culturale finlandeze din anii 1890. Pictorul Akseli Gallén-Kallela a pictat, în 1897, un număr de tablouri monumentale având ca subiect Kalevala. Compozitorul Jean Sibelius şi-a petrecut luna de miere în Karelia, la fel ca şi Igor Stravinsky şi Akseli Gallén-Kallela. La 13 noiembrie 1893 a avut loc o

[128] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 72.
[129] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 82-83.

manifestare artistică naţionalistă la Helsinki în care a fost abordată chestiunea Kareliei. Sibelius a scris muzica pentru această manifestare.

Propaganda finlandeză împotriva încălcării drepturilor constituţionale ale ţării a fost difuzată la Expoziţia de la Paris (1900)[130] şi Jocurile Olimpice de la Stockholm. Finlandezii au prezentat la Paris un pavilion propriu care era o demonstraţie de naţionalism. Pavilionul finlandez era alcătuit din blocuri uriaşe de stâncă. Pavilionul era opera a trei mari arhitecţi finlandezi: Hermann Gesellius, Armas Lindgren şi Eliel Saarinen. Gallén-Kallela a decorat construcţia cu fresce prin care a încercat să creeze atmosfera unor biserici şi castele medievale de piatră. Casa şi studioul lor de la marginea oraşului Helsinki precum şi Muzeul Naţional Finlandez (construit între 1906 şi 1912) sunt realizate de aceeaşi arhitecţi. Cel mai activ propagandist finlandez a fost senatorul Leo Mechelin, care avea o reţea internaţională importantă de contacte.

Reverberaţii ale evenimentelor care se desfăşurau în Finlanda au pătruns şi în România. Astfel, viitorul mare om politic liberal român, I.G. Duca, într-un articol publicat în "Universul" din 17 martie 1901, deplângea politica autocratică şi reacţionară a Rusiei. I.G. Duca remarca textual că: "Desfiinţarea Marelui Ducat din Finlanda, anexarea lui la imperiu şi rusificarea cu de-a sila a acestei paşnice populaţiuni n-a avut alt rezultat decât să înstrăineze de ţar o regiune credincioasă tronului"[131].

După cum remarca şi I.G. Duca, manifestul şi legea conscripţiei au rupt legăturile puternice de loialitate care-i legase pe finlandezi de suveranul lor din 1809. Mai mult, boicotul asupra conscripţiilor şi revoltele asociate cu acesta l-au determinat pe Bobrikov să întreprindă o nouă acţiune riscantă: în 1903 el a obţinut temporar puteri dictatoriale. În baza acestor puteri, Bobrikov putea recurge chiar şi la deportări. Măsurile lui Bobrikov au determinat aplicarea în mai bune condiţii a legii conscripţiei, dar s-au dovedit fatale vieţii acestuia: partidul rezistenţei active a pus la cale asasinarea lui Bobrikov, executată în la 16 iunie 1904 de către un funcţionar al Senatului, Eugen Schauman, care imediat după comiterea crimei s-a sinucis[132]. Şi procurorul general al Finlandei, "finlandezul vechi" E. Soisalon-Soininen, a fost asasinat din motive politice.

Deşi a păstrat coordonatele esenţiale ale activităţii predecesorului său, noul guvernator general, Ivan Obolensky, a fost atât prin natura sa cât şi prin mijloacele folosite, mai puţin agresiv decât Bobrikov. El a făcut o serie de concesii precum promisiunea de a convoca Dieta, delimitarea sferei legislaţiei imperiale de aceea a legislaţiei Marelui Ducat, permisiunea de întoarcere a deportaţilor în Finlanda.

Manifestul din februarie şi legea conscripţiei au divizat elita politică finlandeză în două tabere opuse: aceia care propovăduiau o linie de colaborare tactică cu Rusia, conciliatorii, şi aceia care militau pentru rezistenţă în faţa măsurilor St.

[130] Max Jakobson, *Finland...*, p. 25.
[131] I.G. Duca, *Lumea...*, p. 42.
[132] Anatole Mazour, *Finland between East and West*, D. Van Nostrand Company, Princeton, New Jersey, Toronto, London, New York, 1956, p. 23.

Petersburgului[133]. Partidul care era în favoarea concilierii era Partidul Finlandezilor Bătrâni, conduşi de fermierii mai bogaţi şi cler. Acest partid considera că era un fapt evident că marile puteri nu făceau compromisuri cu securitatea lor. Prin urmare, aceşti conservatori considerau că finlandezii nu era bine să meargă împotriva curentului. În schimb, Partidul Suedez, Partidul Finlandezilor Tineri şi Partidul Social-Democrat erau în favoarea rezistenței. Ultimul, care se dovedea sensibil la sentimentele naționale finlandeze, a refuzat să devină o filială națională a P.S.D. din Rusia, preferând să rămână un partid de sine stătător. Constituționaliştii mergeau pe linia Dietei de la Porvoo şi au organizat o rezistență subterană în maniera evreilor care erau persecutați în Rusia. Constituționaliştii au publicat un Catehism Cetățenesc care este bazat pe ideea că aceia care se supuneau țarului erau la fel de periculoşi ca şi purtătorii ciumei în epoca medievală.

Constituționaliştii au demisionat din Senat, fiind înlocuiți de Finlandezii Bătrâni. Din acest moment, Senatul a devenit cunoscut sub numele de Senatul concilierii. De asemenea, administratorii civili care se opuneau noilor măsuri ruseşti au demisionat sau au fost înlăturați şi înlocuiți cu conciliatori. În acest fel, atât administrația cât şi Senatul au fost finlandizate. Situația s-a schimbat în timpul revoluției de la 1905 când Senatul şi administrația au fost epurate de Finlandezii Bătrâni. În Dieta din 1905-1906 constituționaliştii au dominat toate cele patru camere[134].

Greva generală care a izbucnit ca urmare a înfrângerii Rusiei în războiului ruso-japonez[135] şi a tensiunilor sociale acumulate, s-a făcut simțită în Finlanda la sfârşitul lunii octombrie şi începutul lunii noiembrie. În Finlanda, mişcarea a avut în vedere în primul rând obiective naționale: restaurarea condițiilor legale de dinainte de epoca Bobrikov. Atât Partidul Finlandez, la 2 noiembrie 1905, cât şi Partidul Rezistenței Active o zi mai târziu, au solicitat convocarea unei adunări naționale finlandeze[136]. Social-democrații au avut însă obiective mai largi precum reforma sistemului de reprezentare şi introducerea votului egal şi universal. Curând, aceştia au început să recurgă la metode revoluționare.

La începutul mişcării greviste finlandezii au creat o Gardă Națională care cuprindea atât elemente burgheze cât şi socialiste. Burghezia constituționalistă, în special studenții, s-au separat de socialişti şi au format propriul grup, ceea ce a condus la o acțiune similară din partea socialiştilor. Cele două grupuri au ajuns să se

[133] Partidul Rezistenței Active Finlandeze s-a format la Helsinki la 17 noiembrie 1904 şi a adoptat un program care căuta "să submineze sentimentele tradiționale de loialitate ale poporului față de monarh şi să întărească sentimentele sale de libertate", D.G. Kirby (editor), *Finland* ..., p. 61-62, document 61.

[134] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 66-77.

[135] Încercând să discearnă cauzele comportamentului mediocru al armatei ruse, I.G. Duca observa la 1 mai 1904, în ziarul "Universul", anticipând înfrângerea Rusiei, că "...precum Rusia se întinde de la Baltica la Oceanul Pacific şi de la poalele Himalayiei până la mările înghețate ale Nordului, având în colosala ei întindere ținuturi pe jumătate sălbatice şi ținuturi încă sălbatice, ținuturi în care se văd roadele administrației ei şi altele unde administrația nici nu poate pătrunde, tot astfel şi armata rusească este o masă colosală, dar fără unitate între elemente; aci ceva puternic, dincolo ceva slab. Or, puterile neorganizate sunt puteri pierdute...", vezi I.G. Duca, *op.cit.*, p. 81.

[136] D.G. Kirby (editor), *Finland* ..., p. 111-112, documentele 69-70.

confrunte în fața magazinului Stockmann şi au evitat numai cu greu o vărsare de sânge.

După ce greva a luat sfârşit, între categoriile sociale finlandeze s-a ajuns la un consens în privința abolirii sistemului de stări şi înlocuirii acestuia cu o adunare aleasă pe baza votului universal şi egal. S-a convenit ca Dieta să legifereze o nouă lege parlamentară care să codifice aceste schimbări. Prințul Obolensky a numit un Senat constituționalist avându-l în frunte pe Leo Mechelin, care conținea şi un membru al P.S.D.

Greva a obligat autoritățile să facă concesii Finlandei. Ca urmare a Manifestului din 4 noiembrie, aplicarea Manifestului din februarie a fost temporar suspendată, iar legea conscripției anulată împreună cu decretele elaborate după Manifestul din februarie: decretul puterilor dictatoriale din 1903, decretul care sporea autoritatea jandarmeriei, precum şi schimbarea raportului de putere dintre guvernatorul general, Senat şi guvernatori operată de Bobrikov şi von Plehwe. Ordonanța cu privire la utilizarea limbii ruse a fost adaptată noilor circumstanțe în urma decretului din 1906. Manifestul din noiembrie cerea Senatului să propună o nouă lege parlamentară care să conducă la legiferarea votului universal şi egal precum şi a unei legi care să dea Dietei puteri constituționale de a investiga legalitatea acțiunilor guvernamentale şi de a asigura menținerea libertăților civice. Senatul era instruit să emită o declarație care să anunțe sfârşitul cenzurii[137].

Reforma sistemului parlamentar, efectuată în primăvara anului 1906, a fost cea mai radicală din întreaga Europă. S-a trecut direct de la o dietă cvadricamerală la un parlament unicameral bazat pe votul universal liber şi egal. Pentru prima oară în Europa, şi a doua oară după Noua Zeelandă, femeilor li s-a permis să aleagă şi să fie alese. Numărul alegătorilor a crescut de zece ori[138]. Pentru a compensa oarecum această transformare bruscă, actul parlamentar cerea existența unor majorități calificate în privința legilor importante: modificările constituționale aveau nevoie de o majoritate calificată de cinci şesimi pentru a fi declarate urgente şi adoptate în timpul unui singur parlament. Guvernul rus a avut grijă ca noile măsuri legislative să nu altereze balanța de putere dintre țar şi legislativul finlandez şi să nu lovească în interesele ruşilor din Finlanda. Senatul rămânea în continuare responsabil din punct de vedere politic în fața țarului.

Această reformă a obligat partidele embrionare să se modernizeze şi să treacă de la statutul de cluburi create în jurul unor ziare la acela de organizații capabile să capteze atenția electoratului şi să fie votate. Suedezii au format Partidul Poporului Suedez. În 1907 a fost creat Partidul Agrar care avea să se bucure de longevitate şi credibilitate pe scena politică finlandeză. Finlandezii Bătrâni şi cei Tineri au rămas separați[139].

---

[137] *Ibidem*, p. 115-116, document 72.
[138] Matti Klinge, *A Brief*..., p. 107.
[139] În cadrul programului Partidului Rezistenței Active a fost fixat scopul obținerii independenței politice a Finlandei "cu o constituție republicană şi totalmente democratică", D.G. Kirby (editor), *Finland* ..., p. 121-122, document 76.

Primele alegeri parlamentare democratice au servit ca un barometru cu privire la popularitatea acestor formațiuni politice. Parlamentul finlandez (Eduskunta), abia născut, a cunoscut şi prima mare surpriză: partidul care a primit cele mai multe voturi şi, în consecință, locuri parlamentare, a fost P.S.D., cu 80 dintr-un total de 200 de scaune. O a doua surpriză au reprezentat-o Finlandezii Bătrâni care au reuşit să obțină 59 de mandate. Finlandezii Tineri şi Partidul Suedez, dominante în Senat, au dezamăgit obținând doar 26, respectiv 24 de fotolii parlamentare. Finlandezii, reprezentați de propriul parlament, refuzau să trimită delegați la Duma rusească. Statutul asupra legislației panimperiale din 1910 a obligat Eduskunta să aleagă doi reprezentanți pentru Consiliul de Stat şi patru pentru Dumă. Şi aceasta în condițiile în care primul ministru Stolâpin gândea că Finlanda era tratată privilegiat şi trebuia adusă în linie cu sistemul electoral din districtele ruseşti. Parlamentul finlandez nu a acceptat însă legalitatea statutului din 1910 şi nu a întreprins nimic pentru a nominaliza aceşti reprezentanți. Mai mult, pricinile finlandeze urmau să fie analizate de primul-ministru rus şi guvernul acestuia înainte de a fi prezentate țarului. Ministrul secretar de stat era marginalizat, guvernatorul general fiind acela care aducea la cunoştința guvernului chestiunile finlandeze[140]. Aceste măsuri puneau practic capăt autonomiei Finlandei.

În timpul regimului Stolâpin problema finlandeză a devenit una importantă în Dumă şi, în general, în cadrul dezbaterilor publice din Rusia. Într-un discurs al primului ministru din 1908, Stolâpin considera că, deoarece Rusia şi Finlanda formau o singură entitate politică şi aveau o politică externă unică, era necesară o uniformizare la nivelul organizării lor[141]. Din 1909 situația a devenit mai dificilă odată cu numirea fostului adjunct al lui Bobrikov, F.A. Seyn, ca nou guvernator general al Finlandei (1909-1917). Scopul noii atitudini ruseşti față de problema finlandeză era acela de a crea un nou sistem legislativ imperial care să țină cont atât de existența Dumei cât şi a Eduskuntei finlandeze. În opinia elitei ruseşti, modificările legislative urmau să fie operate în urma inițiativei guvernului rus şi coordonate de primul ministru. Eduskuntei i se cerea să trimită reprezentanți în ambele camere ale legislativului rus (devenit bicameral din 1906, Consiliul de Stat fiind camera superioară a parlamentului rus), în conformitate cu o prevedere a Manifestului din februarie[142].

Legislația din 1910 a tranşat disputa în favoarea viziunii ruseşti. Eduskunta avea obligația, după cum am subliniat, de a alege reprezentanți în Consiliul de Stat şi în Dumă. Statutul din 1910 înlocuia Manifestul din februarie. El definea clar sfera legislației imperiale. Aceasta includea chestiuni militare, statutul limbii ruse, bazele administrației separate a Finlandei şi drepturile ruşilor din Finlanda. Un comitet

[140] Vezi textul actului publicat de Yale University în cadrul "Avalon Project", la adresa http://www.histdoc.net/history/history.html

[141] Pavel Miliukov a criticat discursul primului ministru care, în opinia sa, adăuga o nouă problemă unei țări care avea şi aşa destule altele. Politicianul de dreaptaV.M Purişkievici a susținut ideile primului ministru şi a accentuat, ca şi Bobrikov, ideea că Rusia avea un drept al cuceritorului asupra Finlandei, D.G. Kirby (editor), *Finland* ..., p. 125-128, document 78.

[142] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 77-78.

special a fost alcătuit în scopul de creiona un program legislativ cuprinzător pentru Finlanda aplicând distincţia dintre legislaţia imperială şi cea de interes local. Publicat în 1914, programul a devenit cunoscut sub numele de "programul marii rusificări". Războiul şi revoluţia au amânat *sine die* realizarea programului. Derivând din statutul din 1910, legea din 1912 investea cetăţenii ruşi cu acelaşi drepturi cu cei finlandezi pe teritoriul Marelui Ducat.

Eduskunta finlandeză a încercat să adopte mai multe reforme sociale. Relaţiile tensionate dintre Helsinki şi St. Petersburg au dus la neratificarea acestor măsuri şi la dizolvarea Eduskuntei. Alegeri anticipate au avut loc în numeroase rânduri: 1908, 1909, 1910, 1911, 1913 şi 1916.

Consiliul de Miniştri rus a creat sub autoritatea sa, în 1907, un organ consultativ special, care să dezbată afacerile finlandeze. Un decret din 1908 stipula, de asemenea, că mai înainte de a fi prezentate ţarului, legile şi măsurile administrative de interes general trebuiau să fie trimise pentru inspecţie Consiliului de Miniştri. Autoguvernarea Finlandei s-a restrâns astfel la acele chestiuni care înainte fuseseră delegate pentru adoptarea unei decizii în Marele Ducat, fără a mai fi nevoie de girul prealabil al ţarului. Rolul ministrului secretar de stat a devenit pur formal.

Date fiind aceste circumstanţe, senatorii constituţionalişti au demisionat în bloc în 1909 - secţiunea legală a demisionat în întregime - lăsând în urmă doar un Senat alcătuit din Finlandezii Bătrâni. Proiectul de a solicita ca Finlanda să plătească o sumă de bani pentru a compensa abolirea armatei finlandeze în 1901 ("milionul militar") i-a determinat şi pe aceştia din urmă să demisioneze. După ce au fost vehiculate diverse planuri de a aboli instituţia Senatului, în cele din urmă s-a recurs la soluţia numirii ca senatori a unor ofiţeri superiori finlandezi care serveau în Rusia, de unde şi numele dat acestei instituţii de "Senatul amiralilor din 1909".

Limba de dialog în Senat a devenit astfel rusa. Dacă programul de rusificare de după 1899 a împărţit societatea finlandeză în două tabere, după 1908 sincopa care le separa a început să se micşoreze. Teama comună de o revoluţie socială a început să apropie unul de celălalt grupurile nesocialiste.

Finlanda şi Primul Război Mondial

În 1914 în Finlanda a fost declarată starea de război. În 1916 s-a desfăşurat însă, în mod legal, alegerea unui nou Parlament. P.S.D. a câştigat în aceste alegeri o majoritate absolută de 103 fotolii parlamentare. Deoarece Eduskunta nu a fost convocată până după revoluţia din martie 1917, socialiştii nu au putut să-şi valorifice victoria electorală.

Măsurile opresive adoptate de ruşi în Finlanda, precum şi planurile secrete ruseşti de a anihila complet autonomia Finlandei[143], planuri care s-au "scurs" şi au ajuns la cunoştinţa finlandezilor[144], au activat mişcarea de rezistenţă existentă în sânul studenţimii. În noiembrie 1914, la sediul fraternităţii studenţeşti ostrobothniene din

[143] Vezi programul amplu de rusificare realizat de Comitetul Korevo numit de Stolâpin în D.G. Kirby (editor), *Finland* ..., p. 135-138, document 83.
[144] Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *op.cit.*, p. 220.

Helsinki, s-a desfăşurat în mod secret o întrunire activistă. Câteva zile mai târziu s-a creat un comitet care urmărea desprinderea Finlandei de Imperiul Rus. Stabilirea unei conduceri militare era considerată esențială. Singura posibilitate de a crea forțe militare capabile să susțină aceste planuri a fost văzută în perspectiva unei înțelegeri cu Germania. Berlinul a agreat aceste planuri[145]. La 29 ianuarie 1915 germanii au permis unui număr de 200 de studenți să urmeze cursuri de pregătire militară de 4-6 săptămâni în Germania. Oficii care să guverneze recrutarea studenților au fost stabilite la Stockholm şi Berlin. Primul curs a început la Lockstedt, în Holstein, lângă Hamburg, la 25 februarie 1915 şi a fost urmat de 189 de studenți. Cursul s-a desfăşurat sub conducerea maiorului Maximilian Bayer. La 26 august 1915 s-a decis ridicarea numărului cursanților la 2.000 şi crearea unui batalion din rândurile cursanților. Batalionul va deveni cunoscut sub numele de al 27-a Batalion Regal Prusac Jäger[146]. Alți voluntari s-au încadrat în armata rusă. O consecință a mişcării jägerilor[147] a fost că ruşii au început să-i considere pe finlandezi ca fiind nedemni de încredere. Conscripția finlandezilor nu a mai fost astfel niciodată aplicată în ciuda războiului mondial.

[145] Întâlnirea de la Ministerul de Război de la Berlin la 26 ianuarie 1915 cu privire la serviciul militar ce urma a fi efectuat în Germania de către recruți finlandezi, D.G. Kirby (editor), *Finland* ..., p. 138-139, document 84.

[146] Vezi Decretul din 26 august 1915 publicat de Yale University în cadrul "Avalon Project", la adresa http://www.histdoc.net/history/history.html

[147] Utilizăm în continuare termenul german care înseamnă corp de vânători.

Capitolul III

SCURTĂ ISTORIE A SCANDINAVIEI PÂNĂ ÎN EPOCA MODERNĂ

Printre primii europeni care au folosit denominația de Scandinavia în scrierile lor a fost istoricul roman Tacitus. În anul 98 Tacitus descria populațiile - pe care nu le văzuse vreodată - care locuiau la nord de Germania: danezii, norvegienii, suedezii şi finlandezii.

Prin comparație cu alte regiuni europene, Scandinavia nu a fost niciodată un amestec de rase. Chiar şi prin liberalizarea de dată recentă a politicilor imigraționiste din țările nordice (cu excepția Finlandei) şi acceptarea refugiaților, Scandinavia a rămas mai omogenă din punct de vedere rasial decât alte regiuni ale Europei Occidentale. Izolarea geografică, suprafața relativ mare a Scandinaviei, precum şi climatul friguros i-au făcut pe scandinavi să rămână relativ interiorizați şi au constituit impedimente în calea migrației. Vikingii au încercat să rupă aceste bariere. Imaginea lor a rămas aceea a unor distrugători, viziune creată de prelații irlandezi şi poeții francezi. Epoca vikingă a început în 793 odată cu jefuirea unei mănăstiri din Lindisfarne şi a durat până în sec. al XI-lea.

Abia la sfârşitul Evului Mediu, scandinavii şi-au pus din nou amprenta asupra culturii europene. Reforma a răspândit cele mai decisive schimbări în sânul popoarelor din Europa Nordică. Scandinavii au fost capabili să acționeze mai coerent ca urmare ca unirii de la Kalmar din 1397. La Kalmar, în sudul Suediei, regina Margareta a Danemarcei i-a convins pe liderii danezi, norvegieni, suedezi şi finlandezi să depăşească diferențele dinastice dintre ei şi să se unească sub un singur monarh. Regina Margareta s-a folosit de situația ei particulară de regină a Danemarcei şi soție a regelui Norvegiei în acest scop. Acționând ca regentă a Danemarcei, Norvegiei şi Suediei, Margareta a reuşit să unească sceptrele celor trei state în mâinile unui singur monarh, fiul nepoatei sale, Eric, duce de Pomerania. Încercarea primului rege panscandinav de a obține *dominium maris Baltici* a eşuat[148]. Cum, de altfel, a eşuat şi formula panscandinavă ca atare. Uniunea de la Kalmar a servit interesele unui mic grup social, nu a avut un mandat popular şi a fost distrusă de baronii care au susținut-o, atunci când interesele lor s-au modificat în anii 1520.

În 1523 Suedia a repudiat dominația daneză şi, sub conducerea lui Gustaf Eriksson, i-a înfrânt pe danezi la Västerås. La 6 iunie 1523 nobilul suedez a fost ales rege sub numele de Gustav Vasa I şi a întemeiat dinastia de Vasa. Scandinavia a fost remodelată în două regate: Danemarca - Norvegia şi Suedia - Finlanda.

În secolele al XVI-lea - al XVII-lea monarhii scandinavi, dinastiile Valdemar şi Oldenburg din Danemarca, precum şi dinastia Vasa din Suedia, au cucerit, colonizat, arbitrat şi direcționat politica externă europeană pe o scară comparabilă cu Henric al

[148] Matti Klinge, *The Baltic...*, p. 45.

VIII-lea al Angliei şi Petru cel Mare al Rusiei. Forța Scandinaviei a fost demonstrată de Compania Indiilor Răsăritene daneză care a achiziționat Tranquebarul în 1626. În următoarele două secole a urmat o perioadă de stagnare în Scandinavia. La sfârşitul sec. al XVIII-lea regii Danemarcei şi Suediei au domnit ca monarhi absolutişti asupra unor regate aflate în decădere[149].

În sec. al XVII-lea regele Gustav al II-lea Adolf a subsidiat o serie de migrații scandinave încercând să ridice prestigiul Suediei prin stabilirea unei colonii în America. În 1638, însoțiți de pastorii lor, un lot de suedezi şi finlandezi a migrat în America, în Delaware. În sec. al XIX-lea acestora le-au urmat danezi şi norvegieni (ultimii începând cu 1825). La sfârşitul sec. al XIX-lea deja 400.000 de norvegieni locuiau în America. De-a lungul sec. al XIX-lea şi la începutul sec. al XX-lea au emigrat şi un milion de suedezi. Sudul Suediei a fost aproape depoluat în acest proces. De asemenea, un număr considerabil (circa 350.000) de finlandezi s-au alăturat până la începutul sec. al XX-lea vecinilor lor. Migrația daneză a începutul abia pe la 1850[150].

Istoria Scandinaviei în epoca modernă

Istoria Danemarcei până la 1918

La începutul sec. al XIX-lea, o nouă balanță de putere s-a stabilit în Europa: Marea Britanie şi-a întors atenția asupra danezilor care-şi sporiseră bogăția producția şi comerțul cu grâne. Schimbări sociale ample făcuseră din Danemarca o națiune de țărani liberi. Însă forța navală a Danemarcei era de domeniul trecutului. Danemarca s-a alăturat celei de-a doua Ligi Armate a Puterilor Baltice formate în epoca napoleoniană pentru a proteja navigația puterilor neutre. Britanicii nu au ținut cont de acest fapt şi au preluat treptat controlul asupra flotei comerciale daneze, în scopul de a o preveni să-i ajute pe francezi[151].

Semnul cel mai dramatic al unei noi ere a fost dat de uşurința cu care flota britanică, condusă de Sir Hyde Parker şi Horatio Nelson, a pătruns în Marea Baltică. În 1801 amiralul Parker a ancorat lângă coasta daneză şi a cerut permisiunea de a trece de castelul Kronburg pentru a naviga în Marea Baltică. Comandantul fortăreței daneze a refuzat să permită unei flote militare să treacă de castelul său. Flota britanică a trecut totuşi şi, în trecere, a încercat să bombardeze oraşul şi fortăreața de la Elsinore. Numai o bombă a lovit oraşul, şi chiar şi aceasta a căzut exact pe casa care găzduia Consulatul britanic. Având avantajul că flota daneză era cantonată în rada portului Copenhaga şi marinarii plecați în concediu, ca şi a situației că flota rusească (Rusia era aliata Danemarcei) era obligată de gheață să rămână în St. Petersburg, flota englezească nu a avut nevoie decât de 5 ore pentru a înfrânge apărarea daneză a capitalei, Copenhaga, la 2 aprilie 1801.

Amiralul Nelson s-a întâlnit apoi cu prințul moştenitor al Danemarcei. În timpul discuțiilor despre penalitățile de război pe care Danemarca trebuia să le plătească

[149] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 3-4.
[150] *Ibidem*, p. 30.
[151] Matti Klinge, *The Baltic...*, p. 99.

Angliei a sosit vestea asasinării ţarului Pavel şi a urcării regelui Alexandru I pe tronul Rusiei. Alexandru I era favorabil britanicilor. Danezii s-au bucurat de pace până când tratatul de la Tilsit din 1807 a determinat răsturnarea alianţelor. Ministrul de externe britanic George Canning considera Danemarca ca pe un pericol potenţial. Când danezii au refuzat să-şi cedeze flota britanicilor, Londra a decis să atace cu o forţă expediţionară Copenhaga. Asaltul din septembrie 1807 a fost devastator. Timp de trei zile oraşul a fost bombardat până când cea mai mare parte a acestuia a ajuns moloz. Englezii au preluat controlul asupra şantierului naval regal danez distrugând cinci nave. Întreaga flotă daneză staţionată în afara Copenhagăi a fost capturată şi preluată de britanici, după ce a fost încărcată cu bunuri daneze. Opinia publică daneză, şi chiar cea engleză, a fost mirată de vehemenţa atacului britanic care a distrus o capitală şi a făcut atâtea victime. Nimeni nu a fost mirat în momentul în care decizia regelui Frederic al VI-lea de a se alătura lui Napoleon a fost salutată cu entuziasm de danezi.

Când Napoleon a fost finalmente înfrânt în 1814, Danemarca a fost nevoită să încheie pacea de la Kiel. Ca urmare a acestei păci, Norvegia a fost pierdută în favoarea Suediei, iar Heligoland în favoarea Marii Britanii. Norvegia a fost cedată Suediei la 21 martie 1814 în conacul de la Eidsvoll, unde a fost semnată Constituţia de la Eidsvoll subjugând Norvegia Suediei şi dizolvând o uniune între Danemarca şi Norvegia care durase 439 de ani. Danemarca a mai păstrat doar Groenlanda, Islanda şi Insulele Faroe, precum şi câteva colonii la tropice, Insulele Virgine în Indiile Occidentale, câteva staţiuni comerciale pe coasta Guineei, staţiunile comerciale indiene de la Tranquebar şi Frederiksnagore şi Nicobars[152].

Dezmembrarea naţiunii daneze a determinat o reacţie a elitei intelectuale vizând liberalizarea economică şi politică. Aceasta a fost concretizată în mişcarea de reformă constituţională de la 1848 şi mişcarea pentru fondarea liceelor populare. Un rol deosebit în cadrul mişcării intelectuale daneze din această perioadă a fost jucat de N.F.S. Grundtvig, Hans Christian Andersen şi S. Kiekegaard. Kiekegaard (1813-1855), unul dintre primii filosofi existenţialişti, considera că omul avea de ales în viaţă între două atitudini diferite în viaţă: cea estetică şi cea etică. Nu la fel de faimos ca marele povestitor Hans Christian Andersen, Søren Aabye Kierkegaard a avut o influenţă marcantă asupra culturii europene moderne. Rainer Maria Rilke a învăţat în mod special limba daneză ca să-l citească pe Kierkegaard în original. Iar Miguel de Unamuno, care a învăţat-o pentru a-l citi pe Ibsen, a fost încântat să-l descopere astfel pe Kierkegaard în limba sa natală[153].

În anii 1830 discuţia publică asupra chestiunilor politice a devenit tot mai acută. Regele Christian al VIII-lea, ca rege al Norvegiei, în 1814, sprijinise adoptarea unei constituţii liberale în favoarea Norvegiei. Regele nu era însă dispus să acorde aceleaşi privilegii danezilor. Moartea regelui în ianuarie, şi demonstraţia liberalilor din martie 1848, au contribuit însă la adoptarea reformei constituţionale de către succesorul lui Christian, Frederick al VIII-lea. Regele a denunţat în mod public absolutismul şi a

[152] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 10.
[153] Vezi Cuvântul Traducătorului, semnat Adrian Arsinevici, în Søren Kierkegaard, *Fărâme filosofice*, Ed. Synposion, Iaşi, 1994.

format un guvern reprezentativ condus de A.W. Moltke. În guvern au intrat liderii liberali D.G. Monrad şi O. Lehmann, ca şi "prietenul fermierilor-țărani", A.F. Tscherning. La 23 octombrie 1848 a fost convocată o adunare națională care a adoptat o nouă Constituție la 5 iunie 1849. Noul for legislativ al Danemarcei consta din două camere, Folketing şi Landsting. Membrii Folketingului erau aleşi pentru un mandat de 8 ani prin vot indirect. Membrii Landsting erau aleşi pentru 3 ani prin vot direct. Monarhia absolutistă a fost înlăturată. Monarhia constituțională, responsabilă în fața Parlamentului, era în faza sa embrionară. Această transformare s-a făcut în mod paşnic, prin aranjament constituțional. Influența coroanei în derularea afacerilor externe, dar şi în politicile interne cotidiene, a rămas pentru un timp importantă[154].

După o scurtă competiție cu panscandinavismul, naționalismul romantic a învins în Scandinavia. Fiecare națiune încerca să-şi etaleze unicitatea sa culturală. Fiecare dintre statele scandinave a căutat eliberarea sau a răspuns dorințelor de eliberare. Situația internă şi internațională a Danemarcei reprezintă un exemplu al modului în care noile forțe ale autodeterminării au fost interconectate în politicile interne şi externe. Pe plan intern, se înregistra lupta radicalilor danezi pentru reformă constituțională şi cea a germanilor pentru autodeterminare şi pentru a pune capăt legăturii politice dintre Schleswig şi Holstein. Războaiele napoleoniene i-au radicalizat pe naționaliştii germani care doreau să înlăture legăturile constituționale care existau din momentul în care regele danez Christian I devenise suveran al ambelor ducate la 1460. Populația din Schleswig era de origine daneză în partea rurală din nord, germană în sud şi mixtă în regiunea urbană din nord şi centru. Danezii au pierdut posesiunile lor Schleswig şi Holstein în două faze.

La 8 iulie 1846 Christian al VIII-lea, prin politica sa, a determinat confruntarea celor două grupuri de naționaliști, danezi şi germani, prin publicarea unei scrisori deschise în care a reafirmat integritatea Schleswig - Holsteinului şi a proclamat Schleswigul ca parte integrantă a Danemarcei. Regele nu a definit însă legile de succesiune în cazul Holsteinului. Când Frederik al VII-lea i-a succedat lui Christian în ianuarie 1848 majoritatea germană din ambele ducate a cerut încorporarea lor în cadrul Confederației Germane. Cauza acestor germani a fost îmbrățişată cu entuziasm de radicalii revoluționari germani. Un guvern provizoriu, format la Kiel, a proclamat independența acestei regiuni. Frederik al VII-lea a început o campanie împotriva revoluționarilor. Parlamentul Confederației Germane a cerut sprijinul Prusiei şi armatele prusiene au mărşăluit prin Schleswig, intrând chiar în Jutlanda, înainte de a se încheia un armistițiu. În aprilie 1849 luptele au continuat. Prusienii au mărşăluit din nou în Schleswig şi Jutlanda. Presiunea diplomatică a Marii Britanii, Rusiei şi Franței a oprit avansul trupelor prusiene. Imperiul Rus dăduse chiar ordin flotei să intervină în Marea Baltică pentru a sprijini Danemarca[155]. În tot cursul acestui război danezii au câştigat numai o victorie, cea de la Isted.

Tratatul de la pace, la încheierea căruia lordul Palmerston a jucat un rol important, a fost semnat la Londra la 8 mai 1852 de către Danemarca, Suedia, Marea

[154] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 15-16.
[155] Nicolae Ciachir, Gheorghe Bercan, *Diplomatia...*, p. 327.

Britanie, Rusia, Franța, Austria şi Prusia. Tratatul reconfirma dispozițiile tratatului danezo-prusian din 2 iulie 1850 Danezii sperau că acest tratat va fi un element permanent în balanța de putere europeană. Prin dispozițiile tratatului, administrația daneză a fost restabilită în Schleswig. Pentru a guverna provincia au fost numiți administratori regali danezi. Guvernul danez a decretat că limba oficială va fi daneza în nord, germana în sud iar în partea centrală daneza urma a se folosi în şcoli. Prusia şi Austria au avut obiecții împotriva aplicării noii constituții democratice a Danemarcei în Schleswig, pe considerentul că aceasta va apropia Schleswigul şi mai mult de Holstein[156].

În decada următoare Confederația Germană - iar Holsteinul era membru al acesteia - s-a întărit. Opinia publică germană cerea încorporarea Schleswigul în orbita germană. Guvernul danez a răspuns prin integrarea acestuia în Danemarca. Astfel, Constituția democratică a Danemarcei a fost aplicată şi în Schleswig. Aceasta semnifica încălcarea tratatului de la Londra. Actul Parlamentului danez care prevedea acest lucru a fost votat la 13 noiembrie 1863. Regele a murit înainte de a semna legea. Succesorul său a fost Christian al IX-lea. Ducele de Augustenburg s-a proclamat duce al Schleswig-Holsteinului. Bismarck a reuşit să obțină participarea Austriei la campania diplomatică şi apoi militară îndreptată împotriva Danemarcei. Armatele daneze s-au retras din Holstein dar nu au putut ocoli războiul. La 1 februarie 1864 armata austro-prusacă a început campania împotriva Danemarcei. Panscandinavismul, care devenise tot mai prezent în literatura romantică, nu a ajutat prea mult Danemarca, cu excepția asistenței câtorva voluntari norvegieni şi suedezi. Regele suedez Carol al XV-lea (1859-1872) era un adept al panscandinavismului. Regele a trebuit însă să accepte sfaturile prudentului său ministrul de externe, Manderström[157]. Danemarca a fost înfrântă[158]. Pacea de la Viena din 30 octombrie 1864 consemna cedarea ducatelor Schleswig, Holstein şi Lauenburg în favoarea Prusiei şi Austriei [159].

Pierderea Schleswigului şi Holsteinului a avut ca rezultat o prăbuşire electorală a Partidului Național Liberal din Danemarca. În 1866 guvernul conservator a elaborat o nouă Constituție. Sufragiul universal a fost păstrat doar pentru Folketing. Marii proprietari şi plătitorii de taxe mari controlau însă Landstingul. Prin urmare, a apărut o cezură între cele două camere care erau în polemică una cu cealaltă. Camera inferioară, reformistă, era în dezacord cu camera superioară, conservatoare. În 1872 stânga şi-a asigurat majoritatea în camera inferioară şi a insistat ca regele să desemneze un guvern care să o reprezinte. În 1884 în camera inferioară daneză au intrat şi doi social-democrați. În 1877 şi 1885 regele şi conservatorii au fost obligați să elaboreze un buget provizoriu atunci când camera inferioară a refuzat să voteze proiectul de buget[160].

[156] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 35.
[157] Nicolae Ciachir, Gheorghe Bercan, *op.cit.*, p. 353.
[158] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 36.
[159] Nicolae Ciachir, Gheorghe Bercan, *op.cit.*, p. 354.
[160] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 40.

În Danemarca, ca peste tot în Europa, anii 1890 s-au remarcat printr-o intensificare a mişcărilor politice ale muncitorilor. Cererile acestora vizau sporirea ajutorului statului pentru cei dezavantajați, drept de vot pentru femei, reforma sistemului juridic şi dreptul de organizare în sindicate. Sindicatele solicitau scăderea numărului de ore de muncă. În 1891 o lege împotriva oprimării săracilor a pus capăt practicii de vânzare la licitație a copiilor săraci, a căsătoriei forțate şi restricționării unor drepturi civile pentru beneficiarii de ajutoare sociale. În 1892 a fost votată o lege în beneficiul persoanelor bolnave. În 1899 au urmat Legea Educației Primare şi Legea Micilor Proprietăți. Ultima prevedea sprijinul statului pentru ca micii proprietari să achiziționeze loturi mai mari[161].

În 1896 Asociația Angajatorilor a decis să reziste solidar forței crescânde a sindicatelor. În replică, în 1898 a fost creată Asociația Sindicatelor. În 1899, cu cele două tabere formate, s-a produs ciocnirea: muncitorii au intrat în grevă sindicală iar angajatorii în grevă patronală pentru patru luni.

În anii 1890 cuvântul de ordine în Danemarca era neutralitatea[162]. Punctul de cotitură a intervenit în 1894 când aripa radicală a Partidului Venstre (Liberal) a fost de acord cu reducerea conscripției anuale pe considerentul că toate guvernele daneze vor trebui să sprijine neutralitatea ca principal obiectiv de politică externă.

Marile aranjamente constituționale din epoca napoleoniană au adus beneficii neaşteptate Danemarcei în secolul al XX-lea. Danezii s-au concentrat asupra democratizării şi dezvoltării economice. Copenhaga avea în 1901 480.000 de locuitori, mai mult decât Stockholmul, Oslo sau Helsinki. Vapoarele făceau cursa Copenhaga - Londra de două ori pe zi. La 1901 guvernul liberal a prezidat asupra începutului reformelor constituționale. Din 1901 alegerile au devenit secrete. Reforma a dus la o victorie clară a stângii. Regele Christian al IX-lea a făcut tot posibilul să micşoreze consecințele acesteia. Profesorul de drept J.H. Deuntzer a devenit şef al guvernului şi a început, în 1903, un program de reforme educaționale şi în sistemul taxelor.

Danezii nu au neglijat chestiunea apărării naționale. Evident, atunci când a început Marele Război, Deuntzer a făcut tot posibilul să mențină neutralitatea Danemarcei. Riscul unei implicări în război a fost adânc resimțit de Danemarca. Germania a cerut Copenhagăi la 5 august 1914 să mineze Marea Centură - ape internaționale prin care flota britanică putea pătrunde în Marea Baltică. Guvernul danez a acceptat, minând Mica Centură şi partea daneză a Sundului, astfel încât acțiunea să apară ca fiind o măsură menită să întărească apărarea Danemarcei. Un apel al regelui Cristian al Danemarcei, adresat regelui George al V-lea al Marii Britanii (vărul său), care explica motivația acestei acțiuni, a fost primită favorabil la Londra. Marea Britanie nu avea în acel moment capacitatea de a preveni o invazie a

[161] *Ibidem*, p. 65-66.

[162] La 2/14 aprilie 1879 prințul Basarab Brâncoveanu, aflat în misiune specială la Copenhaga, a fost primit în audiență solemnă de către regele Christian al IX-lea al Danemarcei căruia i-a notificat independența României, vezi Ion Calafeteanu (coordonator), *Istoria politicii externe româneşti în date*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 183.

Danemarcei de către Germania, care ar fi urmat cu siguranţă unui refuz danez, nici planuri pentru a forţa intrarea în Marea Baltică[163].

Iniţial, războiul nu a fost distrugător pentru Danemarca. Firmele daneze au fabricat hrană pentru germani, au desfăşurat comerţ normal cu ceilalţi scandinavi neutri şi chiar au făcut schimburi comerciale cu Marea Britanie. Boomul economic şi absenţa şomajului au durat până când războiul submarin nelimitat declanşat de germani a afectat comerţul danez[164]. În Copenhaga, şomerii au atacat în februarie 1918 Bursa de Schimb, simbol al societăţii capitaliste.

În 1917 S.U.A. au intrat în război. Pentru a-şi întări bazele navale şi căile de comunicaţie, Washingtonul a arătat un interes vădit Indiilor Occidentale. Posesiunea daneză din Insulele Virgine includea portul St. Thomas, care era situat pe cea mai scurtă rută între Europa şi Canalul Panama. Washingtonul a făcut o ofertă tentantă Copenhagăi pentru a prelua controlul acestui port. Încă din 1916, americanii declaraseră că nu aveau nici o obiecţie dacă danezii îşi extindeau suveranitatea în întreaga Groenlandă, unde Danemarca păstrase un cap de pod după disoluţia unirii cu Norvegia.

Istoria Suediei până la 1918

Şi în Suedia, situaţia internă a fost agitată la începutul secolului al XIX-lea[165]. Un moment crucial în istoria Suediei a fost constituit de semnarea unei alianţe împotriva Franţei de către Rusia şi Anglia în aprilie 1805. Suedia lui Gustav al IV-lea Adolf şi Austria s-au alăturat în acelaşi an alianţei. Napoleon avea încă resurse şi i-a înfrânt pe ruşi şi austrieci la Austerlitz. Suedia, Anglia şi Rusia au atacat Hanovra cu rezultate similare: Suedia a fost forţată să se retragă în Pomerania. În Pomerania trupele suedeze i-au atacat pe francezi în 1807, suferind pierderi grele. Suedezii au solicitat armistiţiu. Napoleon a acceptat armistiţiul pe 18 aprilie 1807. Armistiţiul va fi încălcat de regele Suediei la 2 iulie 1807. Francezii au înfrânt forţele suedeze la 13 iulie şi au ocupat Pomerania, la câteva zile după semnarea tratatului de la Tilsit. Scopul tratatului a fost acela de a încuraja Marea Britanie să accepte medierea rusă în vederea încheierii conflictului cu Napoleon. În articolul 5 al tratatului de alianţă semnat de Franţa şi Rusia se stipula că, dacă Suedia nu-şi închidea porturile pentru englezi, nu-şi rechema ambasadorul de la Londra şi nu declara război Angliei, cei doi împăraţi vor ataca Suedia şi vor determina şi Danemarca să facă acelaşi lucru.

Gustav al IV-lea Adolf, considerat de unii contemporani nebun, şi-a menţinut ura sa legitimistă şi religioasă faţă de Napoleon, a păstrat subsidiile bogate plătite de

---

[163] T.K. Derry, *A History of Scandinavia. Norway, Sweden, Denmark, Finland and Iceland*, George Allen&Unwin, London, 1979, p. 304.

[164] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 111.

[165] Nicolae Iorga arăta că în Suedia se continua viaţa politică a Evului Mediu: "Parlamentul nu e o vagă imitaţie engleză, ci dezvoltarea statelor generale de acum câteva secole. De aceea, ele există ca reprezentante ale adevăratei naţiuni, nu numai ale trecătoarei "naţiuni" electorale, alături de rege, de nu şi împotriva lui". Parlamentul are conştiinţa, considera Iorga, că regalitatea familiei Vasa, precum şi cea a familiei Bernadotte, "pleacă dintr-o hotărâre a lor pentru a încorona un edificiu care din State îşi trage toată puterea", Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 57.

Marea Britanie şi a refuzat să schimbe frontul. La 21 februarie 1808 regele a trebuit să accepte realitatea zdrobirii trupelor sale de către armata rusească în Suedia-Finlanda. În primăvară, suedezii au contraatacat în sudul Finlandei şi au obţinut câteva victorii. Fortificaţiile de la Sveaborg au fost însă cedate ruşilor. Cu aceasta a luat sfârşit războiul. Suedia a pierdut Finlanda. În Varmland a început în martie 1809 o revoluţie împotriva regelui. Generalul Aldercreutz l-a detronat pe rege pe care l-a trimis în exil. În mai 1809 ruşii au ocupat Ålandul şi ameninţau să atace Stockholmul. Ascultând şi sfatul britanicilor, suedezii au cerut pace. Pacea s-a încheiat la Hamina în septembrie şi prevedea anexarea de către Rusia a Finlandei şi Ålandului.

Riksdagul suedez s-a reunit apoi pentru a alege un nou rege. Un grup mic de ofiţeri inferiori tineri, mai sperând încă în recucerirea Finlandei, au negociat candidatura mareşalului Jean-Baptiste Bernadotte, devenit în urma urcării pe tron Carol al XIV-lea Ioan. În momentul în care l-au ales, suedezii nu ştiau că noul rege era deja în conflict cu Napoleon[166]. Din toamna anului 1810, Bernadotte a început să detaşeze Suedia de Franţa şi să o alăture inamicilor acesteia. Din 1811 alianţa franco-rusă s-a destrămat. În ianuarie 1812 Napoleon a ocupat Pomerania suedeză. Suedia a început din nou războiul cu Franţa mai ales că liderilor sudezi le era cunoscută dorinţa Marii Britanii şi a Rusiei de a ceda Norvegia Suediei. Carol al XIV-lea Ioan s-a alăturat alianţei cu Rusia în aprilie 1812, cu Marea Britanie în martie 1813 şi cu Prusia în aprilie 1813. Anglia a promis subsidii şi ajutor naval în vederea cuceririi Norvegiei. În schimb, Suedia a promis 30.000 de soldaţi pentru operaţiunile terestre.

Deoarece nici Rusia şi nici Anglia nu şi-au onorat promisiunile de a ajuta la cucerirea Norvegiei, Suedia iniţial nu a dorit nici ea să-şi îndeplinească obligaţiile asumate. În august 1813 Carol al XIV-lea era deja conducătorul unei armate de 160.000 de oameni care lupta împotriva Franţei. Regele şi-a ţinut cei 30.000 de soldaţi suedezi în rezervă. Carol al XIV-lea i-a înfrânt uşor pe mareşalii Oudinot şi Ney. În loc însă de a avansa spre Rin, după bătălia de la Leipzig, s-a îndreptat spre Schleswig-Holstein-ul danez, pentru a da o bază mai solidă revendicărilor asupra Norvegiei[167]. Tratatul de la Kiel din 14 ianuarie 1814 consemna renunţarea regelui Frederik al VI-lea al Danemarcei la suveranitatea asupra Norvegiei, care revenea acum Suediei[168]. Danezii au fost compensaţi cu Pomerania şi Rügen[169].

În Suedia clasa mijlocie urbană de care depindea crearea unei vârste a liberalismului era încă redusă numeric. Ideologul liberalismul suedez a fost Adolf

[166] Matti Klinge, *The Baltic*...,p. 101.
[167] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 17-19.
[168] Suedia a optat apoi pentru o politică de neutralitate. Cel care a pus bazele intelectuale ale politicii de neutralitate suedeză a fost chiar fostul general napoleonian Bernadotte. Inspirat de ameninţarea unui război ruso-britanic, la 4 ianuarie 1844 regele Carol al XIV-lea Ioan le-a trimis ambelor puteri un memoriu confidenţial căutând să dea o explicaţie sistemului său de neutralitate strictă. Regele arăta că, după pierderea Finlandei şi alipirea Norvegiei, ţara sa a devenit o putere insulară. Ţara sa era despărţită de continent la vest, sud şi est. Suedia abandonase toate iluziile care ar fi putut ameninţa pacea internă sau existenţa ca stat. Regele a anunţat clar că Stockholmul se ţinea departe de orice conflict ruso-englez, dar dorea prietenia ambelor naţiuni. Parlamentului, regele i-a adăugat şi un amănunt esenţial: politica neutralitate nu putea fi desfăşurată fără a avea şi mijloacele de a o apăra, Edward L. Killham, *The Nordic Way*..., p. 18.
[169] Matti Klinge, *The Baltic*...,p. 102.

Hedin, un scriitor influenţat de cultura franceză şi de dezvoltările contemporane din Marea Britanie şi S.U.A. Cele "Cincisprezece Scrisori" ale lui Hedin din 1868 arătau că Actul din 1866 a eşuat în încercarea de a fi o victorie pentru democraţie. Hedin considera că era necesară o cruciadă pentru a determina o reformă socială reală. Hedin a atacat şi prerogativele coroanei care-i dădeau acesteia autoritate asupra legislaţiei economice. Doctrinarul liberal considera că, la fel ca şi legislaţia civilă, şi cea economică trebuia elaborată în comun de rege şi parlament. Numirea preşedintelui parlamentului de către rege a căzut şi ea în vizorul critic al lui Hedin. De asemenea, obligaţia ca funcţionarii coroanei să fie de religie evanghelică era considerată de Hedin ca o limitare a libertăţii religioase. În privinţa relaţiei cu Norvegia, Hedin afirma că aceasta trebuia tratată ca un partener egal în uniunii. În 1867 Hedin a format o Asociaţie Liberală iar în 1868, în a doua cameră a parlamentului, a apărut un al doilea partid liberal, sub conducerea parlamentară a lui A.V. Uhr. Acest partid a propus sufragiul universal de ambele sexe de la vârsta de 21 de ani şocându-i pe parlamentari. După puţin timp însă partidul s-a dezintegrat. În 1898 liberalii au prezentat o moţiune semnată de 364.000 de oameni care revenea la cererea scrutinului universal[170].

Alfred Nobel a fondat "Compania de Nitro-glicerină" care i-a adus un succes extraordinar. În 1867 Nobel a inventat o versiune solidificată a nitroglicerinei denumită dinamită, după numele zeului grec al puterii. Ulterior, Nobel a inventat gelignita, care era ideală pentru inginerie: mai puternică decât nitroglicerina, insensibilă la şocuri, aceasta era rezistentă la umezeală şi apă, motiv pentru care putea fi folosită şi de submarine. În plus, costurile sale erau reduse. Cea mai mare fabrică din Marea Britanie a fost Ardeer din Scoţia care va deveni nucleul Industriilor Chimice Imperiale. La moartea sa, Nobel a lăsat o avere de 33 de milioane de coroane suedeze pentru a constitui un fond de premiere a inventatorilor din domeniile fizicii, chimiei, fiziologiei, medicinei, literaturii şi păcii. Nobel se considera un social-democrat moderat, în sensul în care el era totalmente împotriva averilor moştenite: nimeni nu merită să aibă nimic din ceea ce nu a muncit, considera el. Credea în libera iniţiativă, dar idealul său de guvernare avea în centru un dictator ales. Nobel se opunea libertăţii cuvântului şi presei, ca şi inovaţiilor democratice din constituţia suedeză. Pentru a-şi promova noua descoperire, Nobel a făcut o demonstraţie, distrugând stâncile de granit care impietau dezvoltarea portului Helsinki[171]. Primele premii Nobel au fost decernate în 1901. În 1911 scriitorul suedez August Strindberg[172] a scris o serie de articole în favoarea clasei muncitoare. Acesta i-a oferit în acelaşi an lui Strindberg un premiu anti-Nobel, ca o compensaţie şi un protest pentru neacordarea distinsului premiu marelui suedez.

---

[170] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 53.
[171] *Ibidem*, p. 58-59.
[172] De curând, literatura română s-a îmbogăţit în urma traducerilor în limba română a operelor lui August Strindberg efectuată de scriitoarea Gabriela Melinescu. Este vorba de "Jurnal ocult" (Ed. Univers, 1997), "Inferno.Legende" (Ed. Univers, 1999) şi "Singur" (Ed. Polirom, 2002).

În anul 1887[173] valoarea exporturilor suedeze era de 246.678.657 coroane suedeze, iar cea a importurilor de 297.410.162 coroane. Din totalul exportului pentru perioada 1886-1890 cheresteaua şi lemnul alcătuiau 42,71%, produsele agricole 24,9%, fier şi alte metale 15,23%[174]. Este evident, chiar parcurgând aceste date, că Suedia era încă o țară predominant prelucrătoare şi agricolă, cu o industrie mai puțin dezvoltată decât a Angliei, Franței sau Germaniei. Şi România a căutat să stabilească şi să mențină legături comerciale cu Suedia, noua putere economică a nordului Europei[175]. La 18 februarie/3 martie 1910 se semna la Berlin prima Convenție comercială şi de navigație între România şi Suedia[176].

Pentru scandinavi, anii 1890 au reprezentat sfârşitul erei liberalismului secolului al XIX-lea. Idealurile iluminismului, ale revoluțiilor de la 1789 şi 1848 şi ale reformiştilor constituționali păreau a se fi pierdut. Scandinavii şi-au luat asupra lor misiunea de a fi o conştiință a lumii occidentale. În 1892 Fridtjof Nansen s-a prezentat la Societatea Geografică Regală din Londra cu un plan pe care l-a realizat în 1896. Nansen a demonstrat că gheața polară se deplasa dinspre Siberia spre Spitzberg. Expediția Fram a lui Nansen a durat de la 24 iunie 1893 până la 13 august 1896[177].

Şi în Suedia lupta de clasă s-a intensificat în anii 1890. De altfel, anii 1850-1920 au constituit epoca de aur a mişcărilor populare în Suedia[178]. Devenise deja vizibil faptul că reforma constituțională nu pusese capăt sărăciei şi exploatării. Un studiu asupra muncitorilor urbani din 1895 arăta că 17% locuiau într-o cameră fără bucătărie, 42% într-o cameră cu bucătărie iar 26% realizaseră visul suedez de a avea două camere şi bucătărie. Cei mai mulți muncitori lucrau 12 ore pe zi. Cea mai mare parte a burgheziei aspira să lucreze în administrație pentru securitatea, prosperitatea şi puterea pe care o oferea o asemenea slujbă.

Prăpastia care despărțea clasele sociale explică forța ciocnirii dintre social-democrați şi putere. Primele întruniri social-democrate s-au desfăşurat în Suedia în 1881. Partidul Social-Democrat a fost fondat în 1898. Temându-se de schimbările prefigurate prin unificarea stângii, în 1902 a fost creată Confederația Suedeză a Angajatorilor. Dacă la începutul anilor 1880 erau doar 9.000 de sindicalişti în Suedia, douăzeci de ani mai târziu acestora li s-au adăugat alți 66.000 (cuprinzând circa 25% dintre muncitorii industriali). În 1898 Confederația Suedeză a Sindicatelor s-a organizat într-un sistem tripartit, care a durat neschimbat până în 1968. Confederația acționa prin intermediul unui congres (organul decizional cel mai înalt, care întrunea

[173] Anul stabilirii "Asociației Generale a Exportului Suedez".
[174] Erik Nylander (editor), *Modern Sweden*, Published by The General Export Association of Sweden, Stockholm, 1937, p. 11.
[175] Prințul Basarab Brâncoveanu, aflat în misiune specială la Stockholm, a fost primit la 24 martie/5 aprilie 1879 de regele Suediei şi Norvegiei Oskar al II-lea căruia i-a notificat independența României, Ion Calafeteanu (coordonator), *op.cit.*, p. 183.
[176] *Ibidem*, p. 206.
[177] Vezi Fridtjof Nansen, *Spre Pol în întuneric şi ghiață veşnică*, Ed. Filip Lazăr, Craiova, 1897 (traducere B. Marian). Ediția a II-a fost publicată la Bucureşti în 1924, a III-a la editura Librăriei H. Steinberg în 1925, iar a IV-a în această versiune la editura Mondero în 1992. Traducerea imediată a lucrării în limba română demonstrează interesul pe care expediția lui Nansen trebuie să-l fi stârnit în cadrul societății româneşti.
[178] Alf Åberg, *A concise history of Sweden*, Stockholm, 1992, editia a IV-lea, p. 80.

o dată la cinci ani 300 de delegați), al unei adunări reprezentative şi unui secretariat al comitetului executiv. În 1899 a fost organizată în acelaşi spirit şi Asociația Națională Cooperatistă[179].

În Suedia clasele privilegiate şi-au dat mâna cu coroana pentru a rezista presiunii clasei muncitoare pentru reformă constituțională. În august 1909 s-a desfăşurat greva generală la care au participat 300.000 de muncitori, membri ai Confederației Suedeze a Sindicatelor. Greva a fost înfrântă. Muncitorii au început să-şi pună tot mai mult încrederea în scrutinul electoral şi în Partidul Liberal al lui Karl Staaff.

La începutul sec. al XX-lea prima cameră a Parlamentului suedez era dominată în întregime de conservatorii care erau preocupați în principal de problema norvegiană. Stânga şi mişcarea sindicală s-a alăturat liberalilor pentru a face presiuni asupra conservatorilor.

În Suedia, între 1900 şi 1920 au existat două zone de conflict: arena parlamentară şi fabrica. Staff considera că existența unei diviziuni de putere între cele două camere ale Parlamentului, care aveau o compoziție şi interese diferite, constituia un neajuns al sistemului politic suedez. Între 1905 - 1906 liberalii lui Staaff au fost la guvernare, însă aceştia au fost curând înlocuiți de conservatorii lui Arvid Lindman (fost ofițer de marină). În 1909 Lindmann a introdus reprezentarea proporțională şi a lărgit corpul electoral. S-a menținut la putere până în octombrie 1911 când la guvernare a revenit Staaff.

Staaff a guvernat cu ajutorul social-democraților. Social-democrații deveneau tot mai încrezători datorită susținerii crescânde venite din rândul comunității, experienței parlamentare şi disciplinei de partid. Staaff a luptat împotriva coroanei şi a primei camere în chestiuni precum dezarmarea şi conscripția. Liberalii au întâmpinat şi destulă opoziție la adresa politicii lor. Fermierii au condus o demonstrație ostilă liberalilor: "Cu Dumnezeu şi poporul suedez, pentru rege şi patrie". Regele i-a întâmpinat cu căldură pe demonstranți în curtea Palatului Regal, în ciuda opoziției guvernului. S-a declanşat o criză între monarh şi guvern. Patru zile de la demonstrație (10 februarie 1914), guvernul a demisionat. Staaff şi liberalii erau conştienți de criza din relațiile internaționale şi ar fi preferat o politică de reînarmare dar făcuseră promisiuni electorale contrare[180].

În toamna anului 1914 fiecare dintre statele scandinave a încercat să-şi păstreze neutralitatea. Norvegienii se considerau a fi în siguranță atâta vreme cât Marea Britanie controla mările dar se aşteptau ca o mare bătălie navală să fie declanşată în apropierea coastei lor. Suedezii sperau că germanii vor câştiga războiul şi, chiar mai mult, că ruşii îl vor pierde. Numai un grup restrâns de suedezi aspirau deocamdată la salvarea Finlandei din brațele Rusiei. Suedia şi Norvegia aveau o poziție comună în privința războiului. La 8 august guvernele celor două țări au dat publicității o declarație comună prin care-şi anunțau intenția fermă de a menține neutralitatea regatelor lor în relația cu toate puterile beligerante. În decembrie, a urmat o întâlnire a celor trei regi scandinavi la Malmö. Când ei s-au întâlnit din nou la Oslo, trei ani mai

[179] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 69.
[180] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 118.

târziu, regele Suediei (liderul lor de opinie) a adresat o chemare pentru o nouă unitate a Scandinaviei, "o uniune de înțelegere sinceră" [181].

Până în 1917 Suedia a fost condusă de un guvern predominant conservator. Conservatorii au adoptat o politică neutralitate amicală față de Germania. În 1917 în Suedia s-au desfășurat alegeri. În cadrul alegerilor, social-democrații au ajuns în prim-plan (erau mai mult socialişti decât marxişti). În mai 1917 în Suedia a fost fondat Partidul Socialist de Stânga, care a câştigat şi el 11 locuri în alegerile pentru camera inferioară a parlamentului desfăşurate în 1918. P.S.D. concilia sindicalismul cu socialismul. Hjalmar Branting (1860-1925)[182] a fost cheia succesului social-democrației în Suedia. A ajuns membru al Parlamentului în 1897, cu ajutorul liberalilor. În 1903 i s-au alăturat alți trei sociali-democrați. Era redactorul-şef al cotidianului "Social-Democratul". Se opunea reformelor sociale violente. Favoriza naționalizarea minelor de fier din nord şi, în acest sens, şi-a bazat argumentația nu pe socialism ci pe tradiția suedeză de cooperare care exista în regiunea minieră din Suedia centrală. În 1914 social-democrații au devenit partidul cel mai mare din a doua cameră a Parlamentului. Chestiunea participării ulterioare la guvernare a devenit de actualitate. Congresul P.S.D. a aprobat o moțiune cu privire la cooperarea cu liberalii şi susținerea unei politici de neutralitate.

În octombrie 1917 regele a acceptat ideea unei coaliții de guvernare liberalo-social-democrate şi a insistat ca Nils Edén să formeze un guvern cu un ministru de externe de încredere dornic să urmeze o politică de neutralitate. Primul ministru din perioada 1917-1920, Edén, a fost profesor de istorie la Uppsala. Edén a oferit patru din cele zece portofolii ministeriale social-democraților. Branting, un metodist, nu putea fi ministru deoarece nu era de religie luterană. El nu-şi scosese însă numele din registrul luteran şi această omisiune l-a propulsat în guvern. Noul guvern a avut de rezolvat o situație economică dificilă. Inflația crescut foarte mult aşa încât salariile birocraților au fost afectate. Femeile presau pentru drepturi politice. Sindicaliştii cântau Marseillaise şi Internaționala. Gărzile călare erau pe cale de a se revolta. La 11 noiembrie Departamentul de Război a primit un raport în care erau descrise efectele propagandei antimilitariste asupra trupelor. Ministerul Apărării descria atitudinea armatei şi flotei militare ca fiind revoluționară. Între 11 şi 14 noiembrie teama unei revoluții a fost foarte mare.

Pentru a face față acestei situații, a fost numit un comitet special sub președinția lui Branting. Comitetul a recomandat adoptarea unei a treia legi de reformă care acorda femeilor dreptul de vot pe picior de egalitate cu bărbații. Votul plural a fost desființat. Dreptul de vot a fost extins la 3.200.000 de oameni. Legile au fost votate în grabă. Această lege mergea pe calea progresului început la 1866 şi continuat la 1907.

[181] T.K. Derry, *A History...*, p. 303-304.

[182] Fiul unui profesor suedez, Branting s-a făcut remarcat la Uppsala (unde a devenit atras de politica radicală) prin cunoştințele sale în domeniile matematicii şi astronomiei. A fost, începând din octombrie 1917, ministru de finanțe timp de trei luni. A condus apoi trei guverne social-democrate. A fost coleg de clasă cu viitorul rege Gustav al V-lea al Suediei.

Istoria Norvegiei până la 1918

Norvegienii au protestat față de încetarea legăturii lor antice cu Danemarca şi au decis că trebuie să-şi ia soarta în mâini. Viceregele danez, prințul Christian Frederick, a condus lupta împotriva vecinului scandinav şi voinței marilor puteri. Moştenitor al coroanei daneze, prințul a guvernat ca regent al Norvegiei până la întrunirea reprezentanților norvegieni la Eidsvoll pentru a crea o constituție. Adunarea de la Eidsvoll cuprindea 47 de oficiali, 37 țărani, 16 reprezentanți ai oraşelor şi 12 oameni din armată şi marină. Constituția de la Eidsvoll adoptată de adunare în 1814 a înlăturat administrația constituită în timpul autocrației daneze. Ea a fost creată după modelul american şi după acela al Constituției revoluționare franceze de la 1791. Nicolae Iorga o considera această constituție ca fiind o lege fundamentală de o mare originalitate. Constituția, în viziunea lui Iorga, crea două Norvegii diferite: cea veche, eroică, omorâtă de guvernul danez, cu clasele de sus dispărute, cu literatura în limba daneză, cu burghezie modestă; cea nouă, era rurală şi constituțională[183]. Constituția conținea astfel principiile moderne ale monarhiei limitate şi separării puterilor. Norvegia a fost declarată regat liber, independent şi indivizibil. Executivul şi justiția erau separate de legislativ. Executivul era compus din miniştri numiți de rege care nu aveau nici un cuvânt în deliberările Stortingului. Stortingul dispunea de puterile fundamentale de a vota legile şi fixa taxele.

După alegeri, Stortingul a fost împărțit în două camere, cea mai mică (un sfert din numărul total de fotolii), denumită Lagting, având sarcina de a revizui legile propuse de camera mai mare, Odelsting. În caz de dezacord, cele două camere se întruneau şi puteau vota legile cu o majoritate de 2/3. Chestiunile financiare trebuiau decise în comun. Miniştrii erau pasibili de a fi puşi sub acuzație pentru delicte şi judecați în comun de membrii Lagtingului şi cei ai Curții Supreme. Sistemul electoral era reprezentativ, nu şi democratic însă. Votul era restricționat la oficiali, orăşeni care aveau proprietăți, fermieri. Alegerea era indirectă, aşadar electorii aleşi alegeau membrii Parlamentului. Țăranilor, care alcătuiau 80% din populație, li s-a acordat un minimum de 2/3 din fotolii. Sistemul de partide a fost descurajat. Parlamentarilor li se cerea să rezideze în regiunea pe care o reprezentau. Regele avea dreptul de a ratifica sau respinge ratificarea unei legi (aceasta intra automat în vigoare după aprobarea sa în Parlament de trei ori).

La 17 mai 1814 membrii Adunării Naționale au votat Constituția şi l-au ales pe prințul Christian Frederik rege al Norvegiei. La 29 iulie Suedia a atacat Norvegia. A fost un război scurt. Moştenirea psihologică a acestui război va constitui mai târziu un handicap pentru panscandinavism. Armata suedeză a fost condusă de însuşi Carol al XIV-lea Ioan. Războiul s-a sfârşit prin Convenția de la Moss din 14 august 1814. Regentul sudez a acceptat Constituția norvegiană şi Christian Frederik a convocat o întrunire a Stortingului pentru luna octombrie. Apoi a abdicat şi a devenit rege al Danemarcei între 1839 şi 1848. Stortingul a fost nevoit să accepte principiul unirii cu Suedia. La 4 noiembrie regele Suediei a fost ales şi monarh al Norvegiei. Norvegienii vor continua însă să considere data de 17 mai drept data renaşterii lor naționale. Carol

[183] Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 99.

al XIV-lea şi fiul acestuia, Oscar, s-au angajat să respecte Constituția. În 1815 parlamentele norvegian şi suedez au ratificat înțelegerea printr-un Act de Uniune. Documentul a fost interpretat diferit la Stockholm şi Christiania (capitala Norvegiei). Opinia publică suedeză considera că Suedia a achiziționat un nou teritoriu în compensație pentru pierderea Finlandei. Monarhul suedez a încercat însă să fie imparțial cu cele două țări pe care le guverna.

Existau însă probleme constituționale importante. Regele, ca şef al executivului, controla politica externă a ambelor sale regate. Consilierii norvegieni nu făceau însă parte din corpul legislativ care vota legile cu privire la relațiile externe. Regele rezida în Suedia şi era reprezentat de un viceregе care, până în 1829, a fost suedez. Parlamentul norvegian era tot mai liberal, democratic şi reformist. Birocrația numită de coroană deținea însă puterea executivă. Norvegia era, după războaiele napoleoniene, în mijlocul unui haos economic. Navigația şi prelucrarea cherestelei suferise şi ea pierderi însemnate.

În 1816 a fost stabilită Banca Norvegiei. Moneda a fost depreciată la o zecime, apoi la o treizecime din valoarea sa nominală. Norvegia era o țară agricolă. Numai orașul Bergen era prosper datorită exploatării peştelui. Lumea rurală era săracă. Sărăcia era asociată cu explozia demografică şi mărirea numărului micilor proprietăți. Mulți norvegieni erau victime ale alcoolismului deoarece, mergând în direcția libertății comerțului, Stortingul a permis fiecărui fermier să distileze alcool. Băutura era ieftină iar efectele ei sociale dezastruoase[184].

Revoluția franceză de la 1830 a dat un impuls radicalismului. Cea mai semnificativă schimbare de după 1830 a fost apariția țăranilor ca o forță politică. Două treimi dintre locurile din Parlament au fost alocate prin Constituție electorilor țărani. În 1833 fermierii norvegieni au obținut pentru prima oară majoritatea în Storting. Țărănimea norvegiană şi-a îndreptat atacurile asupra coroanei. Țăranii au continuat să sărbătorească ziua încoronării regelui danez Christian Frederick. Regele suedez a considerat acest fapt ca fiind un atentat îndreptat împotriva coroanei suedeze. La 17 mai 1829 viceregele suedez le-a ordonat soldaților să-i şarjeze pe norvegienii care participau la o asemenea celebrare. Acestui ordin i-a urmat "bătălia din piață". Aceasta a fost considerată de adepții independenței ca o motivație suplimentară pentru a căuta un drum independent pentru Norvegia. Fiul lui Carol, Oscar, devenit rege la moartea tatălui său, în 1844, s-a comportat într-o manieră mult mai conciliatoare. Însă aceasta nu a fost suficient, chiar dacă Oscar a permis înscrierea numelui de Norvegia, primul, în documentele norvegiene, ca şi folosirea ambelor drapele - suedez şi norvegian - de către flota comercială norvegiană. Nici un țăran nu a intrat în guvern până în 1844.

Autorul norvegian Henrik Ibsen, considerat a fi fost o victimă a imperialismului cultural danez, a fost unul dintre scandinavii care au deplâns cel mai vehement absența unui ajutor eficient al națiunilor scandinave pentru mica națiune daneză în timpul confruntării cu prusienii şi austriecii. Ibsen era născut la 20 martie 1828. Pe la 1871 Ibsen devenise deja anarhist. Ibsen a afirmat că s-ar fi alăturat unei revoluții

[184] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 17-19.

dacă aceasta ar fi subminat conceptul de stat şi ar fi instaurat în schimb alegerea liberă şi înrudirea spirituală. Chiar şi religia urma a decade, profeția Ibsen. El afirma că nu există nimic etern, nici concepte morale, nici forme de artă. Atunci când i s-a cerut să se implice în cauza națională, Ibsen a replicat că sarcina lui era aceea de a deştepta cât mai mulți oameni la libertate şi independență. În "Casa unei Păpuşe" (tipărită la Copenhaga la 4 decembrie 1879), Ibsen a produs senzație descriind faptul că o femeie nu putea fi ea însăşi într-o societate exclusiv masculină care judeca totul dintr-un punct de vedere exclusiv masculin. Ibsen dădea în această piesă sentința de moarte eticilor sociale. La 14 iunie 1885 Ibsen s-a adresat unei procesiuni muncitoreşti afirmând că doar caracterul, mintea şi voința înnobilate puteau elibera viața publică. Într-un discurs ținut la Stockholm, la 24 septembrie 1887, Ibsen a afirmat că doctrina ştiințifică a evoluției era corectă în privința elementelor spirituale ale vieții. Se apropia vremea, credea Ibsen, când conceptele politice şi sociale vor înceta să existe în formele lor prezente şi din acestea va rezulta o unitate care va conține potențialul fericirii umanității.

În timpul administrației suedeze a Norvegiei, ministerul de interne a fost susținut de agrarienii din parlament în vederea construirii de drumuri care să lege interiorul montan cu fiordurile. Pe această bază s-a dezvoltat, începând din anii 1890, turismul. Prima cale ferată norvegiană a fost construită în 1851-1854 între Oslo şi Eidsvoll cu capital englez şi sub coordonarea inginerului englez Robert Stephenson. În 1854 a fost introdus un serviciu poştal ieftin. Odată cu inaugurarea unui serviciu de telegraf, industriile cherestelei şi piscicolă şi-au crescut productivitatea. La sfârşitul secolului al XIX-lea Norvegia a suferit pierderi însemnate odată cu creşterea numărului de vapoare construite din fier şi oțel în loc de lemn. La 1890, într-un clasament al tonajului, Norvegia a coborât pe locul 5 în lume, iar trei sferturi dintre vasele norvegiene erau corăbii învechite[185].

Evenimentele revoluționare de la 1848 din Europa au avut reverberații şi în Norvegia. Liderul stângii norvegiene a fost Marcus Thrane. Fiul unui fost director al Băncii Norvegiei acuzat că deturnase fonduri ale instituției, Thrane a vizitat Franța în 1838 unde a petrecut două luni în închisoare pentru vagabondaj. A vizitat apoi Londra unde a publicat articole în care afirma că autodeterminarea era soluția cea mai bună soluție în disputa cu privire la Schleswig-Holstein. A fost numit apoi redactor-şef al unui cotidian din Drammen. În 18 luni Thrane a organizat muncitorimea şi a creat 273 de asociații având 21.000 de membri. Acestea au solicitat sufragiu universal de sex masculin şi au desfăşurat o întrunire la Oslo care a coincis cu sesiunea parlamentară. Asociația Muncitorilor a cerut scurtarea zilei de muncă, abolirea monopolurilor comerciale şi asigurarea de loturi de pământ pentru reducerea competiția pe piața muncii. Asociația a fost desființată şi Thrane a petrecut 7 ani în închisoare. La ieşirea din închisoare, Thrane a părăsit țara. 133 de muncitori au fost condamnați odată cu el.

[185] *Ibidem*, p. 47.

Un moment important în cadrul luptei pentru independență a fost reprezentat de numirea ca prim-ministru a fostului ministru de interne Frederik Stang. Acesta a rămas la putere timp de 19 ani. Stang a acceptat cererile insistente ale Suediei de a crea un comitet unificat pentru revizuirea termenilor uniunii. Suedezii propuneau ca afacerile externe să fie în sarcina ministrului de externe al Suediei, iar curtea regală să rezideze la Stockholm. Aceste propuneri transformau Norvegia într-un partener minor în cadrul uniunii. Propunerile suedeze au fost respinse în Storting. Acesta a marcat naşterea în Norvegia a unei noi generații de naționaliști şi organizarea acestora într-un partid de către Johan Sverdrup. Regele Oscar al II-lea, în ziua urcării sale pe tron, în 1872, ca un cadou oferit supuşilor săi norvegieni, a desființat postul de Statholder. În anul următor, denominația funcției deținute de Stang a fost schimbată în aceea de ministru de stat pentru Norvegia. Vechiul aranjament implica ideea că centrul autorității era acolo unde rezida regele, prin noul aranjament autoritatea a fost transferată la Christiania (Oslo).

În ianuarie 1859 Sverdrup a format o alianță cu S.P. Jaabak, liderul țărăniştilor. Cei doi au căzut de acord asupra unui program de reforme care includea abolirea vechii servitudini prin care fermierii erau obligați să asigure gratuit cai pentru oficiali în timpul călătoriilor acestora prin Norvegia. O schimbare importantă adusă constituției din 1814 a constat în faptul că întrunirile Stortingului au devenit anuale. Aceasta a creat o tranzacție mai rapidă a treburilor publice şi un control mai bun al parlamentului asupra bugetului. În anii 1880 a continuat disputa dintre stânga, dreapta şi coroană asupra dreptului miniştrilor de a face parte din Storting. Sverdrup a reuşit ca la 9 iunie 1880 Parlamentul să adopte o rezoluție prin care era exprimată autoritatea deplină a Stortingului asupra guvernului. Regele a ajuns la concluzia că voinței Stortingului nu i se mai putea rezista decât cu forța armelor. El a evitat însă o asemenea soluție şi, la 2 iulie 1884, Sverdrup şi ceilalți lideri liberali au intrat în guvern. În felul acesta, a fost introdusă în Norvegia guvernarea responsabilă. Mulți miniştri au fost în practică aleşi din afara Stortingului. Ei puteau însă participa la şedințele parlamentului. Foştii miniştri se bucurau însă de privilegiul de a candida în orice circumscripție electorală, independent de domiciliul avut[186]. Norvegienii s-au opus serviciului militar universal care a fost înscris într-o nouă lege militară. În acelaşi timp, a fost permisă apariția unor cluburi de tir care pot fi asemănate Gărzii Naționale Franceze şi Armatei Republicane Irlandeze. La sfârşitul secolului al XIX-lea aceste cluburi aveau 30.000 de membri, din care două treimi depăşeau vârsta recrutării şi un stoc de 15.000 de arme.

[186] *Ibidem*, p. 49.

Naţionalismul romantic şi conflictul suedezo-norvegian

În ciuda presiunilor pentru schimbare, organele decizionale cele mai înalte din Suedia şi Norvegia erau preocupate în anii 1890 de lupta norvegienilor pentru abolirea Actului de Uniune. Relaţia Norvegiei cu Suedia a devenit tot mai încordată pe măsură ce suedezii opuneau rezistenţă încercărilor norvegiene de a-şi spori reprezentarea în comitetul care definea priorităţile de politică externă. Partidul Venstre (Liberal) a mers la alegerile din 1891 cu o platformă care aborda chestiunea stabilirii unui serviciu consular norvegian distinct şi a reuşit să câştige alegerile. Regele Suediei, care se simţea lezat în atribuţiile sale, a folosit în 1893 dreptul său de veto pentru a respinge o lege a parlamentului norvegian care corespundea cu o declaraţie de independenţă în sfera afacerilor externe. Liberalii au trecut în opoziţie şi au permis conservatorilor lui Stang să formeze un nou guvern între 1893 şi 1895. Ulterior, din cauza fricţiunilor tot mai mari dintre Norvegia şi Suedia, a fost formată o coaliţie de guvernare. Parlamentul norvegian a votat de trei ori legea de alcătuire a unui drapel norvegian lipsit de însemnul unirii cu Suedia. În 1898, la cea de-a treia votare, proiectul a devenit lege fără aprobarea regelui.

Bucurându-se de susţinerea conservatorilor norvegieni, suedezii au replicat cu duritate acţiunilor norvegiene. Marele Stat major suedez a pregătit un plan de război şi norvegienii erau ameninţaţi cu folosirea forţei dacă nu renunţau la cererile de independenţă. Norvegienii au început să-şi fortifice frontiera şi au comandat patru nave de război din fier în 1895 şi 1898. Războiul apărea iminent[187]. Fiul marelui dramaturg norvegian, Sigurd Ibsen, a fost liderul acelora care cereau un minister de externe independent pentru Norvegia.

Norvegienii au continuat să solicite un serviciu consular separat iar norvegienii cei mai faimoşi au început să desfăşoare o campanie în presa internaţională în acest sens. Fridtjof Nansen a afirmat că "orice uniune în care un popor este restrâns de la exercitarea libertăţii sale este şi va rămâne în pericol". Un antreprenor din Bergen cu interese navale, Christian Michelsen, a gândit strategia politică care a dus la independenţă. Unirea a fost rapid şi paşnic sfârşită. Norvegienii care trăiau în Suedia au fost trimişi peste graniţă. Aplicând strategia lui Michelsen, delegaţii norvegieni la curtea lui Oscar al II-lea i-au prezentat regelui o lege care marca crearea unui serviciu consular norvegian. Considerând acţiunea ilegală, Oscar al II-lea a refuzat să ratifice legea sau să accepte demisia norvegienilor. La 7 iunie 1905 norvegienii au publicat propunerile guvernului. Din moment ce Oscar nu a putut forma un nou guvern, Michelsen îl considera pe rege ca nemaiputând să-şi îndeplinească datoriile sale de monarh constituţional. Prin urmare, monarhia a încetat să funcţioneze şi unirea, care era bazată pe un rege comun, a luat sfârşit. Parlamentul norvegian i-a cerut lui Michelsen să continue să guverneze şi să-şi asume prerogativele regale[188].

Din postura de editorialist la "Universul", I.G. Duca comenta la 3 octombrie 1905 divorţul prin bună înţelegere dintre Danemarca şi Norvegia. Editorialistul constata că Suedia şi Norvegia au evitat de puţin un conflict militar. Ambele elite naţionale

[187] *Ibidem*, p. 71.
[188] *Ibidem*, p. 113-114.

practicaseră un patriotism "prea gelos şi susceptibil", dar, în viziunea liberalului Duca, vinovata principală era Suedia, care nu înţelesese aspiraţiile Norvegiei: "...în veacul în care trăim nu se poate nesocoti simţul de neatârnare şi de individualitate proprie a unui popor,...nu se poate cere unei ţări cu tradiţiuni liberale, de plămădire democratică, unei ţări în care instrucţia publică este atât de dezvoltată şi conştiinţa naţională atât de puternică, ca în Norvegia...să abdice de la drepturile, aspiraţiile şi mândriile ei". I.G. Duca afirma că dorinţa Norvegiei de a avea un personal consular propriu era firească în situaţia în care aproape întreg comerţul maritim al Uniunii era norvegian. Prin urmare, regele suedez este considerat a fi cel mai mare responsabil pentru eşecul uniunii scandinavilor. Destrămarea uniunii, observa just viitorul ministru de externe şi prim-ministru român, lăsa Suedia "...singură în voia tuturor ispitelor, între o Rusia care i-a răpit o parte din teritoriu şi îi ameninţă coastele prin porturile ei militare, şi între o Germanie care creşte mereu şi încearcă pretutindeni să-şi întindă ambiţioasa influenţă"[189].

Norvegia - regat independent

La Karlstad, în Suedia, guvernele suedez şi norvegian au negociat asupra aducerii unui nou suveran pe tronul Norvegiei şi a fortificaţiilor de frontieră norvegiene. La 26 octombrie 1905 regele suedez a abdicat. Norvegienii i-au cerut prinţului Carol al Danemarcei să preia sceptrul Norvegiei sub numele de Haakon al VII-lea[190]. Noul monarh norvegian era căsătorit cu fiica regelui Eduard al VII-lea, iar aceasta însemna implicit un sprijin pentru politica externă norvegiană. Haakon al VII-lea a reprezentat Norvegia la întrunirile monarhilor scandinavi din 1914 de la Malmö şi Oslo. Motoul său a fost: "Totul pentru Norvegia". Curând după apariţia noului stat, la 18/31 martie 1910 la Berlin se încheia şi prima Convenţie de comerţ şi navigaţie între România şi Norvegia[191].

În 1915 germanii au dorit să cumpere produse piscicole de la norvegieni. Britanicii au ameninţat să nu mai aprovizioneze Norvegia cu cărbune şi petrol. La 3 august 1916 a fost încheiată o înţelegere formală prin care Marea Britanie achiziţiona peştele norvegian. În urma acestui acord, chiar şi norvegieni au rămas fără provizii de peşte. În 1914 marina comercială norvegiană ocupa poziţia a patra din lume. În 1918 aceasta căzuse deja pe locul şase datorită atacurilor submarinelor germane.

Guvernul norvegian îl avea în frunte pe Gunnar Knudsen. Stânga a profitat de război pentru a trece prin Parlament legi cu caracter social. Datorită războiului, din liberal, statul a devenit intervenţionist. În 1916 a fost introdusă legea arbitrajului obligatoriu a conflictelor de muncă. Stânga a fost majoritară în guvern până în 1920. Ca urmare a revoluţiei de la 1917, Partidul Muncitoresc Norvegian a chemat în martie 1917 la o acţiune revoluţionară de masă. Norvegia a intrat însă în anii 1920

[189] I.G. Duca, *op.cit.*, p. 93.
[190] Proaspătul rege al Norvegiei îi notifica regelui României Carol I (1866-1914) la 12/25 noiembrie 1905 separarea Norvegiei de Suedia şi proclamarea sa ca monarh al noului stat, Ion Calafeteanu (coordonator), *op.cit.*, p. 203.
[191] *Ibidem*, p. 206.

democratizată, dar nu radicalizată. La 4 martie 1920 Norvegia s-a alăturat Ligii Națiunilor.

Urmările Primului Război Mondial în Scandinavia

Fiecare regat scandinav a cules roade de pe urma neutralității. Fiecare dintre cele două părți beligerante a încercat să ofere mai mult acestor state pentru bunurile şi serviciile achiziționate. Germanii au plătit foarte bine pentru achizițiile clandestine de grâne din America care erau nominal destinate Scandinaviei (pentru a putea depăşi blocada britanică a mărilor). Suedezii au exportat prin Marea Baltică minereu de fier pentru armamentele germane, la fel ca şi produsele lor inginereşti avansate. Danezii au practicat exportul de produse agricole pe uscat, în Germania, şi prin Marea Nordului, în Marea Britanie, de unde, în schimb, importau cărbune. Norvegienii au obținut inițial prețuri foarte bune pentru peştele exportat în Germania, dar ulterior au fost nevoiți să exporte 85% din acesta în Marea Britanie, pentru a putea achiziționa provizii necesare cherhanalelor. Piritele sulfuroase şi cuprul din Norvegia erau chiar mai prețioase. Prin urmare, în iarna anului 1916/1917, britanicii au impus un embargo asupra vânzării cărbunelui în Norvegia, în scopul de a-şi asigura întregul export norvegian la aceste mărfuri.

Anii 1914-1916 au reprezentat o perioadă de boom economic în care muncitorii au avut de lucru, deşi politica generală liberală a permis profitorilor de război să se îmbogățească în timp ce salariile au rămas în urma creşterii costului vieții. A urmat apoi o perioadă mai dificilă pentru neutrii scandinavi. În februarie 1917 aceştia au protestat în comun, dar şi în zadar, împotriva campaniei de război nerestricționată a submarinelor germane. Norvegienii au pierdut până la sfârşitul războiului jumătate din exporturile lor spre Marea Britanie, precum şi 2.000 de marinari. Suedezii şi danezii au pierdut un sfert, respectiv o treime din exporturile lor. Intrarea Statelor Unite în război a înrăutățit poziția neutrilor europeni, deoarece din acel moment toate transporturile lor transatlantice au fost stopate. Norvegienii - care l-au trimis pe Nansen pentru a le susține cauza - au trebuit să aştepte până în aprilie 1918 pentru provizii, suedezii până în mai iar danezii până în septembrie. Rația de făină în Norvegia a scăzut mult în vreme ce în Suedia - afectată şi de recolta cea mai proastă din ultimii 50 de ani din 1917 - a fost nevoită să recurgă chiar şi la raționalizarea cartofilor. Salariile au crescut mai repede în ultima perioadă de război ca rezultat al nemulțumirilor populației. Ele nu au putut însă compensa ritmul creşterii costului vieții care, de-a lungul războiului, a fost de 280% în Norvegia, 250% în Suedia şi 200% în Danemarca. Speculanții, armatorii şi industriaşii au adunat averi importante. Fermierii şi pescarii au prosperat. Existența unei piețe negre de produse a sporit sentimentul de injustiție socială resimțit de salariați. Ştirile despre cele două revoluții din Rusia au tensionat şi mai mult atmosfera.[192].

[192] T.K. Derry, *op.cit.*, p. 305.

Capitolul IV

CONSTRUCȚIE STATALĂ ÎN EUROPA BALTICĂ

Formarea statelor naționale independente Estonia, Letonia şi Lituania

Lituania

Lituanienii din emigrație, şi mai ales aceia din Elveția, au realizat de la bun început că ocupația germană nu era un rău absolut. Un aspect pozitiv era, de pildă, readucerea sub aceeaşi administrație a întregii Lituaniei, până atunci împărțită între zonele de ocupație germană (Lituania Minor) şi rusă (Lituania Major). Lituania fusese eliberată de sub dominația țaristă; acum trebuia găsită o cale de a fi eliberată de sub dominația germană. În 1916 lituanienii aflați în emigrație în Elveția au fondat un Consiliu Național al cărui scop era acela de a face publică existența națiunii lituaniene, în speranța că atunci când războiul se va sfârşi drepturile şi argumentele Lituaniei vor fi luate în considerare. Pe moment, lituanienii doreau să-i convingă pe germani să accepte convocarea unui organism politic prin care Lituania să-şi poată face cunoscută propria identitate şi interese în Europa. În acel moment, până şi germanii care promovau o politică expansionistă, au considerat că nu era util să-i antagonizeze pe lituanieni. La 5 noiembrie 1916 germanii au proclamat Regatul Poloniei în speranța de a putea astfel folosi resursele umane poloneze şi de a alimenta rusofobia polonezilor. Însă germanii nu doreau să creeze o Polonie Mare, care să înglobeze şi Lituania. Prin urmare, în aceeaşi zi, secretarul de stat von Jagow, la îndemnul lui Ludendorff, a luat o decizie menită să țină naționalismul polonez în frâu: li s-a permis lituanienilor să se organizeze.

Revoluția rusă din februarie 1917, precum şi lansarea de către soviete şi bolşevici a conceptului de autodeterminare națională, au dat un puternic imbold mişcării naționale lituaniene. Germanii au devenit îngrijorați deoarece lituanienii au început să-şi manifeste intenția de a fi total independenți, fără nici un compromis. Prin urmare, în lunile aprilie - mai 1917, Ludendorff a făcut presiuni asupra guvernului Reichului pentru ca acesta să anexeze Oberkommando Ost. La 30 mai cancelarul i-a dat o oarecare satisfacție şefului său militar prin permisiunea de a se crea un "Consiliu Confidențial" (*Vertrauensrat*) în Lituania. Şefii militari germani sperau să folosească acest consiliu, în care lituanienii urmau să aibă majoritatea locurilor, ca pe o unealtă a scopurilor lor. Germanii doreau în acest fel să mimeze autodeterminarea națională pentru a obține sancționarea integrării Lituaniei în domeniul Hohelzollernilor. De altfel, încă din septembrie 1915, expertul în agricultură, profesorul Max Sering, elaborase o schemă pentru colonizarea cu germani a tuturor celor trei provincii baltice. Regiunea baltică a devenit parte a programului de război de la Bad Kreuznach din aprilie 1917. În acest program se arăta că Lituania şi

Curlanda urmau a fi achiziţionate de către Reich în funcţie de linia trasată de *Oberste Heeresle*itung (Înaltul Comandament German). De asemenea, în program se mai specifica faptul că era de dorit şi achiziţia unor părţi din Livonia şi Estonia, inclusiv insulele de la gurile Golfului Riga[193].

Cancelarul Bethman-Hollweg nu dorea însă să urmeze această cale; cancelarul se opunea oricărui act german care ar fi ostracizat Germania ca fiind o ţară hrăpăreaţă şi, prin urmare, ar fi distrus imaginea "războiului defensiv" pe care aceasta încerca să şi-o creeze. Cancelarul se temea că Germania putea pierde războiul. Bethman-Hollweg promova politica ajungerii la o pace bazată pe *status-quo ante bellum*. Din păcate, la curtea imperială nu politicienii aveau cuvântul cel mai important. Militarii erau aceia care determinau politica lui Wilhelm al II-lea. Hindenburg şi Ludendorff exaltau mintea germanilor cu promisiunea unui viitor măreţ după depăşirea greutăţilor războiului. Oberkommando Ost a devenit un leit-motiv al disputei dintre politicieni şi militari[194].

În august 1917 Consiliul Naţional Lituanian din Elveţia a solicitat Berlinului proclamarea independenţei Lituaniei, stabilirea unui Consiliu Lituanian şi înlocuirea administraţiei militare cu una civilă. Cererea a ajuns în Reichstag prin intermediul liderului Partidului de Centru, Erzberger, care încă din iulie cerea insistent autorităţilor să permită crearea unei Lituanii independente. Ca rezultat al concurenţei dintre domeniile politic şi militar, la 25 iulie s-a decis - şi apoi i s-a transmis ştirea generalului Hoffmann, comandantul suprem din Estonia - formarea unor consilii provinciale ale naţiunilor baltice. Un comitet întrunit la Vilnius între 1 şi 4 august a acceptat ca o Lituanie independentă să fie legată de Germania printr-o convenţie militară, o uniune vamală şi căi de comunicaţie strategice. Cu alte cuvinte, ca Lituania nou formată să fie dependentă în politicile sale externă şi economică de Germania. Comitetul a cerut însă întrunirea unui organism decizional permanent cu o autoritate superioară care să adopte decizii în acest sens.

În fapt, dependenţa militară, politică şi economică a reprezentat şi scopul Germaniei după revoluţia rusă din februarie 1917. La conferinţa autorităţilor germane de la Bingen din iulie 1917 s-a decis tocmai un program care să facă naţiunile baltice dependente de Germania. În septembrie 1917 populaţia baltică germană din Curlanda a votat în favoarea protecţiei germane pentru această provincie. Exemplul a fost emulat de adunările provinciale din Livonia şi Estonia care au cerut asistenţa armatei germane. În februarie 1918 germanii au răspuns chemării şi au ocupat aceste gubernii.

Între 18 şi 22 septembrie 1917 la Teatrul din Vilnius s-a întrunit Dieta Naţională Lituaniană care cuprindea 222 de delegaţi. Dieta a ales un Consiliu Naţional (*Lietuvos Taryba*) alcătuit din 20 de membri, majoritatea lor reprezentând burghezia lituaniană. Printre membrii Tarybei se numărau personalităţi ale mişcării de renaştere naţională

[193] John Hiden, Patrick Salmon, *The Baltic Nations and Europe. Estonia, Latvia and Lithuania in the 20th Century*, Revised Edition, Longman, London, New York, 1994 (prima ediţie: 1991), p. 26-27.
[194] Stanley W. Page, *The Formation*...,p. 34-36.

lituaniană precum dr. Jonas Basanavičius sau Antanas Smetona[195]. Dieta a adoptat o rezoluție care chema la crearea unui stat independent. Astfel, în cadrul articolului 1 se arăta că "în scopul de a da Lituaniei libertatea dezvoltării este necesară crearea unui stat lituanian independent, bazat pe principii democratice şi cu frontiere care vor lua în considerare interesele vieții economice". Rezoluția promitea garanții pentru minoritățile naționale, pentru promovarea nevoilor lor culturale şi chema la convocarea la Vilnius a unei Adunări Constituante alese democratic care să hotărască asupra independenței Lituaniei şi politicii sale externe. Rezoluția încerca să nu ofenseze Germania, propunând ca viitorul stat lituanian să întrețină relații privilegiate cu Berlinul, fără însă a se prejudicia dezvoltarea "internă" a Lituaniei. Nici în lunile următoare Taryba nu s-a înclinat în fața ocupantului german.

Atitudinea Tarybei a fost curajoasă mai cu seamă că, la sfârşitul anului 1917, în timpul negocierilor de la Brest-Litovsk, Ludendorff a amenințat cu împărțirea teritoriului lituanian (cedarea Vilniusului Poloniei) dacă lituanienii nu-i susțineau pe germani. În ciuda acestui lucru, la data de 11 decembrie 1917 Taryba a proclamat "un stat independent lituanian cu capitala la Vilnius", precum şi o alianță între noul stat şi Reichul german. Alianța urma să îmbrace forma unei "uniuni militare, de transport, vamale şi monetare". Taryba a elaborat la data de 16 februarie 1917 o nouă declarație de independență care omitea orice referire la chestiunea protectoratului german asupra Lituaniei.

Potrivit clauzelor tratatului de la Brest-Litovsk (suplimentate prin tratatul încheiat în august la Berlin) bolşevicii au fost nevoiți să accepte pierderea unor teritorii vaste de circa un milion de kilometri pătrați, inclusiv Curlanda şi Lituania (până în august Rusia Sovietică nu a renunțat însă la suveranitatea asupra Livoniei şi Estoniei)[196]. Prin separarea națiunilor baltice de Rusia[197], tratatele de la Brest-Litovsk şi Berlin au creat o situație în urma căreia Antanta a realizat necesitatea blocării dominației germane asupra părții orientale a Balticii. Acesta a constituit un atu suplimentar în direcția obținerii independenței națiunilor baltice[198].

După semnarea tratatului de la Brest Litovsk (3 martie 1918) lituanienii au conştientizat faptul că independența putea fi câştigată numai în termeni germani. La 23 martie 1918 Kaizerul a recunoscut independența Lituaniei în termenii declarației din 11 decembrie. Germania deja recunoscuse independența Ducatului Curlanda la 15 martie iar independența a ceea ce mai rămăsese din regiune la 22 septembrie 1918.

---

[195] Antanas Smetona a fost ales președinte al Tarybei în speranța că va micşora distanța care-i separa pe conservatori de radicali, Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalis, Alfred Erich Senn, *op.cit.*, p. 27.

[196] Într-un interviu acordat presei la 2 ianuarie 1918, de către Troțki, Germania şi Austro-Ungaria erau acuzate că nu doreau să respecte principiul autodeterminării naționale în cazurile particulare ale Poloniei, Lituaniei, Curlandei, Letoniei şi Estoniei, vezi *Soviet Documents on Foreign Policy* (S.D.F.P) (selected and edited by Jean Degras), *Vol. 1 1917-1924*, Issued under the auspices of the Royal Institute of International Affairs, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1951, p. 21-22.

[197] Problema estoniană în discuțiile de la Brest-Litovsk a fost analizată într-un articol de Olavi Arens în *The Estonian Question at Brest Litovsk*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXV, no. 4, Winter 1994, p. 305-321.

[198] John Hiden, Patrick Salmon, *op.cit.*, p. 30.

Lituanienii au reuşit să înveţe rapid arta diplomaţiei şi au ştiut să se folosească de rivalităţile dinastice din Germania pentru a se opune anexionismului german. În iulie 1918 aripa conservatoare din Taryba l-a proclamat pe ducele catolic Wilhelm von Urach[199] ca rege al Lituaniei. Acesta urma să adopte numele de Mindaugas al II-lea. Deznodământul războiului a făcut, ca şi în cazul Finlandei, această soluţie desuetă. În noiembrie 1918 Taryba a abandonat experimentul monarhic şi s-a întors la ideea unei constituţii monarhice. La data de 5 noiembrie Taryba l-a numit ca prim ministru pe Augustinas Voldemaras. Noul guvern şi-a început activitatea în chiar ziua capitulării Germaniei. Deja la 2 noiembrie Taryba a adoptat o Constituţie provizorie care dădea puterea executivă prezidiului Tarybei (preşedinte Antanas Smetona) şi cabinetului de miniştri, în vreme ce îşi rezerva sieşi puterea legislativă.

După ce la 13 noiembrie sovieticii au anulat tratatul de la Brest-Litovsk, Stalin le-a ordonat bolşevicilor lituanieni să formeze un guvern comunist lituanian. La 8 decembrie a fost format un guvern revoluţionar lituanian provizoriu condus de Vincas Kapsukas. La 16 decembrie printr-un manifest a fost proclamat regimul sovietic din Lituania. Pentru a lupta împotriva sovieticilor, la ordinele lui Voldemaras, la 23 noiembrie a luat naştere o armată naţională lituaniană care cuprindea soldaţi şi ofiţeri întorşi din Rusia. O lună mai târziu, în condiţiile apropierii Armatei Roşii de Vilnius, Smetona şi Voldemaras au plecat în Germania pentru a obţine ajutor financiar. Mykolas Sleževičius şi-a asumat şefia guvernului şi a cerut tuturor cetăţenilor să apere guvernul. Sediul acestuia a fost mutat la Kaunas. Armata Roşie a reuşit totuşi să ocupe Vilniusul la 5 ianuarie 1919. În februarie 1919 bolşevicii au proclamat Republica Sovietică Lituania-Belarus (Litbel). Lituanienii au reuşit să convingă cinci batalioane germane, îngrijorate de avansul sovietic spre Prusia Orientală, să-şi înceteze retragerea şi să se alăture efortului de război lituanian. În aprilie 1919 lituanienii aveau sub arme circa 5-6.000 de oameni[200]. Lituanienii au obţinut victorii în războiul cu bolşevicii în vara anului 1919. În august Armata Roşie a abandonat şi ultimul oraş aflat sub ocupaţie. La 11 septembrie guvernul sovietic s-a oferit să negocieze cu Lituania un tratat de pace. În aceeaşi lună Marea Britanie a recunoscut *de facto* guvernul lituanian.

Între timp, Lituania se afla în conflict cu Polonia, care în aprilie 1919 capturase Vilniusul de la Armata Roşie. Armata Roşie a ocupat din nou Vilniusul la 14 iulie şi, abil, l-a cedat Lituaniei, în scopul de a sădi şi mai adânc sămânţa discordiei între polonezi şi lituanieni.

Estonia

Odată cu căderea regimului ţarist, şi estonienii au început să întreprindă demersuri în direcţia autonomiei politice. Elita intelectuală estoniană, incluzându-l pe Jaan Tõnisson, a desfăşurat în luna martie un lobby intensiv în sensul unei reorganizări a administraţiei estoniene şi a mecanismelor de adoptare a deciziei politice.

[199] Wilhelm von Urach era rudă a regelui Würtembergului, şi fusese recomandat de Mathias Erzberger, liderul partidului catolic german, Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalis, Alfred Erich Senn, *op.cit.*, p. 31.
[200] *Ibidem*, p. 34-36.

Demonstrația de la Petrograd a celor 40.000 de estonieni (din care 15.000 în uniformă) a convins guvernul provizoriu ca pe data de 30 martie să decidă reorganizarea administrației locale în regiune. Decretul elaborat în acea zi, şi care purta denumirea de "Regulament provizoriu de conducere administrativă şi autoguvernare locală", prevedea unificarea administrativă a Estlandului şi Livoniei nordice într-o provincie autonomă denumită Estonia şi stabilirea unor zemstve temporare, aflate în subordinea unei adunări provinciale aleasă prin vot universal indirect. De asemenea, s-a hotărât numirea unui comisar provincial ca oficialul administrativ cel mai important. Alegerea guvernului provizoriu a căzut în aprilie asupra lui Jaan Poska (1866-1920), primarul Tallinnului în timpul revoluției din februarie. Dietele controlate de germanii baltici au fost abolite prin acest decret. Din noua provincie autonomă făceau parte şi regiunile care aparținuseră guberniei Livonia: Tartu, Võru, Viljandi, Pärnu şi Saare. O comisie ce cuprindea membri ai guberniile implicate a fost stabilită pentru a fixa frontiera dintre Estonia şi Livonia. Comisia a luat în considerare opțiunile populației din regiunile disputate. Decizia finală privind diviziunea administrativă a fost adoptată de guvernul provizoriu.

La 1 iulie a fost convocat la Tallinn Consiliul Zemstvei care a discutat "Apelul estonienilor din regiunea Petserimaa adresat Consiliului Național pentru confederarea zonei Setumaa cu Estonia". Semnatarii acestui document cereau unirea oraşelor Petseri, Lobotka, Pankiavița şi Irboska din gubernia Pihkva cu Estonia. Chestiunea va reveni pe agendă în lunile septembrie - octombrie 1917. Aşadar, prin actul de recunoaştere a autonomiei, guvernul rus a mărit teritoriul Estoniei autonome prin înglobarea districtelor locuite de vorbitori de limbă estoniană din Livonia şi din regiunea Narva aflată în provincia Petrograd. Oraşul Narva propriu-zis s-a alăturat Estoniei în urma referendumului desfăşurat la 10 decembrie 1917 în cadrul căruia 80% dintre locuitori s-au pronunțat în favoarea acestei soluții.

În cadrul competiției electorale pentru adunarea provincială (Maapäev), pentru prima dată în istoria Estoniei au apărut partide politice în adevăratul sens al cuvântului. În zonele urbane alegerile s-au desfăşurat în lunile mai şi iunie în vreme ce în oraşe au fost aleşi delegați pentru Maapäev abia la sfârşitul lui septembrie, după ce s-au ținut alegerile municipale. Cei mai mulți reprezentanți din cei 62 de delegați în Maapäev veneau din partea Ligii Agrare (13), Partidului Muncii (11), social-democraților (foştii menşevici) (9), socialiştilor revoluționari estonieni (8), democraților (7). Numai 5 bolşevici au reuşit să pătrundă în Maapäev[201].

În timpul verii şi la începutul toamnei anului 1917 estonienii urmăreau să câştige autonomia țării lor ca parte a unei Rusii federale democratice. Deja la 25 august consensul începea să se piardă odată cu capturarea Rigăi de către germani şi lansarea programului lui Jaan Tõnisson de secesiune față de Rusia. În aceste condiții, Maapäev a decis crearea unei delegații care să fie trimisă în străinătate şi care să caute să apere interesele de autodeterminare națională a estonienilor în conjuncție cu Marile Puteri europene.

[201] Toivo U. Raun, *Estonia...*, p. 100.

Rezultatele din alegerile locale de la sfârşitul lunii iulie şi începutul lui august au dovedit fragmentarea spectrului politic: forțele politice moderate au câştigat în zonele urbane mai mici şi la Tartu, pe când stânga radicală a dominat în Tallinn şi Narva. Situația se datora şi creşterii masive a numărului trupelor ruseşti aflate în Estonia de la 100.000 în februarie la 200.000 în octombrie. Iar soldații ruşi aveau şi ei drept de vot.

Sovietele care au apărut şi în Estonia după revoluția din februarie au fost inițial dominate de socialiştii mai moderați, socialişti revoluționari şi menşevici. Din punct de vedere național, acestea erau în general neestoniene. Comitetul Executiv al Sovietului din Tallinn consta, în mai 1917, în proporție de 75% din neestonieni, majoritari fiind ruşii. La Congresul al II-lea al Sovietelor Estoniene, 18 din cei 26 de delegați erau bolşevici. Relațiile dintre autoritățile provizorii şi soviete au rămas tensionate în tot acest răstimp. În mai 1917 Sovietul din Tallinn a încercat fără succes să-l înlocuiască pe Poska din calitatea sa de comisar provincial.

În aprilie 1917 elita politică estoniană a reuşit să convingă guvernul provizoriu să accepte formarea unui regiment estonian. Acesta a ajuns să numere aproximativ 8.000 de oameni. În septembrie a fost permisă formarea celui de-al doilea regiment. După cum a demonstrat primul Congres Militar Estonian, desfăşurat la mijlocul lunii iunie, unde 150 de militari reprezentau 50.000 de soldați, orientarea politică moderată domina în rândurile corpului militar estonian. Numai bolşevicii se opuneau forțelor militare naționale.

La data de 27 octombrie 1917, aşadar imediat după lovitura de stat bolşevică de la Petrograd din 25 octombrie, în numele Comitetului Revoluționar Militar Estonian şi al Comitetului Executiv al Sovietelor estoniene, puterea a fost preluată la Tallinn de Viktor Kingissepp (1888-1922). Comisarul guvernamental Poska a fost înlăturat de la putere. Consolidarea puterii bolşevicilor a fost o sarcină mult mai dificilă şi a rămas incompletă până la ofensiva germană din februarie 1918. Administrația civilă, deşi curtată de bolşevici, a refuzat să colaboreze cu guvernul lor. Chiar şi la Tallinn, consiliul municipal (deşi avea o majoritate nebolşevică) nu a fost înlocuit decât la sfârşitul lunii ianuarie 1918.

La 13 noiembrie 1917 liderul comunist Jaan Anvelt a informat Maapäev că în două zile urma să-şi înceteze activitatea şi că în ultima parte a lunii ianuarie 1918 vor fi convocate alegeri pentru Adunarea Constituantă Estoniană. Chiar înainte de dizolvarea sa la 15 noiembrie, Maapäev s-a declarat singurul repozitar al puterii suverane a Estoniei până la convocarea unei adunări constituante alese în mod democratic. Maapäev a fost obligată să-şi desfăşoare activitatea în mod secret. Pentru ca activitatea sa să aibă mai multă operativitate, Maapäev a ales din sânul său un *Comitet al Seniorilor* căruia i-a transferat puterea.

Chiar în acele zile, între 12-14 noiembrie 1917, se desfăşurau alegerile pentru Adunarea Constituantă Rusă. Alegerile au demonstrat ruptura clară existentă la nivelul opiniei publice estoniene, împărțită în două. Stânga a obținut 50,1% din voturi (bolşevicii 40,2%, socialiştii revoluționari estonieni 5,8%, socialiştii revoluționari ruşi 1,1% iar social democrații estonieni 3%). Dreapta a primit restul de 49,9% (Blocul

Democratic 22,6%, Partidul Muncii 21,5% şi democraţii radicali 5,8%). Bolşevicii şi laburiştii erau foarte puternici în Tallinn şi nordul Estoniei, în timp ce blocul democratic era cel mai influent în Tartu (53,4%) şi sudul Estoniei. Rezultatele exprimă radicalizarea climatului politic din Imperiul Rus în toamna anului 1917 odată cu eşecul guvernului provizoriu de a rezolva o multitudine de probleme derivate din sute de ani de istorie nereformistă ţaristă.

Politicile bolşevice din Estonia au avut în vedere introducerea limbii estoniene în administraţie şi justiţie, stabilirea controlului local asupra sistemului educaţional şi stabilirea controlului muncitoresc în întreprinderi. Pe de altă parte, dorinţa bolşevicilor de a fi singurii deţinători ai puterii, persecuţia şi închiderea presei nebolşevice, neexproprierea domeniilor germane şi absenţa unui program de câştigare a independenţei Estoniei au îndepărtat o parte a populaţiei de acest partid.

Acest trend a fost evident în timpul alegerilor nefinalizate pentru Adunarea Constituantă Estoniană din 21-22 ianuarie 1918. Deşi în regiuni precum Tartu, Narva şi în zonele rurale alegerile nu s-au ţinut, bolşevicii, singurii care au putut desfăşura o campanie electorală, şi-au diminuat la 37,1% procentul de vot, în timp ce laburiştii au crescut la 29,8%. Per total, partidele de dreapta au ajuns la 56% din voturi. Fiind convinşi de înfrângerea suferită, bolşevicii mai întâi au amânat, apoi au anulat la 27 ianuarie continuarea votării.

Din luna decembrie 1917, partidele reprezentate în Maapäev au început să exploreze alte posibilităţi pentru obţinerea independenţei: alăturarea unei federaţii ruse nebolşevice, unei alianţe scandinave, unei uniuni finlandezo-estoniene sau crearea unei Estonii independente. Scandinavia şi Finlanda nu au fost încântate de planurile estoniene de uniuni zonale iar Rusia bolşevică îşi consolida puterea. Mai mult, germanii şi bolşevicii nu reuşeau să ducă la bun sfârşit negocierile de la Brest-Litovsk şi estonienii se temeau de posibilitatea unei ocupaţii germane. La 24 decembrie Comitetul Seniorilor numit de Maapäev a decis ca, în caz de ocupaţie germană, să fie declarată independenţa Estoniei şi să internaţionalizeze chestiunea estoniană. La jumătatea lunii ianuarie, cu excepţia bolşevicilor, toate partidele estoniene au decis să susţină ideea independenţei Estoniei. Mai mult, în ianuarie 1918, al doilea Congres al Soldaţilor Estonieni a votat o rezoluţie în favoarea independenţei Estoniei. În scopul obţinerii sprijinului internaţional necesar, partidele favorabile independenţei au trimis în Occident, Germania şi Scandinavia delegaţii care să convingă opinia publică şi guvernele europene de necesitatea proclamării şi recunoaşterii independenţei estoniene. Cei mai activi delegaţi au fost Ants Piip (trimis în Marea Britanie), Kaarel R. Pusta (Franţa) şi Jaan Tõnisson (Scandinavia).

După alegerile eşuate pentru constituanta estoniană, bolşevicii au început să-i persecute pe inamicii lor politici. Primii au fost germanii baltici: 500 dintre aceştia au fost arestaţi şi deportaţi în Rusia. Au fost arestate şi figuri publice estoniene. Comitetul Seniorilor a reacţionat la ameninţările externe şi interne delegând puterea la 19 februarie (stil vechi) - la numai o zi după lansarea ofensivei generale germane pe frontul de est - unui Comitet de Salvare alcătuit din Konstantin Päts, Jüri Vilms şi Konstantin Konik. În timp ce autorităţile bolşevice se retrăgeau cu rapiditate iar cele

germane avansau - regimentele estoniene aflate la Haapsalu şi-au declarat neutralitatea - la Tallinn, cu numai câteva ore înainte de ocupația germană, Comitetul Seniorilor a declarat că "Estonia în cadrul frontierelor sale istorice şi etnografice se declară republică democratică şi independentă". Concomitent, a fost creat un guvern provizoriu aflat sub conducerea lui Konstantin Päts. Era pentru prima dată în şapte secole când Estonia era liberă, fie şi numai pentru 48 de ore. La 25 februarie Tallinn a fost deja ocupat de germani.

Din februarie până la jumătatea lui noiembrie a urmat ocupația germană asupra Estoniei. Aceasta a reuşit să întreacă în autoritarism chiar şi guvernarea bolşevică. Singurii care s-au bucurat de un tratament diferit au fost, cum se poate bănui, germanii baltici. Germania imperială a restaurat sub autoritatea sa vechea ordine prerevoluționară. Poliția domenială a fost restabilită, germanii au revenit la conducerea administrațiilor municipale. Societățile estoniene au fost închise, toate ziarele au fost interzise. În martie regimentele estoniene au fost desființate. Aristocrația germană locală era gata să sprijine germanizarea întregii zone şi să cedeze o treime din pământul deținut unor colonişti germani. Dintre membrii Comitetului Salvării, Jüri Vilms, care căuta să se alăture delegației estoniene din exterior, a fost prins de germani şi finlandezi lângă Helsinki şi executat. Konstantin Päts a fost arestat în iunie şi ținut în custodie în Bielorusia până în noiembrie[202].

În ciuda protestelor estoniene, o *Landesrat* convocată de autoritățile militare (şi alcătuită din locuitori ai Livoniei şi Estoniei) la Riga, în aprilie 1918, a cerut în unanimitate realizarea unei uniuni personale cu Prusia. Wilhelm al II-lea agrea această idee însă partidele de centru şi stânga din Reichstag se opuneau. Rusia sovietică a renunțat la sfârşitul lunii august la suveranitatea asupra Estoniei şi Livoniei. Totuşi, până în noiembrie 1918, autoritățile germane nu au alipit aceste state Prusiei.

În ciuda rolului negativ jucat în privința distrugerii achizițiilor perioadei revoluționare, ocupația germană a avut, fără să intenționeze acest lucru, şi un rol pozitiv în direcția obținerii independenței Estoniei: a dus la evacuarea în întregime a forțelor militare sovietice şi la distrugerea rețelei organizaționale bolşevice din această țară.

Delegația estoniană din exterior a obținut unele succese în Londra şi Paris în sensul câştigării opiniei publice în favoarea independenței Estoniei. Ambele state au evitat să facă însă orice promisiuni de viitor. Preşedintele american Wilson gândea în termenii unei Rusii unite şi, prin urmare, nu dorea să aibă de-a face cu delegația estoniană.

Odată armistițiul semnat de Germania la 11 noiembrie 1918, lupta pentru putere în regiunea baltică a renăscut. Atât guvernul provizoriu estonian cât şi Sovietul din Tallinn şi-au reluat activitatea imediat după armistițiu. Conducerea bolşevică estoniană a susținut cu vigoare atacurile Armatei Roşii împotriva Estoniei, începute la 22 noiembrie la Narva[203]. Inițial, atacul a fost respins de trupele germane aflate încă

[202] Toivo U. Raun, *op.cit.*,p. 104-106.
[203] Hans Kruus, *Histoire de l'Estonie*, Payot, Paris, 1935, p. 258.

în Narva. Ulterior, germanii au lăsat oraşul în mâinile unei forţe naţionale estoniene slabe. În consecinţă, sovieticii au cucerit Narva la 28 noiembrie. La 29 noiembrie a fost proclamată Comuna Muncitorilor Estonieni condusă de Jaan Anvelt. Acţiunea militară sovietică, care dovedea că principiul trâmbiţat de Lenin cu privire la autodeterminarea naţională era doar propagandă, este explicabilă în contextul afirmaţiei lui Lenin din 12 mai 1917: "noi ruşii trebuie să insistăm asupra libertăţii de separare, polonezii (şi, desigur, estonienii, letonii, finlandezii, românii basarabeni - n.n.) asupra libertăţii de a se uni"[204].

Guvernul provizoriu estonian condus de Päts a trebuit să facă faţă unor sarcini foarte dificile: practic, guvernul trebuia să construiască un stat din nimic, sau aproape nimic. Guvernul a început să acţioneze în direcţia creării unei armate estoniene aflată din 23 decembrie sub conducerea foarte capabilului colonel Johan Laidoner (1884-1953), care abia se întorsese de la Petrograd.

Între timp, în decembrie 1918, ofensiva sovietică a progresat. Sprijinul oferit de o flotă britanică alcătuită din 12 nave a fost esenţial în economia acestui război: marinarii britanici au dat estonienilor armament şi muniţie şi au prevenit o debarcare sovietică la Tallinn sau pe coasta nordică. Credincioşi înrudirii lingvistice cu estonienii, finlandezii au reuşit să pună la punct împrumuturi în valoare de 20 de milioane de mărci finlandeze destinate guvernului provizoriu. În plus, a fost permisă recrutarea de voluntari pentru a ajuta cauza estoniană care au intrat în luptă începând cu 8 ianuarie.

La sfârşitul lunii decembrie sovieticii controlau totuşi jumătate din teritoriul Estoniei. La începutul lunii ianuarie 1919 sovieticii se aflau la numai 35 de km. de Tallinn. În prima săptămână a lunii ianuarie avansul Armatei Roşii a fost oprit. La 7 ianuarie a început contraatacul estonian. În numai o lună teritoriul estonian a fost curăţat de trupele sovietice. Tânăra armată estoniană se comportase eroic în condiţii de inferioritate numerică. La data de 3 ianuarie 1919, de exemplu, în luptă erau angajaţi 4.800 de estonieni împotriva a circa 6.200 de sovietici, majoritatea neestonieni (numai 4 regimente erau estoniene, iar restul de 31 ruse şi letone). Ulterior, ambele părţi şi-au sporit efectivele. La sfârşitul lunii mai 1919 un întreg regiment comunist estonian (circa 1.000 de oameni) şi un comandant de divizie au dezertat. Armata estoniană ajunsese între timp să numere 74.500 de oameni, incluzând aici 2.750 de ruşi albi, 1.500 de letoni (războinicii Balticii Orientale), 300 de ingrieni, 300 de finlandezi (în timpul campaniei circa 3.700 de finlandezi au luptat de partea forţelor naţionale), suedezi şi danezi, ca şi 700 de germani baltici, care luptau împotriva bolşevismului[205].

În primăvara şi vara anului 1919 luptele au continuat cu intermitenţe pe frontul răsăritean. În plus, forţele estoniene au trebuit să se confrunte în iunie cu forţele militare ale germanilor baltici cunoscute sub numele de Landeswehr. Estonienii au reuşit la 23 iunie la Cēsis, în nordul Letoniei, să înfrângă Landeswehrul şi Divizia de Fier compusă din germani baltici şi din germani veniţi din Germania şi condusă de

[204] Stanley W. Page, *op.cit.*, p. 58.
[205] Toivo U. Raun, *op.cit*., p. 107-108.

generalul Rüdiger von der Goltz. Pentru estonieni, această victorie a avut aceeaşi valoare cu victoria românească împotriva trupelor bolşevice maghiare din vara anului 1919 şi cu ocuparea Budapestei la 4 august. Von Goltz sosise în Curlanda la 1 februarie şi dorise nu numai salvarea Prusiei Orientale pentru Germania, dar şi capturarea Ţărilor baltice.

Guvernul estonian a fost presat de puterile Antantei să colaboreze la efortul de război desfăşurat de generalul alb Nikolai Judenici pentru capturarea Petrogradului. Judenici, care continua să viseze la o *restitution in integrum* a Rusiei, nu era privit cu prea multă simpatie în Estonia. Prin urmare, estonienii i-au acordat doar un sprijin simbolic, şi nu au fost prea trişti când acesta a fost înfrânt de bolşevici în noiembrie 1919. Trupele sale care s-au retras în Estonia au fost dezarmate şi internate, printr-o decizie a Adunării Constituante estoniene.

În iulie 1919 liderul bolşevic estonian Viktor Kingissepp a anunţat lichidarea Comunei Muncitorilor Estonieni. Negocieri sovieto-estoniene au început în septembrie 1919. Întrerupte pentru scurt timp din cauza atacului lui Judenici, negocierile au reînceput la 5 decembrie. Delegaţia estoniană era condusă de Jaan Poska, alături de care se aflau Ants Piip şi Julius Seljamaa, iar cea sovietică de Leonid Krassin, Comisarul Poporului pentru Comerţ[206]. În decembrie sovieticii au lansat câteva ofensive împotriva Estoniei pentru a influenţa cursul negocierilor. La 3 ianuarie 1920 a intrat în vigoare un armistiţiu între cele două armate.

La data de 2 februarie 1920 a fost semnat tratatul de pace de la Tartu dintre Republica Estonia şi Republica Sovietică Rusă[207]. Estonia a fost urmată de Lituania la 12 iulie 1920 (tratatul de la Moscova)[208] şi de Letonia la 1 august 1920 (tratatul de la Riga). Potrivit prevederile acestor tratate, Rusia Sovietică recunoştea *de jure* independenţa Ţărilor baltice şi renunţa perpetuu la toate drepturile suverane asupra teritoriului acestor ţări. Estonia obţinea o regiune situată la est de râul Narva şi zona Petserimaa. Letonia reuşea să recapete Latgale, de care fusese separată de secole, iar Vilniusul şi Grodno erau recunoscute Lituaniei. Lituanienilor, estonienilor şi letonilor care se găseau pe teritoriul Rusiei li se permitea să se repatrieze. Guvernul sovietic a concediat unităţile militare estoniene şi letone care luptaseră de partea sa în timpul războiului împotriva Ţărilor baltice. Aceste state nu mai aveau de plătit nimic Rusiei Sovietice, dar erau îndreptăţite să obţină o parte din rezerva de aur a imperiului. Comorile culturale estoniene şi letone, care fuseseră preluate în Rusia în timpul războiului, urmau să fie returnate[209].

În acest fel, în timpul luptelor, Estonia nu şi-a câştigat numai independenţa, la care nu îndrăznea nici măcar să spere în 1916, dar şi-a câştigat şi încrederea şi respectul de sine. Războiul a costat naţiunea estoniană 2.236 de morţi şi 13.775 de răniţi. Costul total estimat al războiului a fost de 178 de milioane coroane estoniene.

---

[206] Evald Uustalu, *The History of Estonian People*, London, 1952, p. 191.

[207] Rusia a fost foarte mulţumită de semnarea acestui tratat pe care "Izvestia" din 3 februarie îl denumea prima spărtură în cadrul blocadei diplomatice impuse Rusiei Sovietice de Antantă şi de burghezie, Albert N. Tarulis, *Soviet Policy toward the Baltic States 1918-1940*, Notre Dame Press, 1959, p. 57.

[208] Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalis, Alfred Erich Senn, *op.cit.*, p. 69.

[209] Zigmantas Kiaupa, Ain Maesalu, Ago Pajur, Guntis Vilumsons, *The history of...*, p. 140-141.

E adevărat, Rusia a plătit Estoniei, în urma prevederilor tratatului de la Tartu, 15 milioane ruble aur, la care s-au adăugat alte 300.000 de coroane de la guvernul leton, pentru a compensa cheltuielile făcute în timpul campaniei de susținere a Letoniei[210]. Obținând numai cu greu, cu arma în mână, independența, națiunea estoniană s-a consolidat şi a devenit convinsă de necesitatea de face toate demersurile pentru a păstra această achiziție neașteptată.

Letonia

Fiind situat între Estonia şi Lituania, viitorul stat leton a avut de suferit cel mai mult de pe urma războiului mondial. Timp de doi ani (1915-1917) frontul a fost fixat pe Daugava, în apropierea Rigăi. În primele săptămâni de război circa 20.000 de soldați au fost mobilizați în teritoriile letone şi au fost trimişi în Prusia Orientală. Până în toamna anului 1915 deja circa 10.000 de letoni pieriseră în luptă.

Armata germană care a ocupat Curlanda a produs dislocarea a 570.000 de locuitori ai acestei provincii, care s-au refugiat în Livland, Letgalia sau chiar în Estonia şi Rusia. Anumite estimări urcă numărul refugiaților din regiunea de litoral a viitoarei Letonii la nu mai puțin de 760.000 de persoane.

Pentru letoni, ca de altfel pentru majoritatea locuitorilor imperiului, înfrângerile trupelor ruseşti şi reuşitele germane se datorau incompetenței conducerii militare şi politice a Rusiei. Această constatare a avut mult de-a face cu dorința letonilor, chiar mai mult decât a altor naționalități, care au suferit mai puțin datorită războiului, de a schimba complet această elită politică incompetentă. La începutul anului 1916 au fost create opt batalioane cu circa 130.000 de soldați. În cea mai mare parte militarii erau voluntari. Aceşti voluntari se puteau constitui în nucleul unei potențiale armate letone, aspect pe care ruşii îl luau în considerare cu neliniște. Între 1915 şi 1917 trupele letone au luptat pe frontul din Curlanda şi în jurul Rigăi suferind pierderi foarte grele: 32.000 de victime. Pierderile grele i-au transformat pe letoni în susținători ai revoluției din februarie din Petrograd.

Mulți letoni au format, alături de polonezi şi lituanieni, valul de refugiați de circa 3 milioane de oameni care s-a stabilit în Rusia. În septembrie 1915 letonii au format Comitetul Central pentru Ajutorarea Refugiaților. În martie 1917 comitetul a numărat nu mai puțin de 1 milion de refugiați letoni[211].

Revoluția din februarie 1917 a fost salutată de letoni. La jumătatea lunii martie, prințul Lvov, primul-ministru al Rusiei, l-a înlocuit pe guvernatorul rus al Livoniei cu un leton - Andrejs Krastkalns (1868-1939). La sfârşitul lunii martie, la Riga, s-a desfăşurat o întrunire a organizațiilor letone pentru a pregăti alegerile pentru consiliile locale şi regionale. În mai a fost formată Uniunea Agrară sub conducerea lui Kārlis Ulmanis (1877-1942).

În martie au apărut primele soviete în orașe, uzine şi în cadrul unităților militare letone. În acest moment şi în Letonia, ca şi în Estonia, se resimțea o confuzie cu privire la cea mai bună formulă de construcție națională. Deocamdată cele mai multe

[210] Evald Uustalu, *op.cit.*, p. 193.
[211] Andrejs Plakans, *The Latvians...*, p. 115-116.

răspunsuri nu se îndreptau înspre obținerea independenței. În primele luni de după stabilirea guvernului provizoriu, în programul burgheziei letone figura autonomia Letoniei în cadrul Rusiei. În martie 1917 Congresul leton întrunit la Valmiera a propus guvernului provizoriu formarea unei unități administrative autonome, alcătuită din regiunile guberniilor Livonia, Vitebsk şi Curlanda locuite de letoni. Congresul a format un Consiliu Provincial Livonian care îi avea în frunte pe A. Priedkalns şi K. Ulmanis. Un congres întrunit în Letgalia a votat în unanimitate în favoarea constituirii unei Letonii unite. Letonia a fost mai puțin norocoasă decât Estonia. Nici delegația letonă care s-a întâlnit cu membrii guvernului provizoriu nu a reuşit să câştige recunoaşterea autonomiei Letoniei. Începând din mai 1917 autoritatea publică din Letonia cade tot mai mult în mâinile bolşevicilor grupați în jurul ziarului "Ciņa" (Lupta). Majoritatea puşcaşilor letoni s-au aliat cu bolşevicii.

Un decret al guvernului provizoriu din 5 iulie 1917 permitea "organizarea temporară a unei administrații şi autoguvernării locale în provinciile Livonia şi Curlanda" în fruntea căreia era aşezat Consiliul Provincial Livonian. La inițiativa Consiliului Livoniei, la data de 30 iulie/12 august, la Riga, s-au strâns reprezentanții celor mai importante organizații letone din Curlanda, Livonia şi Riga cu scopul de a discuta statutul legal al Letoniei. La lucrări au luat parte socialişti, țărani, soldați din rândurile puşcaşilor letoni, burghezi. Conferința a adoptat în unanimitate următoarele decizii: poporul leton avea dreptul deplin de autodeterminare; Letonia era indivizibilă incluzând Livonia de sud, Curlanda, Letgalia (ultima urma să se bucure de autonomie); Letonia era o unitate politică autonomă în cadrul republicii democrate ruse; puterile legislativă, executivă, judecătorească şi municipală erau în mâinile națiunii letone şi ale unei adunări constituante ce urma a fi aleasă prin vot general, egal, secret şi proporțional[212].

În cadrul alegerilor pentru Consiliul Livonian, desfăşurate în viitoarea Letonie, în luna august, bolşevicii au câştigat 60% din voturi. Imediat după lovitura de stat bolşevică din octombrie, bolşevicii letoni, sub conducerea Comitetului Executiv al Sovietelor Letone, au preluat puterea în frunte cu F. Rozinš. Activitatea politică a opozanților a fost interzisă, ziarele nebolşevice închise, naționaliştii arestați.

În septembrie 1917 datele problemei s-au schimbat. Armata germană a lansat un nou atac pe Daugava, a cucerit de astă dată Riga şi a reuşit să-şi continue avansul până în nordul Livoniei, la Vidzeme.

La 16 noiembrie 1917 politicienii letoni au format la Valga un Consiliu Național Provizoriu care a început să întreprindă demersuri în vederea întrunirii unei adunări constituante şi trimiterii de delegați în Occident pentru a apăra interesele Letoniei. La cea de-a doua sa sesiune, în ianuarie 1918, Consiliul Național a hotărât separarea de Rusia şi constituirea unei republici independente letone. Pe de altă parte, lovitura de stat bolşevică reuşită în Petrograd a dus la o creştere a popularității şi influenței bolşevicilor letoni conduşi de Pēteris Stučka (1865-1932).

[212] Stanley W. Page, *op.cit.*, p. 66.

Aşadar, nici în cursul anului 1918 nu se delimitase o orientare consensuală cu privire la viitorul Letoniei: menținerea în cadrul Rusiei, şi în ce condiții, independența sau un compromis cu germanii.

După înfrângerea Germaniei în războiul mondial, reprezentanții tuturor partidelor letone (incluzându-i pe social-democrați), cu excepția bolşevicilor, s-au întâlnit în secret la data de 18 noiembrie 1918 şi au proclamat public existența Republicii Letonia şi a guvernului provizoriu leton. Guvernul provizoriu era condus de Kārlis Ulmanis. Sarcina guvernului era dificilă în condițiile în care Riga se mai afla încă sub ocupație germană. În decembrie guvernul a început să funcționeze, în cadrul său acționând şi câțiva germani baltici. Guvernul a creat, de asemenea, o armată națională.

La 13 noiembrie 1918 guvernul Rusiei sovietice a anulat tratatul semnat cu Germania şi a început pregătirile pentru o ofensivă care intenționa să "exporte" revoluția bolşevică. Comandantul-şef al Armatei Roşii sovietice, letonul J. Vacietis, fost comandant al Regimentului 5 de Puşcaşi letoni, a insistat însă ca avansul bolşevic să fie pe cât posibil coordonat cu retragerea germanilor. Din decembrie, teritoriile letone care nu se aflau sub ocupație germană (Letgalia şi Vidzeme) au ajuns până în mai sub conducerea guvernului sovietic leton provizoriu condus de Pēteris Stučka. Formarea acestui guvern a întâmpinat proteste chiar în rândurile bolşevicilor letoni care nu înțelegeau necesitatea acestuia în condițiile existenței Rusiei bolşevice. Pēteris Stučka a întreprins acțiuni dure împotriva adversarilor săi politici: închiderea şi executarea unor inamici burghezi şi "contrarevoluționari" era tactica cea mai folosită de guvernul bolşevic.

În acest timp, Ulmanis şi guvernul său s-au refugiat în portul leton Liepāja (Libau), aflat sub control german. Ulmanis a continuat în această situație să caute o mai mare susținere atât pe plan intern cât şi pe plan extern. Germanii au dorit să controleze guvernul leton şi, prin urmare, la mijlocul lui aprilie, au instalat propriul guvern condus de Andrievs Niedra. Generalul Rüdiger von der Goltz însuşi, care intenționa să distrugă credibilitatea guvernului lui Ulmanis, a susținut acest executiv. Trupe germane şi letone au reluat Riga din mâinile bolşevicilor la sfârşitul lunii aprilie. Mai mult, spre sfârşitul primăverii, bolşevicii au fost împinşi până în Letgalia unde s-au menținut încă un an. Guvernul Niedra s-a instalat în Riga fără însă a se bucura de vreo susținere internă serioasă, considerat fiind un apendice al armatei germane. Acest fapt a fost de natură să faciliteze eforturile lui Ulmanis de a constitui o armată națională. Acestea au fost uşurate şi de victoria estonienilor asupra germanilor din 23 iunie 1919. În octombrie guvernul Ulmanis comanda deja o forță de 11.500 de soldați.

Câteva divizii ale Armatei Albe ruseşti conduse de aventurierul Pavel Bermont-Avalov au format o alianță cu von der Goltz şi câțiva baroni baltici. Bermont-Avalov a trecut la conducerea acestei forțe armate unificate care a trecut la jefuirea fără menajamente a populației. Pe 8 octombrie bermontiştii au început operațiunile militare îndreptate împotriva Republicii Letonia. Atacul-surpriză a fost inițial foarte reuşit. Armatele guvernamentale s-au retras peste Daugava. Guvernul estonian a

trimis în sprijinul letonilor două trenuri armate. La 3 noiembrie armata letonă a lansat o contraofensivă şi a curăţat teritoriul leton de aceste trupe. La sfârşitul lunii noiembrie luptele s-au mutat pe teritoriul Lituaniei care, la rândul ei, a atacat şi înfrânt armata bermontiştilor la Radviliškis.

La 3 ianuarie 1920 forţele naţionale letone conduse de generalul J. Balodis a început o ofensivă susţinut de un corp de 20.000 de polonezi conduşi de generalul Rydz-Smigly. Unul după celălalt, oraşele Daugavpils, Abrene şi Rezekne au fost eliberate. La sfârşitul lunii ianuarie toată Letgalia fusese eliberată. La 1 februarie la Moscova a fost semnat un armistiţiu între Letonia şi Rusia.

Finlanda de la Revoluţia democrată rusă din februarie 1917 la Războiul Civil

Revoluţia rusă din februarie-martie 1917 a restabilit poziţia de autonomie a Finlandei. Tot acum, stânga şi burghezia filogermană a început să avanseze ideea unei independenţe complete faţă de Petrograd, deşi dominantă era încă menţinerea autonomiei pe vechile baze statutare. Dată fiind detronarea ţarului Nicolae al II-lea şi, în final, îndepărtarea monarhiei în Rusia s-a pus cu acuitate chestiunea legăturilor ce mai existau şi mai puteau să existe între Petrograd şi Helsinki. Monarhul reprezentase practic legătura cea mai importantă între cele două state.

Schimbările produse de revoluţia rusă din februarie/martie au devenit cunoscute în Helsinki în ziua de 13 martie. Pe data de 15 martie a fost arestat guvernatorul general Seyn. Pe data de 16 martie au ajuns la Helsinki ştirile despre arestarea ţarului. Vechiul Senat, rebotezat Senatul Finlandez, a continuat pentru un timp şi a iniţiat măsuri de eliberare a prizonierilor politici. La 7/20 martie, în urma unui Manifest semnat de primul-ministru Prinţul Lvov şi de către ceilalţi membri ai guvernului, era reinstituită autonomia Finlandei în deplinătatea sa[213]. Schimbări graduale au intervenit şi în activitatea celorlalte instituţii finlandeze. În aprilie Carl Enkell a fost numit ministru secretar de stat. În general, revoluţia a creat în Finlanda un climat de optimism în Rusia liberă[214] care, negreşit, va garanta libertatea sau chiar independenţa

[213] http://www.histdoc.net/history/history.html; vezi şi *The Russian Provisional Government. 1917. Documents* (selected and edited by Robert Paul Browder şi Alexander F. Kerensky), vol. I, Hoover Institution Publications, Stanford University Press, Stanford, California, 1961, p. 334-335, document 295.

[214] Rusia avea acum posibilitatea de a opta pentru o formulă democratică de guvernământ şi a renunţa la formula guvernului puternic. Un comentator rus afirma însă după alegerile parlamentare ruse din decembrie 2003 că, de fiecare dată când Rusia încearcă să constriască un stat democratic, rezultatul este o monarhie. Despre diferitele tentaţii ale Rusiei, vezi Iver B. Neumann, *The Geopolitics of Delineating "Russia" and "Europe": The Creation of the "Other" in European and Russian tradition*, în Tomi Casier, Katlijn Malfliet (editori), *"Is Russia a European power? The Position of Russia in a new Europe"*, Leuven University Press, Leuven, 1998, p. 17-44; vezi şi Viatcheslav Morozov, *The Baltic States in Russian Foreign Policy Discourse: Can Russia become a Baltic country?*, în Marko Lehti, David J. Smith, *"Post-Cold War identity politics. Northern and Baltic Experiences"*, Frank Cass, London, Portland, 2003, p. 219-253; Viatcheslav Morozov şi-a expus viziunea în cadrul unor cursuri universitare predate la Universitatea "Valahia" din Târgovişte în semestrul de primăvară al anului universitar 2002/2003.

Finlandei[215]. În discuțiile lor cu noii guvernanți ruși, reprezentanții Finlandei și-au afirmat loialitatea față de guvernul provizoriu. De altfel, chiar cel mai important membru al cabinetului rus, ministru de justiție și apoi primul ministru, Aleksandr Kerenski, a vizitat Finlanda de trei ori pentru a se asigura de loialitatea finlandezilor[216]. Aceasta este o demonstrație clară a importanței pe care autoritățile ruse o atașau poziției și situației Finlandei[217].

Legislația panimperială a fost abolită întru totul în urma intervenției ministrului rus de externe Miliukov. Manifestul guvernului provizoriu din martie era echivalent cu afirmația solemnă a țarului de a garanta drepturile religioase și constituționale ale supușilor săi finlandezi. Eduskunta a fost convocată pentru a construi o nouă formă de guvernământ în care parlamentul urma să aibă dreptul de inițiativă legislativă, de a controla bugetul și de a verifica activitatea miniștrilor[218].

În martie 1917, grație eforturilor conservatorului J.K. Paasikivi[219], s-a ajuns la formula unei soluții de compromis în vederea formării unui nou Senat. Acesta urma a fi constituit din șase miniștri socialiști și șase nesocialiști, cu un prim-ministru socialist, Oskari Tokoi. Senatul a fost primul guvern din lume cu o majoritate socialistă. Ambiția acestui guvern a fost aceea de a realiza promisiunile conținute în Manifestul din martie.

Atunci când s-a întrunit Eduskunta, chestiunea cea mai delicată care se cerea rezolvată era aceea de a rezolva problema noii instituții care exercita puterea executivă în Finlanda după abdicarea țarului. Era posibil ca guvernul provizoriu să fi moștenit puterile țarului și atribuțiile acestuia de a ratifica legile? În fond, acesta elaborase Manifestul din martie ca autoritate executivă supremă. Rușii considerau că puterile țarului fuseseră transferate în totalitate guvernului provizoriu, iar puterea executivă supremă în Rusia exercita aceeași funcțiune și în Finlanda.

Finlandezii au elaborat două răspunsuri la această teză:

- teoria compensației a profesorului R. Hermanson: Finlanda a devenit perdantă din moment ce autoritatea discreționară a țarului a încetat să existe și a fost înlocuită de un corp executiv limitat; prin urmare, Finlandei trebuia să i se garanteze independență internă deplină;
- profesorul Rafael Erich considera că, deoarece Rusia s-a transformat dintr-un stat monarhic într-unul republican, era imposibil de menținut fostul dualism între țarul Rusiei și marele duce al Finlandei. Prin urmare, guvernul provizoriu avea

[215] Finlanda avea chiar prieteni în cadrul noului guvern. Pavel Miliukov are cuvinte frumoase despre Finlanda și țăranul finlandez descris ca "un iubitor fanatic al patriei natale" și "gata să facă sacrificii" pentru aceasta. Miliukov, ministru de externe în guvernul provizoriu, a deprins din perioada în care a călătorit și locuit în Finlanda cunoștințe de limba finlandeză, vezi Paul Miliukov, *Political Memoirs 1905-1917*, The University of Michigan Press, 1967 (edited by Arthur P. Mendel, translated by Carl Goldberg), p. 471.

[216] Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *op.cit.*, p. 221.

[217] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early Years of Independence 1917-1939*, SHS, Helsinki, 1988 (edited and translated by Peter Herring), p. 61.

[218] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *From Grand Duchy...*, p. 92-94.

[219] Vezi pentru detalii Tuomo Polvinen, Hannu Heikkilä, Hannu Immonen, *J.K. Paasikivi. Valtiomiehen Elämäntyö*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo, Helsinki, Juva (J.K. Paasikivi. Opera vieții unui om de stat).

autoritate doar asupra Rusiei, nu şi a Finlandei. Autoritatea asupra chestiunilor interne trebuia astfel transferată organelor de stat finlandeze. Conducerea politicii externe şi militare putea însă rămâne în autoritatea guvernului din St. Petersburg. Element comun al celor două teorii era acela că puterile deținute de țar anterior nu puteau fi transferate societății ruseşti[220].

Pentru a formula propuneri pentru o nouă formă de guvernământ şi a defini noul tip de relație al Finlandei cu Rusia a fost numit un comitet constituțional condus de K.J. Ståhlberg[221]. Dacă puterea executivă trebuia exercitată de la St. Petersburg sau de la Helsinki, dacă ea trebuia să fie în mâinile Senatului sau Eduskuntei, iată câteva dintre temele dezbaterilor din Finlanda anului 1917. Pe data de 7 aprilie Senatul a venit cu o propunere de a cuprinde în sfera sa de competență unele dintre fostele puteri ale țarului precum convocarea şi disoluția Eduskuntei, deschiderea şi închiderea sesiunilor parlamentare. O propunere de compromis a fost făcută la sfârşitul lunii mai şi începutul lunii iunie[222].

Între timp, bolşevicii, a căror influență a crescut în sânul sovietelor, au început să folosească dreptul de autodeterminare națională ca pe o armă în lupta lor împotriva guvernului provizoriu. Lenin a publicat un articol în "Pravda" la 2 mai 1917 în care arăta că guvernul provizoriu nu fusese în stare să găsească o soluție în relația cu Finlanda, mai ales de teama de a garanta libertatea de separare[223]. Bolşevicii au cerut ca Finlandei să i se permită proclamarea independenței. La sugestia socialiştilor finlandezi[224], Congresul sovietelor a venit în iulie cu o propunere ca puterea supremă să fie transferată Eduskuntei[225]. Congresul a lăsat însă ca decizia finală să fie adoptată de o adunare constituantă a întregii Rusii, care urma să creeze o republică democrată rusă şi să asigure libertatea Finlandei. Această propunere a Sovietului a fost, de altfel, prezentată de socialiştii finlandezi în Eduskunta. Ea a fost aprobată prin aşa-numita "Lege a Puterilor" (legea cu privire la exercitarea puterii supreme). Legea prevedea ca puterea să fie transferată de la St. Petersburg la Helsinki, şi de la Senat la Eduskunta[226].

Aplicarea legii puterilor a dat naştere unui conflict deschis cu guvernul provizoriu, deoarece textul legii nu a fost trimisă la St. Petersburg spre ratificare;

---

[220] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*,p. 95-96.

[221] Kaarlo Juho Ståhlberg (1865-1952) a studiat la o şcoală privată la Oulu şi a absolvit Facultatea de Ştiințe Juridice; şi-a obținut doctoratul în drept cu o lucrare intitulată "Cerşetoria în cadrul legii finlandeze". Din 1894 a devenit asistent universitar. Din 1901 a devenit membru al consiliului local al oraşului Helsinki. În 1914 a fost ales preşedinte al Parlamentului, poziție în care-l înlocuia pe Svinhufvud. În cadrul alegerilor din 25 iulie 1919 Ståhlberg va fi ales ca prim preşedinte al Finlandei, http://www.kansallisbiografia.fi/english.html.

[222] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 70.

[223] *The Russian Provisional....*, p. 339-340, document 300.

[224] La Conferința Partidului Social-Democrat Finlandez din 18 iunie 1917 a fost adoptată o rezoluție care, plecând de la istoria unor relații "de opresiune şi conflict", care existaseră între Rusia şi Finlanda, solicita proclamarea independenței Finlandei, vezi D.G. Kirby (editor), *Finland...*, p. 172-173, document 99.

[225] *Ibidem*, p. 174, document 100 (rezoluția asupra Finlandei aprobată la 3 iulie 1917 de către Primul Congres asupra al Sovietelor întregii Rusii).

[226] *The Russian Provisional....*, p. 344-345, document 305 (legea asupra puterii supreme în Finlanda, 5 iulie 1917).

Parlamentul a fost dizolvat şi au fost convocate noi alegeri[227]. P.S.D. a considerat dizolvarea ilegală şi a continuat să adere la litera legii puterilor. A fost nevoie de intervenția poliției pentru a împiedica continuarea sesiunii parlamentare în altă clădire. În septembrie mai multe puteri au fost transferate temporar Senatului finlandez[228]. Între timp, la 12 iulie, o divizie de cazaci a fost transferată în Finlanda. La 3 august acesteia i s-au adăugat o divizie de cavalerie şi o brigadă de infanterie[229].

În octombrie s-a desfăşurat la Helsinki o sesiune comună a comitetului constituțional al lui Ståhlberg şi a comitetului de experți juridici al guvernului provizoriu. Rusia continua să susțină indivizibilitatea imperiului ceea ce conducea la situația că executivul rus cerea dreptul de a-şi da avizul oricăror modificări legislative finlandeze, ca şi asupra convocării şi dizolvării Eduskuntei. Guvernul provizoriu era dispus să cedeze puteri decizionale instituțiilor finlandeze, cu excepția problemelor de politică externă. De asemenea, Finlandei nu-i era permis să aducă modificări unilaterale legislației militare. O propunere de compromis a comitetului constituțional al lui Ståhlberg şi a comitetului de experți juridici al guvernului provizoriu a fost trimisă la St. Petersburg pentru avizare; însă guvernul provizoriu fusese deja înlăturat[230].

Lovitura de stat bolşevică a împărțit forțele politice finlandeze în două: partidele nesocialiste, care doreau separarea de Rusia cât de repede posibil şi se sprijineau pe Germania, şi a căror influență a început să crească de la jumătatea lunii august; social-democrații, care doreau să câştige independența Finlandei prin intermediul noului guvern rus. Partidele burgheze refuzau să se adreseze lui Lenin pentru a tranşa chestiunea independenței Finlandei şi au făcut o încercare de a obține independența cu sprijinul Occidentului.

Chiar a doua zi după înlăturarea guvernului provizoriu, Eduskunta s-a întrunit pentru a dezbate noua situație[231]. Propunerea partidelor burgheze de a transfera puterea executivă unui comitet alcătuit din trei membri a fost aprobată, dar nu şi aplicată datorită opoziției agrarienilor şi social-democraților. Social-democrații au elaborat un manifest intitulat *Noi cerem* care conținea o contrapropunere axată pe un program vast de reforme sociale şi pe o înțelegere cu Rusia pe baza legii puterilor votată de Eduskunta în iulie 1917. Între timp, organizația centrală a sindicatelor finlandeze a început pe 14 noiembrie o grevă generală care a durat cinci zile şi a rezultat în violențe şi 22 de morți. Pe data de 15 noiembrie Eduskunta s-a declarat repozitarul puterii supreme cu o majoritate de 127 voturi la 68, cu voturile agrarienilor, social-democraților şi a unei părți a partidelor burgheze înclinând balanța în favoarea legislativului. Aceasta a marcat destrămarea uniunii dintre Finlanda şi

[227] Matti Klinge, *A Brief...*, p. 117; vezi textul care a motivat dizolvarea în *The Russian Provisional....*, p. 351-352, document 300 (Manifestul din 18/31 iulie 1917): guvernul rus îşi anunța prin acest manifest decizia de prezerva neştirbite drepturile statului rus.
[228] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 98.
[229] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 77.
[230] D.G. Kirby (editor), *Finland...*, p. 186-187, document 108.
[231] Minutele întrunirii în *Ibidem*, p. 191-193, document 110.

Rusia. A doua zi a fost ratificată o nouă lege municipală care stabilea ziua de muncă de 8 ore[232].

Între timp, relațiile dintre susținătorii independenței și social-democrați au devenit tot mai tensionate. Atitudinea social-democraților, inițial favorabilă independenței, a devenit tot mai rezervată în această privință. Pentru social-democrați venirea bolşevicilor la putere constituia o chezăşie că realizarea reformelor socialiste se putea realiza într-o patrie comună socialistă. Susținerea bolşevicilor le putea uşura social-democraților sarcina de a reveni la putere şi a-şi înfrânge adversarii burghezi.

Pe data de 27 noiembrie a fost numit un nou Senat, cu reprezentanți ai partidelor burgheze, condus de Pehr Evind Svinhufvud[233]. Senatul avea sarcina de a rupe legăturile cu Rusia și de a obține recunoaşterea noului statut internațional al țării. În seara de 4 decembrie, Svinhufvud a prezentat Eduskuntei o declarație a guvernului, care va fi cunoscută mai târziu ca Declarația finlandeză de independență. În declarație se sublinia că *de facto* independența fusese deja obținută[234]. Eduskunta s-a întrunit pe data de 6 decembrie pentru a discuta textele a două declarații care vizau obținerea independenței Finlandei: una a guvernului, cealaltă a social-democraților. Prima a fost aprobată cu 100 de voturi la 88[235]. Finlanda a intrat astfel într-o nouă fază a dezvoltării sale politice[236].

Senatul a început apoi să facă demersuri ca noul statut de independență al Finlandei să capete recunoaştere internațională[237]. Țările cărora Finlanda s-a adresat au condiționat însă recunoaşterea de acceptarea independenței Finlandei de către statul rus. Țările Nordice şi Germania[238], mai explicite, au cerut contactarea în acest sens a Consiliului Comisarilor Poporului. Deşi neîncrezător, Senatul a decis să trimită reprezentanți la Lenin care să încerce să obțină recunoaşterea independenței Finlandei. Paradoxal, independența Finlandei a fost recunoscută în primul rând de Rusia lui Lenin. Socialiştii au luat-o înaintea Senatului, iar Comitetul Central al Partidului Bolşevic a recunoscut deja la 27 decembrie independența Finlandei. Svinhufvud însuşi a mers la Petrograd pentru a solicita recunoaşterea independenței din partea statului rus. Dorind să demonstreze ataşamentul guvernului bolşevic față de idealurile autodeterminării naționale, pe care le proclamase solemn imediat după instalare, Lenin a acordat recunoaşterea sa noului stat încă de pe data de 18/31

[232] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 101-102.
[233] D.G. Kirby (editor), *Finland...*, p. 200-201, document 113.
[234] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 109.
[235] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 103.
[236] D.G. Kirby (editor), *Finland...*, p. 201-202, document 114.
[237] Apelul Finlandei de a i se recunoaşte statutul de independență poartă data de 5 decembrie 1917 (a fost adresat guvernelor Suediei, Norvegiei, Danemarcei, Franței, Marii Britanii şi Statelor Unite), şi aceasta deoarece guvernul a adus în fața Dietei deja la 4 decembrie o declarație de independență, vezi textul Apelului din 5 decembrie în *Ibidem*, p. 202-203, document 115.
[238] Eduard Hjelt, emisarul Finlandei, a încercat să-l convingă pe generalul Ludendorff la 26 noiembrie 1917 de necesitatea de a susține Finlanda în drumul ei spre independență. Hjelt a punctat la atitudinea progermană a Finlandei şi la interesul Germaniei de a domina această regiune. Hjelt i-a cerut lui Ludendorff ca armatele germane să ocupe Finlanda pentru a ajuta la separarea de Rusia. Ludendorff a promis susținerea militară a Germaniei şi a sfătuit Finlanda să ceară dreptul de autodeterminare şi să formeze o miliție, vezi *Ibidem*, p. 204-205, document 116.

decembrie 1917[239]. Documentul de recunoaştere cu numărul 101, emis la Petrograd şi semnat de preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului, şi de comisarii Leon Troţki, G. Petrovski, Iosif Stalin etc., arăta că era recunoscută independenţa de stat finlandeză "în deplin acord cu principiul dreptului naţiunilor la autodeterminare". O comisie specială, cuprinzând delegaţi ai ambelor părţi, urma a se întruni pentru a elabora acele măsuri practice ce decurgeau din separarea Finlandei de Rusia[240]. Un al doilea document a fost cel cu numărul 321 din 23 decembrie/4 ianuarie, care reliefa hotărârea adoptată pe 22 decembrie 1917 de Comitetul Central Executiv al Sovietului Deputaţilor Muncitorilor, Soldaţilor şi Ţăranilor, semnată de preşedintele acestui for J. Sverdlov, de a urma calea trasată de Consiliul Comisarilor Poporului[241]. Pentru Lenin însă libertatea de autodeterminare însemna că micile state se vor alătura Federaţiei Socialiste Ruse. Lenin credea că finlandezii vor fi printre primii să se alăture acesteia. Acceptarea independenţei Finlandei avea în concepţia socialistă scopuri antirevoluţionare. Sovieticii au fost forţaţi să recunoască Senatul burghez în loc de un guvern muncitoresc.

La 4 ianuarie Suedia şi Franţa au recunoscut independenţa Finlandei. Ministrul de externe francez Stephan Pichon era interesat să includă Finlanda în zona defensivă antigermană planificată de francezi[242]. La 23 decembrie 1917, la Versailles, chestiunea Finlandei a fost abordată în discuţiile interaliate. Marea Britanie avea rezerve să urmeze calea propusă de Franţa de recunoaştere a independenţei Finlandei[243]. Între Suedia şi Finlanda începuse să se aprindă disputa cu privire la Insulele Åland. În 1918 ålandezii îi înmânaseră regelui Suediei o petiţie semnată de 7.000 de oameni solicitând alipirea la Suedia. Alte state care au recunoscut independenţa noului stat au fost Germania, Austro-Ungaria, Grecia, Norvegia şi Danemarca. Marea Britanie şi S.U.A. au refuzat să recunoască *de jure* noul stat din prisma intereselor lor ruseşti. Pe de altă parte, Marea Britanie credea, şi nu fără motive, că noul stat va gravita în sfera Germaniei inamice şi, prin urmare, nu merita ca guvernul englez să-i acorde girul său moral unui astfel de stat. Germania considera că era de dorit apariţia unui stat finlandez, deoarece în acest fel Rusia ar fi fost total izolată de Europa. Germania a recunoscut independenţa Finlandei la 6 ianuarie, ministrul de externe german explicând însă, în mod nereal, că *de facto* recunoaşterea avusese loc pe 4 ianuarie[244].

Roşii şi albi: războiul civil şi divizarea societăţii finlandeze

Prezenţa soldaţilor ruşi în Finlanda arăta odată mai mult, dacă mai era nevoie, faptul că viitorul Finlandei depindea de viitorul Rusiei, ca şi de decizia finală în

[239] Matti Klinge, *A Brief...*, p. 117.
[240] http://www.histdoc.net/history/history.html
[241] *Ibidem.*
[242] Louis Clerc, Louis Raynaud et la reconnaissance de l'independence finlandaise, 1917-1918, în *„Muille maille vierahille…". Kalervo Hovi ja yleinen historia*, Julkaisija Turun Historiallinen Yhdistys, Vaasa, 2002, p. 231 şi urm.
[243] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 109.
[244] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 105-106.

războiul mondial. Şi aceasta în ciuda deciziei adoptate de Dietă la 8 ianuarie 1918 de a declara neutralitatea Finlandei[245]. În ianuarie 1918 mai erau încă 42.000 de soldați ruşi în Finlanda. La jumătatea lunii ianuarie 1918, guvernul bolşevic l-a anunțat pe conducătorul diviziei militare al Comitetului Regional rus din Finlanda că acest for continua să fie organul autorității ruseşti în Finlanda. Comitetul mixt ruso-finlandez care era mandatat să se ocupe de lucrurile practice derivând din separarea celor două țări nu şi-a început activitatea datorită încercărilor ruseşti de a întârzia desfăşurarea lucrărilor sale.

Social-democrații oscilau în 1918 între căile parlamentară şi extraparlamentară de luptă politică. P.S.D. a suferit mai multe dezamăgiri în 1917: disoluția Dietei i-a răpit în iulie majoritatea parlamentară, legea puterilor a devenit literă moartă ulterior, în octombrie noile alegeri au dat câştig de cauză partidelor burgheze care au format un nou Senat. În timpul grevei generale, P.S.D. şi organizația centrală a sindicatelor au decis cu o mică majoritate să preia puterea. Mandatarul acțiunii, Comitetul Executiv, nu a reuşit însă să găsească suficienți membri doritori să-şi asume responsabilități în revoluție.

Absența unei forțe armate şi polițieneşti, a dus la stabilirea mai multor grupuri armate. Din primăvara anului 1917, burghezia a început să formeze "gărzi civice". La începutul anului 1918 acestea ajunseseră să numere 40.000 de oameni. Din primăvara anului 1917 au început să fie înființate gărzi roşii, privite la început de conducerea P.S.D. cu rezerve. Acestea au fost însă încurajate începând din noiembrie. La sfârşitul anului 1917 gărzile roşii cuprindeau 30.000 de oameni. Social-democrații aveau încă proaspete în minte acțiunile revoluționare din 1905 şi 1917 şi nu le venea să renunțe la magia acțiunii revoluționare. La data de 12 ianuarie 1918 Eduskunta a autorizat Senatul să întreprindă demersurile necesare pentru a crea o autoritate polițienească puternică. Guvernul l-a desemnat cu această sarcină pe generalul locotenent Carl Gustav Mannerheim. Mannerheim a mers în Ostrobotnia pentru a organiza gărzile civice. Acestea au fost declarate trupe guvernamentale la 25 ianuarie. Sarcina lor era de a restabili ordinea şi de a dezarma şi expulza trupele ruseşti din Finlanda.

Tabăra albilor a ajuns să fie condusă de un general cu experiență, tenacitate şi de o mare valoare profesională: Carl Gustav Emil Mannerheim. Născut la 4 iunie 1867 pe domeniul Louhisaari, în Askainen, ca al treilea copil al contelui Carl Robert Mannerheim şi al soției sale Helena von Julin, la vârsta de numai 14 ani a fost trimis să urmeze cursurile Școlii Militare de Cadeți din Hamina, de unde a fost exmatriculat pe motiv de indisciplină. În 1887 a decis totuşi să urmeze o carieră militară în armata rusă şi, în consecință, s-a înrolat la Şcoala de Cavalerie Nikolaevsky din St. Petersburg. A slujit inițial într-un regiment cantonat în Polonia, după care a fost transferat în Garda de Cavalerie a Împărătesei în capitala imperiului. Mannerheim a luat parte la războiul ruso-japonez din 1904-1905 ca ofițer în Regimentul de Dragoni Nejinski şi a fost promovat colonel pe câmpul de bătălie. În anii următori a avut de îndeplinit o misiune specială, care impunea traversarea pe cal a celor peste 14.000 de

[245] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 131.

km. care despărțeau Turkestanul rusesc de Beijing, călătorie care a durat doi ani. Mannerheim a adunat cu acest prilej material ştiinţific şi informaţional pentru Muzeul Naţional al Finlandei şi Societatea Fino-Ugrică.

În 1911 Mannerheim a fost promovat la gradul de general şi i s-a încredinţat comanda ulanilor imperiali ai Gărzii ce staţionau în Varşovia, unde, deşi ofiţer ţarist, s-a bucurat de atenţia aristocraţiei poloneze. În timpul Primului Război Mondial Mannerheim a condus operaţiunile militare împotriva austriecilor ca comandant de brigadă şi, mai târziu, al Diviziei 12 de Cavalerie. În 1914 Mannerheim a fost decorat cu Crucea Sf. Gheorghe, cea mai mare decoraţie militară rusească. El a devenit general locotenent şi, în ultima perioadă a războiului, a fost comandant al Corpului 6 Cavalerie de pe frontul sudic[246]. Revoluţia rusă a pus capăt carierei sale în armata imperială. În decembrie 1917 Mannerheim s-a întors în patria sa. Ca şi George Washington, Gustav Mannerheim a fost printre ultimii convinşi de necesitatea de a proclama independenţa ţării sale. Dar, odată convins, a acţionat cu multă hotărâre pentru împlinirea practică a deziderateloor naţiunii sale; cu tenacitate şi pricepere, generalul locotenent Mannerheim şi-a pus cunoştinţele şi experienţa sa în slujba naţiunii, reuşind să obţină victorii importante împotriva roşilor[247].

Războiul civil a izbucnit simultan dar independent în trei locuri distincte. În Ostrobotnia gărzile civile, conduse de Mannerheim, au dezarmat pe data de 28 ianuarie 5.000 de ruşi. La 27 ianuarie gărzile civile şi gărzile roşii au început competiţia pentru putere în Viipuri. În Helsinki gărzilor roşii li s-a ordonat să mobilizeze, iar a doua zi a fost dat semnalul de începere a revoluţiei. Conducător al guvernului revoluţionar a fost nominalizat Kullervo Manner, alături de care făceau parte Otto Ville Kuusinen sau Oskari Tokoi[248]. Gărzile roşii au ocupat oficiile guvernamentale din Helsinki. O parte a guvernului "alb" a scăpat în Vaasa unde şi-a continuat activitatea, o altă parte s-a ascuns în capitală. Primul ministru Svinhufvud a scăpat spre Tallinn pe un spărgător de gheaţă şi de acolo la Berlin.

Consiliul Poporului a promis la 29 ianuarie să promoveze reforme sociale extinse[249]. În scurtul timp de funcţionare, guvernul socialist nu a reuşit să promoveze vreo măsură importantă de reformă. Kuusinen a pregătit până la sfârşitul lunii februarie un proiect de constituţie inspirat de sistemul elveţian, Declaraţia de Independenţă americană şi ideile revoluţiei franceze. Osmo Jussila, Seppo Hentilä,

---

[246] În noiembrie 1916 Mannerheim a fost trimis pe frontul românesc din Moldova unde a condus Divizia Vrancea în regiunea Şuşiţa-Putna, sub comanda generalului Alexadru Averescu, vezi *The Memoirs of Marshal Mannerheim*, Cassel & Company Ltd., London, 1953 (traducere în limba română apărută în 2003), p. 105-107. Impresiile lui Mannerheim despre capacitatea armatei române sau despre calitatea corpului ofiţeresc nu au fost cele mai bune, Oliver Warner, *Marshal Mannerheim and the Finns*, The Otava Publishing Co., Helsinki, p. 54.

[247] Vezi J.E.O. Screen, *Mannerheim. The Finnish Years*, Hurst & Company, London, 2000; J.E.O. Screen, *Mannerheim. The Years of Preparation*, C. Hurst & Company, London, 1970; Arvi Nopanen, *Carl Gustav Emil Mannerheim. Vuoteen 1919 Saakka*, Päijänne Kirja, Lahti, 1963.

[248] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 106-108.

[249] Într-o proclamaţie revoluţionară a Comitetului Executiv al Muncitorilor Finlandezi din luna ianuarie 1918 se proclama solemn că "toată puterea revoluţionară în Finlanda aparţine muncitorilor organizaţi şi organelor lor revoluţionare", D.G. Kirby (editor), *Finland...*, p. 224-225, document 128.

Jukka Nevakivi consideră că liderii Finlandei roşii nu aspirau la o dictatură proletară de tip leninist, ci la o democrație parlamentară bazată pe principiul suveranității poporului. Revoluționarii finlandezi erau social-democrați, nu bolşevici. Liderii mişcării muncitoreşti finlandeze au început revoluția ca un grup relativ omogen[250]. În contrast, Juhani Paasivirta consideră că principalul scop al conducerii roşii era "de a rescrie balanța de putere care fusese stabilită în Finlanda ca rezultat al alegerilor parlamentare desfăşurate în toamna anului 1917". Juhani Paasivirta admite că planurile stângii cu privire la viitoarea formă de guvernământ în Finlanda acordau un rol central Dietei. Documentul din februarie care formulează acest plan conține însă şi clauza că urma a nu se face rabat de la nici un mijloc în cazul în care "forțele reacționare" ar fi amenințat din nou țara. Însă reformele propuse de social-democrați erau mai degrabă social-democrate în conținut decât bolşevice[251].

La jumătatea lunii februarie 1918 linia frontului dintre "albi" şi "roşii" fusese deja trasată[252]. Aceasta traversa sudul Finlandei din Golful Botnia la lacul Ladoga, la nord de oraşele Pori, Tampere, Heinola şi Viipuri. Forța maximă a trupelor roşii a fost de 100.000 de oameni, din care 70.000 s-au implicat activ în luptă. Gărzile civile numărau aproximativ 70.000 de oameni. La mijlocul lunii februarie o ofensivă a roşiilor a fost stopată pe toate fronturile. La sfârşitul aceleiaşi luni, infanteria uşoară a jägerilor, totalizând aproximativ 1.000 de oameni, care primise mai bine de un an de instruire militară în Germania şi luptase în Curlanda, a sosit la Vaasa şi a întărit dispozitivul albilor. Mannerheim a lansat un atac general împotriva roşiilor la jumătatea lunii martie[253]. Pe frontul occidental albii au avansat spre Tampere pe care l-au ocupat după lupte violente pe 6 aprilie. Pe frontul răsăritean, bătălia principală s-a dat la Rautu în Karelia[254].

Senatul de la Vaasa a cerut asistență militară Suediei. Un batalion de voluntari de peste 700 de oameni s-a alăturat trupelor lui Mannerheim. Suedia a organizat ajutor umanitar pentru Finlanda albă. La mijlocul lunii februarie 1918, Suedia a trimis o expediție militară în Insulele Åland pentru a "proteja" populația locală de trupele ruseşti care, alături de o divizie de gardă civilă finlandeză, erau staționate acolo. Ruşii s-au retras de pe insulă, iar finlandezii au fost dezarmați. Decizia guvernului suedez a atras protestele Finlandei albe şi roşii, Germaniei şi Rusiei Sovietice. La începutul lunii martie un escadron naval german a debarcat pe insule, iar în mai suedezii au părăsit insula.

La jumătatea lui ianuarie, guvernul finlandez a cerut Germaniei să-i trimită acasă pe jägeri pentru a forma nucleul viitoarei armate finlandeze şi au cerut armamentele necesare pentru o divizie de infanterie. Finlandezii au sperat în van că germanii vor

[250] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 109.
[251] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 137.
[252] În Proclamația către armata din Karelia din 23 februarie 1918, generalul Mannerheim jura că nu va pune sabia în teacă "înainte ca legea şi ordinea să domnească în țară, înainte ca toate fortărețele să fie în mâinile noastre, înainte ca şi ultimul soldat al lui Lenin să fie alungat nu numai din Finlanda, ci şi din Karelia rusească", vezi D.G. Kirby (editor), *Finland...*, p. 230-231, document 133.
[253] *The Memoirs of Marshal Mannerheim...*, p. 159.
[254] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 109-110.

obține la Brest-Litovsk estul Kareliei şi Petsamo de la ruşi. Când germanii au rupt armistițiul cu ruşii, Berlinul a decis să trimită expediții militare în Ucraina, regiunea baltică şi Finlanda pentru a înăbuşi revoluția bolşevică de la marginea Rusiei. Germanii aveau nevoie de o cerere a Finlandei în acest sens. Reprezentanții de la Berlin ai Senatului de la Vaasa, fără a informa instituția tutelară, au scris un memoriu în care au solicitat să fie trimise trupe în Finlanda pentru a salva această țară "de la o înfrângere iminentă". O săptămână mai târziu, Germania a anunțat că era de acord cu cererea finlandeză. Decizia de a trimite trupe germane în Finlanda fusese adoptată la o conferință a comandanților politici şi militari germani la 13 februarie 1918[255]. Divizia germană baltică, condusă de generalul Goltz, şi numărând circa 1.200 de oameni[256], a debarcat la Hanko şi Loviisa şi a reuşit să-şi aducă aportul la victoria albilor, cucerind capitala Helsinki.

Rolul jucat de germani în susținerea albilor, ca şi cel al sovieticilor în sprijinirea roşilor, dovedesc că, departe de a fi numai o afacere internă a Finlandei, războiul implica şi o dispută pe liniile de contact şi în sferele de influență ale marilor puteri. De altfel, la 1 martie 1918 a fost încheiată o înțelegere între Republica Muncitorească Socialistă Finlandeză şi Rusia Sovietică prin care Finlanda ceda regiunea o parte din Istmul Kareliei Rusiei şi garanta asigurarea legăturilor telegrafice ruse cu Suedia pe teritoriul său. Înțelegerea dădea posibilitatea cetățenilor celor două state să obțină, dacă doreau, cetățenia celuilalt stat. Finlanda se dovedea astfel importantă pentru Rusia ca o linie de contact între St. Petersburg şi Suedia[257].

Surpriza înțelegerii germano-finlandeze a fost totală pentru Senat şi Mannerheim (care a amenințat cu demisia). Perplexitatea a crescut atunci când s-a aflat că reprezentanții finlandezi fuseseră obligați să semneze trei înțelegeri cu Germania: un tratat, o înțelegere comercială şi maritimă şi o asigurare secretă că Finlanda va rambursa Germaniei toate costurile derivând din asistența militară acordată. Tratatul din 7 martie nu permitea Finlandei să acorde nici un privilegiu unei terțe părți fără ca mai întâi să se consulte cu Germania[258]. În înțelegerea comercială şi maritimă se stipula că Finlanda acorda Germaniei un tratament comercial privilegiat. Asigurarea de rambursare a costurilor a fost întărită printr-un schimb de note diplomatice. Finlanda devenea un cap de pod militar german: ea era obligată să acorde Germaniei, la cererea acesteia, dreptul de a stabili baze pentru forțele sale navale oriunde pe teritoriul Finlandei. Svinhufvud a aprobat aceste documente[259]. Prin articolul 6 al tratatului de la Brest-Litovsk din 3 martie 1918 Rusia a acceptat să pună capăt agitației şi propagandei îndreptate împotriva guvernului şi instituțiilor publice din

[255] Tony Griffiths, *op.cit.,* p. 106.
[256] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 140.
[257] *Ibidem*, p. 143.
[258] A se vedea câteva dintre articolului tratatului în D.G. Kirby (editor), *Finland...*, p. 235-236, document 139.
[259] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*,p. 117.

Finlanda. Finlanda şi Ålandul trebuiau să fie evacuate imediat de trupe ruseşti[260]. Numai flota baltică a rămas, datorită gheții, blocată în Helsinki[261].

Războiul civil a făcut 30.000 de victime, din care 25.000 au fost roşii. Primul val de teroare roşie s-a derulat la începutul războiului şi a costat viața a aproximativ 1.600 de oameni, mulți neimplicați nicicum în războiul civil, "victime colaterale", cum ar fi denumite astăzi. În special "scuadrele zburătoare" roşii au devenit celebre prin acțiunile lor teroriste. De asemenea, în aprilie, roşii, aflați în retragere, au declanşat un nou val de teroare. Albii şi-au luat revanşa în aprilie când au făcut circa 8.300 de victime. 3.200 de albi şi 3.500 de roşii au murit în luptă. Nici soldații ruşi nu au scăpat de valul de teroare, câteva sute fiind împuşcați după căderea oraşelor Tampere şi Viipuri. Aflați în lagăre de concentrare, suferind de foame şi boli, aproximativ 12.000 din cei 80.000 de roşii luați prizonieri au murit. La jumătatea lunii mai 1918 un tribunal de "înaltă trădare" a condamnat 67.788 de roşii la diverse pedepse: 555 la moarte (jumătate au fost executate), 60.000 la închisoare. În toamnă 40.000 dintre aceştia au fost eliberați. La sfârşitul anului 1918 6.100 de roşii erau încă în captivitate[262]. Credem că ar fi util de notat faptul că victimele care au căzut în luptă activă au reprezentat doar 20-25% din numărul total de victime cauzate de război[263]. Restul au fost "victime colaterale", o noțiune tot mai utilizată în secolele al XX-lea şi al începutul secolului al XXI-lea.

Termeni folosiți pentru a descrie acest război au fost: război de eliberare, război de clasă, revoltă[264], război civil, război intern. Până în anii 1960 denumirea cea mai frecvent întâlnită era aceea de război de eliberare: roşii erau priviți ca fiind trădători. Din acel moment, motivația roşiilor a început să fie mai bine înțeleasă. Ei au luptat pentru idealurile clasei muncitoare, pentru convingerile lor. Termenul de război de eliberare îşi are justificarea în ideea că roşii erau trădători, deoarece victoria lor ar fi rezultat în anexarea Finlandei de către Rusia Sovietică. Termenul de revoluție ia în considerare faptul că "roşii" au răsturnat guvernul legal în capitală şi au înlăturat Eduskunta aleasă democratic. A fost creat un nou sistem guvernamental şi existau planuri pentru a întrona o nouă ordine socială. Noțiunea de război de clasă are în vederea concepția protagoniştilor asupra războiului. Pentru roşii, a fost un război între clase sociale diferite, aşa cum ei au înregistrat acest conflict în imaginația lor colectivă. Albii vorbesc de o rebeliune roşie şi de o revoltă a roşiilor. Termenul de război civil, care s-a şi impus în istoriografie, pleacă de la ideea că, la fel ca în Rusia, şi în Finlanda s-a desfăşurat practic un război civil sau război intern[265].

[260] Vezi ultimele două paragrafe din articolul 6 al Tratatului de la Brest, în http://www.histdoc.net/history/history.html/brest.htm
[261] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 137.
[262] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 111-112.
[263] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 145.
[264] La 15 mai 1918 preşedintele Svinhufvud folosea termenul de "rebeliune", D.G. Kirby (editor), *Finland...*, p. 241-242, document 142.
[265] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 114-115.

Finlanda - monarhie sub egida Germaniei sau republică proaliată?

Când Finlanda şi-a declarat independența, Eduskunta nu a abrogat constituția monarhică din 1772 care, în concepția finlandeză, rămăsese în vigoare în perioada de autonomie. Finlanda era încă o monarhie în concepția unora dintre partidele de dreapta. Eduskunta s-a întrunit din nou pe 15 mai 1918 cu doar 84 de delegați. Circa 40 de membrii ai Eduskuntei se refugiaseră în Rusia, iar 50 au fost luați în custodie de albi. 5 au fost executați imediat. P.S.D. era reprezentat doar de un delegat, mai târziu de încă doi. Eduskunta a funcționat în această formulă din mai 1918 până în februarie 1919. La mijlocul lunii mai Eduskunta i-a oferit temporar puterea supremă lui Svinhufvud, care a devenit regent al Finlandei. Cea mai importantă decizie adoptată de acest legislativ a fost legea care permitea țăranilor care munceau în arendă anumite pământuri să le cumpere la valoarea din 1914, ceea ce reprezenta doar 10% din valoarea lor reală în anul 1918. Rezultatul acestei măsuri a fost crearea a circa 123.000 de noi ferme în Finlanda[266].

Deoarece opinia dominantă a grupărilor burgheze din Finlanda era că Germania va câştiga războiul, finlandezii s-au grăbit să câştige încrederea şi simpatia viitorilor stăpâni ai continentului. Una dintre măsurile avute în vedere a fost aceea de a alege un prinț german ca rege al Finlandei. Regentul a început să pregătească cu generalul von der Goltz o alianță militară. Senatul a cerut germanilor ajutor în organizarea armatei sale. Mannerheim a observat direcția greşită în care se îndrepta Finlanda şi a demisionat din fruntea armatei țării sale. Circa 100 de ofițeri germani au venit să ia parte la organizarea forțelor armate finlandeze. Comanda noii forțe a fost inițial împărțită între un ofițer german, colonelul von Redern, şi unul finlandez, colonelul N.G. Procopé. În august Redern a obținut control deplin asupra acestei forțe[267].

În august 1918 au început la Berlin convorbiri de pace între Finlanda şi Rusia Sovietică pentru a discuta chestiunea Kareliei răsăritene şi a Petsamo. După trei săptămâni, convorbirile s-au sfârşit printr-un eşec. La sfârşitul lunii august, un batalion finlandez de grăniceri a trecut frontiera cu Rusia în Karelia estică şi a ajuns până la Repola, unde locuitorii deciseseră să se alăture Finlandei. La începutul primăverii, o expediție de voluntari din nordul Finlandei a fost înarmată pentru a prelua Petsamo. Finlandezii au întâlnit trupele britanice din Murmansk şi s-au retras. Expediții similare au fost trimise din Finlanda în Karelia rusească.

Britanicii au susținut toate acțiunile militare îndreptate împotriva Germaniei[268]. În vara anului 1918 ei şi-au întărit efectivele militare din Murmansk pentru a-i ajuta pe albi împotriva roşiilor care făcuseră pace cu germanii. Britanicii au dorit să blocheze invadarea nord-vestului Rusiei de către Germania şi Finlanda albă. La începutul verii anului 1918, britanicii au format Legiunea Murmansk a Roşiilor Finlandezi. Aceasta era alcătuită din finlandezi care părăsiseră Finlanda după războiul civil. Oskari Tokoi

[266] *Ibidem*, p. 121-122.
[267] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 153.
[268] Marea Britanie a continuat să fie foarte influentă în regiunea baltică de la sfârşitul anului 1918 până la al doilea război mondial, vezi Eino Lyytinen, *Finland in British Politics in the First World War*, Suomalainen Tiedeakademia, Helsinki, 1980, p. 4.

s-a alăturat legiunii. În februarie 1919 legiunea cuprindea 1.200 de oameni. Atât albii cât şi roşii care se refugiaseră în Rusia i-au privit pe legionari ca pe nişte trădători. Marea Britanie şi S.U.A. au condiționat recunoaşterea independenței Finlandei de iertarea sau permisiunea de a se exila în Canada acordată legionarilor. În toamna anului 1919 cei mai mulți legionari s-au întors în Finlanda.

La sfârşitul lunii mai 1918 Svinhufvud l-a numit pe Paasikivi conducător al Senatului. Monarhiştii au câştigat o majoritate clară în guvern. Numai doi miniştri, printre care agrarianul K. Kallio[269], erau republicani. Susținerea pentru monarhie a sporit în sânul partidelor burgheze în timpul războiului civil. Tabăra învingătoare considera că populația se dovedise imatură pentru democrație. De asemenea, se dorea reîntronarea respectului față de autorități[270].

Toți Finlandezii Bătrâni, inclusiv Paasikivi, erau monarhişti. Finlandezii Tineri erau divizați între monarhiştii conduşi de Svinhufvud şi republicanii lui Ståhlberg. Cea mai importantă susținere pentru un regim republican venea din partea agrarienilor, conduşi de Santeri Alkio. Opinia republicană democratică era ghidată de convingerea că securitatea țării şi abilitatea sa de a-şi consolida poziția în lume depindeau în primul rând de gradul de stabilitate atins în afacerile interne. Republicanii erau mult mai încrezători în posibilitatea ca țările mici să urmeze o politică externă independentă. Aceştia mai punctau la necesitatea ca Finlanda să aibă o politică externă flexibilă. În contrast cu conservatorii, republicanii credeau că resursele mai mari ale Antantei vor determina în final rezultatul războiului[271]. La începutul lunii iunie 1918, Senatul lui Paasikivi a introdus în Eduskunta o propunere pentru o formă monarhică de guvernământ. Eduskunta a acceptat propunerea, dar republicanii au reuşit să folosească prevederile majorității calificate pentru a preveni ca această măsură să fie declarată urgentă şi în felul aceasta adoptată de către acel Parlament. La 7 august s-a votat în favoarea ideii ca legea să fie adoptată după alegerile următoare. Monarhiştii au venit însă cu o nouă strategie. Deoarece constituția din 1772 era încă în vigoare, Dieta era obligată să găsească un nou monarh după încetarea liniei regale. Pe data 9 august Eduskunta a autorizat Senatul să întreprindă acțiunile necesare în această direcție. Planurile finlandeze l-au vizat inițial pe fiul Kaizerului, Oscar. Consilierii lui Wilhelm al II-lea au considerat situația din Finlanda prea instabilă pentru a face un asemenea pas. La sfârşitul lunii august 1918 s-a decis ca prințul Friedrich Karl de Hessa să fie invitat pentru a prelua tronul Finlandei. La începutul lunii septembrie prințul şi-a dat consimțământul în fața unei delegații de monarhişti din Finlanda. Prințul a fost ales rege al Finlandei pe data de 9 octombrie, exact ziua în care Germania s-a angajat în discuții de armistițiu cu Antanta.

---

[269] Kyösti Kallio (1873-1940) a luptat pentru integrarea economică şi socială a națiunii finlandeze. În acest scop, reforma agrară şi promovarea educației şi culturii finlandeze reprezentau cele mai importante mijloace în opinia sa, http://www.kansallisbiografia.fi/english.html.

[270] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 122-123.

[271] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 150.

Alegerea regelui a devenit curând o povară pentru politica externă finlandeză. Senatul Paasikivi a demisionat la sfârşitul lunii noiembrie. Profesorul Lauri Ingman a format un nou guvern burghez de coaliție. Senatul a devenit cunoscut sub numele de guvern iar senatorii sub denominația de miniştri. Jumătate din cabinetul lui Ingman era alcătuit din republicani. Guvernul Ingman era proaliat. Mannerheim a început să negocieze cu reprezentanții puterilor occidentale din Londra şi Paris în noiembrie-decembrie 1918[272]. Mai întâi, generalul a acționat ca cetățean privat, apoi ca emisar al cabinetului. El şi-a asumat, în numele guvernului, răspunderea adoptării unei atitudini proaliate. Regentul Svinhufvud a demisionat la 12 decembrie. Poziția sa a fost ocupată de Mannerheim. Înțelegând situația delicată a Finlandei, la 14 decembrie, cu demnitate, prințul Friedrich Karl a anunțat că abdică. Peste două zile trupele germane au părăsit Helsinkiul[273].

Una dintre condițiile britanice de recunoaştere a Finlandei a fost desfăşurarea de noi alegeri. Puterile Occidentale au numit o comisie care să stabilească măsura în care Finlanda se îndepărtase de sfera de influență a Germaniei. Prin urmare, regentul Mannerheim a convocat corpul electoral pentru noi alegeri la 1-2 martie 1919. Alegerile au fost câştigate de P.S.D. care a primit 80 de mandate. Uniunea Agrară a fost marele învingător ajungând la 42 de mandate. Pentru restul partidelor schimbările au fost neimportante. Trei sferturi dintre membrii Eduskuntei erau republicani. Marea Britanie a recunoscut pe data de 6 mai 1919 independența Finlandei. Pe 7 mai au urmat S.U.A. Franța a reînnodat legăturile diplomatice cu Finlanda, rupte din cauza orientării progermane a Helsinkiului. Mannerheim a numit un nou guvern progresisto-agrarian în frunte cu progresistul Kaarlo Castrén.

Finlanda şi Rusia: de la conflict la Tratatul de Pace de la Tartu

În acelaşi timp, Finlanda aştepta unda verde din partea Marilor Puteri europene pentru a interveni militar în Rusia şi a ocupa Karelia rusească. În aprilie 1919 o forță finlandeză de 1.000 de voluntari a pătruns în Karelia Orientală lângă Aunus (Olonets). Finlandezii au ajuns până la râul Syvävi (Svir)[274]. Detaşamentele finlandeze au fost întâmpinate de forțe ruseşti care le-au forțat să se retragă înapoi pe teritoriul finlandez la sfârşitul lunii iunie. O altă forță finlandeză de 4.000 de oameni s-a alăturat războiului de eliberare estonian la sfârşitul lunii decembrie 1918. Mannerheim considera eliberarea Estoniei ca necesară deoarece teritoriul estonian uşura un atac asupra St. Petersburgului.

Generalul Judenici, comandantul ruşilor albi, a rămas în primăvara anului 1919 în Helsinki pentru a recruta în armata sa ofițeri ruşi. El spera să convingă conducerea finlandeză să invadeze St. Petersburgul. În iunie Judenici i-a promis lui Mannerheim

[272] La 15 noiembrie Mannerheim s-a întâlnit cu lordul Robert Cecil care a afirmat că Londra nu putea recunoaşte independența Finlandei până când Conferința de Pace nu adopta o decizie, *The Memoirs of Marshal Mannerheim...*, p. 192.

[273] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 124-125.

[274] Comisarul Poporului pentru Afaceri Străine al Uniunii Sovietice a protestat vehement la adresa "...actelor de agresiune comise de Finlanda asupra teritoriului Republicii Ruse Sovietice...", D.G. Kirby (editor), *Finland...*, p. 250-251, document 149.

că Rusia, în schimb, va fi pregătită să recunoască independența Finlandei, să organizeze un referendum în Karelia Orientală şi să acorde Ingriei autonomie culturală. Mai mult, Judenici i-a promis lui Mannerheim să-i cedeze conducerea operațiunilor de capturare a fostei capitale imperiale ruseşti. Regentul Finlandei avea şansa de a juca o carte mare în istorie. Majoritatea noii Eduskunte era de acord cu anexarea Kareliei Orientale, deşi doar activiştii susțineau atacarea St. Petersburgului. Activiştii sperau, prin urmare, că Mannerheim va amâna ratificarea constituției abia adoptate, va dizolva Eduskunta şi va chema populația din nou la urne. Între timp, finlandezii îi vor alunga pe ruşi din St. Petersburg. Acesta a fost planul pentru o lovitură de stat pe care activiştii l-au gândit la începutul lunii iulie 1919. Mannerheim a aprobat proiectul dar a pus condiția ca puterile occidentale să susțină invadarea St. Petersburgului. Personalități de marcă ale Partidului Coaliției, precum Paasikivi şi Ingman, s-au opus însă planului. Promisiunile Marii Britanii şi ale Franței rămâneau vagi. Prin urmare, Mannerheim a ratificat Constituția pe data de 17 iulie 1919[275]. Această Constituție a fost una de bun augur pentru Finlanda, care a îndepărtat-o de excesele democratice ale balticilor. Constituția finlandeză crea un sistem de guvernare care combina o preşedinție puternică cu un Parlament care avea ca menire principală încurajarea consensului şi menținerea stabilității în viața politică[276].

Coaliția nesocialistă condusă de Rafael Erich, care a preluat puterea în martie 1920, a considerat necesară încheierea păcii cu Rusia. În iunie au început la Tartu tratative de pace cu Rusia Sovietică. Acestea au durat aproape cinci luni. Delegația finlandeză a fost condusă de Paasikivi şi a inclus delegați ai fiecărui partid parlamentar. Rusia Sovietică era reprezentată de Jaan Antonovici Bērziņš[277]. Finlanda a expus cereri teritoriale extinse: o frontieră care să pornească de la Lacul Ladoga la Marea Albă via Lacul Onega. Aceasta însemna că Finlanda ar fi cuprins Karelia răsăriteană, Petsamo şi Peninsula Kola. E adevărat, pentru Karelia răsăriteană era cerut dreptul de autodeterminare. Finlandezii au sperat fără succes să fie susținuți în eforturile lor de Puterile Occidentale şi de Polonia. Ruşii le-au respins toate solicitările. Ei au afirmat că karelienilor li s-a dat drept de autonomie în cadrul Comunei Muncitorilor Karelieni condusă de comunistul finlandez Edvard Gylling şi fondată la 8 iunie[278]. A fost aproape imposibil să se ajungă la o înțelegere în privința regiunii Petsamo sau a câtorva insule situate în Golful Finic care erau importante pentru ruşi în apărarea St. Petersburgului. La 12 august a fost semnată înțelegerea de armistițiu bazată pe *statu-quo ante*[279].

Preşedintele Ståhlberg s-a opus oricăror concesii față de ruşi, deşi Paasikivi înclina spre un compromis. În iulie tratativele au intrat în impas, dar în august ambele părți erau dispuse să facă concesii. Convorbirile secrete dintre V. Tanner şi conducerea delegației sovietice au fost decisive pentru promovarea unei soluții de

[275] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 130-131.
[276] Max Jakobson, *Finland. Myth and Reality*, Otava Publishing Company, Helsinki, 1987, p. 13.
[277] Prima întrunire a negociatorilor, în care aceştia şi-au expus opiniile, s-a desfăşurat la 12 iunie 1920, vezi D.G. Kirby (editor), *Finland...*, p. 253-255, document 151.
[278] Aceasta era exact ziua când delegația finlandeză sosise la Tartu, Kalevi Holsti, op.cit., p. 233.
[279] *Ibidem*, p. 246.

compromis. Tratatul de pace a fost semnat la Tartu la 14 octombrie 1920[280]. Rusia Sovietică a recunoscut încă o dată independența Finlandei, Finlanda a obținut Petsamo şi coridorul la Oceanul Arctic[281]. Helsinkiul a fost însă nevoit să retrocedeze districtele Repola şi Porajärvi pe care le ocupase în anul anterior. Mai mult, statul finlandez a reuşit, decizie ce va costa Helsinkiul scump mai târziu, să ajungă cu frontiera la numai 30 de km. de Petrograd şi Kronstadt. Această situație va alimenta permanent o stare de tensiune (cel puțin potențială) cu Rusia, deşi finlandezii au distrus câteva din fortificațiile pe care le aveau în această regiune.

Tratatul de la Tartu a fost susținut de P.S.D. şi de Partidul Progresului, ca şi de unii parlamentari din Partidul Coaliției şi Partidul Agrar. Dreapta radicală s-a opus tratatului. Tratatul a devenit pentru dreapta un simbol al trădării împotriva moştenirii anului 1918[282]. Un fost şef al poliției din Repola s-a sinucis în momentul când i s-a cerut să se retragă în noile granițe ale Finlandei[283]. Tratatul a fost ratificat, după o îndelungată dezbatere parlamentară, la data de 1 decembrie 1920 cu o majoritate de 163 la 27. Ratificarea a fost urmată curând de o invitație oficială adresată Finlandei de a deveni membră a Ligii Națiunilor[284].

[280] Textul tratatului în D.G. Kirby (editor), *Finland...*, p. 256, document 152.
[281] Ståhlberg considerase obținerea regiunii Petsamo ca fiind de maximă importanță şi fusese dispus la concesii în Karelia, vezi Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 150.
[282] Lauri Karvonen, *From White to Blue-and-Black. Finnish Fascism in the Inter-War Era*, Helsinki, 1988, p. 17.
[283] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 138-139.
[284] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 226-227.

Capitolul IV

SCANDINAVIA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Între începutul primului război mondial şi debutul celei de-a doua conflagrații, Scandinavia a câştigat în prestigiu, a acumulat o anumită recunoaştere ca un grup omogen de state şi a sporit numărul statelor componente la cinci prin proclamarea independenței Finlandei (6 decembrie 1917) şi a semiindependenței Islandei (1 decembrie 1918)[285].

Ca o consecință directă a războiului mondial statele scandinave au trecut printr-o serie de transformări teritoriale şi politice importante. La Versailles, Norvegiei i s-a recunoscut suveranitatea asupra Spitzbergului (redenumit Svalbard din 1925) şi a preluat Insulele Jan Mayan (în 1929) din Atlanticul de Nord. Norvegia şi Danemarca şi-au disputat drepturile de pescuit în Groenlanda. Acesta fusese o colonie daneză din 1721. Importanța strategică a Groenlandei nu a ieşit la iveală până în 1951[286] când Statelor Unite li s-au permis să reînnoiască echipamentul meteorologic din al doilea război mondial şi să stabilească rețele de radare de avertizare şi baze aeriene[287]. Motivația insistenței norvegiene pentru a controla estul Groenlandei poate fi datorată dorinței politicienilor norvegieni de a distrage atenția electoratului de la controversele sociale pentru a ralia națiunea în jurul unui program de expansiune externă.

În 1924 ambele state făcuseră o înțelegere pe 20 de ani asupra chestiunilor practice derivând din drepturile de pescuit şi vânătoare în Groenlanda. În 1925 o nouă lege daneză era aplicabilă întregii Groenlande şi, de asemenea, danezii au oferit Marii Britanii şi Franței tratamentul clauzei națiunii celei mai favorizate în Groenlanda răsăriteană. În 1926 danezii au preluat controlul polițienesc în Groenlanda răsăriteană. Danezii au elaborat planuri de a aşeza colonii de eschimoşi şi stațiuni daneze între 70º şi 75º latitudine nordică. Guvernul norvegian a protestat. În 1928 Stortingul norvegian a stabilit Consiliul pentru Svalbard şi Oceanul Arctic. Trei membri ai unei expediții ştiințifice au primit puteri polițieneşti asupra norvegienilor din Groenlanda răsăriteană. Consiliul Arctic a propus apoi ca Groenlanda răsăriteană să fie plasată sub autoritatea Norvegiei. Steagul norvegian a fost ridicat în această regiune, căreia i s-a dat numele de Ținutul lui Eric cel Roşu. Norvegia a acceptat în cele din urmă să cedeze spre rezoluție disputa Tribunalului Internațional de la Haga. Această instituție a respins total pretențiile norvegiene în aprilie 1933. Guvernul norvegian a acceptat judecata tribunalului şi a dat curs deciziei acestuia[288].

---

[285] Islanda a rămas într-o uniune personală cu Danemarca. În 1943 Islanda şi-a proclamat independența deplină, vezi Edward L. Killham, The Nordic Way..., p. 10.

[286] Tratatul cu privire la Groenlanda s-a semnat la 27 aprilie 1951 şi avea în vedere în primul rând întărirea capacității de apărare a acestui teritoriu. S-a convenit ca steagurile ambelor state să fie arborate în Groenlanda, iar responsabilitățile pentru apărarea acesteia să fie împărțite, vezi tratatul la adresa de internet: http://www.yale.edu/lawweb/avalon/diplomacy/denmark/den001.htm

[287] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 140.

[288] T.K. Derry, *A History of Modern Norway 1814-1972*, Clarendon Press, Oxford, 1972, p. 353-355.

Un alt exemplu de discordie o constituie soarta insulelor Åland (Ahvenanmaa, în finlandeză), obiect de dispută între Finlanda şi Suedia. În 1919 cele două state şi Germania au ajuns la un acord în urma căruia fortificaţiile ruseşti au fost distruse. Cererea populaţiei localnice de a se uni cu Suedia, exprimată printr-un referendum, unde această aspiraţie a întrunit 96% din voturi, a fost însă respinsă de Helsinki care a trecut la măsuri punitive împotriva liderilor separatişti şi la ocupaţia militară a regiunii. În iunie 1920, dată fiind amploarea pe care o luase conflictul, secretarul Foreign Office-ului britanic a trimis această dispută Ligii Naţiunilor spre soluţionare. Comisia de investigaţii delegată de noul for internaţional a dat dreptate Finlandei atât pe temei istoric cât şi pe considerente raţionale, şi anume imposibilitatea de a se permite unei populaţii atât de puţin numeroasă dintr-o minoritate de numai 11% suedezi care locuiau în Finlanda, o fracţiune dintr-o fracţiune, dreptul la autodeterminare. Soluţia a fost acceptată de Suedia. Locuitorilor li s-a permis totuşi să aleagă un legislativ propriu şi li s-au garantat privilegii de natură culturală, comercială şi în privinţa serviciului militar. Orice încălcare a acestor garanţii putea fi adusă imediat la cunoştinţa Ligii Naţiunilor. Aceste drepturi au făcut din locuitorii insulelor „cea mai bine protejată minoritate din Europa”[289]. Un tratat special semnat de marile puteri (cu excepţia Rusiei Sovietice) şi ţările riverane Mării Baltice prevedea demilitarizarea arhipelagului.

Însă cel mai adesea scandinavii au cooperat între ei. Evenimentele din timpul primului război mondial au creat un sentiment puternic de unitate în Scandinavia. Acest sentiment şi-a găsit expresia cea mai adecvată în cadrul Asociaţiei Nordice (*Foreningen Norden*) care a căutat din 1919 să promoveze cooperarea culturală şi economică în Nord. Grupul nordic sau scandinav a fost întărit prin includerea Islandei şi Finlandei. Cea mai vizibilă manifestare a unităţii de sentimente şi vederi în Scandinavia a fost exprimată în cadrul Ligii Naţiunilor, unde aceste state aveau de obicei unul dintre locurile nepermanente. În anul 1923, de exemplu, Branting, suedezul care reprezenta Nordul în Consiliu, a condamnat bombardamentul italian asupra insulei greceşti Corfu, având asentimentul norvegienilor şi danezilor. Scandinavii, cu interesul lor nativ asupra problemelor globale, nu au ezitat să critice Comisia de Mandate care alocase şi superviza situaţia fostelor teritorii otomane sau germane preluate sub mandat de puterile Antantei. Drepturile minorităţile şi protejarea lor au constituit un alt moment semnificativ al activităţii scandinavilor. De pildă, Nansen a solicitat Ligii Naţiunilor să respecte întru totul drepturile germanilor din Saar. Antisemitismul a fost perceput de scandinavi ca fiind o ameninţare la adresa drepturilor minorităţilor. Christian Lange a denunţat în 1933 antisemitismul la Liga Naţiunilor.

Frontierele interne ale statelor scandinave au fost rezolvate prin intermediul încheierii a şase convenţii de arbitraj, din care prima a fost semnată de Suedia şi Norvegia la Oslo în noiembrie 1925 iar celelalte în următoarele zece săptămâni. Scandinavii, care se considerau producători şi nu consumatori de securitate (cu excepţia finlandezilor), considerau că contribuţia lor la menţinerea sistemului

[289] T.K. Derry, *A History of Scandinavia...*, p. 311.

internațional consta din participarea la sancțiunile economice dictate de Ligă împotriva agresorilor. Din păcate, din punct de vedere militar, statele scandinave nu ar fi putut, chiar dacă ar fi vrut, să facă prea mult, nici măcar pentru propria lor securitate. Danemarca s-a dezarmat până într-atât încât nu mai putea face față unui atac, Norvegia şi Suedia mai puțin, dar forțele lor armate au rămas puțin semnificative.

Convenția de la Oslo s-a născut dintr-o inițiativă a politicianului liberal norvegian Mowinckel din decembrie 1930. Mowinckel a gândit un sistem de a preveni creşterea protecționismului, care sporea tensiunea politică în Europa. Mowinckel a încercat inițial o soluție sub auspiciile Ligii Națiunilor, dar eforturile sale au dat greş. Mowinckel şi-a folosit însă contactele de la Geneva pentru a pune în practică o măsură modestă în sensul ideilor sale: stabilirea unei perioade de 30 de zile preaviz înainte de sporirea oricăror tarife, aşa încât statele afectate să poată reacționa. Semnatarii originari ai Convenției de la Oslo au fost Norvegia, Suedia, Danemarca şi Olanda, urmați de Belgia şi Luxemburg şi în 1933 de Finlanda. Rezultatele economice au fost probabil puțin concludente dar din punct de vedere politic Grupul de la Oslo a constituit baza politică pentru a afirma statutul neutru al statelor componente. În 1934 Mowinckel a propus acest lucru pentru prima dată la o întrunire a miniştrilor de externe scandinavi desfăşurată la Stockholm. Statele scandinave resimțeau inutilitatea sancțiunilor şi se temeau să nu fie aruncate, prin mecanismul lor, în confruntarea dintre marile puteri. În iulie 1936 Norvegia a adus în discuția Grupului de la Oslo chestiunea aplicării facultative a sancțiunilor economice. În iulie 1938, în cadrul întâlnirii de la Copenhaga, Grupul de la Oslo a votat o rezoluție care declara sancțiunile economice facultative. În septembrie 27 de state au acceptat această formulă[290].

Țările scandinave s-au găsit în cea mai mare parte a perioadei interbelice pe poziții comune cu România în privința marilor aspecte de pe agenda relațiilor internaționale. De altfel, egalitarismul este unul dintre cele mai caracteristice elemente din gândirea politică scandinavă. Legată de egalitarism, este credința că violența, în special violența militară, este un vestigiu al unor timpuri primitive şi că națiunile civilizate nu-şi pot rezolva conflictele pe câmpul de luptă. Preferința scandinavă pentru o rezolvare nonconflictuală a situațiilor tensionate din interior merge mână în mână cu înclinația lor pentru căutarea unor soluții paşnice în politica externă şi în problemele de securitate. Cooperare, conciliere şi înțelegere mutuală sunt principalele virtuți ale discursului politic nordic. Experiența lor de societăți remarcabil de omogene le face să fie dificil să înțeleagă pasiunile naționale şi rasiale care au produs atâta violență în Europa[291]. Toate aceste țări au fost, ca şi România, adeptele construirii unui sistem internațional care să respecte drepturile națiunilor mici şi mijlocii, bazat pe cooperare internațională în vederea menținerii păcii. Relațiile diplomatice ale României cu țările scandinave nu au fost marcate, după primele evaluări ale arhivelor românești, de conflicte. În perioada interbelică

[290] T.K. Derry, *A History of Modern...*, p. 359-360.
[291] Edward L. Killham, *op.cit.*, p. 6-7.

România a menținut constant o legație la Stockholm[292]. În cea mai mare parte a timpului această legație a reprezentat şi interesele României la Copenhaga[293] şi Oslo[294].

Perioada reformelor democratice a fost urmată în Scandinavia de o perioadă de frustrare politică. Între 1920 şi 1933 nici unul dintre partidele politice scandinave nu a reuşit să obțină majoritatea în camera populară în nici unul dintre legislativele din regiune. La guvernare s-au succedat guverne de coaliție, minoritare şi provizorii care au durat în medie doi ani în Danemarca, un an în Norvegia şi Suedia. Partidul Conservator avea acum o bază electorală subțire datorită susținerii pe care o acorda intereselor capitalului privat şi apărării, apărarea fiind deja privită de mulți cetățeni ca un scut pentru capital. Liberalii erau o forță semnificativă în Suedia şi Finlanda. În Danemarca radicalii, nu foarte numeroşi, reprezentau un puternic sprijin intelectual pentru muncitori. Liberalismul era însă în declin în Norvegia unde era reprezentat de Partidul Venstre (Partidul Stângii). Venstre reprezenta în Danemarca interesele agricole.

În Suedia şi Norvegia au apărut noi partide cu denominații agrariene care mai târziu şi-au schimbat treptat numele în partide de centru. Pentru social-democrați

---

[292] La 18/31 martie 1916 primul ministru al Suediei la Bucureşti, Hans Ioachim Beck Früs, şi-a prezentat scrisorile de acreditare regelui Ferdinand I al României (1914-1927). La 3/16 noiembrie 1916 România a înființat la Stockholm o misiune diplomatică avându-l în frunte pe Grigore Bilciurescu ca însărcinat cu afaceri. La 18/31 mai 1917 Gheorghe Derussi şi-a prezentat scrisorile de acreditare regelui Gustav al V-lea în calitate de ministru plenipotențiar al României la Stockholm, Ion Calafeteanu (coordonator), *op.cit.*, p. 215. Această misiune diplomatică i-a avut în frunte diplomați precum Mihail Pâclianu (de la 2 iulie 1920), Dimitrie Penescu (de la 1 februarie 1928), Carol Mitilineu (de la 7 mai 1930), Matila Costiescu-Ghika (de la 1 iunie 1932), Barbu Constantinescu (de la 28 iunie 1933). Au urmat în timpul celui de-al doilea război mondial Victor Brabețianu (de la 1 martie 1941) şi Frederic C. Nanu, vezi *Anuar diplomatic şi consular*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, Bucureşti, 1942, p. 188-189. Frederic Nanu fusese trimis de ministrul Afacerilor Străine la Stockholm cu misiunea de a obține un feedback al reprezentanților Națiunilor Unite la o eventuală propunere de pace a guvernului Român. Nanu fusese ales pentru această misiune în cadrul planului lui Mihai Antonescu de a acoperi legațiile României din țările neutre cu personalități ale diplomației româneşti, cu legături ample în lumea occidentală, Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relațiile germano-române 1938-1944*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 212. În decembrie această misiune diplomatică a fost contactată de sovietici şi s-a stabilit o legătură în vederea ieşirii României din război, vezi Marin Radu Mocanu (coordonator), *România - marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial*, vol. I, Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994, p. 92-93, document 28.

[293] Totuşi, începând din 24 septembrie 1934 a fost numit un ministru plenipotențiar al României la Copenhaga, în persoana lui Gheorghe Assan. De la 30 mai 1938 Mihail Sturdza a devenit ministru al României în Danemarca. Lui i-a succedat Alexandru Duiliu-Zamfirescu la 1 noiembrie 1939 până la 15 octombrie 1940, *Ibidem*, p. 175-176. România a stabilit relații diplomatice cu Danemarca la 13/26 aprilie 1917. Gheorghe Derussi a fost numit ministru al României în Danemarca cu reşedința la Stockholm. La 11/24 august acesta şi-a prezentat scrisorile de acreditare. La 1/14 mai 1917 a fost înființată Legația României în Danemarca, , Ion Calafeteanu (coordonator), *op.cit.*, p. 220.

[294] La 30 mai 1934 a fost numit un ministru plenipotențiar şi ministru extraordinar la Oslo, în persoana lui Dimitrie Juraşcu. La 30 mai 1939 acesta a fost înlocuit de Emil Zarifopol. De la 15 iulie 1941 misiunea a fost desființată, *Anuar diplomatic...*, p. 184; România stabilise relații diplomatice cu Norvegia la 20 aprilie/3 mai 1917; Grigore Bilciurescu a fost acreditat la Christiania în calitate de însărcinat cu afaceri şi şi-a prezentat scrisorile de acreditare la 8/21 iunie 1917. La 1/14 mai a fost fondată Legația României în Norvegia, Ion Calafeteanu (coordonator), *op.cit.*, p. 220.

perioada războiului a fost una de progres rapid. În anii 1920 aceştia au ajuns la guvernare în Suedia sub Branting, în Danemarca sub Thorvald Stauning (1873-1942)[295], în Finlanda sub Tanner în 1926 şi în Norvegia sub Christopher Hornsrud în 1928. În Suedia şi Danemarca au urmat alte guverne social-democrate. Sprijinul acestora nu a fost niciodată îndeajuns de mare pentru a realiza un program extins de reforme. Situaţia lor a fost îngreunată de cursul evenimentelor din Rusia ceea ce a avut ca rezultat formarea în 1921-1923 de partide comuniste care - cu excepţia Danemarcei, unde Partidul Comunist nu a câştigat nici un fotoliu parlamentar până în 1932 - au avut propriul lor grup parlamentar în legislativ[296]. În Norvegia, iniţial întregul Partid Muncitoresc, apoi, până în 1923, majoritatea membrilor săi au acţionat sub auspiciile Internaţionalei a III-a şi au fost reprezentaţi în comitetul executiv al acesteia de la Moscova. Nu este aşadar surprinzător că primul guvern muncitoresc, condus totuşi de un moderat, a fost îndepărtat de la putere după trei săptămâni în urma manevrelor lui Mowinckel. Teama de comunism a jucat un rol în neputinţa adoptării unui program naţional pentru depăşirea dificultăţilor economice cu care s-au confruntat diversele guverne scandinave.

Scena politică scandinavă a fost confuză în anii 1920 şi datorită prohibiţiei. Combinaţia de organizaţii voluntare puternice cu elementele puritane influente în rândul Bisericii Luterane făcuse din ideea prohibiţiei o chestiune importantă pe agenda politică. În Islanda prohibiţia a fost legiferată înainte de război. În 1917 s-au făcut paşi în această direcţie şi în Suedia când doctorul Ivan Bratt a obţinut introducerea unui sistem de cartele care-i permiteau fiecărui deţinător să cumpere - dintr-un monopol guvernamental - o cantitate de băuturi alcoolice care să nu fie folosită necuvenit. În 1922 în Suedia s-a desfăşurat un referendum în care suedezii au respins prohibiţia totală cu o mică majoritate. În Danemarca în 1925 a avut loc doar o restrângere a licenţei de producere şi desfacere.

Norvegienii au aprobat prohibiţia totală cu un vot popular de 5 la 3. În 1926 un vot similar a "prohibit" prohibiţia. Prohibiţia deja crease probleme comerciale în relaţiile cu ţările exportatoare de produse alcoolice precum Franţa, Spania şi Portugalia care au procedat la represalii. Mai mult, traficul ilicit cu alcool, distilarea ilicită, reţetele medicale false, angajarea de contrabandişti au încurajat încălcarea legilor. În Finlanda P.S.D. susţinuse o măsură similară din 1906 şi s-a trecut la prohibiţie imediat după obţinerea independenţei (1919). În 1929 condamnările pentru beţie erau de 8 ori mai mari decât în 1910. Experienţa de 13 ani i-a făcut pe finlandezi să voteze cu o mare majoritate (70%) în favoarea eliminării prohibiţiei în 1932. Norvegienii şi finlandezii au substituit prohibiţia cu monopol al vânzărilor de vinuri şi

[295] De origine umilă, Stauning a făcut carieră în mişcarea sindicală şi a ajuns în Folketing în 1906; a intrat în cabinetul Zahle în septembrie 1916 ca primul ministru-muncitor din Scandinavia; în 1924-1926 a condus un guvern minoritar, dar în 1929 susţinerea radicalilor i-a dat majoritatea cu care s-a menţinut la putere până la moarte; din 1933 a fost şi ministru al apărării; s-a bucurat de mare popularitate în rândul maselor unde era privit ca o figură paternă; popularitatea nu i-a fost micşorată nici măcar de invazia germană.

[296] T.K. Derry, *A History of...*, p. 318.

băuturi spirtoase care este încă în vigoare. În 1933 şi islandezii au trebuit să capituleze în faţa exigenţelor comerţului lor cu peşte desfăşurat cu Spania[297].

În Scandinavia au existat două crize economice mai importante: prima a urmat unei scurte perioade de boom economic postbelic, care a dus şi la adoptarea zilei de muncă de 8 ore. Criza a fost complicată de fluctuaţiile monedelor naţionale şi, mai ales în Norvegia, de falimentele bancare. Costul vieţii a scăzut continuu dar aceasta nu a îmbunătăţit simţitor situaţia muncitorului industrial şomer. Capacitatea industrială şi comercială a Suediei au ajutat această ţară să fie prima care s-a refăcut economic. Semnificativă a fost reîntoarcerea la standardul aur al monedei sale naţionale în 1924. Danemarca a realizat acest lucru doar în 1927 iar Norvegia un an mai târziu. La sfârşitul anilor 1920 producţia agricolă daneză o depăşea pe cea antebelică cu 50%, iar norvegienii acumulau profituri din marina mercantilă, balenierele arctice şi înfloritoarele industrii metalurgice.

Colapsul comerţului mondial, petrecut în toamna lui 1929, a dus la o criză mai gravă. În timpul apogeului acestei crize, rata şomajului a urcat la 31,5% în Suedia, 42,4% în Norvegia şi 42,8% în Danemarca. Norvegia şi Danemarca aveau o forţă de muncă industrială mult mai redusă decât Suedia, dar au avut o problemă suplimentară cu numeroasele ferme care au fost vândute deoarece nu mai puteau plăti ipotecile. Islandezii, care înregistraseră creşteri semnificative în exportul de peşte şi produse din peşte de la război, au trebuit să facă faţă unei scăderi a exportului timp de 6 ani. Şi în Scandinavia situaţia economică dificilă a alimentat tensiunile sociale. Sindicaliştii suedezi au protestat vehement faţă de folosirea armatei care a făcut 5 victime în 1931 în timpul unei greve încercând să protejeze spărgătorii de grevă angajaţi de o mare companie de cherestea. În anul următor a fost creată o poliţie de stat pentru a evita folosirea soldaţilor în conflictele sociale. Şeful acestei poliţii fusese însă plătit în secret de Ivar Kreuger (1880-1932; fiul unui producător de chibrituri, prin 1928 acesta pusese mâna pe mai mult de jumătate din producţia de chibrituri mondială, de cele mai multe ori prin oferirea unui împrumut statelor în schimbul monopolului producţiei; s-a sinucis la Paris pe data de 12 martie 1932; bursa de acţiuni din Stockholm a fost închisă o săptămână după acest eveniment). Şi în Norvegia au avut loc lupte între forţele de ordine şi grevişti la Menstad. Anumite forţe conservatoare norvegiene au gândit apoi soluţii pentru a impune disciplina în sânul muncitorimii corupte de marxism.

În Danemarca, vânzările forţate de proprietăţi a ajutat la formarea Alianţei Agricole care a strâns în 1935 40.000 de fermieri la Copenhaga pentru a depune o petiţie la coroană vizând acordarea unui tratament preferenţial acestei categorii sociale. Alianţa şi-a lărgit baza de susţinere în zona rurală din Jutlanda, din fosta regiune germană a Schleswigului de Nord. În discursul său public, Liga chema la acţiune împotriva capitaliştilor urbani şi sindicaliştilor, priviţi ca exploatatori ai populaţiei rurale. Curând însă Liga s-a separat pe criterii etnice datorită influenţei Partidului Nazist din Germania. Începând din 1930 Partidul Nazist Danez a început să capete în importanţă. Acesta era condus de un danez care fusese cetăţean al german

[297] *Ibidem*, p. 321.

înainte de retrocedarea Schleswigului de Nord, şi care îşi efectuase stagiul militar în Germania, înainte de a studia medicina: Fritz Clausen. Alături de doi dintre camarazii săi, Clausen reprezenta partidul său în Folketing în 1939[298].

Democrația politică scandinavă şi-a datorat particularitățile şi vigoarea emancipării țărănimii sale luterane şi reformelor agrare[299]. Puțin vizibile pe arena mondială, statele scandinave au jucat un rol influent în istoria şi devenirea statului bunăstării sociale. Baza acestei deveniri sociale, care a imprimat un curs unic Scandinaviei, a fost reprezentată de populațiile omogene, economiile eficiente şi adaptabile. Laborator de experimente sociale, după cum o numeşte Peter Baldwin, prosperitatea şi progresul din Scandinavia au fost inimitabile. Politicile sale sociale au fost legate de nevoile clasei muncitoare. În acest fel, politicile sociale din Scandinavia au fost diferite de cele inițiate de Bismarck[300], bonapartiste, folosite în scopuri manipulative, în care clasa muncitoare era doar un obiect pasiv al acestor politici, nu un inițiator, nici măcar principalul beneficiar. Trăsăturile caracteristice ale asigurărilor sociale scandinave nu au fost însă definite în perioada anilor 1930, când social-democrații au deținut controlul asupra guvernelor scandinave. Primele inițiative legislative în acest sens au fost promovate deja la sfârşitul secolului al XIX-lea. Aceste măsuri au fost adoptate la inițiativa partidelor şi claselor sociale care nu sunt asociate cu stânga. Această legislație socială, care constituie caracterul excepțional al Scandinaviei, a fost rezultatul luptelor dintre burghezia agrară în ascensiune şi elitele urbane şi birocratice aflate în declin. În această perioadă clasele mijlocii (fermieri, țărani) au înregistrat succese politice care au democratizat cadrul de funcționare a sistemelor lor politice.

Dacă am analiza situația Danemarcei, trebuie afirmat clar că inițiativele de reformă socială au fost articulate în contextul în care conservatorii (Højre - partidul birocrației monarhice, claselor profesionale urbane şi manufacturiere, a marilor proprietari aristocratici) refuzau să împartă puterea cu liberalii agrarieni (Venstre). În cursul luptei politice, în contextul în care conservatorii se opuneau reformei sistemului fiscal, liberalii au insistat asupra reformei sociale. Iar pentru a putea beneficia şi ei de prevederile legii, aceasta a căpătat un caracter universal. Reforma socială a constituit astfel heraldul reuşitei liberalilor de a reforma sistemul fiscal şi de a transfera costurile din mediul rural în cel urban. Impozitul direct şi taxele pe venit reprezentau programul liberalilor din 1882. Marii proprietari conservatori favorizau taxele funciare şi pe proprietate care, deşi grele, dădeau fundament pretenției lor de dominație politică. Clasele manufacturiere şi comerciale urbane agreau cu politica conservatorilor care le lăsau resursele aproape neatinse.

Conexiunea dintre fiscal şi social este clară: finanțarea de la buget elimina necesitatea unei contribuții a angajatorului, ceea ce convenea liberalilor agrarieni.

---

[298] *Ibidem*, p. 319-320.

[299] Nicholas Hope, *Interwar Statehood: Symbol and Reality*, în Graham Smith (editor), *The Baltic States. The National self-determination of Estonia, Latvia and Lithuania*, Macmillan, 1994, p. 42.

[300] Politicile lui Birmarck au fost restrânse la muncitori, clasa cea mai amenințătoare pentru conservatorii germani, care trebuia liniştită, cumpărată, şi acorda beneficii în mod diferențiat, în funcție de salariu.

Fermierii danezi îşi vindeau produsele la preţuri determinate de piaţa mondială şi, prin urmare, nu puteau finanţa cheltuieli suplimentare decât cu riscul scăderii competitivităţii. În 1891 Danemarca a introdus pensiile finanţate de stat din bugetul public (din taxe indirecte pe consum) care se adresau tuturor cetăţenilor de peste 60 de ani. Universalismul acestei reforme deriva din speranţele fermierilor de a îmbunătăţi condiţiile de muncă în perioada crizelor agrare de la sfârşitul secolului al XIX-lea. În schimb, o propunere legislativă a liberalilor agrarieni de a fi create asigurări împotriva accidentelor de muncă a avut un traseu diferit şi a rezultat doar într-o lege cu privire la responsabilitatea angajatorilor industriali în asemenea situaţii[301].

În Suedia a fost urmat un traseu diferit. A fost chiar birocraţia guvernamentală care, urmând modelul lui Bismarck, a făcut primele planuri pentru reforme. Spre deosebire de Danemarca, opoziţia cea mai activă din societate a fost aceea dintre viziunea reformatoare guvernamentală şi aceea a fermierilor aflaţi în opoziţie. Fermierii au avut pentru o perioadă lungă de timp forţa de a bloca iniţiativele birocraţiei animată de exemplul bismarckian, dar nu şi puterea de a implementa propria soluţie. Prima propunere legislativă privind acordarea de asigurări sociale a venit din partea lui Hedin în 1884. Hedin a propus crearea unei pensii de bătrâneţe şi de asigurări contra accidentelor de muncă. În 1901 a început să fie adoptat un embrion al reformelor sociale: o lege care-i obliga pe angajatori să-i compenseze pe lucrători în cazul accidentelor de muncă; au fost create asigurări de boală bazate pe voluntariat care primeau ceva subsidii de la stat[302]. În 1907 a fost creată Comisia Pensiilor Persoanelor Vârstnice. Abia în 1913 Suedia a fost capabilă să adopte o lege a pensiilor universalistă, care să-i includă nu numai pe muncitori dar şi pe cei care lucrau pe cont propriu etc., bazată pe folosirea parţială a fondurilor din bugetul statului. Legea acorda pensii tuturor persoanelor care împlineau vârsta de 67 de ani[303]. În acest fel a fost respinsă total moştenirea bismarckiană. "Pensiile populare" erau adresate tuturor suedezilor indiferent de clasă sau venit. Social-democraţii, foarte interesant, au fost departe de a fi unanimi în privinţa susţinerii acordate acestei legi. Numai treptat, din necesitate politică, au fost atraşi social-democraţii de ideea unei politici de pensii universalistă, finanţată de stat. Când asigurările sociale au fost adoptate, caracteristicile solidariste ale acestora au fost determinate de solicitările fermierilor. Pensiile nordice s-au adresat tuturor categoriilor sociale deoarece fermierii au refuzat să fie excluşi din noile formule de generozitate socială. În anii 1930 aceste politici au fost continuate, nu iniţiate de social-democraţi[304]. Este foarte adevărat că, aşa cum remarcau Gøsta Esping-Andersen şi Walter Korpi, statul

[301] Peter Baldwin, *The Politics of social solidarity. Class bases of the European Welfare State 1875-1975*, Cambridge University Press, Cambridge, p. 63-64.
[302] Ann-Charlotte Ståhlberg, *Sweden: on the way from standard to basic security?*, în Jochen Clasen (editor), *Social Insurance in Europe*, The Policy Press, 1997, p. 43.
[303] Alf Åberg, *A concise...*, p. 90.
[304] Peter Baldwin,*op.cit.*, p. 93.

bunăstării sociale scandinav instituționalizat[305], așa cum a ajuns acesta să fie cunoscut întregii omeniri, cu caracteristici precum aceea că politica sa socială este foarte detaliată în încercarea de a distribui susținerea socială, instituționalizat, solidarist şi de natură universală, este o realitate care s-a afirmat abia după 1945[306].

În cei şase ani dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial, politicile interne din statele scandinave au devenit mai stabile iar partidele social-democrate au obținut prima lor şansă reală să producă reforme sociale substanțiale. Aceste reforme s-au bucurat de atenția celor interesați ca şi a opiniei publice mondiale care anticipa că acest colț al Europei putea rămâne în afara furtunilor care măturau continentul european.

Punctul de plecare l-a constituit Danemarca unde Stauning era la putere din 1929 dar guverna cu o majoritate ostilă în camera superioară, Landsting. În ianuarie 1933 el a negociat un acord cu liderii Venstre la reşedința sa din Kanslergade. El a obținut astfel sprijinul acestui partid al fermierilor care domina Landstingul. Stauning le-a promis liderilor Venstre deprecierea a monedei cu 10% pentru a stimula exporturile, cumpărarea surplusului de vite pentru distrugere, micşorarea taxelor pe proprietatea ale fermierilor. Venstre a promis în schimb un an şi jumătate de interzicere a grevelor şi grevelor patronale, astfel încât să se împiedice un conflict de muncă iminent; susținerea unui program important de lucrări publice în sprijinul şomerilor; aprobarea unei serii de reforme sociale propuse de ministrul pentru afaceri sociale, K.K. Steincke. Compromisul a fost un mare succes. În 1936 social-democrații şi aliații lor radicalii deținеau controlul ambelor camere ale Parlamentului. În acelaşi an, liderul social-democrat suedez Per Albin Hansson[307], care preluase puterea cu un an înainte, a reuşit să încheie o înțelegere asemănătoare. Confruntându-se cu cele mai ridicate cifre de şomaj din istoria țării, Hansson a reuşit să-şi asigure majoritatea în camera inferioară cu sprijinul agrarienilor pe care i-a recompensat prin deprecierea monedei şi prețuri minime fixe pentru produsele agricole. La rândul lor, agrarienii au acceptat să susțină lucrări publice şi alte măsuri destinate să facă din Suedia "un cămin pentru întregul său popor"[308].

---

[305] O încercare de a defini cât mai exact termenul de stat al bunăstării social o face Gøsta Esping-Andersen. Într-o definiție minimală el afirmă că "welfare state" (statul bunăstării sociale) este acela în care cetățenii pot liber, şi fără pericolul pierderii slujbei, salariului sau bunăstării generale, să opteze pentru a rămâne acasă pe o perioadă de timp dacă consideră acest lucru necesar pentru motive de sănătate, vârstă, familie, completarea educației, vezi Gøsta Esping-Andersen, *The Three Political Economies of the Welfare State*, în J.E. Kolberg (editor), *"The Study of Welfare State Regimes"*, M.E. Sharpe, Inc., New York, 1992, p. 107.

[306] Gøsta Esping-Andersen, Walter Korpi, *From Poor Relief to Institutional Welfare States: The Development of Scandinavia Social Policy*, în Erikson et al. (editori), *"The Scandinavian Model. Welfare State and Welfare Research"*, M.E. Sharpe, Inc. Armonk, New York, 1987, p. 42-43.

[307] Per Albin Hansson (1885-1946) a părăsit şcoala la 12 ani, iar la 18 a ajutat la fondarea mişcării de tineret social-democrate unde a fost un oponent al serviciului militar obligatoriu; ca ministru al apărării în guvernul Branting, şi apoi ca prim-ministru (1932-1946), Hansson s-a arătat gata să practice arta compromisului; tactician parlamentar strălucit, Hansson a obținut un triumf în alegerile din 1936 când fusese temporar înlocuit la guvernare de o coaliție între agrarieni şi ceilalți nesocialişti; în timpul războiului a devenit un simbol al unității naționale.

[308] La sfârşitul Primului Război Mondial Hansson fusese mult mai radical solicitând proclamarea republicii, abolirea primei camere a Parlamentului, desființarea serviciului militar obligatoriu, dezarmarea, ziua de

În Norvegia, alegerile din 1933 au conferit Partidului Laburist cele mai multe voturi din istoria sa. El nu a reuşit însă să-l răstoarne de la putere pe Mowinckel care conducea un guvern minoritar al Venstre. Au urmat apoi dezvoltări asemănătoare cu cele din Danemarca şi Suedia. În 1935 Partidul Laburist a ajuns la putere în alianță cu Partidul Agrar care fusese cel mai aprig adversar al sindicalismului rural şi al oricărei concesii sociale pentru şomeri. Liderul laburist Johan Nygaardsvold era un fost muncitor pe care nu-l interesa prea mult ideologia. Nygaardsvold a plătit prin urmare prețul financiar costisitor în favoarea fermierilor. Când scrutinul următor a micşorat numărul agrarienilor în Storting el era dispus să caute parteneri mai rezonabili.

Legislația cea mai cuprinzătoare a fost aceea a reformatorului şi juristului danez K.K. Steincke care a redus cele 55 de legi şi părți de legi cu caracter social existente la 4. Acestea conțineau un sistem complet de asigurări şi un Act de Îngrijire Publică. Această măsură trebuia să fie administrată de autoritățile locale pe baza principiului liberal că primirea asistenței publice nu trebuia să mai implice stigma sărăciei atâta timp cât primitorul nu putea fi blamat pentru situația sa pauperă. Măsurile daneze au fost finanțate de o creştere cu 30% a taxelor într-o perioadă de 7 ani, iar prosperitatea suedeză a permis o creştere a taxelor cu 50% în 5 ani. Aceasta a permis Suediei să finanțeze alocații familiale şi de maternitate generoase. Mai mult, în Suedia abrogarea legii pentru protecția spărgătorilor de grevă - modificată deja în 1914 - combinată cu legiferarea concediului pentru toți angajații pe cheltuiala angajatorilor au facilitat apariția unei atmosfere de conciliere în relațiile industriale. Negocierile prelungite din 1938 de la Saltsjöbaden au avut ca rezultat prima Înțelegere Generală cu privire la salarii şi condițiile de angajare acceptată atât de patronat cât şi de sindicate. Norvegia a urmat Suedia în chestiunea extinderii sistemului de asigurări, un început modest al pensiilor de bătrânețe, lucrări publice pentru sprijinirea şomerilor, susținerea fermierilor şi pescarilor. Poziția sindicatelor în Finlanda era încă slabă, dar şi acolo s-a făcut un început prin acordarea de alocații familiale, prin măsuri pentru întărirea sănătății populației (mai cu seamă prin lupta împotriva tuberculozei). Propunerile lui Tanner pentru pensii de bătrânețe şi invaliditate vor fi aprobate doar în 1940.

Aceste progrese sociale au fost posibile datorită refacerii comerțului mondial în care statele scandinave erau foarte implicate. Ele au demonstrat că economia capitalistă era capabilă de reforme şi că reformele sociale nu distrugeau capitalismul[309]. Discursurile extremei drepte şi ale extremei stângi europene îşi dovedeau în Scandinavia nerealismul. Economia suedeză s-a refăcut mai repede decât cea britanică: între 1932 Produsul Național Brut a crescut cu 50%. În Norvegia rata de creştere anuală a fost de 4%. În 1938 producția industrială era cu 75% mai mare decât înainte de război. În 1937 finlandezii au reuşit să ajungă la nivelul anului 1928 în privința valorii şi volumului exportului. Danemarca a avut mai puține reuşite în

---

muncă de 8 ore şi naționalizarea industriilor, David Kirby, *The Baltic World 1772-1993. Europe's Northern periphery in an age of change*, Longman Group, London, New York, 1995, p. 271.

[309] Christopher Pierson, *Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare*, Polity Press, Oxford, 1994 (ediția a III-a, precedentele ediții datează din 1991 şi 1992), p. 24.

acest domeniu, restricționarea accesului produselor lactate daneze pe piața britanică fiind responsabilă pentru scăderea doar la jumătate a şomajului în anii 1930[310].

Un fapt remarcabil în ceea ce priveşte Scandinavia este slabul scor electoral obținut de partidele de extremă dreaptă. Căutând să discearnă motivația pentru care extrema dreaptă nu s-a bucurat de succes în Scandinavia, istoricul Ulf Lindström, într-o lucrare excelentă, se opreşte asupra a nouă motivații importante - politico-istorice (primele trei), politico-economice (următoarele trei) şi politico-reprezentative (ultimele trei), cantonate în sfera următoarelor aspecte:

- specificul construcției naționale (relația biserică-stat; omogenitatea teritorială, consecințele celui de-al Doilea Război Mondial);
- clivajul urban-rural şi formele sale (coalițiile centru-periferie; microcosmosul rural, orientarea spre piață; structura de proprietate);
- clivajul stânga dreapta (polarizarea; forța şi unitatea burgheziei; relațiile sindicat-partid);
- marea criză economică (efectele acesteia asupra claselor sociale)
- accederea într-o organizație versus ieşirea dintr-o organizație (mobilizarea maselor; loialități organizaționale şi suprapuse);
- conflict contra consens (ierarhia intereselor organizate; forurile de negociere; mecanismele de apărare a intereselor organizate de guvern);
- stabilitatea sistemului de partide (dimensiunile competiției între partide; legile electorale; stabilitatea în gruparea voturilor);
- adaptabilitatea sistemului de partide (capacitatea de acomodare; coalițiile dintre partide);
- organizarea şi conducerea extremei drepte (accesul la organizațiile formale şi grupările sociale; resursele)[311].

Vom insista, în continuare, asupra câtorva dintre aceşti factori. Prin contrast cu țările continentale, clerul scandinav fusese depolitizat de secole. Biserica Luterană, servilă statului, nu a întreprins acțiuni de obstrucționare a extinderii sufragiului şi reformelor. Biserica chiar a încurajat acest proces ceea ce a declanşat o mobilizare politică fără precedent. Mobilizarea a fost inițial un factor de instabilitate şi a alimentat cele două extreme politice.

Țările scandinave au cunoscut numai schimbări teritoriale minore în secolele al XVIII-lea - al XIX-lea. Secesiunea Finlandei de Suedia la 1809, trecerea Norvegiei de la Danemarca la Suedia la 1814, independența Norvegiei la 1905 nu au afectat omogenitatea națională a țărilor scandinave. Naționalismul romantic din Danemarca şi Norvegia era potrivnic ideilor extremei drepte. Minoritățile puțin numeroase care trăiau în Scandinavia erau prea slabe pentru a provoca un sentiment de respingere a lor de către grupul etnic majoritar.

[310] T.K. Derry, *A History of...*, p. 324.
[311] Ulf Lindström, *Fascism in Scandinavia 1920-1940*, Almqvist&Wiksell International, Stockholm,1985, p. 180.

Clivajul urban - rural şi centru - periferie a fost depăşit de coaliţiile formate şi loialităţile suprapuse. Înţelegem mai bine acest aspect dacă îl comparăm cu România anilor 1930. Realizarea unei coaliţii între reprezentanţii burgheziei mari şi mijlocii şi ai birocraţiei (liberalii) şi cei ai intereselor agrare, ai micii burghezii şi ai Transilvaniei (naţional-ţărăniştii) ar fi creat cu siguranţă un cadru mai propice evitării distrugerii sistemului politic democratic la 1938. Micii proprietari suedezi s-au simţit mai bine alături de conservatori, industriaşi şi birocraţi. În Norvegia opoziţia centru - periferie, sat - oraş a fost mai vizibilă, ţărănimea şi clasa mijlocie educată din oraşele de provincie era în opoziţie cu marii proprietari, birocraţi şi locuitorii capitalei. Această situaţie nu a alimentat resursele electorale ale extremei drepte deoarece adversarii oraşului erau prea eterogeni. Cele mai vulnerabile la mesajul extremei drepte au fost familiile care deţineau ferme orientate spre piaţă care depindeau de preţe şi credite. Aceste familii s-au simţit extrem de lovite de criza mondială de supraproducţie.

Începând din anii 1910, clivajul oraş-sat lăsase locul principal pe scena politică celui dintre stânga şi dreapta, care a atins punctul culminant în anii 1920. Disputa politică şi limbajul conflictual al celor două orientări ideologice au lăsat totuşi loc unui dialog minimal. Acest dialog a fost favorizat de faptul că burghezia scandinavă era prea puţin numeroasă (cu excepţia Suediei) şi, astfel, nu a putut opune mişcării muncitoreşti un front unit şi durabil. Pe de altă parte, organizaţiile muncitoreşti în Suedia şi Danemarca erau reformiste şi nu revoluţionare, centralizate şi nu fragmentate.

Pe de altă parte, Scandinavia nu fost la fel de profund lovită de criză ca Germania, de pildă, deşi fermierii şi muncitorii au simţit din plin efectele acesteia. Însă de creşterea mobilizării maselor au beneficiat organizaţiile deja existente. Comuniştii au înregistrat un eşec în anii 1930 în încercarea lor de a radicaliza clasa muncitoare. Reformatorii au câştigat aproape complet concurenţa pentru dominarea sindicatelor. Grupurile de interese au acţionat mai degrabă consensual decât conflictual. Organizaţiile de interese au devenit cu timpul "...un complement democratic al partidelor politice în procesul guvernamental"[312].

Din punct de vedere politico-organizatoric, în Scandinavia nu era descurajată formarea de noi partide politice. Reprezentarea proporţională şi clivajele rural - urban şi stânga - dreapta chiar încurajau formarea de noi formaţiuni politice. Însă sistemul de partide deja existent câştigase suficientă stabilitate în ochii electoratului pentru a nu permite avansul extremei drepte. Drumul era blocat. În plus, sistemul de partide politice scandinave a fost suficient de adaptabil pentru a nu permite naşterea unei culturi a confruntării. La începutul anilor 1930, partidele agrariene şi conservatoare au optat, în general, pentru o politică de acomodare cu valorile extremei drepte mai degrabă decât pentru una de conflict.

În faţa pericolului extremist îndreptat împotriva pluralismului politic, partidele social-democrate au ales soluţii destinate să fortifice democraţia parlamentară. Una dintre deciziile cele mai semnificative în acest sens a fost

[312] *Ibidem*, p. 183.

încheierea "înțelegerilor de criză" care au reuşit să-i aducă alături, în actul guvernării, pe social-democrați şi agrarieni, interesele muncitorilor şi cele ale fermierilor. Această strângere de mână dintre cele două grupuri de interese a fost una dintre cele mai semnificative evenimente de pe scena politică scandinavă interbelică.

Suedia în perioada interbelică

Perioada interbelică a fost o epocă de inovații pentru Suedia. Suedia a găsit o nouă formă de organizare politică care a servit țara timp de un secol. Capacitatea de export şi cea antreprenorială au adus țara în prim-planul economiei mondiale. Populația a crescut la 5,3 milioane locuitori. În anii 1920, realiştii sociali au "moşit" o nouă identitate suedeză. Pentru scandinavi, epoca jazz-ului a fost marcată de prohibiție, începuturile statului social-democrat şi flirt cu radicalismul de extremă dreaptă. În perioada interbelică, Suedia şi-a perfecționat un sistem de guvernământ care apărea străinilor a fi un paradis. Social-democrația suedeză a colaborat cu clasa mijlocie. În 1928 a fost votată o legislație care declara grevele ilegale în perioada în care erau în vigoare înțelegeri colective între Confederația Suedeză a Sindicatelor şi Federația Suedeză a Angajatorilor. Legislația a rămas în vigoare până în anii 1980[313].

Între 1919 şi 1921 în Suedia au fost adoptate o serie de reforme care acordau drept de vot tuturor bărbaților şi femeilor de la vârsta de 23 de ani cu câteva excepții. Deşi aleasă prin vot indirect, prima cameră a încetat să mai fie un instrument al conservatorilor. Cele două camere puteau acum să-şi aleagă singure preşedinții, îngrădind astfel puterea regelui[314].

În Suedia, prohibiția a îmbrăcat forma sistemului Bratt, denumit după inventatorul său, Dr. Ivan Bratt. În acest fel au fost evitate neajunsurile prohibiției totale (contrabanda şi piața neagră), raționalizând în acelaşi timp vânzarea către consumatorii individuali. Monopolul producerii şi importului de alcool a fost acordat unei companii de stat. Administrarea vânzării băuturilor alcoolice cu amănuntul a fost încredințată unor persoane care promovau idealuri antialcoolice. În 1922 suedezii au respins prin referendum ideea unei prohibiții totale.

Anii 1919-1920 au reprezentat o perioadă de creştere economică, mai ales datorită creşterii masive a cererii de celuloză şi hârtie pe piața externă. Raționalizările au încetat şi comerțul a redevenit liber. Economia Suediei continua să fie bazată pe export de capital, produse industriale şi alimentare, în special lapte şi unt. Însă coaliția liberalo-socialistă a lui Edén, împotrivindu-se îngrădirilor vamale, a făcut ca din 1920 piața suedeză, care a importat masiv, să fie concurată de firmele străine. Multe întreprinderi suedeze au fost nevoite să-şi închidă porțile. Guvernul, pus în fața unei crize neaşteptate, şi-a înaintat demisia. La 10 martie regele l-a însărcinat pe social-democratul Hjalmar Branting să formeze un nou guvern. În aceste condiții s-au desfăşurat alegerile suedeze din octombrie 1920. Temători de programul prea revoluționar al stângii, suedezii au votat cu chibzuială partidele de centru şi dreapta,

[313] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 125.
[314] David Kirby, *The Baltic World* ..., p. 272-273.

moderate[315] (în suedeză, måttlig, concept care desemnează comportamentul moderat, echilibrat, al unui suedez obişnuit, sau al vieții politice suedeze, în ansamblul acesteia).

Anii 1920-1932 au marcat perioada guvernărilor minoritare datorate încercării disperate a conservatorilor de a împiedica acapararea guvernului de către social-democrați. Guvernul Nils Edén a introdus Suedia în Liga Națiunilor şi a trecut prin Parlament legislația zilei de muncă de 8 ore. Suedia a lăsat puterea mai degrabă în mâinile administrației decât a politicienilor. Presiunea şomerilor a stopat însă acest fenomen. Un electorat apatic a întors spatele procesului electoral şi arareori a mers la vot în procent mai mare de 50% dintre votanți.

Dat fiind faptul că în alegerile din 1920 social-democrații nu au reuşit să întrunească majoritatea, Branting a încercat fără succes să-l convingă pe Nils Edén să reia vechea colaborare guvernamentală. Guvernul Branting a fost astfel nevoit să demisioneze. Regele a fost nevoit - datorită imposibilității formării unei coaliții - să recurgă la o soluție extraparlamentară. De la 27 octombrie 1920 până la 13 octombrie 1921 la guvernare s-au succedat două ministere de specialişti conduse de baronul Louis de Geer şi, de la 2 februarie 1921, de Oscar von Sydow. În ambele cabinete ministru de externe a fost C.G. Wrangel. Branting a reprezentat țara sa la Liga Națiunilor. Ministrul Afacerilor Sociale, dr. H. Elmquist, a jucat un rol important în combaterea şomajului (ale cărui cifre ajunseseră la 100.000) şi în rezolvarea problemelor sociale[316].

În martie 1921 a avut loc cel de-al patrulea congres al Partidului Social-Democrat de Stânga, care va deveni primul congres al Partidului Comunist. Ca şi celelalte partide comuniste din Europa, P.C.S. i-a criticat pe social-democrați şi a postulat lupta revoluționară pentru realizarea dictaturii proletariatului. Tot în 1921 s-a format şi un partid agrar rezultat din fuziunea Federației Țărăneşti cu Federația Națională a Agricultorilor.

În toamna anului 1921 au avut loc noi alegeri. Social-democrații au reuşit să-şi sporească zestrea parlamentară ajungând la 93 de locuri din cele 230 ale camerei secunde a legislativului suedez. În consecință, Branting a format un nou guvern minoritar. În anul 1921 lui Branting i s-a decernat Premiul Nobel pentru Pace. Guvernul său va avea de rezolvat problemele economice şi sociale delicate prin care trecea Suedia. Branting nu a reuşit să facă față situației, în condițiile lipsei de susținere politică parlamentară. Primind vot de blam, la 14 octombrie 1923 un politician de dreapta, Ernst Trygger, a format un nou guvern. La rândul său, lipsit de o bază parlamentară solidă, la 18 octombrie 1924 guvernul Trygger a fost nevoit să-şi depună mandatul. Între timp, însă, Suedia depăşise faza cea mai periculoasă a crizei economice. În 1923 nivelul producției suedeze l-a atins pe cel antebelic iar coroana, cu o paritate de 3,7 la 1 dolar, a revenit la paritatea din 1913. Cooperativele de consum au ajuns la un sfert de milion de oameni[317].

[315] Ioan Hurdubeţiu, *Istoria Suediei*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 286.
[316] *Ibidem*, p. 126-127.
[317] *Ibidem*, p. 288-289.

La alegerile care au urmat demisiei guvernului, social-democrații lui Branting (care au ajuns din nou la guvernare la 18 octombrie) au reuşit să obțină 100 de mandate la camera secundă a Riksdagului. Starea de sănătate precară nu i-a permis lui Branting să-şi ducă mandatul până la bun sfârşit. La 24 ianuarie 1925 Rickard Sandler a preluat conducerea guvernului social-democrat. Ministrul apărării, Per Albin Hansson, a fost ales la conducerea P.S.D. În 1925 social-democrații au reuşit să ajungă la un compromis cu liberalii cu privire la reducerea armatei la patru divizii, a corpului ofițeresc cu mai bine de o treime. Serviciul militar a fost redus la patru luni. Aviația a fost micşorată la patru unități şi o şcoală. Istoricul Ioan Hurdubețiu observă corect că Suedia era încrezătoare în Liga Națiunilor[318]. Acesta a constituit însă numai un factor în decizia suedeză. A contat, desigur, şi ideologia social-democrată, ostilă armatelor, văzute ca instrumente ale clasei dominante îndreptate împotriva muncitorimii, ca şi calculele strategice suedeze care arătau că, în condițiile unei Germanii dezarmate, unei Uniuni Sovietice slăbite şi unei Finlande independente la est, posibilitatea atragerii într-un conflict a Suediei era redusă.

În anul 1925 s-a desfăşurat la Stockholm, la invitația arhiepiscopului Nathan Söderblom, o mare întrunire ecumenică a creştinilor din întreaga lume. Profesorul social-democrat Östen Unden a devenit principalul specialist suedez în drept internațional, recunoscut pentru expertiza sa în întreaga Europă.

Ziaristul Carl Ekman, membru în Comisia de Stat pentru Şomaj, formată în 1914, a reuşit însă să închege o coaliție antiguvernamentală în Riksdag. La 7 iunie 1926 Sandler a demisionat datorită opoziției întâmpinate față de propunerile sale legislative, iar Ekman a format un nou guvern minoritar. Noul prim-ministru a reuşit să treacă prin Riksdag legi esențiale precum cea de etatizare a căilor ferate particulare, reforma învățământului (1927), legea contractelor colective şi a litigiilor de muncă, ce urmau a fi soluționate în viitor de un tribunal al muncii. Alegerile din 1928 au dat câştig de cauză partidelor de dreapta. Foarte probabil, a fost o victorie în detrimentul dreptei, deoarece aceasta a fost nevoită să facă față celei mai profunde crize economice din istorie. La 2 octombrie 1928 a fost format un guvern conservator moderat condus de amiralul Arvid Lindman, care s-a menținut la putere până la 8 iunie 1930.

La 6 august 1932 guvernul liberal Felix Hamrin a demisionat datorită unui scandal izbucnit după falimentul Companiei de Chibrituri Kreuger. Ivar Kreuger se ocupa în anii 1920 cu creditarea statelor europene: Franța a luat un împrumut 75 milioane dolari în 1927, Germania 125 de milioane în 1928. Kreuger s-a sinucis la Paris la data de 12 mai 1932. Tehnica lui Kreuger, în fapt o inginerie financiară, se baza pe luarea de împrumuturi cu gajuri inexistente şi creditarea unei terțe părți. În 1932 compania lui Kreuger efectua tranzacții în monedele naționale ale Australiei, Argentinei, Belgiei, Chile, Columbiei, Danzigului, Iugoslaviei, Danemarcei, Egiptului, Estoniei, Portugaliei, Franței, Finlandei, Olandei, Uruguayului, Cehoslovaciei, Letoniei, României, Angliei, etc. Kreuger controla sau avea o parte

[318] *Ibidem*, p. 290.

importantă din acțiuni la 200 de companii. Kreuger avea monopolul în 15 state. La începutul războiului mondial, Suedia era a doua țară producătoare de chibrituri din lume, după Japonia. După aceea, datorită firmelor lui Kreuger, Suedia a trecut pe primul loc[319].

În timpul Marii Crize s-a intensificat lupta de clasă. La Ådalen, în nordul Suediei, greviştii comunişti din industria forestieră au organizat demonstrații în mai 1931. Guvernatorul provincial a chemat trupele şi, într-un moment de confuzie, au fost uciși cinci greviști. Ultima oară când se întâmplase un asemenea incident fusese în 1879 la Sundsvall. Evenimentul a avut urmări politice fatale pentru conservatori.

Când P.S.D. a câştigat alegerile în 1932, social-democrații erau în situația de a conduce o țară care nu avea multă încredere în capacitatea și inteligența lor de a guverna. În 1936 Federația Suedeză a Angajatorilor a purtat discuții cu Confederația Suedeză a Sindicatelor, menite să aducă pacea industrială. La Saltsjöbaden a fost încheiată o înțelegere. Înțelegerea dădea dreptul unui consiliu al pieței muncii să rezolve disputele în conjuncție cu o terță parte - guvernul. Înțelegerea prevedea proceduri de negociere, stabilea principii pentru concedieri şi şomaj, rezolva problema disputelor care amenințau serviciile publice de bază. Cooperarea dintre capital şi muncă a lucrat, şi standardul de viață suedez s-a ridicat rapid. În 1939 în Suedia erau 250.000 de vehicule cu motor.

Fiul unui cărămidar, Per Albin Hansson a aşezat fundațiile durabile ale statului bunăstării sociale suedez şi a insistat pentru adoptarea principiilor keynesiene. Cu o scurtă întrerupere de 101 zile în 1936[320], social-democrații au reuşit să se mențină la putere până la alegerile din 19 septembrie 1976[321]. Guvernul Hansson, care a rămas la putere până în 1946, a construit spitale, drumuri, a electrificat căile ferate şi a încercat să aducă un câştig întregii societăți suedeze[322]. Cu sprijinul agrarienilor, guvernul Hansson a reuşit să treacă prin Riksdag legea de asigurare împotriva şomajului în 1935. În 1933 a fost votat un amplu program de lucrări publice. În septembrie 1934 şomajul scăzuse la 78.918, iar după încă un an la 41.190 de şomeri. Guvernul a renunțat şi la principiul liberului schimb[323]. Statul bunăstării sociale suedez era construit pe un aparat economic finanțat de bănci şi companii de asigurare pe viață. Profiturile investitorilor intrau în companii ca ASEA (care făcea muncă de pionierat în industria electrotehnică producând transformatoare) şi Bofors (care fabrica arme, oțel, motoare). AGA producea acumulatoare cu gaz, lumini aeronautice şi lumini de semafoare. Elektrolux producea frigidere şi aspiratoare. Husqvarna producea armament uşor, biciclete, motociclete şi maşini de cusut.

Industria filmului suedeză a devenit o poveste de succes în anii 1920. Greta Gustaffson a fost descoperită de Mauritz Stiller, un evreu care s-a mutat din Helsinki la Stockholm, în scopul de a evita recrutarea în armata rusă. Greta Garbo a jucat în

[319] Tony Griffiths, *op.cit.*, 127-128.
[320] În acest răstimp la conducere s-a aflat un guvern al Federației Țărăniste condus de Axel Pehrsson-Bramstorp.
[321] Ioan Hurdubețiu, *op.cit.*, p. 291.
[322] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 130.
[323] Ioan Hurdubețiu, *op.cit.*, p. 292.

roluri memorabile precum Ana Karenina, Regina Cristina. În 1936 a fost descoperită şi Ingrid Lindström (Bergman)[324].

Un succes spectaculos l-a înregistrat Volvo. În 1924 Assar Gabrielsson şi Gustaf Larsson au decis să pună bazele industriei de automobile în Suedia. Cu un capital investit de 200.000 de coroane, aceştia au stabilit compania Volvo. La 14 aprilie 1927 a ieşit de pe poarta fabricii prima maşină, Volvo Jakob. Jakob era o maşină în patru cilindri şi atingea viteza de 60 de km. pe oră. Primul camion Volvo, LV40, avea 28 de cai putere şi putea transporta 1,5 tone (producția a început în 1928). Volvo a stabilit o fabrică de export în Finlanda. În Suedia se produceau produse din fier, locomotive şi vagoane, vapoare, turbine hidraulice, motoare hidraulice[325].

În anul 1936 Suedia exporta de 1,5 miliarde de coroane suedeze şi importa de aproximativ 1,6 milioane coroane[326]. Structura exportului, în 1933, era următoarea: esență de lemn 20,8%, produse din lemn 10,6%, hârtie 10,27%, minereu de fier 7,67%, fier şi oțel 11,5%. În continuare, materiile prime şi semifabricatele erau dominante. Exporturile uzinelor metalurgice, maşinării, bunuri electrice, vehicule contau doar pentru 19,8% din volumul exporturilor[327].

La alegerile din toamna anului 1936 social-democrații au obținut 66 de fotolii la prima cameră şi 122 la cea de-a doua (deci majoritatea din cele 230 existente), față de cele 44 ale conservatorilor, 36 ale agrarienilor şi 27 ale liberalilor (care alcătuiseră în 1934 Partidul Poporului - *Folkpartiet*). La conducere a revenit Hansson pentru încă 10 ani (până la 11 octombrie 1946). Refacerea economică şi chiar progresul vizibil în domeniul agriculturii (lactate şi produse cerealiere), precum şi în cel industrial, va permite guvernului mărirea pensiilor în 1936 şi, din 1937, acordarea de alocații familiale destinate încurajării natalității. În 1937 muncitorii agricoli vor câştiga pentru prima dată dreptul la ziua de muncă de 8 ore, în condițiile în care li s-au mărit şi salariile. În 1937 şi 1939 au fost votate legi de protecție a muncii pentru femei. Această legislație a dus la dublarea cheltuielilor sociale[328].

În mai bine de o jumătate de veac structura ocupațională a populației Suediei se modificase foarte mult. Dacă în 1870 nu mai puțin de 72% din populație lucrau în agricultură, în a doua jumătate a anilor 1930 numai 39% dintre suedezi mai erau ocupați în acest sector. Cei mai mulți suedezi (54%) lucrau în industrie şi comerț, iar 7% erau funcționari publici, profesori sau practicau meserii liberale[329].

Norvegia în perioada interbelică

Ca şi în cazul Finlandei şi a altor state europene, şi societatea norvegiană s-a scindat în două "națiuni". În plus, societatea norvegiană a avut de înfruntat trei seturi importante de probleme. Prima a fost legea prohibiției care a determinat căderea a trei

[324] Tony Griffiths, *op.cit.*, p. 132.
[325] *Ibidem*, p. 133.
[326] Față de anii 1880 prețurile crescuseră cu 30-40%., vezi Erik Nylander, *Modern...*, p. 11.
[327] *Ibidem.*
[328] Ioan Hurdubețiu, *op.cit.*, p. 294.
[329] Erik Nylander, *op.cit.*, p. 31-32.

guverne şi a diminuat respectul norvegienilor faţă de lege. De asemenea, criza financiară a fost mult mai lungă decât în cazul vecinilor scandinavi ai Norvegiei. Cea de-a treia a fost reprezentată de aderența mişcării muncitoreşti norvegiene la principiile Internaționalei a III-a. Este interesant faptul că, urmare a crizei mondiale de la începutul anilor 1930, stânga norvegiană s-a întors la calea parlamentarismului[330].

În 1919 cunoaşterea bună a limbii naționale a devenit o condiție pentru admiterea la facultate. Campania de promovare a limbii naționale a fost parte a unui atac naționalist romantic asupra hegemoniei daneze, limbă vorbită încă mult în Norvegia. Ivar Aasen a creat o formă de norvegiană scrisă, "limba țării", colectată din districtele vestice şi bazată pe norvegiana veche. Din 1907 reformele ortografice au redus diferențele dintre limba țării şi limba statului. Vechile nume norvegiene le-au înlocuit pe acelea cu conotații daneze. În 1924 numele capitalei norvegiene s-a schimbat din Christiania în Oslo.

Rezultatele alegerilor parlamentare din Norvegia interbelică

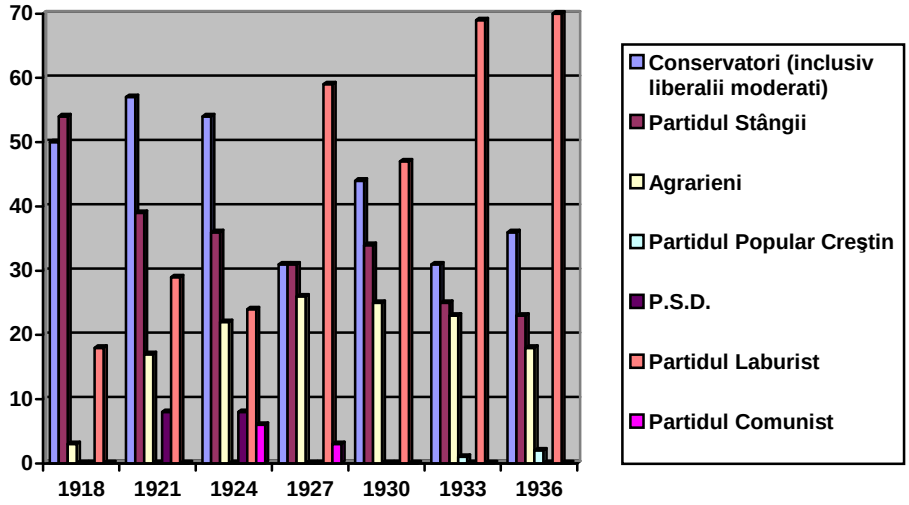

Alegerile din octombrie 1918 au demonstrat dezavantajele sistemului circumscripțiilor electorale bazate pe formula unui singur parlamentar ales (acela care obținea cele mai multe voturi în respectiva circumscripție - votul uninominal, de care se vorbeşte mult în România contemporană). Laburiştii, în ciuda faptului că au primit un număr aproximativ egal de voturi cu Partidul Stângii, au obținut doar 18 locuri în

[330] T.K. Derry, *A History of Modern Norway 1814-1972*, Clarendon Press, Oxford, 1972, p. 298.

Parlament în comparație cu cele 51 obținute de adversarii lor a căror influență era predominantă în zonele rurale. Prin urmare în 1921 s-a revenit la formula circumscripțiilor electorale mai mari. Numărul total de locuri în Parlament a fost urcat la 150 iar vârsta de vot redusă de la 25 la 23 de ani. Din 1919 au putut vota şi beneficiarii de ajutoare sociale. Din 1930 partidelor politice le-a fost permis să formeze liste comune de candidați. Sistemul nu a permis nici unui partid politic să obțină vreodată majoritatea locurilor în Parlament. În acest fel au fost încurajate coalițiile de guvernare formate pe baza unui compromis politic.

Cel mai mare progres în perioada dintre războaie l-a înregistrat Partidul Laburist. A treia forță politică reprezentată în Parlament după alegerile din 1918, începând din 1927 partidul a devenit prima formațiune politică norvegiană. Anii 1930 a constituit perioada în care influența laburiştilor a fost predominantă. Conservatorii au străbătut un drum în direcția opusă: prima formațiune politică în Parlamentele formate în anii 1918, 1921 şi 1924, din 1927, au devenit grupul parlamentar secund în Storting. Partidul Stângii a cunoscut, la rândul lui, un uşor declin, fiind în genere a treia formațiune politică norvegiană ca popularitate. În 1918 Partidul Stângii a pierdut controlul asupra oraşelor. Din 1921 dominația sa în mediul rural a fost pusă la îndoială de noul Partid Agrar. Agrarienii reprezentau interesele fermierilor cu proprietăți mijlocii şi mari. Partidul Comunist, fondat în 1923, a rămas o grupare parohială, lipsită de influență.

Reforma socială norvegiană a fost strâns legată de chestiunea prohibiției. De altfel, printre susținătorii prohibiției în Norvegia, Partidul Stângii a jucat rolul cel mai important. În 1917 susținătorii prohibiției au făcut o campanie reuşită pentru a reduce producția de alcool în Norvegia astfel încât grânele să fie folosite pentru hrană. Acest lucru a contribuit - alături de acceptarea socială a interferenței statului în sfera publică - la propunerea adoptării unei legislații prohibind consumul de alcool. În octombrie1919 a fost aprobată prohibiția prin referendum (5/8 dintre cetățenii prezenți la referendum au votat în favoarea acestei legi). În mediul rural prohibiționiştii au repurtat o victorie clară, spre deosebire de oraşe, şi în special de capitală. În 1921 Parlamentul a declarat Norvegia ca fiind o țară lipsită de alcool.

Realitatea era însă diferită. Medicii şi traficanții au obținut venituri bune prin încălcarea legii. Traficanții au organizat o contrabandă cu alcool pe scară largă. De un deosebit succes se bucura un coniac care avea 90% alcool şi care era traficat din porturile baltice. Zona fiordului Oslo era folosită cu precădere de contrabandişti. Coasta norvegiană era, de asemenea, vulnerabilă pentru activitatea traficanților în foarte multe puncte. Numai în 1923 au fost descoperite 1.000 de cazuri de trafic cu alcool şi confiscați 600.000 de litri. Distilarea ilicită de alcool era o practică şi mai răspândită iar produsul finit mai ieftin. În anul 1926 au fost înregistrate 2.298 de infracțiuni de această natură. Situația s-a deteriorat atât de rău încât nu este exclus ca tentația fructului oprit să fi mărit consumul total de alcool față de perioada dinainte de prohibiție. Mai grav este faptul că sănătatea publică avea de suferit datorită consumului alcoolului de contrabandă, adesea de proastă calitate. Însă cel mai grav efect al prohibiției a fost transformarea cetățenilor care anterior respectau legea, în

cetățeni care respectă legea selectiv, numai în măsura în care o consideră o lege bună. O lege proastă poate să nu fie respectată.

În 1924 guvernul conservator Paal Berge, care nu fusese niciodată un susținător al prohibiției, a încercat să înlăture legea de interzicere a consumului de alcool. Motivația aleasă - taxele de pe alcool susțineau creșterea veniturilor la buget - a dus la respingerea propunerii sale de către Storting. Doi ani mai târziu un guvern al Partidului Stângii a decis desfășurarea unui referendum cu privire la abandonarea prohibiției. Cu o majoritate de 5/9 propunerea guvernului a fost acceptată. Printr-o nouă lege, în aprilie 1927 prohibiția a fost abandonată. Societățile de prohibiție, din care făceau parte 10% dintre norvegieni înainte de 1919, au fost părăsite de jumătate dintre membrii lor după 1926[331].

Partidul Stângii era condus în această perioadă de J.F. Mowinckel (1870-1943), un armator din Bergen, excelent ca orator şi activ ca politician, inclusiv în planul politicii externe (până în 1935 acesta a condus trei guverne în care a deținut şi portofoliul de ministru de interne). În politica internă, Mowinckel a fost preocupat de problemele creditului şi finanțelor publice. Mai cu seamă că problemele financiare deveniseră tot mai dificile după criza financiară din toamna anului 1920. Este adevărat, Norvegia devenise ca urmare a Primului Război Mondial, pentru prima dată în istorie, națiune creditoare. Avuția câştigată în perioada războiului a fost însă rapid risipită pe importuri de produse de primă necesitate. Şi în Norvegia, deşi cu câteva luni mai târziu decât în alte state, în 1920 a început să se manifeste scăderea prețurilor unor produse. Industria prelucrătoare a lemnului a suferit pierderi însemnate datorită crizei.

Moneda norvegiană, stabilă în 1919, şi-a pierdut valoarea în comparație cu dolarul-aur şi cu lira sterlină. Însă directorul Băncii Norvegiei, Nicolai Rygg, considera că coroana trebuia menținută la valoarea sa în aur fixată în 1875. O comisie financiară norvegiană condusă de Gunnar Jahn a propus devalorizarea coroanei, fără însă a-l convinge în vreun fel pe Rygg să renunțe la opțiunea sa. În acest fel, poziția guvernului a fost slăbită. Opoziția a cerut reduceri de cheltuieli în bugetul cu care guvernul Mowinckel s-a prezentat în fața Parlamentului în 1926. Aceasta a generat o dispută parlamentară care a dus la schimbarea guvernului. La putere au venit conservatorii conduşi de un comerciant din Trondheim, Ivar Lykke. Politica de economii promovată de noul guvern a avut ca rezultat politic începutul dominației parlamentare a laburiştilor. Aceasta a urmat numeroaselor probleme financiare, precum şi unui scandal care a implicat o mare bancă comercială din Oslo, Handelsbank, şi pe ministrul de finanțe din anii 1923-1924, Abraham Berge[332]. În agricultură perioada interbelică nu a adus surprize mai frumoase. Începând din 1920 s-au înregistrat sute, mai apoi mii de cazuri de vânzări forțate la licitație a proprietăților rurale. Perioada crizei economice nu a dus decât la intensificarea unui proces care ajunsese deja la 1927 la aproape 3.000 de proprietăți vândute la licitație pentru datorii.

[331] *Ibidem*, p. 303-304.
[332] *Ibidem*, p. 307.

Laburiştii norvegieni au fost foarte activi încă din timpul războiului solicitând, în iunie 1917, după o grevă generală sindicală de o zi, controlul atât al preţurilor cât şi al producţiei. Anul revoluţionar 1917 din Rusia a avut efect şi asupra laburiştilor norvegieni. De anul nou 1918 în diferite întreprinderi şi districte norvegiene au apărut consilii ale muncitorilor, modelate după sovietele ruseşti. În Trondheim şi Oslo s-au format consilii ale soldaţilor. O conferinţă a delegaţilor radicali a solicitat în martie 1918 preluarea puterii în mâinile consiliilor. În aceeaşi lună, Conferinţa Partidului Laburist a adoptat o rezoluţie care dădea gir căii revoluţionare de luptă pentru realizarea scopurilor muncitorilor. Conferinţa, care şi-a declarat aderenţa la hotărârile conferinţei de la Zimmerwald, solicita ca disciplina religia creştină să fie ştearsă din curriculum şcolar. În fruntea partidului au fost aleşi lideri mai radicali precum Kyrre Grepp şi Emil Stang. Liderul radical cunoscut Tranmæl a devenit secretar al partidului şi editor al ziarului "Social-Demokraten". Din 1923 titulatura ziarului a fost schimbată în "Arbeiterbladet" (Ziarul Muncitorului).

Atmosfera s-a mai detensionat însă odată cu sporurile salariale înregistrate din 1918, legiferarea zilei de muncă de 8 ore şi a concediului plătit de 12 zile pe an. Per ansamblu, guvernul şi angajatorii au ales calea concilierii. Colapsul comercial din 1920 a readus în discuţie disputele sociale, excesiv politizate. Între 1919-1939 datorită grevelor s-au pierdut anual nu mai puţin de un milion de zile de muncă anual. În decembrie 1920 s-a desfăşurat o grevă feroviară de 16 zile. În primăvara următoare a fost dezamorsată o încercare de grevă generală. Guvernul a creat o organizaţie de spărgători de grevă care a diminuat autoritatea sindicatelor norvegiene[333].

Lupta de clasă norvegiană a fost transformată într-o caracteristică a acestei ţări în Scandinavia prin aderarea Partidului Laburist Norvegian - spre deosebire de social-democraţii danezi sau suedezi - la Komintern. Emil Stang a participat în calitate de observator la Congresul de înfiinţare a Internaţionalei Comuniste. Cele "21 de teze" ale Kominternului din 1920, mai cu seamă cerinţa centralizării sub conducerea Moscovei, partidelor membre revenindu-le doar rolul de executanţi fideli ai politicii trasate la centru, i-a înstrăinat pe mulţi norvegieni de idealurile mişcării comuniste internaţionale. Un grup condus de politicianul influent Magnus Nielssen s-au despărţit de laburişti şi a fondat Partidul Social-Democrat. În ianuarie 1923 Kominternul l-a delegat pe Karl Radek să negocieze cu norvegienii rămânerea în Internaţională ca o secţiune independentă. Luna următoare însuşi Buharin a participat la Congresul Partidului Laburist în scopul menţinerii laburiştilor în Komintern. În noiembrie apele s-au limpezit odată cu respingerea ultimatumului Kominternului de supunere la directivele sale. Câţiva lideri radicali şi mişcarea tineretului s-au retras din Partidul Laburist şi au fondat Partidul Comunist. Cele două partide muncitoreşti au devenit curând rivale.

Reducerile salariale, folosirea trupelor pentru protejarea spărgătorilor de grevă (care a dus la proteste ale stângii împotriva serviciului militar obligatoriu în 1923-

[333] *Ibidem*, p. 312-313.

1924), "legile penale" din 1927 care-i protejau pe spărgătorii de greve, precum şi proiectul de Ligă Națională anticomunistă al lui Nansen, toate acestea au făcut ca, din ianuarie 1927, cele două partide ale stângii să caute unificarea. Termenii înțelegerii prevedeau retragerea ambelor partide din mişcările internaționale din care făceau parte, Komintern şi Internaționala Socialistă. În 1927 - 1928 cei mai mulți lideri radicali au revenit în Partidul Laburist.

Alegerile din toamna anului 1927 au fost cruciale. Partidul Laburist, susținut şi de micii proprietari şi muncitorii rurali, a devenit cel mai mare partid din Storting, alarmând imediat burghezia[334]. Regele Haakon le-a cerut laburiştilor să formeze guvernul. În ciuda ostilității majorității Stortingului, laburiştii au format la 28 ianuarie 1928 guvernul sub conducerea lui Christopher Hornsrud. Profesorul Edvard Bull a devenit ministrul de externe şi eminența cenuşie a guvernului. Imediat după investitură, guvernul a dat publicității o declarație prin care-şi anunța intenția de a fi un sprijin pentru "...clasa muncitoare şi toți oamenii care muncesc".

Neîncrederea cercurilor financiare în nou guvern a fost imediat vizibilă în criza financiară ce a urmat formării noului guvern. Trei dintre cele mai mari bănci norvegiene au ajuns rapid în stare iminentă de colaps. Mowinckel a fost convins de directorul Băncii Norvegiei, Rygg, să se implice în rezolvarea crizei şi să restabilească încrederea publică în finanțele norvegiene. După numai 18 zile de guvernare, la 15 februarie guvernul a fost răsturnat ca urmare a unui vot de blam în Storting. Mowinckel şi-a asumat răspunderea următorului cabinet. Printre primele măsuri ale noului prim ministru a fost salvarea băncilor amenințate de bancrută şi restabilirea (în mai 1928) parității în aur a coroanei. Partidul Stângii aflat la guvernare a creat un Monopol al Grâului şi a trecut prin Parlament o lege rurală care acorda guvernului fondurile necesare şi puterea de expropriere pentru stabilirea de noi mici proprietăți şi lărgirea celor existente, pentru a le face cât mai viabile. În 1930 Partidul Laburist, revenit la o retorică a luptei de clasă, a avut de înfruntat o coaliție burgheză care a reuşit să reducă reprezentarea sa parlamentară cu 12 fotolii.

Criza mondială de supraproducție nu a ocolit Norvegia. Contracția rapidă a comerțului mondial a redus comerțul maritim şi exporturile. Şomajul a crescut foarte mult. În decembrie 1932 42% dintre sindicalişti rămăseseră fără slujbă. Şomajul în 1933 se ridica la 33%. În 1932 vânzările silite de ferme în agricultură a crescut la 6.568. În mai 1931 guvernul lui Mowinckel a căzut în condițiile crizei economice. Golul lăsat de Mowinckel a fost umplut de un guvern minoritar format de agrarieni şi condus de P.L Kolstad (care a murit după zece luni de mandat şi a fost înlocuit de Jens Hundseid). Ministru al apărării în aceste guverne a fost un personaj care avea să devină faimos ca un prototip al trădării naționale: Vidkun Quisling.

Quisling era născut la 18 iulie 1887 într-o familie de emigranți danezi care s-a stabilit la Telemark, în sudul Norvegiei. Era fiu al unui pastor. Era înrudit de departe cu Ibsen. Aparținea unei familii vechi şi mândre. În 1905 a fost admis la Academia Militară norvegiană, pe care a terminat-o ca şef de promoție în 1908. Vorbea fluent

[334] Temerile au fost împărtăşite şi de Nicolae Iorga, care considera în 1929 că "în Norvegia bolşevismul se înfățişează amenințător", Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 87.

limbile engleză, germană, rusă şi chineză. A fost instructor în armata imperială chineză. În 1918 l-a vizitat pe Troțki. La 8 octombrie 1920 i s-a ordonat să meargă în calitatea de ataşat militar şi secretar de legație la Helsinki, pentru a-l ajuta pe Nansen la repatrierea victimelor exilate ale revoluției ruse. În 1923 a lucrat în Bulgaria pentru a ajuta la repatrierea refugiaților ruşi. În 1929 a devenit secretar la Legația din Moscova până la restabilirea relațiilor diplomatice dintre Anglia şi Rusia. La Moscova a petrecut doi ani şi jumătate. Ca urmare a experienței sale ruseşti, a scris o carte intitulată "Rusia şi noi înşine". S-a alăturat Ligii Patriotice. La moartea lui Nansen, în mai 1930, a publicat un scurt articol în "Tidens Tegn" în care aborda chestiunea eliberării Norvegiei din războiul de clasă şi politicile de partid propunând ca idealuri renaşterea şi unificarea națională. Ca ministru al apărării, Quisling şi-a concentrat eforturile asupra promovării unei forțe care să poată fi folosită împotriva adversarilor interni: *Leidangen*. Quisling a acuzat opoziția laburistă din Storting de trădare. Laburiştii au reacționat dur, mai cu seamă că - amintind de tânărul caporal Adolf Hitler în timpul puciului bolşevic din Bavaria - Quisling îşi oferise în van serviciile laburiştilor, în 1924 - 1925, ca organizator al Gărzilor Roşii.

Guvernul agrarian a format o nouă poliție a statului, precum şi condiții pentru administrarea cât mai strictă a ajutoarelor sociale. Rezultatul politicilor agrariene şi acțiunilor lui Quisling a fost o intensificare a luptei de clasă. În 1931 s-a înregistrat un conflict industrial de mare amploare la cheiurile de la Menstad, în Telemark, unde poliția s-a dovedit neputincioasă în protejarea spărgătorilor de grevă în fața muncitorilor înfuriați. Însă cea mai dificilă situație a avut de înfruntat guvernul din partea proprietarilor care au creat organizații denumite "Sprijin în Criza Rurală" menite să prevină vânzarea la licitație a fermelor. Numărul total de membri al acestor organizații a ajuns la circa 10.000 spre sfârşitul crizei economice.

În martie 1933 refuzul agrarienilor de a spori cheltuielile publice a dus la formarea celui de-al treilea guvern Mowinckel. Cabinetul Partidului Stângii a promovat un program de lucrări publice pentru a diminua şomajul, precum şi o politică mai favorabilă adversarilor săi de stânga.

Acesta este momentul în care Vidkun Quisling a propus pentru prima dată, într-un articol publicat în ziarul agrarian "Nationen", soluția unei dictaturi. Quisling îi îndemna pe liderii agrarieni să preia inițiativa formării unui bloc național în acest scop. La 16 mai 1933 Quisling şi-a lansat propriul partid politic, intitulat *Nasjonal Samling* (Partidul Unității Naționale), printr-un articol publicat în "Tidens Tegn" şi un discurs susținut la Eidsvoll. Noul partid exprima sentimente naționaliste şi o promisiune vagă de a sfârşi criza economică. Ideologia a împrumutat-o de la național-socialişti. De altfel, Hitler i-a inclus pe norvegieni în rândurile rasei superioare. În perioada interbelică, sub conducerea lui Vidkun Quisling, în Norvegia, a apărut o rețea subterană de simpatizanți ai Germaniei. Nasjonal Samling a fost departe de succesul aşteptat de dreapta radicală la momentul formării sale. Nici măcar radicala Ligă Patriotică, fondată de Nansen, care nu ezitase să-i considere pe Hitler şi Mussolini drept candidați ai premiului Nobel pentru pace, nu i-a acordat susținerea sa. În alegerile din octombrie 1933 Nasjonal Samling a obținut numai 2,2% din voturi

fără a reuşi să trimită nici un reprezentant în Parlament. Quisling a atribuit performanţele scăzute ale partidului său conspiraţiei evreilor, comuniştilor şi socialiştilor[335].

Evenimentele din Germania, precum şi unirea dreptei radicale sub Quisling, a influenţat decisiv întoarcerea la parlamentarism a Partidului Laburist, care a ajuns la concluzia că folosirea căii politice violente era riscantă. Laburiştii doreau, de asemenea, să folosească resursele statului pentru a crea locuri de muncă. Dat fiind faptul că piaţa muncii aprecia scăderea preţurilor la jumătate în perioada 1920-1933, nici uniunile sindicale nu erau interesate de calea de luptă revoluţionară. În 1932 Partidul Laburist şi federaţiile sindicale au cerut adoptarea unui program vast de lucrări publice şi de reformă agrară. Partidul Laburist a candidat în alegerile din 1933 sub sloganul "Muncă pentru toţi" obţinând 41% din numărul total de voturi. Aceasta nu i-a adus pe laburişti automat la guvernare. Mowinckel s-a menţinut la guvernare încă doi ani.

Cel care a reuşit să schimbe cursul politicii în Norvegia a fost Juhan Nygaardsvold (1879-1952)[336]. Nygaardsvold a reuşit să-i convingă pe agrarieni să renunţe la politica de economii bugetare. La rândul lor, laburiştii au renunţat la jumătate din programul lor de cheltuieli publice. Laburiştii au introdus o nouă taxă pe profit şi au crescut nivelul taxelor directe. Agricultura urma a se bucura de un sistem de subsidii statale şi de controlul importurilor. În acest fel a putut lua naştere guvernul Nygaardsvold care a condus destinele Norvegiei pentru o decadă.

Ca şi suedezii, norvegienii s-au orientat spre crearea unui stat al bunăstării sociale şi neutralitate. În 1935 guvernul lui Juhan Nygaardsvold, susţinut de Partidul Agrar, a votat legislaţia cu privire la asigurările de şomaj şi legi pentru a asigura pensii de la vârsta de 70 de ani. Ministrul de externe, istoricul Halvdan Koht (1873-1965)[337], a gândit reorientarea politicii externe norvegiene după eşecul tot mai vizibil al Ligii Naţiunilor. În iulie 1936 Norvegia s-a alăturat Suediei, Danemarcei, Finlandei, Olandei, Spaniei şi Elveţiei într-o declaraţie care afirma că aceste state nu susţineau sistemul sancţiunilor. Relaţiile dintre Danemarca şi Norvegia au fost marcate de disputa pentru Groenlanda, care, în 1933, a fost recunoscută de Curtea Internaţională ca aparţinând Danemarcei.

Alegerile din 1936 au sporit zestrea electorală a Partidului Laburist cu 2,4% ceea ce-i dădea un singur loc suplimentar în Storting. Acesta era însă un câştig real în condiţiile în care partidul fusese la guvernare şi făcuse compromisuri politice cu agrarienii. Laburiştii aveau motive reale de satisfacţie şi datorită eşecului unui plan din 1934 de a se realiza o coaliţie între Partidul Agrar, liberalii moderaţi şi Liga

[335] T.K. Derry, *A History of Modern...*, p. 322-323.

[336] Juhan Nygaardsvold era fiul unui şofer de autobuz. De la vârsta de numai 12 ani a lucrat în industria lemnului. Între 1902 şi 1907 a lucrat în Canada şi Statele Unite ca muncitor forestier şi în construcţii feroviare. Membru al Stortingului între 1916 şi 1949. Ministru al agriculturii în 1928 şi prim-ministru între 1935-1945. Între 1935 şi 1939 a fost ministru al lucrărilor publice. O comisie de investigaţie postbelică l-a acuzat de lipsa unor măsuri adecvate de apărare naţională (T.K. Derry, *A History of Modern...*, p. 324).

[337] Profesor de istorie la Oslo între 1910 şi 1935, a împărtăşit concepţia marxistă despre lume în scrierile sale istorice şi literare (publicate şi în germană, engleză şi franceză). S-a alăturat în 1911 Partidului Laburist.

Patriotică care să obțină puterea sub conducerea lui Quisling. Mai mult, Quisling, care acceptase poziția de director cu propaganda al Internaționalei Fasciste, fără a reflecta asupra impopularității agresiunii italiene asupra Etiopiei, a pierdut din voturile obținute de partidul său la alegerile anterioare, ajungând la 1,8%. Mai mult, partidul s-a scindat după acest eşec. Numărul de membri ai Nasjonal Samling a scăzut la numai 1.500. În 1938 Quisling a făcut apel la Partidul Nazist German pentru susținere financiară. Perspectivele partidului său erau sumbre în condițiile în care Stortingul a votat o lege care prelungea perioada mandatului parlamentar la 4 ani. Acest lucru însemna încă un an de aşteptare pentru Nasjonal Samling în încercarea sa de a pătrunde în Parlament.

În anul 1939 în Norvegia nu toți indicatorii economici şi sociali erau pozitivi. Astfel, dintre membrii sindicatelor, 18% continuau să fie şomeri. Însă, în anii 1930, salariile cu sporit cu 15%. Programul de reînarmare a statelor europene a restabilit comerțul. Exportul norvegian a sporit cu o treime. Prețurile produselor agricole au sporit ceea ce a condus la micşorarea numărului de vânzări forțate de proprietăți. Investițiile în infrastructura rutieră şi feroviară, precum şi în construcții publice, au sporit şansele de angajare atât în mediul rural cât şi în cel urban. Veniturile colectate la buget au crescut cu circa 35%. Relațiile industriale au devenit mai armonioase. În 1935 a fost semnată o înțelegere generală cu organizațiile angajatorilor care a stabilit rolul sindicatelor în industrie precum şi modalitățile de negociere periodică a salariilor. Sindicatele au început să susțină creşterea productivității. Numărul de sindicalişti a crescut cu o treime în câțiva ani. Pe de altă parte, guvernul a întărit statutul organizațiilor de producători din agricultură şi pescuit şi a încurajat mărirea prețurilor produselor agricole spre dezavantajul consumatorilor urbani. În 1938 a fost creat un monopol al pescarilor care avea dreptul de a vinde peşte neprocesat[338].

În domeniul politicii sociale Norvegia făcea parte dintre națiunile cele mai avansate. În perioada interbelică asigurările de sănătate au fost extinse pentru a include şi pescarii, marinarii care navigau în afara spațiului teritorial norvegian, orbii şi dezabilitații. În final, dreptul la o asigurare de sănătate a fost obținut de către toți norvegienii care obțineau mai puțin de 300 de lire. Legea pentru Protecția Muncitorilor a extins ziua de lucru de 8 ore pentru muncitorii agricoli, a garantat concediul de odihnă şi a micşorat puterea angajatorilor de a-şi concedia angajații. În fine, a fost instituționalizată o mică pensie de bătrânețe, deşi beneficiarii trebuiau să suporte trei optimi din costuri. Un sistem de asigurări de şomaj, valabile 15 săptămâni pe an, a fost instituit din exercițiul bugetar 1939/1940. În cinci ani de la venirea la putere a guvernului Juhan Nygaardsvold, cheltuielile sociale s-au dublat. Succesele guvernului, pe de o parte, excesele lui Stalin în Uniunea Sovietică, pe de alta, au asigurat socialiştilor un loc privilegiat în cadrul mişcării muncitoreşti norvegiene. Comuniştii au scăzut până la numai 0,3% din voturile electoratului. Partidul Muncitoresc şi-a reluat legăturile cu partidele social-democrate din Suedia şi Danemarca şi s-a alăturat Internaționalei Muncitoreşti Socialiste. La rândul său,

[338] T.K. Derry, *A History of Modern...*, p. 326-327.

federația sindicală norvegiană s-a alăturat Organizației Sindicale Internaționale de la Geneva.

Din punct de vedere economic, privită în ansamblu, perioada interbelică a cunoscut o creştere a produsului intern brut. Creşterea a fost rezultatul aplicării de noi tehnologii. Baza acestora a fost constituită de construcția de uzine electrice care furnizau energia necesară folosirii tehnologiilor moderne. De asemenea, Norvegia a preluat tehnologia managementului ştiințific de sorginte americană. Flota de pescuit norvegiană a fost modernizată. Numărul de tractoare folosite în agricultură a crescut de la 1.000 în 1929 la 3.000 în 1939. Norvegia a făcut un efort remarcabil de a construi noi şosele şi a început construcția de noi linii de cale ferată care să lege Oslo de Kristiansand şi Stavanger. În 1927 compania aeriană germană Lufthansa a debutat primele zboruri externe din/spre Oslo[339]. Norvegia şi-a construit o rețea telefonică bine dezvoltată. Prima țară scandinavă care a transmis în eter o emisiune radiofonică a fost Norvegia în februarie 1923, la numai trei ani după ce Compania Marconi şi-a început activitatea în Marea Britanie. În 1925 a primit autorizația de funcționare prima stație radiofonică regională. În 1933 radioul național a fost organizat după modelul B.B.C. Nu mai puțin de 400.000 de ascultători erau înregistrați în ajunul celui de-al doilea război mondial. Radioul a produs o uniformizare a informațiilor publice dar încă nu şi una culturală. După cum arăta Nicolae Iorga, Norvegia este o țară a comunităților mici, neunitare, determinate geografic[340].

Dar Norvegia, considera Iorga, era şi o thalassocrație[341]. Norvegia era în perioada interbelică cel mai mare exportator de peşte european. Aceasta în ciuda faptului că prohibiția determinase națiunile exportatoare de vinuri să-şi închidă piața peştelui provenit din Norvegia. Mai mult, standardul de viață în creştere al națiunilor sud-europene, precum şi concurența islandeză, i-au determinat pe exportatorii norvegieni să-şi direcționeze comerțul spre piețe mai îndepărtate din America de Sud, Cuba şi Africa. Norvegia pescuia aproximativ un milion de tone de peşte anual[342].

O sursă importantă de bogăție norvegiană a fost constituită de flota mercantilă norvegiană. Armatorii norvegieni au avut o sarcină extrem de dificilă după Primul Război Mondial când flota norvegiană suferise o reducție netă de 30 de procente şi coborâse pe locul 8 în lume. Dovedind că energia vechilor vikingi nu se consumase încă, deja la 1922 capacitatea flotei norvegiene a revenit la nivelul anului 1914. În 1939 flota comercială norvegiană era din nou a patra din lume. Mai mult, armatorii s-au lansat în îmbunătățiri tehnologice. Între 1920 şi 1939 proporția vaselor cu motor a sporit de la 5% la 60% din tonajul total.

În Norvegia o deosebită dezvoltare au cunoscut cultura şi educația, fiind create Înalta Şcoală Comercială din Bergen şi Înalta Şcoală Pedagogică din Trondheim. Numărul de studenți norvegieni s-a dublat, de la 3.000 ajungând la 6.000 în 1938.

[339] Primul zbor deasupra Mării Nordului fusese efectuat de către un norvegian, Tryggve Gran, în august 1914, vezi T.K. Derry, *A History of Modern...*, p. 332.
[340] Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 92.
[341] *Ibidem*, p. 93.
[342] T.K. Derry, *A History of Modern...*, p. 348.

Şcolile populare au devenit tot mai prezente în peisajul public norvegian. Asociaţiile sportive şi culturale au contribuit la formarea spiritului şi trupului naţiunii norvegiene. Asociaţia Sportivă a Muncitorilor, creată de laburişti în 1924, avea în 1939 100.000 de membri[343]. Din sfera exerciţiului naţional norvegian de construcţie statală face parte şi încercarea de a fi armonizată norvegiana vorbită cu cea scrisă. Acestui scop i-a slujit legea din 1938.

Politica norvegiană în domeniul apărării este departe de a fi asigurat Norvegiei securitatea necesară dezvoltării sale fireşti. Nu dorim să folosim regula epilogului în judecarea situaţiei acestei ţări. La începutul perioadei postbelice, norvegienii se considerau a fi în siguranţă, în condiţiile în care se aflau în relaţii cordiale cu vecinii lor scandinavi iar Marea Britanie controla Marea Nordului. Însă lipsa de interes a guvernelor liberale sau social-democrate pentru apărarea naţională este, într-adevăr, condamnabilă. Legea Apărării din 1933 a dus la reducerea numărului de ofiţeri în armată. Numai o "gardă de neutralitate" putea fi mobilizată rapid. Conform legii, mobilizarea recruţilor urma să fie sporită de la 60 la 72 de zile în 1935, şi la 80 în 1936, dar social-democraţii nu au privit cu ochi buni această sporire. Abia în 1937 Stortingul a aprobat o sporire a cheltuielilor de apărare. La începutul celui de-al Doilea Război Mondial Norvegia se găsea mai nepregătită decât la debutul primei conflagraţii în privinţa antrenamentului, cantităţii şi calităţii echipamentului trupelor.

Încă din perioada interbelică Norvegia a început să fie cunoscută în lume pentru politica sa pacifistă, de promovare a rezolvării disputelor internaţionale prin intermediul arbitrajului şi soluţionării paşnice, de respectare a drepturilor minorităţilor şi a persoanelor lipsite de drepturi politice, religioase, culturale sau naţionale, precum şi de susţinere a eforturilor Ligii Naţiunilor în direcţia prevenirii evitării războaielor. Toate acestea porneau de la experienţele societăţii norvegiene, ca şi de la faptul că Norvegia se simţea în siguranţă, nu avea dispute majore cu vecinii ei şi se considera un furnizor, nu un consumator de securitate. Norvegia a avut în plus un personaj carismatic şi vizionar, un idealist frumos, construit din aceeaşi stofă ca Nicolae Titulescu, care a făcut ca influenţa ei în afacerile mondiale să fie mult mai mare decât îi permiteau importanţa sa demografică, politică sau economică: Nansen.

Nansen a fost preşedinte al Asociaţiei Norvegiene pentru Liga Naţiunilor şi apoi a făcut parte din delegaţia norvegiană la Geneva. Nansen a accentuat în demersurile şi discursurile sale importanţa pe care iniţiativele umanitare le puteau avea pentru creşterea prestigiului Ligii, ceea ce era în deplină consonanţă cu scopurile politicii externe norvegiene. În primăvara anului 1919, administratorul american al organizaţiei *Food Relief*, viitorul secretar şi preşedinte american, Herbert Hoover, i-a propus lui Nansen ca, alături de liderul social-democrat suedez Hjalmar Branting, să extindă asupra Rusiei operaţiunile de ajutor umanitar. Marile puteri, care nu doreau ca în acest fel să prelungească menţinerea la putere a sovieticilor, au refuzat să susţină material iniţiativa lui Hoover. În aprilie 1920 Nansen a fost numit Înalt Comisar pentru repatrierea prizonierilor de război, o operaţiune extrem de delicată, care privea

[343] *Ibidem*, p. 333.

viața a sute de mii de oameni[344]. Acțiunile sale în această calitate au avut în vedere convingerea guvernelor reticente, ridicarea de fonduri[345], găsirea de mijloace de transport (inclusiv nave) şi fixarea rutelor de trecere. Prin cele trei rute principale de repatriere, situate între Marea Baltică şi Marea Neagră, şi de la Vladivostok, peste ocean, o jumătate de milion de prizonieri au fost repatriați.

În toamna anului 1921, la apelul Crucii Roşii Internaționale, Nansen a acceptat să fie numit Înalt Comisar al Ligii Națiunilor pentru chestiunea refugiaților ruşi. Era vorba de circa un milion şi jumătate de oameni. Nansen şi-a donat câştigul financiar rezultat din câştigarea Premiului Nobel pentru Pace în scopul de a da un exemplu pentru a strânge sumele necesare acestei operațiuni complexe. Fondurile au fost colectate mai cu seamă de la organizații de caritate private. La moartea sa în 1930 chestiunea refugiaților ruşi nu fusese încă rezolvată în totalitate, continuând până la al Doilea Război Mondial, "războiul de continuare" al primei conflagrații, dacă ar fi să preluăm termenul fericit ales de finlandezi pentru a descrie propriul lor război din anii 1941-1944. Din dorința lui Nansen de a crea un instrument juridic care să permită fluxul de refugiați a rezultat crearea paşaportului Nansen, un document de identificare personal care face mai uşoară persoanelor lipsite de cetățenie admiterea şi integrarea într-o nouă țară. Paşaportul Nansen este încă un document foarte util în lumea contemporană.

Deoarece cea mai mare parte a activității de repatriere a refugiaților ruşi se făcea prin Istambul, lui Nansen i s-au adresat şi grecii pe care turcii îi alungaseră în toamna anului 1922 din regiunile pe care le recuceriseră în Asia Mică. Adunarea Ligii Națiunilor, care se afla în sesiune, a acceptat imediat ca Nansen să-şi asume şi această sarcină. Până în 1930 1.250.000 de refugiați greci au fost transferați în Grecia iar o jumătate de milion de turci din Grecia în Turcia[346].

Recolta proastă a anului 1921, coroborată cu politicile de teroare statală a bolşevicilor[347], au provocat o foamete de proporții în Ucraina. Nansen şi-a asumat responsabilitatea pentru ajutorarea celor loviți de foamete ca emisar a 48 de organizații de Crucea Roşie şi alte organizații caritabile. Potrivit istoricului T.K. Derry, în numai doi ani (septembrie 1921 - august 1923), misiunea Nansen (la care a luat parte şi Vidkun Quisling) a salvat viața a 6.400.000 de copii şi 400.000 de adulți. Alte 3 milioane de oameni au murit din cauza foametei şi mult mai mulți de tifos şi alte boli[348]. Misiunea lui Nansen a fost susținută de guvernul norvegian dar cele mai multe guverne au considerat că sistemul sovietic nu trebuia ajutat să supraviețuiască,

[344] Vezi aportul românesc la repatrierea polonezilor din Ucraina, sudul Rusiei, Caucaz şi Rusia în anii 1919-1920, în Florin Anghel, *Construirea* ..., p. 78-83.

[345] Aş dori să punctez aici, cu deosebită satisfacție, ca pe una dintre trăsăturile cele mai frumoase de caracter ale populațiilor nordice, interesul pe care acestea (incluzându-i aici pe finlandezi) îl dovedesc în acțiunea de strângere de fonduri de solidaritate pentru Crucea Roşie. Mulțimi de copii şi tineri colindă străzile oraşului Turku din Finlanda în vederea convingerii cât mai multor trecători să facă o donație. De asemenea, numeroase întruniri, conferințe, dezbateri sunt dedicate susținerii cauzei persoanelor refugiate sau celor care care suferă persecuții de orice natură ar fi acestea.

[346] T.K. Derry, *A History of Modern...*, p. 338-339.

[347] Vezi pentru amănunte Dmitri Volkogonov, *Lenin. O nouă biografie*, Ed. Orizonturi&Lider, Bucureşti, f.a.

[348] T.K. Derry, *A History of Modern...*, p. 339-340.

fără să înțeleagă că era vorba nu de un sistem politic şi ideologic şi de susținătorii acestuia, ci de viețile unor oameni, şi mai ales copii.

În 1925 Nansen s-a ocupat şi de soarta refugiaților armeni pe care Turcia refuza să-i găzduiască în hotarele sale. Nansen şi Quisling (care a fost trimis să facă contactele necesare) au găsit un singur cămin pentru aceşti refugiați: republica sovietică de la Erevan. Liga Națiunilor a refuzat să susțină proiectul, ca urmare a insistențelor lui Winston Churchill. În 1929 Nansen a reuşit să strângă fondurile necesare pentru reaşezarea a 19.000 de refugiați[349].

Deşi Nansen a reprezentat un episod eroic al politicii externe norvegiene, el nu a însumat toate inițiativele norvegiene de politică externă. În anul 1922 Stortingul norvegian a decis ca alegerea delegaților la Liga Națiunilor să fie tratată ca o chestiune de importanță națională. În acest fel, un fost prim-ministru, Hagerup, a condus delegația norvegiană la prima Adunare, care i-a inclus şi pe Nansen şi cunoscutul internaționalist Christian Lange. Liberalul Mowinckel a luat parte la dezbaterile Adunării Generale din 1925 şi a fost preşedinte al acesteia în 1933. Politicianul conservator C.J. Hambro a jucat un rol important în Adunarea Generală a Ligii Națiunilor, începând din 1926, şi a fost ultimul preşedinte al acesteia. Partidul Muncitoresc a fost mai sceptic față de această organizație până la integrarea Uniunii Sovietice în 1934. Ulterior, social-democratul Koht a susținut politicile Ligii Națiunilor, ca şi sancțiunile economice îndreptate împotriva agresiunii Italiei împotriva Etiopiei.

De la bun început, Norvegia a susținut principiul universalității în privința aderării la Liga Națiunilor, în beneficiul unor puteri înfrânte în război ca Germania şi Bulgaria. Nansen şi Branting au fost cei care au militat pentru cuprinderea Bulgariei în cadrul Ligii în 1920, şi au făcut acest lucru cu succes. Norvegienii au pledat pentru principiul universalității în privința organizării interne a Ligii. În opinia norvegienilor, în cadrul Consiliului trebuia să existe o reprezentare echitabilă a întregii lumi din punct de vedere politic, intelectual şi geografic. Norvegienii au insistat ca trei din cei şase vicepreşedinți ai Adunării Generale să fie cetățeni ai unor state din afara Europei, iar secretariatul să includă cetățeni ai tuturor statelor membre. Pornind de la propria lor experiență istorică, norvegienii ar fi dorit ca Consiliul Ligii să se transforme într-un fel de cabinet care să acționeze sub supervizarea Adunării Generale. Delegatul norvegian Hambro a reuşit să obțină transferul controlului financiar de la Consiliu la Adunarea Generală. Bugetul Ligii a fost plasat sub autoritatea unei comisii de supraveghere.

Ca şi ceilalți scandinavi, norvegienii au insistat pentru asumarea de către statele membre ale Ligii a obligației arbitrajului pentru rezolvarea disputelor. În anul 1923 Christian Lange a propus ca dreptul de a primi asistență de la Ligă să fie condiționat de acceptarea principiului arbitrajului. Protocolul de la Geneva din 1924 a eşuat şi, prin urmare, scandinavii au preluat principiile acestuia pe care le-au transpus într-o

[349] *Ibidem*, p. 340-341.

serie de tratate interscandinave[350]. În septembrie 1927 Nansen a reluat la Geneva proiectul arbitrajului şi, în 1928, a fost aprobat Actul General de Rezolvare Paşnică a Disputelor Internaţionale (aprobat de guvernele Norvegiei, Danemarcei şi Finlandei, dar nu de către marile puteri). Scandinavii au insistat şi asupra ideii dezarmării pe care statele lor au şi transpus-o în practică[351].

Danemarca

Începutul Marelui Război a determinat în Danemarca o accelerare a discuţiilor asupra constituţiei. În iunie 1915 a fost adoptată noua constituţie. Cele mai importante schimbări în textul noii constituţii erau legate de introducerea sufragiului universal de la vârsta de 25 de ani la alegerile pentru Folketing (Camera Populară) şi o schimbare însemnată în compoziţia Landstingului (Camera Landurilor): trei sferturi dintre membrii acesteia urmau să fie aleşi prin vot indirect, de către votanţii Folketingului, de la vârsta de 35 de ani în sus, iar celălalt sfert chiar de către Landsting. Durata mandatului legal al Folketingului urma să fie de trei ani, în vreme ce jumătate dintre membrii Landstingului erau înlocuiţi la fiecare patru ani. Primele alegeri desfăşurate conform noului sistem, ţinute în 1918, au dat câştig de cauză guvernului radical condus de Zahle.

Pentru că deja am pomenit de chestiunea Schleswigului de Nord, aceasta a revenit în actualitate în timpul Primului Război Mondial. Atunci, tratamentul discriminatoriu pe care Germania l-a aplicat danezilor din această regiune, a cunoscut un moment mai delicat prin interzicerea comunicării în limba maternă a conscrişilor de origine daneză din armata germană. Unii soldaţi danezi au reuşit să treacă frontiera în Danemarca pentru a scăpa de acest tratament discriminatoriu. Politicieni favorabili Danemarcei, din rândul acestei minorităţi, au fost arestaţi pentru diferite perioade de timp şi eliberaţi numai dacă se angajau să nu mai promoveze cauza daneză.

Colapsul Germaniei, în condiţiile în care noua lume urma a se construi pe baza a noi principii politico-juridice, exprimate prin "Cele paisprezece puncte" ale preşedintelui Wilson, au alimentat în Schleswigul de Nord dorinţa de reunificare cu Danemarca. În Danemarca majoritatea opiniei publice şi a membrilor guvernului considerau că frontiera trebuia revizuită potrivit cu dorinţele populaţiei localnice, prin intermediul unui referendum. Problema mai delicată era aceea că oraşul Flensburg, cea mai mare localitate urbană din Schleswigul central, odată centrul naţionalismului romantic danez, urma a fi pierdut dacă avea loc un referendum. Localitatea fusese supusă unui intens proces de germanizare timp de o jumătate de secol. Prin urmare, în Danemarca s-a născut un curent de opinie publică care viza anexarea acestui oraş. Naţionaliştii considerau chiar normal ca întreg ducatul Schleswigului să revină Danemarcei. După o amplă dezbatere în Rigsdag, s-a convenit ca pretenţiile

[350] Unul dintre susţinătorii acestui protocol a fost suedezul Östen Undén, L. Torbjörn Norman, *A Foreign Policy other than the old neutrality - Aspects of Swedish foreign policy after the First World War*, în John Hiden, Aleksander Loit, *The Baltic in International Relations between the two world wars*, Symposium organized by the Center for Baltic Studies, November 11-13, 1986, University of Stockholm, 1988, p. 248.
[351] *Ibidem*, p. 342-343.

Danemarcei să se reducă la organizarea unui referendum. Danemarca a propus ca teritoriul care era de presupus să fie locuit de o populație favorabilă apartenenței la Danemarca, Schleswigul de Nord, să formeze o circumscripție de referendum. Schleswigul Central urma a forma o altă circumscripție de referendum. În aceasta, votul trebuia contabilizat comună cu comună. Orașul Flensburg urma să voteze separat. Referendumul s-a desfăşurat la 10 februarie, pentru prima zonă, şi la 14 martie 1920, pentru cea de-a doua. În Schleswigul de Nord, două treimi dintre persoanele chestionate a votat pentru încorporarea la Danemarca. În Schleswigul Central, cu excepția a câteva sate, raportul a fost invers. În Flensburg 27.081 au votat pentru rămânerea la Germania iar 8.944 pentru Danemarca. La 15 iunie 1920 Schleswigul de Nord a fost încorporat în Danemarca[352].

Ca urmare a problemelor economice care au apărut în Danemarca în ultima etapă a războiului, ca şi a exemplului dat de preluarea puterii de bolşevici în Rusia, şi în Danemarca s-au înregistrat numeroase greve, proteste sindicale dintre cele mai variate şi o instabilitate politică. S-au pierdut numeroase ore de muncă, în condițiile în care salariile au crescut în mod semnificativ. În anul 1919, în cadrul serviciului civil, a fost introdusă ziua de lucru de 8 ore. În mai 1919 au debutat negocierile pentru introducerea zilei de muncă de 8 ore în toate ramurile industriale cu excepția marinarilor şi lucrătorilor agricoli. Înțelegerea a intrat în vigoare cu începere din ianuarie 1920.

În 1919 Rigsdagul danez a decis să rechiziționeze suprafețele de pământ ale parohiilor şi alte pământuri care teoretic aparțineau statului. Acest pământ a fost închiriat pe termen nedefinit micului proprietar cu o chirie mică, ce depindea de valoarea pe piață a ratei dobânzilor. Clădirile şi echipamentul construite pe aceste terenuri aparțineau chiriaşului. Chiriaşii puteau cumpăra suprafața de pământ deținută în posesiune la o sumă de 20-25% din valoarea sa reală, dar statul avea dreptul de a prelua 1/3 din fiecare domeniu vândut. Această schemă permitea statului să preia suprafețe de pământ pentru noi programe agricole şi să asigure fondurile necesare pentru derularea programului.

Aceste reforme au avut loc pe fondul unei crize economice. Comerțul îşi revenea greu şi suferea încă de pe urma efectelor blocajului maritim la care Germania supusese Danemarca. Se resimțeau încă în țară lipsa unor produse de primă necesitate. Dezvoltările din cadrul comerțului internațional au obligat Danemarca să treacă la mărirea prețurilor produselor de pe piață. Coroana a scăzut la 48% din valoarea sa antebelică. Inflația a crescut şi ea, alimentând instabilitatea financiară. În ianuarie 1920 prețurile produselor crescuseră de două ori şi jumătate în comparație cu anul 1914.

În martie 1920, în Danemarca, opinia publică a cuantificat nereuşitele din ultimii ani din domeniul politicilor externă şi internă. Criza de Paşti din 1920 a fost cauzată atât de probleme externe, precum politica politicianului radical Carl Theodore Zahle în privința reîntoarcerii Schleswigului de Nord la Danemarca, dar mai cu seamă de

[352] W. Glyn Jones, *Denmark. A Modern History*, Kent, 1986, p. 117.

probleme politice interne[353], precum refuzul primului ministru de a admite disoluția Folketingului până ce acesta nu adopta o lege cu privire la extinderea în mediul rural a sistemului de reprezentare proporțională care deja se aplica la Copenhaga. Chestiunile economice au jucat un rol prin deteriorarea stării economice a țării. Din punct de vedere social se înregistra o creştere a tensiunii dintre angajatori şi muncitori. Regele a demis guvernul Zahle, în locul acestuia fiind numit un guvern de specialişti.

Partidul Social-Democrat şi sindicatele au reacționat prompt şi au solicitat reinstituirea guvernului Zahle. Stânga i-a dat regelui un ultimatum în acest sens. Regele a respins solicitările stângii. Sindicatele s-au pregătit să înceapă greva generală la 6 aprilie. Solicitările politice s-au împletit cu cele privind îmbunătățirea condițiilor de muncă ale muncitorilor. Social-democrații şi comuniştii au pus la punct convocarea de demonstrații la Copenhaga, în sprijinul ideilor lor. Antreprenorii şi burghezia au răspuns cu amenințarea unei greve patronale pe termen nelimitat. Unități ale armatei au fost aduse în Copenhaga de teama unei revoluții. Criza a fost rezolvată în ziua de Paşti când regele a anunțat că un nou guvern de specialişti a fost format cu aprobarea partidelor politice. De asemenea, se convenise convocarea în sesiune extraordinară a Parlamentului pentru a vota legea electorală. Ulterior, urmau să se desfăşoare noi alegeri până la 22 aprilie. Sindicatele au obținut îmbunătățirea statutului şi situației muncitorilor.

Criza de Paşti a deschis multe perspective în Danemarca. A fost privită ca un triumf al principiilor democratice. Social-democrații erau cu deosebiri mândrii de realizările lor, obținute mai ales pe seama unor mijloace extraparlamentare. Însă alegerile care au urmat au marcat un scor favorabil dreptei. Cauzele au fost multiple. Agitația stângii nu a fost privită cu ochi buni de unele categorii sociale daneze care se temeau de o revoluție comunistă. Votul era de asemenea rezultatul puterilor excepționale preluate de guvernul radical în timpul războiului şi care nu fuseseră încă înlăturate. Mulți danezi considerau că aceste puteri erau exercitate în favoarea stângii. Social-democrații şi-au sporit numărul de fotolii parlamentare de la 39 la 42. Însă radicalii au scăzut la 17 în timp ce social-liberalii, Partidul Stângii (*Venstre*), au urcat de la 44 la 48 de locuri. Conservatorii au câştigat şi ei patru fotolii, sporindu-şi zestrea la 26. Partidul Industrial a rămas cu 4 fotolii. Majoritatea Parlamentului era astfel alcătuită din liberali şi dreapta. Prin urmare, noul guvern a fost format de Venstre, susținut parlamentar de Partidul Conservator. Prim-ministru a fost desemnat în persoana lui Neergaard. Prima sa măsură a fost să pună capăt grevei docherilor. Cu aceasta, mişcarea sindicală a primit o grea lovitură, din care nu-şi va mai reveni mult timp[354].

Reunificarea Danemarcei cu Schleswigul de Nord a făcut necesară o modificare a Constituției. Din moment ce Constituția Danemarcei, la fel ca şi aceea a României de la 1866, era una rigidă, a fost nevoie de nu mai puțin de două noi alegeri pentru ca această modificare să fie pusă în practică. Prin urmare Folketingul a fost dizolvat şi

[353] David Kirby, *The Baltic World...*, p. 274.
[354] *Ibidem*, p. 123-124.

au fost chemate noi alegeri pentru luna iulie. Apoi au fost desfăşurate noi alegeri care acordau dreptul de a fi reprezentare în Parlament populaţiei din Schleswigul de Nord. Venstre a reuşit să câştige şi aceste alegeri cu 52 de fotolii parlamentare. Social-democraţii şi-au sporit, la rândul lor, numărul de fotolii parlamentare la 48. Noul guvern a desfăşurat o politică economică liberală înlăturând mijloacele de control şi raţionalizare introduse în timpul războiului. Raţionalizările au fost desfiinţate în 1921. Guvernul nu a reuşit însă să opereze reduceri de taxe. Noi taxe pe bunurile de lux şi o taxă pe restaurante au fost introduse în 1922. Şi celelalte taxe au fost sporite.

Politicile economice ale Danemarcei de după 1918 au dus la scăderea producţiei cu o treime şi la creşterea şomajului de la 6,1% în 1920 la 19,3% în 1922. Legislaţia socială anterioară asigura şomerilor plata unei alocaţii de şomaj timp de 70 de zile de către societăţile lor de asigurare administrate de sindicate. În scopul de a evita o agravare a situaţiei sociale, guvernul a creat un fond extraordinar de şomaj pentru a-i ajuta pe aceia care puteau dovedi că nu aveau nici o posibilitate de angajare. În 1923, datorită îmbunătăţirii situaţiei economice, o parte a celor care primeau ajutorul de şomaj de la stat au fost îndepărtaţi de pe liste. Urmarea a fost cea mai mare demonstraţie desfăşurată vreodată în Copenhaga şi Danemarca care protesta împotriva acestei decizii. Nimic nu a fost câştigat în urma demonstraţiei. Mai mult, angajatorii au redus salariile pentru a reduce costurile de producţie ceea ce a rezultat într-o micşorare reală a standardului de viaţă. Venstre a insistat în politicile sale agrare asupra necesităţii ca ţăranii să aibă posibilitatea să cumpere mai mult pământ. Prin urmare, în 1921 a fost votată o lege ce asigura o sporire a creditelor de stat destinate ţăranilor care doreau să cumpere suprafeţe de pământ. Legea avea menirea de a micşora migraţia sat-oraş. În această perioadă fermele mari au devenit mecanizate şu modernizate, prin urmare competitive.

Venstre, deşi partid liberal, nu a neglijat politicile sociale. La începutul anilor 1920 asigurările de boală au fost extinse pentru a avea în vedere şi persoanele cu handicap. În acest fel, persoanele cu handicap sever sau parţial puteau avea un standard de viaţă rezonabil. Tribunale speciale stabileau gradul de incapacitate de muncă. Fondurile erau obţinute prin contribuţii oferite de angajatori, angajaţi şi autorităţile locale. Ca o modificare faţă de legislaţia din anii 1890, pensiile de bătrâneţe au devenit un drept garantat de stat. Cuantumul acestora era stabilit acum tot de stat, nu de autorităţile locale. Îngrijirea şi găzduirea persoanelor în vârstă era asigurată de autorităţile locale, atunci când acestea deveneau incapabile să se îngrijească singure. Au început să fie construite numeroase azile de bătrâni. În acest fel, în Danemarca, sarcina îngrijirii persoanelor vârstnice nu cădea asupra rudelor mai tinere, ci acestea locuiau în comunităţi unde erau bine îngrijiţi. Astfel, spre deosebire de România, unde asistenţa persoanelor mai în vârstă este realizată în cadrul familiei lărgite, sistemul social danez, ca şi cel scandinav, în general, avea în prim-plan statul. Ulterior, tendinţa a fost aceea de a se construi apartamente speciale pentru persoanele în etate. Ideea era ca aceştia să-şi poată păstra independenţa.

În ciuda programelor agricole şi a celor sociale, alegerile din 1924 au însemnat o înfrângere pentru Venstre. Criza financiară şi problemele economice au micşorat

popularitatea guvernului. Social-democrații au profitat de înfrângerea guvernului în alegeri şi au format primul lor guvern sub conducerea lui Thorvald Stauning. În acelaşi timp era format primul guvern laburist în Marea Britanie sub conducerea lui Ramsay MacDonald. Social-democrații au venit la putere cu un program de lărgire a reformelor sociale, de îmbunătățire a educației, asigurarea de îngrijire medicală şi dentară pentru elevii de şcoală. Guvernul social-democrat a avut însă de luptat cu situația economică grea şi a încercat să întărească coroana prin împrumuturi străine şi creşterea impozitelor. Într-un singur an coroana şi-a recăpătat valoarea antebelică. Începând din 1 ianuarie 1927 aceasta a redevenit convertibilă în aur. Reuşitele guvernamentale au fost însă plătite printr-un declin industrial şi agricol datorat creşterii prețurilor. Rata şomajului a crescut din nou la 14,8%. Angajatorii au încercat să micşoreze salariile. Sindicatele au reacționat. În lipsa unei relansări economice şomajul a urcat în 1926 la 30%, pentru a se stabiliza apoi la circa 20% din totalul forței de muncă. Pentru a lupta împotriva recesiunii, guvernul a propus un program de măsuri respins de Folketing. Guvernul a demisionat şi au fost organizate noi alegeri. Un fapt nou a fost reprezentat de disputa acerbă dintre radicali şi social-democrați din timpul campaniei electorale. Electoratul s-a întors din nou spre dreapta.

Venstre şi conservatorii au reuşit să obțină majoritatea simplă de mandate parlamentare. Venstre a refuzat să formeze o coaliție cu conservatorii. În consecință, s-a format un guvern minoritar, susținut parlamentar de conservatori şi radicali. Noul guvern a acționat în sensul reducerii cheltuielilor statului prin micşorarea salariilor angajaților din aparatul birocratic sau a cheltuielilor pentru beneficii sociale. Un vizibil progres a devenit evident prin 1928. Şomajul a scăzut la 18,5%. Recolta bună a redresat agricultura. Între patroni şi salariați s-au încheiat înțelegeri salariale pentru un număr de ani în scopul de a combate grevele salariale şi patronale.

Măsurile legislative care au exprimat poate cel mai bine programul liberal au fost cuprinse în "legea doctrinei liberale". Scopul legii era acela de a permite fiecărui individ să-şi urmeze propria conştiință în situațiile de muncă, fără a ține seama de presiunile colegilor săi sau a reprezentanților acestora. Individul avea dreptul de a munci cu un salariu mai mic decât acela aprobat sau recomandat de sindicate, nu putea fi obligat să se înscrie în sindicate. Orice încălcare a acestor drepturi era pedepsită de lege. Stânga a fost foarte critică la adresa acestei legi pe care o privea ca pe o încercare de a submina principiul forței prin solidaritate[355]. Considerăm această lege ca o încununare superbă a doctrinei liberale şi ca o eliberare a individului de sub presiunea maselor. Danemarca este una dintre puținele țări care în perioada interbelică a avut curajul să adopte o lege atât de explicit liberală care a înfuriat stânga amalgamantă, etatistă, înalt socializantă şi adesea antiindividualistă. Chestiunea bugetului alocat apărării i-a divizat pe liberali de conservatori. Conservatorii, care doreau o creştere a cheltuielilor militare, au refuzat să aprobe bugetul de stat. Guvernul a căzut şi s-a format un nou cabinet social-democrat condus de Stauning.

[355] *Ibidem*, p. 130-131.

Partidul Social-Democrat a profitat de dificultăţile liberalilor şi conservatorilor câştigând noi fotolii parlamentare. Numărul lor total era de 61. Conservatorii au scăzut de la 30 la 24 de fotolii. Guvernul Stauning era compus din social-democraţi şi radicali şi se baza pe un program centrat pe dezarmare, legislaţie socială şi reforma legilor penale. Noul guvern a micşorat cheltuielile militare. Numărul recruţilor într-un an a fost redus la 8.000 de oameni. Armata a fost eficientizată. Rezultatul final a fost crearea unei armate reduse numeric dar eficiente. În domeniul legilor penale s-a recurs la adoptarea unei reforme care intenţiona transformarea mentalităţii în privinţa pedepselor pentru diferitele acte criminale. De le logica pedepsei de dragul pedepsei, s-a trecut la programul de reabilitare a deţinuţilor. Pedeapsa cu moartea şi cea la muncă silnică au fost desfiinţate. Suspendarea executării sentinţei a fost folosită mai des. Ministrul Afacerilor Sociale K. Steincke a introdus Legea reformei sociale[356], pe care deja am analizat-o.

Danemarca a reuşit ca, la sfârşitul anilor 1920, să-şi regăsească prosperitatea şi încrederea în viitor. Structura exporturilor sale s-a schimbat, exporturile agricole scăzând de la 90 la 80% din total. 60% din exporturile daneze mergeau pe piaţa britanică, care era responsabilă pentru 13% din importurile acestei ţări. În anul 1922 a fost deschisă prima rută aeriană daneză. Social-democraţii au organizat Asociaţia Educativă a Muncitorilor care organiza programe de educaţie populară. Danemarca era tot mai mult percepută ca o naţiune modernă şi umanitară[357].

Criza mondială a ajuns şi în Europa în 1930. În 1931 Marea Britanie a renunţat la etalonul aur al lirei sterline. Copenhaga a urmat curând Londra în această acţiune. În 1933 rata şomajului a ajuns la 43,5%. În vara anului 1933 indicele a scăzut rapid la 21%. Acesta este anul în care Reforma Socială a lui Steincke s-a manifestat în deplinătatea ei, ceea ce a ajutat la uşurarea situaţiei multor şomeri. În Copenhaga au avut loc, în timpul crizei economice, demonstraţii împotriva cărora poliţia a intervenit în forţă. Existau aşa de puţine locuri de muncă încât angajatorii îi convingeau destul de repede pe muncitori să accepte salarii mai mici decât cele negociate de sindicate. Pentru a lupta împotriva şomajului, guvernul a adoptat un program de construcţii publice. Au fost înfiinţate zece şantiere de lucru.

În agricultură efectele crizei s-au făcut resimţite încă şi mai devreme. În 1931 deja preţurile la grâu se înjumătăţiseră. O scădere similară s-a înregistrat şi la produsele lactate. Fermele au început să fie vândute la licitaţie. Dacă în 1930 s-au înregistrat 324 de asemenea cazuri, în anul 1932 numărul acestora a sporit la 2.043. În 1930 s-a format Partidul Naţional-Socialist. Stauning s-a sprijinit pe opinia publică şi a trecut o legislaţie care interzicea civililor - cu excepţia cercetaşilor - să îmbrace uniforme în public. Extrema dreaptă se bucura însă de susţinere, în special din partea fermierilor conservatori loviţi de criză şi neajutaţi de măsurile sociale care îmbunătăţeau viaţa muncitorilor urbani. Tineretul de extrema dreaptă danez era instruit de liderul lor Fritz Clausen şi a ajuns să fie reprezentat din 1939 în Parlamentul danez. Preotul şi marele dramaturg danez Kai Munk nutrea admiraţie

[356] *Ibidem*, p. 132-133.
[357] Vezi şi viziunea lui Nicolae Iorga asupra Danemarcei, în Nicolae Iorga, *op.cit.*

pentru metodele politice totalitare. A fost mai târziu împuşcat de germani în 1944 ca o lovitură îndreptată împotriva rezistenței daneze[358]. Susținerea extremei drepte a fost totuși modestă. Chiar şi în condițiile anului 1932, numai 1% din fermele daneze au fost scoase la licitație.

Guvernul şi politicile sale nu au fost percepute nefavorabil de populație, dovadă faptul că la alegerile din noiembrie 1932 acesta şi-a sporit susținerea cu un mandat, în vreme ce Venstre, principalul partid de opoziție, a pierdut cinci. Guvernul Stauning a introdus controlul importului, în acord cu tendința mondială. Politicile britanice de micşorare a importului şi mărire a exporturilor au afectat puternic Danemarca. Danemarca a negociat cu Marea Britanie un aranjament comercial care a intrat în vigoare în aprilie 1933. Marea Britanie era de acord să nu sporească şi mai mult taxele de import asupra lactatelor şi peştelui. Un aranjament a fost realizat şi în privința șuncii care putea fi vândută în imperiu la nivelul anilor 1929-1931. În acel moment Danemarca trecea prin cea mai severă criză economică din istoria sa.

Între patroni şi salariați au început noi dispute care au pornit de la propunerea angajatorilor de a reduce salariile cu 20% începând din ianuarie 1933. Temându-se de posibilitatea creşterii şomajului, guvernul Stauning a decis o interzicere a grevelor salariale şi patronale şi extinderea vechii înțelegeri salariale pe termen de un an. Venstre a putut fi lămurit să susțină această politică prin devalorizarea coroanei cu 10% (noua paritate era de 22,5 coroane pentru o liră). În cadrul *Înțelegerii de la Kanslergade* (reşedința lui Stauning), la care au participat social-democrații, radicalii şi Venstre, s-a mai convenit reducerea impozitelor pe ferme şi începerea unor lucrări publice - inclusiv a celui mai mare pod din Europa, ce urma a fi construit între Zeeland şi Falster, denumit Storstromsbro. 150.000 de vite urmau a fi cumpărate de stat pentru a fi sacrificate. Treptat, criza a fost depăşită şi producția a crescut. A fost încurajat importul de materii prime şi descurajat acela de produse finite. Departamentul Schimburilor Externe a încurajat exportul şi a stimulat industria. Între industriaşi şi guvern au fost deschise noi canale de dialog[359].

La începutul anilor 1930 controlul de stat asupra vieții economice şi cotidiene a devenit tot mai evident. Statul era singurul organism politic care se putea implica în rezolvarea problemelor delicate declanşate de criza economică. Polarizarea vieții politice a fost evitată datorită reuşitele electorale ale social-democraților care, în 1935, au obținut scorul record de 46% dintre voturile danezilor. În campania electorală lozinca a fost: “Stauning sau haos”. În 1936 P.S.D. şi-a mărit numărul de voturi fără însă a ajunge să dețină majoritatea simplă prin absența unui singur mandat parlamentar. Guvernul format de social-democrați şi radicali a trebuit să facă față creşterii tensiunii internaționale şi înarmărilor germane. În 1937 guvernul a fost nevoit să-şi schimbe politicile în domeniul militar şi să se îmbarce într-un program modest de reînarmare.

Sfârşitul anilor 1930 nu a reprezentat o perioadă de mari reforme. S-au înregistrat însă progrese vizibile în câteva domenii. Dreptul la o zi de concediu pentru fiecare

[358] Tony Griffiths, op.cit., p. 142.
[359] W. Glyn Jones, *op.cit.*, p. 139-140.

lună muncită a devenit literă de lege. Vârsta pentru acordarea pensiilor de bătrâneţe a fost coborâtă la 60 de ani într-un efort de a ajuta şomerii vârstnici şi a crea locuri de muncă pentru tineri. În 1937 a fost votată o lege care obliga medicii să viziteze regulat mamele cu copiii mici, pentru a lupta împotriva ratei foarte înalte a mortalității infantile. De asemenea, în societatea daneză discuțiile pe teme sexuale au devenit mult mai deschise şi s-a luat în considerare şi liberalizarea avorturilor, fără a se ajunge la o soluție satisfăcătoare din perspectivă liberală. Copiii născuți din relații extraconjugale au primit dreptul de a purta numele de familie al tații lor, ca şi dreptul de moştenire.

În 1939 social-democrații au dorit o modificare a Constituției care să prevadă votul direct pentru Landsting, la fel ca şi în cazul Folketingului. Alegerile din aprilie 1939 au însemnat o micşorare a numărului de voturi obținut de social-democrați. Amendamentul lor constituțional a fost acceptat de legislativ, dar respins prin referendumul popular[360].

Danemarca a optat pentru integrarea în Liga Națiunilor, ca şi celelalte state scandinave. Integrarea daneză în Liga Națiunilor a fost naturală în lumina faptului că Liga Națiunilor părea să ofere securitate statelor mici iar Danemarca resimțise de mult timp lipsa unor garanții efective de securitate. Mai mult, nici Germania şi nici Rusia nu mai erau pe moment o amenințare la adresa securității Danemarcei. Danemarca a abandonat astfel politica sa de neutralitate. Însă nu pentru mult timp. Situația internațională din anii 1930, ca şi concluziile pe care Stauning le-a desprins după o vizită întreprinsă la Londra, au schimbat direcția politicii externe daneze. Danemarca, care făcea parte din Consiliul Ligii Națiunilor, s-a abținut în momentul în care a fost supusă la vot o rezoluție condamnând Germania pentru reintroducerea conscripției. În 1939 Hitler a reacționat la adresa afirmațiilor lui Roosevelt care condamna politica europeană a Germaniei. Hitler a oferit atunci statelor scandinave posibilitatea semnării unor pacte de neagresiune. În cadrul întrunirii miniştrilor de externe scandinavi (norvegian, suedez, danez şi finlandez), care s-a desfăşurat la Stockholm în mai 1939, s-a accentuat principiul neutralității pe care statele participante îl urmau în politicile lor externe, principiu adoptat în cadrul conferinței de la Oslo din 1938. Decizia semnării sau nu a pactelor de neagresiune propuse de Germania era lăsată la latitudinea fiecărei țări în parte[361]. Numai Danemarca a agreat cu propunerea germană şi a semnat Pactul de neagresiune pe 10 ani la data de 31 mai 1939. Prin acest pact, cele două state se angajau să nu desfăşoare nici o acțiune agresivă una împotriva celeilalte, şi nici să nu sprijine o terță putere care ar recurge la agresiune împotriva vreunuia dintre ele[362]. Suedia a refuzat semnarea tratatului deoarece aceasta ar fi contrazis neutralitatea sa şi ar fi privat presa suedeză de posibilitatea publicării de materiale critice la adresa Germaniei. În motivația oficială de respingere a propunerii germane, Stockholmul puncta faptul că "Suedia nu se

[360] *Ibidem*, p. 146-147.
[361] B.D.F.A., *vol. 67, Scandinavia and Baltic States, January-December 1939*, p. 105 (telegrama lui Sir E. Monson către Vicontele Halifax din 10 mai 1939).
[362] *Ibidem*, Document. 172.

simte ameninţată de Germania". Suedia insista asupra principiilor călăuzitoare ale politicii sale externe: neutralitatea, integritatea şi independenţa naţională[363].

Islanda

Primele informaţii despre Islanda datează din anul 330 î.Chr. Un explorator, numit Pytheas, a navigat în acel an din Insulele Britanice până la o insulă aflată la nord, pe care o denumeşte Thule sau Ultima Thule[364].

Islanda a fost colonizată pe la 874-930, mai ales de norvegieni, care au adus alături de ei şi locuitori celţi. Goniţi de Harald Păr Luminos mai mulţi vikingi s-au stabilit în Islanda. Informaţii despre primii locuitori se găsesc în *Landnámabók* (Cartea Aşezărilor) scrisă în secolul al XII-lea. La începutul secolului al IX-lea Islanda (Thule) este pomenită în lucrarea "De mensura orbis terrae" a călugărului irlandez Dicuil[365].

O formă primitivă de parlament, denumit Althing, a fost stabilit în 930 la Thingvellir (Câmpurile parlamentare). Acesta se întrunea odată pe an, în a doua jumătate a lunii iunie, pentru a dezbate probleme de ordin juridic, legislativ şi economic[366]. La Althingul din anul 999 islandezii au adoptat creştinismul. Prima episcopie a fost stabilită la Skálholt, în Islanda de Sud, în anul 1056. A doua a fost stabilită la Hólar, în nord, în 1106. Ambele au devenit centre de cultură. În secolul al XIII-lea au fost scrise multe dintre celebrele saga islandeze. Acestea au fost scrise în vechea limbă vikingă, care este încă vorbită astăzi în Islanda. Între 1208 şi 1258 în Islanda au avut loc numeroase frământări interne. În 1262 regele Hákon Hákonarson a făcut din Islanda o colonie norvegiană. În anul 1380 Islanda a ajuns sub administraţie daneză. Din 1536 în Islanda a fost adoptat luteranismul. Biblia a fost tradusă în limba islandeză în 1584[367]. Secolele al XVII-lea - al XVIII-lea au dus la micşorarea numărului locuitorilor Islandei, datorită foametei şi bolilor contagioase. Numai 40.000 de islandezi mai locuiau insulele la sfârşitul secolului al XVIII-lea. După 1880 mulţi islandezi au migrat în America (se estimează că urmaşii acelor islandezi care trăiesc în America numără circa 60.000 de oameni)[368].

Începând cu 1874 Islanda a devenit tot mai autonomă în treburile ei interne în raport cu Danemarca şi a căpătat prima constituţie. În 1904 Islanda a devenit autonomă, iar în 1918 independentă. Singura legătură cu Danemarca era unirea personală prin persoana monarhului danez. În 1940 Islanda a fost ocupată de forţele britanice iar în 1941 de americani. La 17 iunie 1944 Islanda şi-a proclamat definitiv independenţa la Thingvellir unde, la 1930, fusese celebrat mileniul de la înfiinţarea Althingului. În aceeaşi zi a fost adoptată Constituţia Republicii Islanda[369]. Capitala

[363] *Ibidem*, (telegrama lui Sir E. Monson către Vicontele Halifax din 20 mai 1939).
[364] http://www.travelnet.is/about/history.htm
[365] F. Donald Logan, *Vikingii în istorie*, Ed. Bălcescu, Bucureşti, 1990, p. 69.
[366] Régis Boyer, *Islanda medievală...*, p. 41.
[367] http://www.lysator.liu.se/nordic/scn/faq53.html
[368] http://www.travelnet.is/about/history.htm
[369] Textul acesteia se găseşte la adresa de internet http://government.is/interpro/stjr/stjr.nsf/pages/icelandic_constitution.html

Islandei a devenit oraşul Reykjavik, la începutul secolului un mic orăşel de pescari, după cum îl descria la 1908 Disney Leith[370].

Insulele Faroe

Cea mai veche folosire a denominației de Faroe datează din 1225 când acestea sunt pomenite sub numele de Færeyar. Numele înseamnă probabil Insulele Oilor şi este probabil o referire la blândețea climatului din aceste insule care permite acestor animale să pască tot timpul anului. De altfel, simbolul național faroez este un berbec. Insulele par a fi fost locuite din jurul anului 700 d.Hr. de către călugări celți. În jurul anului 800 aceştia au fost alungați de către vikingi. Vikingii au colonizat apoi insulele direct din Norvegia sau indirect din Scoția. Saga islandeză narează colonizarea cu vikingi din Norvegia plecați de acolo pentru a scăpa de Harald Păr Luminos. Saga povesteşte că locuitorii din Faroe au devenit creştini în jurul anului 1000, odată cu islandezii.

Faroe şi-a pierdut independența în jurul anului 1035 când locuitorii săi l-au recunoscut ca rege pe Magnus cel Bun al Norvegiei. Insulele au cunoscut sub dominație norvegiană un declin. Înainte de 1300 *Lagting*-ul faroez, anterior instituție legislativă, a devenit doar o simplă instituție de aplicare a legilor norvegiene. Odată cu uniunea dintre Norvegia şi Danemarca de la 1380, Insulele Faroe au ajuns sub administrare daneză, ca o provincie norvegiană. În secolul al XVII-lea conexiunea norvegiană a încetat cu totul. Danemarca era noul stăpân. Sistemul juridic a rămas însă cel norvegian. Din 1619 Faroe au intrat în circumscripția Companiei Islandeze care avea monopolul comercial în zonă. Christoffer Gabel a primit insulele ca fief în 1655. Fieful familiei Gabel va dura până în 1708. Această perioadă a fost considerată drept una dintre paginile negre ale istoriei faroeze. Această perioadă l-a inspirat şi pe cel mai mare romancier faroez şi unul dintre cei mai mari romancieri danezi, William Heinessen, care a scris "Speranța în bine". La 1708 monopolul a revenit statului. Situația din Faroe s-a ameliorat[371].

În urma tratatului de pace de la Kiel din 1814 Faroe ar fi trebuit să treacă în posesiunea Suediei, ca şi Groenlanda şi alte posesiuni norvegiene. Suedia nu a fost interesată de aceste teritorii îndepărtate. Faroe au rămas Danemarcei. Procesul de încorporare în Danemarca a continuat şi în 1816 Lagtingul, considerat de istoricul W. Glyn Jones cea mai veche instituție parlamentară din Europa, a fost abolit. Condițiile de viețuit erau grele. În 1845 a fost stabilit un sistem şcolar cu predare în limba daneză. Locuitorii nu au fost foarte mulțumiți de această decizie. Din 1854 danezii au fost nevoiți să accepte ca părinții să aleagă limba de educație[372]. În 1861 s-a deschis un liceu la Tórshavn. În aceeaşi localitate a fost fondat în 1870 un colegiu care să ajute la formarea de învățători şi profesori. Limba de instrucție era teoretic daneza, dar practic faroeza. Din 1938 faroeza a devenit limba oficială de educație.

---

[370] Disney Leith, *Peeps At Many Lands: Iceland* (1908), vezi http://www.edjackson.ca/19thcenturyiceland/leith.htm
[371] W. Glyn Jones, *op.cit.*, p. 218-219.
[372] *Ibidem*, p. 221.

În 1850 locuitorii din Faroe au fost trecuți în cuprinderea constituției daneze. Faroezii aveau dreptul să aleagă un membru în Folketing şi unul în Landsting. În 1852, ca urmare a insistenței reprezentantului faroez în Folketing, Niels Winther, a fost reconstituit Lagtingul. Acesta avea însă numai atribuții consultative. La 1 ianuarie 1856 a fost desființat monopolul comercial danez. Faroezii au putut astfel să exporte peşte. Cu timpul, condițiile de viață s-au ameliorat, fapt dovedit şi de sporirea populației la 1901 la 15.230 de oameni (față de 8.922) şi apoi la 24.000 în 1930.

Chestiunea legăturile Insulelor Faroe cu Danemarca a stat la baza formării partidelor politice. În 1906 a fost format Partidul Independenței. La 1914, în opoziție cu acesta, a fost fondat Partidul Uniunii. Partidul Uniunii domina Lagtingul şi susținea menținerea unor legături strânse cu Danemarca. Situația s-a schimbat în 1918, când Partidul Independenței a ajuns să aibă majoritatea în Lagting. Lagtingul a primit mai multe puteri în 1923. Toți membrii săi erau acum aleşi. Administratorul danez al Faorelor (*amtmand*) nu mai avea drept de vot. Lagtingul îşi alegea propriul reprezentant în cadrul Landstingului din Copenhaga. Legile daneze trebuiau aprobate de Lagting, înainte de a se aplica în Faroe. Danezii s-au opus însă oricărei încercări a faroezilor de a-şi câştiga independența. Deşi au acceptat crearea steagului faroez la 1919, danezii s-au opus folosirii acestuia. Steagul a fost totuşi ridicat în 1930 în ciuda protestelor daneze. Chestiunea steagului a înrăutățit relațiile dintre cele două state până la al doilea război mondial.

După ocuparea Danemarcei, steagul a putut fi folosit cu acceptul britanicilor care doreau astfel să distingă între navele daneze şi cele faroeze. Insulele Faroe au fost ocupate de Marea Britanie. Ocupație britanică a fost folositoare faroezilor atât din punct de vedere economic cât şi național. Faroezii au câştigat în acest timp autonomie deplină. O nouă formațiune politică naționalistă, Partidul Popular, a ajuns în 1943 să aibă majoritatea în Lagting. Acest partid a solicitat independența Insulelor Faroe dar această problemă a rămas să fie rezolvată după sfârşitul războiului[373].

Groenlanda

În anul 982 un islandez, Erik cel Roşu, exilat din mediul său, a reuşit să debarce pe coasta estică a Groenlandei. Erik a locuit un timp în ceea ce a devenit cunoscut sub numele de Aşezarea Estică. În 983 Erik cel Roşu a călătorit spre nord şi a fondat Aşezarea Vestică. Deoarece Islanda era suprapopulată, mulți dintre locuitorii săi s-au alăturat lui Erik în noile ținuturi. Nu mai puțin de 3.000 de locuitori (care au fondat 200 de ferme) au ocupat Aşezarea Estică şi circa 100 de ferme au fost create în Aşezarea Vestică. În 999 fiul lui Erik, Leif (cel care ulterior a navigat până în America), a adus un preot din Norvegia în aceste aşezări. Regele Sigurd Cruciatul a numit în 1126 un episcop pentru Groenlanda. Abia în 1270 locuitorii Groenlandei l-au recunoscut pe regele Norvegiei ca suzeran.

În aceeaşi perioadă eschimoşii s-au deplasat spre sud şi au început să aibă contacte cu vikingii rezidenți în Groenlanda. La mijlocul secolului al XIV-lea

[373] *Ibidem*, p. 222-224.

eschimoşii au ocupat Aşezarea Vestică. În 1379 eschimoşii au atacat şi Aşezarea Estică. Norvegia a făcut prea puțin pentru a-i sprijini pe vikingii groenlandezi. Pe la 1500 aceştia au fost lăsați în voia sorții. La 1540 navigatori danezi au navigat în Groenlanda şi au găsit corpul unui viking mort. S-a crezut un timp că acela era ultimul supraviețuitor din coloniile fondate de Erik cel Roşu. În realitate, între timp, se produsese o amalgamare a vikingilor cu eschimoşii[374].

La 1721 un norvegian, Hans Egede, cu acceptul Danemarcei, care dorea restabilirea legăturilor comerciale cu Groenlanda, a efectuat o călătorie în această regiune. Egede a decis să rămână în Groenlanda şi să facă o operă pastorală. Eschimoşii preferau să facă comerț cu olandezii. În 1723 monopolul comerțului groenlandez a fost acordat Companiei Bergen. Compania nu a reuşit să dislocuiască comerțul cu olandezii. În 1774 a fost fondată Compania Regală Comercială Groenlandeză. Comerțul Danemarcei cu Groenlanda s-a intensificat. Cu timpul, danezii au început să susțină economia groenlandeză şi să nu mai caute neapărat succesul comercial. În 1857 au fost fondate comitete de administrare formate din reprezentanți groenlandezi şi danezi. La 1834 Groenlanda avea 7.500 de locuitori. La 1855 populația crescuse la 9.900. În 1908 danezii au introdus consilii locale şi un Consiliu Național ales de populație care era investit cu numeroase atribuții[375]. În 1925 a fost votată o nouă lege cu privire la administrarea Groenlandei. Două consilii naționale, unul pentru nord, altul pentru sud, au primit atribuții judiciare. Legea viza întărirea cooperării dintre danezi şi groenlandezi. Doi şerifi danezi aveau drept de veto asupra deciziilor acestor consilii. În 1926 o lege a educației extindea sistemul de educație din Danemarca şi în Groenlanda. Instrucția se făcea în groenlandeză şi daneză.

Climatul s-a încălzit şi, pe la 1917, cantități mari de cod au pătruns în apele groenlandeze. Din navigatori, groenlandezii s-au transformat în pescari. Groenlandezii au început chiar să se ocupe cu creşterea oilor. Descoperirea la jumătatea secolului al XIX-lea a criolitei, din care se realiza aluminiul, existentă în mari cantități în Groenlanda, a sporit valoarea comercială a regiunii.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial valoarea strategică a Groenlandei a sporit. Ocuparea Groenlandei ar fi putut permite germanilor un atac asupra Canadei sau Statelor Unite. Danemarca era ocupată de germani. Ambasadorul danez la Washington a fost de acord ca Statele Unite să instaleze baze militare în Groenlanda pe durata războiului. Şerifii danezi au fost şi ei de acord şi au decis să guverneze Groenlanda fără a recunoaşte guvernul de la Copenhaga atâta vreme cât ocupația germană dura. În S.U.A. a fost formată Comisia Groenlandei pentru a avea în grijă comerțul Groenlandei. Guvernul de la Copenhaga a protestat şi şi-a repudiat ambasadorul. Noul guvern, format după eliberare, a acceptat însă în 1945 acordul[376].

[374] *Ibidem*, p. 228.
[375] *Ibidem*, p. 230-231.
[376] *Ibidem*, p. 233.

Capitolul V

ȚĂRILE BALTICE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Politicile interne din Țările baltice

Pe durata anilor 1918-1920, în Țările baltice s-au pus la punct instituțiile interne păstrătoare ale statalității. Toate aceste state au avut 3 obiective importante:

- să asigure provizii pentru armată şi populația civilă;
- să stabilească instituții guvernamentale permanente prin alegeri generale;
- să obțină recunoaşterea externă.

1. Dificultățile economice au fost rezolvate prin ajutoare şi împrumuturi externe. Lituania a obținut primul său împrumut de la Germania, Letonia de la Lituania, iar Estonia din Finlanda. Însă creditele primite din Marea Britanie au fost cele mai semnificative, deoarece ele făceau posibile importuri de produse esențiale pentru popoarele baltice. Stabilizarea finanțelor a fost, de asemenea, asistată prin împrumuturi.

2. Pentru a crea instituții guvernamentale legitime, au fost organizate, în primăvara anului 1919, alegeri generale pentru Adunarea Constituantă a Estoniei. Întrunită pe 23 aprilie, Adunarea Constituantă l-a ales pe A. Rei, un social-democrat, ca preşedinte. Ea l-a numit pe Otto Strandmann ca şef al noului cabinet şi a votat în unanimitate o rezoluție care confirma independența Estoniei.

În Lituania, Taryba avea puterea supremă în stat. Prezidiul acesteia servea ca un corp guvernamental colegial. După câteva crize guvernamentale, Taryba a înlocuit colegiul guvernamental cu un preşedinte al guvernului - Antanas Smetona - la 4 aprilie 1919. Prima sesiune a Adunării Constituante, aleasă în aprilie 1920, a avut loc pe 15 mai. Un creştin-democrat (A. Stulginskis) a fost ales ca primul său preşedinte, în timp ce K. Grinius a fost numit ca primul şef de guvern lituanian.

Ca şi în Estonia, în Letonia Partidul Social-Democrat a avut succes în alegerile pentru Convenția Constituantă, desfăşurate în aprilie 1920. J. Čakste a fost ales ca preşedinte al Convenția Constituante pe 1 mai. Cabinetul condus de Karlis Ulmanis a supraviețuit până în vara lui 1921.

Democrația parlamentară în Țările baltice

Adunările constituante ale Țărilor baltice au aprobat constituțiile Estoniei (pe 15 iunie 1920), Letoniei (pe 15 februarie 1922) şi Lituaniei (pe 1 august 1922). Toate aceste țări s-au proclamat republici democratice. Corpul legislativ urma să fie unicameral în toate cele trei state: Seimas în Lituania, Saeima în Letonia şi Adunarea de Stat în Estonia. Toate cele trei adunări legislative urmau a fi alese prin vot direct şi universal.

Puterea executivă urma a fi exercitată de guvern, responsabil în fața parlamentului - în Lituania. În Letonia şi Lituania s-a optat pentru un şef cu puteri

executive numit preşedinte. Preşedinţii Lituaniei au fost: A. Stulginskis (1922-1926), K. Grinius (1926) şi Antanas Smetona (1926-1940). Preşedinţii Letoniei au fost J. Čakste (1922-1927), G. Zemgals (1927-1930), A. Kviesis (1930-1936) şi Karlis Ulmanis (1936-1940). Constituţia Estoniei nu prevedea un şef al executivului ales independent. În schimb, Riigivamem (Mai Marele Statului) acţiona ca prim-ministru şi preşedinte al cabinetului.

Constituţiile au dat populaţiei drepturi civile extinse: egalitate în faţa legii, securitatea persoanei şi a domiciliului, libertatea de conştiinţă, de credinţă religioasă, libertatea cuvântului şi de protecţie a proprietăţii private. Însă o stare parţială de lege marţială, privindu-i mai ales pe comunişti, a restricţionat implementarea drepturilor civile. În anii 1920, comunismul a constituit o ameninţare serioasă asupra ordinii constituţionale a Ţărilor baltice. Partidele comuniste locale, deşi cu puţini aderenţi, erau susţinute puternic de Moscova şi urmau ordinele Cominternului. Principala lor dorinţă era de a restabili puterea sovietică şi de a alătura aceste state U.R.S.S.. Pe 1 decembrie 1924, comuniştii au pus mâna pe câteva oficii guvernamentale, comunicaţii şi garnizoanele militare din Tallinn. Reacţia rapidă a armatei estoniene a pus însă capăt puciului înaintea intervenţiei Armatei Roşii. Era, practic, o încercare disperată de a relua expansiunea comunistă spre vest, o ultimă încercare în perioada interbelică, după ce o acţiune asemănătoare eşuase în România - incidentele de la Tatar-Bunar, din Basarabia.

În perioada democraţiei parlamentare (în Lituania 1920-1926, în Letonia şi Estonia - 1920-1934), în Ţările baltice a funcţionat un sistem multipartid. În Letonia, dreapta a fost reprezentată de Uniunea Fermierilor Letoni, iar în Estonia de Partidul Fermierilor. Noii proprietari, apăruţi în urma reformei agrare, aparţineau în ambele state Partidului Proprietarilor. Aceste două partide erau situate în centrul spectrului politic, o tendinţă de dreapta căpătată de-a lungul timpului.

În 1922, în Letonia, trei partide - Partidul Democratic, Partidul Naţional şi Partidul Democraţilor Radicali - s-au unit formând *centrul democratic*. Partidul Popular Progresist şi alte grupări mai mici aparţineau tot centrului politic.

În 1931-1932, Partidul Popular, format din naţionalişti estonieni, devenit mai târziu Partidul Creştin, de orientare şi compoziţie clericală, şi Partidul Muncii din Estonia îşi atrăgeau simpatiile clasei mijlocii. Cele mai puternice partide de stânga au rămas în toate cele trei state partidele social-democrate.

Datorită numărului mare de partide politice în Estonia şi Letonia, la guvernare nu era posibil să ajungă decât coaliţii guvernamentale, în care erau reprezentate cel puţin trei partide. Compromisurile făcute în timpul formării coaliţiilor duceau mai târziu la diferenţe de opinii şi la crize guvernamentale. Schimbările de guvern generau pasiuni politice, iar populaţia a început să fie nemulţumită cu sistemul partidist.

Cel mai influent partid politic în Lituania a fost formaţiunea politică de orientare clericală Partidul Creştin-Democrat. Aceasta câştiga, de obicei, în jur de 50% din voturi la alegerile parlamentare.

În Lituania, zona de *centru-stânga* a fost reprezentată de liberalii de stânga din partidul Liaudininks (în lituaniană - Populiştii, un fel de Partidul Liberal Lituanian),

activ în perioada 1922-1936, în timp ce dreapta i-a avut ca reprezentanți pe membrii partidului Tautininks - Uniunea Națională Lituaniană -, care a venit la putere după lovitura de stat din 17 decembrie 1926. Tautininks (UNL) a fost singurul partid recunoscut în stat între 1936-1940. Partidul a fost format înaintea alegerilor din 1926 de intelectualii lituanieni, în frunte cu Antanas Smetona, A. Voldemaras şi alte figuri reprezentative ale mişcării de independență.

În alegerile desfăşurate în toamna anului 1922, primele pentru Seimas, nici unul dintre partide nu a reuşit să câştige o majoritate absolută şi guvernul numit nu a reuşit să întrunească suficiente voturi pentru a fi votat de Parlament. Preşedintele Stulginskis nu a acceptat demisia guvernului, a dizolvat parlamentul şi a chemat populația din nou la urne în mai 1923. Creştin-democrații au reuşit de această dată să obțină majoritatea parlamentară necesară. Stulginskis a fost reales preşedinte pentru un al doilea mandat şi a fost format un guvern alcătuit din creştin-democrații din Liaudininks. Situația s-a menținut stabilă până la alegerile din 1926, câştigate de Liaudininks şi Partidul Social-Democrat. În urma înțelegerii dintre aceste două partide, K. Grinius a fost ales preşedinte şi a fost format un guvern de coaliție care a început democratizarea societății: starea de lege marțială a fost înlăturată, prizonierii politici au fost amnistiați şi asociațiilor sindicale de stânga li s-a permis reapariția.

Instaurarea regimurilor autoritare

Absența experienței democratice, instabilitatea politică, crizele politice relativ frecvente şi lupta neîntreruptă dintre partide au fost cauzele principale ale nemulțumirilor din toate Țările baltice. Populația vorbea despre corupția din cadrul partidelor politice şi de parlamentele prea puternice; se vorbea adesea de revizuirea Constituției în scopul de a concentra mai multă putere în mâinile unui singur om. Unii politicieni s-au gândit, de asemenea, că ar putea lua puterea în propriile mâini: existau modele în exterior - Mussolini în Italia, Pilsudski în Polonia, ridicarea naziştilor în Germania. După cum arată istoricul V. Stanley Vardys, perioada "anarhiei fericite", cum numeşte autorul epoca regimurilor ultrademocratice, mai ales anii de început ai "entuziasmului naționalist", a fost una plină de realizări importante în procesul de construcție națională. Aceasta a fost perioada cea mai fructuoasă din istoria Statelor baltice: reformele agrare, reconstrucția şi reorientarea industriei, reorganizarea educației au fost realizate în timpul regimurilor parlamentare[377].

Lituania a fost prima care a trecut prin experiența unei lovituri de stat de dreapta datorită faptului că procesul de democratizare din 1926 nu a fost primit cu ochi buni de către cercurile de dreapta. Resentimentele au fost alimentate de planurile guvernului de a restrânge influența administrației centrale, de a reduce forțele armate şi de a avea legături mai strânse cu sovieticii în politica externă. Creştin-democrații şi Tautininks au aprobat ideea ca armata că înlăture guvernul. Armata privea de mult cu neîncredere instituțiile democratice lituaniene. Ofițerii tineri alcătuiseră Liga Secretă

[377] V. Stanley Vardys, *The Rise of Authoritarian Rule in the Baltic States*, în V. Stanley Vardys, Romuald J. Misiunas, *The Baltic States in Peace and War 1917-1945*, The Pennsylvania State University Press, 1978, p. 67.

a Ofiţerilor. Modelul de stat pe care-l promova această ligă era unul "pur", lituanian. Acesta era incompatibil cu libertăţile democratice şi "vorbăria" din Seimas. Mulţi locotenenţi sau căpitani credeau că "elementelor străine" (evrei, polonezi) li s-au acordat prea multe drepturi şi că activităţile comuniştilor nu erau controlate destul de bine. Liga Secretă a Ofiţerilor a jucat un rol important în cadrul evenimentelor din decembrie 1926[378]. Forţele armate din garnizoana Kaunas au invadat clădirile Parlamentului, ale Ministerului Apărării, ale Statului Major General etc., în noaptea de 17 decembrie 1926. Seimas a fost dizolvată în mijlocul sesiunii şi liderii săi arestaţi. Preşedintele a fost obligat să accepte demiterea guvernului şi apoi el însuşi a fost înlăturat. Maiorul Povilas Plechavičius s-a declarat temporar dictator al Lituaniei. Pe 19 decembrie, Seimas l-a ales pe *A. Smetona* ca nou preşedinte şi pe Voldemaras ca prim-ministru. Astfel, perioada de democraţie parlamentară în Lituania a fost înlocuită cu un regim autoritar[379].

Estonia şi Letonia au împărtăşit aceeaşi soartă deîndată ce semnalele unor crize economice au devenit clare. Scăderea nivelului de trai a fost pusă pe seama partidelor politice şi a constituţiilor neadecvate. În timpul anilor de criză, au apărut noi forţe politice. În Letonia, Crucea Tunătoare (*Perkonkrusta*), o organizaţie naţionalistă de tineri, s-a format în acest răstimp. Liga Veteranilor Războiului Estonian de Independenţă a apărut în Estonia. Membrii acestor două grupări politice erau avocaţi ai conducerii autoritare, ai unităţii naţionale şi respingeau pluralismul politic.

Criza politică din Estonia a atins punctul culminant în 1933, când diferenţele politice dintre partide s-au adâncit şi au început ciocnirile dintre socialişti şi veterani. Noua Constituţie, aprobată printr-un referendum în octombrie, era în favoarea unui şef executiv cu puteri sporite, preşedintele statului. Şeful guvernului, K. Päts[380], şi generalul în retragere J. Laidoner, au decis să preia puterea. Pe 12 martie 1934, armata a luat Tallinnul sub control, circa 400 de veterani au fost arestaţi, a fost introdusă legea marţială şi interzise toate activităţile politice ale tuturor grupărilor.

Democraţia nu a durat mai mult nici în Letonia. Primul ministru numit în primăvara anului 1934, K. Ulmanis, împreună cu ministrul de război J. Balodis, comandantul Ligii Apărării, A. Berzinš, şi generalul K. Berkis au plănuit să preia puterea. În noaptea de 15 mai 1934, unităţi ale armatei şi ale Ligii Apărării au ieşit în stradă în scopul de a prelua puterea în toate punctele strategice. În zilele următoare, parlamentul a fost dizolvat, toate activităţile politice au fost interzise şi peste 2.000 de politicieni arestaţi.

[378] Saulius Žucas (editor), *Lithuania...*, p. 167.
[379] Zigmantas Kiaupa, Ain Maesalu, Ago Pajur, Guntis Vilumsons, *The history of...*, p. 145.
[380] O ultimă şi interesantă monografie dedicată regimului lui Konstantin Päts a fost scrisă de istoricul finlandez Martti Turtola, vezi Martti Turtola, *Presidentti Konstantin Päts, Viro ja Suomi eri teillä*, Otava, Helsinki (Preşedintele Konstantin Päts, Estonia şi calea diferită a Finlandei).

Regimurile autoritare

Pe durata întregii perioade autoritare, A. Smetona a fost preşedintele Republicii Lituania. El l-a înlocuit pe primul ministru Voldemaras cu J. Tubelis, în 1929. Comandantul şef al armatei, S. Raštikis, a jucat, de asemenea, un rol cheie pe durata regimului. În Estonia şi în Lituania, preşedinţi au fost Konstantin Päts şi, respectiv, Karlis Ulmanis. Ministrul de război, J. Balodis, a fost susținătorul numărul unu al lui Ulmanis. J. Laidoner, comandantul şef al armatei, şi primul ministru K. Eenpalu, l-au susținut pe preşedintele Estoniei.

Situația în toate cele trei state baltice a fost aproape similară: legea marțială a fost menținută în toată perioada regimurilor autoritare, toate activitățile politice au fost prohibite, parlamentele şi-au încetat existența, şeful statului avea dreptul de a emite decrete cu valoare de lege, presa a fost cenzurată, iar activitățile guvernelor locale, uniunilor sindicale şi societăților au fost controlate. Au existat însă şi diferențe importante. Partidele politice au continuat să existe în Lituania până în 1936, când, cu excepția Tautininks, au fost dizolvate. În Letonia şi Estonia, au fost făcute încercări de a înlocui partidele cu organizații vocaționale - ale profesorilor, meseriaşilor, inginerilor - în scopul de a găsi în rândurile reprezentanților diferitelor meserii susținere pentru guvern. În plus față de aceste instituții corporative, Liga Patriotică a fost declarată în Estonia singura formațiune politică admisă în stat. Prin urmare, şi singura reprezentantă în guvern. În Letonia, Constituția din 1922 a rămas formal validă, dar cum ea nu concorda cu un regim autoritar, a fost pur şi simplu ignorată. În Lituania a fost adoptată o nouă Constituție în 1928, pentru a legaliza forma de guvernământ. Preşedintele era ales de o adunare electorală specială în locul Parlamentului, sporind astfel prerogativele prezidențiale. O altă Constituție a fost adoptată în Lituania în 1938, sporind încă şi mai mult rolul preşedintelui. În acelaşi an, o nouă Constituție a fost promulgată în Estonia, prin care a fost creat cabinetul preşedintelui şi un parlament bicameral. Şi în Lituania fusese creat un nou parlament în 1936. Date fiind regimurile de dictatură, rezultatele alegerilor au fost favorabile guvernelor - în Lituania, parlamentul a fost compus din reprezentanți ai Tautininks şi în Estonia ai Ligii Patriotice. Parlamentele erau, oricum, abilitate, doar să elaboreze legi în domenii mai puțin importante.

A existat şi o opoziție la regimurile autoritare, dar ea a rămas în penumbră. Politicienii implicați în realizarea autodeterminării populare la 1918 (populari, în special printre fermieri) erau în prim-planul politicii Estoniei şi Letoniei şi nu întâmpinau o opoziție credibilă. Poate că cea mai mare reuşită a opoziției în Estonia în 1936 a fost semnarea unui memorandum de către cinci foşti şefi ai statului, în care aceştia chemau la o întoarcere la tradițiile democratice din anii 1920. Situația a fost diferită în Lituania, unde câteva revolte au avut loc în Taurage şi Kaunas, în 1927. Voldemaras, înlăturat din funcție în 1927, a încercat în 1934 să-şi recâştige poziția. Eşecul a determinat însă întărirea opoziției. Şeful guvernului, inacceptabil pentru opoziție, a fost înlăturat în 1939. Noul prim-ministru, J. Cernius, a inclus şi alte forțe politice în guvern alături de Tautininks.

Minoritățile etnice în Țările baltice

Țările baltice, ca şi restul Europei Răsăritene, nu erau lipsite de existența unor importante minorități etnice. Estonia era țara cea mai omogenă etnic, cu 88% estonieni, 8,2% ruşi, 1,5% germani[381], 0,7% sudezi şi 0,4% evrei. Lituanienii reprezentau 84% din totalul populației țării lor, minoritățile cele mai reprezentative fiind constituite de evrei 8%[382], polonezi 3,3%, ruşi 2,5%, germani 1,4%. Aceasta, bineînțeles, în condițiile absenței Vilnei (Vilniusul este supranumit Ierusalimul nordului), cu populația sa evreiască numeroasă, din teritoriul lituanian. Țara care era cea mai eterogenă din punct de vedere etnic era Letonia. Riga, capitala acestui stat, în acelaşi timp o adevărată metropolă baltică, un oraş cosmopolit, contribuia în mod semnificativ la această situație. Alături de cei 73% letoni, în acest stat mai viețuia o minoritate însemnată de ruşi (12%), 5% evrei, 3,5% germani, 3% polonezi.

Trebuie afirmat de la început că, deşi îngrijorate de viitorul lor ca națiune şi stat, situate la interferența unor națiuni mult mai mari şi mai puternice, nici unul dintre aceste state nu a desfăşurat vreo acțiune sistematică de deznaționalizare a minorităților[383]. Au existat, desigur, anumite încălcări ale drepturilor minoritarilor şi s-a încercat o cât mai bună integrarea a acestora în viața statelor respective în vederea diminuării potențialului lor revizionist.

Minoritatea rusă din Estonia şi Letonia, care locuia predominant în comunități închise situate în apropierea granițelor de răsărit ale acestor țări, juca un rol mai puțin important în viața politico-socială. Populații ruse se aşezaseră în Estonia după reforma religioasă rusă a patriarhului Nikon din secolul al XVII-lea. Pentru a scăpa de opresiunea țaristă, susținătorii vechilor tradiții ortodoxe s-au aşezat în vecinătatea Lacului Peipsi, aşa după cum aceştia, cunoscuți sub numele de lipoveni, s-au stabilit şi în regiunea Deltei Dunării. Urcarea pe tron a țarului Alexandru al III-lea adusese cu sine încercarea de întărire a statului accentuând identitatea religioasă a Rusiei, ideea de patriotism, dragoste de țar şi utilizând arma rusificării. Alexandru al III-lea fusese primul țar care nu confirmase nici privilegiile nobilimii baltice[384]. Din 1887 limba rusă devenise obligatorie în toate şcolile estoniene, iar din 1893 avusese loc rusificarea Universității din Tartu, localitate redenumită Yuriev. Ducele Şakovskoi ordonase construirea de biserici ortodoxe peste tot în Estonia. Aşa, de pildă, luase naştere proiectul superbei biserici ortodoxe care se înalță astăzi pe Toompea, în Tallinn, lângă fostul sediu al guvernatorului-general. În ciuda acestor momente

[381] 18.319 în 1922, Georg von Rauch, *The Baltic States: the years of independence. Estonia, Latvia, Lithuania 1917-1940*, Hurst, Londra, 1995, p. 83.

[382] Nu mai puțin de 153.743 de evrei locuiau în Lituania. Până în 1924 a existat în Lituania un minister pentru afaceri evreieşti, *Ibidem*, p. 84-85.

[383] Gustav Ränk, într-o lucrare foarte interesantă despre cultura estoniană, consideră că Estonia poate servi ca un exemplu excelent în privința schimburilor culturale dintre diferitele naționalități care o locuiesc: suedezi, ruşi, germani baltici, vezi Gustav Ränk, *Old Estonia. The People and culture*, Indiana University, Bloomington, 1976, p.12. Desigur, experiența mai recentă arată că au existat şi zone de conflict între naționalitățile care locuiesc în Estonia, dar tradiția rezolvării paşnice a disputelor s-a menținut.

[384] Tõnu Tannberg, Ain Mäesalu, Tõnis Lukas, Mati Laur, Ago Pajur, *History of...*, p. 180.

neplăcute din memoria colectivă estoniană[385], trebuie afirmat clar că estonienii au respectat drepturile acestei minorități în cadrul noului stat format în 1918[386].

La începutul anilor 1920 în Estonia locuiau 91.000 de ruşi. Legea Cetăţeniei din 1922 le-a dat posibilitatea ruşilor să obţină cetăţenia estoniană şi să formeze un electorat de circa 40.000 de oameni care le permitea să trimită 8 deputaţi în parlament. Însă această minoritate a fost destul de inactivă şi nu a putut astfel fructifica, în măsura în care au făcut-o germanii, condiţiile favorabile de dezvoltare economică şi culturală. Numărul de deputaţi ruşi a fost astfel de 1 - 5. Ruşii au avut propriile organizaţii politice: Uniunea Naţională Rusă, Partidul Muncitoresc al Ţăranilor Ruşi şi Partidul Socialist Rus. Structurile de putere locale au fost folosite mult mai eficient de ruşi, mai cu seamă consiliile locale din Narva, Pechori şi Tallinn. La începutul anilor 1920 a fost format postul de secretar naţional rus ataşat guvernului. La iniţiativa acestuia s-a format în 1923 Uniunea Organizaţiilor Educaţionale şi de Caritate Ruse din Estonia care a unit peste 50 de organizaţii diferite. În 1925 a fost adoptată o foarte liberală Lege a Autonomiei Culturale a Minorităţilor, un model pentru întreaga Europă[387], de care însă ruşii au făcut puţin uz[388]. În 1930 existau în Estonia 104 şcoli elementare (la care învăţau 9.053 de copii) unde educaţia se făcea în limba rusă (din care 97 erau de stat). De asemenea existau 7 licee ruseşti (4 de stat) unde 955 de elevi învăţau în limba rusă[389].

În schimb, minoritatea germană a fost mai mult decât activă în viaţa economică şi politică a Ţărilor baltice. Deja la 1 noiembrie 1925, folosindu-se de prevederile noii legi estoniene, germanii au fondat Consiliul Cultural al Germanilor Baltici. Toate şcolile germane au intrat sub autoritatea Consiliului. Activitatea sa era desfăşurată prin intermediul a cinci departamente[390]. Numărul minoritarilor germani a fost însă în descreştere continuă: în 1914 în Letonia şi Estonia trăiau 162.000 de germani. În 1935 numărul acestora scăzuse până la 78.500 de oameni. Motivaţia este legată de faptul că, atunci când Ţările baltice şi-au câştigat independenţa, fosta aristocraţie a germanilor baltici şi-a pierdut puterea politică şi economică şi, în primii ani interbelici, a existat o reaşezare masivă a acestora în Germania. Fenomenul s-a făcut simţit şi în România în perioada interbelică, şi mai ales după cel de-al doilea război mondial.

---

[385] Există stereotipuri cu privire la trăsăturile etnice ale ruşilor în percepţia estonienilor: ruşii sunt priviţi ca fiind egoişti, intruzivi, insensibili, nomadici, leneşi, neigienici, impulsivi, volatili emoţional. Ruşii îi privesc pe estonieni ca fiind neprietenoşi, exclusivişti, aplecaţi spre fascism, încăpăţânaţi, obsedaţi de trecut, naivi cu privire la realităţile geopolitice, Attiat F. Ott. Aksel Kirch, Marika Kirch, *Ethnic Anxiety: A case study of resident aliens in Estonia (1990-1992)*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXVII, no. 1, Spring 1996, p. 53.

[386] În Estonia se afla şi se mai află încă şi o minoritate de români, mai ales originari din Basarabia, mutaţi acolo în perioada Imperiului Rus şi a dominaţiei sovietice.

[387] Wayne C. Thompson, *Citizenship and Borders: legacies of Soviet Empire in Estonia, în "Journal of Baltic Studies"*, Vol. XXIX, No. 2, Summer 1998, p. 110.

[388] Legea acorda minorităţilor dreptul de a stabili propriile şcoli, sub controlul Consiliilor Culturale alese de ele însele, şi cu predarea în limbile minoritare. Consiliile puteau crea diverse feluri de organizaţii culturale, Evald Uustalu (editor), *History of Estonian Culture...*, p. 58.

[389] Peeter Vares, Olga Zhuryari, *op.cit.*, p . 9-10.

[390] Georg von Rauch, *The Baltic States...*, p. 179.

Politicile externe ale Ţărilor baltice în perioada interbelică[391]

În lumina eşecului păstrării statutului de independenţă al Ţărilor Baltice, se poate adresa întrebarea legitimă dacă cooperarea dintre naţiunile baltice a dat vreun rod în perioada interbelică, dacă nu cumva abordările naţionaliste ale politicienilor baltici au contribuit şi ele la pierderea statutului de independenţă al statelor ale căror interese le reprezentau; şi dacă aruncarea întregii vinovăţii asupra situaţiei internaţionale nu este un fel de panaceu al scăpării de responsabilitate în faţa unei istorii făcute de Alţii, într-un mod contrar voinţei naţiunilor mici şi iubitoare de pace. Dacă, cel puţin în anumite situaţii, chiar politica acestor naţiuni mici nu ar fi putut fi mai constructivă, dacă proiectele lor politice nu au fost mult prea puţin imaginative. Acestor întrebări va încerca să le ofere un răspuns acest capitol.

Conceptul aliat de barieră a complicat discuţiile pe care politicieni din Ţările baltice au început să le desfăşoare între ei şi cu vecinii lor pentru a pune la punct un sistem de alianţă regională[392]. Scopul proiectului a fost acela de a realiza o securitate cât mai mare pentru micile naţiuni est-europene. Ideea era ca aceste naţiuni că creeze un nou Înăuntru, care să depăşească cadrul îngust al frontierelor lor, şi care să le protejeze de toate pericolele Dinafară[393].

Nevoia de identitate a fost pregnantă în politicile celor patru state baltice. Rusofobia şi neîncrederea în politica Germaniei, prea adesea imperială, au fost cele două constante ale gândirii politicienilor baltici. Ei se simţeau, după expresia fostului ministru român de la Riga şi Tallinn, Vasile Stoica, "prinşi între ciocan şi nicovală". Nu era exclusă, după cum avertizau politicienii francezi încă din 1917, nici o alianţă între Germania şi Rusia pentru a redefini politic această zonă. Lituania avea o situaţie mai complicată, datorită conflictului cu Germania pentru Memel (Klaipeda) şi cu Polonia pentru Vilna (Vilnius). Finlanda solicita estul Kareliei de la ruşi, iar Letonia şi Lituania erau expuse unei agresiuni din est. Rusia era cu atât mai ameninţătoare, cu cât accesul ei la Marea Baltică fusese diminuat[394]. Finlanda era însă într-o situaţie mai bună, deoarece a fost aproape de la bun început recunoscută ca un membru deplin pe arena internaţională, datorită tradiţiilor sale de autonomie, democraţie şi poziţiei geografice mai periferice în raport cu interesele de securitate ale Rusiei[395].

---

[391] Multe dintre ideile folosite în acest subcapitol sunt dezvoltate în lucrarea *România şi Ţările Baltice în perioada interbelică*, Ed. Curtea de Scaun, Târgovişte, 2003.

[392] Pe de altă parte, după cum admitea Kalervo Hovi, politica de alianţe est-europene a Franţei constituia, în conjuncţie cu aranjamentele de la Versailles, cel mai eficient sistem de securitate în Europa interbelică şi cel mai semnificativ exemplu de continuitate a unei politici de balanţă a puterilor pe baza sistemului alianţelor europene, vezi Kalervo Hovi, *Cordon Sanitaire or barriere de l'est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy 1917-1919*, Turku, 1975, p. 12.

[393] John Hiden, Patrick Salmon, *The Baltic Nations...*, p. 62.

[394] Kalervo Hovi, *Alliance de revers. Stabilization of France's Alliance Policies in East-Central Europe 1919-1921*, "Annales Universitas Turkuensis", Sarja B, Osa 63, Turku, p. 19.

[395] Sumner Welles, *The Time for Decision*, Harper&Brothers Publisher, New York&London, 1944, p. 311.

Regiunea baltică este situată în zona de interferență dintre est și vest[396]. Poziția strategică a regiunii i-a creat un profil internațional distinct. Dar, în același timp, a așezat-o în sfera marii politici, ceea ce nu a fost întotdeauna de bun augur. De altfel, încă din timpul Conferinței de Pace de la Versailles, premierul francez Georges Clemenceau declarase, pe data de 23 decembrie 1919, că pentru a preveni năvălirea bolșevicilor peste lumea civilizată, aceștia vor fi înconjurați „cu un gard de sârmă ghimpată”[397]. Nu se poate susține însă, în nici un caz, că, dacă apariția pe arena mondială a acestor noi state din centrul, nord-estul și sud-estul Europei, a favorizat planurile unor mari puteri de a menține stabilitatea acestei zone[398], ele au fost creații ale unor mari puteri. După cum remarca Frederic Nanu, aceste state erau pur și simplu situate pe frontiera de vest a Rusiei. Ele ar fi încetat să mai fie o barieră în calea expansiunii sovietice numai sinucigându-se. Politica privind cordonul sanitar, observa diplomatul român, însemna că Franța nu putea furniza trupe pentru a stopa avansul bolșevic și că această sarcină trebuiau să o îndeplinească statele est-europene[399].

Interesul marilor puteri pentru regiunea baltică a devenit tot mai cert pe măsura înstăpânirii regimului bolșevic la putere în Rusia. După cum afirma Herbert A. Grant Watson, fost trimis al Foreign Office-ului în Letonia în anii construcției sale statale, Marea Britanie a fost prima putere occidentală care a arătat un interes practic față de lupta pentru independență a națiunilor baltice[400] și a trimis în zonă o misiune politică și flota britanică[401]. Nici Parisul nu a considerat că se poate dezinteresa complet de

---

[396] Ca și România, de altfel. România a desfășurat relații diplomatice cu Țările baltice. La 2 iunie 1922 a fost înființată Legația Letoniei în România, cu sediul la Varșovia, Silviu Miloiu, *România și Țările Baltice în perioada interbelică*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2003, p. 69. La 21 martie 1924, printr-un decret regal, ministrul României la Varșovia, Alexandru Florescu, era numit, cu începere de la 1 aprilie 1924, în calitatea de ministru al României în Estonia și Letonia, *Ibidem*, p. 77. Legația României la Riga a fost înființată la propunerea lui Nicolae Titulescu la 1 ianuarie 1928, *Ibidem*, p. 82. La 21 ianuarie 1921 a fost înființată Legația Estoniei în România, cu sediul la Varșovia, *Ibidem*, p. 94. Din 1935 a funcționat o Legație a României la Tallinn, *Ibidem*, p. 109. La 21 august 1924 a fost înființată Legația Lituaniei în România, cu sediul la Praga, *Ibidem*, p. 113. La 1 decembrie 1935 era înființată Legația României în Lituania, cu sediul la Riga, *Ibidem*, p. 115.

[397] În realitate, chiar și în 1920 interesul Franței continua să fie îndreptat mai cu seamă înspre crearea unei bariere orientale, cordonul sanitar având doar sarcina de a susține și completa bariera, Kalervo Hovi, *Alliance de revers...*, p. 20.

[398] Britanicii își îndreptaseră atenția asupra acestei regiuni tocmai datorită chestiunilor rusă și germană. Germanii priveau Țările baltice ca pe o punte de influență politică și economică în Rusia; Marea Britanie se uita la aceste state ca înspre o zonă de separare a Germaniei de Rusia și o punte pentru comerțul anglo-rus, Esa Sundbäck, *Finland in British Baltic Policy. British political and economic interests regarding Finland in the Aftermath of the First World War, 1918-1925*, The Finnish Academy of Scince and Letters, Saarijärvi, 2001, p. 12.

[399] Frederic C. Nanu, *Politica externă a României 1918-1933*, Institutul European, Iași, 1993 (ediție Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu), p. 86.

[400] După semnarea Tratatului de la Tartu cu Uniunea Sovietică, la 25 februarie 1920 Legația estoniană la Londra se adresa Marea Britanii pentru a obține recunoașterea *de jure* din partea guvernului Majestății Sale, punctând la dezavantajele pe care le crea această nerecunoaștere, vezi B.D.F.A., *vol. 59, Scandinavia and Baltic States, January 1919 - December 1922*, document 16 (Legația Estoniei către Foreign Office, 25 februarie 1920). La 9 aprilie chestiunea recunoașterii *de jure* a Țărilor Baltice a fost deja luată în considerare de Foreign Office, vezi *Ibidem*, p. 39-41 (document 21, Memorandum semnat J.D. Gregory).

[401] Herbert A. Grant Watson, *The Latvian Republic. The Struggle for Freedom*, George Allen&Unwin Ltd., London, 1965, p. 39.

evenimentele ce aveau loc pe ţărmurile Balticii[402]. Franţa a trimis în Letonia o misiune condusă de colonelul Emmanuel du Parquet[403], e drept fără a-i defini foarte exact misiunea şi fără a-i asigura mijloacele financiare cele mai utile. Francezii urmăreau prin această misiune mai degrabă mişcările germanilor în această zonă decât ale ruşilor. Francezii au reuşit să câştige o oarecare influenţă în cercurile militare. Cursuri de limba franceză au fost predate ofiţerilor letoni între 1922 şi 1925. Ofiţeri letoni au fost trimişi în Franţa. Un liceu francez cu 100 de cursanţi a fost deschis la Riga[404]. Deşi relaţiile franco-lituaniene au fost grevate de conflictul polono-lituanian, Parisul nu s-a dezinteresat complet de soarta Lituaniei. Încă din 1918-1920 francezii au stabilit legături la nivel cultural şi politic cu lituanienii[405]. Este adevărat însă că francezii, care considerau că Polonia reprezintă singura putere în stare să zăgăzuiască un avans al Germaniei, au arătat simpatie faţă de ambiţiile Varşoviei de a anexa Lituania şi o parte a teritoriilor slave[406]. În ciuda acestor premise nefavorabile, Franţa a sprijinit într-o oarecare măsură Lituania, chiar şi sub raportul înzestrării armatei[407].

Letonia a fost prima dintre Ţările baltice care a adresat o cerere de admitere în Liga Naţiunilor la 14 mai 1920. Numai 5 din 42 de membri au votat, pe data de 16 decembrie 1920, în favoarea admiterii Letoniei. Cererile Lituaniei şi Estoniei, alături de cele ale altor cinci state, de a fi admise în acest for internaţional, au fost, de asemenea, amânate cu un an. Oponenţii au citat, cel mai adesea, insuficienţa recunoaşterii *de jure* a Estoniei, Letoniei şi Lituaniei, instabilitatea generală din Europa Orientală şi absenţa motivaţiei respectivelor state de a-şi asuma responsabilitatea colectivă, aşa cum era aceasta definită de articolul 10 al Pactului Societăţii Naţiunilor. Motivul real era însă probabilitatea ca membrele Ligii Naţiunilor să fie implicate într-un conflict prematur pentru apărarea celor 3 state împotriva unei posibile agresiuni externe[408].

Contactele pe care le-au stabilit Ţările baltice cu marile puteri vestice au

---

[402] Politica franceză era construită pe ideea de a detaşa aceste state de Germania, şi de a le alătura cât mai mult Poloniei, Esa Sundbäck, op.cit., p. 10. Franţa insista astfel asupra cooperării româno-poloneze, mai ales în faţa Rusiei, Traian Sandu, *Le système de sécurité français en Europe centre-orientale. L'exemple roumani 1919-1933*, L'Harmattan, Paris, 1999, p.181.

[403] Vezi lucrarea controversată a lui Emmanuel du Parquet, *Drang nach Osten: L'aventure allemande en Lettonie*, Charles Lavauzelle, Paris, 1926.

[404] Suzanne Champonnois, *Colonel Emmanuel du Parquet's Mission in Latvia 1919-1920*, *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXIII, No. 4, Winter 1992, p. 336.

[405] La Paris exista încă din 1911 Biroul de Informaţii despre Lituania fondat de Juozas Gabrys. Acest oficiu a început să publice din 1915 buletinul "Pro Lituania" în engleză şi franceză pentru a apăra interesele lituaniene. În 1917-1918 Biroul a editat revista trimestrială "La Lituanie et la guerre européenne" la Lausanne. În anii 1918-1919 a fost editată "La Revue Baltique" iniţiată de Oscar Milosz şi letonul Arthur Toupin, vezi Živilė Kriaučiūnienė, *Contacts politiques et culturels franco-lituaniens en 1918-1920*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXVI, No. 1, Spring 1995, p. 58.

[406] Interesul Franţei faţă de problema poloneză reiese şi din comportamentul Parisului în privinţa Pocuţiei, e adevărat, având şi o tentă economică, vezi Florin Anghel, *Construirea...*, p. 85.

[407] *Ibidem*, p. 58-59 şi 61.

[408] Zigurds L. Zile, *A Baltic presence at the League of Nations*, în Jundzis Talavs (editor), *The Baltic States at Historical Crossroads. Political, economic and legal problems in the context of international cooperation on the doorstep of the 21st Century* , Riga, 1998, p. 405-406.

contribuit la o mai bună percepere a politicii lor externe, ca şi a viabilităţii instituţiilor lor interne. Chestiunea recunoaşterii lor pe plan internaţional a căpătat o nouă consistenţă. Pentru a nu implica Statele baltice în conflicte nedorite, luând în calcul şi dimensiunile reduse geografic şi demografic ale lor, omul politic leton Meierovics a propus ca articolul 10 din pact să fie considerat, de la bun început, ca inaplicabil pentru Letonia, Lituania şi Estonia. Pe data de 22 septembrie 1921, când s-a luat în considerare a doua cerere de admitere a Letoniei, mai mult de 20 de state îi acordaseră deja recunoaşterea internaţională. Scrutinul s-a soldat cu 38 de voturi pentru, nici unul împotrivă, 10 membri neexprimându-şi opţiunea sau fiind absenţi. Lituania a înregistrat, de asemenea, un vot pozitiv. La rândul său, Estonia a fost admisă în forul mondial la aceeaşi dată, în cadrul celei de-a 16-a şedinţe plenare a acestuia, cu 36 de voturi pentru, între care şi votul României, şi nici unul împotrivă. Admiterea Letoniei fusese susţinută, de asemenea, de votul favorabil al României[409].

Admiterea în Liga Naţiunilor reprezenta o importantă recunoaştere internaţională acordată acestor state. Exista, chiar, o interpretare dată pactului şi susţinută de câţiva importanţi jurişti şi publicişti, prin care admiterea unui stat în acest for internaţional, echivala cu recunoaşterea sa de către toate statele componente ale Ligii. Această accepţiune este întărită de faptul că Consiliul Suprem Aliat a amânat recunoaşterea internaţională a Lituaniei până la admiterea sa în Societatea Naţiunilor. Exista, de altfel, şi cererea membrilor Ligii de a amâna admiterea oricărui alt stat până la acordarea de drepturi egale cu cele avute de majoritate minorităţilor rasiale sau naţionale.

Una dintre acţiunile cele mai importante încredinţate unui reprezentant al Estoniei de către Liga Naţiunilor a fost misiunea generalului Johan Laidoner, trimis în 1925 să medieze conflictul din Mossul, regiune situată în nordul Irakului. Din această misiune, a rezultat o răcire a relaţiilor turco-estoniene, delegatul Ligii Naţiunilor fiind acuzat de atitudine probritanică. Laidoner a fost, de altfel, una dintre figurile cele mai proeminente ale Estoniei la Liga Naţiunilor. El a reprezentat ţara sa la Ligă în 1920 şi între 1922-1929; de asemenea, a fost reprezentantul Estoniei la Conferinţa Internaţională asupra dezarmării între 1932 şi 1934 şi tot el a fost implicat în stabilirea Legaţiei permanente a Estoniei la Geneva, în 1931. Principalul concurent al generalului estonian la gloria oferită (încă) de participarea la sesiunile Ligii Naţiunilor a fost K. Pusta, cu care, de altfel, s-a aflat în permanent conflict. La începutul anilor 1930, Estonia a fost reprezentată la Liga Naţiunilor de August Schmid-Torma şi Johannes Kõdar. În 1939 Karl Selter a fost cel care a devenit reprezentant permanent al Estoniei la Liga Naţiunilor. El a deţinut din punct de vedere formal această poziţie până la dizolvarea Ligii în 1946[410].

Una dintre ideile interesante cu privire la o nouă arhitectură politică a acestei regiuni a fost cea a Baltoscandiei. Termenul a fost folosit pentru prima dată, având

[409] Edgar Mattisen, *op.cit.*, p. 123-124 (admission of Estonia to the League of Nations. Excerpt of the 16th Plenary Meeting of the League of Nations, 22 September 1921).
[410] Vahur Made, *Estonia and the League of Nations*, în *Les états Baltes dans la Societé des Nations/Baltic States in the League of Nations*, Geneva, 1999, p. 6-8.

conotaţii politice, în perioada interbelică. Rădăcinile sale pot fi însă găsite în discuţiile geografilor baltici de la sfârşitul secolului al XIX-lea. În 1898 geologul finlandez Wilhelm Ramsay a creat termenul de Fenoscandia. Acesta trebuia să îmbrăţişeze Scandinavia şi Finlanda, inclusiv Karelia orientală şi Peninsula Kola. Ca argument care încerca să motiveze o asemenea creaţie politică, Ramsay a adus similitudinea caracteristicilor geologice ale zonei. Semnificativ este însă faptul că termenul a fost folosit în premieră într-o perioadă de rusificare şi opresiune. Practic, bătălia împotriva rusificării s-a transferat în arhitectură, artă, muzică, geografie[411].

Baltoscandia poate fi văzută ca pe o versiune mai largă a Fenoscandiei. Termenul a fost introdus de către geograful suedez Sten de Geer în 1928, pe bazele teoriei lui Ramsay. Dezvoltând argumentele savantului finlandez, noua teorie distingea 9 trăsături comune în interiorul Fenoscandiei. Constituind o legătură între Fenoscandia şi Ţările baltice, de Geer a evidenţiat doar trăsăturile geologice. El a recunoscut însă şi alte caracteristici comune, precum erau religia, rasa nordică şi conceptul statului nordic. Cu toate acestea, Fenoscandia a fost privită ca miezul Baltoscandiei, deşi 7 dintre trăsăturile sale puteau fi regăsite şi în Estonia, iar câteva în Letonia. Lituania a fost exclusă complet din proiect lui de Geer[412].

Baltoscandia a căpătat un înţeles mai larg atunci când conceptul a fost preluat de estonieni şi de lituanieni. Profesorul Edgar Kant, care a predat geografia la Universitatea din Tartu, a publicat în 1934 o lucrare în care a dezvoltat ideile lui de Geer şi a multiplicat conexiunea dintre naţiunile Baltoscandiei. După cum se poate constata, până aici, Lituania a fost exclusă din toate proiectele privind crearea unei regiuni cu statut special în Europa. Acest lucru a încetat odată ce Kazis Pakstas, un profesor de geografie lituanian, a început să susţină un ciclu de conferinţe în regiunea Mării Baltice.

Ideea unităţii popoarelor de pe ţărmurile vestice şi estice ale Mării Baltice nu a fost inventată de către Kant sau Pakstas. Această perspectivă a fost reliefată, pentru prima dată, de către politicianul estonian cu vederi liberale, purtător al spiritului universitar dorpatian, Jaan Tõnnison la 25 august 1917. Rafinatul şi inteligentul politician estonian a vorbit atunci, în Dieta provincială a Estoniei, în faţa elitei acestei provincii ţariste. Tõnnison a argumentat, cu acel prilej, în favoarea unificării Lituaniei, Letoniei, Estoniei, Finlandei şi Scandinaviei într-o federaţie de state cu 30 de milioane de locuitori (cifra exactă era de numai 20 de milioane). Numai crearea unei asemenea federaţii a Baltoscandiei, considera Jaan Tõnnison, putea face posibilă independenţa Estoniei. Reprezentând o respingere a dominaţiei sovietice, conceptul lansat de politicianul estonian putea însemna crearea unui nou Noi, opus Celorlalţi, unde Estonia se putea integra şi construi propriul său loc sigur[413]. Ideea lui Tõnnison, vizionară în contextul în care majoritatea reprezentanţilor estonieni erau promotori ai

[411] Marko, Lehti, *Baltoscandia as a national construction*, în Kalervo Hovi (editor), *Relations between the Nordic countries and the Baltic nations in the XXth Century*, Turku, 1998, p. 23.
[412] Silviu Miloiu, *The Baltic Unity: between project and failure*, în *Annales d'Université "Valahia", Section d'Archéologie et d'Histoire*, Tome II-III, Târgovişte, 2000/2001, p. 224.
[413] Vezi proiectul şi argumentaţia politicianului estonian în lucrarea editată de Jaan Tonnisoni Instituut, *Jaan Tõnnison. Eesti välispoliitikas 1917-1920*, Jaan Tõnnisoni Instituudi Kirjastus, Tallinn, 1993, p. 9-12.

ideii autonomiei țării în cadrul Imperiului Rus, sau, în cazul celor câțiva mai radicali, al independenței statului estonian, nu a fost înțeleasă de contemporani şi nu s-a materializat în perioada interbelică[414]. Ideea națională era încă prea puternică pentru a face loc ideii federale în planurile politicienilor estonieni. Chiar şi autorul acestei idei a trebuit, mai târziu, să se încline în fața realităților şi să gândească un plan de creare a unei uniuni regionale cu ambiții mai modeste, care să grupeze Țările baltice, Polonia şi Finlanda. Nici avansurile făcute mai târziu de politicienii baltici statelor scandinave nu au întrunit adeziunea scandinavilor, care, din 1923, au început să fie tratați pe arena internațională ca un grup omogen, căruia i se atribuia, prin rotație, unul dintre locurile nepermanente din Consiliul Ligii Națiunilor[415].

Între statele din regiunea Mării Baltice s-au desfăşurat în primii şapte ani interbelici nu mai puțin de 40 de conferințe[416]. După cele dintâi eşecuri ale ideii unei Ligi Baltice, s-a născut o nouă perspectivă de integrare regională. Realizatorii proiectului au fost, în regiunea baltică, ministrul de externe al Letoniei, Zigfrids Meierovics, iar în regiunea sud-est europeană Take Ionescu. Acesta din urmă, după cum am mai arătat, nu gândea prelungirea uniunii regionale până pe coasta orientală a Balticii, acolo unde locuiau națiunile baltice. Proiectul a fost susținut puternic în Finlanda de către ministrul de externe finlandez Rudolf Holsti. Liga, în concepția lui Meierovics, urma să fie alcătuită din Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, România, Ucraina şi Bielorusia. Țările Antantei au dat de înțeles că susțineau crearea unei asemenea ligi. Era avută în vedere perspectiva favorabilă creată de faptul că o asemenea ligă ar fi constituit un puternic stăvilar atât la adresa răspândirii bolşevismului înspre Europa Occidentală, cât şi pentru a preveni expansiunea politică şi economică a Germaniei în estul Europei. Crearea unei ligi „diagonale" s-a dovedit a fi o imposibilitate, mai cu seamă după anexarea Ucrainei şi Bielorusiei de către Rusia sovietică[417].

Organizarea păcii pe țărmurile estice ale Mării Baltice părea a fi o chestiune de bun-simț şi realism pentru popoarele baltice. După cum sublinia Hugo Vitolds, deşi națiunile baltice reuşiseră în idealul lor național după Marele Război, viața nu este o perpetuă devenire. Şi, pentru a evita o repetare a istoriei, națiunile baltice era necesar să găsească o formulă de colaborare între ele. Mai cu seamă că posibilii lor adversari se numeau Germania şi Rusia, adică două dintre marile puteri ale Europei[418].

Primele proiecte politice de creare a unei ligi baltice au apărut în 1918, sub ocupație germană. Ants Piip, unul dintre membrii delegației estoniene trimise în Occident pentru a câştiga simpatia opiniei publice şi a cercurilor politice de acolo

[414] Marko Lehti, *Baltoscandia…*, p. 25.
[415] Vezi articolele din ziarul *„Postimees"*, ziar al cărui editor era politicianul şi viitorul ministru de externe estonian, în *Jaan Tõnnison.…*, p. 24 şi următoarele.
[416] Vezi monumentala lucrare semnată Marko Lehti, *A Baltic League as a Construct of the New Europe. Envisioning a Baltic Region and small state sovereignty in the aftermath of the First World War*, Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 1999, p. 36.
[417] Heikki Roiko-Jokega, *In Light and Shadow. Turning points in Finnish-Estonian relations between the years 1860-1991*, în Kalervo Hovi (editor), *Relations between.…*, p. 92.
[418] Hugo Vitolds, *La Mer Baltique et les Etats Baltes*, Paris, 1935, p. 293-295.

pentru cauza naţiunii sale, a declarat că libertatea Estoniei însemna libertatea Mării Baltice. Acest discurs era prezentat ca fiind un principal argument în favoarea obţinerii independenţei de către estonieni. Piip admitea lipsa de potenţial politic a naţiunilor baltice singure, dar adăuga că această slăbiciune va putea fi compensată prin crearea de alianţe cu alte state. Deocamdată, conceptul estonian era departe de deviza letonă: *o Letonie liberă, într-o Rusie liberă*[419].

În toamna anului 1918, în Estonia, discuţiile cu privire la formarea unei ligi baltice au atins apogeul. Cei doi membri ai delegaţiei estoniene trimise în Occident, Ants Piip şi Kaarel Pusta, au redactat un memoriu lung şi detaliat. În cadrul acestui memoriu, cei doi au argumentat în favoarea integrării ţării lor într-o grupare mai largă, baltică. Planul de creare a ligii baltice a fost predat Foreign Office-ului şi publicat în câteva reviste şi ziare. Cei doi diplomaţi considerau că naţiunile din această regiune puteau fi împărţite în trei grupuri: naţiunile din regiunea Balticii orientale (finlandezi, estonieni, letoni), naţiunile scandinave şi naţiunile sud-baltice (polonezi, lituanieni, bieloruşi şi populaţia din Prusia Orientală). Liga baltică nu era percepută neapărat ca o alianţă militară, ci mai degrabă ca un organism supranaţional, cu suveranitate proprie. Instituţiile şi acţiunile comune pe care le gândiseră cei doi diplomaţi estonieni aveau în vedere, pe plan politic, întâlnirile regulate între reprezentanţi ai naţiunilor baltice sau ai ministerelor de externe ale acestora, acţiuni diplomatice comune în exterior, o politică comună în chestiuni importante precum Rusia şi bolşevismul, constituirea unei alianţe politice; pe plan militar se urmărea unificarea acţiunilor militare, protejarea comună a frontierelor, uniformizarea organizării armatelor, ajutor militar reciproc; în domeniul economic, se dorea realizarea unor tarife poştale şi telegrafice comune, a unor legături de comunicaţie cât mai bune, schimbul reciproc de bunuri, o politică vamală şi de taxe comună[420]. Liga urma să fie bazată pe tratate încheiate între părţi, nu pe o constituţie. Cea mai importantă instituţie a sa, Consiliul, alcătuită din şefii de guverne şi ai diplomaţiilor, urma să se întrunească de 3-4 ori pe an. Consiliul ar fi trebuit să fie asistat în activitatea sa de un secretar general permanent.

Faza activă de cooperare dintre Ţările baltice datează din anii 1920-1925. Primii paşi în direcţia cooperării multilaterale au fost întreprinşi în toamna anului 1919, când Estonia, Letonia, Lituania şi Finlanda şi-au trimis reprezentanţi la primele conferinţe. În general, discuţiile s-au focalizat asupra necesităţii încheierii unei alianţe militare între cele patru state reprezentate. La conferinţa de la Tartu, din 29 septembrie – 1 octombrie 1919, au luat parte mai mulţi dintre pionierii proiectelor de alianţă baltică: Holsti (ministrul de externe) şi Vennola (prim-ministru) de la finlandezi, Strandmann, Poska şi Piip de la estonieni, Ulmanis şi Meierovics de la letoni, Leonas, Zaunius şi Sliupas de la lituanieni[421]. În contextul discuţiilor cu privire la încheierea păcii între statele succesoare Rusiei şi Moscova, s-a abordat, chiar de la această conferinţă,

[419] H. Talvar, *The Foreign Policy of Estonia 1920-1939*, Perioodika, Tallinn, 1982, p. 31.
[420] Marko Lehti, , *Baltoscandia…*, p. 34.
[421] Marko Lehti, *Realized forms of Border-State co-operation*, în *Tundmatu Eesti Vabariik*, 1993, p. 142.

constituirea unei alianțe între statele limitrofe[422].

În august 1920 a avut loc Conferința Țărilor Baltice de la Riga - Bulduri la care a fost discutat statutul Mării Baltice şi al părții estice a Europei nordice. În anul 1922 inițiativa concentrării statelor care fuseseră parțial sau total subjugate de Rusia a fost preluată de ministrul afacerilor străine finlandez[423], Holsti[424]. Planurile de grupare a țărilor din arealul Mării Baltice, (re)inițiate de acesta, au dus la încheierea Acordului de la Varşovia din 27 martie. Acordul a fost semnat de reprezentanții Poloniei, Letoniei, Estoniei şi Finlandei. Preambulul acestui acord arăta că statele semnatare erau dornice de a-şi afirma comunitatea intereselor politice şi economice. Semnatarii îşi recunoşteau reciproc tratatele semnate cu Rusia sovietică şi se obligau să nu intre în nici o înțelegere care ar fi afectat direct sau indirect interesele celorlalți participanți şi să-şi comunice reciproc textele tratatelor semnate. Articolul 7 al acordului stabilea ca, în cazul în care unul dintre semnatari era atacat fără provocare de către un alt stat, ceilalți semnatari vor adopta o atitudine amicală față de statul atacat şi vor conferi în privința măsurilor ce se cuveneau a fi adoptate[425].

Ideile lui Holsti[426] erau în consonanță cu cele ale lui Meierovics dar, ca şi în cazul diplomatului leton, s-a văzut că piedicile în calea transpunerii lor în practică erau foarte puternice. Imediat după întoarcerea sa la Helsinki, Holsti a participat la o conferință de presă, la care a afirmat că Conferința de la Varşovia fusese cea mai importantă conferință baltică. Celelalte conferințe slujiseră doar ca suport pentru conferința de la Varşovia. Aceasta din urmă, afirmase Holsti în cadrul conferinței de presă, hotărâse coordonarea politicilor externe ale statelor semnatare, cooperare politică şi economică, precum şi neutralitatea binevoitoare în cazul în care una sau mai multe dintre puterile semnatare ar fi fost atacate[427]. Holsti a fost mai uşor să convingă presa internațională de dreptatea cauzei lui, decât legislativul din Finlanda, care se temea de o cooperare prea strânsă şi o asociere cu cauza Țărilor Baltice. Dezavuat de propriul parlament, după cum observau diplomații români de la Helsinki,

[422] Arhivele Naționale ale Finlandei (A.N.F.), fond Rudolf Holsti, vol. 22, f. 1-9 (Suomen, Viron, Latvian ja Liettuan välinen konferenssi Tartossa, Viron Ylioppilasyhdistyksen talolla, syyskuun 29 – lokakuun 1 1919).

[423] Estonienii, datorită proximității geografice şi culturale, erau cel mai important factor în politica finlandeză în această perioadă, Heikki Roiko-Jokega, *op.cit.*, p. 92. Relațiile culturale dintre cele două națiuni au fost cu deosebire dezvoltate, vezi Kari Alenius, *The Cultural Relations between the Baltic countries and Finland*, în Kalervo Hovi (editor), *Relations between…*, p. 146 şi urm.; Seppo Zeterberg, *Soome ja Eesti poliitised suhted 1918-1940* (Relațiile politice dintre Finlanda şi Estonia 1918-1940), în *"Looming"*, 2/1991, p. 245-249, Toivo U. Raun, *Finland and Estonia: cultural and political relations, 1917-1940*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XVIII, no. 1, Spring 1987, p. 5-20.

[424] Kalevi J. Holsti, *The Origins of the Finnish foreign policy, 1918-1922. Rudolf Hoslti's role in the policy*, Microfilm, Stanford University, Ann Arbor University Microfilms International, 1961, p. 205.

[425] Bronis J. Kaslas, *op.cit.*, p. 142-143.

[426] Ministrul de externe finlandez era considerat probritranic chiar de diplomația de la Londra. Într-un document din 27 septembrie 1919 se remarca impresia excelentă pe care Holsti o căpătase în urma şederii sale la Londra şi Paris în anii de sfârşit ai Marelui Război. Holsti dorea o reconciliere cu stânga şi dorea să introducă în această țară acelaşi spirit de compromis şi conciliere pe care-l admira în viața politică britanică, vezi B.D.F.A., *vol. 59, Scandinavia and Baltic States, January 1919 - December 1922*, p. 4.

[427] A.N.F., fond Rudolf Holsti, vol. 30 (Press conference from March 23rd, 1922).

Holsti a demisionat[428]. Finlanda, din acest moment, a părăsit politica zonală axată pe Marea Baltică şi pe ţările riverane acesteia şi a început să se îndrepte spre o colaborare cu statele scandinave[429], de care se considera mult mai apropiată[430].

Un alt pas în direcţia creării unei arii de securitate pe coasta Mării Baltice a fost făcut prin semnarea, pe data de 1 noiembrie 1923, la Riga, a Tratatului de alianţă defensivă dintre Letonia şi Estonia, însoţit de o convenţie militară[431].

În anii 1920 şi în prima jumătate a anilor 1930 Ţările baltice au continuat să susţină ideile securităţii colective şi regionale promovate de Liga Naţiunilor[432]. Alături de România, aceste state au fost cosemnatare ale Pactului Briand-Kellogg de renunţare la război ca mijloc de promovare a politicilor naţionale în relaţiile cu alte state iscălit la 27 august 1928 la Paris, precum şi ale Protocolului de la Moscova pentru punerea în aplicare anticipată a pactului semnat la 9 februarie 1929 la Moscova (Lituania a semnat un document separat cu Uniunea Sovietică). De asemenea, cele trei state (ca şi România), alături de Uniunea Sovietică şi alte naţiuni, au semnat Convenţia de definire a agresorului de la Londra din 3, respectiv (în cazul Lituaniei) 5 iulie 1933[433].

Intenţiile politice agresive ale noului cancelar german, Adolf Hitler, au provocat îngrijorare în Ţările baltice[434]. Pentru Lituania, aceasta implica redeschiderea

---

[428] Istoricul Kalervo Hovi realizează o paralelă între Nicolae Titulescu şi Rudolf Holsti, ambii de aproximativ aceeaşi vârstă, savanţi, care studiaseră în Occident (Titulescu în Franţa, Holsti în Anglia), având concepţii liberale, susţinători ai Ligii Naţiunilor şi favorabil ţărilor Antantei, Kalervo Hovi, *Titulescu - din perspectivă finlandeză*, în *"Columna 4"*, Turku, Octombrie 1984, p.21-22.

[429] Din 1925 Suedia a optat pentru a stabili legături mai strânse cu Finlanda şi pentru includerea acestei ţări în Scandinavia. Suedia a încercat să tragă o linie de demarcaţie între Finlanda şi Ţările baltice. Suedia a depus eforturi pentru a preveni o alianţă între Finlanda şi aceste state, Kārlis Kangeris, *Sweden, the Soviet Union and the Baltic Question 1940-1964. A survey*, în Kalervo Hovi (editor), *Relations between…*, p. 189. Putem aprecia că interesul Suediei era de natură strategică - independenţa Finlandei însemna un spor de securitate pentru Suedia - şi politico-culturală - existenţa unei minorităţi suedeze în Finlanda, vechile legături dintre Suedia şi Finlanda.

[430] Parlamentul finlandez i-a acordat vot de neîncredere ministrului de externe cu o balanţă de 96 la 62, vezi Kalevi Holsti, *op.cit.*, p. 399.

[431] Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al României (Arh. M.A.E.R.), fond 71/1920-1944, Letonia, Relaţii cu alte state, vol. 7, . 47 (telegrama nr. 5434 din 4 noiembrie 1923 de la Legaţia din Varşovia, pentru M.A.S., Bucureşti).

[432] Chiar şi Lituania, care nu o dată a făcut notă discordantă, mai cu seamă în privinţa relaţiilor cu Polonia şi Uniunea Sovietică. Lituania a fost singura ţară care a semnat în 1926 Pactul de Neutralitate şi Neagresiune propus de Uniunea Sovietică statelor vecine (vezi declaraţiile lui Cicerin făcute presei la 28 septembrie 1926, în care laudă virtuţile acestui tratat, precum şi cele ale lui Rakovski din 8 octombrie în S.D.F.P., *Vol. II 1925-1932*, p. 135 şi 139.

[433] Semnarea Convenţiilor de Definire a Agresiunii a fost un moment important din istoria Ţărilor baltice, vezi E. Krepp, *Security and Non-Aggression. Baltic States and U.S.S.R. Treaties of non-aggression*, Stockholm, 1973, p. 19.

[434] În anii 1930 atât politicile economice britanice cât şi cele germane au încercat să ataşeze Ţările baltice sferei lor de influenţă, vezi John Hiden, Thomas Lane (editori), *The Baltic and the outbreak of the Second World War*, Cambridge University Press, 1992, p. 16. De altfel, imediat după primul război mondial, în ciuda atmosferei antigermane din Ţările baltice, Germania şi-a reocupat rolul de investitor proeminent şi partener comercial privilegiat. În schimb, Marea Britanie oferea balticilor principala piaţă de desfacere pentru produsele lor, Andres Johansson, Aleksander Loit, Kārlis Kangeris, Sven Nordlund (editori), *Emancipation and Interdependence. The Baltic States in the international economy*, Symposium organized by the Center for

complicatei chestiuni a statutului oraşului şi provinciei Memel. Discursurile agresive ale lui Hitler ridicau pentru Letonia un nou obstacol în calea prezervării securităţii sale la Marea Baltică. Pentru Estonia se năşteau temeri de securitate similare. Prin urmare, în anul 1933 planurile de creare a unei alianţe zonale largi au reapărut. Alături de pericolul reprezentat de politică revizionistă a Germaniei, pactul încheiat de Polonia cu Hitler pe data de 26 ianuarie 1934, care a aşezat pe baze noi relaţiile germano-poloneze, a reprezentat o surpriză neplăcută pentru politicienii baltici şi a creat o situaţie complet nouă în regiunea baltică. Deşi reacţiile cele mai violente au venit din Lituania, reacţia cea mai consistentă a venit din Estonia şi Letonia. Aceste două state au încheiat, la 17 februarie 1934, un tratat bilateral, care constituia atât o reînnoire cât şi o extindere a alianţei defensive estoniano-letone din 1 noiembrie 1923[435]. Clauzele acestui nou tratat impuneau trimiterea de delegaţii comune pentru a le reprezenta interesele la conferinţele internaţionale, convocarea unor întâlniri regulate ale miniştrilor lor de externe, întrunirea unor comisii mixte care să coordoneze afacerile politice, legislative şi economice[436]. Mai mult, Estonia şi Letonia au lăsat uşa deschisă pentru participare la această alianţă şi altor state[437].

Pericolul iminent la care păreau a fi supuse Ţările baltice şi necesitatea de a-şi prezerva independenţa lor politică şi economică, evoluţia lor îndelungată spre federalizare, interesele comune avute în această parte a Europei au făcut ca pe data de 12 septembrie 1934 la Geneva să fie încheiat **Tratatul de colaborare şi bună înţelegere** dintre Estonia, Letonia şi Lituania. Încă din preambulul acestui tratat, cele trei părţi contractante se declarau "dornice să contribuie la menţinerea şi garantarea păcii şi să-şi coordoneze politicile externe în spiritul principiilor Ligii Naţiunilor". Prin locul ales pentru semnarea tratatului, Geneva, sediul acestui organism internaţional, ca şi prin scopurile eminamente paşnice pe care şi le propunea, noua alianţă regională se înscria în cadrul statuat de Pactul Ligii Naţiunilor şi se integra în ordinea europeană al cărei principal garant erau Franţa şi Anglia.

Statele semnatare se obligau să-şi acorde mutual întreg sprijinul politic şi diplomatic în relaţiile lor internaţionale (articolul 1);

Cele trei state decideau să instituie o Conferinţă periodică a miniştrilor afacerilor străine, care să se întrunească de două ori pe an şi care să menţină legătura între cele trei state, sub preşedinţia reprezentantului ţării-gazdă (articolul 2);

Era stipulată o înţelegere amiabilă în cazul oricărei chestiuni litigioase ce ar fi putut să apară (articolul 4);

Lituania, Estonia şi Letonia se angajau să se ajute în mod ferm una pe cealaltă pe plan diplomatic (articolele 5-6);

Baltic Studies, Stockholm University, 15-17 October 1992, Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Baltica Stockholmiensia, Uppsala, 1994, p. 10-11.

[435] Tratatul valorifica o istorie deja lungă a relaţiilor bilaterale bune dintre Estonia şi Letonia, subliniată în repetate rânduri, A.N.E., fond 957, pachet 8, dosar 1135, f.f. (telegrama nr. 2446 din 12 aprilie 1930 de la Kviesis pentru Otto Strandmann).

[436] B.D.F.A., *vol. 63, Scandinavia and Baltic States, January 1934 - December 1935*, Document. 34, p. 34-36.

[437] Vezi Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, *The Destiny of the Baltic Entente 1934-1940*, LĀI, Riga, 1994, p. 25 şi urm.

Erau recunoscute, prin tratat, câteva aspecte specifice în politicile acestor state (se făcea o referire directă la relaţiile încordate lituaniano-polone, etc.) (articolul 4).

Tratatul a fost încheiat pe o perioadă de 10 ani, iar în cazul în care nici una din părţile contractante nu-l denunţa, îşi prelungea automat valabilitatea[438].

Profesorul estonian Peeter Vares, luând în discuţie acest tratat, remarca faptul că Antanta Baltică, creată în acest mod, nu a fost o alianţă militară. Alianţa stabilea doar întâlniri regulate ale miniştrilor de externe ai statelor semnatare. Caracterul alianţei era aşadar politic[439].

Principala instituţie a noi alianţe era Conferinţa Miniştrilor Afacerilor Străine. Sesiunile acestei conferinţe puteau fi atât ordinare cât şi extraordinare. Sesiunile ordinare trebuiau să fie în număr de două în fiecare an. Ele urmau să se desfăşoare, prin rotaţie, în fiecare ţară. Sesiunile extraordinare puteau fi convocate de o ţară sau, prin înţelegere, de toate. Aceste sesiuni trebuiau să se desfăşoare într-un stat străin. Ministrul de externe al ţării în care se desfăşura conferinţa era şi preşedintele acesteia.

Miniştrii de externe baltici au reuşit însă să mai adopte unele atitudini comune, precum aceea asupra neutralităţii[440]. La cea de-a 21-a Adunare a Ligii Naţiunilor, aceste state şi-au rezervat dreptul de a rămâne neutre şi de a nu aplica sancţiunile prevăzute de articolul 16 al Pactului Ligii. În noiembrie 1938, Ţările baltice au adoptat legi speciale în această direcţie. Deja în 1939 Înţelegerea Baltică era însă mult prea slabă pentru a mai conta în relaţiile internaţionale. Ultima conferinţă a Ţărilor baltice s-a întrunit între 14-16 martie 1940. Conferinţa a decis intensificarea cooperării economice şi culturale, precum şi menţinerii neutralităţii pe plan internaţional[441], fără a ajunge însă la vreo soluţie în faţa politicilor agresive sovietice.

Chestiunea Vilniusului

Semnarea păcii cu Rusia sovietică nu a însemnat sfârşitul problemelor pentru această ţară. Noul inamic a devenit Polonia. Aceasta a pretins preluarea Vilniusului, pe care parlamentul lituanian (Taryba) îl declarase capitala Lituaniei. Polonia a capturat Vilniusul de la Armata Roşie în aprilie 1919. Conflictul militar care a început între Lituania şi Polonia nu a putut fi rezolvat nici de Conferinţa de pace de la Versailles şi nici de convorbirile directe polono-lituaniene. Linia de demarcaţie stabilită în iulie 1919 nu a fost respectată. Ciocnirile de graniţă s-au întrerupt temporar numai în primăvara anului 1920, când a început războiul dintre Polonia şi Rusia sovietică.

---

[438] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (Arh.N.I.C.), fond Vasile Stoica, dosar I/68, f. 1-4 (Tratat de înţelegere şi colaborare între Letonia, Lituania şi Estonia, Geneva, 12 septembrie 1934).

[439] Peeter Vares, Olga Zhuryari, *Estonia and Russia. Estonians and Russians: a dialogue*, The Olof Palme International Center (Sweden), The Institute of International and Social Studies (Estonia), Center for the Study of Mind and Human Interaction, University of Virginia (USA), Tallinn, 1998 (ediţia a II-a, prima ediţie 1996), p. 6.

[440] În nordul Europei era o tendinţă generală de dezangajare din cadrul obligaţiilor asumate prin apartenenţa la Liga Naţiunilor. Într-un discurs din 18 noiembrie 1935, intitulat "Securitate generală sau insecuritate generală?", suedezul Sandler vorbea cu pesimism despre Liga Naţiunilor, vezi A.N.E., fond 957, pachet 14, dosar 183, f. 28-39.

[441] Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, *op.cit.*, p. 58.

Rusia a recunoscut faptul că districtul Vilnius aparținea Lituaniei în tratatul de pace încheiat cu această țară. Când Armata Roşie a capturat Vilniusul în 14 iulie, Rusia a restituit întreaga regiune Lituaniei. În consecință, guvernul lituanian a început preparativele pentru mutarea capitalei de la Kaunas, unde fusese stabilită provizoriu, la Vilnius[442]. Acesta a constituit şi motivul pentru care relațiile lituaniano-sovietice s-au îmbunătățit simțitor. În perioada interbelică, în politica externă lituaniană a existat permanent o componentă rusească, spre deosebire de fobia arătată de Estonia şi Letonia Uniunii Sovietice. În concepția Kaunasului, Moscova putea fi folosită împotriva Varşoviei, după cum Tallinnul şi Riga considerau că, în realitate, Polonia trebuia folosită ca o baricadă împotriva U.R.S.S. Polonia şi-a revenit rapid după înfrângerile suferite în fața Armatei Roşii. Ajutată de Aliați, şi în special de francezi, armata poloneză a obținut câteva victorii. În această situație, ciocnirile polono-lituaniene au fost reluate. Discuțiile solicitate de Liga Națiunilor s-au încheiat pe 7 octombrie 1920, cu semnarea înțelegerii de la Suwalkis, care a lăsat Vilniusul Lituaniei.

Numai două zile mai târziu, Vilniusul a fost ocupat de forțele poloneze conduse de generalul Lucjan Zeligowski. Generalul a proclamat crearea statului Lituania Centrală. Guvernul polonez şi-a declinat însă orice responsabilitate pentru cele întâmplate. Varşovia a afirmat că Zeligowski s-a revoltat şi a condus o armată de locuitori ai Vilniusului[443]. Generalul a continuat însă expediția sa încercând să ocupe întreaga Lituanie şi să o aducă într-o uniune cu Polonia. La 19 şi 21 noiembrie 1920, în bătăliile de la Širvintos şi Giedraičiai, armata lituaniană a stopat trupele lui Zeligowski şi le-a forțat să se retragă. Însuşi generalul era aproape să fie luat prizonier. Comisia de Control Militar a Ligii Națiunilor a intervenit şi a cerut încetarea ostilităților. La 29 noiembrie 1920, într-un vagon de cale ferată din Kaunas, Lituania şi Polonia au încheiat un armistițiu[444]. În final, regiunea Vilna a fost anexată Poloniei şi a rămas astfel în toată perioada interbelică, cu toate protestele Lituaniei. Lituania nu a încetat starea de război cu Polonia[445]. Între cele două state frontiera a fost închisă[446], starea de război rece neîncetând decât în martie 1938, când Polonia a înaintat un ultimatum Lituaniei.

---

[442] Conform recensământului din 1897 din populația Vilniusului 40% erau evrei, 30,9% polonezi, 20,1% ruşi, 4,2% bieloruşi, 2,1% lituanieni. Înainte de război la Vilnius trăiau 60.000 de evrei, vezi Saulius Žucas (editor), *Lithuania*..., p. 82 şi 142.

[443] În realitate Joseph Pilsudski, descendent al unei familii aristocratice lituaniene, care s-a considerat toată viața "un fiu al Lituaniei" şi a învățat din copilărie limba lituaniană, încerca să refacă vechea Rzeczpospolita sub egida Varşoviei.

[444] Saulius Žucas (editor), *op.cit.*, p. 163.

[445] R.J. Crampton, *Europa Răsăriteană în secolul al XX-lea...şi după*, Ed. Curtea Veche, Bucureşti, 2002, p. 119.

[446] Estonia a încercat să medieze între Lituania şi Polonia, câştigând gratitudinea Varşoviei, Philip V. Cannistraro, Edward D. Wynat, Jr., Theodore P. Kovaleff (editori), *Poland and the coming of the Second World War. The Diplomatic Papers of A.J. Drexler Biddle Jr., United States Ambassador to Poland 1937-1939*, Ohio State University, Columbus, 1976, p. 213, document 4 (raportul lui Drexler Biddle Jr. to State Department, 19 June 1938).

Situația Vilniusului în perioada interbelică era asemănătoare cu aceea a Ierusalimului. Capitală declarată a unui stat, important centru cultural pentru un alt stat ca şi pentru cea mai celebră minoritate a lumii: cea iudaică.

Chestiunea Memelului

Delegația lituaniană la Conferința de pace de la Versailles a cerut ca Memelul să fie recunoscut ca parte componentă a Lituaniei. Până în 1442, arătau delegații lituanieni, teritoriul Memel făcuse parte din patrimoniul vechiului stat lituanian. Ignace Paderewski însuşi, consultat de preşedintele Wilson, admisese că regiune respectivă, şi portul, erau de o importanță deosebită pentru Lituania. Totul pleda în favoarea restituirii: principiul naționalităților, factorii economici (regiunea constituia un debuşeu maritim pentru Lituania), strategici (Niemenul era o frontieră excelentă pentru statul lituanian). Tratatul de la Versailles, prin articolul 99, a detaşat Klaipeda de Germania, şi a oferit acest teritoriu, spre administrare, Puterilor Aliate şi Asociate, ce urma a-l restitui Germaniei. La protestele germanilor, Georges Clemenceau a scris Berlinului că Puterile Aliate şi Asociate refuzau să admită că desprinderea temporară a regiunii Memel din statul german era contrară principiul naționalităților: regiunea cu pricina avea majoritatea populației de origine şi limbă lituaniană, deşi în oraşul Memel populația era, în mare parte, germană. Aceasta nu justifica, arăta Clemenceau, menținerea întregii regiuni sub suveranitate germană, mai ales că portul Memel reprezenta un debuşeu natural al Lituaniei". Pe data de 10 ianuarie 1920, Franța, Marea Britanie, Italia şi Japonia au preluat sub administrare Klaipeda. Conferința Ambasadorilor a recunoscut *de jure* statul lituanian la 20 decembrie 1922, iar pe data de 16 februarie 1923 a transferat Lituaniei dreptul de suveranitate asupra teritoriului Klaipedei, după ce cu şase zile înainte trupele lituaniene ocupaseră, printr-o lovitură de forță, dar acceptată sau chiar încurajată pe plan internațional, regiunea. La 8 mai 1924 a fost semnat Statutul Klaipedei, legalizând situația provinciei şi acordându-i o largă autonomie. Relațiile Lituaniei cu Germania vor fi grevate pe termen lung de această dispută[447].

Estonia

Timp de 700 de ani Estonia nu a fost un stat independent. Estonia a fost administrată de diferite state străine între 1227 şi 1918. Această dominație îşi lăsase pecetea asupra mentalității populației estoniene. Ca şi evreii care stătuseră în robia egipteană, estonienii nu erau obişnuiți să fie stăpâni în casa lor. Estonienii nu făcuseră nici măcar parte din clasa superioară. Exista doar o clasă mijlocie nativă redusă ca număr. Un fapt pozitiv era însă acela legat de adaptabilitatea pe care o căpătase poporul estonian. Şi, cum pe capul plecat, sabia nu-l taie, o reuşită extraordinară a poporului estonian a fost însăşi menținerea ființei sale naționale. În fond, populații cândva importante în această regiune, precum prusacii şi livonienii, dispăruseră,

[447] A.F. Frangulis (editor), *Dictionaire Diplomatique, vol. I*, articolul despre Memel (Klaipeda); vezi şi Georg von Rauch, *The Baltic States...*, p. 105.

rămânând în urma lor doar nişte denominaţii geografice. Estonia reuşise astfel să reziste cu succes încercărilor de germanizare şi rusificare[448]. Din punct de vedere al identităţii naţionale, reţinem afirmaţia dintr-o lucrare publicată de curând: "Identitatea culturală a estonienilor se regăseşte centrată în jurul conştiinţei unui vetre naţionale antice, a demografiei reduse şi a unor rădăcini culturale şi lingvistice comune"[449]. Iniţial Estonia a fost o ţară agrară. Circa 68% din populaţie lucra în agricultură.

Adunarea Constituantă aleasă în aprilie 1920 era dominată cu o majoritate clară de către stânga democratică. Aceasta deţinea 78 din cele 120 de locuri din Parlament. Noul stat a primit astfel o Constituţie democratică. Adunarea de Stat unicameralã (Riigikogu), având 100 de locuri, a fost aleasă prin sistemul reprezentării proporţionale. Riigikogu nu avea monopolul legislativ. Iniţiativa populară şi referendumul erau admise. Guvernul era responsabil în faţa Adunării de Stat. Nu exista un preşedinte al Estoniei. Şeful guvernului era şi "Bătrânul Statului" (*riigivanem*); aşadar, funcţiile de preşedinte şi prim-ministru erau investite într-una şi aceeaşi persoană. Principalele probleme ale noului stat erau atât de natură externă cât şi internă: Rusia (Uniunea) Sovietică dorea să refacă Imperiul Rus, germanii baltici doreau să-şi salveze privilegiile, comuniştii doreau alipirea la patria sovietică iar populaţia lipsită de proprietate, care luptase pentru independenţă, îşi dorea răsplata.

Reforma agrară şi transformările sociale

Pământul se găsea în mâinile unei mici minorităţi. Germanii baltici deţineau 58% din fondul funciar rural. Situaţia dăinuia de pe vremea Cavalerilor Teutoni. Reforma agrară a fost adoptată de Adunarea Constituantă la 10 octombrie 1919. Rezultatele politice, economice şi sociale au fost importante. Mai bine de o mie de moşii (96,6% din total) au fost împărţite în parcele şi redistribuite micilor fermieri sau muncitorilor agricoli[450]. Ţăranii fără pământ au devenit fermieri. Numărul de ferme a crescut de la 52.000 (1919) la 133.000 (1929). Aceştia au format un nou grup social, ţăranii proprietari. Dominaţia germanilor baltici în zonele rurale a fost întreruptă şi puterea lor economică transferată populaţiei localnice. Populaţia împroprietărită au susţinut partidele democratice şi statalitatea. Comunismul a pierdut sprijinul în lumea rurală.

Reforma a pregătit bazele pentru partidele agrariene conservatoare (stânga democratică a adus ţăranilor fără pământ o proprietate, dar odată proprietari aceştia au considerat că interesele lor erau mai bine apărate de dreapta democratică). Uniunea Agrară a devenit cea mai importantă formaţiune politică la nivel naţional iar liderul ei, Konstantin Päts, cea mai importantă personalitate politică. Reforma agrară a micşorat exodul spre oraş. Urbanizarea a crescut de la 27% (1923) doar la 31% (1934). Statalitatea estoniană a deschis populaţiei estoniene posibilitatea de a ocupa poziţiile de la toate nivelurile administraţiei guvernamentale. Astfel, alături de industrializare, acest fenomen a fost mobilul dezvoltării unei clase de mijloc în zonele urbane.

---

[448] Silviu Miloiu, *The Russian minority in Estonia: past and present*, Tartu Ülikool.Baltic Studies Program.Estonian Culture, 2001.
[449] *The integration of non-Estonians...*, p. 7
[450] R.J. Crampton, op.cit., p. 120.

Partidele politice

În 1925 s-a format Partidul Muncitorilor Socialişti Estonieni care reprezenta clasa muncitorească agrară şi urbană. Partidul se afla la aripa stângă a spectrului politic democratic şi urmărea obținerea majorității în alegeri şi stabilirea socialismului în mod paşnic[451].

Partidul Laburist era un partid social-democrat, aflat la dreapta Partidului Muncitorilor Socialişti Estonieni. Partidul reprezenta clasa mijlocie-inferioară urbană, ca şi pe cei proaspăt împroprietăriți. Partidul urmărea creşterea standardului de viață al acestor categorii sociale. Asociația Proprietarilor reprezenta pătura superioară urbană. Partidul Național Creştin s-a desprins de Partidul Național în 1919. Partidul dorea o mai puternică influență a bisericii şi preceptelor religioase în viața publică. Clasele mijlocii urbană şi rurală erau țintele acestei grupări. Aceste ultime patru partide au format, la sfârşitul anului 1931 şi începutul anului 1932, Partidul Centrului Național. Datorită faptului că Partidul Național Creştin făcea parte din dreapta democratică, iar Partidul Laburist din stânga democratică, noua formațiune politică nu a fost capabilă să formuleze o ideologie închegată şi nici să coopereze eficient cu dreapta sau cu stânga. Partidul reprezenta mai cu seamă interesele zonelor urbane.

Partidul Fermierilor îi reprezenta pe fermierii estonieni care deținuseră pământ dinainte de reforma agrară, clasa mijlocie urbană implicată în agricultură şi clasa superioară. Asociația Proprietarilor s-a separat de Partidul Laburist în 1923. Asociația îi reprezenta pe țăranii împroprietăriți de reforma agrară. Scopul asociației era acela de a ridica standardul de viață al acestor oameni. Partidul Uniunii Agrare s-a născut în 1931 din fuziunea acestor partide. În mai 1933 alianța s-a rupt.

Partidele minorităților naționale care au avut o activitate în Riigikogu au fost: Partidul Germanilor Baltici, mai târziu Partidul Germano-Suedez, şi Asociația Națională Rusă. Partidul Germano-Suedez era un partid care reprezenta straturile urbane şi rurale superioare şi mijlocii ale germanilor baltici şi clasa mijlocie rurală suedeză. Asociația Națională Rusă reprezenta o mare varietate de interese, dar majoritatea membrilor săi erau muncitori[452].

Partidul Comunist Estonian a fost format în 1920 şi era doar o secție a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. În ianuarie 1924, ca urmare a activităților de subminare a ordinii de stat în Germania şi Bulgaria, guvernul a început să distrugă celulele comuniste. Partidul a rămas însă activ printre docherii din Tallinn şi minoritatea rusă din apropierea granițelor. Încercarea de evadare a câtorva deținuți comunişti le-a adus acestora un nou proces şi condamnarea. Un lider de sindicat a fost executat la 15 noiembrie. La 1 decembrie 1924 Partidul Comunist Estonian a încercat, cu sprijinul Uniunii Sovietice, un puci cu scopul de a alipi Estonia "republicii proletariatului"[453]. La evenimente au participat 275-280 de comunişti, inclusiv 40-50

[451] Georg von Rauch, *op.cit.*, p. 94.
[452] Rolf Tenro, *The Authoritarian Regimes in Estonia and Lithuania in the inter-war period*, Tartu Ülikool.Baltic Studies Program.Baltic History, 2001.
[453] Peeter Vares, Olga Zhuryari, *op.cit.*, p . 5.

de comunişti veniţi din Uniunea Sovietică[454]. Puciul a durat dor câteva ore şi a eşuat datorită lipsei de susţinere din partea muncitorilor. Încercarea de puci a costat viaţa a 21 de oameni[455]. P.C.E. a fost interzis şi a devenit o mişcare ilegală care acţiona subteran[456]. P.C.E. s-a folosit de alte organizaţii, precum Partidul Muncitoresc Estonian, pentru a depune candidaturi pentru alegerile pentru Riigikogu.

Uniunea Sovietică nu s-a mulţumit să asiste la dezvoltarea Estoniei independente. În cea mai mare parte a perioadei interbelice, Moscova a căutat să spioneze şi să submineze Estonia din interior. Dintre cei 11.990 de estonieni repatriaţi în Estonia, în perioada interbelică, 105 au fost descoperiţi ca fiind spioni sovietici. Mulţi imigranţi sovietici erau şi ei spioni. Un agent Ceka care dispunea de fonduri importante - Sergius Kalakutsky - s-a ocupat de infiltrarea poliţiei, a serviciilor speciale ale armatei estoniene şi chiar a cercurilor guvernamentale. Au fost strânse informaţii despre ofiţeri estonieni şi persoane cu funcţii înalte ce urmau să fie ţinte ale unor atacuri teroriste[457].

Situaţia politică

Numărul partidelor din Riigikogu a scăzut de la 10 în primul parlament la şase în al cincilea. Doar trei grupări politico-ideologice importante dominau parlamentul: socialiştii (stânga democratică), centriştii şi agrarienii (dreapta democratică). Împreună, aceste formaţiuni deţineau mai mult de 80% din parlament. În fiecare Riigikogu a existat o majoritate de centru-dreapta. Între 1920 şi 1934 în Estonia au fost 17 cabinete (mai multe chiar decât în România). Nici unul nu a fost nevoit să demisioneze din cauza parlamentului. În numai patru cazuri guvernele au demisionat datorită convocării alegerilor, în toate celelalte acest lucru s-a întâmplat din cauza faptului că unul dintre partenerii de coaliţie a dorit terminarea colaborării. Acest fapt demonstra - ca şi în cazul României - absenţa obişnuinţei de a face un compromis durabil util cauzei naţionale şi stabilităţii vieţii politice sau, odată încheiat un asemenea compromis, lipsei voinţei de a-l duce până la capăt. La rândul său, acest fapt denota imaturitatea sistemului politic estonian. Calculată în ansamblul perioadei democratice, durata medie de viaţă a unui guvern a fost de opt luni şi douăzeci de zile.

Numai câteva persoane, cu programe politice asemănătoare, au ajuns să deţină funcţia de Riigivanem. Între 1921 şi 1934 Tõnisson şi Teemant au deţinut de câte patru această poziţie, iar Konstantin Päts de cinci ori.

---

[454] Silvia P. Forgus, *Soviet Subversive activities in independent Estonia (1918-1940)*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXIII, no. 1, Spring 1992, p. 35.
[455] R.J. Crampton, *op.cit.*, p. 120.
[456] Partidul Comunist Estonian avea doar 133 de membri la sfârşitul perioadei interbelice. Partidul Comunist Lituanian avea circa 1.500 de membri, vezi Andreas Kasekamp, *The Baltic History* (curs predat în cadrul programului "Baltic Studies" al Tartu Ülikool (Universităţii din Tartu) în anul 2001).
[457] Silvia P. Forgus, *op.cit.*, p. 37.

Criza economică

Deja până în 1925 dificultăţile economice prin care trecuse Estonia după război fuseseră depăşite. Finanţele statului erau bine administrate, şi Estonia a obţinut o creştere economică între 1922 şi 1930. În 1927-1928 a fost adoptată o lege monetară şi bancară care raţionaliza odată mai mult finanţele statului. Industria estoniană a trecut printr-un proces de reformă în scopul de a o adapta la noile condiţii de după obţinerea independenţei[458].

Estonia era mai înainte de toate o ţară agrară. Şomajul a crescut. Acesta nu a afectat atât de mult clasa muncitoare, redusă numeric, ci mai mult clasa mijlocie urbană. Guvernul a redus salariile administraţiei şi pensiile pentru a obţine un buget echilibrat. Clasa mijlocie urbană şi chiar clasele superioare au fost afectate. Chiar şi fermierii manifestau neîncredere în viitorul proprietăţilor lor, multe pline de datorii, însă faptul că la putere s-au aflat, din februarie 1931, partidele ce le reprezentau interesele, Partidul Fermierilor şi Asociaţia Proprietarilor, a determinat o apărare a intereselor lor.

Schimbările ministeriale au determinat, de asemenea, discontinuitate în actul guvernării. Ca un exemplu, în perioada ianuarie 1929 - octombrie 1933 nu mai puţin de şapte miniştri ai economiei, în cadrul a opt cabinete, au fost chemaţi să gestioneze afacerile economice.

Apariţia dreptei estoniene neparlamentare

Instabilitatea guvernamentală şi disputele dintre partidele politice au avut ca rezultantă dorinţa populaţiei, tot mai manifestă din 1932, pentru o stabilitate politică. Formaţiunea politică care a susţinut cel mai mult acest program a fost *Liga Centrală a Veteranilor Războiului Estonian de Independenţă (Eesti Vabadussõjalaste Liit)*. Liga a fost fondată în 1929 ca o uniune a unor mici grupuri de veterani în scopul de a face lobby in favoarea drepturilor veteranilor. În 1931, în cadrul primului Congres Naţional al ligii, membrii tineri au solicitat o nouă constituţie şi un executiv puternic. După al doilea Congres Naţional din februarie 1932, în cadrul Ligii a fost permisă intrarea neveteranilor. Mişcarea s-a dezvoltat până la a deveni o formaţiune populistă şi paramilitară. În timpul creşterii influenţei Ligii, nu exista vreo ameninţare comunistă directă.

Liga era condusă de juristul Artur Sirk (1900-1937)[459]. Membrii ligii desfăşurau o propagandă intensă, aveau forţe paramilitare, purtau berete, uneori uniforme, adoptaseră salutul, marşurile şi paradele în stil nazist. Membrii Ligii practicau un naţionalism militant, antimarxist şi antisemit. Propaganda acestora era îndreptată împotriva corupţiei şi nepotismului. Liga cerea instituirea unor instituţii corporatiste. Baza sa de susţinere era clasa mijlocie. Elemente din clasele superioare sau dintre

[458] Evald Uustalu (editor), *History of Estonian Culture...*, p. 57-58.

[459] De profesie avocat (ca şi Corneliu Zelea Codreanu), ambiţios şi demagog. Sub conducerea sa, membri Ligii au fost organizaţi în companii şi secţiuni. Ei au început să poarte uniforme paramilitare: cămăşi gri-verzi, cu banderolă cu negru şi alb şi cu insigna asociaţiei - o mână înfăşcând o sabie şi anii 1918-1920. Liga se opunea pluripartidismului şi spiritului marxist, Georg von Rauch, *The Baltic States...*, p. 149.

muncitori s-au alăturat Ligii. În lunile august 1932 - octombrie 1933 s-au desfăşurat trei referendumuri vizând reducerea puterii Adunării de Stat şi crearea unui executiv puternic având dreptul de a decreta legi. Primele două referendumuri nu au fost aprobate de majoritatea populației. În primul din cei 90,5% votanți, 50,8% au fost împotrivă, iar la al doilea din cei 66,5% votanți, 67,3% s-au opus schimbării Constituției.

Între timp, motivat de criza economică şi existența multor formațiuni paramilitare în stat, Jaan Tõnisson a cerut elaborarea unei legi privind instituirea stării de urgență. Riigikogu a aprobat această lege. Cu aceste puteri excepționale, Tõnisson a închis toate organizațiile Ligii Centrale a Veteranilor Războiului Estonian de Independență. În octombrie 1933 referendumul pentru modificarea Constituției a aprobat proiectul prezentat de Ligă cu 72,7% dintre votanți pentru şi 27,3% împotrivă, şi cu o rată de participare la vot de 77,9%. Constituția din 1933 crea un executiv puternic şi independent. Riigivanem era ales prin vot direct pe termen de cinci ani. Avea dreptul de a numi şi demite guvernele precum şi drept de veto absolut. Preşedintele putea promulga decrete cu putere de lege[460]. După vot, Tõnisson a demisionat şi Päts a format o coaliție între Partidul Fermierilor şi Partidul Muncitorilor Socialişti Estonieni.

Noua Constituție a intrat în vigoare la 24 ianuarie 1934. Päts se bucura în acest moment de o extraordinară autoritate deoarece, ca Riigivanem, avea acum şi autoritatea de Riigihoija (curator al treburilor republicii), dispunea de toată autoritatea unui preşedinte până la convocarea corpului electoral pentru noi alegeri. În acest timp, Liga Centrală a Veteranilor Războiului Estonian de Independență era cea mai mare organizație politică şi avea mai mulți membri decât toate celelalte partide împreună. În martie 1933 Liga Centrală a Veteranilor Războiului Estonian de Independență s-a transformat într-un partid politic cu numele Mişcarea Populară a Veteranilor. În ianuarie 1934, în cadrul alegerilor locale, Mişcarea a obținut majoritatea în câteva centre urbane, precum Tallinn şi Tartu. Mişcarea şi-a sporit astfel şansele de a câştiga alegerile prezidențiale şi parlamentare. Partidele politice tradiționale erau dezbinate: Johan Laidoner a fost candidatul Asociației Proprietarilor şi al Partidului Național de Centru, August Rei al Partidului Muncitorilor Socialişti Estonieni iar Konstantin Päts al Partidului Fermierilor.

Candidatul prezidențial al Mişcării Populare a Veteranilor era Andres Larka[461], un necunoscut politic şi o marionetă a liderului mişcării, Artur Sirk. Acesta a declarat că Mişcarea Populară a Veteranilor dorea un stat bazat pe un singur partid şi adoptarea Führer-Prinzip ca principiu de guvernământ.

În martie 1934 s-au strâns semnăturile pentru candidaturile la preşedinție. În favoarea generalului Larka s-au strâns nu mai puțin de 52.346 de semnături. Oponenții acestuia nu au reuşit să strângă decât 29.975 de semnături împreună. În acest context, candidații prezidențiali Konstantin Päts şi Johan Laidoner au decis să

[460] Lee Kendall Metcalf, *The Evolution of Presidential Power in Estonia, 1920-1992*, *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXIX, no. 4, Winter 1998, p. 337.
[461] Fusese adjunct al ministrului de război între 1918 şi 1925, Georg von Rauch, *The Baltic States...*, p. 149.

dea o lovitură de stat pentru a preveni venirea la putere a Mişcării Populare a Veteranilor[462]. La 12 martie 1934 Konstantin Päts a introdus Legea marţială. Academia Militară, condusă de generalul Laidoner, a luat sub control centrul Tallinnului. Laidoner a fost numit comandant-şef al armatei. Riigikogu a aprobat măsurile adoptate de cei doi. 400 de membri ai Mişcării au fost arestaţi.

Cu ajutorul legii marţiale, Konstantin Päts a amânat alegerile prezidenţiale şi parlamentare, a ordonat închiderea organizaţiilor Mişcării Populare a Veteranilor şi a decretat încheierea sesiunii curente a Riigikogu (acest for legislativ a fost convocat de Konstantin Päts în sesiune extraordinară în septembrie 1934; la începutul lunii octombrie Riigikogu, fără a fi dizolvat, nu a mai fost convocat: a început "Perioada de Tăcere - *vaikiv akastu*).

Autoritarismul estonian

Guvernul a încercat ca prin intermediul uniunilor profesionale să câştige susţinerea diverselor părţi ale societăţii şi să dezvolte economia. În martie 1935 au fost interzise toate partidele politice. Guvernul a fondat însă propria mişcare politică, Uniunea Patriotică (*Isamaaliit*). Uniunea Patriotică a fost organizată într-un mod asemănător cu Liga Centrală a Veteranilor Războiului Estonian de Independenţă (să ne amintim cum Frontul Renaşterii Naţionale, ulterior Partidul Naţiunii, a emulat multe din principiile organizatorice şi funcţionale ale Legiunii Arhanghelului Mihail), fiind puternic centralizat, cu un sistem de comandă de sus în jos. Partidul Fermierilor i-a împrumutat majoritatea membrilor acestei organizaţii. Guvernul a fondat mişcări de tineret, denumite "vulturii tineri" pentru băieţi şi "Fiicele Căminului" pentru fete. În toamna anului 1935 guvernul a creat Serviciul de Propagandă de Stat. ca un departament de cenzură. Guvernul a publicat şi propriul ziar intitulat "Estonia Nouă" (Uus Eesti).

Opoziţia la adresa acestui guvern era alcătuită mai cu seamă din foştii lideri ai Ligii Centrale a Veteranilor Războiului Estonian de Independenţă şi Partidului Naţional de Centru. Liderii Ligii au început să fie judecaţi începând din iunie 1935. În mai 1936 câţiva veterani au fost condamnaţi sub acuzaţia discutabilă de a fi plănuit un puci. Socialiştii nu i s-au opus lui Konstantin Päts deoarece au privit regimul său ca fiind un fenomen trecător, mai puţin periculos decât o dominaţie a lui Sirk. Iar preşedintele era conştient că i-a salvat pe socialişti prin acţiunea sa. Foştii lideri ai Partidului Muncitorilor Socialişti Estonieni au fost atraşi în guvern. Sindicatele şi organizaţiile studenţeşti au rămas însă desfiinţate.

Noua Constituţie din 1937/1938

Un referendum desfăşurat în februarie 1936 a acceptat propunerea regimului Päts de a alege o adunare bicamerală pentru a realiza o nouă Constituţie. Campania împotriva iniţiativei guvernamentale a fost interzisă. Päts dorea astfel să creeze un

[462] Extrema dreaptă estoniană este descrisă de Andreas Kasekamp în lucrarea *Radical Right in Interwar Estonia*, London, New York, 2000; vezi şi Andreas Kasekamp, *Radical Right-Wing Movements in the North-East Baltic, "Journal of Contemporary History"*, no. 4, 1999.

autoritarism instituționalizat, şi nu unul personal[463]. Foştii lideri ai partidelor democratice au boicotat alegerile pentru camera inferioară în decembrie 1936. Candidații au fost nominalizați de "comitete sociale". Pentru camera superioară (Consiliul de Stat) nu aveau loc alegeri. Membrii acesteia erau selectați de către Konstantin Päts, prin intermediul unor comitete corporatiste profesionale şi comerciale, formate mai înainte, şi de către organizații sociale care depindeau de guvern. Câțiva membri erau integrați *ex officio* în această cameră iar câțiva numiți de preşedinte. Estonia a căpătat astfel, în august 1937, o nouă Constituție, care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1938[464]. Camera inferioară, denumită Adunarea Reprezentanților Statului şi alcătuită din 80 de membri, era aleasă în mod direct de către cetățeni. Preşedintelui şi-a asumat prin noua Constituție puteri legislative şi mai largi decât în 1933.

Preşedintele numea cabinetul condus de un prim-ministru. Avea dreptul de veto împotriva legilor adoptate de Parlament. Vetoul prezidențial a fost întărit: numai o majoritate absolută în ambele camere sau o majoritate de 3/5 a Camerei Deputaților puteau înlătura vetoul prezidențial[465]. Decretele sale aveau nevoie de contrasemnătura unui ministru pentru a fi valabile, şi puteau fi legiferate doar în perioada în care Parlamentul nu se afla în sesiune. Preşedintele era ales de un colegiu electoral alcătuit din membrii Parlamentului şi reprezentanții administrației locale.

În vederea alegerilor pentru Adunarea Reprezentanților Statului, *Isamaaliit* a fondat "Frontul Național pentru Implementarea Constituției". Celelalte partide politice au fost interzise dar candidați ai opoziției, acționând ca independenți, şi-au depus candidaturile în 72 din cele 80 de districte electorale. Biroul Statistic Central de Stat nu a dat publicității rezultatul oficial al alegerilor. Datele existente arată că candidații opoziției au obținut 238.000 de voturi în vreme ce candidații Frontului numai 208.000 voturi. Datorită votului electoral de tip majoritar numai 26 dintre candidații opoziției au intrat în camera inferioară a Parlamentului. Iar 10 dintre aceştia au susținut Frontul în forul legislativ. Opoziția avea dreptul de a vorbi în mod liber în această cameră. Discursurile opoziției nu apăreau însă în presă.

Pentru alegerile prezidențiale s-au prezentat numai doi candidați: Konstantin Päts şi Jaan Tõnisson. În mod firesc, datorită controlului exercitat asupra vieții politice interne, Päts a fost cel ales.

În ciuda inexistenței libertății democratice, Estonia a cunoscut pe plan economic un progres substanțial în anii 1930. Economistul american Colin Clark, citat de liderul social-democrat estonian August Rei, arăta că salariul mediu în Estonia era de 341 de dolari. Cifra era mai mică decât cea din Suedia (695), Danemarca (680), Finlanda (380), Letonia (345), dar mai mare decât în cazul Italiei (338), Bulgariei (259) sau României (243). Din această sumă estonienii cheltuiau circa 41,8% pentru hrană[466].

[463] Lee Kendall Metcalf, *op.cit.*, p. 339.
[464] Pe plan extern, în decembrie 1938, a fost adoptată Legea Neutralității, Peeter Vares, Olga Zhuryari, *op.cit.*, p . 6.
[465] Lee Kendall Metcalf, *op.cit.*, p. 339.
[466] August Rei, *Have the Small states a right to freedom and independence?*, Boreas Publishing Co., 1946, p. 25.

Letonia

Problema reconstrucției în Letonia

La sfârşitul ostilităților cu Rusia, în 1920, guvernul Ulmanis nu era nevoit să pornească de la zero. În activitatea sa de trei ani guvernul reuşise să pună la punct o maşinărie administrativă. Un corp diplomatic embrionar fusese de asemenea creat. La 1 mai 1920 a fost convocată Convenția Constituțională (*Satversmes Sapulce*) alcătuită din 150 de membri aleşi. Convenția s-a confruntat cu dificultăți incomensurabile. Înainte de război, pe teritoriul viitorului stat leton trăiau 2,5 milioane oameni. La mijlocul anilor 1920, după întoarcerea refugiaților, mai erau doar 1,7 milioane, o scădere de o treime. Circa 150.000 dintre letoni locuiau în Uniunea Sovietică, mulți dintre aceştia fiind bolşevici. Mijloacele industriale şi de transport importante fuseseră mutate în interiorul Uniunii Sovietice. Industria era paralizată. Un sfert dintre proprietățile agricole fuseseră distruse. Sistemul monetar, în care circulau multe monede fără valoare, se afla la pământ. Piața rusească de export dispăruse iar alte piețe nu fuseseră încă deschise. Puterile Antantei solicitau Letoniei să le despăgubească pentru cheltuielile făcute în perioada asistenței oferite pentru eliberare.

Sistemul financiar a fost refăcut prin punerea în circulație a 200 de milioane de ruble letone în bonuri de tezaur. În anul 1922 rublele au fost înlocuite de lats, la paritatea de 50 de ruble pentru un lats. De asemenea, Biserica Luterană, dominată de secole de germanii baltici, a fost letonizată din momentul adoptării unui nou statut în 1922. Biserica era condusă de un leton, episcopul Kārlis Irbe, şi avea în componență 325 de congregații. Biserica Romano-Catolică consta din 177 de congregații[467].

Un Comitet al Convenției a conceput o constituție (*Satversme*). La 15 februarie 1922 Convenția a aprobat prin vot Constituția Letoniei. Constituția avea două părți prima abordând structurile de reprezentare ale națiunii şi statului, a doua drepturile şi obligațiile cetățenilor. Letonia era alcătuită din patru diviziuni importante: Vidzeme, Latgale (în loc de Letgalia), Kurzeme şi Zemgale, ultimele trei având numele societăților tribale precreştine. Letonia era proclamată republică democratică cu un Parlament unicameral (Saeima) constând din 100 de membri, aleşi pentru un mandat de trei ani. Preşedintele era ales cu o majoritate simplă de Saeima. Cabinetul, responsabil în fața Parlamentului, era condus de un prim-ministru. O lege electorală "excesiv de liberală", după cum bine remarca istoricul Andrejs Plakans, votată în iunie 1922, permitea oricărui grup de cetățeni, care aveau peste 21 de ani, să propună o listă de candidați pentru Saeima în oricare dintre cele cinci districte electorale (Vidzeme, Kurzeme, Latgale, Zemgale, oraşul Riga). Constituția folosea conceptul de națiune letonă (*latviešu tauta*). Constituția garanta respectarea proprietății precum şi a drepturilor şi libertăților politice şi individuale[468].

[467] Andrejs Plakans, *The Latvians...*, p. 122-124.
[468] *Ibidem*, p. 126-127.

Reforma agrară

Deplasările de populație de pe teritoriul leton au avut ca rezultantă o scădere drastică a procentului populației urbane (de la 40,3% în 1914 la 23,5% în 1920). De asemenea, în Letonia exista o populație numeroasă lipsită de proprietate, estimată la circa 40-50% din totalul populației letone. În schimb, circa 4% din populație deținea 60% din proprietatea funciară. Această populație lipsită de proprietate putea fi ușor câștigată de ideile bolșevice. Mai mult, proprietarii mari şi mijlocii, majoritatea germani, dar şi polonezi în Letgalia, erau asociați de letoni cu vechea castă a privilegiaților. Mai mult, aceste minorități conspiraseră împotriva statului leton încă de la fondarea acestuia[469]. Letonia nu-şi putea permite, aşa cum vecinele ei baltice sau România nu şi-au permis, să lase controlul unei jumătăți din proprietatea rurală în mâinile minoritarilor. Ar fi fost un risc politico-social şi național mult prea mare. Evident, era vorba de o proprietate privată, şi aceasta trebuia respectată până la o anumită limită.

La 16 septembrie şi 21 decembrie 1920 au fost adoptate legile de reformă agrară. Legile prevedeau naționalizarea proprietăților rurale care depăşeau dimensiunea de 110 hectare. Din pământul expropriat era creat un fond funciar guvernamental administrat de state până ce acesta era redistribuit. Redistribuirea s-a făcut în perioada 1920-1937. Prin expropriere au fost preluate în seama statului 9,2 milioane acrii de pământ[470]. 81% din această suprafață a fost preluată din proprietatea privată. Dezbaterile parlamentare din 1920 şi 1924 au dezbătut chestiunea compensației. Decizia Saeimei a fost să nu se acorde compensație pentru pământul preluat, ceea ce transforma practic achiziționarea acestor suprafețe de pământ într-o confiscare. Aşa au perceput chestiunea şi germanii baltici care au făcut apel, fără succes, la Liga Națiunilor. Pe de altă parte, trebuie admis că suma pe care ar fi trebuit să o plătească populația împroprietărită sau guvernul ar fi fost uriaşă, dacă s-ar fi luat în calcul valoarea reală a pământului confiscat.

Împroprietărirea țăranilor a început imediat, pentru a conferi noului stat stabilitate politică şi legitimitate. Au fost favorizate persoanele care au servit în cadrul forțelor armate în timpul creării republicii. La mijlocul anilor 1920 procesul de redistribuire a pământului a atins apogeul. Până în 1937 circa 143.000 de proprietăți fuseseră create sau suplimentate prin legea agrară (circa 52% din totalul de proprietăți din 1935). Circa 85% dintre aceste proprietăți aveau mai puțin de 30 de hectare. Legea agrară şi-a atins obiectivul de a diminua tensiunile sociale şi a consolida națiunea. Cele mai multe proprietăți erau prea mici pentru a fi viabile şi le lipseau maşinile agricole, ceea ce a generat nemulțumiri care au avut repercusiuni la nivel politic[471].

Sistemul politic parlamentar şi partidele politice letone

Primele alegeri desfăşurate conform noii legislații au avut loc în octombrie 1922. Alegerile din aprilie 1920 pentru Convenția Constituțională demonstraseră că exista o

[469] Herbert A. Grant Watson, *op.cit.*, p. 43-44.
[470] Un acru are 4,047 m², deci suma totală a fost de 37.232.400 m².
[471] Andrejs Plakans, *The Latvians...*, p. 125-126.

abundenţă de idei şi partide politice: 700.000 de cetăţeni cu drept de vot votaseră 150 de deputaţi din 16 partide sau grupuri. Partidele dominante în Convenţie au fost Partidul Social-Democrat (cu 57 de deputaţi), Uniunea Agrară (cu 26) şi Partidul Fermierilor Letgalieni (17). Între 1922 şi 1934 s-au desfăşurat alegeri pentru patru Saeimas (1922, 1925, 1928, 1931) şi au fost formate 13 guverne. Rata participării la vot a rămas ridicată în tot acest timp (82%, 74%, 79% şi 80%). Numărul de deputaţi ai celor două mari partide şi curente ideologice, social-democrat şi agrarian, a manifestat o tendinţă descrescătoare. Social-democraţii au evitat participarea la coaliţiile de guvernare, luând parte la numai două cabinete de coaliţie, şi în general menţinându-se în opoziţie. Totuşi, doi social-democraţi, F. Vesmanis (1922-1925) şi Pauls Kalniņš (1925-1934), au fost preşedinţi în toate cele patru Saeimas democratice. În contrast, Uniunea Agrară a dominat oficiile guvernamentale. Trei dintre cei patru preşedinţi interbelici ai Letoniei au fost membri ai Uniunii Agrare: Jānis Čakste, Alberts Kviesis şi Kārlis Ulmanis. Miniştrii agrarieni au participat la 11 dintre cele 13 cabinete. Agrarienii au deţinut poziţia de prim-ministru în 10 cabinete. În general, aceleaşi persoane erau alese în Saeimas, existând o continuitate evidentă din acest punct de vedere. Letonii erau grupul naţional dominant în Parlament cu peste 80% dintre fotoliile parlamentare[472].

Din punct de vedere al orientărilor ideologice, Andrejs Plakans decelează cinci blocuri importante:

- socialiştii, dominaţi de social-democraţi, care au obţinut între 28 şi 38 de locuri în toate cele patru Saeimas. Bundul socialist evreiesc, Social-Democraţii de dreapta, Blocul Ţărănesc şi Muncitoresc de sorginte comunistă au reprezentat de asemenea stânga politică;
- centru-stânga, care a obţinut între 9 şi 13 fotolii parlamentare, avea ca cel mai important reprezentant Partidul Centrului Democratic, dar şi grupări mici precum Uniunea Economică, Progresiştii Letgalieni şi Noii Fermieri;
- agrarienii, care câştigau între 25 şi 34 de fotolii, fiind apropiaţi ca popularitate de socialişti, erau reprezentaţi de Uniunea Agrară, dar şi de Micii Proprietari, Fermierii Creştini Letgalieni şi Fermierii Creştini Zemgalieni;
- dreapta, care a primit 8 sau 9 fotolii, a fost reprezentată de Uniunea Creştină, Uniunea Letgaliană şi Naţionaliştii Creştini;
- minorităţile naţionale, care au obţinut între 15 şi 19% din voturi în toată această perioadă, au fost reprezentate de Partidul German, cinci grupări ruseşti diferite şi trei evreieşti, precum şi de Partidul Polonez[473].

Deşi Letonia a avut în frunte guverne de coaliţie, lipsa de orizont şi pragmatism politic, precum şi incapacitatea de a construi un compromis politic durabil, au afectat stabilitatea politică letonă.

[472] *Ibidem*, p. 129.
[473] *Ibidem*, p. 130.

Lovitura de stat din 1934

La începutul anilor 1930 Letonia a fost afectată de criza economică mondială. Criza a dus la diminuarea producției industriale şi a comerțului exterior, precum şi la sporirea şomajului. Încrederea în capacitatea instituțiilor democratice de a rezolva problemele generate de criza economică s-a diminuat. Diviziunea între partide şi lupta dintre acestea au început să fie criticate. Ministerele şi agențiile guvernamentale erau însă considerate a fi eficiente. Dreapta considera că singura soluție pentru eficientizarea funcționării sistemului politic era crearea unui stat prezidențial. Saeimas s-a opus propunerii Uniunii Agrare de la începutul anului 1934 de a fi sporită autoritatea preşedintelui.

În această situație susținătorii reformei constituționale au decis să realizeze această schimbare printr-o lovitură de stat. La 15 mai 1934 K. Ulmanis (1877-1942) şi susținătorii săi au acționat. Ulmanis avea susținerea armatei letone precum şi pe aceea a gărzii naționale (Aizsargi). Lovitura de stat a fost pașnică. Posibilii oponenți - mai ales politicienii social-democrați - au fost arestați pentru un timp. Ulmanis a concediat Parlamentul şi partidele politice şi a început să guverneze ca prim-ministru al unui guvern numit chiar de el însuşi. Preşedintele Alberts Kviesis a rămas preşedinte al statului până la sfârşitul mandatului său în 1936, după care oficiile de preşedinte şi prim-ministru au fost unite.

Autoritarismul leton

Judecat prin comparație cu regimurile politice autoritare sau dictatoriale din Europa interbelică, regimul politic din Letonia a fost unul moderat: nu au existat ucideri în masă, acțiuni violente, deținuți politici pe termen lung, intimidarea realizată prin intermediul folosirii sistematice a terorii de stat. Exista însă o poliție politică care urmărea îndeaproape acțiunile cetățenilor letoni, mai ales a acelora care aveau convingeri politice opuse guvernului, precum şi o cenzură destul de eficientă. Ulmanis a fost un preşedinte popular aşa încât nu a existat prea multă opoziție față de acțiunile întreprinse de acesta. Ulmanis era privit de admiratori ca un gospodar (*saimnieks*) care avea dreptul moral de a ghida viețile concetățenilor săi şi de a proteja imaginea unității naționale letone în ochii străinătății. El însuşi se intitula Conducătorul (*Vadonis*). Ulmanis accentua în discursul său politic teme precum unitatea națională, munca, virtuțile rurale, credința că letonul este născut şi destinat să rămână fermier, precum şi necesitatea ca Letonia să supraviețuiască în cadrul economiei mondiale[474]. Regimul Ulmanis se lăuda cu stabilitatea politică şi culturală adusă de înlăturarea partidelor politice.

La 15 mai 1939, de pildă (de ce oare dictatorii îşi celebrează şi arată forța şi autoritatea şi mai viguros chiar înainte de a fi înlăturați de la putere?), regimul Ulmanis a fost celebrat la împlinirea a cinci ani de la preluarea puterii. Ministrul britanic la Riga descria atmosfera acestei aniversări: străzile au fost decorate, s-au desfăşurat parade, servicii religioase, s-au depus coroane de flori la mormintele celor

[474] *Ibidem*, p. 133-134.

căzuți în luptă, s-au desfășurat procesiuni cu torțe şi au explodat artificii. Preşedintele s-a adresat unei audiențe reprezentative la Opera Națională şi apoi a avut numeroşi invitați la palatul unde-şi avea reşedința. Ministrul Orde sublinia popularitatea reală a regimului. Pentru un reprezentant al unui stat democratic, aşa cum era Orde, tot acest spectacol al unui stat autoritar era impresionant prin organizarea sa: "nimic nu a lipsit, iar organizarea tuturor acestor manifestări a fost realizată excelent"[475].

Din punct de vedere economic, Ulmanis a beneficiat de sfârşitul depresiunii mondiale: produsul național brut a crescut, la fel ca şi exportul, guvernul devenind actor în jocul economic. Ulmanis a transformat statul după modelul corporatist al lui Mussolini. Guvernul era forța care stabilea direcțiile de acțiune şi acționa ca conciliator în agricultură, muncă, arte, asigurări sociale. Regimul purta însă şi germenii xenofobiei. După 1934 elementele neletone - germani, evrei, ruşi - au fost eliminate din pozițiile de influență pe care le dețineau mai ales în viața economică.

Riga

Capitala Letoniei era un fel de stat în stat. Oraşul, care avea 385.063 locuitori în 1935, cuprindea aproape 20% din întreaga populație a Letoniei. Riga era fascinantă şi a atras un continuu flux de noi locuitori din zonele rurale. Proporția de letoni din Riga a crescut de la 42,2% în 1913 la 63% (numai oraşul Daugavpils mai avea o proporție aşa de mică de letoni). În Riga minoritățile cele mai numeroase erau evreii (11%), germanii (10%), ruşii (8,6%) şi polonezii (4%). Riga nu era astfel un oraş pur leton ci unul cosmopolit.

În 1919 a fost creată în Riga Universitatea Letonia, Conservatorul şi Academia de Artă. Muzeele, bibliotecile publice, cele 116 şcoli elementare şi secundare şi 61 de tipografii erau amplasate în Riga[476].

Lituania

Lituania a fost administrată de Rusia timp de un secol şi trei decenii. Populația nativă nu era membră a clasei superioare. În 1923 44,1% din populație era neştiutoare de carte. Minoritățile naționale educate erau reprezentate astfel în număr mare în administrația noului stat. Astfel, deşi circa 84% din populație era alcătuită din lituanieni, numai 63% dintre angajații statului erau de naționalitate lituaniană. Cea mai mare minoritate națională o reprezentau evreii cu un procentaj de 8%. 3,3% erau polonezi, 2,5% ruşi şi 1,4% germani. Inițial Lituania a fost o țară agrară cu aproximativ 79% din populație lucrând în acest sector.

Adunarea Constituantă, aleasă în aprilie 1920, a fost dominată cu o majoritate absolută de creştini-democrați. În 1920 a fost votată o constituție temporară. În 1922 a fost adoptată constituția parlamentară finală. Parlamentul Național unicameral (Seimas) alcătuit din 78 de membri era ales prin reprezentare proporțională. Guvernul era responsabil în fața Seimas. Aceeaşi instituție alegea şi preşedintele.

---

[475] B.D.F.A., *vol. 67, Scandinavia and Baltic States, January-December 1939* (Orde, Riga, către vicontele Halifax, Londra, 26 mai 1939).
[476] *Ibidem*, p. 135-137.

Capitala proclamată a statului lituanian era Vilnius, centrul Lituaniei medievale. În octombrie 1920 Polonia a ocupat teritoriul Vilnius. Situația a fost acceptată pe plan internațional la sfârșitul anului 1922. Lituania a refuzat să accepte această stare de lucruri. Astfel legea marțială, în vigoare de la războiul de eliberare din 1919, nu a fost abolită. În ianuarie 1923 Lituania a ocupat Memelul, teritoriu cu o majoritate germană. În februarie 1923 şi mai 1924 situația a fost acceptată pe plan internațional. Singura frontieră nedisputată a Lituaniei era astfel cea din nord cu Letonia, stabilită de o comisie arbitrară internațională. Marii proprietari polonezi şi ruşi doreau să-şi păstreze pământurile, comuniştii doreau integrarea în Uniunea Sovietică iar populația lipsită de pământ care luptase în războiul de independență dorea împroprietărirea ca recompensă.

Reforma agrară şi transformările sociale

O mică parte a societății deținea suprafețe întinse de pământ. Parlamentul din 1922 a votat reforma agrară. Aceasta a avut numeroase consecințe politice, economice şi sociale:

- țăranii fără pământ au devenit mici proprietari;
- dominația marilor proprietari polonezi şi ruşi a fost întreruptă iar puterea economică a fost transferată populației native;
- aceasta a susținut partidele democratice şi statul lituanian;
- comuniştii au pierdut susținerea avută în mediul rural;

Reforma agrară a dus la crearea a circa 40.000 de ferme noi. Pe baza producției acestora s-a dezvoltat şi industria alimentară: se produceau zahăr, procesarea cărnii şi a laptelui. Cea de-a doua ramură a economiei a fost industria textilă[477]. Reforma agrară nu a micşorat în mod necesar exodul rural. Procentul de populație urbană a sporit de la 13% în 1913 la 27% în 1940. Numărul de analfabeți s-a redus iar suprareprezentarea minoritarilor în birocrație s-a diminuat. Au fost înființate numeroase instituții culturale. În 1922 a fost creată Universitatea din Kaunas, în 1924 Academia Agricolă, în 1936 Academia Veterinară, în 1933 Conservatorul, în 1931 Academia Militară.

Partidele politice

Dreapta democratică era alcătuită din Partidul Creştin-Democrat. Acesta era susținut de biserica catolică şi accentua rolul bisericii în viața națională a lituanienilor. Baza sa ideologică o reprezentau ideile catolice ceea ce favoriza existența unui suport de masă pentru acest partid. Partidul era naționalist şi antipolonez. Partidul Creştin-Democrat denunța comunismul ca fiind subversiv la adresa moralității națiunii lituaniene. Partidul a susținut reformele agrare ca pe un antidot la comunism (cu acordarea însă de compensații). Fiind un partid catolic, această formațiune politică susținea sanctitatea ființei umane şi a proprietății private, precum şi declararea catolicismului ca religie de stat. Susținut de biserica catolică,

[477] Saulius Žucas (editor), *Lithuania...*, p. 166.

partidul a organizat numeroase societăţi catolice şi organizaţii sindicale. Federaţia Muncii şi Uniunea Fermierilor au nominalizat candidaţi proprii la alegeri dar au format întotdeauna coaliţii cu creştin-democraţii[478].

Uniunea Populistă Ţărănească Lituaniană se afla la stânga partidelor democratice. În privinţa politicii sociale şi economice Uniunea nu se afla foarte departe de creştin-democraţi. Ca şi în cazul acestora din urmă, baza socială cea mai puternică a populiştilor o reprezentau ţăranii. Uniunea se opunea însă influenţei bisericii catolice în educaţie şi administraţie. Uniunea poate fi cel mai bine descrisă ca fiind un partid social-liberal. În programul acestei formaţiuni politice figurau cereri precum: libertăţi democratice, distribuirea pământurilor domeniale către ţărani, adoptarea unei legi a asigurărilor sociale şi gratuitatea educaţiei[479].

Partidul Social-Democrat Lituanian avea printre membrii săi numeroşi intelectuali, evrei şi reprezentanţi ai celorlalte minorităţi naţionale. Partidul era favorabil proprietăţii private şi se opunea comunismului. Mesajul partidului se adresa muncitorilor urbani şi rurali. P.S.D. încercat să obţină dominaţia asupra sindicatelor. Programul P.S.D. viza o socializare graduală şi constituţională. Partidul împărtăşea sentimentele naţionale ale celorlalte formaţiuni politice lituaniene şi recunoştea valoarea proprietăţii private.

Partidul Comunist Lituanian a fost interzis şi acţiona ca o formaţiune ilegală. În noiembrie 1918 Rusia Sovietică anulase tratatul de la Brest-Litovsk, pătrunsese în Lituania şi formase un guvern comunist cu scopul de a alipi Lituania. Guvernul a eşuat însă. Partidul avea un număr mic de membri, ca şi omoloagele din România sau Polonia, şi tot ca acestea lucra în strânsă colaborare cu Moscova, care-l privea ca pe o unealtă în declanşarea revoluţiei mondiale. Iniţial, comuniştii au boicotat în întregime alegerile lituaniene, pentru ca mai apoi să stabilească o organizaţie de front, Grupul de Muncă, care a obţinut câteva locuri în Parlament[480].

Partidul Naţional al Progresului a format, în august 1924, Uniunea Naţionalistă Lituaniană, denumită popular Tautininks. Acest partid de dreapta era deschis numai cetăţenilor de etnie lituaniană. Partidul susţinea ideea unei armate puternice şi a unui lider autoritar. Această formaţiune politică a criticat reformele iniţiate de Partidul Creştin-Democrat şi Partidului Social-Democrat. Datorită atitudinii sale de respingere a reformei agrare, partidul a fost nepopular. Tautininks avea însă susţinători proeminenţi de talia preşedintelui Lituaniei din anii 1919-1922, Antanas Smetona, şi primului ministru din anul 1918, Augustinas Voldemaras. Partidul accentua rolul personalităţilor în viaţa politică.

Situaţia politică

Până în 1922 a existat o coaliţie între cele două partide mari, Partidul Creştin-Democrat şi Uniunea Populistă Ţărănească Lituaniană. După alegerile din 1922 cele două partide nu s-au înţeles în privinţa politicii clericale şi coaliţia s-a destrămat. În

[478] Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalis, Alfred Erich Senn, *Lithuania...*, p. 41.
[479] *Ibidem.*
[480] *Ibidem*, p. 42.

cadrul alegerilor din 1923 Partidul Creştin-Democrat a câştigat o majoritate absolută în Seimas. Numai în doi ani (1924-1925) partidul a instalat trei prim-miniştri. Liderii partidului erau acuzaţi de corupţie. În aprilie 1926 Vaticanul a inclus teritoriul Vilnius în cadrul provinciei ecleziastice poloneze. Aceasta semnifica o recunoaştere indirectă a anexării acestui teritoriu de către Polonia. Partidul Creştin-Democrat, apropiat de cercurile ecleziastice, a pierdut astfel alegerile din 1926.

O coaliţie între Uniunea Populistă Ţărănească Lituaniană şi Partidul Social-Democrat, susţinută de reprezentanţii minorităţile evreiască şi poloneză, a câştigat majoritatea absolută. Coaliţia era bazată pe anticlericalism şi opoziţia faţă de creştin-democraţi care reprezentau un liant al coaliţiei. Noul guvern i-a amnistiat pe comunişti, a abolit Legea Marţială şi a încheiat un tratat de neagresiune cu Uniunea Sovietică. Susţinerea financiară acordată bisericii catolice a fost tăiată. Guvernul a pregătit un proiect de lege care prevedea înregistrarea civilă a naşterilor, morţilor şi căsătoriilor. Era avută în vedere şi aducerea în judecată a oficialilor creştin-democraţi corupţi. Camera de Agricultură, influenţată de fostul partid de guvernare, a fost dizolvată. Făcând apel la minorităţile etnice, guvernul a permis deschiderea a aproximativ 80 de şcoli poloneze. Armata, conservatorii şi creştin-democraţii, ca şi clerul catolic se aflau în opoziţie faţă de guvern.

Puciul din 1926

În decembrie 1926 armata, sub conducerea lui Povilas Plechavicius, au pus în scenă un puci sub pretextul unui plan comunist de înlăturare a guvernului. Puciul a primit susţinerea creştin-democraţilor şi a Tautininks. Preşedintele Grinius a fost arestat chiar în ziua în care împlinea 60 de ani. Armata a ocupat principalele instituţii publice, inclusiv Seimas. Această instituţie şi guvernul erau acuzate că au vândut ţara bolşevicilor. Seimas, având voturile creştin-democraţilor şi ale Tautininks, l-a ales pe Antanas Smetona ca preşedinte, şi pe Augustinas Voldemaras ca prim-ministru. Centrul politic şi stânga au boicotat Seimas. Puciul nu a întâmpinat însă o opoziţie reală, deoarece forţele armate reprezentau singurul factor de putere real în condiţiile lipsei de autoritate a guvernului. Smetona a susţinut un discurs în care a motivat necesitatea loviturii de stat sub deviza “Lituania s-a aflat la răscruce”. În continuare, Smetona a afirmat: “Datoria mea sacră, ca şi a oricărui lituanian, este să apăr naţiunea lituaniană în acest moment tragic al existenţei sale”[481]. Motivaţia acestui regim autoritar fiind făcută, Antanas Smetona nu mai avea decât să “liniştească” naţiunea lituaniană.

Autoritarismul lituanian

Organizare

Noul guvern a declarat Legea Marţială şi cenzura presei. Pin intermediul uniunilor profesionale guvernul a dorit să câştige susţinerea diferitelor părţi ale societăţii şi să învigoreze economia. Tautininks şi-a sporit maşina de partid şi a

[481] *Ibidem*, p. 56.

format o mişcare de tineret, "Lituania Tânără", susținând şi o miliție de tip italian (*Saulin Sajunga*).

Creştin-democrații doreau însă întoarcerea la sistemul democratic. Prin urmare, Seimas a dat vot de neîncredere guvernului. În aprilie 1927 Smetona a decis încetarea lucrărilor Seimas. Guvernul a elaborat o nouă Constituție care a intrat în vigoare în mai 1928. Preşedintele era ales, conform acestei legi fundamentale, de către "reprezentanții extraordinari". Această categorie cuprindea administrația statului şi unele organizații sociale dependente de guvern. Preşedintele numea guvernul. Când Seimas nu era în sesiune, preşedintele avea dreptul de a da decrete cu valoare de lege. Seimas nu avea practic drepturi. Prin câteva amendamente constituționale preşedintele a căpătat tot mai multă putere. Cultul despre "Conducătorul Poporului" (tautos vadas) a luat astfel naştere. Regimul a început o politică de lituanizare. Politica împotriva minorităților a fost aşa de vehementă încât aceasta a declanşat în 1936 protestele Germaniei şi Poloniei. În februarie 1938, din inițiativă guvernamentală ,a fost votată o nouă Constituție. Competențele preşedintele au fost extinse iar intervenția statului în economie a sporit. A crescut şi separarea dintre stat şi biserică. Însă drepturile minorităților au fost şi mai mult diminuate.

Spre meritul său, Antanas Smetona nu a încercat să direcționeze dezvoltarea, conținutul şi spiritul vieții culturale a țării. Cu stipendii guvernamentale, Smetona a încercat să susțină calitatea şi profesionalismul operei, baletului, teatrului lituaniene, şi să ajute la formarea unei elite culturale capabile. Universității Lituaniei, deschisă la 16 februarie 1922, i s-au adăugat în această perioadă numeroase alte instituții de cultură şi educație. Presa era bogată. În 1937 circulau 157 de periodice, incluzând 19 cotidiene (existau şi ziare în idiş sau ruseşte). Tirajul total al presei lituaniene era de 830.000 de exemplare. Țara a făcut progrese pe plan economic. Produsul național brut a ajuns la nivelul Poloniei, Bulgariei şi României[482].

Între 15 şi 17 iunie 1920 lituanienii Steponas Darius şi Stasys Girėnas au efectuat, cu un avion de dimensiuni reduse, denumit "Lituanica", un zbor de 37 de ore şi 11 minute, pe o distanță de 6.411 km. A fost al doilea zbor ca lungime din toate timpurile. Cei doi plecaseră de la New York şi doreau să ajungă în Lituania. Avionul s-a prăbuşit însă în Prusia Orientală. La 21-22 mai 1935 un alt aviator lituaniano-american, Felix Vaitkus, a reuşit să piloteze tot traseul propus de "Lituanica". În 1934 Antanas Gustaitis a realizat proiectul unui aeroplan, primul dintr-o serie construită la Kaunas, cunoscută sub numele de ANBO. O echipă de avioane ANBO IV, sub conducerea lui Gustaitis, a vizitat în 1934 capitalele europene, parcurgând nu mai puțin de 1.000 de km. În 1937 lituanienii au câştigat campionatul european de baschet de la Riga iar doi ani mai târziu pe cel de la Kaunas. În 1938, în Italia, femeile au câştigat medalia de bronz. Se năştea astfel entuziasmul lituanienilor pentru acest sport, care avea să le aducă mari satisfacții[483].

[482] *Ibidem*, p. 131-132.
[483] *Ibidem*, p. 132.

Opoziția lituaniană

Tautininks nu a fost capabil să obțină monopolul ideologic şi organizațional în societate. Biserica catolică şi creştin-democrații reprezentau cea mai credibilă opoziție. Ambele aveau influență asupra guvernului. În septembrie 1927 guvernul a semnat un contract cu Vaticanul care deslușea statutul juridic al bisericii în Lituania. Sistemul catolic de educație a fost menținut. În septembrie 1927 social-democrații şi țărăniștii au pus la cale o lovitură de stat nereușită[484].

Primul ministru Voldemaras dorea mai multă putere. Prin urmare, în 1929, Smetona[485] l-a demis pe Augustinas Voldemaras şi l-a numit pe cumnatul său, Juozas Tubelis, ca noul prim-ministru al țării. După o încercare de puci în 1934, Voldemaras a ajuns în închisoare.

În timpul crizei economice mondiale lipsa de satisfacție legată de situația economică a sporit. În 1935 fermierii au organizat o grevă pe care guvernul a oprit-o prin folosirea violenței. După aceea, guvernul a interzis activitatea oricărui alt partid politic, cu excepția Tautininks. Însă foştii lideri ai creştin-democraților şi ai Uniunii Populiste au cerut formarea unui guvern de coaliție cu participarea lor şi a Tautininks. Presiunea opoziției a forțat guvernul să permită convocarea unor noi alegeri pentru Seimas în iunie 1936. Însă numai administrația locală putea nominaliza candidați. În acest fel, Tautininks a obținut 46 de locuri iar restul de trei au mers la minoritatea germană.

Comparație între situațiile din Estonia, Letonia şi Lituania

Cauzele colapsului democrației în Estonia se regăsesc în comportamentele partidelor politice democratice. Partidele erau reprezentantele unor grupuri sociale speciale. Nu exista nici un singur partid care să acționeze pentru a unifica toate clasele sociale sau pentru unirea claselor mijlocii rurală şi urbană. Exista o neînțelegere evidentă între politicile economice preconizate de către diferite partide. Nici Partidului Național de Centru nu a putut uni stânga cu dreapta, fiind un partid eterogen. Stânga democratică se opunea reformelor constituționale. Partidele politice erau vinovate astfel de instabilitatea politică. După lovitura de stat, Konstantin Päts nu a susținut restabilirea partidelor. Autoritarismul estonian era de natură tolerantă. Nu au existat execuții ale oponenților politici cu excepția extremei drepte, iar autonomia culturală pentru minorități s-a menținut.

În Letonia Parlamentul nu a mai fost convocat după lovitura de stat, în ciuda faptului că Constituția de la 1922 nu a fost modificată. Constituția a fost pur şi simplu ignorată, situație repetată în România în timpul regimului Antonescu. Regimul era paternalist şi, din nou asemănător României antonesciene, era scoasă în relief personalitatea Conducătorului statului, Kārlis Ulmanis, gospodarul absolut care avea în grija sa interesele statului. Ulmanis pare a-şi fi păstrat popularitatea în tot timpul regimului său.

---

[484] *Ibidem*, p. 112.

[485] Smetona era un filosof care-l citea zilnic pe Platon. Lipsit de capacitatea de a decide şi foarte prudent, Smetona era însă un planificator remarcabil şi un om inteligent, vezi *Ibidem*, p. 122.

Regimul autoritar din Lituania era o formă de dictatură personală. Cu timpul, Estonia s-a îndreptat spre o democrație autoritară. În Lituania lipsea educația pentru democrație. Smetona era un președinte moderat dar se afla sub presiunea generației tinere din Tautininks care dorea o dictatură mai puternică şi visa la o Lituanie Mare. Pierderea Memelului, situația economică grea, intervenția împotriva grevei fermierilor au scăzut popularitatea președintelui.

Capitolul VI
SOCIETATE ŞI POLITICĂ
ÎN FINLANDA PERIOADEI INTERBELICE

Sistemul politic finlandez

Fragmentarea internă a Finlandezilor Vechi şi Noi în republicani şi monarhişti a dus la apariția a două noi partide la conferințele de la începutul lunii decembrie 1918. Cea mai mare parte a monarhiştilor au format Partidul Coaliției Naționale. Republicanii au fondat Partidul Progresului Național. Ideea de societate a Partidului Coaliției a fost bazată pe conservatorism. Țelurile sale cele mai importante erau apărarea rezultatelor victoriei din războiul civil, introducerea monarhiei şi o autoritate guvernamentală puternică.

Politica internă a Finlandei în anii 1920 a fost marcată de un limbaj conflictual moştenit din secolele precedente. Relațiile dintre burghezie şi socialişti (deşi o perspectivă maniheistă nu este cea mai adecvată, iar cititorul trebuie să ia în sens larg cele două forțe politico-sociale) s-au deteriorat şi mai mult ca urmare a războiului civil şi a epilogului acestuia. Limbajul conflictual s-a accentuat în perioada interbelică ca urmare a efervescenței naționaliste din perioada interbelică. Filosoful Ortega y Gasset observa în clasica sa lucrare „Revolta maselor" cauzele cele mai profunde ale naționalismului interbelic şi, totodată, anticipa că acest torent naționalist lăsa să se ascundă în sine şi apusul său şi naşterea în Europa a unei noi idei forță – aceea a unității europene.

Punctul de plecare al naționalismului finlandez (atât a finlandezilor vorbitori de limbă finlandeză, cât şi a celor ce vorbeau limba suedeză) a fost ideea național-romantică că naționalitatea se bazează pe limbă. De aici erau desprinse concluzii diferite. Vorbitorii de suedeză considerau logic să solicite un statut autonom, autoguvernare (incluzând aici jurisdicția unor instituții legislative şi executive speciale în cadrul unor districte dominate de populație vorbitoare de limba suedeză), unități armate speciale în care limba de comandă să fie suedeza. Tot ceea ce suedezii au obținut a fost însă o dioceză proprie şi un departament special în cadrul Ministerului Educației.

Ca un câştig adițional poate fi considerat faptul că legea cu privire la utilizarea administrativă a celor două limbi, finlandeza şi suedeza, a fost, în cele din urmă, promulgată ținând cont în mare măsură de cerințele vorbitorilor de suedeză. În schimb, cu toate eforturile vorbitorilor de suedeză, ale universităților suedeze şi ale ambasadorului Suediei la Helsinki, legea cu privire la limbile de predare în cadrul Universității din Helsinki, elaborată în 1923, stabilea că instrucția se va face în fiecare din cele două limbi, în funcție de proporția în care erau reprezentați studenții celor două comunități lingvistice. S-a ajuns astfel în situația în care mulți profesori, a căror limbă maternă era suedeza, să predea în finlandeză. Presiunile venite din exterior au generat o reacție a finlandezilor vorbitori de finlandeză. Chestiunea limbii de educație a fost un factor declanşator al mişcării „Finlandezilor Adevărați". Preluând din

național-romantism ideea că naționalitatea şi statul îşi aveau rădăcinile în limbă, şi constatând că doar 11% dintre locuitorii Finlandei vorbeau suedeză, „Finlandezii Adevărați" au cerut constituirea unei Finlande monolingvistice. În concepția lor, limba suedeză era îndreptățită numai la recunoaşterea ca o limbă locală vorbită în comunitățile vorbitoare de suedeză.

De la o discuție publică până la o polemică politică distanța nu a fost extrem de mare. Uniunea Agrară a preluat principii ale mişcării "finlandezilor adevărați" în programul său. Uniunea a folosit aceste principii propagandistic, în mod practic neinsistând în mod deosebit asupra aplicării lor. Conservatorii din Partidul Coaliției Naționale şi liberalii Partidului Progresist nu au acordat mişcării decât un sprijin parțial. Social-democrații, atât din motive ideologice, cât şi din cauze practice (existența unei susțineri din partea unui segment al finlandezilor vorbitori de suedeză), au considerat chestiunea ca fiind lipsită de importanță. Studenții vorbitori de finlandeză de la universitate au constituit însă segmentul cel mai important de susținători ai acestei teze. Antagonismul dintre cele două facțiuni lingvistice a făcut ca o serie de Mecena ai culturii să fondeze la Turku două universități private: una suedeză (1918) şi alta finlandeză (1922).

Studențimea din toate epocile a jucat un rol important în viața publică a unei țări sau comunități. Studenții finlandezi voluntari care luptaseră alături de karelieni împotriva Armatei Roşii şi-au manifestat activismul public prin fondarea Societății Academice Kareliene. Scopul principal al acesteia era de a susține aspirațiile naționaliste ale populațiilor înrudite. Datorită faptului că ideologia sa contravenea intereselor politicii externe finlandeze şi nu avea nici sorți reali de izbândă, Societatea a început, treptat, să se concentreze asupra întăririi statului finlandez. Ideea unui stat puternic includea principiul unei limbi unice.

Mişcarea muncitorească moderată şi-a reluat treptat activitatea. Din iunie un grup în frunte cu Väinö Tanner[486] a început să publice "Suomen Sosialidemokraatti", care a apărut cu regularitate începând din septembrie. În vara anului 1918 Tanner a vizitat Suedia şi Danemarca. Într-un interviu acordat presei suedeze, Tanner a subliniat coordonatele unui nou program pentru P.S.D. El a afirmat că social-democrația finlandeză îşi va baza activitatea pe modelul scandinav şi occidental. Conferința P.S.D. din decembrie 1918 l-a ales pe Tanner ca preşedinte. P.S.D.-ului i s-a permis ca, la trecerea spre anul 1919, să ia parte la alegerile locale, unde a reuşit să câştige peste o treime din voturi.

Totuşi, mişcarea muncitorească s-a fragmentat în perioada interbelică datorită evenimentelor din 1918. Partidul Comunist Finlandez a fost fondat de emigranții roşii

[486] Väinö Tanner (1881-1966) a fost fiul unui feroviar şi a ajuns să fie unul dintre cei mai influenți şi respectați oameni politici finlandezi. În 1907 Tanner a devenit membru al Dietei şi în 1910 a ajuns chiar vicepreşedinte al acestei instituții. A devenit ministru de finanțe în Senatul lui Oskari Tokoi din 1917. În această perioadă a ajuns la concluzia că interesele Finlandei nu puteau fi apărate decât în conjuncție cu cele ale Rusiei. S-a opus revoluției roşii din 1918. La sfârşitul anului 1918 a fost o alegere firească pentru a crea un nou început pentru P.S.D. Alături de Paasikivi, Väinö Tanner a fost extrem de important în negocierea Tratatului de la Tartu cu Rusia din 1920, vezi http://www.kansallisbiografia.fi/english.html.

în Moscova în vara anului 1918[487]. În momentul în care social-democraţii, un an mai târziu, la congresul partidului lor, sub conducerea lui Väinö Tanner, au adoptat tactica luptei parlamentare, o minoritate revoluţionară, cuprinzând aproximativ o treime dintre membrii acestei formaţiuni politice, au votat împotrivă. Cei mai radicali membri ai acestei minorităţi au fost expulzaţi din cadrul partidului. În august-septembrie 1919 la Moscova a luat naştere Partidul Comunist Finlandez în frunte cu Otto Kuusinen, Y. Sirola şi Kullervo Manner. Manifestul din februarie 1919 al P.C.F. intenţiona să provoace o nouă revoluţie armată în Finlanda. Comuniştii au început o activitate "subterană" în Finlanda. Refugiaţii roşii finlandezi, care trăiau în Suedia, constituiau un element de sprijin în activitatea P.C.F. La sfârşitul lunii mai 1919, Kuusinen a sosit în secret în Finlanda pentru a câştiga controlul asupra organizaţiilor P.S.D. şi a pregăti o revoluţie armată. Kuusinen a rămas ascuns în Finlanda mai mult de un an. În acest răstimp s-a convins că nu exista perspectiva unei alte revoluţii armate în această ţară[488].

Opozanţii lui Tanner au avut succes în încercarea lor de a prelua sub control un număr de organizaţii muncitoreşti, precum ligile femeilor şi tineretului[489]. Această minoritate nu a reuşit însă să ajungă să controleze executivul Partidului Social-Democrat. Ea a alcătuit însă un nou partid politic, aflat la stânga P.S.D., intitulat Partidul Muncitorilor Socialişti (1920), şi condus de Arvo Tuominen. Partidul nou format, mai radical decât P.S.D.-ul din care se desprinsese, urmărea instaurarea dictaturii proletariatului, dar, în acelaşi timp, accepta şi calea luptei parlamentare, pentru a-şi atinge scopurile, şi se opunea executării ordinelor venite din afara ţării. Cu toate acestea, influenţa partidului lui Tuominen la Moscova a fost mai mare decât cea a comuniştilor emigranţi, al căror număr era destul de mic. Un membru marcant al Partidului Comunist din Finlanda, care a petrecut mult timp desfăşurând activităţi subversive în Finlanda, O.V. Kuusinen, a ajuns însă să fie privit drept favoritul bolşevicilor ruşi. Ca şi în cazul omologului său român, executivul Partidului Comunist era alcătuit din activişti care-şi desfăşurau activitatea în Finlanda, dar aceştia erau obligaţi să accepte ordinele conducerii comuniste aflate pe teritoriul sovietic.

În 1922 comuniştii au luat parte la alegerile parlamentare şi au obţinut 27 de mandate. Ca şi în multe alte ţări europene, aproximativ în aceeaşi perioadă, şi în Finlanda guvernul format de agrarienii lui Kyösti Kallio a acuzat grupul parlamentar comunist de trădare şi a scos în afara legii formaţiunea lor politică. Sub numele de Organizaţia Electorală a Muncitorilor Socialişti şi a Micilor Proprietari, comuniştii şi-au continuat activitatea politică publică, în paralel desfăşurând şi o activitate subterană.

---

[487] Programul P.C.F. a fost adoptat la 29 august 1918 şi afirma că "Republica Socialistă Sovietică a proletariatului rus...este singura patrie adevărată a proletariatului revoluţionar mondial...şi trebuie apărată de comuniştii din toate ţările...", D.G. Kirby (editor), *Finland...*, p. 244-245, document 144.

[488] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 127.

[489] A.F. Upton (with contributions by Peter Rohde and Å. Sparring*), The Communist Parties of Scandinavia and Finland*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1973, p. 126.

Evident, nu era un secret pentru nimeni că Organizație Electorală era reprezentanta comuniștilor. În cadrul mișcării sindicale, comuniștii au colaborat uneori cu social-democrații. Organizația Sindicatelor din Finlanda, deși dominată de extrema stângă, nu s-a alăturat Profinternului comunist[490]. Dar nici Internaționalei Sindicale Social-Democrate de la Amsterdam. Pe plan politic, însă, social-democrații şi comuniștii au început să se distanțeze tot mai mult în chestiuni esențiale precum cea a socializării mijloacelor de producție sau problema agrară. Astfel, Tanner a atras asupra sa blamul din partea radicalilor de stânga şi de dreapta şi a câștigat simpatia cercurilor moderate.

În anii 1920 comuniștii s-au întrecut cu social-democrații pentru controlul organizațiilor sindicale[491]. Comuniștii au obținut controlul asupra Organizației Centrale Sindicale încă din 1920. Nivelul de organizare al acesteia era însă foarte scăzut. Numărul său de membri a sporit doar odată cu creşterea economică din 1926. Angajatorii nu recunoşteau drepturile contractuale ale organizațiilor sindicale şi au recurs la presiuni asupra acelor muncitori care erau implicați în activități sindicale. Angajatorii aveau la dispoziție şi organizația *Vientirauha Oy*, fondată în 1920, şi condusă de activistul şi jägerul Martti Pihkala. Organizația a ajuns să numere nu mai puțin de 34.000 de aderenți, şi a slujit scopului de a sparge grevele muncitoreşti.

Sistemul de partidele politice

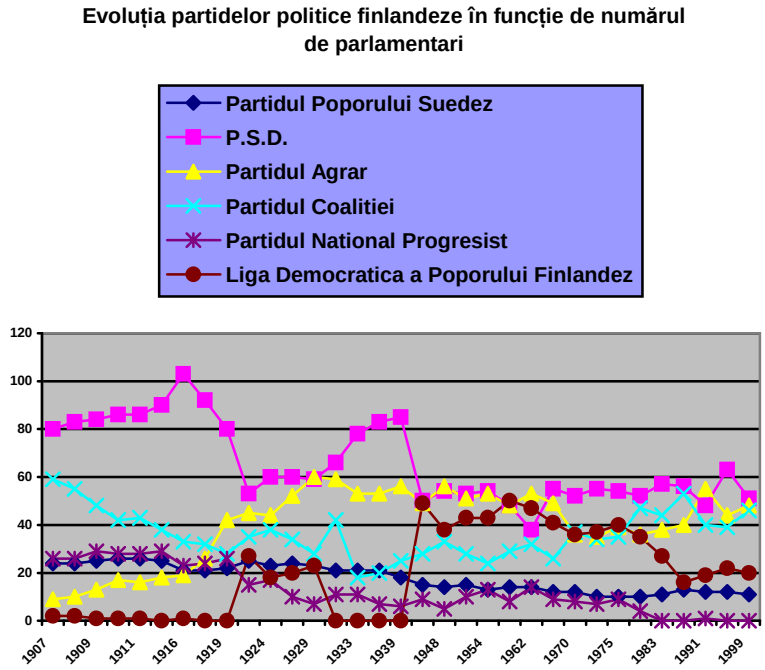

[490] Profinternul era organizația sindicală patronată de Moscova.

Explicații:
Partidul Agrar a participat la alegeri din 1966 sub numele de Partidul de Centru
Partidul Finlandez a participat la alegeri din 1919 sub numele Partidul Coaliției
Partidul Finlandezilor Tineri a participat la alegeri din 1919 sub numele de Partidul Național Progresist, din 1951 sub numele de Partidul Poporului Finlandez, iar din 1966 a adoptat denumirea de Partidul Popular Liberal
Liga Democratică a Poporului Finlandez a derivat dintr-un curent politic care a creat Partidul Muncitorilor Creştini în 1907 şi Partidul Muncitorilor Socialişti Finlandezi din 1922. Din 1991 participă la alegeri sub numele de Alianța de Stânga

Partidul Social-Democrat, după cum se poate observa din graficul înscris mai sus, a fost partidul cel mai important de pe eşichierul politic finlandez. Este singurul partid care a depăşit numărul de 60 de mandate parlamentare, ajungând chiar la peste 100 în 1917. A fost, prin urmare, şi singurul partid care a obținut o majoritate parlamentară în tot cursul secolului XX în Finlanda. Această dominație parlamentară nu i-a adus însă şi o dominație guvernamentală, aşa după cum vom vedea. Cauzele țin mai cu seamă de poziția izolată a partidului pe scena politică după 1917 şi de opoziția Moscovei față de politicile P.S.D. după 1944. Începând din 1917 şi până în 1930 P.S.D. a obținut cel mai număr de mandate parlamentare la toate alegerile legislative. Partidul, care înregistrase un maxim de popularitate la în timpul efervescenței revoluționare din anii 1917-1918, va ajunge din nou să domine autoritar Eduskunta la sfârşitul anilor 1930. De atunci, însă, partidul va avea în agrarieni competitori de temut. P.S.D. se va menține ca cel mai mare partid parlamentar o bună parte din perioada de după al doilea război mondial. În anii 1950-1960 el a trebuit să-şi dispute întâietatea cu Partidul Agrar şi Liga Democratică a Poporului Finlandez, pentru ca apoi agrarienii şi conservatorii să le fie principalii concurenți.

Începând de la jumătatea anilor 1920 agrarienii s-au manifestat ca fiind al doilea partid politic din Eduskunta. Ei au obținut din acel moment între 40 şi 60 de mandate aproape tot timpul până în 1999. Părintele său fondator a fost Santeri Alkio. Ideologia agrariană deriva din valorile comunităților țărăneşti, tradițiile lor culturale, sensul de neîncredere în fața avansului capitalismului industrial şi urbanizării. Santeri Alkio a accentuat principiile toleranței, reformei şi găsirii unei a treia căi, între socialism şi comunism. Protecția proprietății private, dezvoltarea cooperării, intervenția moderată a statului în economie, reforme sociale, promovarea armoniei de clasă, naționalismul şi legalitatea democratică sunt câteva dintre principiile cele mai importante după care s-a călăuzit acest partid în lupta politică[492].

[491] .F. Upton (with contributions by Peter Rohde and Å. Sparring*), op.cit.*, p. 143 şi urm.
[492] Juhani Mylly, *The Agrarian Parties in Hungary and Finland*, în Olli Vehviläinen şi Attila Pók (editori), *Hungary and Finland in the 20th Century*, SKS, Helsinki, 2002, p. 59.

Conservatorii au avut o istorie mai sinuoasă. Ei au plecat de la o cotă mare de popularitate, obținută în urma primelor alegeri bazate pe votul universal, apoi au suferit un declin, până la începutul anilor 1930. După o creştere înregistrată atunci, a urmat un nou declin, iar apoi o creştere lentă de popularitate care a continuat până la sfârşitul anilor 1990.

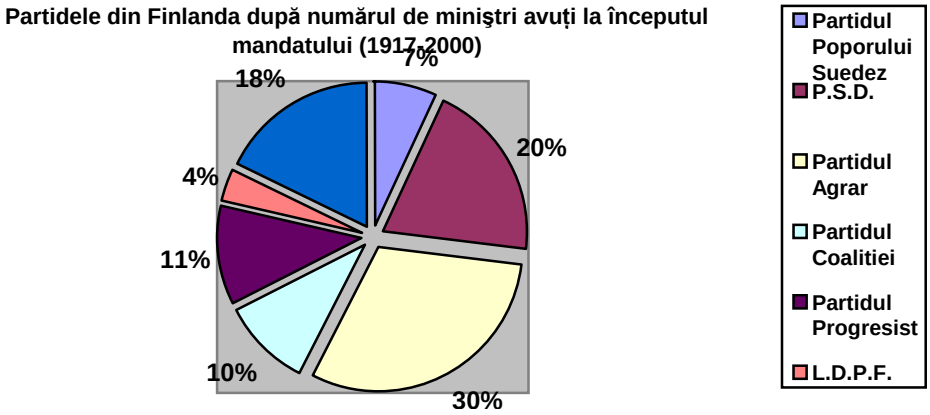

Partidul Progresist, în schimb, nu s-a mai putut salva pe termen lung. După participarea intensă la guvernare în anii interbelici şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în perioada postbelică au continuat să decadă până ce au dispărut practic de pe scena politică finlandeză în anii 1980.

Liga Democratică a Poporului Finlandez, dominată de comunişti, a avut o apariție meteorică pe scena politică finlandeză după al Doilea Război Mondial, după care a urmat o scădere lentă a popularității sale odată ce problemele reconstrucției postbelice a statului finlandez s-au rezolvat. Falimentul Uniunii Sovietice a dat lovitura de grație acestei construcții politice.

Înainte de a comenta rezultatele acestui grafic se cuvine, credem, să facem câteva remarci cu privire la guvernele finlandeze. A existat, în secolul al XX-lea, o anumită instabilitate guvernamentală în Finlanda, media de viață a unui guvern în perioada martie 1917 - aprilie 1999 fiind de 13,87 de luni. Situația se datorează mai cu seamă dificultății de a crea guverne unicolore în condițiile în care, în afară de social-democrați, nici un partid nu a ajuns să obțină majoritatea în Eduskunta. De asemenea, ca o țară situată în zona Europei Răsăritene, la granițele Rusiei, Finlanda a trebuit adesea să se adapteze la situația internațională a zilei şi, în consecință, să schimbe unele guverne cu altele mai acceptabile în acel moment. Trebuie afirmat însă că adesea durata de viață a guvernelor a fost mai îndelungată decât lasă să se întrevadă această cifră. Sunt multe exemple de oameni politici care au condus mai multe guverne minoritare sau de coaliție, uneori diferențele față de executivul abia înlocuit fiind minore: Urho Kekkonen (5), K-A Fagerholm (3), Kalevi Sorsa (4).

Dacă ne-am raporta numai la perioada interbelică, am constata că între martie 1917 şi martie 1940 s-au succedat la putere 25 de guverne. Aceasta înseamnă o medie de 11,04 luni de guvernare pentru un guvern, ceea ce dovedeşte că perioada

interbelică, cu lupta dintre marile forțe ideologice, comunismul, extrema dreaptă, agrarianismul, social-democratismul, liberalismul, a reuşit să fie chiar mai frământată decât perioada postbelică. Şi în această perioadă au existat oameni politici care au revenit periodic la putere: agrarianul K. Kallio, de patru ori prim-ministru, sau progresistul Cajander care a deținut de trei ori această demnitate. În perioada martie 1940 - septembrie 1944 numai 4 guverne s-au aflat la conducerea Finlandei, ceea ce deja ridică la 13,5 luni durata de funcționare a unui guvern finlandez. În perioada postbelică perioada medie de funcționare a unui guvern a continuat să crească rezultând 16,74 de luni/guvern. De asemenea, chiar mai mult decât în perioada interbelică, afirmația noastră cu privire la existența unor persoane care au deținut mai multe mandate de prim ministru, este valabilă pentru perioada postbelică.

Din analiza distribuției puterii executive în Finlanda în secolul XX putem afirma, fără tăgadă, că partidele cele mai importante, cele mai mari, cele care au deținut perioada cea mai îndelungată puterea executivă, aproximativ jumătate din timpul istoria contemporană a Finlandei, sunt Partidul Agrar (actualmente, Partidul de Centru) şi Partidul Social-Democrat. Reprezentanții fermierilor şi muncitorilor agricoli, ca şi aceia ai muncitorilor moderați, clasele sociale cele mai des întâlnite în Finlanda au deținut şi funcțiile executive perioada cea mai îndelungată. Aşadar, ideologiile țărănistă, manifestată începând de la începutul perioadei interbelice, precum şi cea social-democrată, apărută un pic mai devreme în viața politică finlandeză, au fost câştigătoarele detaşate ale competiției ideologice finlandeze. Ele au asigurat continuitatea remarcabilă a sistemului politic democratic finlandez în tot timpul secolului XX şi au executat reformele necesare claselor sociale pe care le reprezentau dar şi, în general, societății finlandeze. Ambele partide, ideologic diferite, uneori în dispută deschisă, au fost moderate în programele şi acțiunea lor executivă. Reprezentarea pe o perioadă mai îndelungată în funcțiile executive de către agrarieni este datorată izolării sau chiar embargoului la care a fost supus P.S.D. de către partidele burgheze în perioada interbelică şi de către Uniunea Sovietică după cel de-al doilea război mondial.

Într-o țară în care cercetarea, ştiința şi tehnologia joacă un rol aşa de important precum este Finlanda, nu este surprinzătoare prezența unui procent aşa de ridicat de specialişti în funcțiile executive centrale (18%). Este adevărat însă şi faptul că uneori, sub acest nume, se ascund personalități din rândul partidelor politice din opoziție. Acestea au preferat să nu colaboreze deschis cu partidul aflat la guvernare ci doar să-l susțină prin trimiterea unor "specialişti" (vezi, de exemplu, guvernul progresist al lui Oskari Mantere, format în decembrie 1928, unde au fost incluşi şi trei miniştrii "specialişti" desemnați de Partidul Coaliției sau succesorul său, guvernul Kallio, format în august 1929, unde s-au alăturat doi "specialişti" desemnați de Partidul Progresist).

Partidul Progresist a deținut, în ciuda declinului său politic, un număr important de mandate executive. Situația se datorează faptului că, adesea, era "buturuga mică", partidul care făcea şi desfăcea guverne şi coaliții, aşa cum a fost în România Partidul Democrat al lui Petre Roman în perioada 1996-2000 sau Uniunea Democratică a

Maghiarilor din România începând din 1996. Și importanța istorică a partidului, precum şi doctrina sa liberală, i-au conferit o statură şi o personalitate care-l făceau atractiv ca partener de coaliție pentru multe alte formațiuni politice.

Conservatorii din Partidul Coaliției, de asemenea, au fost unul dintre partidele care au jucat un rol însemnat în deținerea puterii executive (10%). Acesta, în ciuda faptului că un timp la începutul perioadei postbelice, partidul nu a mai fost considerat un partener de dialog pentru formarea unei coaliții de guvernare.

Partidul Poporului Suedez a reprezentat, în ramura executivă, în mod fidel procentul acestei minorități lingvistice raportat la numărul de locuitori ai Finlandei (aproximativ 7%). Partidul a susținut interesele vorbitorilor de suedeză şi, în această calitate, a ajuns adesea la dispute cu Partidul Agrar, de pildă.

Radicalii de stânga au ajuns în guvern doar în perioada postbelică având şi susținerea Uniunii Sovietice. Odată ce Finlanda, prin politicile lui Paasikivi şi Kekkonen, au reuşit să câştige mai multă libertate de acțiune pe plan intern, şansele acestui partid de a mai deține fotolii ministeriale au scăzut în mod dramatic.

Dacă ne-am propune să ne raportăm doar la perioada interbelică am observa că dominația Partidului Agrar la nivelul executivului (29% din mandate) a fost pusă în discuție, surprinzător, doar de Partidul Progresist (24% din mandate). Reamintim însă că Partidul Progresist era în scădere de popularitate, dar încă influent pe scena politică, dar şi faptul amintit deja că Partidul Progresist era adesea preferat în executiv ca fiind un partener de încredere într-o coaliție. Participarea aşa de evidentă a acestui partid în guvernele finlandeze din această perioadă dă şi măsura cursului politic moderat al Finlandei perioadei interbelice, dar şi al izolării politică a P.S.D. de către formațiunile politice burgheze.

Partidul Coaliției, cu 18% dintre mandatele executive centrale din perioada interbelică, arată locul său mai important în perioada interbelică decât mai târziu pe scena politică finlandeză. Alături de Partidul Agrar sau Partidul Progresist, Partidul Coaliției lua adesea parte la formarea executivului finlandez.

La nivelul participării unor experți în actul guvernării interbelice, aceasta este uşor mai scăzută în perioada interbelică (15%) decât în perioada postbelică.

P.S.D. a format două guverne în perioada interbelică (Oskari Tokoi în 1917 şi Väinö Tanner în 1926) şi a fost inclus în formule de coaliție abia începând din 1937 (guvernele Cajander şi Ryti). În rest, partidele burgheze s-au temut sau nu au fost dornice să împartă puterea executivă cu adversarul lor din Războiul Civil. Prin urmare, procentul de doar 9% dintre mandatele executive pe care P.S.D. l-a acumulat în perioada 1917-1940 nu este deloc surprinzător. Partidul a fost în principal un partid de opoziție[493].

Disputa lingvistică a fost responsabilă de marginalizarea relativă a altei formațiuni politice speciale: aceea care apăra interesele minorității vorbitoare de suedeză. Acest partid a deținut doar 5% din mandatele executive, două procente mai puțin decât procentajul general din secolul XX şi decât procentul minorității suedeze

[493] D.G. Kirby, *Finland in the Twentieth Century*, C. Hurst&Company, 1978, p. 72.

în ansamblul populației.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial responsabilitatea guvernării şi a deciziilor adoptate a stat pe umerii Partidului Social-Democrat (31%) şi ai Partidului Agrar (26%), care au asigurat continuitatea sistemului politic democrat din Finlanda şi au încercat să promoveze cât mai bine interesele țării lor. Alături de acestea au stat Partidul Coaliției (17% dintre fotolii), Partidul Progresist (10%) şi Partidul Poporului Suedez (9%). Această perioadă a fost martora unor guverne de coaliție națională. După cum vom vedea, însă, conducerea țării era asigurată numai de cercul interior de inițiați ai puterii, iar simpla aritmetică nu ne poate ajuta prea mult să înțelegem cursul acțiunii belice a Finlandei.

Şi în perioada postbelică, Partidul Agrar a deținut cele mai multe şanse de a-şi executa programul politic prin proprii săi miniştri, deținând aproape un sfert (31%) dintre fotoliile de miniştri. P.S.D. a fost al doilea partid în funcție de acest criteriu cu 28% dintre fotolii, împreună aceste două partide alcătuind osatura guvernelor postbelice (aproape 2/3 dintre acestea). Experții guvernamentali, mai numeroşi

Partidele politice finlandeze în funcție de numărul de fotolii guvernamentale în perioada 1940 - 1944

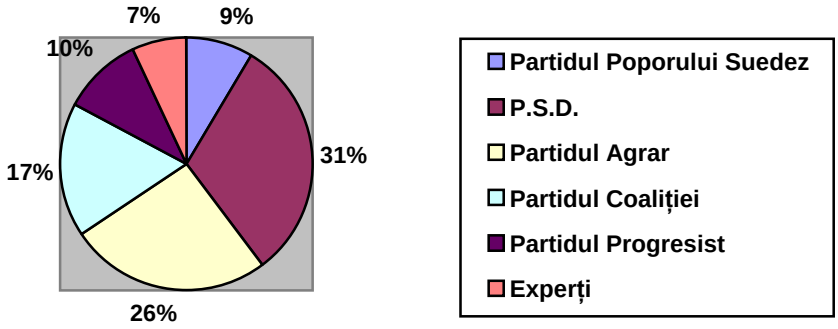

Partidele politice finlandeze în funcție de fotoliile guvernamentale deținute în perioada interbelică

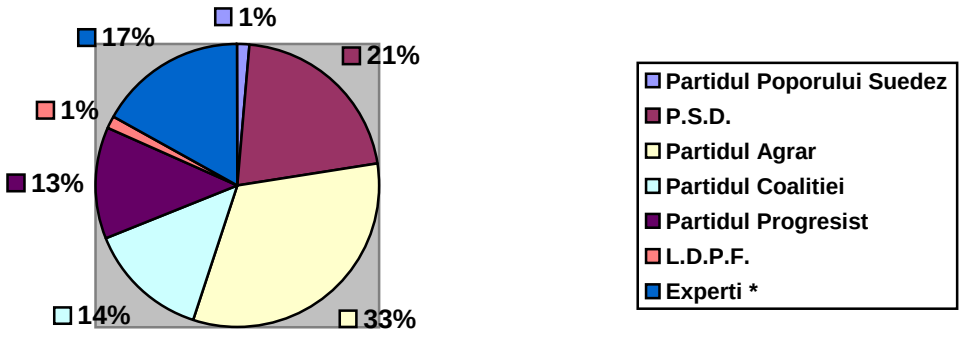

(19%), Partidul Coaliției, formațiunea minorității suedeze (ambele cu 7% dintre fotolii), Partidul Progresist (3%) au completat structura guvernamentală cunoscută din perioada interbelică. Liga Democratică a Poporului Finlandez, masca sub care-şi ascundeau identitatea comuniştii finlandezi (5%), beneficiind şi de susținerea Uniunii Sovietice, a constituit elementul de noutate de pe scena politică finlandeză. Pe măsură însă ce, prin politicile președinților Paasikivi şi Kekkonen, Finlanda a căpătat mai multă libertate în politicile interne, Liga a fost îndepărtată de la exercițiul guvernării.

Tabel cu guvernele Finlandei interbelice

Nr. crt.	Prim-Ministru	Partidul Primului-ministru	Perioada de mandat	Număr total de zile la guvernare	Tip
1.	Svinhufvud	Partidul Finlandezilor Tineri	27.11.1917 - 27.5.1918	182	majoritar
2.	Paasikivi	Partidul Finlandez	27.5.1918 - 27.11.1918	185	majoritar
3.	Ingman	Partidul Coaliției Naționale	27.11.1918 - 17.4.1919	142	majoritar
4.	Castrén K.	Partidul Național Progresist	17.4.1919 - 15.8.1919	121	minoritar
5.	Vennola	Partidul Național Progresist	15.8.1919 - 15.3.1920	214	minoritar
6.	Erich	Partidul Coaliției Naționale	15.3.1920 - 9.4.1921	391	majoritar
7.	Vennola 2.	Partidul Național Progresist	9.4.1921 - 2.6.1922	420	minoritar
8.	Cajander	ministerial	2.6.1922 - 14.11.1922	166	interimar
9.	Kallio	Liga Agrară	14.11.1922 - 18.1.1924	431	minoritar
10.	Cajander 2.	ministerial	18.1.1924 - 31.5.1924	135	interimar
11.	Ingman 2.	Partidul Coaliției Naționale	31.5.1924 - 31.3.1925	305	minoritar
12.	Tulenheimo	Partidul Coaliției Naționale	31.3.1925 - 31.12.1925	276	minoritar
13.	Kallio 2.	Liga Agrară	31.12.1925 - 13.12.1926	348	minoritar
14.	Tanner	P.S.D.	13.12.1926 - 17.12.1927	370	minoritar
15.	Sunila	Liga Agrară	17.12.1927 - 22.12.1928	372	minoritar
16.	Mantere	Partidul Național Progresist	22.12.1928 - 16.8.1929	238	minoritar
17.	Kallio 3.	Liga Agrară	16.8.1929 - 4.7.1930	323	majoritar
18.	Svinhufvud 2.	Partidul Coaliției Naționale	4.7.1930 - 21.3.1931	261	majoritar

19.	Sunila 2.	Partidul Național Progresist	21.3.1931 - 14.12.1932	635	majoritar
20.	Kivimäki	Partidul Național Progresist	14.12.1932 - 7.10.1936	1394	minoritar
21.	Kallio 4.	Liga Agrară	7.10.1936 - 12.3.1937	157	minoritar
22.	Cajander 3.	Partidul Național Progresist	12.3.1937 - 1.12.1939	995	majoritar

Partidele politice finlandeze în funcție de fotoliile ministeriale deținute în perioada septembrie 1944 - 1999

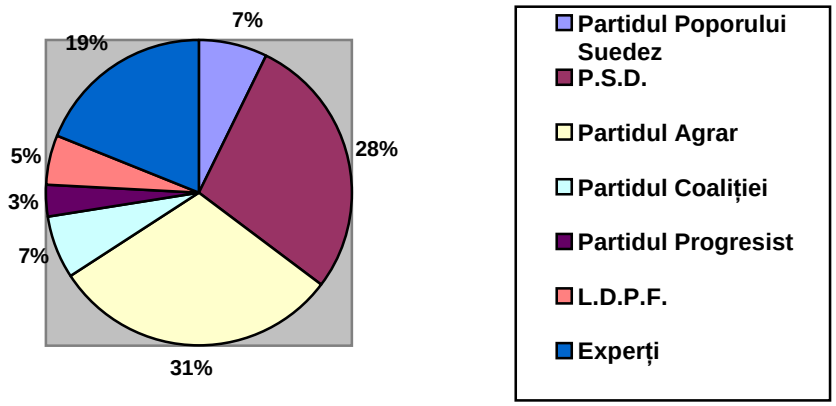

Viața politică finlandeză în perioada interbelică

Guvernul Castrén a adus în discuție un nou proiect de constituție republicană. Proiectul a lansat o dezbatere aprinsă dintre dreapta, care gândea un sistem în care președintele era dominant, şi stânga, care dorea să fie acordate puteri extinse parlamentului. Comitetul Constituțional al Eduskuntei a lansat propunerea ca președintele să fie ales de electori şi să aibă puteri largi. La 21 iunie 1919 Eduskunta a aprobat cu 165 de voturi pentru şi 22 împotrivă o nouă Constituție republicană. Ratificarea acesteia a fost însă problematică deoarece dreapta finlandeză susținea încă ideea unei lovituri de stat[494]. Personalități de marcă ale Partidului Coaliție, precum Paasikivi şi Ingman, s-au opus însă planului. Promisiunile Marii Britanii şi ale Franței rămâneau vagi. Prin urmare, Mannerheim a ratificat constituția pe data de 17 iulie 1919[495].

Activiştii au ocupat un loc de onoare în istoria Finlandei ca o mişcare de eliberare națională radicală. Se pot distinge două stagii în istoria activismului:

- primul a început odată cu fondarea unui partid al rezistenței active în 1901, şi a atins faza cea mai intensă odată cu asasinarea lui Bobrikov în 1904. Ea s-a sfârşit

[494] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 129.
[495] *The Memoirs of Marshal Mannerheim...*, p. 224.

prin abolirea în 1906 a aripii politice a mişcării, Voimaliitto, organizaţie sportivă care urmărea crearea unei miliţii civile armate;

- al doilea cuprinde crearea Jägerilor şi victoria înregistrată în războiul civil din primăvara anului 1918. În momentul în care Finlanda a devenit stat monarhic, visele activiştilor păreau a se fi realizat. Înfrângerea Germaniei în război a transformat activiştii într-o o forţă politică marginală. În decembrie 1918 conducerea activiştilor a organizat o forţă militară secretă, denumită Centru, pentru a proteja Finlanda albă împotriva Rusiei roşii, a ajuta naţiunile înrudite finlandezilor şi a menţine ordinea socială împotriva unei revoluţii de stânga;
- al treilea stagiu, care a durat până în 1922, a deviat de la interpretarea ortodoxă a istoriei Finlandei, şi a putut fi caracterizat drept revoluţionar.

Ameninţări cu privire la o lovitură de stat au existat între anii 1919-1921 şi 1929-1932. În primul interval, opoziţia unor personalităţi din conducerea Partidului Coaliţiei, precum Svinhufvud, Paasikivi sau Ingman, avocaţi ai căii legale, au făcut din această alternativă una neviabilă. Activiştii ar fi dorit să-l facă pe Mannerheim comandant al Gărzii Civile, pe care să o transforme într-o armată personală a sa. După 1922 activiştii şi-au făcut simţită prezenţa în cadrul mai multor organizaţii de dreapta precum Societatea Academică Karelianăă[496], Liga Independenţei, Liga Protecţiei Finlandeze[497], Liga Veteranilor Războiului Civil, Suomen Lukko, Mişcarea Lapua şi Mişcarea Patriotică Populară[498].

Primul preşedinte al Finlandei a fost ales de Eduskunta, convocată în acest scop la jumătatea lunii iulie 1919. Candidaţii cu cele mai mari şanse de a fi aleşi au fost Mannerheim şi K.F. Ståhlberg, preşedintele curţii supreme administrative. Mannerheim era susţinut de dreapta. Social-democraţii s-au opus însă alegerii sale şi l-au susţinut pe contracandidatul acestuia. Agrarienii lui Santeri Alkio, de asemenea, au decis să-l susţină pe Ståhlberg, care pe data de 25 iulie a devenit, cu 143 de voturi pentru şi 50 împotrivă, primul preşedinte al Finlandei.

Primul preşedinte al Finlandei i-a solicitat lui Mannerheim să ocupe poziţia de comandant-şef al armatei. Generalul a pus însă condiţii inacceptabile în vederea însuşirii acestei responsabilităţi[499]. Pierzând alegerile prezidenţiale, Mannerheim a plecat la Londra şi Paris pentru a convinge Puterile Occidentale să întreprindă o expediţie militară împotriva St. Petersburgului. La începutul lunii noiembrie 1919, generalul a publicat o scrisoare deschisă adresată preşedintelui Ståhlberg, în care insista că soarta St. Petersburgului era în mâna Finlandei. El insista asupra faptului că dacă trupele albe din jurul fostei capitale imperiale erau înfrânte, atunci Finlanda va fi responsabilă în faţa Europei pentru aceasta. Ståhlberg a condamnat întreaga propunere drept aventurism.

---

[496] Fondată în 1922, după expediţia lipsită de succes din Karelia Răsăriteană. Era o organizaţie naţionalistă, antimarxistă şi antiparlamentară, Lauri Karvonen, *From White...*, p. 19.

[497] Liga Protecţiei Finlandeze, fondată în ianuarie 1923 pentru a apăra Finlanda Albă, adresa o chemare tuturor finlandezilor patrioţi pentru a se alătura activităţilor sale anticomuniste. Primii semnatari ai acestei declaraţii au fost Mannerheim şi Svinhufvud.

[498] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 133-134.

[499] Mannerheim ar fi dorit de fapt ca el să dicteze politica guvernului, J.E.O. Screen, *op.cit.*, p. 71.

Guvernul Castrén a demisionat. Noul preşedinte a numit un nou guvern minoritar alcătuit din agrarieni şi progresişti. În fruntea acestuia a fost instalat progresistul J.H. Vennola. Guvernul Vennola s-a menținut la putere până în martie 1920. Guvernul Rafael Erich, membru al Partidului Coaliției, care i-a succedat, cuprindea toate cele patru partide burgheze. Un al doilea guvern Vennola a venit la putere în aprilie 1921.

Din motive ideologice a fost aproape imposibil pentru social-democrați, în acest moment, să facă parte din guvern, dar ei dețineau adesea în Parlament balanța puterii în mâinile lor. Social-democrații susțineau guvernele de centru şi cereau, în schimb, concesii precum iertarea prizonierilor roşii care luptaseră în războiul civil. Legea de amnistie din iunie 1919 a făcut posibil ca 12 foşti parlamentari social-democrați, şi mai mult de 2.000 de alți prizonieri, să fie eliberați condiționat. Social-democrații nu au fost mulțumiți cu această soluție. Aşa că, în toamna anului 1919, ei au început să facă demersuri pentru o nouă lege de amnistie. Aceasta a fost aprobată, după o luptă politică dificilă, în ianuarie 1920. Alți 3.600 de prizonieri au fost eliberați condiționat prin prevederile acestei legi, iar altor 40.000 li s-au redat condiționat drepturile civile.

Perioada guvernelor centriste (1919-1922) a cunoscut un număr semnificativ de reforme sociale: noi legi municipale, legi care făceau educația obligatorie, legi privitoare la ajutorarea săracilor, precum şi legea prohibiției (care a rămas în vigoare din 1919 până în 1931).

Primul guvern minoritar al lui Kyösti Kallio a fost format în noiembrie 1922. Guvernul era o coaliție între agrarieni şi progresişti. În politica sa internă, guvernul Kallio urmărea obiective de dreapta. În consecința, guvernul era şi anticomunist[500]. Prin *Lex Kallio* populația lipsită de proprietate funciară a primit dreptul de a obține o mică suprafață de pământ[501].

Guvernul Kallio a adoptat măsuri hotărâte îndreptate împotriva stângii radicale. Organizația de tineret a P.S.D., care căzuse în mâinile comuniştilor, a fost lichidată în aprilie 1923. În mai 1923 radicalii de stânga au schimbat numele partidului lor în Partidul Muncitoresc Finlandez. În august, ministrul de justiție a ordonat ca peste 200 dintre activiştii partidului să fie deținuți iar tipografiile sale închise. 27 de membri ai Parlamentului, din rândul acestei formațiuni politice, au fost arestați. Curtea de Apel din Turku a dat sentințe de condamnare la închisoare la 189 de oameni pentru intenția de a comite acte de trădare şi a decis închiderea partidului lor. Preşedintele Ståhlberg a insistat apoi pentru organizarea de noi alegeri. Un nou guvern a fost format de A.K. Cajander în ianuarie 1924.

Câştigătorii războiului civil şi arhitecții Finlandei Albe create în primăvara anului 1918 au suferit mai multe dezamăgiri în timpul regimurilor moderate din anii de după sfârşitul Marelui Război. Gândurile monarhice au trebuit să fie abandonate, un liberal, Ståhlberg, a fost ales preşedinte al Finlandei, bolşevicii şi-au consolidat puterea în Rusia, Finlanda a abandonat ocuparea Kareliei Orientale, social-democrații au revenit pe scena politică, comuniştii acționau subteran. Dreapta radicală era astfel dispusă să

[500] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 148.
[501] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 236.

apere Finlanda Albă prin toate mijloacele necesare. Până la începutul anilor 1930 s-a menţinut pericolul unei lovituri de stat provenind din acea direcţie.

Cea mai importantă instituţie destinată să apere Finlanda Albă era Garda Civilă[502]. Prin statutul din februarie 1919 şi legea din 1927, rolul acesteia ca o organizaţie de apărare voluntară permanentă a fost consolidat. Garda Civilă era anticomunistă şi împărtăşea vederi de dreapta. Atitudinea acestei organizaţii a fost uneori, în timpul diferitelor crize străbătute de Finlanda, imprevizibilă. Garda Civilă acţiona şi ca un instrument de control politic local. În cadrul recrutărilor, opiniile Gărzii Civile despre un anumit tânăr erau foarte importante. La sfârşitul anului 1918 Garda Civilă avea 39.000 de membri. Doar un an mai târziu numărul de membri ai acesteia crescuse la 100.000. Existau 22 de organizaţii regionale. Fiecare sat avea propria sa filială. Organizaţia Lotta Svärd, fondată în 1921, ajunsă la 170.000 de membri la sfârşitul anilor 1930, era varianta feminină a Gărzii Civile. Garda Civilă a fost cea mai largă organizaţie civilă din Finlanda perioadei interbelice. În afara apărării naţionale, aceasta a organizat şi alte activităţi, în special gimnastică şi sport. În mediul rural, localurile Gărzii Civile au funcţionat ca centre culturale şi de recreere, unde ţăranii puteau merge în timpul liber. Dintre membrii Gărzii Civile, aproximativ jumătate erau mici fermieri iar aproximativ 40% administratori civili şi oficialităţi. Numărul muncitorilor - care nu a depăşit nicicând 2.000 - era mic, iar mişcarea sindicală i-a blamat ca pe nişte trădători de clasă. P.S.D. a propus de mai multe ori în Eduskunta abolirea Gărzii Civile şi subsidierea din partea statului.

În iunie 1922 preşedintele şi Garda Civilă au ajuns la un conflict generat de opiniile politice exprimate la 9 iunie în cotidianul "Huvudstadsbladet" de către o persoană care curând s-a dovedit a fi şeful regiunii Helsinki a organizaţiei. În articol era postulată ideea că Finlanda nu trebuia să-şi lege soarta de cea a statelor limitrofe Rusiei sau de a puterilor occidentale, şi mai ales nu de a Poloniei şi a Ţărilor baltice. În condiţiile în care preşedintele a intervenit pentru a-l înlătura pe autorul articolului, a fost din nou pusă pe tapet ideea unei lovituri de stat. Activiştii au insistat chiar să-l nominalizeze pe generalul Mannerheim în calitatea de şef al organizaţiei. Candidatura a fost respinsă însă de ministrul de război. Prin medierea lui Svinhufvud în cele din urmă, la jumătatea lunii septembrie 1921, conflictul s-a aplanat printr-un compromis. Statutul Gărzii Civile a fost amendat pentru a-i permite acesteia mai multă autonomie. Ministrul de război a demisionat. Un jäger, colonelul Lauri Malmberg, a fost numit şef al gărzii. El va acţiona în această calitate până la abolirea organizaţiei în 1944[503].

O nouă criză a izbucnit în cercurile militare superioare în primăvara anului 1924. Potrivit Constituţiei din 1919, apărarea ţării era bazată pe conscripţie universală. P.S.D. dorea să menţină bugetul ţării la un nivel cât mai scăzut. Agrarienii au susţinut iniţial crearea unei miliţii după model elveţian, unde serviciul militar ar fi durat numai

[502] Garda a fost o instituţie esenţială în timpul Războiului de Iarnă. După cum afirma diplomatul român de la Helsinki, Govella, într-un lung raport din 27 noiembrie 1939, unitatea naţională şi moralul armatei finlandeze erau datorate activităţii desfăşurate de Garda Civilă, Arh. M.A.E.R., fond 71/1920-1944, vol. 10, f. 205-211 (raport 1025 adresat lui Grigore Gafencu).

[503] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 143-145.

câteva luni. Crizele din Karelia Răsăriteană au condus însă la o nouă lege a conscripției. În 1923 a fost formulat un nou plan de dezvoltare a armatei, cunoscut sub numele de "revizuirea apărării". Cauza crizei a fost reprezentată de lupta pentru putere dintre ofițerii care s-au format în Rusia țaristă şi jägerii formați în Germania. În aprilie 1924 450 de jägeri şi-au înaintat demisia, fără însă a le fi acceptată. Protestul lor era îndreptat mai cu seamă împotriva comandantului-şef al armatei, generalul maior K.F. Wilkman, precum şi a altor ofițeri şcoliți în Rusia[504]. Protestul jägerilor a fost susținut de şeful Gărzii Civile, Lauri Malmberg, care a devenit ministru al apărării în guvernul de coaliție Ingman, în mai 1924. Wilkman a fost obligat să "plece la studiu în străinătate". Şi-a reluat comanda doar în toamna anului 1925. Curând după reîntoarcere a ajuns în conflict cu preşedintele Relander şi, în mai 1926, a fost îndepărtat. Wilkman a fost înlocuit de generalul maior, în vârstă de numai 36 de ani, jägerul Aarne Sihvo[505].

Idealul "națiunilor înrudite" a dat naştere la formarea de către trei studenții care luaseră parte la războaiele desfăşurate împotriva Rusiei, a Societății Academice Kareliene. Această asociație a devenit susținătorul cel mai ardent al ideii Finlandei Mari[506]. Aceasta ar fi trebuit să includă Karelia Răsăriteană, Ingria, partea suedeză a regiunii Länsipohja şi o parte din regiunea laponă a Norvegiei. Societatea se îngrijea şi de susținerea refugiaților din Karelia Răsăriteană. Din 1924 s-a ocupat cu diseminarea propagandei ideologice şi influențarea politicilor publice, mai ales în chestiunea lingvistică. În manifestul asociației era accentuată ideea unității naționale de voință. Din manifest răzbătea ura față de ruşi. Societatea cuprindea studenți. Cineva putea deveni membru al asociației doar prin primirea unei invitații de înscriere. În cei 22 de ani cât a funcționat, din asociație au făcut parte 3.100 de membri. Petiția asociației din noiembrie 1928, care chema la finlandizarea Universității din Helsinki, a fost semnată de 90% dintre studenții de sex masculin vorbitori de finlandeză.

Constituția din 1919 stipula că cele două limbi naționale sunt egale. Aceasta nu i-a mulțumit pe vorbitorii de suedeză. Programul Adunării Suedezilor Finlandei, fondată în primăvara anului 1919, susținea că în Finlanda nu existau numai două grupuri lingvistice ci şi două națiuni. În vara anului 1920 adunarea a solicitat ca suedezilor finlandezi să li se acorde autonomie culturală şi administrativă în conformitate cu regulile din Arhipelagul Åland. Manifestul Partidului Poporului Suedez a solicitat, de asemenea, dreptul de a folosi limba natală în orice dialog cu autoritățile. Legislația care statua utilizarea diverselor limbi în Finlanda, legiferată în Eduskunta în toamna anului 1920, nu i-a mulțumit pe vorbitorii de suedeză. O lege votată în iunie 1922 îi obliga pe birocrați să învețe ambele limbi. În sălile de judecată puteau fi folosite ambele limbi. Municipalitățile şi comunele erau de asemenea

[504] D.G. Kirby, *Finland in...*, p. 70.
[505] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 145-146.
[506] Societatea continua idealurile secolului al XIX-lea precum crearea unui stat unificat finlandez şi acordarea unui rol central vorbitorilor de limba finlandeză, Risto Alapuro, *The Intelligentsia...*, în Max Engman, David Kirby, *Finland...*, p. 157.

obligate să folosească ambele limbi. Vorbitorii de suedeză moderați erau mulțumiți cu aceste reforme. Radicalii vorbitori de finlandeză doreau însă ca suedeza să fie folosită numai în guvernarea locală. Ei erau susținuți mai cu seamă de către Partidul Agrar.

În toamna anului 1922 legislația cu privire la administrarea Universității din Helsinki a creat noi dispute[507]. Studenții vorbitori de finlandeză nu erau mulțumiți că cea mai mare parte a cursurilor erau predate în suedeză. Societatea Academică Karelianã a insistat mult pentru finlandizarea acestei instituții de învățământ. Guvernul a propus restructurarea posturilor la universitate astfel încât limba de instrucție a 72 de profesori să fie finlandeză şi a 29 suedeza. Propunerea a generat multe dezbateri asupra proporției celei mai corecte. S-a stabilit, în cele din urmă, ca proporția studenților din ultimii 3 ani să constituie baza pentru a determina numărul de catedre. Astfel cel puțin 15 catedre de predare în suedeză au rămas ca un minimum. Propunerea nu a satisfăcut nici una dintre părți.

În primăvara anului 1925 s-au desfăşurat noi alegeri pentru preşedinte. Ståhlberg a refuzat să mai candideze. S-au confruntat, în schimb, şeful Băncii Naționale, Risto Ryti[508] (progresist), Tanner, rectorul Universității din Helsinki, Hugo Suolahti (conservator) şi guvernatorul provinciei Viipuri, Lauri Kristian Relander (agrarian). Relander l-a înfrânt în a treia rundă pe Ryti şi a devenit preşedintele Finlandei[509].

Guvernul Ingman, format în 1924, a fost primul care a inclus reprezentanți ai tuturor partidelor burgheze. În noiembrie, agrarienii şi-au retras miniştrii, urmând unei dispute cu privire la pensiile birocraților. Guvernul a continuat ca un cabinet minoritar până în martie 1925. În următorii 5 ani țara a fost condusă de 6 cabinete minoritare. Conservatorii şi agrarienii au format în coaliție primele două guverne conduse de A. Tulenheimo şi K. Kallio. Social-democrații au format apoi un guvern condus de V. Tanner (decembrie 1926 - decembrie 1927). Situația a fost complicată atât pentru dreapta, care resimțea formarea guvernului Tanner ca pe o înfrângere din partea foştilor adversari din timpul războiului civil, dar şi pentru social-democrați. Cabinetul P.S.D. a înregistrat, ca pe o altă noutate, promovarea primei femei la rangul de ministru din istoria Finlandei: Miina Sillanpää. O situație specială a survenit în timpul îmbolnăvirii preşedintelui Relander. Ca şef al statului în acest răstimp, în conformitate cu prevederile constituționale, a acționat primul-ministru Tanner. Pe data de 16 mai 1927 acesta a trebuit să treacă în revistă, în Piața Senatului, o paradă care comemora victoria albilor în Războiul Civil

Astfel, Tanner a atras asupra sa blamul din partea radicalilor de stânga şi de dreapta şi a câştigat simpatia cercurilor moderate. Guvernul Tanner a căzut odată cu retragerea susținerii Partidului Poporului Suedez în momentul în care, în propunerea

[507] D.G. Kirby, *Finland in...*, p. 99.

[508] Risto Ryti (1889-1956) era din Satakunta, din satul Loima de pe valea râului Kokemäenjoki. A studiat între 1906 şi 1909 ştiințele juridice la Facultatea de Drept a Universității Imperiale Alexandrine din Helsinki. În 1912 şi-a obținut masteratul în ştiințe juridice. A devenit parlamentar în 1919. În următorii trei ani a fost ministru de finanțe. A devenit preşedinte al Băncii Finlandei la numai 33 de ani. În această calitate, Ryti a reuşit să stabilească numeroase contacte internaționale pentru bancă, mai ales sub egida Ligii Națiunilor, http://www.kansallisbiografia.fi/english.html.

[509] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 149.

de buget pe anul bugetar următor, prezentată în toamna anului 1927, guvernul nu acorda subsidii de la stat pentru Garda Civilă şi reduceri serioase în sumele destinate apărării naționale.

A urmat guvernul Sunila, care includea agrarieni şi specialişti, şi care a rămas la putere până la sfârşitul anului 1928. Progresiştii, care au continuat să piardă voturi în alegerile din 1927, au format guvernul cu cea mai slabă susținere parlamentară, avându-l în frunte pe Oskari Mantere. Trei membri ai Partidului Coaliției au fost miniştri, dar în calitate de experți. În august 1929 s-a format un nou guvern Kallio. Acel an a cunoscut prima situație în care agrarienii au înlocuit social-democrații ca fiind cel mai mare partid din Eduskunta.

La sfârşitul anilor 1920 susținerea pentru dreapta radicală a sporit. De o susținere crescândă a început să se bucure şi stânga radicală în această perioadă. Piața muncii a fost cu deosebire frământată în perioada 1927-1928. Greva de 10 luni a docherilor şi cea de 7 luni a topitorilor de pe şantierul naval Crichton-Vulcan au fost evenimentele cele mai marcante ale acestei perioade. Şantierul naval avea o comandă de a construi submarine pentru armata finlandeză. Aceste greve au fost interpretate în conexiune cu competiția economică în domeniul forestier dintre Uniunea Sovietică şi Finlanda, ca şi cu dorința sovieticilor de a stopa programul de achiziții militare al armatei finlandeze. Autoritățile finlandeze, care cunoşteau faptul că comuniştii finlandezi erau controlați de la Moscova, au început să adopte măsuri şi, înainte de Paştele anului 1928, au arestat câțiva comuniști. S-au luat măsuri pentru prinderea liderilor oficiului finlandez al Partidului Comunist. Nu mai puțin de 49 dintre aceştia au fost acuzați în fața curții de la Turku de încercare de a comite trădare națională şi li s-a dat o sentință de muncă forțată în tabăra de muncă de la Tammisaari. Ca urmare, activitatea comuniştilor din Finlanda a fost aproape paralizată[510].

La cea de-a patra conferință mondială a Kominternului, desfăşurată la Moscova în august 1928, s-a mărit prăpastia dintre comuniști şi social-democrați. Ultimii au fost etichetați ca "social-fascişti". Social-democrații au răspuns prin disponibilitatea de a permite adoptarea de măsuri care să le restricționeze comuniştilor libertatea de mişcare. Social-democrații au părăsit conducerea Organizației Centrale Sindicale în mai 1929 şi au fondat în octombrie o nouă confederație denumită Confederația Centrală a Sindicatelor Finlandeze. Vechiul sindicat a şi fost desființat în iulie 1930, printr-o decizie juridică. Comuniştii care au rămas fideli Moscovei (o parte a comuniştilor au dorit să continue colaborarea cu P.S.D.) au organizat în iulie 1930 Organizația Sindicală Roşie, care avea o acțiune subterană.

Criza mondială a început să afecteze Finlanda la sfârşitul anilor 1920[511]. Şomajul a ajuns la cota maximă în primăvara 1932 când în statistici erau înregistrați 91.000 de şomeri. Cifrele erau în realitate mult mai mari. La începutul anilor 1930 2/3 dintre finlandezi lucrau în agricultură. În acest sector prețurile au scăzut la aproape o cincime. La lemn şi produse din lemn prețurile s-au înjumătățit. Salariile au scăzut foarte mult. Cel mai rău au avut însă de suferit fermierii care luaseră împrumuturi pe

[510] *Ibidem*, p. 152-153.
[511] Anatole Mazour, *op.cit.*, p. 88.

care nu le-au putut achita din producția lor precum şi țăranii săraci a căror pâine depindea de munca forestieră. În 1928 - 1936 s-au vândut la licitație peste 15.000 de ferme de toate mărimile.

Criza mondială a creat mişcări politice în lumea rurală, îndreptate împotriva băncilor, autorităților şi guvernului. Acestea au fost cunoscute sub numele de *pulaliikkeet* (mişcări ale depresiunii). Ele s-au cantonat în trei regiuni: nordul Ostrobotniei, sud-vest şi Istmul Kareliei. În sud, mişcările erau alcătuite din fermieri îndatorați din regiunile prospere, mulți implicați în activitatea Mişcării Lapua[512], în vreme ce în nord erau implicați țărani săraci. Prima "întrunire a depresiei" mai semnificativă s-a desfăşurat la Loimaa în ianuarie 1931. La aceasta au participat multe persoane apropiate ideologic de Mişcarea Lapua. Întrunirea a aprobat un program care cerea micşorarea dobânzilor, amânarea reglementării problemei debitelor şi încetarea vânzării silite a fermelor la licitație. În Istmul Kareliei s-a născut curând după aceea Mişcarea Provincială care cerea suprimarea comuniştilor. Partidul Depresiunii din Muhos, pe de altă parte, fondat în decembrie 1931, a inclus în program revendicări de stânga şi a colaborat îndeaproape cu Partidul Comunist[513].

În iunie 1931 a avut loc prima ciocnire între o mişcare a depresiunii şi autorități la Piikkiö unde a fost oprită o acțiune de licitație forțată. În primăvara anului 1932 tulburările s-au mutat pe valea râului Kalajoki. În iunie 1932, după ce încercarea lor de a face apel la intervenția agrarianului K. Kallio, un om al locului, a eşuat, oamenii au decis să creeze propriul lor partid politic. Situația a degenerat curând în violență la Nivala şi a fost nevoie de intervenția poliției din Helsinki pentru a o dezamorsa[514].

Ca urmare a depresiei, au luat naştere trei partide ale micilor fermieri: Partidul Micilor Fermieri Finlandezi (fondat în primăvara anului 1929 la Tampere) care a câştigat un loc parlamentar la alegerile din 1930, trei la alegerile din 1933 şi două în 1936; susținerea sa a fost cea mai mare în zona Oulu; în nord s-a format Partidul Popular, curând după revolta de la Nivala, cu susținerea cea mai importantă pe valea râului Kalajoki; partidul a câştigat două locuri parlamentare în 1933 şi unul în 1936; Partidul Depresiunii din Muhos nu a reuşit însă să trimită nici un reprezentant în parlament. După alegerile din 1936, cele trei partide s-au unit pentru a forma Partidul Micilor Fermieri şi al Populației Rurale care a câştigat două locuri parlamentare la alegerile din 1939. Agrarienii au pierdut din susținere ca urmare a acestor mişcări. După război, o aripă a Partidului Micilor Fermieri şi al Populației Rurale s-a alăturat Ligii Democratice Populare Finlandeze, dominate de comuniști. Altele au rămas

[512] Lapua este o localitate situată în inima Ostrobotniei, locul de unde Albii lui Mannerheim începuseră în 1918 războiul împotriva Roşiilor. La sfârşitul lunii noiembrie 1929, într-o duminică, acolo avusese loc o manifestație a tineretului comunist, care a îmbrăcat simboluri comuniste. Localnicii, mulți foşti sprijinitori ai Albilor, au întrerupt manifestația prin violență. Unii dintre localnici au considerat că desfăşurarea acestei manifestații, într-o zi de duminică, a reprezentat o provocare pentru populația țărănească religioasă din zonă. Istoricul David Kirby consideră că manifestația a fost oricum o greşeală a comuniştilor, dar remarcă şi reacția anemică a guvernului finlandez față de violențele care au avut loc în Lapua, D.G. Kirby, *Finland in* ...p. 85-86.

[513] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 156.

[514] *Ibidem*, p. 157.

active până în 1958 când s-au alăturat Partidul Micilor Fermieri Finlandezi (devenit Partidul Rural Finlandez în 1966) care se desprinsese în acel an din Partidul Agrar.

În iunie 1930 preşedintele Relander intenționa să înlocuiască guvernul Kallio cu un alt executiv. Relander i-a cerut lui Svinhufvud să ia inițiativa formării unui nou guvern. Conducerea Mişcării Lapua a fost aceea care a avut o influență decisivă asupra programului şi compoziției noului guvern. Cabinetul condus de Svinhufvud cuprindea reprezentanți ai tuturor celor patru partide burgheze. Mişcarea Lapua a răpit în chiar prima zi de funcționare a noului guvern doi parlamentari din grupul Partidului Muncitorilor Socialişti şi al Micilor Fermieri dintr-o şedință a comitetului constituțional al Eduskuntei. Aceştia au fost deținuți la Lapua şi nu au fost eliberați până în momentul în care guvernul nu a promis să-i aresteze pe toți comuniştii din Parlamentul. Marşul mişcării din 7 iulie 1930 s-a desfăşurat paşnic. Preşedintele Relander şi liderii țării au privit de pe scările Catedralei din Helsinki marşul celor 12.000 de oameni veniți din provinciile finlandeze şi l-au întâmpinat cordial pe şeful Mişcării, Vihtori Kosola.

Legislația anticomunistă întârzia să apară şi, din această cauză, Mişcarea Lapua a reacționat răpindu-l pe un parlamentar social-democrat, vicepreşedintele Eduskuntei. Preşedintele a luat măsuri pentru a grăbi procesul legislativ: Eduskunta a fost dizolvată şi la începutul lunii octombrie au fost fixate noi alegeri. Mişcarea Lapua a fost extrem de amenințătoare în campania electorală. Guvernatorii provinciali au avut puteri sporite pentru a pune stavilă campaniei electorale a stângii radicale. Electoratul a urmat sfatul preşedintelui de a vota pentru partidele dispuse să aprobe legislația anticomunistă. Principalul câştigător al alegerilor a fost Partidul Coaliției care şi-a sporit grupul parlamentar cu 14 noi fotolii. P.S.D. a câştigat 7 noi fotolii. Comuniştii au dispărut de pe scena politică. Noul Parlament a votat legile anticomuniste în octombrie 1930[515]. Mişcarea Lapua a abandonat planurile vizând o lovitură de stat[516].

Mişcarea Lapua alătura populismul țărănesc naționalismului clasei superioare. Eşaloanele superioare ale mişcării erau alcătuite din fermieri şi profesori. În faza radicalizării sale, mişcării i s-au alăturat ofițeri din armată, fețe bisericeşti, figuri binecunoscute din lumea afacerilor şi industrie. Printre suporteri se numărau şi fermieri şi antreprenori care au avut de suferit de pe urma depresiunii. Membrii activi ai mişcării erau pregătiți, la nevoie, să ia armele şi să dea o lovitură de stat. Ei considerau că o "revoltă patriotică" era mai utilă decât "legalitatea fără patrie". Mişcarea nu a elaborat un manifest scris. În concepția ei națiunea avea nevoie să fie vindecată, chiar prin forță la nevoie. Elitismul dezastruos şi privilegiul de clasă trebuiau abolite. Parlamentarismul stricat trebuia înlocuit printr-o autoritate guvernamentală puternică. Trebuiau adoptate măsuri hotărâte împotriva stângii, pericolul cel mai mare la adresa unității şi unanimității poporului finlandez. În vara anului 1930 comuniştii au fost suprimați[517]. Mişcarea Lapua dorea însă mai mult: asigurarea câştigurilor obținute în urma Războiului Civil şi restaurarea Finlandei

[515] Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, *op.cit.*, p. 241.
[516] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 159.
[517] A.F. Upton (with contributions by Peter Rohde and Å. Sparring), *op.cit.*, p. 180 şi urm.

Albe. Ea continua o linie istorică care a debutat cu activismul din anii represiunii țariste, crearea mișcării jägerilor și Gărzii Civile, și apărarea Finlandei Albe în timpul războiului civil. Patriotismul Mişcării Lapua era ultranaționalist. Mişcarea nu era însă fascistă[518].

În toamna anului 1930, valul simpatiei populare s-a întors împotriva Mişcării Lapua datorită implicării acesteia în violențe. În octombrie 1930 fostul preşedinte Ståhlberg și soția acestuia au fost răpiți la Helsinki de către ofițeri cu simpatii pentru Mişcarea Lapua şi duşi la Joensuu ceea ce a reprezentat o lovitură pentru spiritul de dreptate al finlandezilor[519]. Ofițerii au întreprins actul în ciuda interdicției asupra răpirilor impusă de conducerea Mişcării Lapua cu câteva săptămâni mai înainte.

În alegerile prezidențiale din primăvara anului 1931 Ståhlberg a fost candidatul progresiștilor. Partidul Agrarian a renunțat la susținerea lui Relander, considerat prea apropiat de Lapua, și l-a susținut pe Kallio. Svinhufvud a acceptat susținerea din partea Partidului Coaliției. Și Lapua s-a arătat gata să-l susțină pe Svinhufvud, pe care îl considera a fi un om sincer. Șeful Gărzii Civile a făcut, de asemenea, lobby în favoarea lui Svinhufvud. În ultima rundă, Svinhufvud l-a înfrânt pe Ståhlberg cu 151 de voturi la 149.

Odată cu formarea noului guvern al coaliției nesocialiste, în martie 1931, condus de agrarianul J.E. Sunila, practica parlamentară a fost reinstaurată. Noul preşedinte i-a cerut lui Mannerheim să devină comandant al Consiliului de Apărare, ceea ce-i conferea acestuia comanda forțelor armate în caz de război[520]. În primăvara anului 1933 Mannerheim a fost ridicat în rangul de feldmareşal. Mai mult, Svinhufvud l-a plasat pe şeful Marelui Stat Major al armatei finlandeze sub comanda şefului Consiliului de Apărare, atâta timp cât această funcție va fi deținută de Mannerheim. După ce sediul muncitoresc al Mişcării Lapua a fost distrus, simpatizanții acesteia au început în septembrie 1931 să-i atace pe social-democrați. Au reînceput, în acest context, să circule zvonuri despre o iminentă lovitură de stat. La sfârşitul lunii februarie 1932, la Metsälä, a izbucnit o revoltă deschisă a mişcării. Circa 400 de membrii ai Gărzilor Civile, înarmați, au înconjurat în acea zi sediul muncitoresc, unde un parlamentar social-democrat pronunța un discurs. Aceştia au cerut şefului poliției să întrerupă acea manifestare și, dată fiind neangajarea sa, au deschis foc asupra localului. După ce au pus capăt manifestării social-democrate, și-au aşezat cartierul general în sediul local al Gărzii Civile. Pe parcursul zilelor următoarea la Metsälä s-au adunat sute de membri ai Gărzilor Civile din diferite părți ale țării. În cadrul întrunirii de la Hämmenlinna, din 29 februarie, şeful Mişcării Lapua a ordonat Gărzilor Civile să mobilizeze. Se dorea realizarea unui marş asupra Helsinkiului, după model mussolinian[521].

Oamenii trebuiau să se adune în centrele provinciale mai importante, deplin echipați și cu provizii pentru patru zile. Deşi ordinului i s-a dat curs în câteva centre,

[518] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 160-161.
[519] Lauri Karvonen, *op.cit.*, p. 20.
[520] J.E.O. Screen, *op.cit.*, p. 104.
[521] Lauri Karvonen, *op.cit.*, p. 21.

numărul rebelilor a fost estimat la nivelul întregii țări la circa 5.000-6.000 de oameni. Guvernul a reacționat. Invocând Legea Protecției Republicii, adoptată la insistența Lapua împotriva comuniştilor, executivul a ordonat deținerea liderilor Mişcării Lapua. Forțele armate au fost plasate în stare de alertă. Pericolul unei vărsări de sânge între armată şi Garda Civilă apărea ca posibil. Generalul Malmberg a apărut atunci pe scenă şi a calmat spiritele atât în cadrul Gărzii Civile pe care o conducea cât şi în cadrul armatei unde comandantul-şef, generalul Aarne Sihvo, dorea să se ia măsuri drastice pentru a înăbuşi revolta. Liderii Mişcării Lapua i-au cerut lui Svinhufvud să demită guvernul. Președintele a refuzat. În cadrul unui discurs radiodifuzat la 2 martie şeful statului a cerut membrilor Gărzii Civile să se întoarcă la casele lor, promițând că aceia care au luat parte din greşeală la revoltă nu vor fi pedepsiți[522]. Apelul său, semnat şi de generalul Malmberg, a apărut a doua zi în presă. Conducătorii revoltei s-au predat câteva zile mai târziu[523]. La sfârşitul aceleiaşi luni ministrul de interne a desființat Mişcarea Lapua[524]. Decizia membrilor Gărzii Civile de a asculta apelul președintelui a fost esențială pentru nereuşita revoltei. Sensul de legalitate a înăbuşit visele de putere ale anumitor cercuri.

În iunie 1932 la Hämmenlinna cercul interior al Mişcării Lapua a fondat o nouă organizație intitulată Mişcarea Populară Patriotică. Aceasta a anunțat că va continua lupta Mişcării Lapua de a asigura realizările Războiului Civil şi de a suprima stânga radicală pentru totdeauna[525]. Mişcarea nu dorea a fi considerată un partid politic ci o mişcare de masă. Şi aceasta deoarece considera că partidele politice distruseseră prin activitatea lor adevăratul sens al patriotismului. Spre deosebire de Mişcarea Lapua, Mişcarea Populară Patriotică respecta legile. Tot ca pe o deosebire se cuvine să menționăm poziția tranşantă a ultimeia în privința adoptării unei legislații lingvistice favorabile limbii finlandeze. Mişcarea Populară Patriotică solicita să se pună capăt propagandei marxiste şi cerea, prin urmare, abolirea P.S.D. Mişcarea a căutat să se apropie de muncitori. Ea a propus nivelarea diferențelor sociale şi un program de reforme sociale radicale. P.S.D. a cerut, de asemenea, suprimarea noii mişcări care, în opinia sa, o reproducea pe cea abia desființată[526].

Manifestul, organizarea mişcării, ca şi comportamentul suporterilor săi aminteau de fascismul italian şi național-socialismul german. Uniforma membrilor era alcătuită dintr-o cămaşă neagră şi o cravată albastră. Organizația de tineret a Mişcării Populare Patriotice a adoptat salutul nazist[527]. Mişcarea se înscria, alături de alte câteva

[522] Circa 200.000 de finlandezi au ascultat discursul radiofonic al preşedintelui care le-a cerut membrilor Mişcării Lapua de la Mentsälä să păstreze legalitatea, vezi Rauno Endén (editor), *Yleisradio 1926-1996. A history of broadcasting in Finland*, Yleisradio OY, 1996 (perioada interbelică a fost scrisă de Eino Lyytinen, iar perioada celui de-al doilea război mondial de Timo Vihavainen), p. 42.
[523] Edward L. Killham, *op.cit.*, p. 61.
[524] Înfrângerea mişcării Lapua, originară din Ostrobotnia, a semnificat şi o mutare definitivă a centrului de gravitație a politicii finlandeze înspre sud, Heikki Ylikangas, *Ostrobothnia in Finnish History*, în Max Engman, David Kirby, *Finland...*, p. 84.
[525] Lauri Karvonen, *op.cit.*, p. 25.
[526] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 162-163.
[527] Lauri Karvonen, *op.cit.*, p. 25-27.

organizaţii de extrema dreaptă, în penumbra scenei politice finlandeze, numărul de membri ai tuturor acestor formaţiuni nedepăşind niciodată 2.000 de oameni.

În decembrie guvernul Sunila a căzut ca urmare a unei dispute bancare. Svinhufvud i-a cerut ministrului de justiţie, progresistul T.M. Kivimäki, să formeze un nou guvern, care includea reprezentanţi ai progresiştilor şi suedezilor, cu participarea, în calitate de experţi, a doi miniştri agrarieni şi patru conservatori. P.S.D. a susţinut parlamentar noul guvern.

Marii câştigători ai alegerilor din vara anului 1933 au fost social-democraţii care şi-au sporit portofoliul de locuri în Parlament cu 12. Partidul Coaliţiei care încheiase o alianţă cu Mişcarea Populară Patriotică a pierdut mai multe locuri parlamentare.

Guvernul Kivimäki a luat măsuri hotărâte împotriva agitaţiei politice extremiste. A fost interzisă prin lege tipărirea oricărui material care ar fi fost insultător la adresa Eduskuntei sau a guvernului. O nouă lege, care a intrat în vigoare în aprilie 1933, interzicea asociaţiile politice organizate pe baze militare ca şi purtarea de uniforme de partid în situaţiile publice. Grupul parlamentar al Mişcării Populare Patriotice a venit totuşi la Parlament cu cămăşi negre. "Legea cămăşii" din aprilie 1934 interzicea purtarea de orice fel de uniforme politice.

Urmând unui incident care a avut loc în Tampere, şi care i-a avut ca protagonişti pe social-democraţi şi Garda Civilă din localitate, condusă de locotenent-colonelul Aaro Pajari, purtarea steagurilor roşii a fost interzisă în aprilie 1934. Ulterior, interdicţia a fost extinsă pentru a cuprinde steagurile de orice fel purtate la festivităţi sau demonstraţii desfăşurate în aer liber[528].

Păstrarea sistemului politic din Finlanda a fost garantat de trei factori:
- victoriile electorale succesive ale P.S.D. din 1933 şi 1936;
- separarea Partidului Coaliţiei de dreapta radicală;
- faptul că Mişcarea Populară Patriotică a rămas un partid mic.

La începutul anilor 1930, disputa lingvistică care scindase societatea finlandeză un deceniu mai devreme a reizbucnit. Societatea Academică Kareliană a fost cea care a dezgropat securea războiului. Poziţia ei a fost decisivă şi pentru atitudinea pe care o va adopta Mişcarea Populară Patriotică. Ca şi în 1923, mărul discordiei l-a constituit limba de instrucţie la Universitatea din Helsinki. Populiştilor li s-au alăturat în Parlament agrarienii ca şi unii conservatori care au solicitat finlandizarea totală a acestei instituţii. Mişcarea Populară Patriotică a iniţiat boicotarea cursurilor universitare. Vorbitorii de suedeză au reuşit însă să obţină susţinerea altor universităţi nordice şi au strâns 150.000 de semnături pe o petiţie care le promova punctul de vedere. La sfârşitul anului 1934, guvernul a propus ca la Helsinki instrucţia să se desfăşoare în limba finlandeză, iar instrucţia în limba suedeză să aibă loc la o altă universitate, situată în Turku, cunoscută sub numele de Åbo Akademi. Propunerea nu a întrunit consensul aşteptat. Prin urmare, o altă propunere care prevedea alocarea unui număr de catedre în suedeză la Helsinki a fost avansată: 21, dintre care 12 permanente, apoi 15 permanente. O şedinţă extraordinară a Parlamentului a fost

[528] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 165.

convocată la 22 ianuarie 1935 în vederea rezolvării situației. Deoarece naționaliștii se temeau că propunerea guvernului va fi adoptată, timp de cinci zile şi jumătate reprezentanții lor au citit fără întrerupere discursuri maraton pregătite de studenți. Aceştia şi-au atins în cele din urmă scopul: preşedintele a întrerupt şedința excepțională a Parlamentului[529].

Guvernul Kivimäki ajunsese deja în al patrulea an de mandat când miniştrii Partidului Poporului Suedez au demisionat, la sfârşitul lunii februarie 1936. La alegerile ce au urmat în iulie progresiştii nu au reuşit să obțină decât 7 fotolii de parlamentari, în timp ce social-democrații şi-au adăugat 5 locuri parlamentare, ajungând la 83.

Între timp, social-democrații şi agrarienii au început să considere că o cooperare nu era imposibilă. O discuție cu privire la o colaborare guvernamentală a început în septembrie 1936. Un program în acest sens a fost alcătuit înainte de căderea guvernului progresist (care se menținuse la putere 3 ani, 9 luni şi 21 de zile), la începutul lunii octombrie 1936. Noul guvern a fost format de K. Kallio în aceeaşi lună. Guvernul nu-i includea pe social-democrați datorită opoziție Partidului Coaliției şi a preşedintelui Svinhufvud. Rudolf Holsti a redevenit, după 14 ani, ministru de externe. Ministru de interne a devenit un politician tânăr de 36 de ani, Urho Kekkonen.

În primăvara anului 1937 s-au desfăşurat alegeri prezidențiale la care candidat preşedintele Svinhufvud, K.J. Ståhlberg, K. Kallio şi V. Tanner. Social-democrații au făcut tot posibilul ca preşedintele să nu fie reales. Având susținerea social-democraților, preşedinte al Finlandei a fost ales Kallio. Această schimbare la vârful politicii finlandeze a îndepărtat şi ultimul obstacol care stătuse în calea cooperării dintre social-democrați şi agrarieni. S-a convenit ca un terț partid să dețină președinția guvernului. Nou prim-ministru a devenit astfel progresistul A.K. Cajander[530]. Holsti a rămas ministru de externe, iar Tanner a devenit ministru de finanțe. Astfel a fost creat guvernul cu cea mai largă bază parlamentară de până atunci. Popularitatea guvernului va spori chiar iar vechile animozități vor dispărea. În 1937 legea cu privire la instrucția la Universitatea din Helsinki a trecut în varianta împotriva căreia opoziția organizase discursurile maraton[531].

Comuniştii şi-au pierdut din susținere iar din 1934 au urmat strategia frontului popular adoptată de Komintern. P.S.D. a reacționat ferm împotriva acestei strategii, eliminând în 1937 din partid organizația studențească a partidului, Societatea Academică Socialistă, precum şi un alt grup de opoziție care militau pentru frontul popular. S-au luat măsuri pe linie guvernamentală împotriva dreptei radicale. Ministrul de Interne Kekkonen şi-a propus abolirea Mişcării Populare Patriotice. În mai 1938 a fost abolită organizația de tineret a acesteia. În noiembrie Kekkonen a primit mandat guvernamental să abolească mişcarea pe motiv că era succesoare a

[529] *Ibidem*, p. 165-166.
[530] D.G. Kirby, *Finland in...*, p. 95.
[531] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 171.

Mişcării Lapua. Curtea de magistraţi de la Helsinki a respins însă propunerea ministrului de interne[532].

Standardul de viaţă al cetăţenilor finlandezi a crescut după anii dificili ai Depresiunii. Finlanda a început să se modeleze pentru a deveni un stat al bunăstării sociale de tip nordic. Au fost adoptate noi legi cu privire la pensionari şi la concediile anuale. Naţiunea era vindecată. Sentimentul identităţii naţionale a fost întărit în urma victoriilor sportive şi realizărilor culturale. În anul 1926 a fost înfiinţat radioul finlandez (*Yleisradio*) care a fost membru al "Union Internationale de Radiophonie". Din 1927 acesta a introdus în emisiunile sale programe de seară dedicate diferitelor ţări şi culturi: norvegiană, suedeză, slave, ungară. În mai 1933 Yleisradio a organizat şi difuzat un concert european trimis tuturor ţărilor din Europa unde a fost prezentată muzică compusă de Sibelius şi cântată de Orchestra Radio şi Orchestra oraşului Helsinki. Din 1938 au fost efectuate transmisiuni de la Budapesta, Riga, Viena, Mănăstirea Petseri din Estonia, Suedia[533]. Contrar tendinţei din Europa Centrală şi de Răsărit, ţara nu a căzut în braţele extremei drepte. Sistemul parlamentar finlandez a rămas robust. Integrarea naţională nu s-a construit cu sacrificarea stângii ci cu participarea acesteia.

P.C.F., care acţiona în ilegalitate, şi-a pierdut ultimele rămăşiţe ale influenţei politice la începutul anilor 1930. P.C.F. a devenit astfel o subcultură secretă cu aproximativ 200 de membri activi, puţin cunoscuţi muncitorilor finlandezi. Liderii rebeli care părăsiseră Finlanda la sfârşitul Războiului Civil şi operau din exil reprezentau nucleul său de conducere. Cel mai cunoscut dintre aceştia era O.V. Kuusinen, care ajunsese la o poziţie de conducere în Komintern în anii 1920. Comuniştilor li s-a permis să creeze o cultură în limba finlandeză în Karelia Sovietică din anii 1920 sub conducerea lui Edvard Gylling. Circa 1.600 de ofiţeri au absolvit Academia Militară Roşie din Leningrad. Alte sute de comunişti finlandezi au studiat la Universitatea Popoarelor Minoritare Occidentale şi la Şcoala Lenin din Leningrad. În timpul Crizei Mondiale, unii muncitori finlandezi au ales să locuiască în Uniunea Sovietică. Imigranţi americani de origine finlandeză s-au dus, de asemenea, în Uniunea Sovietică, convinşi că intră într-un paradis muncitoresc. Politica lui Stalin de epurare din anii 1930 a afectat şi P.C.F. Grupul "oportuniştilor de stânga" condus de Eino Rahja fusese deja îndepărtat din 1925. Au urmat apoi Kullervo Manner şi susţinătorii săi care au fost acuzaţi de eşecul activităţilor subterane din Finlanda ale partidului. Epurările s-au transformat în teroare după asasinarea lui Kirov în decembrie 1934. În următorii trei ani Stalin şi-a distrus oponenţii, rivalii şi colegii deopotrivă. Două treimi dintre membrii Comitetul Central al P.C.U.S. au fost ucişi. În august 1934 a început, în Karelia Sovietică, o campanie îndreptată împotriva "naţionaliştilor finlandezi". Şeful executivului Gylling şi cel de partid Kustaa Rovio au fost excluşi şi mai târziu eliminaţi[534].

[532] *Ibidem*, p. 172.
[533] Rauno Endén (editor), *Yleisradio...*, p. 66-67.
[534] Juhani Paasivirta, *Finland and Europe. The Early...*, p. 455 şi urm.

Determinarea direcției politicii externe finlandeze

După războiul civil majoritatea populației din Åland dorea să se alăture Suediei. Fără nici o consultare cu Finlanda, Suedia a apelat în primăvara anului 1919 la Conferința de Pace de la Paris, pentru a rezolva prin intermediul unui referendum această chestiune. Suedia a subliniat că nu existau motivații politice, lingvistice sau economice pentru ca Ålandul să aparțină Finlandei. Guvernul finlandez a respins argumentele suedeze şi a insistat că populația din arhipelag nu era supusă unei opresiuni lingvistice. Conferința de Pace a trimis chestiunea spre analiză Ligii Națiunilor Între timp, în mai 1920, Eduskunta finlandeză a votat "Actul de autoguvernare al Ålandului", care le-a creat insularilor propria adunare şi privilegii largi. Nu a fost însă îndeajuns pentru ålandezii care au apelat la Suedia. Doi dintre liderii lor au fost întemnițați pentru trădare. În toamna anului 1920 Consiliul Ligii Națiunilor a numit o comisie independentă, alcătuită din trei membri, pentru a rezolva chestiunea Ålandului. În raportul său din mai 1921 comisia a concluzionat că, din punct de vedere geografic, nu era nici un dubiu că Ålandul aparținea Finlandei. Insularii aveau dreptul la un tratament corect din partea Finlandei, dar nu şi de a se separa de un stat pentru a se alătura altuia. Consiliul Ligii a soluționat în favoarea Finlandei chestiunea încă din iunie 1921. În acelaşi an, a fost semnat un tratat de către zece state, prin care era prevăzută şi garantată neutralizarea Ålandului.

Chestiunea apartenenței Finlandei la Liga Națiunilor a fost ridicată la începutul anului 1920[535], din inițiativă britanică, pentru a promova soluționarea chestiunii Ålandului. Finlanda a acceptat să depună o aplicație de admitere datorită poziției sale geopolitice expuse. Acceptarea aplicației Finlandei nu a fost însă o formalitate. Exista temerea că, odată devenită membră a ligii, Finlanda va invoca inviolabilitatea teritorială în chestiunea Ålandului. Delegația finlandeză a dat asigurări că integrarea Finlandei nu va avea nici un efect asupra chestiunii Ålandului. Prin urmare, la mijlocul lunii decembrie, aplicația de admitere a Finlandei în Liga Națiunilor a fost aprobată în unanimitate[536]. Finlanda va ajunge ca, între anii 1927-1930, să facă parte ca membru nepermanent din Consiliu. În această calitate, Finlanda a inițiat o propunere detaliată de creare a unui fond internațional de asistență destinat țărilor care erau victime ale agresiunii[537]. Propunerea nu s-a bucurat de suficientă susținere pentru a constitui un suport pentru statele ce vor deveni, în anii 1930, obiect al agresiunii marilor puteri.

În urma tratatului de la Tartu s-au reluat relațiile sovieto-finlandeze. Acestea au fost însă marcate de suspiciuni reciproce[538]. Oficial, Finlanda a abandonat visul

[535] Asupra istoriei participării Finlandei la activitatea Ligii Națiunilor vezi Bengt Broms, *Finlanda and the League of Nations*, Institute of Political Science of the University of Turku, No. 3, 1963.
[536] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 138.
[537] Jukka Nevakivi, *Finnish Neutrality*, în Jukka Nevakivi (editor), *Neutrality in History. Porceedings of the Conference on the history of Neutrality organized in Helsinki 9-12 September 1992 under the auspices of the Commission of History of International Relations*, SHS, Helsinki, 1993, p. 35.
[538] Aceste suspiciuni au constituit un imbold pentru ca Finlanda să caute susținerea diplomatică şi amiciția României. Primul diplomat finlandez acreditat la Bucureşti a fost profesorul de geografie de la Universitatea din Helsinki Väinö Tanner, care în 1935 va publica şi o carte în suedeză despre România (Rumänien: land

ocupării Kareliei Răsăritene. Situația tensionată a continuat însă să se manifeste la frontieră. În octombrie 1921 a izbucnit o revoltă armată în apropierea frontierei, îndreptată împotriva autorităților sovietice. Rebelii s-au adresat pentru asistență Finlandei, Estoniei şi Poloniei. Guvernul finlandez nu s-a amestecat direct în conflict, ci a permis în noiembrie unei forțe de 500 de oameni să treacă frontiera. Forțele finlandeze s-au alăturat la Uhtua forțelor de guerilă localnice care numărau 3.000 de oameni. Rusia Sovietică a blamat Finlanda pentru tulburările din Karelia Răsăriteană. La rândul său, Finlanda a afirmat că tulburările au început tocmai datorită eşecului Rusiei de a asigura autoguvernarea acestei regiuni, în conformitate cu prevederile tratatului de la Tartu. Finlanda a cerut atunci Ligii Națiunilor să trimită în regiunea de conflict o comisie independentă pentru a investiga cauzele conflictului. Rusia Sovietică a respins soluția avansată de Helsinki[539].

În schimb, guvernul sovietic a desfăşurat acțiuni hotărâte în Karelia Răsăriteană: 13.000 de soldați şi o escadră de studenți finlandezi de la Institutul Ofițerilor Roşii din St. Petersburg au fost trimişi pentru a înăbuşi revolta. Înainte de Crăciun, patru divizii noi au fost trimise în regiune. Finlandezii s-au temut chiar de un atac sovietic. Preşedintele Ståhlberg a luat în considerare mobilizarea trupelor. În ianuarie 1922 guvernul sovietic a anunțat că Armata Roşie a înăbuşit răscoala. Finlanda şi-a asumat sarcina de a interzice recrutarea de noi voluntari şi de a-i dezarma pe aceia care s-au întors din Karelia Răsăriteană.

La începutul lunii februarie 1922 la Savukoski s-a desfăşurat un alt episod al disputei fino-sovietice. De această dată statul comunist a fost cel care a luat inițiativa, iar cel finlandez acela care a reacționat. Mişcarea comunistă a izbucnit la exploatarea forestieră din Värriö, deținută de Kemi, una dintre cele mai mari companii forestiere. Liderul acestei mişcări a fost un ofițer comunist finlandez, antrenat la St. Petersburg, cunoscut sub numele de Jahvetti Moilanen (numele său real era F.J. Myyryläinen). Alături de 300 de oameni, Moilanen a trecut granița în Finlanda, a dezarmat grănicerii din Kuolajärvi, a furat bani, unelte şi cai de la exploatările forestiere şi din proprietățile private şi s-a întors în Rusia. Foarte probabil, această incursiune a fost plănuită de aripa militară a Partidului Comunist Finlandez.

Măsurile dure luate de Rusia în timpul crizei din Karelia Răsăriteană au grăbit guvernul finlandez în direcția unei înțelegeri cu statele limitrofe patriei comuniste. Cel mai activ suporter al politicii statelor limitrofe a fost Rudolf Holsti, ministru de externe în timpul guvernelor Castrén, Erich şi Vennola. Holsti considera că aceste

---

och folk) şi care va rămâne pentru mult timp un specialist în probleme româneşti. V. Tanner a fost trimis la 6 aprilie 1920 în misiune specială la București. La 29 mai Tanner a fost numit însărcinat cu afaceri al Finlandei la București. La 14 mai 1921 acesta a fost ridicat la rangul de ministru plenipotențiar, vezi Jussi Nuorteva, Tuire Raitio, *Ulkoasiainhallinen Matrikkeli 1918-1993*, vol. 2, Ulkoasiainministeriö, Länsi-Savo Oy, Mikkeli, 1996, p. 236. La 30 iulie 1920 Tanner a fost primit în audiență de Take Ionescu, ministru de externe al României, căruia i-a exprimar gratitudinea guvernului finlandez pentru că Bucureştii au recunoscut Finlanda ca stat independent, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Finlandei (Arh. M.A.E.F.), 5/C 14, f. 4. În 1921 Dimitrie Plesnilă, un ziarist apropiat de Take Ionescu, a fost numit ca ministru al României la Helsinki, *80 Years of Diplomatic relations between Romania and Finland*, Helsinki, 2000, p. 12.

[539] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 139.

state erau aliatele naturale ale Finlandei, spre deosebire de țările scandinave care nu doreau să se implice în problemele Finlandei. Hosti şi-a pus mari speranțe mai cu seamă în Polonia, care i-a oferit Finlandei colaborarea sa încă din primăvara anului 1920[540].

În timpul crizei din Kareliei Răsăritene, guvernul Vennola a luat serios în considerare o alianță defensivă cu Polonia. În martie 1922, la întâlnirea miniştrilor de externe ai acestor state desfăşurată la Varşovia, Holsti a acceptat încheierea unei alianțe pe 5 ani cu Polonia, Estonia şi Letonia. Articolul 7 al acestei alianțe afirma că în eventualitatea unui atac asupra uneia dintre aceste țări, celelalte vor discuta măsurile necesare de asistență. Însă, în afară de Partidul Progresist şi de agrarieni, celelalte forțe politice finlandeze au criticat tratatul. Dreapta considera că era necesară o alianță militară îndreptată împotriva amenințării reprezentate de Rusia Sovietică. Dependența față de Polonia a fost criticată, la fel ca şi legăturile cu state mai slabe decât Finlanda, precum Țările baltice. Înainte ca tratatul să fie dezbătut în Eduskunta, în mai 1922, guvernul Vennola a şters controversatul articol 7. Aceasta nu l-a scăpat însă pe Holsti de a primi un vot de neîncredere din partea Parlamentului. Două săptămâni mai târziu, guvernul Vennola a demisionat. Acordul de la Varşovia nu a mai fost ratificat. Politica de cooperare cu statele limitrofe Rusiei s-a sfârşit abrupt.

În ciuda relațiilor tensionate dintre Finlanda şi Suedia, generate de chestiunea Ålandului şi de disputa lingvistică din Helsinki, în octombrie 1923 ministrul de externe suedez Hederstierna a propus Finlandei încheierea unei alianțe defensive. Cercuri din conducerea armatei suedeze sprijineau această inițiativă. Guvernul suedez nu a susținut inițiativa ministrului său de externe, care a trebuit să demisioneze câteva zile mai târziu.

Finlanda a semnat un tratat de pace frontalieră cu Rusia în iunie 1922. În decembrie 1922 s-a desfăşurat la Moscova o conferință de dezarmare cu participarea Finlandei, Țărilor baltice şi Rusiei. Conferința s-a încheiat fără nici un rezultat. Ca o măsură de contrabalansare a înțelegerii de la Locarno dintre puterile occidentale şi Germania, Uniunea Sovietică a început să construiască un fel de sistem anti-Locarno la frontierei sale occidentale. În martie 1926 Moscova a dorit să încheie pacte de neagresiune cu Finlanda şi Țările baltice. Finlanda a folosit o tactică care a purtat convorbirile începute la sfârşitul lunii octombrie 1926 la Helsinki spre eşec. Singura alternativă rămasă în politica externă a Finlandei, la mijlocul anilor 1920, a fost nealinierea sau splendida izolare[541].

În 1928 Uniunea Sovietică a început să privească în direcția creării unui sistem de securitate la frontiera sa occidentală. Moscova a acceptat să semneze Pactul Briand-Kellogg. Deoarece aplicarea tratatului părea să se realizeze cu întârzieri, Litvinov a propus inițial fiecărui stat vecin un protocol bilateral prin care pactul să intre în vigoare, între cei doi semnatari, imediat după ratificarea de către parlamentele lor. Polonia, România, Letonia, Lituania şi Estonia au semnat în cele din urmă

[540] *Ibidem*, p. 140.
[541] *Ibidem*, p. 142.

protocolul Litvinov, care devenise un pact multilateral, în februarie 1929[542]. Finlanda a fost singurul vecin european al Uniunii Sovietice care nu a procedat în acest fel.

Răpirile practicate de membrii Mişcării Lapua şi practicile acesteia de a-i trimite pe indezirabili la frontiera cu Uniunea Sovietică au condus la fricţiuni în relaţiile finlandezo-sovietice în toamna anului 1930. În iarna anului 1931 a urmat criza ingriană. Guvernul finlandez a apelat la Liga Naţiunilor acuzând Uniunea Sovietică de mutarea forţată a ingrienilor. Uniunea Sovietică a acuzat, la rândul ei, fără substanţă, Finlanda de fortificarea câtorva insule din Golful Finic. În august 1931 cele două state au început să exploreze posibilitatea semnării unui pact de neagresiune[543]. Sovieticii deja semnaseră astfel de pacte cu Germania în 1929, precum şi cu Franţa şi Polonia în 1931. Între altele, Finlanda a acceptat un articol care obliga cele două state să-şi proclame neutralitatea în situaţia în care oricare dintre părţi ar fi fost atacată de o terţă putere. Pactul a fost semnat la 21 ianuarie 1932 de către ministrul plenipotenţiar Ivan Maiski şi baronul Yrjö-Koskinen, ministrul de externe al Finlandei[544].

Între timp, importanţa cooperării nordice a crescut, în egală măsură cu scăderea prestigiului Ligii Naţiunilor. În toamna anului 1933 Finlanda s-a alăturat Grupului statelor de la Oslo, care era compus din Suedia, Danemarca, Norvegia, Belgia, Olanda şi Luxemburg. Tratatul de la Oslo, semnat în 1930, avea ca principală direcţie de acţiune taxele şi relaţiile comerciale, dar avea, de asemenea, motivaţii politice: toate statele membre sperau că-şi vor putea menţine neutralitatea prin cooperare reciprocă.

După ce în octombrie 1933 Germania şi-a anunţat intenţia de a părăsi Liga Naţiunilor, în septembrie 1934 a fost promovată intrarea Uniunii Sovietice în ligă. Finlanda nu a semnat invitaţia de primire în ligă, dar a votat în favoarea primirii U.R.S.S. în acest organism internaţional. În 1934 condiţiile cooperării nordice au sporit odată ce Suedia a realizat că dezarmarea nu era o posibilitate realistă şi şi-a îndreptat centrul preocupărilor sale de securitate spre crearea unui sistem concret de securitate. Orientarea spre cooperare nordică a fost susţinută în Finlanda de Partidul Poporului Suedez, Mannerheim, preşedinte al Consiliului de Apărare, primul ministru Kivimäki şi preşedintele (din 1934) Partidului Coaliţiei, J.K. Paasikivi. Paasikivi a şi devenit, în 1936, ambasadorul finlandez la Stockholm. Legăturile dintre social-democraţii suedezi şi finlandezi erau şi ele strânse. Pe V. Tanner îl lega de altfel o prietenie personală de primul ministru suedez Per Albin Hansson.

În toamna anului 1934 Finlanda a luat pentru prima dată parte, la Stockholm, la o întrunire a miniştrilor de externe nordici. În august 1935 miniştrii de externe au căzut de acord în cadrul conferinţei de la Oslo asupra unei linii de acţiune comune, promovată la sesiunea generală a Ligii Naţiunilor, care urma să adopte sancţiuni împotriva Italiei, după atacul acesteia asupra Etiopiei. În vara anului 1935 Finlanda s-a pronunţat clar în favoarea unei orientări nordice. Primul ministru Kivimäki a purtat

[542] E. Krepp, *Security...*, p. 13.
[543] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 167
[544] Instrumentele de ratificare au fost schimbate la Moscova la 9 august 1932, vezi http://www.histdoc.net/history/history.html

în decembrie 1935 discuții cu grupurile parlamentare (cu excepția populiștilor) şi a anunțat că scopul guvernului său era să stabilească o colaborare între Finlanda şi țările scandinave pentru a asigura neutralitatea nordică comună[545].

Ocuparea Etiopiei a reprezentat o lovitură grea dată prestigiului Ligii Națiunilor şi a determinat statele scandinave să nu mai aibă încredere în sistemul său de securitate. În iulie 1936 statele de la Oslo au elaborat o declarație comună prin care-şi rezervau dreptul de a judeca fiecare caz în parte şi a decide dacă iau parte sau nu la sancțiunile prevăzute de articolul 16 din pactul Ligii Națiunilor.

Ca şi Țările baltice şi Polonia, Finlanda a obținut o frontieră avantajoasă cu Rusia, atunci când aceasta era slăbită de războiul civil. Moscova privea aceste state ca fiind parte a cordonului sanitar format de puterile victorioase după 1918. După independență, atmosfera în Finlanda a fost una națională, antirusească şi anticomunistă. Albii îi acuzau pe roşii pentru declanşarea războiului civil. Extrema dreaptă era rusofobă şi considera că ruşii erau inferiori etnic finlandezilor. Susținătorii Finlandei Mari au denunțat pacea de la Tartu ca fiind o trădare ruşinoasă a populației din Karelia Răsăriteană, lăsată la mila bolşevicilor. Rusia Sovietică era temută în Finlanda atât ca fiind moştenitoare a imperialismului țarist cât şi sediu al comunismului. Rusia, la rândul ei, suspecta Finlanda. Uniunea Sovietică se temea că o putere ostilă putea folosi teritoriul Finlandei ca pe un cap de pod pentru a lansa un atac asupra Rusiei. Finlandezii îi invitaseră pe germani în țară în 1918. În 1919 britanicii folosiseră teritoriul finlandez pentru a lansa un atac naval asupra flotei sovietice.

Pericolul aşteptat din est a dominat atât politica externă cât şi planificarea militară a Finlandei. Cea mai importantă sarcină a diplomației finlandeze a fost să se asigure că va primi ajutor în eventualitatea unui atac rusesc. Liderii finlandezi au înțeles că ar fi fost prea riscant pentru Finlanda să se alieze cu Polonia şi Țările baltice deoarece un asemenea fapt ar fi implicat țara în conflicte care nu o priveau direct. Germania nu mai putea constitui o soluție, de vreme ce Republica de la Weimar menținea relații bune cu Rusia Sovietică. Liga Națiunilor a fost considerată ca fiind cea mai bună garanție a Ligii Națiunilor. Finlanda a fost un membru loial şi activ al organizației. În activitatea sa în cadrul Ligii, Finlanda a făcut tot posibilul să obțină garanții speciale pentru securitatea națiunilor mici[546].

În decembrie 1935 T.M. Kivimäki, primul ministru al Finlandei, a făcut o declarație în Parlament în care a afirmat că țara va urma linia nordică neutrală în politica externă. Motivațiile erau atât politice cât şi militare. Finlanda a dorit astfel să reliefeze că urma o linie politică diferită față de celelalte state care se învecinau cu Rusia. Helsinki dorea să elimine suspiciunile ruseşti despre o posibilă intenție a Finlandei se a se alia cu Germania. Declarația finlandeză de neutralitate nu a avut efectul dorit. Comisariatul Poporului pentru Afaceri Străine a considerat-o ca fiind doar o altă cale de a sluji interesele germane. Uniunea Sovietică nu considera

[545] Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *op.cit.*, p. 169.
[546] Olli Vehviläinen, *Finland in the Second World War. Between Germany and Russia*, Palgrave, 2002, p. 13-15.

Finlanda ca fiind parte a Scandinaviei neutre ci a zonei de frontieră unde Moscova avea interese importante de protejat.

Devenit conducător al Comitetului de Apărare, Mannerheim a început să ceară reîntărirea capacităților de apărare ale Finlandei. Scopul pe termen lung al lui mareşalului era încheierea unei alianțe militare cu Suedia. Suedia putea să acorde ajutor cel mai rapid, iar ajutoarele venite din afară trebuiau să treacă pe teritoriul Suediei. Începând de la jumătatea anilor 1920 o serie de ofițeri suedezi considerau că era posibil ca Suedia să susțină Finlanda, în cadrul sistemului de sancțiuni al Ligii Națiunilor, dacă aceasta ar fi fost implicată într-un război cu Uniunea Sovietică. Guvernele suedeze au cunoscut aceste planuri dar nu au avut nici o intenție să le accepte. În a doua jumătate a anilor 1930 Suedia s-a temut mai mult de Germania decât de Uniunea Sovietică. Înțelegerea Navală dintre Marea Britanie şi Germania din iunie 1935 a deteriorat balanța de forțe stabilită în Marea Baltică. Germania putea obține în viitor superioritate navală la Marea Baltică închizând strâmtorile daneze. Uniunea Sovietică a considerat că acest acord îi slăbea poziția la Marea Baltică şi dădea girul britanic dominației germane asupra acestor ape. Acesta a determinat Moscova să urmărească şi mai atent situația din Golful Finic. O directivă elaborată în 1935 de comisarul Poporului pentru Apărare, Voroşilov, considera ca potențiali inamici ai Uniunea Sovietică Germania, Polonia, Finlanda şi Japonia.

În anii următori, Moscova a fost suspicioasă la fiecare semn care ar fi putut aduce a cooperare între Germania şi Finlanda. O atenție specială s-a acordat contactelor militare, ca, de pildă, vizitelor lui Mannerheim în Germania, în timpul cărora mareşalul s-a întâlnit cu ministrul german al Aviației, Hermann Göring. Ruşii se aşteptau ca, în eventualitatea unui război, germanii să stabilească baze în Insulele Åland, să ocupe porturile finlandeze şi estoniene şi, după blocarea flotei sovietice în Marea Baltică, să transporte trupe pe teritoriul Finlandei. În noiembrie 1936 Jdanov, membru al Politburoului şi secretar de partid la Leningrad, a avertizat la Congresul Sovietelor de la Moscova statele mici împotriva apropierii prea mari față de "fascism"[547].

În februarie 1937 Holsti a întreprins o vizită oficială la Moscova în scopul de a înlătura suspiciunile sovietice asupra intențiilor finlandeze[548]. Holsti a explicat gazdelor sale că Finlanda nu dorea să devină loc de bătălie între marile puteri. Holsti s-a întâlnit cu comisarul Voroşilov şi cu şeful Marelui Stat Major, A.I. Iegorov, care au adus în discuție posibilitatea ca un stat terț să folosească teritoriul finlandez pentru a lansa un atac împotriva Uniunii Sovietice. Holsti a dat asigurări că Finlanda va considera orice invazie a teritoriul său drept un act ostil. Vizita a fost urmată de o perioadă de încălzire a relațiilor[549], accentuată de alegerea lui Kallio ca preşedinte.

[547] *Ibidem*, p. 19.

[548] Uniunea Sovietică protestase în mod repetat la adresa a ceea ce numea "campania antisovietică din Finlanda" desfăşurată la întruniri şi în presă, care adesea aducea în discuție contenciosul Kareliei Orientale, vezi protestele din 1931 în S.D.F.P., *Vol. II 1925-1932*, p. 497 şi urm.

[549] Pentru interpretările diferite născute de rezultatele vizitei lui Holsti în Uniunea Sovietică, vezi Lawrence Backlund, *Rudolf Holsti in Moscow: an episod in Fenno-Soviet relations*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XIX, No. 3, Fall 1988, p. 249-261.

Ulterior, relaţiile s-au răcit din nou şi au reînceput atacurile în presă. În Uniunea Sovietică fusese declanşat marele val de teroare care, între altele, a eliminat ultimele urme ale drepturilor naţionale ale populaţiei din Karelia Orientală şi Ingria. Folosirea limbii finlandeze a fost interzisă.

Scopul diplomaţiei germane în anii 1930 a fost să prevină ca Finlanda să se alăture oricărui grup ostil de state. Finlandei i se cerea să arate o neutralitate autentică, care însemna excluderea participării la sistemul de apărare colectivă sau participarea activă la Liga Naţiunilor. Propaganda germană a făcut apel la lupta comună împotriva comunismului, a căutat să încurajeze atitudinile antisovietice şi să împiedice o îmbunătăţire a relaţiilor fino-sovietice. Germanii nu contau mult pe sprijinul Mişcării Patriotice Populare. În a doua jumătate a anilor 1930, Finlanda s-a îndepărtat însă de Germania. Poziţia comercială a Marii Britanii, ca cel mai important partener comercial al Finlandei s-a întărit, aceasta fiind dublată de sporirea influenţei politice şi culturale a Londrei. Sistemul politic britanic corespundea îndeaproape valorilor partidelor de centru care, în general, au deţinut puterea în Finlanda, cât şi celor ale conservatorilor lui Paasikivi. Alegerile din 1936 au adus la putere guvernul Ligii Agrare, condus de K. Kallio. După cum am văzut, ministru de externe a redevenit Rudolf Holsti, un probritanic. Acesta considera că cel mai mare pericol la adresa păcii era constituit de Germania. Holsti considera că neutralitatea singură nu putea constitui o garanţie suficientă de securitate. Era necesar ca Finlanda şi ţările nordice să se apropie de alianţa favorabilă Ligii Naţiunilor, condusă de Marea Britanie şi Franţa. Germania a început să-l considere pe Holsti *persona non grata*. În februarie 1937 Kallio a devenit preşedinte al Finlandei ceea ce a semnificat o altă înfrângere pentru Germania. Contactele militare au continuat însă. Aproape întreg corpul ofiţeresc superior finlandez era alcătuit din jägeri şi aceştia păstraseră sentimente de gratitudine şi simpatie faţă de Germania. Puterea militară în creştere rapidă a Germaniei, mai cu seamă forţa sa aeriană, a trezit interesul lor profesional. Au existat numeroase vizite la nivel de ofiţeri între cele două state.

Crearea guvernului de coaliţie între centru şi stânga a fost unul dintre momentele semnificative ale istoriei Finlandei independente. Pentru prima dată ţara avea un guvern cu o majoritate viabilă în Parlament. Pentru prima dată părţile care s-au confruntat în Războiul Civil erau parte ale aceluiaşi guvern. Coaliţia a creat fundaţia solidă cu care Finlanda a întâmpinat criza din 1939 şi a supravieţuit ca naţiune în al Doilea Război Mondial. Guvernul îşi propunea crearea unui stat al bunăstării sociale de tip scandinav. În primăvara anului 1938 Parlamentul finlandez a votat o lege pentru procurarea unor materiale destinate întăririi forţelor armate. Un sfert din bugetul statului a fost destinat apărării.

Partidele guvernamentale doreau să cimenteze cooperarea nordică, dar şi să îmbunătăţească relaţiile cu Uniunea Sovietică. Un memorandum sovietic din 1 aprilie 1938 recunoştea aceste fapte dar considera totuşi că guvernul finlandez nu era capabil să reziste presiunii germane sau chiar aceleia a propriilor fascişti. În memorandum se considera că Finlanda trebuia să încheie un tratat de asistenţă mutuală cu U.R.S.S. şi să-i ofere acesteia “garanţii reale de natură militară”.

Boris Yartsev era membru al N.K.V.D. care lucra la Ambasada Uniunii Sovietice din Finlanda. La 7 aprilie Yartsev l-a vizitat pe Stalin. Peste o săptămâna acesta s-a întors la Helsinki şi i-a explicat lui Holsti că guvernul sovietic era convins că Germania intenţiona să lanseze un atac asupra teritoriului său. Germania urma a invada Finlanda în acest scop. Yartsev dorea să ştie dacă Finlanda va da Moscovei garanţii că nu va asista Germania în războiul împotriva Uniunii Sovietice şi că va rezista unei invazii germane[550]. În acest caz, Uniunea Sovietică urma a acorda Finlandei întreg sprijinul economic şi militar posibil şi se va obliga să-şi retragă trupele din Finlanda în momentul terminării războiul. Finlandezii au respins ideea tratatului de asistenţă mutuală dată fiind politica lor de neutralitate. Ei au acceptat doar să dea o declaraţie scrisă că Finlanda nu va permite nici unei mari puteri să-i folosească teritoriul pentru un atac împotriva Uniunii Sovietice. Yartsev a explicat însă că promisiunea nu era suficientă pentru Moscova deoarece declaraţia nu era susţinută de o forţă economică şi militară adecvată. Chiar dacă Finlanda ar fi dorit să reziste unei mari puteri care ar intenţiona să lanseze un atac asupra Uniunii Sovietice, ea nu ar avea mijloacele necesare[551]. De aceea, Finlanda trebuia să accepte în prealabil ajutorul militar din partea Uniunii Sovietice[552].

Soarta Cehoslovaciei a reprezentat un avertisment pentru Finlanda. Acordul de la München a distrus bazele politicii lui Holsti, care a fost obligat să demisioneze în noiembrie 1938. Poziţia sa a fost preluată de Eljas Erkko care reprezenta dreapta Partidului Progresist. Erkko era proprietarul şi redactorul-şef al cotidianului "Helsingin Sanomat". Erkko era imperturbabil, plin de voinţă şi energie. A condus cu o mână fermă politica externă finlandeză. Erkko era un susţinător al neutralităţii nordice şi cooperării militare cu Suedia. S-a implicat personal în negocierile cu Suedia cu privire la Insulele Åland.

În plus faţă de insula principală, Ålandul cuprinde aproximativ 6.000 de insule mai mici. Insulele Åland au o poziţie strategică: ele reprezintă o punte naturală între Finlanda şi Suedia şi străjuiesc intrarea atât la Golful Botnic cât şi la Golful Finic. Tratatul, semnat în 1921, sub auspiciile Ligii Naţiunilor, şi semnat de toate statele baltice maritime (cu excepţia Rusiei) şi de către Marea Britanie, Franţa şi Italia, neutraliza şi demilitariza Ålandul şi apele înconjurătoare. Tratatul prohibea menţinerea de instalaţii, echipamente sau forţe militare pe insule. Insulele Åland constituiau astfel un vacuum militar. O putere militară ostilă putea lua sub control insulele printr-un atac-surpriză pentru ca apoi să controleze comunicaţiile maritime finlandeze înspre şi dinspre Golful Botnic. Evident, un asemenea atac ar fi pus în

[550] John H. Wuorinen (editor), *Finland and World War II 1939-1944*, The Ronald Press Company, New York, 1948, p. 44 (foarte probabil autorul real al lucrării, scrisă iniţial în finlandeză, şi care a refuzat să-şi dezvăluie identitatea, a fost Arvi Korhonen, istoric ataşat pe lângă armata finlandeză în timpul celui de-al doilea război mondial, care a avut acces la documente de primă mână - informaţia ne-a fost dezvăluită, în timpul investigaţiilor noastre, de către profesorul de la Turku, Kalervo Hovi. Tatăl şi nepotul lui John Wuorinen nu cunoşteau acest fapt).

[551] Pentti Virrankoski, *Suomen Historia, Toinen osa*, SHS, Helsinki, 2001 (Istoria Finlandei, volumul al II-lea), p. 862.

[552] Olli Vehviläinen, *Finland...*, p. 23-24.

pericol chiar arhipelagul în care se află Stockholmul. De aceea, liderii politici finlandezi şi suedezi considerau că insulele trebuiau fortificate şi că ambele state trebuiau să coopereze în vederea organizării apărării lor. Pentru aceasta era însă necesar acordul statelor care semnaseră documentele din 1921 ca şi, la insistențele Suediei, acceptul Uniunii Sovietice[553].

Noul comisar al Afacerilor Străine, Viaceslav Molotov, a respins propunerea categoric pe data de 31 mai. Molotov considera că fortificațiile puteau fi folosite împotriva Uniunii Sovietice, prin posibilitatea blocării Golfului Finic. Molotov a criticat şi locul special acordat Suediei în apărarea insulelor. La 1 iunie ministrul de externe suedez Rickard Sandler i-a informat pe finlandezi că guvernul suedez a decis să retragă din Parlament legea cu privire la Insulele Åland. Preocupările de securitate ale U.R.S.S. sunt de înțeles în contextul în care metropola Leningrad rămânea punctul cel mai vulnerabil al său în 1939. Sporirea pericolului militar german i-a făcut pe liderii sovietici să reacționeze la fel ca Rusia imperială la sfârşitul secolului al XIX-lea: să-şi întărească dominația asupra zonei din Baltica Răsăriteană, care includea Finlanda şi Țările baltice. Ruşii cunoşteau faptul că estonienii şi finlandezii puteau bloca Golfului Finic cu bateriile lor de coastă şi forțele navale.

Uniunea Sovietică se temea că în Europa puterile occidentale şi Germania îşi vor reglementa disputele pe spezele Uniunii Sovietice. La 22 martie 1939 Lituania a capitulat în fața ultimatumului german care solicita cedarea Memelului. Guvernul sovietic a acordat unilateral garanții Estoniei şi Letoniei. Moscova le-a trimis celor două guverne la 29 martie note diplomatice în care se arăta că independența completă a celor două republici era în interesul Uniunii Sovietice. Protestele Tallinnului şi Rigăi au fost în zadar.

Negocierile dintre Uniunea Sovietică, Franța şi Marea Britanie au abordat problema garanțiilor acordate României şi Poloniei. Britanicii făcuseră primul pas: la 18 martie 1939, temându-se că România era următoarea pe lista lui Hitler, Londra i-a contactat pe ambasadorul Ivan Maiski la Londra şi pe comisarul Litvinov la Moscova cu întrebarea ce atitudine va adopta Uniunea Sovietică în cazul unui atac german asupra României. În timpul negocierilor, Moscova a încercat să-i determine pe anglo-francezi să acceadă la pretențiile sale[554]. U.R.S.S. a cerut ca garanțiile să fie extinse asupra Estoniei, Letoniei şi Finlandei. Finlanda a declarat însă că se va opune oricărei forme de protecție şi că va considera orice stat care i-ar fi acordat ajutor armat fără

[553] Jukka Nevakivi, *Finnish...*, p. 35-36.
[554] Geoffrey Roberts, *The Alliance that failed: Moscow and the Triple Alliance Negociations, 1939*, în *"East European Quaterly"*, Vol. 26, No. 3, July 1996, p. 386 şi urm.

asentimentul său ca fiind un agresor[555]. Polonia, vizată şi ea de înţelegere, a fost şi mai categorică[556].

În august scopurile sovietice la Marea Baltică au devenit mai clare. Voroşilov a propus ca, în caz de război, Marea Britanie şi Franţa să trimită o forţă maritimă puternică în Marea Baltică şi să obţină acordul Estoniei, Letoniei şi Finlandei pentru o ocupare temporară a Insulelor Åland şi regiunii Hanko, precum şi pentru instalarea de baze militare pe coastele Estoniei şi Letoniei. Bazele urmau apoi să fie puse la dispoziţia Flotei Baltice sovietice. Deoarece era puţin probabil că britanicii şi francezii vor dori sau putea trimite o flotă în Marea Baltică, era foarte probabil că rolul lor urma a fi de a obţine permisiunea statelor interesate, în timp ce flota sovietică va fi singura care va folosi acele baze. Geoffrey Roberts propune un model de citire a negocierilor tripartite care consideră că Moscova, în realitate, a dorit aceste negocieri şi a aşteptat materializarea acestora. Numai că Marea Britanie şi Franţa au fost mult prea nedecise şi au făcut Moscova să se teamă de o posibilă întoarcere a lor la politica de *appeasement*. Moscova a acţionat normal, realist, ca orice putere care-şi urmăreşte interesele naţionale. Mai degrabă, vina pentru ceea ce a urmat revine puterilor occidentale sau Germaniei decât lui Stalin[557]. În schimb, istoricul estonian Eero Medijainen, care este de acord că, din mai 1939, balanţa puterii în relaţiile internaţionale se afla în mâinile sovieticilor, consideră că Stalin era gata să facă un târg cu oricine îi oferea preţul cerut, fără nici o consideraţie de natură ideologică, etică sau contractuală[558]. Prin urmare, nu a fost o chestiune de *real politik*, ci doar de imperialism teritorial şi ideologic cuplat cu temeri de securitate.

Finlanda încerca să-şi păstreze neutralitatea respingând garanţiile celor trei mari puteri dar şi pactul de neagresiune oferit de Germania. Politica de neutralitate avea susţinerea puternică a opiniei publice. Alegerile din iulie 1939 au dus la sporirea fotoliilor partidelor guvernamentale (guvernul a ajuns să deţină în Parlament o susţinere de 2/3), ale dreptei moderne concomitent cu scăderea numărului de mandate ale dreptei radicale.

Tanner i-a scris lui Paasikivi în 1939: "nu cred că va fi un război; lumea nu poate fi aşa de lipsită de sens". Paasikivi: "unde ai văzut tu vreun sens prevalând în ultimii 40 de ani?" Mannerheim era şi el pesimist. Tanner dorea chiar să-i retragă poziţia deţinută în Consiliul Apărării[559]. La începutul lunii septembrie, Marea Britanie a informat guvernul finlandez că în negocierile militare din august Uniunea Sovietică a cerut stabilirea unei baze navale în Insulele Åland, Peninsula Hanko şi insulele

[555] La 29 iunie 1939 A. Jdanov acuza guvernele britanic şi francez că nu vor o înţelegere pe picior de egalitate cu Uniunea Sovietică, vezi colecţia de documente publicate de Uniunea Sovietică pentru a-şi justifica politicile din vara anului 1939, *Soviet Peace Efforts on the Eve of the World War II (September 1938-August 1939)*, Progress Publishers, Moscow, 1976 (ediţia a II-a), document 269, p. 403.

[556] Pentru informaţiile deţinute de Varşovia cu privire la derularea negocierilor şi asupra poziţiei Poloniei, Wacław Jędrzejewicz (editor), *Papers and memoirs of Juliusz Łukasiewicz, ambassador of Poland, Diplomat in Paris 1936-1939*, Columbia University Press, New York, London, 1970, p. 233-251.

[557] Geoffrey Roberts, *art.cit.*, *loc.cit.*, p. 408.

[558] Eero Medijainen, *1939: võimalused ja valikud*, Tartu, 2000, p. 101.

[559] *Ibidem*, p. 129-130.

Golfului Finic. Intenţiile ruseşti au devenit astfel mai clare. Pentru Finlanda nu se anunţau zile prea bune. Totuşi, Finlanda a încercat, alături de celelalte state scandinave, pentru un timp, formula neutralităţii. La 18-19 septembrie 1939 la Copenhaga Finlanda, Danemarca, Norvegia şi Suedia şi-au declarat neutralitatea în cadrul conferinţei primilor miniştri ş ai miniştrilor de externe ai acestor state[560].

Istoria Europei Nordice în timpul celui de-al Doilea Război Mondial

Începutul agresiunii sovietice şi germane asupra Ţărilor Baltice şi Finlandei (1939-1940)

Dorinţa lui Hitler de a tranşa în favoarea Germaniei chestiunea Danzigului nu a mai lăsat nici o şansă de compromis Poloniei. În aceste condiţii, U.R.S.S. a avut de ales între a se alia cu puterile occidentale împotriva Germaniei, cum era de presupus după politica urmată în anii 1930, a rămâne neutră sau a se alia cu Hitler în eventualitatea unui război. Alegerea lui Stalin, puţin previzibilă, a îmbinat ultimele două registre: dictatorul sovietic a semnat un tratat de neagresiune cu Hitler, care aducea Moscova în caz de război la o neutralitate favorabilă Germaniei, dar a adăugat şi o anexă secretă pactului, acceptabilă ambelor părţi, care-l făcea practic aliatul Germaniei.

Ministrul de externe german, Joachim von Ribbentrop, a sosit la Moscova în noaptea de 22/23 august 1939, la ora 1.00 A.M. Douăsprezece ore mai târziu el a semnat pactul de neagresiune şi protocolul-anexă. Germanii au fost atât de dornici să semneze acest acord, încât ei au abandonat cererea iniţială de a prelua întregul teritoriu al fostului ducat al Curlandei. La ora 11 P.M., Hitler a acceptat să desemneze întreaga Letonie sferei de influenţă a U.R.S.S. Alături de Letonia, sfera de influenţă sovietică urma să cuprindă, în nord-estul Europei, Estonia şi Finlanda[561]. Lituania avea să fie păstrată în mâinile Germaniei, au decis la 23 august 1939 liderii celor două state totalitare[562]. Berlinul, ca şi Moscova, semnase nu cu mult timp înainte, la 7 iunie 1939, tratate de neagresiune cu Estonia[563] şi Letonia, care îi interziceau orice amestec în treburile interne ale acestor state[564]. Finlanda era şi ea pasată în sfera de influenţă

[560] Jukka Nevakivi, *Finnish...*, p. 36.

[561] Vezi şi Gheorghe Buzatu, *Politica externă a României în ajunul conflagraţiei mondiale din 1939-1945*, în Horia Dumitrescu (coordonator), Omagiu istoricului Valeriu Florin Dobrinescu, Ed. Pallas, Focşani, 2003, p. 436 şi urm.

[562] Vezi textul tratatului în D.G.F.P., *Vol. VII, The last days of peace, August 9th - September 3rd, 1939*, Washington, 1956, P. 245-247, documentele 228-229.

[563] "Germania şi Estonia nu vor proceda la război sau la o altă formulă de folosire a forţei una împotriva celeilalte", vezi B.D.F.A., *vol. 67, Scandinavia and Baltic States, January-December 1939* (Snow, Helsinki, către vicontele Halifax, Londra, 15 mai 1939).

[564] Rolf Ahmann, *The German Treaties with Estonia and Latvia of 7 June 1939 – bargaining ploy or an alternative for German-Soviet understanding*, în *„Journal of Baltic Studies"*, Vol. XX, No. 4 (Winter 1989), p. 337 şi următoarele.

sovietică[565].

După războiul polonez însă, printr-un protocol-anexă, încheiat la 28 septembrie 1939, prada sovietică s-a îmbogățit cu Lituania[566]. În termenii impactului asupra hărții politice a Europei nordice, pactul nazisto-sovietic poate fi comparat doar cu tratatul de la Tilsit şi cu pacea de la Brest-Litovsk. Pentru milioane de contemporani, ca şi pentru generațiile care locuiesc acum teritoriile direct afectate de partițiile teritoriale ale pactului, consecințele sale au fost şi sunt profunde. În războiul care a urmat, fiecare parte şi-a luat partea cuvenită din Polonia. Pe data de 19 septembrie, unitățile militare ale Armatei Roşii au ocupat Vilna.

Principiul de bază al politicii externe a Țărilor baltice la declanşarea războiului a fost neutralitatea strictă[567]. Oricum, acest război a creat dificultăți Statelor baltice în problema refugiaților: aproximativ 13.000 de soldați polonezi s-au refugiat în Lituania, unde au fost internați; cel puțin 30.000 de refugiați civili au intrat în această țară, aproximativ 2.000 dintre ei ajungând în Letonia.

După ocuparea Vilnei, Moscova a apreciat că era timpul să fie întreprinşi paşi suplimentari în direcția transpunerii în practică a prevederilor Pactului Ribbentrop-Molotov. La 25 septembrie, ambasadorul german la Moscova a transmis la Berlin o propunere de a conlucra cu Germania în vederea ocupării Țărilor baltice, Estonia, Letonia şi Lituania, fără a menționa însă Finlanda. Ministrul german la Riga, Kotze, transmitea la Berlin, la 18 septembrie, îngrijorarea profundă a ministrului de externe leton Munters cu privire la existența unei înțelegeri germano-sovietice referitoare la Țările baltice. Toate încercările diplomatului german de a-l linişti s-au dovedit a fi zadarnice[568]. Îngrijorarea era de altfel în întregime împărtăşită de ministrul de externe estonian Karl Selter[569].

Oricum, procesul de absorbție a Țărilor baltice începuse deja. Moscova s-a folosit de un pretext mărunt pentru a-şi afirma pretențiile: reuşita submarinului polonez "Orzel" de a evada din portul Tallinn pe 17 septembrie 1939. La 18 septembrie, Uniunea Sovietică şi-a început ofensiva diplomatică împotriva Estoniei. Sovieticii au invocat poziția "ostilă" Uniunii Sovietice adoptată de Estonia şi au solicitat încheierea unui pact de asistență mutuală între cele două state. Trupele sovietice, pentru orice eventualitate, au fost masate la frontierele Estoniei încă din 23 septembrie. Patru zile mai târziu, ministrul de externe estonian Karl Selter a sosit la Moscova, unde a fost

---

[565] Kalervo Hovi, *Der Hitler-Stalin-Pakt und Finnland*, în Herausgegeben von Erwin Oberländer, *Hitler-Stalin-Pakt 1939. Das Ende Ostmitteleuropas?*, Frankfurt am Main, august 1989, p. 65.

[566] Hitler a păstrat totuşi o parte din teritoriul lituanian pe care l-a vândut Uniunii Sovietice în ianuarie 1941 pentru 7,5 milioane dolari aur, vezi Saulius Žucas (editor), *Lithuania...*, p. 188.

[567] După cum am amintit, din decembrie 1936 Conferința Antanei Baltice hotărâse neutralitatea celor trei state, Estonia, Letonia şi Lituania. Ulterior, neutralitatea va fi adoptată ca politică de cele trei state, Kalervo Hovi, *The Neutrality of the Baltic States before the Second World War*, Jukka Nevakivi (editor), Neutrality in History..., p. 150.

[568] *Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series D (1937-1945), Vol. VIII, The war years, September 4th, 1939 - March 18th, 1940*, Washington, 1956, p. 91, Doc. 89 (ministrul german în Letonia către Ribbentrop, Riga, 18 septembrie 1939).

[569] *Ibidem*, p. 101, Document. 98 (ministrul german în Estonia, Frohwein, către Ribbentrop, Tallinn, 19 septembrie 1939).

pus în fața cererilor ultimative sovietice de încheiere a unui pact de asistență mutuală cu U.R.S.S. În cadrul unei întâlniri avute cu Comisarul Poporului pentru Afaceri Străine, lui Selter i s-a spus: „Nu vor fi conversații preliminare. Aveți propunerile sovietice şi nu poate exista decât un singur răspuns: da sau nu. Molotov vă va primi în seara aceasta şi trebuie să fiți gata cu răspunsul”[570]. Evenimentele s-au derulat întocmai. Guvernul estonian, sperând că satisfăcând pretențiile de securitate ale Rusiei va reuși să salveze independența țării şi neavând nici o alternativă de a opune o rezistență serioasă, a cedat. Pactul de asistență mutuală a fost semnat la 28 septembrie la Moscova de către Molotov şi delegația estoniană condusă de ministrul de externe, Karl Selter.

Potrivit pactului, ambele state trebuiau să evite alianțele îndreptate una împotriva alteia şi să-şi acorde asistență mutuală în cazul în care unul dintre ele era atacat sau în pericolul de a fi atacat. U.R.S.S. a promis să vândă Estoniei arme, iar Tallinnul să cedeze Uniunii Sovietice bazele navale din insulele Saaremaa şi Hiiumaa şi lângă Paldiski. Într-un protocol secret adițional era stabilit numărul de militari sovietici care urmau a fi cantonați în bazele militare desemnate sovieticilor (25.000), dreptul Uniunii Sovietice de a folosi portul Tallinn pentru o perioadă de 2 ani şi faptul că asistența militară va fi oferită numai dacă statul partener o va cere. Liderii sovietici au promis delegației estoniene că Moscova va respecta suveranitatea țării şi nu se va amesteca în afacerile interne ale Estoniei. Era, practic, singurul câştig al Estoniei, deoarece, având o armată de numai 15.000 de oameni, nu avea practic nici o posibilitate de a riposta dacă promisiunea era încălcată. Deja pe data de 30 septembrie ministrul României, Nicolae Dianu, transmitea de la Moscova că pactul fusese ratificat. Ziarul oficial „Pravda” publicase un articol intitulat *"Politica sovietică de pace şi prietenie între popoare”* în care motiva încheierea pactului cu Tallinnul[571].

Moscova a încheiat tratate similare cu Letonia, pe 5 octombrie 1939, şi cu Lituania, pe 10 octombrie 1939. 30.000 de militari sovietici urmau să ocupe bazele sovietice din Letonia şi 20.000 pe cele din Lituania. Lituania, care avusese relații mai bune cu sovieticii în perioada interbelică, şi care a obținut prin pactul din 10 octombrie regiunea Vilna (6.656 km²), părea părții sovietice un partener mai sigur[572]. Şi celorlalți doi miniştri de externe baltici, Munters şi Urbsys, li se adresaseră cereri asemănătoare acelora deja acceptate de estonieni: cedarea unor baze navale, aeroporturi, asigurarea controlului asupra căilor ferate. Informațiile culese de diplomatul român Gheorghe Davidescu așezau politica U.R.S.S. în această zonă în contextul întăririi frontului defensiv sovietic împotriva unui eventual atac german. De

[570] W.J.H. Hough, *The annexation of the Baltic States and its effect on the development of law prohibiting forcible seizure of territory*, în „*New York Law School Journal of International and Comparative Law”*, Vol. 6, No. 2, Winter, 1985, p. 370-371.

[571] A.N.I.C., fond Preşedinția Consiliului de Miniştri, dosar 269/1939, f. 22 (Tel f.n. din 30 septembrie 1939 de la Dianu pentru M.A.S.).

[572] Intrarea armatei lituaniene în Kaunas s-a realizat fără prea mare ceremonial. Nici Smetona şi nici primul ministru nu au fost prezenți la ceremonial. Numai comandantul armatei, Stasys Raštikis şi-a făcut apariția, însă fără să rostească vreun discurs. Explicația constă în faptul că Lituania simțea că primise Vilniusul cu prețul diminuării grave a independenței sale, vezi Saulius Žucas (editor), *op.cit.*, p. 187.

aceea, nu părea probabilă, pe moment, răsturnarea ordinii sociale din Statele baltice. Se observa, aşadar, că securitatea regiunii nordice a Uniunii Sovietice, în special a oraşului Leningrad, erau principalele scopuri ale agresivei diplomaţii sovietice din toamna anului 1939. Cel puţin în faza preliminară a acestei politici, sovieticii nu intenţionau să bolşevizeze Statele baltice[573]. În fine, după noi acorduri tehnice, favorabile Moscovei, în octombrie, Ţările baltice şi-au pierdut definitiv neutralitatea şi independenţa de acţiune.

Dintre statele promise lui Stalin de către germani la 23 august, mai rămăsese de rezolvat chestiunea Finlandei şi, desigur, cea a României în sud-estul Europei. Diplomaţiile celor două ţări au înţeles, încă din mai 1939, pericolul unei acţiuni revizioniste sovietice la adresa ţărilor lor[574]. România a perceput situaţia precară avută de Finlanda în faţa Uniunii Sovietice încă de la sfârşitul lunii septembrie 1939[575]. Finlanda fusese deja avertizată de soarta Estoniei de ceea ce se putea aştepta de la Uniunea Sovietică[576]. La 27 septembrie 1939 România înregistra primele ştiri despre cereri sovietice de cedare a unor insule finlandeze[577]. La 5 octombrie 1939, guvernul finlandez a fost invitat să trimită o delegaţie la Moscova pentru a discuta "chestiuni politice concrete". Uniunea Sovietică a recurs la ameninţări în momentul în care a observat că delegaţii finlandezi nu se grăbeau să onoreze invitaţia. Paasikivi, şi nu Erkko, va conduce delegaţia finlandeză la Moscova. În anii opresiunii ţariste, Paasikivi susţinuse linia unei împăciuiri cu Petersburgul, pentru a salva cât mai mult din autonomia Finlandei, luând în calcul interesele Rusiei. Ca prim-ministru în 1918, Paasikivi a promovat ideea unei monarhii şi a orientării progermane, în scopul de a proteja ţara împotriva Rusiei. Mai apoi, Paasikivi a fost unul dintre artizanii politicii neutralităţii nordice. Paasikivi considera că marile puteri au interese permanente care depindeau de factori precum geografia, politicile de putere, puterea militară. Statele mici pot supravieţui numai dacă iau în considerare aceste interese permanente. În privinţa Finlandei, marile puteri care aveau o influenţă decisivă asupra regiunii, erau Rusia şi Germania. Finlanda trebuia să încerce să menţină relaţii bune cu ambele puteri. Pentru Paasikivi, Uniunea Sovietică nu era în fond altceva decât vechea Rusie imperială, care şi-a recăpătat poziţia de mare putere şi a cărei atitudine faţă de Finlanda era încă guvernată de considerente militare[578].

Delegaţia finlandeză a primit instrucţiuni să reliefeze aderarea strictă a Finlandei la politica sa declarată de neutralitate. Finlanda nu accepta să fie folosită de nimeni şi

[573] A.N.I.C., fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 269/1939, f. 40-41 (telegrama nr. 2570 din 4 octombrie 1939, de la Legaţia din Moscova, pentru M.A.S.).
[574] Arh. M.A.E.R., fond 71/1920-1944, Finlanda, vol. 14, f. 96-97 (raport 375, Berea pentru Bucureşti, 17 mai 1939).
[575] Idem, vol. 3, f. 6, (telegrama nr. 821 din 25 septembrie 1939, de la Legaţia din Helsinki, Lecca, pentru Grigore Gafencu, M.A.S.).
[576] Max Jakobson, *The Diplomacy of the Winter War: An Account of the Russian-Finnish War, 1939-1940* , Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1961, p. 105.
[577] Arh. M.A.E.R., fond 71/1920-1944, Finlanda, vol. 3, f. 8 (telegrama nr. 833 din 27 septembrie 1939, de la Legaţia din Helsinki, Lecca, pentru Grigore Gafencu, M.A.S.).
[578] Vezi opiniile lui Paasikivi despre problema rusească în J.K. Paasikivi, *Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939-1941, I, Talvisota*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva, 1986.

era gata să-şi apere neutralitatea cu armele în mână[579]. Delegației i se cerea să refuze stabilirea de baze militare, redesenarea frontierei sau asistență militară reciprocă. Delegației i se oferea doar posibilitatea de a accepta cedarea unor insule în bazinul oriental al Golfului Finic în schimbul unui teritoriu rusesc. Lui Paasikivi i s-a cerut, de asemenea, să se asigure că tratativele nu erau rupte. Mannerheim cerea adoptarea unei soluții de compromis.

Însă neutralitatea finlandeză nu i-a convins pe sovietici, care nu o considerau o politică credibilă[580]. Autoritățile navale sovietice considerau că deținerea coastei estoniene nu era suficientă pentru a garanta poziția marinei sovietice la Golful Finic. Uniunea Sovietică avea nevoie să obțină cel puțin bazele şi bateriile de artilerie de coastă de la Hanko şi Porkkala. Ministrul sovietic în Finlanda, Derevianski, elaborase un set de propuneri minimale şi maximale. Ambele solicitau Finlandei să cedeze insulele din Golful Finic şi să permită ca o bază navală şi aeriană sovietică să fie construită la Hanko. Programul minimal mai includea cedarea unei părți a Istmului Kareliei şi a părții vestice a Peninsulei Râbachi de la Marea Barents. Programul maximal solicita Finlandei să cedeze partea sud-estică a teritoriului său din jurul Vâborgului şi regiunea Pechenga de la Marea Barents. La toate acestea se adăuga şi propunerea cu privire la semnarea unui tratat de asistență mutuală. Propunerile sovietice urmau schema programului cu privire la Țările baltice şi au fost elaborate chiar de aceeaşi oameni. Imediat ce invitația lui Molotov a sosit, Finlanda a început să cheme sub arme rezerviştii şi să procedeze la evacuarea populației din orașe[581]. La 12 octombrie a fost ordonată mobilizarea deplină sub masca unor exerciții militare extraordinare. De partea cealaltă a frontierei deja se proceda la concentrări de armată sovietică la granițele Finlandei[582].

În cadrul negocierilor de la Moscova Uniunea Sovietică a fost reprezentată de Stalin şi Molotov. Stalin însuşi le-a explicat finlandezilor nevoia de a lărgi adâncimea spațiului de apărare a Leningradului. Şi acest lucru nu putea fi obținut, decât preluând o fâşie din teritoriul finlandez. Stalin a renunțat la ideea încheierii unui tratat de asistență mutuală în momentul în care Paasikivi şi-a expus opoziția fermă față încheierea sa. Stalin a făcut apel la programul minimal al lui Derevianski şi a insistat cu precădere asupra închirierii Peninsulei Hanko pentru armata sovietică şi asupra retrasării frontierei în Istmul Kareliei. Sovieticii se gândeau la posibilitatea închiderii Golfului Finic între Hanko şi Paldiski. Stalin a insistat pentru retrasarea graniței cu Finlanda în Karelia Orientală, aflată la numai 32 de km. de Leningrad. Pornind de la ideea că "nu putem schimba geografia", dictatorul sovietic a cerut ca frontiera să fie mutată 70 de km. mai departe, în afara razei artileriei aflate pe teritoriul finlandez.

[579] Era o atitudine care amintea de lupta finlandezilor împotriva opresiunii țariste în timpul regimului lui Nicolae al II-lea. Cedarea în fața Moscovei era considerată ca un prim pas spre alte cedări, John H. Wuorinen, *op.cit.*, p. 53.
[580] Jukka Nevakivi, *Finnish...*, p. 37.
[581] D.G.F.P., *vol. VIII, The war years, September 4th, 1939 - March 18th, 1940*, p. 251, document 226 (telegrama ministrului german Blücher, pentru Ministerul german al Afacerilor Străine, Helsinki, 10 octombrie 1939).
[582] Olli Vehviläinen, *op.cit.*, p. 35-37.

Delegația finlandeză s-a întors la Helsinki unde propunerile sovietice au fost discutate mai întâi de către micul cerc interior al guvernului şi apoi de către întregul guvern. Guvernul a decis că erau posibile doar mici concesii. În nici un caz, nu se punea problema cedării unei zone strategice importante, Peninsula Hanko, sau a Istmului Kareliei, care ar fi putut pune în discuție apărarea națională în acele regiuni[583].

Liderii grupului care a decis adoptarea unei linii dure în cadrul negocierilor au fost ministrul de externe Erkko şi ministrul apărării Juho Niukkanen. Aceştia erau pregătiți să cedeze doar o parte din insulele din Golful Finic (nu însă Hoglandul, cea mai mare dintre acestea) şi să procedeze la o mică schimbare de frontieră în Istmul Kareliei. Paasikivi şi Mannerheim erau liderii grupului care considerau că Finlanda ar trebui să facă concesii mult mai importante. Paasikivi a solicitat, de altfel, ca Tanner să-l însoțească la Moscova, pentru a prelua o parte a responsabilității.

Pe data de 23 octombrie Stalin şi Molotov i-au întâlnit pe cei doi negociatori la Kremlin. Ei au considerat insuficiente concesiile finlandeze. Stalin considera că Finlanda era un stat slab, care nu putea opune o rezistență reală unei mari puteri care ar fi decis să realizeze o debarcare la Hanko. Convorbirile au ajuns la un impas şi negociatorii finlandezi s-au întors acasă. Hanko, cea mai sudică parte a Finlandei, este un promontoriu lung de 30 km., nisipos şi stâncos, care pătrunde adânc în Marea Baltică[584]. La capătul său sudic este situat un port care nu îngheață iarna. O divizie germană a debarcat acolo în 1918 pentru a ajuta armatele albe finlandeze. Conciliatorii finlandezi (Paasikivi şi Mannerheim), având voința de a nu întrerupe negocierile, au propus cedarea unei insule mici, situate la est de Hanko: Jussarö. Preşedintele, Erkko şi restul cabinetului nu au aprobat însă propunerea celor doi. Durii din cabinetul finlandez erau dispuşi doar la concesii suplimentare în Istmul Kareliei. În acest moment, pentru prima dată, Parlamentul a fost informat de cursul negocierilor. Partidele parlamentare au aprobat concesiile oferite de guvern şi s-au opus unor concesii suplimentare, şi mai ales cedării regiunii Hanko.

Delegația finlandeză a plecat din nou spre Moscova. În timp ce delegația se afla pe drum, sovieticii au făcut publice propunerile făcute delegației finlandeze. Stalin dorea însă un compromis. De aceea, în locul regiunii Hanko, Stalin cerea un grup de insule din apropiere. În ciuda dorinței delegației finlandeze de a proceda la un compromis, în sensul cererilor sovietice, Erkko s-a opus cedării oricărei insule situate în vecinătatea Peninsulei Hanko. Delegații au fost autorizați să rupă convorbirile dacă sovieticii nu puteau fi convinşi de concesiile oferite până în acel moment. Spre marea surprindere a lui Stalin şi Molotov, pe data de 9 noiembrie, în cadrul ultimei runde de negocieri, delegația finlandeză a afirmat imposibilitatea oferirii unor concesii suplimentare şi, prin urmare, s-a ajuns la întreruperea negocierilor.

Erkko şi-a susținut politica hotărâtă prin apelul la tratatele încheiate între Finlanda şi Uniunea Sovietică şi la simpatia opiniei publice mondiale. Cedarea în fața pretențiilor sovietice ar fi însemnat, în opinia sa, eşecul politicii de neutralitate a Finlandei şi includerea țării sale în sfera de influență a Uniunii Sovietice.

---

[583] *Ibidem*, p. 37.

[584] Hanko avea 115 km² şi cuprindea 400 de insule şi insulițe.

Remarcabilă a fost însă unanimitatea naţiunii finlandeze manifestată în toamna anului 1939, depăşind barierele de clasă şi limbă. Situaţia era datorată ameninţării la adresa conceptului nordic de libertate şi a modului finlandez de viaţă[585]. Imaginea unei ameninţări dinspre răsărit era o parte componentă a culturii şi tradiţiei finlandeze. Ea apărea acum ca o realitate în faţa conştiinţei naţionale. Chiar şi simpatizanţii comunişti, şocaţi de pactul dintre Stalin şi Hitler, au mers la centrele de recrutare ca şi restul naţiunii. Partidul Poporului Suedez s-a alăturat guvernului. Atunci când Tanner şi Paasikivi călătoreau spre Moscova, mulţimi de finlandezi îi întâmpinau la staţiile de cale ferate cântând imnul naţional şi cântecul de bătălie al lui Martin Luther "O fortăreaţă puternică este Dumnezeul nostru". Nimeni, nici măcar Mannerheim, Paasikivi[586] sau Tanner[587], care criticau politica intratabilă a lui Erkko în cercul interior, nu au îndrăznit să critice public această politică. Radioul şi presa au încercat în 1939 să pregătească populaţia pentru eventualitatea unui război[588].

Intransigenţa finlandeză avea atât o bază strategică cât şi una politică. Helsinkiul considera că cedarea în faţa propunerilor sovietice va slăbi în mod serios apărarea ţării în viitor. Cedarea teritoriului din Istmul Kareliei, cerută de sovietici, însemna fragmentarea liniei principale de fortificaţii finlandeze. Iar cedarea Peninsulei Hanko ar fi creat o breşă în apărarea maritimă finlandeză, ar fi permis Uniunii Sovietice să controleze conexiunile maritime finlandeze şi ar fi ameninţat în mod direct sudul Finlandei. Finlandezii îi suspectau pe sovietici de faptul că aceasta era doar prima parte a unei politici sovietice, constând în mai mulţi paşi, care va impieta asupra independenţei finlandeze. Finlandezii nu doreau să urmeze calea pe care mergeau Ţările baltice. Ministrul Apărării, Juho Niukkanen, unul dintre liderii Ligii Agrare, avea o părere mai bună decât Mannerheim asupra posibilităţilor de apărare finlandeze. Niukkanen considera că, oricum, un război era mai bun decât o cedare, şi avea în minte cazul Cehoslovaciei. Finlandezii nu considerau că eşecul convorbirilor va conduce în mod automat la un război, şi în această convingere au fost încurajaţi de Londra şi Paris. Informaţiile primite din Germania erau divergente: Göring i-a trimis la începutul lui noiembrie un mesaj lui Mannerheim, în care-l sfătuia să cedeze în faţa pretenţiilor sovietice, deoarece altminteri Moscova va lansa un război[589]. Preşedintele

[585] Alături de Anglia, Irlanda, Suedia şi Elveţia, Finlanda s-a numărat în galeria selectă a statelor europene care şi-au păstrat instituţiile democratice fără întrerupere în secolul al XX-lea, Erci Hobsbawm, *Secolul extremelor*, Ed. Lider, Bucureşti, f.a., p. 137.

[586] Paasikivi realiza că Finlanda nu putea rezista nelimitat Uniunii Sovietice şi că nu erau şanse pentru a obţine o susţinere puternică pentru Finlanda; prin urmare, Paasikivi era un avocat al coexistenţei paşnice cu Moscova, Anthony F. Upton, *Finland 1939-1940*, Newark, University of Delaware Press, 1974, p. 26.

[587] Väinö Tanner discutase cu ambasadorul german von der Schulenburg care îi spusese franc că Germania era legată la mâini în relaţia cu Moscova şi nu putea ajuta nicicum Finlanda. Schulenburg a afirmat, potrivit lui Tanner că "ruşii au acum o şansă pe care o aşteptau de atâta timp", Väinö Tanner, *The Winter War. Finlanda against Russia 1939-1940*, Stanford University Press, Stanford, 1956, p. 71

[588] Rauno Endén (editor), *Yleisradio...*, p. 66-67.

[589] La ştirea că fostul preşedinte al Finlandei Svinhufvud intenţiona să viziteze Germania, pentru a câştiga susţinerea acestei ţări, Ribbentrop i-a cerut ministrului său la Helsinki, Blücher, să prevină această vizită. Germania recomanda Finlandei o înţelegere directă cu Moscova, vezi D.G.F.P., *Vol. VIII, The war years, September 4th, 1939 - March 18th, 1940*, p. 255, document 232 (Ribbentrop către Legaţia din Finlanda, 10 octombrie 1939).

Kallio şi Erkko au considerat însă că acest mesaj era lansat în sprijinul Uniunii Sovietice[590].

Berlinul a sfătuit guvernul finlandez să cedeze. Stockholmul (Suedia) le-a spus finlandezilor să nu se aştepte la nici un ajutor militar din partea sa[591]. Londra şi Parisul se arătau relativ dezinteresate, realizând faptul că bazele pe care Stalin le dorea putea fi folosite doar împotriva Germaniei. Washingtonul se arăta dornic de a prezerva neutralitatea S.U.A. în războiul mondial[592]. Liderii finlandezi şi-au dat seama că erau izolaţi şi, prin urmare, au agreat ideea de a ceda o porţiune de teritoriu Rusiei la nord de Leningrad. Dar Moscova ceruse, în plus, ca şi în cazul Ţărilor baltice, baze navale. Ori, aceasta constituia o ameninţare directă la adresa independenţei de acţiune a Finlandei. Sovieticii au decis atunci să ia cu forţa ceea ce finlandezii refuzau să ofere de bunăvoie. După ce a orchestrat un atac al "trupelor finlandeze" la Mainila, în Istmul Kareliei, la 26 noiembrie, Armata Roşie a atacat Finlanda patru zile mai târziu[593]. Moscova a format, la 1 decembrie, într-o strategie de diversiune, un guvern comunist finlandez, condus de O.W. Kuusinen[594], un fost lider

[590] *Ibidem*, p. 40-41.

[591] Suedia era în realitate foarte îngrijorată, dar se temea că orice îndepărtare de la principiile neutralităţii o putea conduce la război. Prinţul moştenitor al Suediei, Gustav Adolf, i-a scris preşedintelui american Roosevelt la începutul lunii octombrie 1939 o scrisoare personală, în care avertiza asupra situaţiei dificile a Finlandei. Gustav Adolf arăta că "orice posibile ameninţări la integritatea sau independenţa Finlandei este de natură să creeze o situaţie foarte serioasă în partea nordică a Europei", vezi *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1939*, Vol. I, United States Government Printing Office, Washington, 1956, p. 966.

[592] Nici Statele Unite nu erau cu desăvârşire dezinteresate de cele petrecute în relaţiile fino-sovietice. Washingtonul nutrea simpatie faţă de cauza finlandeză. Această simpatie a motivat trimiterea unui mesaj adresat conducerii sovietice în favoarea Finlandei la 12 octombrie, nu însă şi părăsirea statutului de neutralitate (vezi F.R.U.S., Mesajul secretarului de stat Cordell Hull către ambasadorul american la Mosova, Steinhardt, p. 967 şi răspunsul sovietic din 16 octombrie 1939 în raportul ambasadorului către secretarul de stat, p. 975); vezi şi http://www.histdoc.net/history/history.html. La 1 decembrie 1939, aşadar imediat după începutul agresiunii sovietice, preşedintele Roosevelt a declarat că "ştirile despre bombardamentele militare şi navale sovietice asupra teritoriului Finlandei au sosit ca un şoc profund pentru guvernul şi poporul american". Roosevelt a condamnat folosirea forţei militare împotriva unei ţări iubitoare de pace, aşa cum era Finlanda, vezi http://www.histdoc.net/history/history.html. Plenipotenţiarul sovietic la Washington, Umanskii, a răspuns acuzându-l pe Roosevelt că prin acel discurs viola în mod flagrant principiile neutralităţii declarate de Statele Unite, vezi http://www.histdoc.net/history/history.html. La 13 martie 1941, după încetarea ostilităţilor, preşedintele Roosevelt reitera ideea că respectul Statelor Unite faţă de Finlanda crescuse ca urmare a bravurii arătate de această ţară în apărarea independenţei şi teritoriului său, vezi http://www.histdoc.net/history/history.html.

[593] Paul Sjöblom, ziarist american de origine finlandeză, descrie cu savoare gazetărească raidurile aviaţiei ruse din prima zi de război. Ziaristul american arată că în prima zi de bombardament aviaţia sovietică a distrus şi sediul Legaţiei sovietice situată vis-à-vis de Opera finlandeză. Reconstruită după Războiul de Iarna, Legaţia a fost din nou distrusă în ultimul raid asupra oraşului Helsinki înainte de armistiţiul din 1944, Paul Sjöblom, *Finland from the inside. Eyewitness Reports of a Finnish-American Journalist, 1938-1997*, New Bridge, Helsinki, 2000 (Selected and edited, with an Introduction and Commentary, by Glenda Dawn Goss), p. 73.

[594] În 1937 Kuusinen a fost în pericolul de a fi arestat. A fost salvat de intervenţia personală a lui Stalin căruia îi fusese foarte devotat şi-i făcuse numeroase servicii. În anii 1920 Kuusinen a fost cunoscut ca un teoritician foarte apropiat de Stalin. De fiecare dată când un adversar al lui Stalin era înlăturat - Troţki, Zinoviev, Buharin - Kuusinen găsea o explicaţie teoretică marxistă a acţiunii liderului de la Moscova, A.F. Upton (with contributions by Peter Rohde and Å. Sparring*),op.cit.*, p. 215.

al comuniştilor în războiul civil finlandez din 1920[595]. Kuusinen a călătorit a doua zi de la localitatea de graniță Terijoki la Moscova pentru a semna cu guvernul sovietic o alianță defensivă, o înțelegere comercială şi a promite să concedeze la cererile lui Stalin de schimb de teritoriu. Kuusinen a încercat să alunge temerile finlandeze că Republica Populară Finlandeză va fi o republică sovietică.

Operațiunile militare inițiale ale Armatei Roşii au indicat că Moscova se aştepta la un marş facil spre Helsinki[596]. Forțele finlandeze, deşi mult inferioare numeri şi ca dotare, au reuşit să oprească avansul sovietic în Istmul Kareliei[597]. În acest moment au ieşit la iveală urmările politicii staliniste de distrugere a elitei armatei sovietice, începută în iunie 1937 cu executarea mareşalului Tuhacevski şi continuată până în septembrie 1938, în care 36.671 de comandanți de armată şi circa 3.000 de comandanți de marină au fost demişi, închişi şi/sau executați[598]. De-a lungul frontierei estice, lungi şiruri de invadatori fuseseră total anihilate de schiorii finlandezi. Sovieticii au acuzat fortificațiile cuprinse în cadrul Liniei Mannerheim pentru nereuşita acțiunii lor[599]. În realitate, Linia Mannerheim, încă incompletă în 1939, era departe de a se compara ca soliditate şi coerență cu Linia Maginot sau Linia Siegfried. Cu toate acestea, Linia Mannerheim şi-a dovedit utilitatea pentru că permitea folosirea tacticii "apărării în adâncime" creată de armata germană[600]. Prima componentă a Liniei Mannerheim era zona de obstacole. Aceasta se extindea câțiva kilometri de la frontieră şi includea câmpuri cu mine şi cuiburi de mitraliori. Scopul acesteia era de a câştiga timp pentru a permite armatei să se concentreze pe pozițiile de pe linia principală de apărare. Urma apoi linia principală de apărare, o serie discontinuă de fortificații (multe realizate din lemn şi pământ), cuiburi de mitraliere, curse de tancuri şi bariere antipersonal. Linia principală defensivă se întindea pe o distanță de 70 de km. de la Taipale până la fortificațiile Muurila şi Saarenpää (pe râul Vuoksi) şi Summa şi Karhula. Între această linie defensivă şi Viipuri se găseau alte două linii defensive secundare[601].

---

[595] Emilian Bold, Ion Ciupercă, *Europa în derivă (1918-1940). Din istoria relațiilor internaționale*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2001, p. 247.

[596] Aceeaşi era şi opinia cercurilor politice britanice. Diplomatul britanic Harold Nicholson scria în jurrnalul său la data de 3 decembrie că finlandezii "vor capota în o zi sau două" şi tot ceea ce aveau de făcut era "să demonstreze câteva ore de eroism". La 9 decembrie Harold Nicholson remarca că "finlandezii par să reziste pentru moment, dar aceasta nu însemna mult...Între timp, Rusia a repudiat orice preetenții la adresa Basarabiei..." (rezistența finlandeză i-a obligat la această schimbare, lasă să se înțeleagă Nicholson), Harold Nicholson, *Diaries and Letters 1939-1945*, Collins, London, 1967 (edited by Nigel Nicholson), p.47-48.

[597] O descriere detaliată a războiului este făcută de comandantul şef finlandez, mareşalul Mannerheim, *The Memoirs of Marshal Mannerheim...*, p. 322 şi urm..

[598] Carl Van Dyke, *The Soviet Invasion of Finland 1939-1940*, Frank Cass, London, Portland, 1997, p. 41.

[599] Primele planuri cu privire la construirea unor fortificații în Istmul Kareliei au fost realizate în urma ordinului generalului Mannerheim din 17 mai 1918. Planul a fost întocmit de doi suedezi: locotenent colonelul A. Rappe şi maiorul K von Heijne. Planul a fost terminat la 1 iunie 1918, pentru a fi apoi ignorat. Al doilea plan a fost realizat de colonelul german Baron O. Von Brandenstein şi era mult mai defensivă, fiind situată mai în interiorul Finlandei. Această linie a fost luată în calcul la construirea Liniei Mannerheim, cu câteva modificări care au avut în vedere folosirea mai bună a unor pavăze naturale precum lacurile Vuoksi-Suvanto, http://www.winterwar.com/mainpage.htm.

[600] Carl Van Dyke, *op.cit.*, p. 35.

[601] *Ibidem*, p. 37-38.

Planurile iniţiale pentru Linia Mannerheim, realizate de colonelul A. Rappe şi maiorul K von Heijne (mai avansată) şi de colonelul Von Brandenstein (mai retrasă), vezi http://www.winterwar.com/mainpage.htm

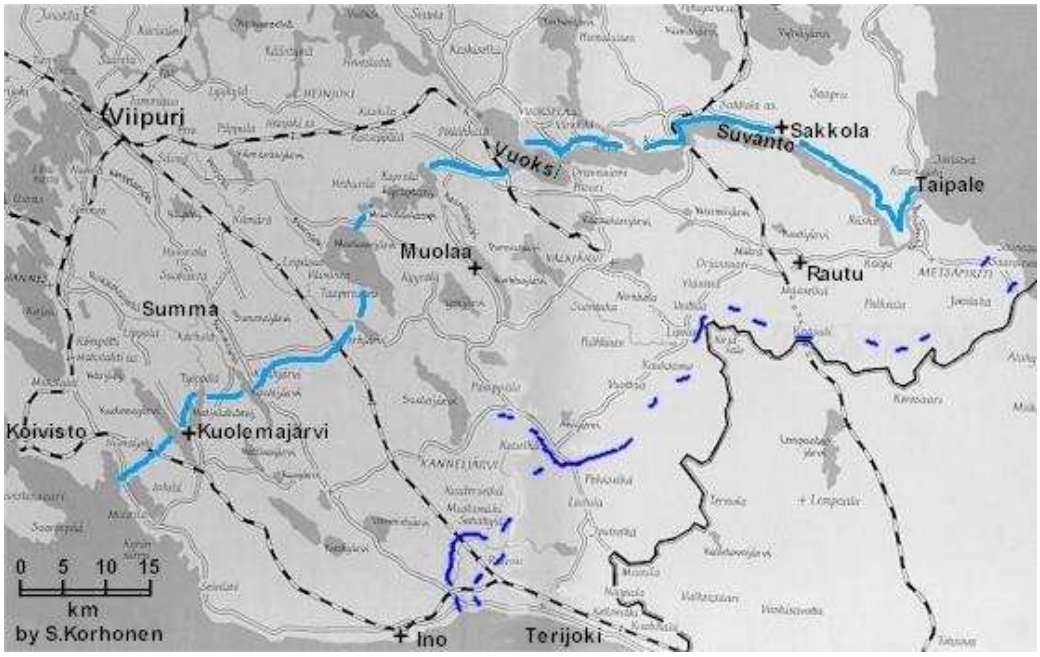

Cel mai important factor în favoarea Finlandei a fost faptul că soldaţii săi, indiferent de clasa din care făceau parte, erau motivaţi de convingerea că luptau pentru o cauză dreaptă, că-şi protejau naţiunea de un inamic vechi. Când războiul a început, sovieticii au atacat cu Armata a 8-a în apropiere de Petrozadovsk care dispunea de şase divizii de infanterie şi două brigăzi de tancuri (130.000 de oameni şi 400 de tancuri). La nord de aceasta se afla Armata a 9-a care consta din cinci divizii de infanterie şi Armata a 14-a care avea trei divizii de infanterie vis-à-vis de Petsamo. Aceste armate dispuneau de 140.000 de oameni şi 150 de tancuri[602]. La începutul războiului, trupele sovietice din Districtul Militar Leningrad dispuneau de o superioritate de 3 la 1 ca număr de soldaţi, 80 la 1 în privinţa tancurilor, 5 la 1 în privinţa artileriei şi 5,5 la 1 în domeniul aviaţiei[603]. Aviaţia finlandeză era nu numai puţin numeroasă, ci şi învechită. Iar forţele navale finlandeze erau insignificante[604].

După ce şi ce-a de-a doua ofensivă asupra Istmului Kareliei din 15 decembrie condusă de generalul Meretkov, planificatorul întregii acţiuni, nu a avut reuşita sperată, planurile pentru o victorie facilă au fost aruncate la coş[605]. De Crăciun s-a putut constata că întreaga acţiune a Armatei Roşii eşuase. La 23 decembrie Divizia a

[602] *Ibidem*, p. 38-39.
[603] *Ibidem*, p. 40.
[604] Anthony F. Upton, *Finland...*, p. 53.
[605] Carl Van Dyke, *op.cit.*, p. 74.

6-a finlandeză şi Divizia 1-a au executat un contraatac tăios care a distrus perspectivele Planului Ladoga al sovieticilor ce viza dislocarea apărării finlandeze[606]. La nord de Lacul Ladoga, forţele finlandeze au provocat pierderi masive sovieticilor. Două divizii sovietice au fost aproape complet scoase din luptă. La Suomussalmi finlandezii, conduşi de colonelul Siilasvuo, au obţinut o victorie istorică[607]. Armata finlandeză se dovedea mult mai curajoasă şi mobilă, în comparaţie cu cea statică rusă[608]. Finlandezii foloseau adesea mijloace rudimentare, precum celebrele cocteiluri Molotov, pentru a lupta împotriva inamicului. Atragerea acestuia în curse, separarea unităţilor mari în mai multe unităţi mici, urmată de anihilarea lor, făceau parte din arsenalul tactic al finlandezilor. Stalin, aflat într-o poziţie dificilă pe plan internaţional datorită lipsei de rezultate a armatei sale, a fost nevoit să-şi reorganizeze forţele la începutul lunii ianuarie 1940. La 7 ianuarie 1940 comandantul Districtului Militar Special Kiev, generalul Timoşenko, a devenit comandant al forţelor sovietice care acţionau împotriva Finlandei. Armata Roşie a trebuit să-şi reformeze întreaga concepţie de război[609].

Mai mult, la insistenţa secretarului general al Ligii Naţiunilor, Joseph Avenol, Uniunea Sovietică fusese expulzată din acest for internaţional la 14 decembrie 1939. Alături de decizia de expulzare, s-a adoptat şi un apel vizând acordarea de asistenţă umanitară Finlandei. Secretariatul Ligii Naţiunilor a fost mandatat cu coordonarea acestei acţiuni[610]. Expulzarea Uniunii Sovietice s-a făcut în dauna voinţei finlandeze. Ministrul de externe finlandez Väinö Tanner şi ministrul de stat J.K. Paasikivi au cerut Ligii să medieze pacea cu Uniunea Sovietică sau să solicite celorlalte state să asiste Finlanda în efortul său de război[611], nu să excludă Moscova din Ligă.

Între timp, guvernele francez şi britanic, aflate sub presiunea opiniei publice, au decis să-şi reconsidere atitudinea faţă de acest conflict militar[612]. O expediţie nordică a fost gândită atunci, nu numai pentru a satisface aşteptările publicului, dar şi pentru a îndrepta atenţia lui Hitler în altă parte. În drumul lor spre Finlanda, forţele aliate ar fi putut prelua controlul asupra coastei norvegiene şi ar fi minele de minereu de fier ale Suediei. La începutul lunii februarie 1940, deja decizia fusese adoptată[613]. O forţă

[606] *Ibidem*, p. 79.
[607] Anthony F. Upton, *Finland...*, p. 86.
[608] Imaginea clasică este cea a unor luptători care se deplasează rapid pe schiuri. Evident, există un adevăr aici, dar nu toată armata finlandeză a luptat în acest fel.
[609] Carl Van Dyke, *op.cit.*, p. 104.
[610] Jukka Nevakivi, *The Appeal that was never made. The Allies, Scandinavia and the Finnish Winter War 1939-1940*, C. Hurst & Company, London, 1976, p. 60-61.
[611] *Ibidem*, p. 54.
[612] Atât în Franţa cât şi în Marea Britanie războiul a dezvlănţuit o adevărată "furtună antisovietică", după cum admitea ambasadorul sovietic la Londra Ivan Maiski. Socialistul francez Léon Blum, fost prim ministru al ţării sale, considera că Finlanda trebuia ajutată indiferent de consecinţe, chiar dacă aceasta ar duce la un război împotriva Uniunii Sovietice. Internaţionala Socialistă a criticat în termeni duri Moscova, vezi Ivan Maiski, *Memoirs of a Soviet ambassador. The War 1939-1943*, Hutchinson, London (translated by Andrew Rothstein), p. 42.
[613] În fapt, atât expulzarea Uniunii Sovietice din Liga Naţiunilor cât şi apelul adresat de organizaţie pentru ajutorarea Finlandei au devenit instrumente extrem de utile în cadrul planurilor antigermane ale Aliaţilor, vezi Jukka Nevakivi, *The Appeal...*, p. 63 şi urm.

expediţionară urma a fi trimisă în Scandinavia. Însă forţele care urmau să ia parte la expediţie erau minuscule. Expediţia nu putea duce decât la aruncarea întregii Scandinavii în război, cu consecinţe dezastruoase pentru această regiune.

Totuşi, planul aliaţilor a ajutat în cele din urmă Finlanda[614]. Scopul lui Stalin era de a ţine U.R.S.S. în afara războiului dintre Germania şi Occident. Succesul acestei politici putea fi acum ameninţat de campania finlandeză, care ameninţa să implice forţele sovietice într-o ciocnire cu aliaţii[615]. Prin urmare, la începutul lunii februarie 1940, guvernul sovietic a făcut cunoscut prin ambasada sa din Stockholm că era dispus să reia negocierile cu guvernul finlandez[616]. Kuusinen şi guvernul său fantomă nu a mai fost menţionat. Pentru finlandezi, întorsătura luată de evenimente a constituit o adevărată victorie: discuţia nu se mai cantona în sfera independenţei Finlandei, ci era doar o chestiune de teritoriu. Aceasta se putea discuta.

Însă prestigiul sovietic avea nevoie de o reparaţie. Termenii de pace au depăşit cererile iniţiale ale lui Stalin. În plus faţă de baza navală de la Hanko[617] şi insulele din Golful Finlandei, sovieticii au cerut întreaga provincie Viipuri, până unde fusese frontiera imperiului lui Petru cel Mare. Stalin a invocat explicit acest precedent istoric. În februarie 1940, sovieticii au început o nouă ofensivă în Istmul Kareliei, mult mai puternică decât cea din decembrie 1939, şi desfăşurată sub comanda directă a Moscovei. Sovieticii dispuneau acum în Istmul Kareliei, teatrul principal de operaţiuni, de 25 de divizii, 8 brigăzi blindate şi 17 regimente de artilerie (aproximativ 600.000 de oameni, 3.137 de tunuri, din care o treime de calibru greu şi 2.000 de tancuri). Aceasta mărea superioritatea sovietică la 4 la 1 ca număr de oameni, 20-30 la 1 în privinţa artileriei[618] şi o făcea copleşitoare la tancuri şi aviaţiei[619]. Linia defensivă finlandeză a fost, în cele din urmă, străpunsă şi drumul spre Viipuri deschis. Poziţiile de pe această linie defensivă, cunoscută după numele şefului suprem al armatei finlandeze, drept linia Mannerheim, fuseseră păstrate neatinse timp de mai bine de două luni.

---

[614] Finlandezii erau într-i situaţie extrem de delicată. Uniunea Sovietică controla numeroase posibilităţi de a ataca Finlanda, inclusiv din Estonia, unde bazele aeriene şi navale au fost din plin folosite. Finlandezii au resimţit în mod dureros aceste atacuri venite de pe teritoriul naţiunii înrudite estoniene care se declara neutră, vezi *Viro ja Suomen Talvisota* (Estonia şi Războiul de Iarnă finlandez), în *"Pro Estonia"*, nr. 2/1990; Evald Laasi, *Soome Talvesõda ja Eesti erapooletus* (Războiul de Iarnă finlandez şi neutralitatea estoniană), în *"Looming"*, nr 3/1992, p. 407-417 (apărut în engleză sub titlul *Finland's Winter War and Estonian neutrality*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXIV, no. 3, Fall 1993, p. 269-281; Osmo Hyytiä, *Viron Kohtalontie 1933...1939...1940*, Jyväskylä, 1992, p. 176-190.

[615] Desigur, războiul nu a convenit unei Uniuni Sovietice care dorea să profite de conjunctura internaţională fără a apela la război. Finlandezii le-au încurcat planurile. Maiski încearcat să justifice acţiunea Uniunii Sovietice prin antisovietismul reacţionarilor finlandezi, dar recunoaşte şi dorinţa Moscovei de a-şi asigura securitatea, *Ibidem*, p. 45.

[616] Deja în ianuarie 1940 scriitoarea finlandeză Hella Wuolijoki, cu legături în Uniunea Sovietică, a restabilit contactul dintre sovietici şi finlandezi, Anthony F. Upton, *Finland...*, p. 92.

[617] Hanko trebuia evacuată de cele 3.000 de persoane care mai locuiau în regiune până la 22 mai 1940. Circa 8.000 de oameni şi-au pierdut astfel casele, vezi http://www.histdoc.net/history/history.html.

[618] Guvernul finlandez a cerut sprijinul guvernului român pentru a achiziţiona diverse tipuri de armament, mai ales tunuri şi muniţie, vezi Arh. M.A.E.R., fond 71/1920-1944, vol. 3, f. 71 (telegrama nr. 89 a lui Lecca către Marele Stat Major Român, 10 martie 1940).

[619] Carl Van Dyke, *op.cit.*, p. 136-137.

Din punct de vedere politic, guvernul finlandez s-a văzut pus într-o situație dificilă în februarie şi la începutul lui martie, datorită cererilor insistente ale Parisului şi Londrei de a interveni de partea sa în război. Trupele aliate deja erau îmbarcate şi aşteptau semnalul de plecare[620]. Era necesar doar un semnal de la Helsinki şi ele s-ar fi pus în mişcare. În cele din urmă guvernul finlandez s-a decis să nu accepte acest ajutor riscant şi să încheie pace cu Moscova[621]. Un rol hotărâtor l-a avut în această decizie mareşalul Mannerheim, care a arătat că ajutorul aliat va ajunge prea târziu şi va fi prea neînsemnat. Războiul a costat viața a nu mai puțin de 48.745 de soldați ai Armatei Roşii. Alți 158.863 au fost răniți sau au suferit de frig[622]. Pierderile finlandezilor au fost mult mai mici.

Pacea a fost în cele din urmă semnată pe data de 12 martie 1940, la Moscova[623]. Din punct de vedere teritorial, pacea a costat Finlanda o zecime din teritoriul său. Istmul Kareliei, incluzând oraşul-port Viipuri, precum şi întregul lac Ladoga au fost anexate de sovietici[624]. Frontiera finlandeză a fost, de asemenea, mutată mult la vest față de calea ferată strategică Leningrad-Murmansk. Finlandezii au reuşit însă să păstreze portul Petsamo. Peninsula Hangö a fost închiriată Moscovei pe un termen de 30 de ani, dând U.R.S.S. o bază navală de unde putea controla zona nordică a Golfului Finlandei. În fine, cele două părți s-au angajat să nu încheie nici o alianță îndreptată împotriva celeilalte părți. Mai mult de 400.000 de finlandezi, care locuiau în zonele cedate U.R.S.S., au primit permisiunea de a se muta în Finlanda.

Istoricul Jukka Tarkka consideră că comuniştii cu fost cei care au decis deznodământul Războiului de Iarnă. Ei au ataşat mai multă importanță valorilor naționale decât celor internaționale. Comuniştii erau puțin importanți în Finlanda. Însă faptul că, spontan, s-au alăturat națiunii finlandeze, arată victoria spiritului patriotic chiar acolo unde puțini s-ar fi aşteptat[625].

Lupta poporului finlandez împotriva agresorului a fost întâmpinată cu deosebită simpatie de democrațiile occidentale, şi mai cu seamă în Statele Unite.[626] Washingtonul nu putea uita că guvernul finlandez a fost singurul care şi-a plătit

---

[620] Jukka Nevakivi, *The Appeal...*, p. 123.

[621] Moscova începuse deja demersuri în acest sens, vezi G.A. Gripenberg, *Finland and the Great Powers. Memoirs of a diplomat*, University of Nebraska Press, 1965, p. 123 şi urm.

[622] Carl Van Dyke, *op.cit.*, p. 191.

[623] O narațiune a evenimentelor şi implicațiilor acestora în capitolul "Umbra sovietică peste Suomi" din lucrarea semnată Oleg Sarin, Lev Dvoretsky, *Agresiunile Uniunii Sovietice împotriva lumii*, Ed. Antet, Bucureşti, 1997, p. 38-60.

[624] Pierderea Kareliei era resimțită enorm de greu de națiunea finlandeză deoarece aceasta juca un rol simbolic distinct în identitatea teritorială finlandeză. Era frontiera împotriva "inamicului ereditar", frontiera civilizației occidentale, Anssi Paasi, *Territories...*, p. 106.

[625] Jukka Tarkka, *Neither Stalin nor Hitler. Finland during the Second World War*, Otava Publishing Company, Helsinki, 1991, p. 18.

[626] Sovieticii îi reproşau la 28 martie 1940 ambasadorului american Steinhardt acțiunile neprietenești ale americanilor față de Moscova în perioada Războiului de Iarnă.
Ambasadorul american i-a spus franc adjunctului Comisarului pentru Afaceri Externe al Uniunii Sovietice că atacarea Finlandei şi bombardarea civililor a produs o profundă îngrijorare americanilor, sentiment ce nu se putea schimba peste noapte, A.N.I.C., fond Microfilme S.U.A., rola 662 (European Review, Departamentul de Stat, Divizia Afaceri Europene, 4 aprilie 1940).

datoriile faţă de S.U.A. De asemenea, finlandezii care locuiau în Midwest, au sporit valul de simpatie faţă de lupta conaţionalilor lor[627]. Lupta finlandezilor a avut efecte pozitive asupra situaţiei României care a mai câştigat câteva luni de pregătire militară până la notele ultimative de la sfârşitul lunii iunie[628]. Acţiunea temerară a finlandezilor, văzută adesea sub forma luptei lui David cel drept împotriva lui Goliat, a focalizat atenţia întregii lumi asupra nordului Europei[629]. În acelaşi timp, ea a constituit încă o dovadă a vulnerabilităţii ţărilor din această regiune geografică în faţa unei eventuale agresiuni din afară. Preşedintele Parlamentului norvegian (Stortingul) a punctat magnitudinea acestei probleme în februarie 1940 astfel: "Noi avem a lupta cu credinţa generală că Anglia este dornică să lupte până la ultimul polonez, până la ultimul norvegian şi până la ultimul finlandez, atâta timp cât Anglia nu suferă... iar guvernul britanic nu a făcut nimic pentru a contracara această credinţă".

Amintindu-şi de situaţia din Primul Război Mondial, când britanicii plasaseră baraje de mine în apele teritoriale norvegiene, încălcând astfel suveranitatea Norvegiei, guvernul de la Oslo se temea, în realitate, mai mult de o acţiune britanică, decât de una germană împotriva sa. Astfel, Norvegia a luat măsuri defensive mai degrabă împotriva prietenilor, decât a inamicilor. Guvernul de coaliţie alcătuit din social-democraţi, liberali şi creştin-democraţi, a decis în 1935 să pregătească armata norvegiană nu atât de mult pentru a reprima un atac inamic, cât pentru a "marca neutralitatea ţării" şi pentru a constitui o "gardă a neutralităţii" ca scut împotriva oricărei violări teritoriale. Aceasta însemna, după opinia larg împărtăşită a parlamentarilor norvegieni, că "dacă neutralitatea noastră este violată de Marea Britanie, vom capitula. Dacă altcineva va veni, nu vom capitula". De aceea, după cum am mai arătat, temerea Norvegiei era îndreptată mai ales împotriva unei acţiuni britanice care ar fi pus ţara într-o situaţie ingrată.

Norvegia, Suedia, Danemarca (1939-1940)[630]

După cum se temea guvernul de la Oslo, Marea Britanie a văzut în aprovizionarea cu minereu de fier a Germaniei de la Gällivare, localitate aflată în nordul Suediei, ca şi în aprovizionarea cu petrol a Reichului din România şi de la Baku, din U.R.S.S., acţiuni îndreptate împotriva intereselor sale strategice. Winston Churchill a observat că iarna, când portul suedez Lulea de la Golful Botnic era acoperit de apă, minereul de fier suedez putea fi trimis în Germania doar prin micul

[627] Viitorul preşedinte american Harry S. Truman dezvăluia în memoriile sale "furia" de care fusese cuprinsă opinia publică americană la auzul veştii atacării Finlandei de către Uniunea Sovietică, vezi Harry S. Truman, *1946-1952. Years of Trial and Hope. Memoirs*, vol. II, The New American Library, New York, 1965, p. 316.

[628] Florin Constantiniu, *Între Hitler şi Stalin. România şi pactul Ribbentrop-Molotov*, Ed. Danubius, Bucureşti, 2002, p. 97. Florin Constantiniu estimează că pasul sovietic spre România ar fi fost făcut altminteri în decembrie 1939, vezi şi Ion Constantin *România, Marile Puteri şi problema Basarabiei*, Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p.47; Silviu Miloiu, *România şi...*, p. 211-212; Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Ed. Junimea, Iaşi, 1991, p. 132.

[629] Martti Julkunen, *Information-work in Finland during the Second World War on the Country's Foreign Relations*, Turun Yliopisto Polittisen Historian Julkaisuja, E: 3/1984, p. 130.

[630] Vezi, pe larg, capitolele speciale dedicate acestor evenimente la Liddel Hart, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, vol. I-II, Ed. Orizonturi şi Lider, Bucureşti, f.a.

port Oxelosund, aflat la Marea Baltică, şi prin portul Narvik, aflat în nordul coastei atlantice a Norvegiei. El a propus, în această situaţie, minarea ţărmurilor norvegiene chiar fără consimţământul guvernului acestei ţări. Alţi oameni politici britanici se temeau însă că o asemenea acţiune ar fi costat Marea Britanie cele două milioane de tone de minereu de fier anual pe care ea însăşi le importa prin Narvik. Deşi era vorba doar de 1/5 din cantitatea care revenea Reichului, Londra se temea de efectele pe care o asemenea pierdere le-ar fi putut avea asupra economiei de război britanice.

Churchill a recunoscut seriozitatea temerilor colegilor săi de cabinet şi motivaţia politicii de neutralitate a Norvegiei şi Suediei. El a calculat însă că dacă britanicii vor lua Narvikul în scopul de a sprijini efortul de război al Finlandei, atunci acesta ar fi putut fi folosit şi în scopul tăierii aprovizionării germane cu fier. Pe 16 decembrie 1939 el a spus într-o şedinţă de cabinet că, pentru Marea Britanie, controlul liniei de coastă norvegiene este un obiectiv strategic de primă importanţă şi că, oricum, Londra avea "mai mult de câştigat decât de pierdut dintr-un atac german asupra Norvegiei şi Suediei".

În ianuarie 1940, francezii au început, la rândul lor, să ia în considerare importanţa flancului scandinav. Generalul Maurice Gamelin considera că deschiderea unei noi zone de ostilităţi în Scandinavia poate fi considerată drept valoroasă pentru aliaţi. Atât britanicii, cât şi francezii au căzut de acord în cele din urmă că acordarea unui ajutor Finlandei reprezenta numai o cortină necesară pentru a acoperi misiunea principală ce era tăierea posibilităţilor aprovizionării Germaniei cu fier din Suedia. Operaţiunea "Avonmouth" a fost proiectată pentru a prelua Narvikul. Ea urma să se desfăşoare la începutul primăverii.

Temerile că o asemenea acţiune ar putea fi adusă la îndeplinire au fost exprimate public de către membrii guvernului suedez. Secretarul general al Ministerului de Externe suedez a declarat: "Consecinţele unui asemenea pas vor fi probabil ocuparea germană a Danemarcei şi posibilitatea încheierii existenţei independente a tuturor statelor scandinave". La rândul său, regele Suediei a declarat că sprijinea întru totul eforturile guvernului său de a preveni implicarea oricărei mari puteri în războiul finlandezo-sovietic. În faţa acestei situaţii, spre nemulţumirea lui Churchill şi a guvernului francez, Neville Chamberlain a decis pentru moment să pună capăt planurilor de implicare a nordului Europei în război.

Germanii au început, la rândul lor, să privească cu interes regiunea nordului Europei. Amiralul Erich Raeder a invocat ameninţarea unei acţiuni britanice pentru a ocupa preventiv coastele norvegiene. Germanii priveau chiar mai departe, considerând că ocuparea unor puncte de coastă norvegiene, preferabil a Trondheimului, va permite desfăşurarea unor operaţiuni navale de acoperire în Atlantic şi blocarea aprovizionării atlantice a Angliei. Şi din punct de vedere politic exista o susţinere nazistă importantă în favoarea acestui proiect. Naziştii urmăreau să convertească popoarele din Scandinavia la ideea comunităţii nordice sub "conducerea naturală a Germaniei".

Apariţia în scenă a fostului ministru al Apărării norvegian, Vidkun Quisling, şeful unui mic partid cu simpatii pronaziste şi progerman, în decembrie 1939, a dat un

prilej exponenților curentului intervenționist să încerce să alunge opoziția lui Hitler față de o asemenea acțiune. Pe data de 14 decembrie, Raeder l-a trimis pe Quisling la Hitler. Acesta i-a împărtășit Führerului credința sa că Marea Britanie va ocupa în scurt timp Norvegia. Hitler însă prefera ca Norvegia şi Scandinavia, în integralitatea sa, să rămână neutre. Principalul interes al Germaniei era, în acel moment, ca trecerea minereului de fier din Scandinavia să fie liberă. Hitler era însă de acord că "dacă inamicul era pregătit să extindă războiul, vom lua măsuri să prevenim amenințarea"[631].

Consiliul Suprem de Război aliat, într-o întrunire care s-a desfăşurat la Paris, la 5 februarie 1940, a fost de acord să pregătească două divizii britanice şi un contingent francez ceva mai mic, camuflate ca forțe de voluntari, pentru o expediție spre nord. Scopul acestei forțe nu era altul decât de a prelua Narvikul şi, în consecință, controlul asupra fierului de la Gällivare.

Discursul lui Churchill din 20 ianuarie 1940, chemând statele neutre să se alăture luptei împotriva naziştilor, a stimulat mai degrabă un răspuns al Reichului. Pe 27 ianuarie, o săptămână mai târziu, Hitler a dat ordine explicite consilierilor săi militari să pregătească planuri complete pentru o invazie a Norvegiei, dacă este necesar. Pe 5 februarie a avut loc prima întrunire a grupului de lucru. În mod serios însă Hitler a început să privească chestiunea abia în martie, după amânarea atacului în vest. O.K.W.-ul a desemnat atunci un alt grup de studii, numit Weserubung, creat pentru a pregăti acțiunea, în frunte cu generalul Nikolaus von Falkenhorst, care luptase în 1918 în războiul civil finlandez de partea albilor. Hitler ajunsese la concluzia că zona Scandinaviei "a devenit o sferă decisivă de interes pentru ambii beligeranți. Se pare că ceea ce a determinat radical schimbarea atitudinii dictatorului german, pe lângă faptul deja amintit, a fost un incident ce a avut loc în apele teritoriale norvegiene, unde britanicii au intervenit pentru a elibera câteva sute de conaționali luați prizonieri de nemți, fără a întâmpina rezistența gărzii de coastă norvegiene, ci doar protestele vehemente ale guvernului acestei țări. Hitler nu a fost mulțumit cu atât. El a ajuns la concluzia că amiralul Raeder avusese dreptate. Prin urmare, Hitler i-a ordonat lui Falkenhorst să se asigure că forțele germane vor ajunge pe teritoriul norvegian înainte ca britanicii să poată debarca acolo. Pe 2 aprilie a fost fixat şi ultimul termen al intrării în acțiune a operațiunii Weserübung: 9 aprilie. Deoarece s-a considerat necesar ca aeroporturile din Jutlanda să fie şi ele în mâinile Wehrmachtului, a fost prevăzută şi ocuparea Danemarcei[632].

Trei mici transportoare germane au reuşit, în dimineața de 9 aprilie, să debarce o forță expediționară la Copenhaga, fără a întâmpina vreo rezistență. Traversarea de către alte trupe a frontierei terestre a Jutlandei a provocat un schimb de focuri, dar lupta a fost scurtă. Germanii au promis Danemarcei că-i vor respecta independența şi integritatea teritorială. Pentru a păstra măcar umbra unei suveranități, în Danemarca a fost format un guvern de uniune națională. Copenhaga a fost forțată să semneze Pactul Anticomintern şi obligată să ia măsuri împotriva micului număr de comuniști

[631] Edward L. Killham, *op.cit.*, p. 87.
[632] *Ibidem*, p. 90.

din țară.

Situația din Norvegia a fost mai complexă datorită situării geografice a acestei țări şi a intervenției britanice. Vase britanice începuseră din 8 aprilie, deci cu o zi înaintea sosirii forțelor germane, activitatea de minare a apelor teritoriale norvegiene. Debarcarea unor forțe militare germane, reduse inițial, nu a întâmpinat o opoziție fermă. Armata fusese mobilizată general doar cu câteva ore înaintea invaziei, ceea ce era, evident, prea târziu. Britanicii, care aveau ordinul să intervină pentru a preveni orice debarcare germană, inexplicabil, n-au acționat. Germanii au reuşit chiar să ocupe Narvikul, aflat în nordul Norvegiei, având de întâmpinat doar rezistența a două nave de coastă norvegiene. Flota britanică, sosită a doua zi, i-a găsit pe germani instalați în oraş. În sud, germanii au reuşit să ocupe atât Trondheimul, care le asigura accesul în centrul țării, cât şi Bergenul. Capitala Oslo a fost o afacere mult mai greu de tranşat, datorită faptului că torpilele lansate din fortul Oscarborg au scufundat crucişătorul german Blücher. În aceeaşi după-amiază însă, trupe aeropurtate germane au ocupat oraşul. Regele şi guvernul s-au putut însă retrage la timp din capitală.

Eforturile britanicilor de a relua Trondheimul au eşuat. La Narvik, ei au avut ceva mai mult succes, reuşind pe 27 mai să alunge inamicul din oraş[633]. Era însă mult prea târziu. Regele Haakon şi guvernul au reuşit să se refugieze la Londra. Britanicii au ocupat Insulele Faroe, iar mai târziu două posesiuni daneze din nordul îndepărtat, Islanda şi Groenlanda, care vor juca un rol important în economia Bătăliei din Atlantic.

Suedia a reuşit să scape de ororile războiului. Nici germanii, nici aliații şi nici sovieticii nu au dorit ca această țară să devină teatru operațional. Molotov i-a punctat ambasadorului german la Moscova foarte clar dorința țării sale de a păstra neutralitatea suedeză. Suedia privise războiul în care erau implicate vecinele sale scandinave ca parte a unui conflict între marile puteri şi nu s-a arătat deloc înclinată să ia parte la el. Stockholmul continua să se mențină pe linia unei politici de neutralitate, dar îşi rezerva dreptul de a adopta măsurile necesare pentru a păstra şi apăra această neutralitate. Curând a devenit însă clar că eforturile Suediei de a menține o neutralitate strictă, care implica interzicerea folosirii teritoriului suedez pentru oricare dintre beligeranți, va constitui un dezavantaj mai degrabă pentru germani, decât pentru aliați. Pe 16 mai, Ribbentrop a cerut ca Suedia să permită transportul de armament pe teritoriul său spre Narvik, unde luptau trupe germane. Guvernul suedez a respins această cerere dar a fost de acord să accepte ca transporturi de alimente şi personal să-i traverseze teritoriul. Spațiul aerian suedez a fost de nenumărate ori încălcat în această perioadă, dar artileria antiaeriană suedeză şi-a făcut, pe cât a putut, datoria: douăzeci de avioane germane au fost doborâte.

Victoria germană în nordul Europei a semnificat controlul deplin al porturilor norvegiene şi a pus capăt, temporar, cererilor germane de a tranzita Suedia pentru aprovizionarea Wehrmachtului. După căderea Parisului, pe 15 iunie, germanii au cerut ca toate restricțiile impuse trecerii personalului şi materialului către Norvegia ocupată să fie ridicate. Guvernul suedez a cedat rapid. La 25 iunie Legația Germaniei

[633] *Ibidem*, p. 93.

la Stockholm era deja informată că ministrul afacerilor externe suedez a anunțat că Suedia era de acord ca o divizie germană să fie transportată din Norvegia în Finlanda pe teritoriul Suediei[634]. Pe data de 8 iulie, soldaților germani staționați în Norvegia li s-a permis să traverseze Suedia pentru a ajunge în Germania. Suedezii şi-au asumat şi obligația morală ca instalațiile lor de transport feroviar să poată fi folosite pentru transportul unor trupe germane între centrul şi nordul Norvegiei. Primul ministru suedez, Per Albin Hansson, a trebuit să admită că "politica strictă de neutralitate a fost ruptă datorită faptului că am realizat că ar fi nerezonabil să riscăm un război în circumstanțele actuale". Oricum, atât guvernul norvegian din exil, cât şi cel britanic, au protestat, citând Convenția de la Haga asupra războiului terestru, care interzicea trecerea trupelor beligerante pe teritoriul statelor neutre.

În toamna anului 1940, Suedia a încheiat o înțelegere cu guvernul britanic, în scopul de a permite unui număr mic de nave suedeze să străbată blocada britanică (Aranjamentul Gothenborg). Suedia a putut astfel să importe câteva articole vitale, inclusiv petrol; de asemenea, aranjamentul a avut şi evidente conotații politice, deoarece aceasta semnala că Suedia nu va fi lăsată să devină în întregime dependentă de Germania.

Noi evenimente s-au înregistrat, între timp, în zona est-baltică. Pe data de 7 octombrie, liderii germani au luat decizia de a-şi retrage conaționalii din Țările baltice. Aceasta a alimentat suspiciunile despre o înțelegere secretă între Germania şi U.R.S.S. cu privire la aceste trei state. În şapte săptămâni, aproximativ 52.000 de persoane au părăsit Letonia şi cel puțin 14.000 Estonia. Acest număr cuprinde nu numai aproape toată minoritatea germană din zonă, dar, de asemenea, un mare număr de letoni şi estonieni. Toți aceştia au fost îmbarcați în vapoare germane şi aşezați în interiorul Reichului.

Ocupația sovietică din Țările baltice (1940-1941) şi participarea Finlandei la campania din est (1941-1944)

În vara anului 1940, într-un moment în care atenția lumii întregi era îndreptată spre războiul din vest, unde Germania obținea succese fulgerătoare, relațiile U.R.S.S. cu Țările baltice s-au răcit brusc. Între aceste două evenimente există o legătură sesizată încă de acum aproape 60 de ani de Grigore Gafencu. Acesta remarca, în lucrarea sa, *Preliminaire de la guerre a l'est*, tipărită în 1944, că înfrângerea rapidă a Franței, neprevăzută de Stalin, a pus Moscova pe jar pentru a-şi adjudeca ultimele teritorii promise prin Pactul Ribbentrop-Molotov: Țările baltice, pe jumătate ocupate, şi Basarabia[635]. Întrepătrunderea dintre desfăşurarea războiului în Vest şi politica Kremlinului a fost conştientizată de secretarul de stat al S.U.A. Cordell Hull. Inteligentul diplomat american remarca, în memoriile sale, că "politica lui Stalin a

[634] D.G.F.P., *vol. XIII, The War Years. June 23, 1941 - December 11, 1941*, London, 1964, p. 21-22, document 17 (telegrama din 25 iunie 1941 a Legației Germaniei la Stockholm către Ministerul de Externe al Reichului).

[635] Grégoire Gafenco, *Préliminaires de la Guerre a l'est. De l'accord de Moscou (23 Âout 1939) aux hostilités en Russie (22 Juin 1941)*, Egloff, Friburg, 1944, p. 45.

plecat de la un război lung şi obositor în vest". Această politică "a căzut o dată cu colapsul Franței"[636]. Bazele sovietice în Țările baltice, care deja depăşeau cifrele prevăzute în tratate, au fost socotite insuficiente de conducerea sovietică, ce a dus la cererea măririi numărului trupelor ce le deserveau. În presa sovietică, toate cele trei Țări baltice au fost acuzate de violarea înțelegerilor, de încheierea unui acord secret între ele (în fapt era vorba de tratatul din 1934, care nu mai era un secret pentru nimeni şi nu era antisovietic). În plus, Lituania a fost acuzată de răpirea unor soldați ai Armatei Roşii, sovieticii cerând o anchetă pentru cercetarea cazului.

Pe data de 14 iunie, U.R.S.S. şi-a exprimat pretențiile: guvernul Lituaniei să fie demis, ministrul de externe şi şeful securității statului să fie închişi şi anchetați, Armatei Roşii să i se permită staționarea de trupe suplimentare în țară. În aceeaşi zi, a început agresiune împotriva tuturor celor trei state baltice: au avut loc confruntări armate la frontiere, forțele sovietice din cele trei țări erau gata să intre în acțiune, forțele navale sovietice au blocat porturile. Cum rezistența militară a fost socotită de prisos, iar cele trei state baltice nu aveau o convenție defensivă pentru a se opune agresiunii, guvernul Lituaniei a acceptat să cedeze ultimatumului cu majoritate de voturi[637]. Pe 15 iunie, 300.000 de soldați ai Armatei Roşii au traversat frontiera sovietică spre Lituania şi au ocupat această țară.

Pe 16 iunie, Estonia şi Letonia au primit acelaşi tip de ultimatum. Totul a început prin masarea la frontiera Letoniei a sute de tancuri sovietice, însoțite de artilerie puternică şi de infanterie mecanizată. La ora 14 Molotov l-a convocat pe ministrul de externe leton la Moscova şi i-a înmânat un ultimatum care cerea un răspuns până la ora 20. Dacă nu se primea un răspuns în intervalul de timp indicat în nota ultimativă, amenințase Molotov, Armata Roşie urma a pătrunde în Letonia şi a pune capăt oricărei rezistențe. Letoniei i s-a solicitat, în consecință, stabilirea unui nou guvern dornic să asigure o „aplicare onestă a pactului de asistență mutuală sovieto-leton" şi intrarea Armatei Roşii în Letonia pentru a ocupa punctele cele mai importante ale țării astfel încât să se poată asigura realizarea îndeplinirii pactului şi evitarea unor acțiuni provocatoare îndreptate împotriva garnizoanelor sovietice. Împotriva Letoniei erau îndreptate cinci acuzații: încheierea unei alianțe militare secrete cu Estonia şi Lituania; nedenunțarea Tratatului de alianță militară cu Estonia din 1 noiembrie 1923; participarea în anii 1939-1940 la două conferințe secrete ale miniştrilor de externe ai Statelor baltice; întărirea relațiilor dintre statele majore generale ale armatelor Statelor Baltice; stabilirea unui organ de presă special al „Antantei Militare Baltice" – „La Revue Baltique". Letoniei i s-a solicitat, în consecință, stabilirea unui nou guvern dornic să asigure o „aplicare onestă a pactului de asistență mutuală sovieto-leton" şi intrarea Armatei Roşii în Letonia pentru a ocupa punctele cele mai importante ale țării, astfel încât să se poată asigura realizarea îndeplinirii pactului şi evitarea unor

[636] Cordell Hull, *The Memoires*, vol. 1, The Macmillan Company, New York, 1948, p. 810.
[637] Antanas Smetona a pledat ideea unei rezistențe armate, dar a fost susținut numai de câțiva miniştri, vezi Alfonsas Eidintas, Vytautas Žalis, Alfred Erich Senn, *Lithuania...*, p. 182.

acţiuni provocatoare îndreptate împotriva garnizoanelor sovietice[638].

Pe data de 15 iunie un avion comercial estonian, care efectua cursa Tallinn – Helsinki, a fost doborât fără nici un avertisment de două avioane de luptă sovietice la nord de capitala Estoniei. Pasagerii au fost ucişi. Atacul s-a desfăşurat în prezenţa unui submarin sovietic care a supervizat toată acţiunea. Submarinul a fost interesat de recuperarea din apele mării a corespondenţei diplomatice. A doua zi, agenţia „Tass" a anunţat că cele 3 naţiuni baltice au încheiat o alianţă militară. La ora 14,30 Molotov i-a înmânat ministrului estonian Rei solicitarea de înlocuire a cabinetului estonian şi de admitere a unor trupe sovietice suplimentare în Estonia. Ultimatumul expira după 8 ore şi jumătate. Cabinetul estonian a hotărât, în aceeaşi după-amiază, că rezistenţa ar fi fost zadarnică. Ministrul plenipotenţiar Rei a transmis seara acceptul Tallinnului în faţa cererilor ultimative sovietice[639]. Militarii estonieni erau, în acel moment, deja în stare de alertă. Organizaţia militară de voluntari *Kaitseliit* (Liga Apărării) trebuia să joace, în cazul ocupaţiei sovietice, rolul de coordonator al războiului de partizani[640]. În seara zilei de 17 iunie, Ţările baltice erau deja ocupate, iar preşedintele Lituaniei, Smetona, se refugiase în exil.

Imediat, reprezentanţi ai Uniunii Sovietice au fost trimişi să coordoneze acţiunile sovietice: vicecomisarul poporului pentru Afaceri Străine, V. Dekanozov, la Kaunas, Procurorul General al U.R.S.S., Andrei Vâşinski, la Riga şi liderul de partid de la Leningrad, A. Jdanov, la Tallinn. Ultimul avea şi sarcina de a coordona activitatea celorlalţi doi trimişi speciali.

Evenimentele din Ţările baltice au fost analizate şi în cadrul unei convorbiri purtate de secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine român, Alexandru Cretzianu, cu ministrul Letoniei de la Bucureşti, Ekis. Diplomatul leton arăta că, deşi şeful statului leton rămăsese în funcţie, guvernul sovietic urma a-l înlătura curând. Noul guvern, format din ziarişti şi scriitori ce nu aparţineau Partidului Comunist, urma să lase loc unui guvern comunist. Ekis afirmase confidenţial că, în momentul ultimatumului sovietic din toamna lui 1939, guvernul leton primise sugestii de la guvernul german să se supună, deoarece situaţia va fi una temporară. Aceleaşi speranţe fuseseră insuflate letonilor şi în vara anului 1940. Ministrul leton considera că acţiunea guvernului sovietic era determinată de teama de Germania şi de necesitatea de a apăra Leningradul, dar şi de temerea adiacentă că guvernul leton s-ar fi putut apropia de Reich[641].

Moscova a acţionat mai întâi pentru a forma guverne marionetă, alcătuite din personalităţi cunoscute, dar care să nu fi avut nimic de-a face cu foştii politicieni. La început, au fost formate guverne necomuniste. După un scurt interregn al jurnalistului J. Paleckis, în Lituania prim-ministru a fost numit V. Kreve-Mikevičius. Un profesor

---

[638] Vezi textul ultimatumului în I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D.A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga (editori), *op.cit.*, p. 204-207 (documentul 83).
[639] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 377-378.
[640] Mart Laar, *War in the woods. Estonia's struggle for survival: 1944-1956*, The Compass Press, Washington D.C., 1992, p. 6.
[641] Arh. M.A.E.R., fond 71/1920-1944, Letonia, vol. 7, Relaţii cu alte state, f. 247 (nota de convorbire dintre secretarul general al M.A.S., Alexandru Cretzianu, şi ministrul Letoniei, Ekis).

de biologie, A. Kirhestens, a fost numit în fruntea guvernului leton şi un scriitor, J. Vares-Barbarus, a celui estonian. Aceste "guverne populare" au promis să întărească "drepturile poporului, să-i asigure bunăstarea, să susţină cultura naţională şi să dezvolte relaţii normale cu toate ţările. În acelaşi timp, cu naivitate, membrii noilor guverne declarau că ordinea statală va fi menţinută, pământul va rămâne în proprietatea ţăranilor, iar proprietatea privată nu va fi naţionalizată.

Noi alegeri parlamentare au fost fixate pentru 14-15 iulie. Numai guvernele aprobau candidaţii înscrişi pe liste, programele electorale ale partidelor au fost abolite, alegătorii au fost ameninţaţi, iar rezultatele alegerilor au fost trucate, aşa cum se va întâmpla în România în 1946. Potrivit propagandei sovietice, în Lituania 99,2%, în Letonia 97,6%, iar în Estonia 92,9% din electori au votat pentru "poporul muncitor". "Rezultatele oficiale" ale alegerilor au fost proclamate pe 17 iulie. În cursul întrunirilor organizate în aceeaşi vară, pentru prima dată vorbitorii comunişti au cerut unirea celor trei state cu U.R.S.S.[642] Alegerile erau considerate de Grigore Niculescu-Buzeşti ca fiind o simplă reprezentaţie a legaţiilor sovietice (la Riga jocurile erau făcute de Vâşinski)[643]. Niculescu-Buzeşti considera întreg acest spectacol ca fiind cea mai clară condamnare a regimului comunist. El remarca reuşitele pe care, prin muncă, le obţinuseră naţiunile baltice în perioada lor de independenţă, şi a pus aceste scoruri pozitive în comparaţie cu ceea ce le putea aştepta după încorporarea în Uniunea Sovietică – mizerie, suferinţe, teroare. De altfel, experienţa sa ca însărcinat cu afaceri al guvernului român în Ţările baltice, subliniază istoricul Florin Anghel, îl va marca profund pe viitorul ministru de externe român care a avut şi el de-a face, cinci ani mai târziu, cu scene de reprezentaţie similare[644].

"Reprezentanţii poporului", care s-au întrunit pe 21 iulie, au declarat Lituania, Letonia şi Estonia republici socialiste sovietice şi au cerut ca acestea să fie "acceptate" în U.R.S.S.. De asemenea, a fost decisă naţionalizarea marilor întreprinderi şi aplicarea reformei agrare[645]. Şedinţa comună a celei de-a şaptea sesiuni a Sovietului Suprem şi a Sovietului naţionalităţilor din Uniunea Sovietică s-a desfăşurat sub preşedinţia lui Andreev, preşedintele Sovietului Uniunii, începând din 1 august. Ziarul "România" remarca că, în lojă, luaseră loc Molotov, Kaganovici, Jdanov, Malenkov. La punctele 3, 4 si 5 de pe ordinea de zi figurau declaraţiile dietelor republicilor Lituania, Letonia şi Estonia prin care-şi exprimau dorinţa de a fi încorporate în U.R.S.S. În discursul său, Molotov[646] a vorbit de fericita „soluţionare" a chestiunilor de politică externă care dusese la "mărirea considerabilă a teritoriului nostru şi...creşterea forţelor U.R.S.S.". Molotov remarca sporul de securitate pe care îl câştigase U.R.S.S., afirmând că frontierele U.R.S.S. fuseseră mutate pe ţărmul Mării

[642] Zigmantas Kiaupa, Ain Maesalu, Ago Pajur, Guntis Vilumsons, *The history of...*, p. 168.
[643] W.J.H. Hough, *op.cit.*, p. 377.
[644] Florin Anghel, *O încercare românească de politică baltică. România şi Letonia în perioada interbelică*, în *"Naţional şi universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Şerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani"*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1998, p. 447-448.
[645] Silviu Miloiu, *The annexation of the Baltic States: Românian perceptions, 1939-1940*, în *„Muille maille vierahille…". Kalervo Hovi ja yleinen historia*, Julkaisija Turun Historiallinen Yhdistys, Vaasa, 2002, p. 109.
[646] Vezi discursul complet al lui Molotov, în http://www.histdoc.net/history/history.html.

Baltice, zonă "de o importanţă primordială pentru ţara noastră"[647]. Anexarea din punct de vedere juridic a Basarabiei a fost realizata în aceeaşi şedinţă a Sovietului Suprem şi a Sovietului Naţionalităţilor. Statele Unite ale Americii au susţinut că Ţările baltice se aflau sub ocupaţie străină[648] şi au refuzat să recunoască anexarea lor la Uniunea Sovietică[649].

Forţele armate ale acestor republici au fost dizolvate, unele sindicate închise şi organizaţiile politice, cu excepţia celei comuniste, interzise. Au fost elaborate noi constituţii care acordau puterea legislativă unor Soviete Supreme, iar puterea executivă a fost încredinţată Comisiilor Comisarilor Poporului. În fapt, toate aceste instituţii nu aveau decât rolul de a transpune în practică ordinele venite de la Moscova. Miliţia muncitorilor şi fermierilor era alcătuită pentru a veghea la apărarea intereselor sovietice. Armata estoniană a fost reorganizată ca un corp de armată teritorială al Armatei Roşii. Reorganizarea economiei a început cu naţionalizarea industriei, comerţului şi întreprinderilor de transport. Economia a fost centralizată şi planificată de Comitetul Naţional de Planificare.

Agricultura. Sovieticii au decis că suprafaţa maximă pe care o putea deţine un fermier era de 30 ha. Zonele ce depăşeau această cifră au fost naţionalizate de stat şi date la ţăranii fără pământ sau cu pământ puţin. Aceasta a determinat creşterea antagonismului la sate. Acum au fost organizate primele sovhozuri - ferme agricole socialiste de stat - şi s-au făcut preparativele pentru înfiinţarea primelor colhozuri (cooperative agricole de producţie socialiste)[650]. Au fost create staţiuni de tractoare. Standardul de viaţă al populaţiei a scăzut datorită unei reforme monetare şi a creşterii preţurilor.

Cultura. Marxism-leninismul şi-a pus amprenta asupra Ţărilor baltice în lumina noii politici culturale sovietice. Marxism-leninismul, alături de istoria şi constituţia U.R.S.S. şi limba rusă au devenit materii de bază în şcoli. Viaţa culturală, în ansamblu, a fost supusă unei cenzuri stricte. Periodicele din regiune au fost închise, statuile demolate, cărţile arse, societăţile şi sindicatele interzise.

Politica de represiune a început imediat. Comisariatul de Interne şi Comisariatul Securităţii Naţionale au fost mandatate cu această sarcină. Până la sfârşitul anului 1940, aproape toţi foştii lideri politici, militari, ofiţerii de poliţie, elita economică şi inteligenţia au fost arestaţi, deportaţi sau executaţi. Preşedinţii Letoniei şi Estoniei au fost printre primii deportaţi. În 1941, un val de arestări a atins toate straturile societăţii. Represiunea a culminat cu deportările în masă din 13-14 iunie 1941. Mai mult de 18.000 de oameni din Lituania, 20.000 din Letonia şi 10.000 din Estonia au fost arestaţi şi depuşi în câmpuri de detenţie unde mulţi dintre ei au decedat. Copii,

---

[647] "Timpul" şi "România" din 3 august 1940.

[648] Robert A. Vitas, *The Recognition of Lithuania: the completition of the legal circle*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXIV, No. 3, Fall 1993, p. 247-257.

[649] Vezi *United States Congress (83rd, 1st session: 1953). House of Reprezentatives. Selected Committee to investigate the incorporation of the Baltic States into USSR*, United States Government Office, Washington, 1954.

[650] Hans Jörgensen, *Private Plots in Estonia: continuity and subsistence since the 1940s*, lucrare susţinută la *"Forth Conference on Baltic Studies in Europe, Tartu, Estonia, June 27-30, 2001"*.

femei şi bătrâni au fost trimişi în Siberia. Ofiţeri estonieni, letoni şi lituanieni au fost deportaţi la nord de Cercul Polar, la Norîlsk[651]. Deportările au fost oprite doar de războiul izbucnit între Germania şi Rusia.

Între timp, miniştrii Ţărilor baltice, acreditaţi în capitalele occidentale, au protestat la adresa ocupaţiei şi au cerut nerecunoaşterea acesteia. Statele din Occident au agreat, în general, punctul de vedere baltic. Unele state, ca de exemplu S.U.A., nu au recunoscut niciodată anexarea de către Moscova a Ţărilor baltice[652].

Operaţiunea Barbarossa a constituit o bună oportunitate pentru Finlanda şi Ţările baltice pentru a-şi reconstitui poziţia lor internaţională. Finlanda a sesizat posibilitatea de a folosi Germania împotriva Rusiei încă din vara anului 1940[653]. De altfel, ca şi România, Finlanda se simţea încă ameninţată de politicile expansive sovietice şi după Războiul de Iarnă[654]. Sovieticii susţineau "Societatea pentru Pace şi Prietenie între Finlanda şi U.R.S.S.", în cadrul căreia comuniştii erau majoritari. Guvernul finlandez şi opinia publică au fost nemulţumiţi de acest lucru[655]. Opinia publică finlandeză a început curând să considere Germania ca singura putere capabilă să contrabalanseze U.R.S.S.[656] De altfel, istoria relaţiilor fino-sovietice din vara anului 1940, a fost marcată de noi cereri sovietice şi de o bătălie diplomatică defensivă. Moscova solicita lucruri care erau în afara tratatului. Fiecare nouă cerere sovietică reprezenta o ameninţare potenţială pentru Helsinki. U.R.S.S. a cerut nichelul extras din Petsamo; a solicitat deschiderea unui mare consulat în Maarianhamina, Insulele Åland. Traficul

[651] Andreas Kasekamp, *The Baltic History...*

[652] David Mason, *Revolution in East-Central Europe. The Rise and Fall of Communism and the Cold War*, Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford, 1992, p. 7.

[653] În conformitate cu directivele lui Keitel din 1 mai 1941, Finlanda a fost informată în următoarele zile despre atacul Germaniei asupra Uniunii Sovietice (România trebuia să fie informată "cât de târziu posibil" despre acest atac), D.G.F.P., *vol. XII, The War Years 1941*, p. 685-686, document 431 (Directiva Înaltului Comandament al Wehrmachtului din 1 mai 1941).

[654] O foarte bună paralelă între situaţiile României şi Finlandei în timpul celui de-al doilea război mondial este realizată de istoricul finlandez Ohto Manninen în lucrarea *Suur-Suomen ääriviivat* (Conturul Finlandei Mari), Kirjayhtymä, Helsinki, 1977, p. 213-218; vezi şi Silviu Miloiu, *Relaţiile diplomatice româno-finlandeze în 1941: Eduard Hjalmar Palin - ministru al Finlandei la Bucureşti*, în *"Columna 15. Publicaţie a Lectoratului de Limba Română"*, Universitatea din Turku, 2001, p. 49-52 (studiul face parte din proiectul unei teze de doctorat abordând relaţiile finlandezo-române între 1920 şi 1946). Între cele două state au existat relaţii de colaborare atestate şi de acordarea de către statul finlandez a Marii Cruci a Ordinului Trandafirului Alb al Finlandei Conducătorului statului român, Ion Antonescu, A.N.F., fond Risto Ryti, Microfilme VAY 4048 (scrisoarea lui Ion Antonescu către preşedintele Finlandei Risto Ryti, 31 ianuarie 1942). Ordinul fusese instituit la propunerea lui Mannerheim şi se acorda conform regulamentului din 16 mai 1919. Şeful statului era mare maestru al ordinului, vezi *Les ordres nationaux de la Finlande*, Otava, Helsinki, 1975 (avant-apropos par Klaus Castrén), p. 33-40.

[655] Politica sovietică, excesiv de temătoare cu propria securitate, a fost responsabilă cu atragerea inamiciţiei ţărilor de pe graniţa de vest a Uniunii Sovietice. Comisarul poporului pentru apărare S.K. Timoşenko indica la 18 septembrie 1940, printre ţările care ar fi putut fi antrenate într-un război împotriva Moscovei de partea Germaniei, România, Finlanda şi Ungaria, Florin Constantiniu, Ilie Schipor, *Trecerea Nistrului 1941*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1995, p. 135.

[656] Arnold Toynbee and Veronica M. Toynbee, *Survey of International Affairs 1939-1946. The Initial Triumph of the Axis*, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1958, p. 93.

de tranzit spre Hanko a însemnat că trenurile militare sovietice treceau încontinuu prin cele mai importante căi ferate din sudul Finlandei[657].

În august, Hitler i-a oferit statului finlandez posibilitatea de a cumpăra arme din Germania, în schimbul acordării dreptului trupelor germane de a tranzita țara pentru a ajunge în Norvegia. Înțelegerea de tranzit, semnată în septembrie 1940, a avut o însemnătate mai mare decât s-a putut bănui atunci[658]. Ea a fost necesară pentru a acoperi viitoarele mișcări de trupe germane din Norvegia, nu înapoi în Germania, ci în Uniunea Sovietică[659].

Pe 22 iunie 1941, Hitler a anunțat că, în nord, trupele sale mergeau umăr la umăr cu camarazii finlandezi. Formal, guvernul finlandez nu se alăturase încă Germaniei şi prima reacție a sa la anunțul lui Hitler a fost să-şi declare neutralitatea. Neutralitatea a durat însă numai patru zile. Pe 25 iunie, Uniunea Sovietică a lansat atacuri aeriene împotriva unor ținte de pe teritoriul finlandez[660]. Seara, guvernul a declarat, în fine, că se socotește în stare de război cu Uniunea Sovietică. Dar finlandezii au insistat, așa cum au făcut-o tot timpul războiului, asupra caracterului separat al conflictului finlandezo-sovietic, coincizând doar în parte cu luptele germano-sovietice. El a fost intitulat, în literatura, presa şi propaganda finlandeză, drept "Războiul de Continuare", a doua rundă a conflictului care a început în 1939. Finlanda nu se socotea un aliat al Germaniei, ci un cobeligerant. Ideologia nazistă nu a găsit un teren de experimentare în Finlanda. Finlandezii nu i-au discriminat niciodată pe concetățenii lor evrei[661]. Desfăşurarea operațiunilor militare finlandeze a intenționat, de asemenea, să sublinieze caracterul separat al războiului finlandez[662]. După recucerirea teritoriului pierdut în 1940, trupele finlandeze au avansat în Karelia

---

[657] Jukka Tarkka, *op.cit.*, p. 27-28.

[658] D.G.F.P., *Vol. XI, The War Years: September 1st, 1940 - January 31st, 1941*, London, 1964, p. 148-150, document 86.

[659] În noiembrie 1940, când a vizitat Berlinul, Molotov a cerut acordul guvernului german pentru a ocupa Finlanda, după modelul Țărilor baltice. Acordul nu a fost acordat de Hitler, care avea alte planuri cu Finlanda, Edward L. Killham, *op.cit.*, p. 97.

[660] Molotov îi amenințase pe finlandezi că, în cazul în care începeau un război împotriva Uniunii Sovietice, riscau să-şi atragă dușmănia a 200 de milioane de ruşi şi aceasta ar fi condus la extincția Finlandei, vezi D.G.F.P., *vol. XIII, The War Years. June 23, 1941 - December 11, 1941*, London, 1964, p. 19-20, document 15.

[661] Singura excepție a constituit-o un lot de 8 evrei originari din Europa Centrală şi de Vest care a fost extrădat în toamna anului 1942 de către autoritățile polițienești finlandeze Gestapoului staționat în Estonia, în cadrul unei formule de extrădare. În timpul războiului, evreii refugiați din statele europene în Finlanda au lucrat în tabere de muncă. În mai 1944 un lot de 106 evrei au primit dreptul de a se stabili din Finlanda în Suedia. Însă cetățenii finlandezi de origine evreiască, care erau pe deplin integrați în fabrica națională a statului finlandez, au fost protejați de statul finlandez. O cincime dintre evreii finlandezi (circa 300 de oameni) au luptat în război în cadrul forțelor armate finlandeze (20 dintre aceştia au fost uciși). Autoritățile finlandeze i-au spus răspicat Reichsführerului S.S. Himmler că în Finlanda nu exista o "problemă evreiască", vezi Hannu Rautkallio, *Finland and the Holocaust. The rescue of Finland's Jews*, Holocaust Library, New York, 1987, p. 1,2,15, 258-259.

[662] Ca şi în cazul românilor, războiul finlandezilor împotriva Uniunii Sovietice era popular, nu însă şi cel împotriva Occidentului. Finlanda nu dorea să intre în război cu statele occidentale, vezi D.G.F.P., *vol. XIII, The War Years. June 23, 1941 - December 11, 1941*, London, 1964, p. 202, document 140 (Blücher către Ribbentrop, 22 iulie 1941, urmare a unei conversații avute cu ministrul de externe finlandez).

sovietică pentru a stabili o linie defensivă de-a lungul râului Svir, care leagă lacul Onega de lacul Ladoga. Dar acolo ele s-au oprit iar cererile germane pentru o participare finlandeză la ofensiva împotriva Leningradului sau Murmanskului au fost refuzate. Au existat, desigur, voci în Finlanda care au cerut ca zona Karelianã sovietică, ce era locuită preponderent de vorbitori de limbă finlandeză, să fie anexată. Prin urmare, între 1941 şi 1944 finlandezii au stabilit o administrație de ocupație în Karelia Orientală şi au început să-i educe pe "civilii conaționali" (circa 36.000 de suflete) să devină cetățeni ai Finlandei Mari. În acelaşi timp, circa jumătate dintre ruşii trăitori în regiune (24.000), au fost internați în câmpuri de concentrare[663] (acestea nu erau lagăre de concentrare după modelul german).

Cobeligeranța finlandeză a fost un concept prea sofisticat pentru a face vreo impresie celorlalte națiuni beligerante. Germanii tindeau să privească Finlanda ca pe un stat aliat[664], în timp ce țările neutre o priveau ca pe un prieten al inamicului. Totuşi, caracterul distinct al conflictului finlandezo-sovietic a fost recunoscut de Statele Unite, care s-au abținut de la a declara război Finlandei.

După înfrângerea germană de la Stalingrad, din ianuarie 1943, guvernul finlandez a decis să caute o cale pentru a sfârşi războiul cu U.R.S.S. La 1 decembrie 1943, în timpul Conferinței de la Teheran, Roosevelt l-a întrebat pe Stalin dacă era de acord să discute chestiunea finlandeză şi dacă guvernul american putea întreprinde paşii necesari pentru scoaterea Finlandei din război[665]. Stalin şi-a afirmat pretențiile față de Finlanda: restaurarea tratatului din 1940; bară navală la Hanko sau Petsamo; rambursarea a 50% din distrugerile pricinuite Uniunii Sovietice; ruptura definitivă cu germanii; internarea tuturor germanilor; demobilizare[666]

---

[663] Anssi Paasi, Territories..., p. 110.

[664] Într-o lungă audiență pe care i-a acordat-o ministrul de externe finlandez, Vitting, ministrului român la Helsinki, Notti Constantinide, s-a discutat *in extenso* despre relațiile româno-finlandeze în contextul războiului mondial şi despre situațiile în care se găseau cele două state. Vitting şi-a exprimat dorința ca cele două state, dat fiind paralelismul situației lor geopolitice, să desfăşoare o politică comună, să se informeze unul pe celălalt prin comunicări verbale transmise prin agenții lor asupra schimbărilor de situație ce ar fi putut interesa ambele state şi să adopte acțiuni concertate ori de câte ori împrejurările vor fi prielnice, ca de pildă în cazul în care ambelor state li se vor oferi măriri teritoriale excesive sau schimburi de populație nedorite. Vitting i-a declarat ministrului român că Finlanda dorea să obțină la sfârşitul războiului numai regiunile cu populație majoritară finlandeză şi nu pe cele ruseşti, unde se puteau dezvolta mişcări iredentiste. Finlanda viza o graniță care să urmeze traseul vechii granițe din Karelia de vest, prelungită peste lacurile Ladoga şi Onega până la Marea Albă. Aceasta i-ar fi garantat Finlandei unitatea etnică şi o situație strategică bună şi o frontieră scurtă. Finlanda dorea ca la sfârşitul războiului să nu existe motive grave de discordie cu Rusia, Arh. M.A.E.F., fond Romania, dosar 12 L (raport din 4 august 1941, de la Constantinide, Helsinki, pentru Bucureşti).

[665] În timp, politica externă americană a început să diminueze tonul critic la adresa Uniunii Sovietice şi să accentueze latura de cooperare. Această politică - şi efectele acesteia asupra regiunilor baltică şi balcanică ale Europei - a fost criticată chiar din 1944 de unele mari ziare americane, precum "The New York Herald Tribune" din 23 martie 1944, A.N.F., fond Hj. J. Procopé, dosar 18; în fapt este o perioadă de tatonare şi de construirea de planuri, precum a fost şi planul din octombrie 1942 al lui Winston Churchill de constituire a Statelor Unite ale Europei care să includă confederații: scandinavă, danubiană, balcanică, Winston Churchill, *Al Doilea Război Mondial*, Ed. Saeculum, Bucureşti, 1996, vol. II, p. 162.

[666] Alexei A. Komarov, *Finland's Withdrawal from the Second World* War, în Jukka Nevakivi, *Finnish-Soviet Relations 1944-1948, Papers of the Seminar organized in Helsinki, March 21-25, 1994, by the Department of Political History, University of Helsinki, in co-operation with Institute of Universal History,*

Guvernele Finlandei şi U.R.S.S. au menţinut contactul prin intermediul Ambasadei sovietice din Stockholm. Aceste contacte au devenit mai intime în februarie 1940. La 15 februarie: Kollontay i-a înmânat lui Paasikivi termenii sovietici de armistiţiu:

a. ruptura cu Germania şi internarea trupelor germane şi a vaselor germane din Finlanda; Moscova era dispusă să asiste Finlanda cu trupe şi raiduri aeriene;
b. restaurarea frontierei sovieto-finlandeze şi a tratatului din 1940;
c. imediata întoarcere a prizonierilor de război şi a populaţiei civile ţinută în câmpuri de concentrare şi folosită ca braţe de muncă;

Trei chestiuni urmau să fie discutate mai târziu în cadrul negocierilor de la Moscova: demobilizarea parţială sau totală a armatei finlandeze; compensarea daunelor; chestiunea regiunii Petsamo[667].

Mai târziu, emisari finlandezi - Paasikivi, C. Enckell, G. Enckell - au mers la Moscova pentru a găsi termenii unei înţelegeri cu sovieticii. La 27 martie Paasikivi a informat că delegaţii finlandezi erau autorizaţi doar să obţină clarificarea condiţiilor de armistiţiu şi să prezinte punctul de vedere finlandez asupra a diferitelor aspecte. Ei nu erau autorizaţi însă să-şi pună semnătura pe nici un document. De-a lungul întrunirii, o atenţie specială a fost acordată punctului care prevedea internarea trupelor germane din Finlanda. Molotov a accentuat că această chestiune era de natură politică şi că aceasta dovedea că Finlanda era gata să taie orice legătura cu Germania. C. Enckell a accentuat ideea că ruperea relaţiilor cu Germania va provoca acţiuni militare germane împotriva Finlandei, şi că războiul va izbucni automat. Paasikivi si C. Enckell au subliniat că era necesar să se înceapă negocieri cu Germania pentru a obţine retragerea trupelor sale din Finlanda, de pildă în Norvegia, de unde ar fi fost dificil să ajungă în Germania în mai puţin de 5-6 luni. Finlandezii încercau să arate că trupele germane nu erau în postura de a face nici un rău Uniunii Sovietice. Moscova propunea termeni inacceptabili pentru un stat care încă avea trupe pe teritoriul sovietic[668]. Tratativele de pace s-au întrerupt în aprilie 1944[669].

Russian Academy of Science, Moscow. Helsinki, 1994, p. 21; vezi şi Edwin Linkomies, *Vaikea Aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943-1944*, Otava, Helsinki; *Risto Rytin puolustus*, Tietokalervo Ky, Helsinki, 1989; Roy Allison, *Finland's Relations with the Soviet Union, 1944-1984*, MacMillan, 1985; Joseph J. Cafaro, *Soviet-Finnish Relations 1944-1982. A Study of strategic interests and showcase diplomacy*, A Dissertation submitted to the Department of History in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, April 1984, Printed in 1988 by xerographic process, University Microfilms International.

[667] *Ibidem*, p. 22.

[668] La 29 martie 1944 Molotov le-a făcut cunoscute finlandezilor condiţiile detaliate ale armistiţiului, care fuseseră discutate cu Stalin şi găsiseră aprobarea acestuia: Curpindea 7 puncte: ruperea relaţiilor cu Germania şi internarea sau expulzarea trupelor germane din Finlanda până cel târziu la sfârşitul lunii aprilie; restaurarea tratatului din 1940 şi retragerea trupelor finlandeze până la sfârşitul lui aprilie în interiorul propriilor graniţe; reîntoarcerea imediată a prizonierilor de război şi a civilor sovietici; demobilizarea a jumătate din armata finlandeză în luna mai; compensaţii pentru pagubele pricinuite Uniunii Sovietice în valoare de 600.000.000 de USD; TRANSFERUL ZONEI PETSAMO Uniunii Sovietice. Moscova era dispusă, dacă Finlanda accepta aceste cereri, să renunţe la regiunea Hanko, care-i fusese inchiriată în 1940, *Ibidem*, p. 27.

[669] Tuomo Polvinen, *Between East and West. Finland in international politics, 1944-1947*, University of Minnesota Press, Minneapolis (edited and translated by D.G. Kirby and Peter Herring), 1986, p. 8.

Pe 9 iulie 1944, pe când aliații erau în Normandia, mai mult de 20 de divizii de artilerie sovietice, sub acoperirea unuia dintre cele mai devastatoare baraje de artilerie din al Doilea Război Mondial, şi susținute de 400 de avioane de luptă, au lansat o ofensivă împotriva liniilor finlandeze pe îngustul front de pe Istmul Kareliei. Ele au reuşit să spargă frontul pe drumul spre Viipuri şi au forțat trupele finlandeze să se retragă. Încercarea Finlandei de a purta convorbiri de pace cu Moscova s-a lovit de cererea sovietică de capitulare. Germania i-a oferit asistență militară Finlandei, cu condiția ca aceasta să-şi asume obligația de a nu face pace separată[670]. Era o politică pe care J.K. Paasikivi o anticipa în jurnalul său, la data de 28 iunie 1944, după o întâlnire cu Paavo Juho Hyyninen[671], fost ministru al țării sale la Moscova în 1941. Paasikivi îşi formase impresia că Mannerheim dorea să continue războiul. Aceasta nu se putea face fără ajutor german. Germania nu acorda ajutorul fără ca Finlanda să-şi asume un angajament[672].

Preşedintele Finlandei, Risto Ryti, a oferit promisiunea cerută de germani sub forma unei scrisori personale adresată lui Hitler. El şi-a depăşit astfel deliberat puterile constituționale, pentru a evita implicarea guvernului finlandez. Cuvântul său a fost însă suficient pentru germani pentru a trimite arme şi trupe în Istmul Kareliei[673]. Trupele germane nu erau foarte importante, dar armele moderne primite din Germania, da. Pe la mijlocul lui iulie, ofensiva sovietică a fost oprită înainte de a ajunge la fosta frontieră. Armata finlandeză fusese sever lovită, dar nu înfrântă[674]. Trupele sovietice, care îşi propuseseră în iunie să cucerească sudul Finlandei, au eşuat în misiunea lor. Stalin le-a cerut apoi să se mențină pe poziții defensive. Armata Roşie avea un obiectiv mult mai important: Berlinul.

Timpul câştigat de Finlanda a fost decisiv. La începutul lunii august, Ryti a demisionat şi a fost înlocuit în fruntea statului cu mareşalul Mannenheim. Noul preşedinte l-a informat pe Hitler că nu se simțea legat de promisiunea lui Ryti. Pe de altă parte, Stalin nu mai insista asupra formulei capitulării. Astfel, Moscova a

---

[670] Mauno Jokipii, *Suomi ja Saksa maamme itsenäisyyden aikana*, Snellman Instituutti, Kuopio, 1994, p. 27.

[671] Paavo Juho Hyyninen (31 mai 1883, Joroinen-18 mai 1960) a fost consul general al Finlandei la Leningrad (1922-1925) , Haga (1925-1928), ministru la Riga şi Kaunas (1928-1933), Tallinn (1933-1940), Moscova (1941), Copenhaga (1946-1953), secretar general al M.A.S. finlandez (1943-1946), ministru de externe (1957-1958), *vezi Kuka kukin oli. Who was who in Finland. Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista*, Otava, Helsinki, 1961, p. 190-191.

[672] *J.K. Paasikiven päiväkirjat 1944-1956, Ensimäinen osa 28.6.1944-24.4.1949*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo, Helsinki, Juva, 1985, p. 1.

[673] La 22 iulie 1944 Paasikivi nota în jurnalul său că ministra Kollontay afirmase că Stalin şi Molotov erau extrem de nemulțumiți de înțelegerea dintre Ryti şi Ribbentrop. Totuşi, U.R.S.S. era încă dispusă să discute cu Finlanda despre pace, dar nu cu Ryti şi Tanner, *J.K. Paasikiven päiväkirjat ...*, p. 6.

[674] Sovieticii îşi trimiseseră acolo elita armatei lor în încercarea de a scoate Finlanda rapid din război şi a elibera astfel un potențial militar important pentru ocuparea Germaniei. La fiecare 100 de metri ai Istmului Kareliei sovieticii au amplasat 10 piese de artilerie. Într-un sector erau 400 de asemenea piese pe o distanță de 1 km. Finlandezii aveau doar 268 de tunuri –doar 5 la fiecare km. Superioritatea în privința Artileriei era de 20 la 1 în favoarea sovieticilor. Sovieticii aveau 400 de bombardiere şi 600 de avioane de vânătoare. Finlandezii au câştigat totuşi victoria în bătăliile defensive de la Tali-Ihantala şi Vuosalmi. Aceste victorii au câştigat pentru Finlanda un armistițiu negociat şi au salvat țara de ocupația inamică, Paul Sjöblom, *op.cit.*, p. 107-109.

recunoscut implicit caracterul separat al războiului finlandez. În cele din urmă, pe data de 19 septembrie 1944, a fost semnată la Moscova o înţelegere de armistiţiu. Termenii acesteia reconstituiau frontiera din 1940, cu excepţia nordului îndepărtat, unde Uniunea Sovietică a anexat Petsamo, cu valoroasele sale mine de nichel şi portul său utilizabil şi iarna. O bază sovietică a fost din nou stabilită pe coasta sudică a Finlandei, de această dată în Peninsula Porkkala[675], pe termen de 50 de ani; Porkkala era chiar mai apropiată de Helsinki decât Hanko. Finlanda se obliga să plătească o indemnizaţie de război U.R.S.S. - 300 milioane de dolari -, sub formă de bunuri industriale, şi să cedeze toate fostele bunuri germane. Marina comercială finlandeză a fost pusă la dispoziţia Naţiunilor Unite. Finlanda trebuia să îndepărteze cei 200.000 de militari germani din Lapland. Armata finlandeză va lupta timp de 6 luni pentru a forţa aceste trupe să se retragă prin zona arctică în Norvegia, fiind distrusă întreaga provincie Lapland în acest timp, ca răzbunare la adresa *volte-face*-ului Finlandei.

Populaţia finlandeză din zona cedată U.R.S.S. avea dreptul să aleagă patria în care preferă să locuiască şi toţi cei 400.000 de finlandezi au preferat mai degrabă să-şi părăsească locuinţele, decât să trăiască în U.R.S.S..

O Comisie de Control aliată, în care elementul sovietic a fost preponderent, a fost instalată la Helsinki, pentru a supraveghea implementarea acordului de armistiţiu. Partidul Comunist Finlandez a fost, de asemenea, legalizat.

Finlanda a fost astfel un stat înfrânt, dar nu un stat cucerit[676]. Această ţară a fost singura naţiune europeană implicată în conflict care a reuşit să evite o ocupaţie inamică[677]. Mecanismul ei social şi instituţiile sale politice au rămas neschimbate[678]. Ea a luptat pentru supravieţuire şi, în această direcţie, eforturile sale au constituit un triumf. Preţul plătit a fost greu: 87.000 de morţi în război între 1939-1945 (2,3% din numărul total al populaţiei). Pierderile suferite ar fi putut fi mai mari dacă conducerea finlandeză nu ar fi pus la timp capăt războiului, în conformitate cu cuvintele rostite de

---

[675] Porkkala avea 380,5 km² şi 10.000 de locuitori care au trebuit să-şi părăsească casele în 10 zile. Uniunea Sovietică va retroceda această bază în 1956, vezi http://www.histdoc.net/history/history.html.

[676] Această afirmaţie este făcută întrucâtva şi prin prisma opticii epilogului. În momentul încheierii armistiţiului, chiar opiniile unor persoane de decizie finlandeze sunt contradictorii. Mannerheim, ca un mare militar, considera că prin condiţiile de armistiţiu finlandezii erau "la mâna ruşilor. Nu ne mai putem apăra pe noi înşine", *J.K. Paasikiven päiväkirjat 1944-1956, Ensimäinen osa...*, p. 37 (însemnări din 21 iunie 1946). În schimb, Paasikivi, politicianul şi diplomatul, pentru care întotdeauna mai este o şansă, credea şi spera că situaţia Finlandei după semnarea păcii va fi mai bună, deşi reconstrucţia va fi foarte grea, p. 385 (însemnări din 13 noiembrie 1946).

[677] Şi aceasta în ciuda sentimentelor mai mult decât ostile ale lui Stalin, care acuza Finlanda că a mobilizat opinia publică mondială împotriva Moscovei. În timpul conferinţei de la Yalta Stalin îşi acuza colegii britanic şi francez că în decembrie 1939 statele pe care le reprezentau instigaseră la expulzarea Uniunii Sovietice din Liga Naţiunilor, vezi *The Diaries of Edward R. Stettinius, Jr., 1943-1946*, New Viewpoints, New York, 1975 (editori Thomas Campbell and George C. Herring), p. 244, însemnările din 16 februarie 1945.

[678] Imediat după război, Finlanda a încercat să reia relaţiile diplomatice normale cu statele învingătoare şi să se comporte în relaţiile internaţionale ca un stat independent. La 27 octombrie 1944 la Berna ministrul Finlandei Voionmaa l-a contactat pe omologul său francez Vergé cu propunerea de a se restabili relaţiile diplomatice între cele două state, Ministère des Affaires Étrangères. Commission de publication des Documents Diplomatiques Français, *Documents Diplomatiques Français 1944, Tome II (9 septembre - 31 Décembre)*, Imprimerie Nationale, Paris, 1996 (Note de la Direction d'Europe, Relations franco-finlandaises, Paris, 6 novembre 1944).

părintele națiuni finlandeze, J.W. Snellman: "Numai triburile necivilizate luptă până la ultimul om". O națiune civilizată, continua Snellman, are datoria de a se supune necesității externe, în scopul de a salvgarda viitorul său, de a se baza numai pe resurse interne şi de a căuta să obțină numai ce poate păstra cu propriile sale forțe. La rândul său, Mannenheim i s-a adresat lui Hitler, în august 1944, în următorii termeni: "Germania va trăi, chiar dacă soarta nu o va ajuta să obțină victoria în lupta pe care ați început-o. Nimeni nu poate da însă o asemenea asigurare în privința Finlandei. Dacă această națiune de nici 4 milioane de locuitori va fi înfrântă militar, nu există nici un dubiu că ea va fi dusă în exil sau exterminată. Nu pot să-mi expun poporul la un asemenea risc".

Ocupația germană asupra Țărilor Baltice şi a nordului european (1941-1945)

Operațiunea Barbarossa şi-a extins tentaculele şi în regiunea bazinului oriental al Mării Baltice. Lituania a fost cucerită de germani în 6 zile[679]. Wehrmachtul a ajuns la Riga pe 1 iulie, iar o săptămână mai târziu Letonia era curățată de Armata Roşie. Grupul de Armate Nord a avut ceva mai mult de furcă cu baza militară sovietică de la Liepaja, unde bătălia încheiată cu victoria germană s-a desfăşurat între 23 şi 29 iunie. Locuitorii din regiune s-au încadrat ca voluntari în armata germană. Pe 7 iulie, trupele germane au traversat frontiera Estoniei. Zona sudică a acestei țări a fost curățată fără nici o rezistență. Armata Roşie s-a aşezat pe o linie de rezistență în centrul Estoniei, unde avansul trupelor germane, reduse numeric, a fost oprit pentru două săptămâni. A fost un timp binevenit pentru sovietici, pentru a jefui Estonia de echipamente, materii prime, mijloace de transport; 25.000 de oameni au fost evacuați din casele lor, 33.000 mobilizați în batalioane de geniu, unde 1/3 au murit de extenuare. Au fost formate, de asemenea, batalioane de distrugere care au aplicat tactica pământului pârjolit. Acestea au distrus fabrici, căi ferate, ferme şi au ucis aproximativ 2.000 de civili.

În a doua jumătate a lunii iulie, ofensiva germană a fost reluată. Destul de repede, aceste armate au ajuns în Golful Tallinn. Bătălia pentru Tallinn a durat însă până la 28 august. Pe insulele din vestul Estoniei, rezistența Armatei Roşii a fost învinsă abia în octombrie. Armatele germane au fost sprijinite în tot acest timp şi de grupuri înarmate de localnici. În Lituania, Frontul Activiştilor Lituanieni a reuşit să preia în seara de 23 iunie controlul asupra Kaunasului. S-a format chiar un guvern provizoriu, neacceptat însă de germani. Mişcarea de rezistență din Estonia a jucat un rol important în eliberarea oraşului Tartu.

În planurile postbelice ale Germaniei nu exista însă loc pentru independența Țărilor baltice. Acestea urmau să fie înregimentate în Reichul german, ale cărui frontiere urmau a fi departe în est. Un mare număr de locuitori din regiune urmau să

[679] Deja pe data de 23 iunie 1941 Kazys Škirpa, un fost ministru lituanian, mulțumea Germaniei pentru dezrobirea țării sale de sub ocupație germană şi cerea permisiunea restabilirii unui guvern lituanian progerman, vezi D.G.F.P., *vol. XIII, The War Years. June 23, 1941 - December 11, 1941*, London, 1964, p. 7-8, document 6.

fie evacuați în alte zone, coloniști germani urmând să le ia locul. Pe termen scurt, orice mișcare de recâștigare a independenței a fost oprită de germani. Grupurile armate au fost dizolvate, iar guvernul provizoriu al Lituaniei lichidat. Orice fel de acțiune politică a fost interzisă. Răspunsul la memorandumurile de independență trimise la Berlin a fost negativ.

Sub jurisdicția Ministerului pentru Orient al Germaniei, un Comisariat de Stat (Reichskomissariat), OSTLAND, urma să supervizeze situația din Țările baltice şi Bielorusia. Acesta a fost condus de comisarul de stat H. Lohse, care rezida în Riga. Ostlandul a fost împărțit în patru Comisariate Generale (Generalbezirk). A. Renteln a fost numit comisar general în Lituania, O. Drechsler în Letonia şi K. Litzman în Estonia. Teritoriile comisariatelor generale au fost împărțite în districte, supervizate de ofițeri germani. Guvernarea locală era asigurată de civili, iar structurile sale erau cele din perioada independenței.

Germanii au înțeles însă repede că este greu să guverneze fără colaborarea localnicilor. Acesta este motivul pentru care au fost create, pe lângă comisariate, instituții compuse din localnici: Directoratul General în Letonia, "Autoguvernarea" în Estonia. Colonizarea germană nu a avut timpul fizic necesar pentru a putea fi dusă la bun sfârşit. Numai în Lituania au fost aşezate 6.000 de familii din Germania.

Proprietatea privată naționalizată de sovietici a fost declarată pradă de război germană, reforma agrară a fost stopată, dar numai în 1943-1944 s-a realizat retrocedarea pământurilor foştilor proprietari. Regimul de muncă forțată în Germania a venit ca o nouă plagă pentru popoarele baltice: 75.000 de lituanieni şi 25.000 de letoni au suferit acest regim. Limba germană a fost declarată limbă oficială a acestor zone, iar național-socialismul a luat locul comunismului ca ideologie oficială. Portretele lui Stalin au fost date jos, fiind înlocuite cu cele ale lui Hitler, iar steagul cu secera şi ciocanul a fost schimbat cu simbolul zvasticii. Pe durata ocupației germane, 5.000 de estonieni, 18.000 de letoni şi 50.000 de lituanieni au fost evacuați. Pentru populația evreiască au fost organizate ghetouri în Letonia şi Lituania. Mai întâi au fost exterminați aproape toți evreii şi țiganii din Estonia - prima țară declarată în ianuarie 1942 "eliberată" de elementele evreieşti; în Letonia 70.000 (71% din total), iar în Lituania 200.000 (90%) din evreii locali au fost executați.

Au fost formate, de asemenea, divizii baltice care au luptat în armata germană împotriva sovieticilor, inclusiv divizii SS - a 15-a şi a 19-a letonă, a 20-a divizie estoniană.

În ianuarie 1944, trupele germane, urmărite de Armata Roşie, s-au retras în Estonia[680]. Armata Roşie a ajuns la Narva pe 2 februarie, dar accesul mai departe i-a fost stopat până la sfârşitul lunii iunie, cu puternicul concurs al diviziilor estoniene. Armata Roşie a reuşit însă să cucerească Vilniusul pe 13 iulie, Narva pe 25 iulie, sud-estul Estoniei cu oraşul Tartu, un pic mai târziu. Un nou atac, în septembrie, a făcut ca Armata Roşie să ocupe Tallinnul, iar Riga a fost capturată pe 13 octombrie. Bătălia pentru Klaipeda a durat însă până în ianuarie 1945.

[680] Peter Calvocoressi, *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*, Ed. Polirom, Iaşi, 2003 (traducere Lucian Leuştean după ediția I-a publicată în 1991), p. 71.

Ca urmare a acestor operațiuni militare la sud de Riga, în Curlanda, a fost formată o "pungă" unde, după capitularea Germaniei, au fost capturați 500.000 de soldați germani, 230.000 de localnici şi 150.000 de refugiați civili din Letonia.

În vara lui 1944 au fost întreprinse noi încercări de proclamare a independenței Țărilor baltice, fără însă a avea succes, datorită dublei opoziții a Germaniei şi a U.R.S.S..

Țările baltice au suferit pierderi uriaşe în al doilea război mondial. Un mare număr de oraşe au fost complet distruse, altele parțial distruse, potențialul industrial redus la jumătate, potențialul agricol într-un declin evident, pierderi umane imense pentru aceste mici națiuni. 46.000 de lituanieni, 20.000 de letoni şi 80.000 de estonieni au preferat să se refugieze în Occident decât să accepte un nou regim de ocupație sovietic[681]. O parte dintre balticii care au rămas să îndure ocupația în țările lor au format grupuri de rezistență care se vor opune dominației sovietice timp de mulți ani[682].

Între timp, singura țară care reuşise să evite provocările războiului în nordul Europei, Suedia, a traversat un moment de tensiune în februarie 1942, când a ordonat mobilizarea parțială a forțelor sale armate, ca răspuns la rapoartele îngrijorătoare asupra unei posibile ocupații germane. Alarma s-a dovedit a fi însă falsă. Asemenea mobilizări parțiale s-au repetat în februarie şi martie 1943. Încercările făcute de Churchill şi Stalin de a-i convinge pe suedezi să intre în război au eşuat.

Danemarca şi Norvegia au rămas sub ocupație germană până în 1945, cu toate eforturile grupurilor de rezistență de a alunga Wehrmachtul din Scandinavia. Opoziția daneză la nazism a fost evidentă în cadrul alegerilor din 1943, unde 97% din voturi au fost acordate partidelor democratice, naziştii ocupând un singur loc în Parlament. În august 1943, *modus vivendi* ce domnea din 9 aprilie 1940 în Danemarca a fost rupt. Ca urmare a grevelor şi protestelor din câteva oraşe, inclusiv din capitală, autoritățile germane au luat sub control direct țara. În septembrie 1943 a fost format un Consiliu de Eliberare, menit să coordoneze numeroasele grupuri de rezistență din țară. Răspunsul german a fost dur, naziştii jefuind statul danez, de unde au preluat mai cantități de produse industriale şi agricole. În octombrie 1943, într-o operațiune spectaculoasă, danezii au reuşit să evacueze întreaga minoritate ebraică în Suedia.

Regele Haakon al Norvegiei şi guvernul său se aflau în Anglia, unde continuau să fie păstrătorii legali ai suveranității norvegiene. În țară, mulți norvegieni au început acțiuni de rezistență împotriva Germaniei; 35.000 dintre cetățenii acestei țări, între care şi mulți evrei, au fost arestați şi trimişi în lagăre de concentrare în Germania. Acțiunile rezistenței norvegiene l-au determinat pe Hitler să țină blocate în această țară 13 divizii germane, în condițiile în care Wehrmachtul ducea o lipsă acută de personal.

---

[681] Încă din 1943 Marea Britanie a început să acceadă la cererile sovietice de reluare a țărilor baltice, deşi politica Londrei este încă ambiguă, Arieh J. Kochavi, *Britain, The Soviet Union and the question of the Baltic States in 1943*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXII, no. 2, Summer 1991, p. 179.

[682] *The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States*, Genocide and Resistance Research Center of Lithuania, Vilnius, 1999.

Forțele germane din nordul Europei s-au predat în fața trupelor mareșalului Sir Bernard Montgomery, pe 4 mai 1945. Trupele britanice au intrat în Danemarca în ziua următoare. Prințul Olav al Norvegiei s-a întors în țară câteva zile mai târziu ca şi comandant şef al forțelor armate norvegiene, urmat apoi de regele Haakon. Vidkun Quisling şi aproximativ 20 de colaboratori ai săi au fost închişi, condamnați şi executați pentru trădare.

Dacă Scandinavia a putut să scape de ocupația germană cu relativ puține victime, comparativ cu alte teatre de luptă, iar Finlanda a început să-şi dezvolte strategia sa de evitare a bolşevizării, Țările baltice, în schimb, au ajuns cu totul la mâna Moscovei, după ce au cunoscut două ocupații antinaționale şi pierderi însemnate, umane şi materiale.

Kaliningrad: istoria unei regiuni controversate din regiunea Mării Baltice

Regiunea Kaliningrad reprezintă una dintre cele mai interesante zone din noua Europă din punct de vedere geopolitic. Dat fiind procesul de extindere euro-atlantică din regiune, această exclavă a Rusiei îngrijorează multe națiuni, incluzând aici Rusia, Lituania, Polonia, dar şi Uniunea Europeană. Cauzele acestei îngrijorări sunt atât de natură politică, cât şi ecologică şi economică. Regiunea Kaliningrad are două importante conexiuni care adesea sunt tratate ca fiind opuse: este parte a statului rus, dar şi parte integrantă a regiunii Mării Baltice.

Exclava Kaliningrad se află situată pe țărmurile Mării Baltice, între Lituania şi Polonia. Majoritatea populației sale este de origine rusă. Regiunea Kaliningrad a fost denumită inițial Samland şi a fost locuită de triburi prusiene cu o limbă şi cultură apropiată de cele ale letonilor şi lituanienilor. Prusienii au fost printre triburile care au rămas păgâne până foarte târziu. Biserica Catolică şi Imperiul German au fost cele două instituții care au luat inițiativa creştinării şi supunerii prusienilor. Misiunea de a realiza acest lucru a fost asumată de Ordinul Cavalerilor Teutoni, tentați de pământul şi privilegiile care le-au fost promise, incluzând suveranitatea deplină asupra teritoriilor cucerite. Fiind o peninsulă, Samlandul a fost greu de cucerit. Cavalerii Teutoni au reuşit însă acest lucru. Cavalerii şi-au extins teritoriile controlate din Prusia până râul Memel. În 1256 a fost fondat orașul Königsberg, al cărui nume reprezintă un omagiu adus regelui Ottokar al Boemiei, care a susținut masiv atacul militar asupra Prusiei. Prusienii s-au bucurat de numeroase drepturi sub autoritatea Ordinului Teutonic. Ei erau mult mai numeroşi decât germanii, care refuzau să se deplaseze în acest ținut mai puțin ospitalier. Țăranii prusieni au fost tratați la fel ca cei germani şi au locuit alături de aceştia. În regiunea Samland, limba şi tradițiile prusiene au supraviețuit până în secolul al XVII-lea. Cultura prusiană a dispărut însă treptat datorită germanizării, care a fost facilitată de statutul de libertate la care puteau accede localnicii. Prusia a devenit o țară de țărani şi proprietari în care statutul nobilimii era mai puțin elevat decât în alte regiuni germane. Iar Königsbergul a rămas un oraş cu o conducere autonomă. Sub administrația teutonă, Prusia a devenit tot mai bogată. Pe măsură ce prosperitatea aristocrației şi țărănimii a sporit, populația a

început să se simtă dominată de Ordinul Teutonic, care a început să fie perceput ca fiind „străin". Aceasta a determinat în secolul al XV-lea alierea localnicilor cu Polonia împotriva teutonilor. Ordinul Teutonic a pierdut mai multe bătălii, inclusiv pe cea de la Tannenberg. Aceasta a condus la a doua pace de la Thorn (1466) în urma căreia ordinul şi-a pierdut independenţa devenind vasal al Poloniei. Prusia de vest, inclusiv importantul centru comercial de la Danzig, au fost atribuite Poloniei. Prusia de est a fost tot ceea ce a putut păstra ordinul, dar numai ca un fief aflat sub autoritate poloneză. În 1525, după cum am mai arătat, ca urmare a Reformei, Ordinul Teutonic a fost desfiinţat, iar ultimul mare maestru a devenit duce al Prusiei, dar încă sub supremaţia feudală a Poloniei.

După Danzig, Königsbergul a rămas cel mai important centru comercial din regiune până în secolul al XVI-lea. Cei 30-40.000 de locuitori făceau din acest oraş unul impunător pentru acele timpuri. Iar din punct de vedere politic, oraşul era condus de cele trei stări medievale şi adesea s-a opus nobilimii. Abia în 1674, în urma unei expediţii militare îndreptate împotriva sa, Königsbergul a acceptat să plătească taxe mai mari nobilimii. În 1701 oraşul a devenit parte a statului prusian. Königsbergul a devenit punct de convergenţă al eforturilor de unificare a statului prusian. Aici s-a încoronat ca rege al Prusiei Friedrich I. Sub conducerea acestuia, Prusia a câştigat un spor demografic considerabil, în urma politicii inteligente de atragere a imigranţilor. Mulţi imigranţi s-au stabilit în Prusia pentru a scăpa de persecuţie religioasă. Printre aceştia s-a numărat şi o comunitate de evrei. Acum a început să se nască şi militarismul prusian. Mercenarii au fost înlocuiţi de o armată profesională, dar loială suveranului. În 1756 Königsbergul şi Prusia orientală au ajuns pentru scurt timp sub autoritatea Rusiei, dar după bătălia de la Zorndorf din 1758 armata prusiană a recapturat acest teritoriu.

Cunoscut şi ca un secol al naţionalismului, secolul al XIX-lea a marcat şi istoria acestei regiuni. Urmând războaielor victorioase împotriva Danemarcei (1864), Austriei (1866) şi Franţei (1870-1871), dar şi jocului politic abil al cancelarului prusian Otto von Bismark, în 1871 s-a născut o nouă mare putere: Germania. Prusia orientală şi Königsbergul au fost parte a acestei puteri până în 1945. În urma tratatului de la Versailles şi a formării statului polonez, Prusia orientală a devenit o exclavă a statului german, unită de aceasta doar printr-un coridor, aşa după cum astăzi este o exclavă a statului rus.

Încercarea lui Hitler de a anexa coridorul polonez şi de a reconecta Prusia orientală la teritoriul german propriu-zis a rezultat, datorită unei combinaţii de erori de calcul din politica internaţională, în cel de-al doilea Război Mondial[683]. Această experienţă istorică explică şi teama polonezilor de creare a unui coridor care să lege actualul Kaliningrad de Rusia. Königsbergul a căzut în mâinile Armatei Roşii în aprilie 1945. Locuitorii săi au fost ucişi de sovietici sau deportaţi în Uniunea Sovietică. Excepţia a fost constituită de acei germani care au reuşit să-şi găsească scăparea în Germania. Conferinţa de la Potsdam din 1945 a acceptat cererea sovietică

[683] Vezi modelul de analiză a cauzelor celui de-al Doilea Război Mondial propus de A.J.P. Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, Polirom, Iaşi, 1999.

de anexarea a acestei regiuni, de la est de golful Gdansk până la nord de Braunsberg-Goldap şi până la punctul de convergență a frontierelor Lituaniei, Poloniei şi Prusiei orientale.

Stalin a achiziționat acest teritoriu fără a avea nici o bază istorică sau legală, ci doar o justificare: teritoriul urma să fie o compensație "justă" pentru eforturile şi pierderile Uniunii Sovietice în timpul războiului. Regiunea urma să slujească rolului unei baze militare esențiale în angrenajul Armatei Roşii. În perspectiva unei posibile confruntări cu Vestul, portul dezgheţat tot timpul anului şi puțin vulnerabil de la Königsberg putea avea un aport extrem de important, superior chiar celui jucat de achizițiile sovietice din fostele state baltice.

Oraşul Königsberg fusese distrus în proporție de 90% de către Forțele Aeriene Regale Britanice. Această situație a slujit scopului sovietic de a eradica identitatea germană a oraşului şi de a-i conferi o nouă identitate sovietică. Oraşele şi satele din regiune au fost redenumite. Numele oraşului Königsberg a fost schimbat în Kaliningrad, de la numele fostului preşedinte al Uniunii Sovietice, Mihail Kalinin. Arhitectura sovietică şi blocurile de locuințe au înlocuit vechile clădiri germane.

În timpul perioadei sovietice cea mai mare parte a economiei a fost centrată în jurul garnizoanei militare sovietice. Industria peştelui şi producerea hârtiei au fost sectoare importante ale economiei. Kaliningradul a rămas în perioada sovietică, datorită gradului înalt de militarizare a regiunii, izolat de exterior, inaccesibil străinilor şi puțin accesibil chiar locuitorilor din Uniunea Sovietică.

În momentul destrămării Uniunii Sovietice, Kaliningradul a avut de făcut față unor probleme complexe. Uriaşa infrastructură militară a fost redusă în timpul programului de perestroika al lui Gorbaciov, apoi în timpul mandatului preşedintelui rus Boris Elțîn. Economia a parcurs programul dificil de transformare de la o economie centralizată socialistă la una de piață. Această conversie a generat dificultăți economice şi a avut implicații sociale largi. Kaliningradul a devenit mai puțin important din punct de vedere strategic, iar banii primiți de garnizoana militară au scăzut semnificativ. Şi aceasta în ciuda faptului că din şase porturi pe care le deținea în timpul Uniunii Sovietice flota baltică, acum au rămas doar două: Kaliningrad şi Kronstadt. Dintre acestea, doar Kaliningradul nu îngheță în timpul iernii. Se estimează că numărul total de soldați staționați în Kaliningrad se ridică la 20.000, dintre care 14.500 infanterişti, iar restul marinari, grăniceri etc. Arsenalul militar rus din regiune este compus, conform estimărilor, din două submarine, două distrugătoare, patru fregate şi alte 40 de nave de suprafață (date provenind de la Institutul de Studii Strategice din Rusia)[684]. Aceasta permite Rusiei să-şi mențină imaginea de superputere în regiune.

Din punct de vedere economic, subdezvoltarea din Rusia îşi găseşte un corespondent în Kaliningrad, ba chiar venitul pe cap de locuitor din regiune este mai mic, aproximativ 83% din cel atestat la nivel federal. În 1998 guvernatorul regiunii a declarat chiar starea de urgență în regiune datorită condițiilor economice precare. În

[684] Alte surse dau următoarele cifre: 3 distrugătoare, 18 fregate, 36 de corvete, 2 submarine, 50 de avioane de luptă, 37 de elicopetere de luptă.

ciuda acestor dificultăți, regiunea face parte din primele cinci zone din Federația Rusă în privința numărului întreprinderilor cu capital străin. Mai mult, Kaliningradul se bucură de un statut de Zonă Economică Specială care conferă companiilor străine anumite facilități în privința producerii şi transportului de bunuri. Acestui statut special i s-a adăugat şi un program de investiții guvernamentale în vederea modernizării economiei care se ridică deja la peste 1 miliard de ruble. Însă producția regiunii se ridică încă la cote modeste şi 80% din bunurile de consum provin din import.

Din punct de vedere social regiunea este afectată de condițiile grele de existență. În timp, Kaliningradul, odată separat total de Europa, a devenit un punct de tranzit pentru comerțul cu droguri dintre Europa şi Rusia. SIDA este o boală extrem de răspândită în regiune, ajungând la unul dintre procentajele cele mai mari din Rusia.

Oblastul Kaliningrad este astăzi cea mai vestică dintre cei 89 de subiecți ai Federației Ruse. Având o suprafață de numai 15.100 km², Kaliningradul este separat de Rusia propriu-zisă de o suprafață de 400 de km² de teritoriu străin şi de două frontiere. Populația regiunii a fost puternic rusificată. Ea numără astăzi 927.000 de oameni, dintre care 683.000 (78,5%) este alcătuită din ruşi. Această conferă astăzi un caracter rus fostei regiuni prusiene şi germane în care a locuit marele filosof Immanuel Kant. De altfel, cu excepția unor grupări de extremă dreaptă din Germania, Polonia şi Lituania, nici unul dintre statele din regiune nu a pus la îndoială apartenența regiunii la Federația Rusă. Evident, oamenii de cultură, istoricii nu pot uita că din punct de vedere istoric regiunea are puțin de-a face cu Rusia. Dar cum istoria secolului XX a schimbat aşa de mult datele multor probleme, nici chestiunea Kaliningradului nu mai poate fi soluționată pe baza datelor mai vechi.

Totuşi, însăşi existența acestei exclave complică mult relațiile interregionale. Legăturile polono-ruse, care suferă de pe urma amintirilor şi resentimentelor poloneze față de politica sovietică de după 1939, ca şi a integrării Poloniei în NATO şi a modului în care Polonia a tratat Rusia într-un număr de ocazii după 1989 (s-a ajuns chiar la expulzări reciproce de diplomați), au un motiv în plus de tensionare datorită Kaliningradului. Rusia ar dori să fie creat un coridor între Belarus şi Kaliningrad, pe teritoriul Poloniei, pentru a transporta în exclavă echipament militar, trupe şi bunuri de consum. Acest program rusesc amintește polonezilor de programul german de creare a coridorului de legătură cu Prusia Orientală şi de dominația sovietică din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Polonezii se opun aşadar creării acestui coridor. Ei nu se opun însă cooperării cu exclava rusă şi oficiali polonezi au afirmat, în repetate rânduri, că regiunea Kaliningrad este parte inseparabilă a Rusiei.

La rândul său, Lituania nu are pretenții teritoriale la adresa Kaliningradului, ba chiar este mult mai deschisă spre cooperare cu Rusia şi exclava sa baltică. Această cooperare regională este văzută ca o oportunitate spre schimburi comerciale şi culturale mai largi în cadrul regiunii Mării Baltice. Lituania a devenit unul dintre cei mai importanți investitori din regiunea Kaliningradului. Lituania a lucrat îndeaproape cu Uniunea Europeană şi Consiliul Statelor Baltice pentru a ajuta programul de reforme din Kaliningrad. Vilniusul a acceptat chiar un program reciproc de scutire de

viză cu cetățenii din Kaliningrad care rămân până într-o lună pe teritoriul celuilalt stat. Acest program ar putea fi revizuit prin integrarea Lituaniei în U.E. Lituania permite chiar militarilor ruşi să folosească, în condiții strict specificate, un coridor care traversează țara spre Kaliningrad.

Relațiile Germaniei cu Kaliningradul sunt bune. Au existat zvonuri cu privire la o ofertă a Germaniei de uşurare a datoriilor Rusiei în schimbul dominației Kaliningradului. În 1999 compania germană de automobile BMW a deschis o filială în Kaliningrad şi a investit în aceasta 25 de milioane de dolari, angajând 300 de muncitori. Administrația prezidențială a Rusiei, dorind să asigure succesul acestei investiții, a cumpărat 130 de automobile produse în Kaliningrad plătind 7 milioane de dolari.

Dat fiind faptul că Polonia şi Lituania au deja deschis accesul spre Uniunea Europeană în anul 2004, Kaliningradul este pe cale să devină o enclavă rusă într-o Uniunea Europeană lărgită. În acest fel, după cum subliniau Sven Arnsvald şi Mathias Jopp, se va crea un lanț al cauzelor şi efectelor ce este pus în mişcare de acțiunile actorilor politici care au un interes în această regiune. Politicile ruseşti în domeniile tranzitului, crimei, mediului şi comerțului vor afecta Uniunea Europeană şi vor solicita, probabil, implicarea statelor membre ale acesteia. Chestiuni precum extinderea spațiului Schengen şi a Pieței Comune pentru a cuprinde noile state membre ale U.E. vor influența situația Kaliningradului. În acest fel, Rusia însăşi va fi afectată de politicile U.E.

Existența Kaliningradului ca o enclavă a U.E. este încă percepută ca fiind o problemă delicată la Bruxelles. Deşi aduce anumite avantaje strategice Moscovei, situația exclavei ruse poate deveni delicată şi pentru Rusia, dat fiind faptul că oblastul este deja cu mult în urma țărilor vecine în domeniul economic sau al protecției mediului. Există chiar şanse serioase ca discrepanța să devină şi mai mare în viitor.

Dacă se iau în considerare politicile centralizatoare ale Moscovei, ca şi intenția U.E. de a face din Rusia un stat cu o economie de piață funcțională şi o democrație stabilă, un partener economic important care poate furniza Europei o cotă din importantele ei resurse naturale, sunt revelate şi mai clar contururile confuze ale acțiunii Bruxelles-ului. Cercul vicios a fost întrerupt doar de propunerile lituaniene de a se realiza - în cadrul Dimensiunii Nordice a U.E. - proiecte comune cu Kaliningradul. Propunerea a sfârşit prin a fi aprobată şi de Moscova.

Politicile lituaniene în domeniul tranzitului sunt, ele însele, foarte liberale. Ele permit - în conformitate cu Protocolul anexat Acordului Interimar asupra călătoriilor reciproce ale cetățenilor semnat între Vilnius şi Moscova în 1995 - vizita pe o perioadă de 30 de zile, doar pe baza unei cărți de identitate, a cetățenilor locuind în Kaliningrad în Lituania, şi a celor lituanieni în Kaliningrad. Rezidenții ruşi din Kaliningrad au de asemenea posibilitatea de a tranzita cu trenul teritoriul Lituaniei fără viză, cu condiția de a călători cu un tren direct, şi de a nu păşi pe pământ lituanian. În schimb, obținerea unei vize pentru a călători spre Estonia sau Letonia este îngreunată de absența unor consulate ale acestor state în Kaliningrad. Singura modalitate practică este aceea de a aplica la Vilnius pentru obținerea vizei.

Extinderea spațiului Schengen asupra teritoriului baltic este de natură să provoace noi complicații. Există însă modelul finlandez, care permite cetățenilor ruşi să obțină uşor o viză, doar pe baza completării unui formular, plății unei taxe şi a unei istorii personale neviciată de comiterea de infracțiuni pe teritoriul Finlandei. Deoarece situația Kaliningradului este totuşi specială, merită să amintim aici ideile lui Sven Arnsvald şi Mathias Jopp de raportare la o situație specială cu soluții speciale şi imaginative. Pornind de la premisa că situația Kalinigradului poate fi asemănată cu cea a Hong Kong-ului, cei doi autori insistă asupra conferirii unui statut special regiunii, astfel încât procedura de acordare a vizelor să fie simplă şi operativă: vizele să fie ieftine, uneori chiar gratuite, oficii consulare ale U.E. să fie amplasate în apropierea granițelor şi să aibă un program prelungit. Vizele de tranzit se pot aplica cel mai bine situației în care cetățenii kalinigrădeni doresc să călătoresc spre teritoriul țării-mamă. O altă idee enunțată de cei doi autori este eliberarea pentru cetățenii din Kalinigrad a unor documente de identificare speciale[685].

Implicarea mai mare a U.E. în regiunea Mării Baltice va avea, cu siguranță, un impact definitoriu asupra situației Kaliningradului, în ciuda reticenței Bruxelles-ului de a nu crea dificultăți în relația sa cu Rusia. Există deja proiecte de colaborare între Rusia şi U.E. care pot constitui paravanul unei relații speciale între Bruxelles şi Kaliningrad: Acordul de Parteneriat şi Colaborare (semnat în 1994, a intrat în vigoare la 1 decembrie 1997), Inițiativa Dimensiunii Nordice, programul Tacis. În declarația comună adoptată la 30 octombrie 2000 cu prilejul celui de-al şaselea Summit U.E. - Rusia, este făcută o mențiune specială la Kaliningrad ca o zonă de dialog importantă între U.E. şi Rusia.

Din punct de vedere financiar, valoarea globală a proiectelor susținute pecuniar de state membre ale U.E. (Danemarca, Suedia, Germania etc.) s-a ridicat în perioada 1998-2000 la 25,24 milioane euro. Susținerea financiară directă a U.E. pentru această regiune nu a depăşit însă 10 milioane de euro în acelaşi interval. Speculând, am putea afirma că această susținere va spori întrucâtva în perioada următoare, iar semnificativ pe termen mediu şi lung numai odată ce procesul de extindere a U.E. îşi va fi diminuat costurile pentru statele membre.

Nu putem încheia această incursiune în aspectele de istorie contemporană ale Kalinigradului, fără a aminti propunerea din 1998 a premierului rus Victor Cernomârdin de a se crea un "Schengen baltic". Pornind de la situația specială a Norvegiei şi Islandei care, deşi nu sunt membre ale U.E., oferă cetățenilor lor posibilitatea de a călători în spațiul Schengen în condiții speciale, fiind parte a acordurilor regionale nordice, şeful guvernului rus a propus un model similar pentru regiunea baltică, de care să beneficieze cetățenii ruşi din Kaliningrad. Oblastul ar putea astfel deveni o regiune pilot în care ar putea fi puse la punct programe comune în domeniul energetic, economic şi al transporturilor.

Kaliningradul nu poate fi discutat fără a reaminti de moştenirea lui Stalin pe care o implică încă prezentul acestei regiuni. Kaliningradul este un punct fierbinte pe harta

[685] Sven Arnsvald, Mathias Jopp, *The Implications of Baltic States' EU Membership*, Ulkopoliittinen Instituutti, Institut für Europäische Politik, Kauhava, 2001, p. 94-95.

capacităților militare ruseşti la Marea Baltică. Flota Mării Baltice constituie - alături de discursul agresiv al unor importante personalități din viața politică rusă care se agață încă de ideea imperială -, o amenințare strategică la adresa Țărilor Baltice şi, prin extensie, un motiv de îngrijorare pentru U.E., cel puțin începând din anul 2004.

Extrapolând situațiile conflictuale ale trecutului - şi istoria Prusiei Orientale este una tristă - oricine poate fi mai degrabă pesimist că această moştenire stalinistă are vreo şansă să se constituie într-un pol de cooperare. După al doilea război mondial însă, şi de asemenea după 1989, s-a produs o răsturnare a alianțelor şi inamiciților. S-a ajuns astfel ca Germania şi Franța să constituie miezul Uniunii Europene, Lituania şi Polonia să desfăşoare o politică externă conlucrativă, România şi Ungaria să dezvolte relații de bună vecinătate, Cehia şi Polonia să coopereze strâns, şi, mai frapant, Federația Rusă şi Statele Unite să aibă un proiect comun de luptă împotriva terorismului. Există prin urmare o şansă reală ca oblastul Kaliningrad să fie un model pozitiv de cooperare la granița dintre două mari entități politice.

BIBLIOGRAFIE FINALĂ

A. Izvoare inedite:

1. Arhive:

I. Arhive estoniene:

a) Arhivele Naționale ale Estoniei:
-fond 957: pachet 8, dosar 1135; pachet 14, dosar 183

II. Arhive finlandeze:

a) Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Finlandei:
-fond Romania: 5/C 14, 12 L
b) Arhivele Naționale ale Finlandei:
-fond Microfilme Risto Ryti, microfilm VAY 4048
-fond Rudolf Holsti: volumele: 22, 30
-fond Hj. J. Procopé: dosar 18

III. Arhive româneşti:

a) Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României; Arhivele Diplomatice:
-fond 71 Finlanda: volumele: 3, 10, 14
-fond 71 Letonia: volumele: 7
b) Arhivele Naționale ale României; Arhivele Naționale Istorice Centrale:
-fond Microfilme S.U.A., rola 662
-fond Preşedinția Consiliului de Miniştri, dosar 269/1939
-fond Vasile Stoica, dosar I/68

B. Izvoare edite:

a)Documente publicate:

1. *British Documents on Foreign Affaires (B.D.F.A.): reports and papers from the Foreign Office confidential print, Part II: From the First to the Second World War, Series F, Europe, 1919-1939, vol. 59, Scandinavia and Baltic States, January 1919 - December 1922*, John Hiden and Patrick Salmon (editori), University Publications of America, 1996
2. *British Documents on Foreign Affaires (B.D.F.A.): reports and papers from the Foreign Office confidential print, Part II: From the First to the Second World War, Series F, Europe, 1919-1939, vol. 63, Scandinavia and Baltic States,*

January 1934 - December 1935, John Hiden and Patrick Salmon (editori), University Publications of America, 1996

3. *British Documents on Foreign Affaires (B.D.F.A.): reports and papers from the Foreign Office confidential print, Part II: From the First to the Second World War, Series F, Europe, 1919-1939, vol. 67, Scandinavia and Baltic States, January-December 1939*, John Hiden and Patrick Salmon (editori), University Publications of America, 1996
4. Cannistraro, Philip V., Edward D. Wynot, Jr., Theodor P. Kovaleff (editori), *Poland and the Coming of the Second World War. The diplomatic papers of A.J. Drexel Biddle, Jr., United States Ambassador to Poland 1937-1939*, Ohio State University: Columbus, 1976
5. *The Chronicle of Henry of Livonia*, The University of Wisconsin Press, Madison, 1961 (A translation with introduction and notes by James A. Brundage)
6. *Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series D (1937-1945), Vol. VII, The last days of peace, August 9th - September 3rd, 1939*, Washington, 1956
7. *Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series D (1937-1945), Vol. VIII, The war years, September 4th, 1939 - March 18th, 1940*, Washington, 1956
8. *Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series D, Vol. XI, The War Years: September 1st, 1940 - January 31st, 1941*, London, 1964
9. *Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series D, Vol. XII, The War Years: 194*1, London, 1964
10. *Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series D, Vol. XIII, The War Years: June 23rd, 1941 - December 11th, 19*41, London, 1964
11. Duca, I.G., *Lumea la început de veac*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1994 (ediție, postfață, note de Damian Hurezeanu şi Nicolae C. Nicolescu)
12. *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1939*, Vol. I, United States Government Printing Office, Washington, 1956
13. Grava-Kreituse, I., I. Feldmanis, D.A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga (editori), *The occupation and Annexation of Latvia: 1939-1940. Documents and materials*, Riga, 1995
14. Kirby, D.G. (editor), *Finland and Russia 1808-1920. From Autonomy to independence. A selection of documents*, University of London
15. Ministère des Affaires Étrangères. Commission de publication des Documents Diplomatiques Français, *Documents Diplomatiques Français 1944, Tome II (9 septembre - 31 Décembre)*, Imprimerie Nationale, Paris, 1996
16. Mocanu, Marin Radu (coordonator), *România - marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial*, vol. I, Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994
17. *The Russian Provisional Government. 1917. Documents* (selected and edited by Robert Paul Browder şi Alexander F. Kerensky), vol. I, Hoover Institution Publications, Stanford University Press, Stanford, California, 1961
18. *Soviet Documents on Foreign Policy* (selected and edited by Jean Degras), Vol. 1 1917-1924, Issued under the auspices of the Royal Institute of International Affairs, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1951

19. *Soviet Documents on Foreign Policy* (selected and edited by Jean Degras), Vol. II 1925-1932, Issued under the auspices of the Royal Institute of International Affairs, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1952
20. *Soviet Peace Efforts on the Eve of the World War II (September 1938-August 1939)*, Progress Publishers, Moscow, 1976 (ediția a II-a)
21. *United States Congress (83rd, 1st session: 1953). House of Reprezentatives. Selected Committee to investigate the incorporation of the Baltic States into USSR*, United States Government Office, Washington, 1954

b)Memorii, jurnale:

1. Churchill, Winston, *Al Doilea Război Mondial*, Ed. Saeculum, Bucureşti, 1996
2. *The Diaries of Edward R. Stettinius, Jr., 1943-1946*, New Viewpoints, New York, 1975 (editori Thomas Campbell and George C. Herring)
3. Gripenberg, G.A., *Finland and the Great Powers. Memoirs of a diplomat*, University of Nebraska Press, 1965
4. Jędrzejewicz, Wacław (editor), *Papers and memoirs of Juliusz Łukasiewicz, ambassador of Poland, Diplomat in Paris 1936-1939*, Columbia University Press, New York, London, 1970
5. Hull, Cordell, *The Memoires*, vol. 1, The Macmillan Company, New York, 1948
6. Linkomies, Edwin, *Vaikea Aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943-1944*, Otava, Helsinki
7. *The Memoirs of Marshal Mannerheim*, Cassel & Company Ltd., London, 1953
8. Maiski, Ivan, *Memoirs of a Soviet ambassador. The War 1939-1943*, Hutchinson, London (translated by Andrew Rothstein)
9. Melinescu, Gabriela, *Jurnal Suedez (1976-1983)*, Ed. Polirom, Iaşi, 2003
10. Miliukov, Paul, *Political Memoirs 1905-1917*, The University of Michigan Press, 1967 (edited by Arthur P. Mendel, translated by Carl Goldberg)
11. Nansen, Fridtjof, *Spre Pol în întuneric şi ghiață veşnică*, Ed. Filip Lazăr, Craiova, 1897 (traducere B. Marian)
12. Nicholson, Harold, *Diaries and Letters 1939-1945*, Collins, London, 1967 (edited by Nigel Nicholson)
13. *J.K. Paasikiven päiväkirjat 1944-1956, Ensimäinen osa 28.6.1944-24.4.1949*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo, Helsinki, Juva, 1985
14. Paasikivi, J.K., *Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939-1941, I, Talvisota*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva, 1986
15. *Risto Rytin puolustus*, Tietokalervo Ky, Helsinki, 1989
16. Sjöblom, Paul, *Finland from the inside. Eyewitness Reports of a Finnish-American Journalist, 1938-1997*, New Bridge, Helsinki, 2000 (Selected and edited, with an Introduction and Commentary, by Glenda Dawn Goss)
17. Tanner, Väinö, *The Winter War. Finlanda against Russia 1939-1940*, Stanford University Press, Stanford, 1956
18. Truman, Harry S., *1946-1952. Years of Trial and Hope. Memoirs*, vol. II, The

New American Library, New York, 1965
19. Welles, Sumner, *The Time for Decision*, Harper&Brothers Publisher, New York&London, 1944

c)Periodice:

1. "România", 1940
2. "Timpul", 1940

d)Anuare, dicționare, enciclopedii:

1. *80 de ani de relații diplomatice între România şi Finlanda, 80 vuotta suomen ja Romanian välisia diplomaatti suhteita*, Helsinki, 2000
2. *Anuar diplomatic şi consular*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1942
3. Calafeteanu, Ion, (coordonator), *Istoria politicii externe româneşti în date*, Ed. Enciclopedică, București, 2003
4. Frangulis, A.F. (editor), *Dictionaire Diplomatique*, vol. I
5. *Kuka kukin oli. Who was who in Finland. Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista*, Otava, Helsinki, 1961
6. *Les ordres nationaux de la Finlande*, Otava, Helsinki, 1975 (avant-apropos par Klaus Castrén)
7. Nuorteva, Jussi, Tuire Raitio, *Ulkoasiainhallinen Matrikkeli 1918-1993*, vol. 2, Ulkoasiainministeriö, Länsi-Savo Oy, Mikkeli, 1996

C. Lucrări şi studii:

a) Lucrări şi studii generale:

1. Anghel, Florin, *Construirea sistemului "Cordon Sanitaire". Relații româno-polone 1919-1926*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2003
2. Bold, Emilian, Ion Ciupercă, *Europa în derivă (1918-1940). Din istoria relațiilor internaționale*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2001
3. Buzatu, Gheorghe, *Politica externă a României în ajunul conflagrației mondiale din 1939-1945*, în Horia Dumitrescu (coordonator), *Omagiu istoricului Valeriu Florin Dobrinescu*, Ed. Pallas, Focşani, 2003
4. Baldwin, Peter, *The Politics of social solidarity. Class bases of the European Welfare State 1875-1975*, Cambridge University Press, Cambridge
5. Calvocoressi, Peter, *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*, Ed. Polirom, Iaşi, 2003 (traducere Lucian Leuştean după ediția I-a publicată în 1991)
6. Ciachir, Nicolae, Gheorghe Bercan, *Diplomația europeană în epoca modernă*, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, București, 1984
7. Constantin, Ion, *România, Marile Puteri şi problema Basarabiei*, Enciclopedică,

Bucureşti, 1995
8. Constantiniu, Florin, *Între Hitler şi Stalin. România şi pactul Ribbentrop-Molotov*, Ed. Danubius, Bucureşti, 2002
9. Constantiniu, Florin, Ilie Schipor, *Trecerea Nistrului 1941*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1995
10. Dobrinescu, Valeriu Florin, *Bătălia pentru Basarabia*, Ed. Junimea, Iaşi, 1991
11. Eliade, Mircea, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase, vol. III, De la Mahomed la epoca Reformelor*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1991
12. Esping-Andersen, Gøsta, *The Three Political Economies of the Welfare State*, în J.E. Kolberg (editor), *"The Study of Welfare State Regimes"*, M.E. Sharpe, Inc., New York, 1992
13. Gafenco, Grégoire, *Préliminaires de la Guerre a l'est. De l'accord de Moscou (23 Âout 1939) aux hostilités en Russie (22 Juin 1941)*, Egloff, Friburg, 1944
14. Hart, Liddel, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, vol. I-II, Ed. Orizonturi şi Lider, Bucureşti, f.a.
15. Hillgruber, Andreas, *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relaţiile germano-române 1938-1944*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994
16. Hobsbawm, Eric, *Secolul extremelor*, Ed. Lider, Bucureşti, f.a.
17. Iorga, Nicolae, *O tipăritură românească la Uppsala*, Bucureşti, 1926
18. Kierkegaard, Søren, *Fărâme filosofice*, Ed. Synposion, Iaşi, 1994
19. Miklóssy, Katalin, *Manoeuvres of National Interest. Internationalism and Nationalism in the Emerging Kádarist Criticism of Romania 1968 - 1972*, Kikimora Publications, Helsinki, 2003
20. Nanu, Frederic C., *Politica externă a României, 1918-1933*, Institutul European, Iaşi, 1993 (ediţie îngrijită de Valeriu Florin Dobrinescu şi Ion Pătroiu)
21. Pierson, Christopher, *Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare*, Polity Press, Oxford, 1994 (ediţia a III-a, precedentele ediţii datează din 1991 şi 1992)
22. Sarin, Oleg, General, Lev Dvoretsky, Colonel, *Agresiunile Uniunii Sovietice împotriva lumii, 1919-1989*, Editura Antet, Bucureşti, 1997
23. Taylor, A.J.P., *Originile celui de-al doilea război mondial*, Polirom, Iaşi, 1999
24. Toynbee, Arnold, Veronica M. Toynbee, *Survey of International Affairs 1939-1946. The Initial Triumph of the Axis*, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1958
25. Volkogonov, Dmitri, *Lenin. O nouă biografie*, Ed. Orizonturi&Lider, Bucureşti

b) Lucrari si studii speciale:

1. Ahmann, Rolf, *The German Treaties with Estonia and Latvia of 7 June 1939 – bargaining ploy or an alternative for German-Soviet understanding*, în *„Journal of Baltic Studies"*, vol. XX, No. 4 (Winter 1989)

2. Alapuro, Risto, *The Intelligentsia, the state and the nation*, în Max Engman, David Kirby, *Finland. People. Nation. State*, Hurst and Company, London, Indiana University Press, 1989
3. Alenius, Kari, The *Cultural Relations between the Baltic countries and Finland*, în Kalervo Hovi (editor), *Relations between the Nordic countries and the Baltic nations in the XXth Century*, Turku, 1998
4. Allison, Roy, *Finland's Relations with the Soviet Union, 1944-1984*, MacMillan, 1985
5. Andersen, R.C., *Naval Wars in the Baltic*, Robert Stockwell Ltd., London, 1910
6. Anghel, Florin, *O încercare românească de politică baltică. România şi Letonia în perioada interbelică*, în *"Naţional şi universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Şerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani"*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1998
7. *The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States*, Genocide and Resistance Research Center of Lithuania, Vilnius, 1999
8. Arens, Olavi, *The Estonian Question at Brest-Litovsk*, în *„Journal of Baltic Studies"*, Vol. XXV, No. 4 (Winter 1994)
9. Arnsvald, Sven, Mathias Jopp, *The Implications of Baltic States' EU Membership*, Ulkopoliittinen Instituutti, Institut für Europäische Politik, Kauhava, 2001
10. Attman, Artur, *The Struggle for Baltic Markets: Powers in Conflict 1558-1618*, Goteborg, 1979
11. Åberg, Alf, *A concise history of Sweden*, Stockholm, 1992, editia a IV-lea
12. Backlund, Lawrence, *Rudolf Holsti in Moscow: en episode in Fenno-Soviet relations*, în *„Journal of Baltic Studies"*, Vol. XIX, No. 3 (Fall 1988)
13. Boyer, Régis, *Islanda medievală*, Ed. All, Bucureşti, 2002
14. Broms, Bengt, *Finlanda and the League of Nations*, Institute of Political Science of the University of Turku, No. 3, 1963
15. Cafaro, Joseph J., *Soviet-Finnish Relations 1944-1982. A Study of strategic interests and showcase diplomacy*, A Dissertation submitted to the Department of History in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, April 1984, Printed in 1988 by xerographic process, University Microfilms International.
16. Champonnois, Suzanne, *Colonel Emmanuel du Parquet's Mission in Latvia 1919-1920*, *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXIII, No. 4, Winter 1992
17. Clerc, Louis, *Louis Raynaud et la reconnaissance de l'independence finlandaise, 1917-1918*, în *„Muille maille vierahille…". Kalervo Hovi ja yleinen historia*, Julkaisija Turun Historiallinen Yhdistys, Vaasa, 2002
18. Crampton, R.J., *Europa Răsăriteană în secolul al XX-lea...şi după*, Ed. Curtea Veche, Bucureşti, 2002
19. Derry, T.K., *A History of Modern Norway 1814-1972*, Clarendon Press, Oxford, 1972

20. Derry, T.K., *A History of Scandinavia. Norway, Sweden, Denmark, Finland and Iceland*, George Allen&Unwin, London, 1979
21. Donald Logan, F., *Vikingii în istorie*, Ed. Bălcescu, Bucureşti, 1990
22. Van Dyke, Carl, *The Soviet Invasion of Finland 1939-1940*, Frank Cass, London, Portland, 1997
23. Eidintas, Alfonsas, Vytautas Žalis, Alfred Erich Senn, *Lithuania in European Politics. The Years of First Republic, 1918-1940*, St. Martin´s Press, New York, 1999 (prima ediție: 1997)
24. Endén, Rauno, (editor), *Yleisradio 1926-1996. A history of broadcasting in Finland*, Yleisradio OY, 1996 (perioada interbelică a fost scrisă de Eino Lyytinen, iar perioada celui de-al doilea război mondial de Timo Vihavainen)
25. Esping-Andersen, Gøsta, Walter Korpi, *From Poor Relief to Institutional Welfare States: The Development of Scandinavia Social Policy*, în Erikson et al. (editori), *"The Scandinavian Model. Welfare State and Welfare Research"*, M.E. Sharpe, Inc. Armonk, New York, 1987
26. Feldmanis, Inesis, Aivars Stranga, *The destiny of the Baltic Entente 1934-1940*, LĀI, Riga, 1994
27. Forgus, Silvia P., *Soviet subversive activities in independent Estonia (1918-1940)*, în *„Journal of Baltic Studies"*, vol. XXIII, No. 1 (Spring 1992)
28. Glyn Jones, W., *Denmark. A Modern History*, Kent, 1986
29. Grant Watson, Herbert A. *The Latvian Republic. The Struggle for Freedom*, London, 1965
30. Griffiths, Tony, *Scandinavia*, Wakefield Press, Kent Town, 1993 (ediția a II-a revizuită, prima ediție 1991)
31. Hiden, John, Thomas Lane (editori), *The Baltic and the outbreak of the Second World War*, Cambridge University Press, 1992
32. Hiden, John, Patrick Salmon, *The Baltic Nations and Europe. Estonia, Latvia and Lithuania in the 20th Century*, Revised Edition, Longman, London, New York, 1994 (prima ediție: 1991)
33. Holsti, Kalevi, *The Origins of the Finnish foreign policy, 1918-1922. Rudolf Hoslti's role in the policy*, Microfilm, Stanford University, Ann Arbor University Microfilms International, 1961
34. Hope, Nicholas, *Interwar Statehood: Symbol and Reality*, în Graham Smith (editor), *The Baltic States. The National self-determination of Estonia, Latvia and Lithuania*, Macmillan, 1994
35. Hough, William J.H., *The Annexation of the Baltic States and its effect on the development of law prohibiting forcible seizure of teritory*, în *„New York Law School Journal of International and Comparative Law"*, vol. 6, no. 2, Winter 1985
36. Hovi, Kalervo, *Alliance de revers. Stabilization of France's Alliance Policies in East-Central Europe 1919-1921*, "Annales Universitas Turkuensis", Sarja B, Osa 63, Turku, 1984

37. Hovi, Kalervo, *Cordon Sanitaire or barriere de l'est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy 1917-1919*, Turku, 1975
38. Hovi, Kalervo, *Der Hitler-Stalin-Pakt und Finnland*, în Herausgegeben von Erwin Oberländer, *Hitler-Stalin-Pakt 1939. Das Ende Ostmitteleuropas?*, Frankfurt am Main, august 1989
39. Hovi, Kalervo, *The Neutrality of the Baltic States before the Second World War*, în Jukka Nevakivi (editor), *Neutrality in History. Porceedings of the Conference on the history of Neutrality organized in Helsinki 9-12 September 1992 under the auspices of the Commission of History of International Relations*, SHS, Helsinki, 1993
40. Hovi, Kalervo (editor), *Relations between the Nordic countries and the Baltic nations in the XXth Century*, Turku, 1998
41. Hovi, Kalervo, *Titulescu - din perspectivă finlandeză*, în *"Columna 4"*, Turku, Octombrie 1984
42. Hovi, Olavi, *The Baltic Area in British policy 1918-1921, vol. I: From the Compiègne Armistice to the implementation of the Versailles Treaty, 11.11.1918-10.01.1920*, Helsinki, 1980
43. Hurdubeţiu, Ioan, *Istoria Suediei*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985
44. Hyytiä, Osmo, *Viron Kohtalontie 1933...1939...1940*, Jyväskylä, 1992
45. Iorga, Nicolae, *Karl XII och Rümänien*, *"Svenska Dagbladet"*, 12 mai 1929 (Carol al XII-lea şi românii) (tradusă de consulul general al României la Stockholm, Constantin I. Karadja)
46. Iorga, Nicolae, *Ţeri Scandinave: Suedia şi Norvegia. Note de drum şi conferinţe*, Ed. Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1929
47. *Jaan Tõnnison. Eesti välispoliitikas 1917-1920*, Jaan Tõnnisoni Instituudi Kirjastus, Tallinn, 1993
48. Jakobson, Max, *The Diplomacy of the Winter War: An Account of the Russian-Finnish War, 1939-1940* , Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1961
49. Jakobson, Max, *Finland: Myth and reality*, Otava, Helsinki, 1987
50. Johansson, Andres, Aleksander Loit, Kārlis Kangeris, Sven Nordlund (editori), *Emancipation and Interdependence. The Baltic States in the international economy* (Symposium organized by the Center for Baltic Studies, Stockholm University, 15-17 October 1992, Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Baltica Stockholmiensia, Uppsala, 1994
51. Jokipii, Mauno, *Suomi ja Saksa maamme itsenäisyyden aikana*, Snellman Instituutti, Kuopio, 1994
52. Jussila, Osmo, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, *From Grand Duchy to a Modern State. A Political history of Finland since 1809*, Hurst & Company, London, 1999
53. Julkunen, Martti, *Information-work in Finland during the Second World War on the Country's Foreign Relations*, Turun Yliopisto Polittisen Historian Julkaisuja, E: 3/1984

54. Jutikkala, Eino, Kauko Pirinen, *A History of Finland*, 4th revised edition, Espoo, 1984
55. Kangeris, Kārlis, *Sweden, the Soviet Union and the Baltic Question 1940-1964. A survey*, în Kalervo Hovi (editor), *Relations between the Nordic countries and the Baltic nations in the XXth Century*, Turku, 1998
56. Karvonen, Lauri, *From White to Blue-and-Black. Finnish Fascism in the Inter-War Era*, Helsinki, 1988
57. Kasekamp, Andreas, *Radical Right in Interwar Estonia*, London, New York, 2000
58. Kasekamp, Andreas, *Radical Right-Wing Movements in the North-East Baltic*, Journal of Contemporary History, no. 4, 1999
59. Kaslas, Bronis J., *The Baltic Nations – the quest for regional integration and political liberty. Estonia, Latvia, Lithuania, Finland, Poland*, Euramerica Press, Pittston, 1976
60. Kendall Metcalf, Lee, *The Evolution of Presidential Power in Estonia, 1920-1992*, Journal of Baltic Studies, vol. XXIX, no. 4, Winter 1998
61. Kiaupa, Zigmantas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Guntis Vilumsons (coordonatori), *The History of the Baltic Countries*, 2nd, revised edition, Avita, Tallinn, 2000
62. Killham, Edward L., *The Nordic Way. A Path to Baltic equilibrum*, The Compass Press, Washington, 1993
63. Kirby, David, *The Baltic World 1772-1993. Europe's Northern periphery in an age of change*, Longman Group, London, New York, 1995
64. Kirby, D.G., *Finland in the Twentieth Century*, C. Hurst&Company, 1978
65. Kirby, David, Merja-Liisa Hinkkanen, *The Baltic and the North Seas*, Routhledge, London and New York, 2000
66. Klinge, Matti, *A Brief History of Finland*, Otava Publishing Company, Helsinki, 1997 (ediția a II-a; precedenta ediție, 1982; lucrarea a fost publicată în Finlanda şi în limba română)
67. Klinge, Matti, *The Baltic World*, 2nd edition, Otava, Helsinki, 1994
68. Kochavi, Arieh J., *Britain, The Soviet Union and the question of the Baltic States in 1943*, în Journal of Baltic Studies, vol. XXII, no. 2, Summer 1991
69. Komarov, Alexei A., *Finland's Withdrawal from the Second World* War, în Jukka Nevakivi, *Finnish-Soviet Relations 1944-1948, Papers of the Seminar organized in Helsinki, March 21-25, 1994, by the Department of Political History, University of Helsinki, in co-operation with Institute of Universal History, Russian Academy of Science*, Moscow. Helsinki, 1994
70. Krepp, Endel, *Security and non-aggression. Baltic States and U.S.S.R.. Treaties of Non-Aggression*, Särmlands Grafiska, Stockholm, 1973
71. Kriaučiūnienė, Živilė, *Contacts politiques et culturels franco-lituaniens en 1918-1920*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXVI, No. 1, Spring 1995
72. Kruus, Hans, *Histoire de l'Estonie*, Payot, Paris, 1935
73. Laar, Mart, *War in the Woods. Estonia's struggle for survival: 1944-1956*, The Compass Press, Washington D.C., 1992

74. Laasi, Evald, *Finland's Winter War and Estonian neutrality*, în Journal of Baltic Studies, vol. XXIV, no. 3, Fall 1993
75. Laasi, Evald, *Soome Talvesõda ja Eesti erapooletus* (Războiul de Iarnă finlandez şi neutralitatea estoniană), în Looming, nr 3/1992
76. Laur, Mati, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, *History of Estonia*, Avita, Tallinn, 2000
77. Lehti, Marko, *A Baltic League as a construct of the new Europe. Envisioning a Baltic region and small state sovereignty in the aftermath of the First World War*, Editura Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 1999
78. Lehti, Marko, *Baltoscandia as a National construction*, în Kalervo Hovi (editor), *Relations between the Nordic countries and the Baltic nations in the XXth Century*, Turku, 1998
79. Lehti, Marko, *Realized forms if Border-State co-operation*, în *Tundmatu Eesti Vabariik*, 1993
80. Lehti, Marko, David J. Smith (editori), *Post-Cold War Identity Politics. Northern and Baltic Experiences*, Frank Cass, London, Portland, 2003
81. Lindström, Ulf, *Fascism in Scandinavia 1920-1940*, Almqvist&Wiksell International, Stockholm,1985
82. Lyytinen, Eino, *Finland in British Politics in the First World War*, Suomalainen Tiedeakademia, Helsinki, 1980
83. Made, Vahur, *Estonia and the League of Nations*, în *Les états Baltes dans la Societé des Nations/Baltic States in the League of Nations*, Geneva, 1999
84. Manninen, Ohto, *Suur-Suomen ääriviivat* (Conturul Finlandei Mari), Kirjayhtymä, Helsinki, 1977
85. Mason, David, *Revolution in East-Central Europe. The Rise and Fall of Communism and the Cold War*, Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford, 1992
86. Mattisen, Edgar, *Searching for a dignified compromise. The Estonian-Russian Border. 1000 years*, Publishing House Ilo, Narva, 1996
87. Mazour, Anatole, *Finland between East and West*, D. Van Nostrand Company, Princeton, New Jersey, Toronto, London, New York, 1956
88. Medijainen, Eero, *1939: võimalused ja valikud*, Tartu, 2000
89. Miloiu, Silviu, *The Annexation of the Baltic States: Romanian perceptions, 1939-1940*, în *„Muille maille vierahille…". Kalervo Hovi ja yleinen historia*, Julkaisija Turun Historiallinen Yhdistys, Vaasa, 2002
90. Miloiu, Silviu, *The Baltic Unity: between project and failure*, în *„Annales d'Université "Valahia", Section d'Archéologie et d'Histoire"*, Tome II-III, Târgovişte, 2000/2001
91. Miloiu, Silviu, *Consuli şi candidaţi onorifici ai Estoniei în România interbelică. Informaţii inedite din arhivele estoniene*, în *„Studii şi materiale de istorie contemporană. Serie nouă"*, vol. I, Editura Mica Valahie, 2002

92. Miloiu, Silviu, *Relaţiile diplomatice româno-finlandeze în 1941: Eduard Hjalmar Palin - ministru al Finlandei la Bucureşti*, în *"Columna 15. Publicaţie a Lectoratului de Limba Română"*, Universitatea din Turku, 2001
93. Miloiu, Silviu Marian, *România şi Ţările Baltice în perioada interbelică*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2003
94. Miloiu, Silviu, *The Russian Minority in Estonia: past and present*, Tartu Ülikool.Baltic Studies Program.Estonian Culture, 2001
95. Morozov, Viatcheslav, *The Baltic States in Russian Foreign Policy Discourse: Can Russia become a Baltic country?*, în Marko Lehti, David J. Smith, *"Post-Cold War identity politics. Northern and Baltic Experiences"*, Frank Cass, London, Portland, 2003
96. Mylly, Juhani, *The Agrarian Parties in Hungary and Finland*, în Olli Vehviläinen şi Attila Pók (editori), *Hungary and Finland in the 20th Century*, SKS, Helsinki, 2002
97. Neumann, Iver B., *The Geopolitics of Delineating "Russia" and "Europe": The Creation of the "Other" in European and Russian tradition*, în Tomi Casier, Katlijn Malfliet (editori), *"Is Russia a European power? The Position of Russia in a new Europe"*, Leuven University Press, Leuven, 1998
98. Nevakivi, Jukka, *The Appeal that was never made. The Allies, Scandinavia and the Finnish Winter War 1939-1940*, C. Hurst & Company, London, 1976
99. Nevakivi, Jukka, *Finnish Neutrality*, în Jukka Nevakivi (editor*), Neutrality in History. Porceedings of the Conference on the history of Neutrality organized in Helsinki 9-12 September 1992 under the auspices of the Commission of History of International Relations*, SHS, Helsinki, 1993
100. Nopanen, Arvi, *Carl Gustav Emil Mannerheim. Vuoteen 1919 Saakka*, Päijänne Kirja, Lahti, 1963
101. Nylander, Erik, (editor), *Modern Sweden*, Published by The General Export Association of Sweden, Stockholm, 1937
102. Ott, Attiat F., Aksel Kirch, Marika Kirch, *Ethnic Anxiety: A case study of resident aliens in Estonia (1990-1992)*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXVII, no. 1, Spring 1996
103. Paasivirta, Juhani, *Finland and Europe. The Period of Autonomy and International Crises 1808-1914*, C. Hurst and Company, London, 1981 (edited by David Kirby)
104. Paasivirta, Juhani, *Finland and Europe. The Early Years of Independence 1917-1939*, SHS, Helsinki, 1988 (edited and translated by Peter Herring)
105. Page, Stanley W., *The formation of the Baltic States. A study of the effects of Great Power politics upon the emergence of Lithuania, Latvia and Estonia*, Howard Fertig, New York, 1970
106. du Parquet, Emmanuel, *Drang nach Osten: L'aventure allemande en Lettonie*, Charles Lavauzelle, Paris, 1926

107. Paasi, Anssi, *Territories, Boundaries and Counciousness. The Changing Geographies of the Finnish-Russian border*, John Wiley&Sons, Chinchester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore, 1996 (foreword by W.R. Mead)
108. Plakans, Andrejs, *The Latvians. A Short history*, Hoover Institution Press, Stanford, 1995
109. Polvinen, Tuomo, *Between East and West. Finland in international politics, 1944-1947*, University of Minnesota Press, Minneapolis (edited and translated by D.G. Kirby and Peter Herring), 1986
110. Polvinen, Tuomo, Hannu Heikkilä, Hannu Immonen, *J.K. Paasikivi. Valtiomiehen Elämäntyö*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo, Helsinki, Juva (J.K. Paasikivi. Opera vieții unui om de stat)
111. Pribilla, Marco, *Despre stema Finlandei*, în *"Columna 15. Publicație a Lectoratului de Limba Română "*, Universitatea din Turku, decembrie 2001
112. Radu, George, *Finlanda la noi acasă*, Ed. Ara, Bucureşti, 1993
113. von Rauch, Georg, *The Baltic States: the years of independence. Estonia, Latvia, Lithuania 1917-1940*, Hurst, Londra, 1995
114. Raun, Toivo U., *Estonia and the Estonians*, Hoover Institution Press, Stanford, 1991
115. Raun, Toivo U., *Finland and Estonia: cultural and political relations, 1917-1940*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XVIII, no. 1, Spring 1987
116. Rautkallio, Hannu, *Finland and the Holocaust. The rescue of Finland's Jews*, Holocaust Library, New York, 1987
117. Ränk, Gustav, *Old Estonia. The People and culture*, Indiana University, Bloomington, 1976
118. Rei, August, *Have the Small nations a right to freedom and independence?*, London, Boreas Publishing, 1946
119. Roberts, Geoffrey, *The Alliance that failed: Moscow and the Triple Alliance negociations, 1939*, în *„European History Quaterly"*, Vol. 26, No. 3, July 1996
120. Roiko-Jokega, Heikki, *In Light and Shadow. Turning points in Finnish-Estonian relations between the years 1860-1991*, în Kalervo Hovi (editor), *Relations between the Nordic countries and the Baltic nations in the XXth Century*, Turku, 1998
121. Sandu, Traian, *Le système de sécurité français en Europe centre-orientale. L'exemple roumani 1919-1933*, L'Harmattan, Paris, 1999
122. Schnasse, Briand, *The Baltic Sea: The Link of Northern Europe*, SCAND 344, Spring 2001
123. Screen, J.E.O., *Mannerheim. The Finnish Years*, Hurst & Company, London, 2000
124. Screen, J.E.O., *Mannerheim. The Years of Preparation*, C. Hurst & Company, London, 1970
125. Stanley Vardys, V., *The Rise of Authoritarian Rule in the Baltic States*, în V. Stanley Vardys, Romuald J. Misiunas, *The Baltic States in Peace and War 1917-1945*, The Pennsylvania State University Press, 1978

126. Ståhlberg, Ann-Charlotte, *Sweden: on the way from standard to basic security?*, în Jochen Clasen (editor), *"Social Insurance in Europe"*, The Policy Press, 1997
127. Sundbäck, Esa, *Finland in British Baltic Policy. British political and economic interests regarding Finland in the Aftermath of the First World War, 1918-1925*, The Finnish Academy of Scince and Letters, Saarijärvi, 2001
128. Taagepera, Rein, *The Finno-Ugric Republics and the Russian State*, Hurst&Company, London, 1999
129. Talvar, H., *The Foreign policy of Estonia 1920-1939*, Perioodika, Tallinn, 1982
130. Tarulis, Albert N., *Soviet Policy toward the Baltic States 1918-1940*, University of Notre Dame Press, 1959
131. Tannberg, Tõnu, Ain Mäesalu, Tõnis Lukas, Mati Laur, Ago Pajur, *History of Estonians*, Ed.Avita, Tallinn, 2000
132. Tarkka, Jukka, *Neither Stalin nor Hitler. Finland during the Second World War*, Otava Publishing Company, Helsinki, 1991
133. Tenro, Rolf, *The Authoritarian Regimes in Estonia and Lithuania in the inter-war period*, Tartu Ülikool.Baltic Studies Program.Baltic History, 2001
134. Thompson, Wayne C., *Citizenship and Borders: legacies of Soviet Empire in Estonia*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXIX, No. 2, Summer 1998
135. Torbjörn Norman, L., *A Foreign Policy other than the old neutrality - Aspects of Swedish foreign policy after the First World War*, în John Hiden, Aleksander Loit, *The Baltic in International Relations between the two world wars*, Symposium organized by the Center for Baltic Studies, November 11-13, 1986, University of Stockholm, 1988
136. Turtola, Martti, *Presidentti Konstantin Päts, Viro ja Suomi eri teillä*, Otava, Helsinki (Preşedintele Konstantin Päts şi drumurile diferite ale Estoniei şi Finlandei)
137. Uimonen, Pirjo, *Political Organizations in the Baltic Provinces at the Beginning of the 20th Century*, Tartu Ülikool.Baltic Studies Program.Baltic History, 2001
138. Upton, Anthony F., *Finland 1939-1940*, Newark, University of Delaware Press, 1974
139. Upton, A.F. (with contributions by Peter Rohde and Å. Sparring*), The Communist Parties of Scandinavia and Finland*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1973
140. Uustalu, Esvald (editor), *The History of Estonian Culture*, Hämeen Kirjapaino, 1960
141. Uustalu, Esvald, *The History of Estonian People*, London, 1952
142. Vares, Peeter, Olga Zhuryari, *Estonia and Russia. Estonians and Russians: a dialogue*, The Olof Palme International Center (Sweden), The Institute of International and Social Studies (Estonia), Center for the Study of Mind and

Human Interaction, University of Virginia (USA), Tallinn, 1998 (ediția a II-a, prima ediție 1996)
143. Vehviläinen, Olli, *Finland in the Second World War. Between Germany and Russia*, Palgrave, 2002
144. Viitsalo, Mikko, Bo Osterlund, *The Baltic - Sea of Changes*, National Defence Colledge, Helsinki, 1996
145. *Viro ja Suomen Talvisota* (Estonia şi Războiul de Iarnă finlandez), în "Pro Estonia", nr. 2/1990
146. Virrankoski, Pentti, *Suomen Historia, Toinen osa*, SHS, Helsinki, 2001 (Istoria Finlandei, volumul al II-lea)
147. Vitas, Robert A., *The Recognition of Lithuania: the completition of the legal circle*, în *"Journal of Baltic Studies"*, vol. XXIV, No. 3, Fall 1993
148. Vitolds, Hugo, *La Mer Baltique et les Etats Baltes*, Paris, 1935
149. Warner, Oliver, *Marshal Mannerheim and the Finns*, The Otava Publishing Co., Helsinki
150. Wuorinen, John H. (editor), *Finland and World War II 1939-1944*, The Ronald Press Company, New York, 1948
151. Ylikangas, Heikki, *Ostrobothnia in Finnish History*, în Max Engman, David Kirby, *Finland. People. Nation. State*, Hurst and Company, London, Indiana University Press, 1989
152. Zeterberg, Seppo, *Soome ja Eesti poliitised suhted 1918-1940* (Relațiile politice dintre Finlanda şi Estonia 1918-1940), în *"Looming"*, 2/1991
153. Zile, Zigurds L., *A Baltic Presence at the League of Nations*, în Talavs Jundzis (editor), *The Baltic States at Historical Crossroads. Political, economic and legal problems in the context of international cooperation on the doorstep of the 21 Century*, Riga, 1998
154. Zins, Henryk, *England and the Baltic in the Elizabethan Era*, Manchester University Press, Manchester, 1972
155. Žucas, Saulius (editor), *Lithuania: Past. Culture, Present*, Baltos Lankos, 1999

D. Conferințe şi prelegeri:

1. Hinkkanen, Merja-Liisa, *The Maritime Baltic World in the 19th Century: A Case of Mono- or Multiculturality?*, conferință susținută la simpozionul *"The Baltic World as a Multicultural Space. 5th Conference on Baltic Studies in Europe, 5-7 June 2003"*
2. Jörgensen, Hans, *Private Plots in Estonia: continuity and subsistence since the 1940s*, lucrare susținută la *"Forth Conference on Baltic Studies in Europe, Tartu, Estonia, June 27-30, 2001"*.
3. Kasekamp, Andreas, *The Baltic History* (curs predat în cadrul programului "Baltic Studies" al Tartu Ülikool (Universității din Tartu) în anul 2001.

4. Liulevicius, Vejas, *Elective Ethnicity: The Phenomenon of Chosen National Identity in the Modern Baltic World*, susținută la sesiunea *"The Baltic World as a Multicultural Space. 5th Conference on Baltic Studies in Europe, 5-7 June 2003"*
5. Morozov, Viatcheslav, *Russia and Europe* (curs predat la Universitatea "Valahia" din Târgoviște în anul 2003)
6. Ots, Loone, Curs de *"Literatura estoniană"* predat la Universitatea din Tartu în semestrul de primăvară al anului universitar 2000/2001

E. Surse de Internet:

1. http://www.edjackson.ca/19thcenturyiceland/leith.htm (Disney Leith, *Peeps At Many Lands: Iceland* (1908)
2. http://government.is/interpro/stjr/stjr.nsf/pages/icelandic_constitution.html
3. http://www.histdoc.net/history/history.html
4. http://www.histdoc.net/history/history.html/brest.htm
5. http://www.kansallisbiografia.fi/english.html
6. http://www.lysator.liu.se/nordic/scn/faq53.html
7. http://www.travelnet.is/about/history.htm
8. http://www.yale.edu/lawweb/avalon/diplomacy/denmark/den001.htm
9. http://www.winterwar.com/mainpage.htm